U 282

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Бр. 37685

ALBUM DE LA GUERRE 1914 - 1918

PAR LI COLONEL ANDRA POPOVIĆ

Histoire illustrée de la Guerre Mondiale, contenant un grand nombre de photographies, images, croquis et cartes, suivis d'un bref résumé en langues serbe, française et anglaise, de tous les évènements importants qui se sont passés sur tous les théâtres de guerre.

Editeur: Ratni Album, Beograd.

Гроб незнаног војника на Авали - Grob nepoznatog vojnika na Avali - Le tombeau du soldat inconnu sur Avala - Grave of the unknown Soldier on mount Avala

THE ALBUM OF THE WAR OF 1914 - 1918

BY LI COLONEL ANDRA POPOVIĆ

The History of the World War in numerous photographs, pictures, sketches, maps, with a short historic survey of all important events in the whole war and from all theatres of war, written and explained in the Serbian, French and English languages.

Publisher: Ratni Album, Beograd.

РАТНИ АЛБУМ 1914-1918 RATNI ALBUM

ПОТПУКОВНИК-POTPUKOVNIK АНДРА ПОПОВИЋ-ANDRA POPOVIĆ

Историја Светског Рата у многобројним фотографијама, сликама, скицама, картама, као и кратком историјском прегледу свих важнијих догађаја из целога рата и са свих ратишта — све написано и објашњено на нашем, француском и енглеском језику.

Издаје Уредништво Ратног Албума, Београд.

Istorija Svetskog Rata u mnogobrojnim fotografijama, slikama, skicama, kartama, kao i kratkom istorijskom pregledu svih važnijih događaja iz celoga rata i sa svih vojišta — sve napisano i objašnjeno na našem, francuskom i engleskom jeziku.

Izdaje Uredništvo Ratnog Albuma, Beograd.

Copyright 1926 by Ratni Album, Beograd.

Прва сопственичка слика из овог Албума, за ма какву њину употребу, за све земље, резервисана су и заступа их **Уредништво Ратног Албума у Београду.**

У овај Албум су ушле слике примљене у већем броју од г. г. А. Поповића, Р. Марјановића, П. Коруновића, Р. Шуковића, М. Игрутиновића, Љ. Недељковића, М. Вукашиновића, Ј. Јовића, Д. Ристића, М. Ђорђевића, М. Павловића, В. Вучићева, Др. Липовшчака, Ј. Вукотића, М. Мартиновића, Р. Рајса С. Черунића, Д. Стојановића, М. Михајловића, Ј. Пешића, Д. Степановића, М. Селаковића, К. Милосављевића, М. Радосављевића, Б. Митровића, Д. Калафатовића, Д. Кушаковића, Д. Николајевића, С. Мастеровића, М. Шимића, З. Ђорђевића, Инвалидске и Четничке Организације, Др. Трумбића, из Двора, Врховне Команде, Министарстава и др. установа, а сем тога од г. Медека из Чешке и г. Сајенцког из Пољске.

Коришћене су поједине слике и из следећих штампаних дела:

L'Album de la Guerre 1914—1919 издање L'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1919 издање Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges, издање F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche, издање A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien od G. Strutz-a, издање G. Stalling-Oldenburg.

Bulgarien od prof. V. Antonoff-a, издање G. Stilke, Berlin.

Разни појединачни аустријски ратни листови, Wien.

Ратничка Читаница од П. Коруновића. издање „Планета", Београд.

Владалачка Кућа Петровић-Његош, издање Одбора 50 годишњице, Цетиње.

Jugoslavija, veliki narod. Kalendar 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca, Zagreb.

Избор, уређење и опис слика, предисторијски и политички део, као и преглед догађаја на осталим фронтовима је од А. Поповића (текст је рађен по Ж. Павловићу, А. Белићу, Х. Корди, М. Шварце-у, Немачким званичним документима, Дипломатској преписци, Гопчевићу и разним изворима).

Преглед операција наше војске је од генерала Д. Кушаковића.

Овај је албум приватно издање.

Prava sopstvenička slika iz ovog Albuma, za ma kakvu njinu upotrebu, za sve zemlje, rezervisana su i zastupa ih **Uredništvo Ratnog Albuma u Beogradu.**

U ovaj Album su ušle slike primljene u većem broju od g. g. A. Popovića, R. Marjanovića, P. Koranovića, R. Sukovića. M. Igrutinovića, Lj. Nedeljkovića. M. Vukašinovića, J. Jovića, D. Ristića, M. Djordjevića, M. Pavlovića, V. Vučića, Dr. Lipovščaka, J. Vukotića, M. Martinovića, B. Nešića, R. Reise-a, S. Černova, D. Stojanovića M. Mihajlovića, J. Pešića, D. Stepanovića, M. Selakovića, K. Milosavljevićka, M. Radosavljevića, B. Mitrovića, D. Kalafatovića D. Kušakovića, D. Nikolajevića, S. Masterčića, M. Simića, Z. Djordjevića, Invalidske i Četničke Organizacije, Dr. Trumbića, iz Dvora, Vrhovne Komande, Ministarstava i dr. ustanova, a sem toga od g. R. Medeka iz Češke i g. Svječickog iz Poljske.

Korišćene su pojedine slike iz sledećih štampanih dela:

L'Album de la Guerre 1914—1918 izdanje L'Illustration, Paris.

La France Heroïque et ses Alliés 1914—1918 izdanje Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges, izdanje F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche, izdanje A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien od G. Strutz-a, izdanje G. Stalling-Oldenburg.

Bulgarien od prof. V. Antonoff-a, izdanje G. Stilke, Berlin.

Razni pojedinačni austrijski ratni listovi, Wien.

Ratnička Čitanka od P. Koruновića, izdanje „Planeta" Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš, izdanje Odbora 50 godišnjice, Cetinje.

Jugoslavija veliki narod. Kalendar 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca Zagreb.

Izbor, uređenje i opis slika, predistorijski i politički deo, kao i **pregled događaja na ostalim frontovima** je od A. Popovića (tekst je rađen po Ž. Pavloviću, A. Beliću, H. Cordi, M. Schwarte-u, Nemačkim zvaničnim dokumentima, Diplomatskoj prepisci, Gopčevića i raznim izvorima).

Pregled operacija naše vojske je od generala D. Kušakovića.

Ovaj je Album privatno izdanje.

Les droits de propriété des tableaux dy cet album et leur utilisation quelconque **pour tous les pays sont réservés** et sont représentés par la **Rédaction Ratni Album à Beograd.**

Dans cet album sont employés les tableaux reçus en majeure partie de MM. : A. Popović, R. Marjanović, P. Korunović, R. Suković, M. Igrutinović, Lj. Nedeljković, M. Vukašinović, J. Jović, D. Ristić, M. Djordjević, M. Pavlović, M. Vučisić, Dr. Lipovščak, J. Vukotić, M. Martinović, B. Nešić, R. Reise, S. Černov, D. Stojanović, M. Mihajlović, J. Pešić, D. Stepanović, M. Selaković, K. Milosavljevićka, M. Radosavljević, B. Mitrović, D. Kalafatović, D. Kušaković, D. Nikolajević, S. Masterčić, M. Šimić, Z. Djordjević, de l'Organisation des Invalides et des Commitadjis, du Dr. Trumbić, de la Cour, du Quartier Général, des Ministères et d'autres Administrations. En outre de MM. R. Medek de la Tchèque et S. Swieçicki de la Pologne.

Quelques tableaux ont été pris des ouvrages imprimés suivants:

L'Album de la Guerre 1914—1918. Edition l'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1918. Edition Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges. Verlag F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche. Verlag A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien von G. Strutz. Verlag G. Stalling, Oldenburg.

Bulgarien von Prof. V. Antonoff. Verlag G. Stilke, Berlin.

Diverses feuilles illustrées autrichiennes de la Guerre. Vienne.

Ratnička Čitanka, P. Korunović. Izdanje «Planeta», Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš. Izdanje «Odbora Jubileuma» 50 godišnjice, Cetinje.

Jugoslavija (le Grand Calendrier populaire) 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca, Zagreb.

Le choix, l'arrangement et la description des tableaux, puis l'histoire d'avant la Guerre, les questions politiques, ainsi qu'un court résumé des événements sur les différents Fronts sont de A. Popović. Les descriptions sont d'après Ž. Pavlović, A. Belić, H. Corda, M. Schwarte, les Archives allemandes de la Guerre, les documents diplomatiques, Gopčević, et d'autres sources.

La courte description des opérations de notre Armée par le général D. Kušaković.

Cet album est une édition privée.

The Copyright of the pictures in this Album for all purposes and all countries is reserved and represented by the **Editior of the Ratni Album in Beograd.**

In this Album are entered a great number of photographs received from : A. Popović, R. Marjanović, P. Korunović, R. Sukoić, M. Igrutinović, Lj. Nedeljković, M. Vukašinović, J. Jović, D. Ristić, M. Djordjević, M. Pavlović, V. Vučisić, Dr. Lipovščak, J. Vukotić, M. Martinović, B. Nešić, R. Reise, S. Černov, D. Stojanović, M. Mihajlović, J. Pešić, D. Stepanović, M. Selaković, K. Milosavljevićka, M. Radosavljević, B. Mitrović, D. Kalafatović, D. Kušaković, D. Nikolajević, S. Masterčić, M. Šimić, Z. Djordjević, the Invalid and Komitadji Organisation, Dr. Trumbić, from the Court, Head-Quarters, Ministeries, and other Authorities besides those of M. R. Medek from Czechia and M. S. Swieçicki from Poland.

Some pictures were employed from the following printed works:

L'Album de la Guerre 1914—1918. Edition l'Illustration, Paris.

La France Héroïque et ses Alliés 1914—1918. Edition Larousse, Paris.

Grosser Bilderatlas des Weltkrieges. Verlag F. Bruckmann, München.

Kriegsalbum der Woche. Verlag A. Scherl, Berlin.

Herbstschlacht in Mazedonien von G. Strutz. Verlag G. Stalling, Oldenburg.

Bulgarien von Prof. Antonoff. Verlag G. Stilke, Berlin.

Various single Austrian war prints. Vienna.

Ratnička Čitanka. P. Korunović. Izdanje "Planeta", Beograd.

Vladalačka Kuća Petrović-Njegoš. Izdanje Odbora 50 — godišnjice — Cetinje.

Jugoslavija (the great People's Calendar) 1922. Izdanje Saveza Dobrovoljaca, Zagreb.

The choice, arrangement, and description of the pictures, the pre-historical and political part, as well as a short summary of the events on the other fronts are written by A. Popović (the descriptions are collected by Ž. Pavlović, A. Belić, H. Corda, M. Schwarte and the German Archives, Diplomatic documents, Gopčević, and other sources).

The Summary of the operations of our Army is by General D. Kušaković.

This Album is a private edition.

Поред **збирке народних песама**, о славним делима наших предака, које овековечише Вишњић и Караџић

НЕКА ВЕЧИТО ГОРИ ОВА СВЕЋА СПОМЕНИЦА,

за **покој душе** мртвих и **у славу** и **захвалност** и мртвих и живих **учасника великог светског рата**, наших и наших савезника, знаних и незнаних, који сви, борећи се за заштиту Части, Слободе и Правде, Божјом Помоћу оживотворише **Ослобођење и Уједињење** нашег троименог народа.

Филип Вишњић-Filip Višnjić

Ана Поповић - Anica Popović

Pored **zbirke narodnih pesama**, o slavnim delima naših predaka, koje ovekovečiše Višnjić i Karadžić

NEKA VEČITO GORI OVA SVEĆA SPOMENICA,

za **pokoj duše** mrtvih i **u slavu** i **zahvalnost** i mrtvih i živih **učasnika velikog svetskog rata**, naših i naših saveznika, znanih i neznanih, koji svi, boreći se za zaštitu Časti, Slobode i Pravde, Božjom Pomoću oživotvoriše **Oslobodjenje i Ujedinjenje** našeg troimenog naroda.

Вук Караџић-Vuk Karadžić

A côté de la collection des Poésies Nationales chantant les exploits de nos pères immortalisées par Višnjić et Karadžić,

CE CIERGE-SOUVENIR DOIT AUSSI BRÛLER ÉTERNELLEMENT

pour le repos de l'âme de tous ceux qui sont tombés, et **en signe de reconnaissance et de gloire** pour tous ceux qui ont pris part à la Grande Guerre Mondiale morts ou vivants, les nôtres et ceux des nos Alliés, les connus et les inconnus, qui, tous protégeant l'Honneur, la Justice et la Liberté, ont contribué avec l'aide de Dieu, à réaliser **la Libération** et **l'Union** de notre peuple.

As well **as the collection of national poems, immortalized by Višnjić and Karadžić** which sing the praises and glorify the deeds of our fathers

THIS CANDLE SHALL BURN FOR EVER

for the repos of the souls of the fallen, and as a token of gratitude and glory for all the **living and dead participators in the Great World War**, to our own people, as well as to our Allies, the known and the unkown, to all these who, fighting for Honour, Justice and Freedom, have with the help of God, contributed toward the realisation of **the Liberation and the Unity** of our nation.

Танаско Рајић
Tanasko Rajić

...Ах' на тому само једно
Стоји јунак непобедан ...
...Сто пушака у једарет пазну,
Сто пушака у мах се запаљу ...
...Од сто рана, од сто јатагана
Паде Рајић јунак од негдана.

...Ah' na toru samo jedan
Stoji junak nepobedan ...
...Sto puščaka u jedaret plane,
Sto puščaka u mah se zapalu ...
...Od sto rana, od sto jataganа
Pade Rajić, junak od negdana.

...Vide Sindjelić da mreti treba.
...Pa iza pasa bolsura trže,
Zamrenje krstu na bratu vrže:
„Trostite mene, sokoli moji",
I sidje dole, gde harut stoji ...

...Виде Синђелић да мрети треба.
...Па иза паса буџуру тргне,
Замрење крста на брату врже:
„Простите мене, соколи моји",
И сиђе доле, где барут стоји ...

Степан Синђелић
Stevan Sindjelić

Највиша светиња је **Част**; највеће благо **Слобода**; највиша дужност **користити Отаџбини**; највећа част **умрети за Отаџбину**; најлепша врлина **Верност Отаџбини и – Часној Речи**. Цео један народ, као и сваки човек, ако није увек кадар, да у заштиту своје Части и Слободе, **радо жртвује све, па и сам живот**, недостојан је да живи.

La chose la plus sacrée est **l'Honneur**; le bien le plus précieux, **la Liberté**; le devoir le plus sublime, **servir sa Patrie**; l'honneur le plus grand, **mourir pour Elle**; la vertu la plus belle, **la Fidélité à la Patrie** et **à la Parole d'Honneur**. Un peuple, aussi bien que tout homme, qui ne serait pas toujours prêt à faire **avec joie tous les sacrifices, même celui de sa vie**, pour défendre son Honneur et sa Liberté, n'est pas digne de vivre.

Najviša svetinja je **Čast**; najveće blago **Sloboda**; najviša dužnost **koristiti Otadžbini**; najveća čast **umreti za Otadžbinu**; najlepša vrlina **Vernost Otadžbini i – Časnoj Reči**. Ceo jedan narod, kao i svaki čovek, ako nije uvek kadar, da u zaštitu svoje Časti i Slobode, **rado žrtvuje sve, pa i sam život** nedostojan je da živi.

Honour is the most sacred Gift; **Freedom** the greatest Possession; To **serve the Fatherland** the highest Duty; **To die for the Fatherland** the greatest Honour; **Faithfulness to the Fatherland and to One's Word** the noblest Virtue. Nations, like individuals, which are not at all times prepared **willingly to sacrifice everything** to protect their Honour and Freedom, though **it cost them their lives**, are not worthy to live.

Илија Бирчанин
Ilija Birčanin

...„Десну руку на јатагам дрли,
А лијевом поруке ми пруда;...
...Једна чекам, да ме прође беда,
Док не могу да гледам у њега"...

...„Десnu ruku na jatagan drli,
A lijevom poruke mi pruda;...
...Jedna čekam, da me prođe beda,
Dok ne mogu da gledam u njega"...

„N. sabljі som Negotin dobio,
Na sabljі ga mogu izgubiti ...
Glavu cijenim, Krajinu ne dajem!"

„На сабљи сам Неготин добио,
На сабљи га могу изгубити ...
Главу дијем, Крајину не дајем!"

Хајдук Вељко Петровић
Hajduk Veljko Petrović

Њ. В. Краљ Петар I. Велики Ослободилац

Nj. V. Kralj Petar I. Veliki Oslobodilac

S. M. Petar Ier, le Grand Libérateur

H. M. King Petar Ier, the Great Liberator

Н. К. В. **Александар**, Престолонаследник и Врховни Командант

Nj. K. V. **Aleksandar**, Prestolonaslednik i Vrhovni Komandant

Le Prince Héritier **Aleksandar**, Généralissime

H. R. H. Prince **Aleksandar**, Heir Apparent and Commander in Chief.

1. † **Милован Миловановић,** бивши Министар Председник и Спољних Послова.

2. **Никола Пашић,** Министар Председник и Спољних Послова.

1. **Milovan Milovanović**, bivši Ministar Predsednik i Spoljnih Poslova. 2. **Nikola Pašić**, Ministar Predsednik i Spoljnih Poslova.

1. **Milovan Milovanović**, ancien Président du Conseil et Ministre des Affaires étrangères. 2. **Nikola Pašić**, Président du Conseil et Ministre des Affaires étrangères.

1. **Milovan Milovanović**, late Prime Minister and Minister for Foreign affairs. 2. **Nikola Pašić**, Prime Minister and Minister for foreign affairs.

5

Наше највише војсковође | Naše najviše vojskovodje | Nos plus grands généraux | Our highest military leaders.

1. Војвода **Радомир Путник**, Начелник Штаба Врховне Команде (до Крфа).

2. Војвода **Живојин Мишић**, до пред Солунском Офанзивом командовао I. Армијом предузетом код Шапца од ранењог Војводе Бојовића, а тада постаје Начелник Штаба Врховне Команде.

1. Vojvoda **Radomir Putnik**, Načelnik Štaba Vrhovne Komande. 2. Vojvoda **Živojin Mišić**, do pred Solunskom Ofanzivom komandovao I. Armijom, preduzetom kod Šapca od ranjenog Vojvode Bojovića, a tada postaje Načelnik Štaba Vrhovne Komande.

1. Le voivode **Radomir Putnik**, Chef d'Etat-Major du Grand Quartier Général (jusqu'à Corfou). 2. Le voivode **Živojin Mišić**, Chef de la Ire Armée, auquel, le voivode blessé Bojovitch transmit le commandement à Šabac; devint Chef d'Etat-Major du Grand Quartier General peu de temps avant l'Offensive de Salonique.

1. Fieldmarshal **Radomir Putnik**, Chief of Staff at General Headquarters (until Corfu). 2. Fieldmarshal **Živojin Mišić**, commanded the I. Army, which he took over from Fieldmarshal Bojović at Šabac, after the latter had been wounded became Chief of Staff at General Headquarters shortly before the Salonika Offensive.

Наше највише војсковође. Našo najvišе vojskovodje. Nos plus grands généraux. Our highest military leaders.

1. Војвода **Степа Степановић**, Командант II. Армије (целога рата).

2. Војвода **Петар Бојовић**, као Командант I. Армије рањен код Шапца; на Крфу замењио Војводу Путника; пред Солунским пробојем Предузео поново Команду I. Армије.

1. Vojvoda **Stepa Stepanović**, Komandant 2. Armije (celoga rata). 2. Vojvoda **Petar Bojović**, kao Komandant 1. Armije ranjen kod Šapca, na Krfu zamenio Vojvodu Putnika; pred Solunskim Probojem preduzeo ponovo Komandu 1. Armije

1. Le Voïvode **Stepa Stepanović**, Chef de la 2me Armée (pendant toute la guerre). 2. Le Voïvode **Petar Bojović**, blessé à Šabac; où il commandait la 1ère Armée, tirant à Corfou le successeur du Voïvode Putnik, prit de nouveau le commandement de la 1ère Armée peu de temps avant l'offensive de Salonique.

1. Field-marshal **Stepa Stepanović**, commanded the 2. Army throughout the war. 2. Field-marshal **Petar Bojović**, was wounded at Šabac when commanding the 1. Army; in Corfu succeeded Field-marshal Putnik; shortly before the Salonika offensive he resumed command of the 1. Army.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ

1. Наши Савезници: **Николај II.** (Русија), **Ђорђе V.** (Енглеска) и **Алберт I.** (Белгија).

2. Њ. В. Краљ **Петар** пред поласком на Двора.

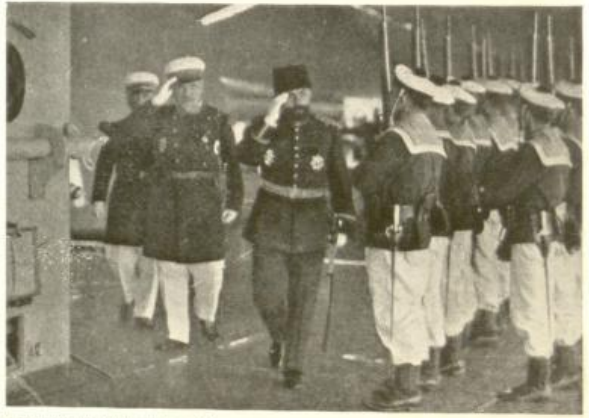
3. **Николај II.** као гост код **Вилхелма II.** (два брата од рођене тетке), пре рата.

4. Цар **Вилхелм,** као гост Енглеског Краља у Лондону пре рата.

5. **Поенкаре,** Председник Француске Републике, као гост Руског Цара у Петрограду, пред сам рат.

6. **Џемал Паша,** Министар Турске Морнарице, као гост на француским флотним маневрима (пре рата).

1. Nos Alliés: **Nicolas II** (Russie); **Georges V** (Angleterre) et **Albert Ier** (Belgique). 2. Sa Majesté le roi **Petar** devant l'escalier de Son Palais. 3. **Nicolas II** hôte de Guillaume II, cousins germains (avant la guerre). 4. L'Empereur **Guillaume,** hôte du Roi d'Angleterre à Londres (avant la guerre). 5. **Poincaré,** Président de la République Française, hôte du Tsar de Russie à Petrograd. 6. **Djemal Pacha,** Ministre de la Marine Turque, assistant aux manoeuvres de la Flotte Française avant la guerre.

1. Our Allies: **Nicolas II.** (Russia); **George V.** (England); **Albert I.** (Belgium). 2. His Majesty King **Petar** at the foot of the staircase of the Palace. 3. **Nicolas II.** the guest of William II., two firstcousins (before the war). 4. The Emperor **William** guest of the King of England in London (before the war). 5. **Poincaré** guest of Nicolas Czar of Russia at Petrograd (before the war). 6. **Djemal Pasha,** Minister of the Turkish Navy, assisted at the Manoeuvres of the French Fleet before the war.

28 јуна 1389. Пропало је наше царство на Косову: **Милош Обилић** је тога дана убио Султана Мурата I. као највећег непријатеља нашега народа.
28 јуна 1914. Гаврило Принцип је убио у Сарајеву Франца Фердинанда као највећег непријатеља нашег ослобођења и извршио догађај, који су се завршили **Обновом Царства и Уједињењем** са браћом Хрватима и Словенцима.

Vidovdanski Atentat. 28. Juin 1389. Périda je naše carstvo na Kosovu: Miloš Obilić je toga dana ubio Sultana Murata I. kao najvećeg neprijatelja našega naroda. 28. Juin 1914. Gavrilo Princip je ubio u Sarajevu Franza Ferdinanda, kao najvećeg neprijatelja našeg oslobođenja i izazvao događaje, koji su se završili **Obnovom Carstva i Ujedinjenjem** sa braćom Hrvatima i Slovencima.

Vitovdanski Attentat. Le 28 juin 1389 fut détruit notre *Empire* sur le champ de bataille de Kosovo Polje; ce jour-là Miloš Obilić tua le Sultan Mourad I, le plus grand ennemi de notre peuple. Le même jour, en 1914, Gavrilo Princip tua à Sarajevo Franz Ferdinand, le plus grand ennemi de notre liberté, ce qui fut le point de départ des événements qui aboutirent à la restauration de notre ancien Empire et à notre réunion avec nos frères Croates et Slovènes.

The assault of Vidovdan. On June 28th 1389 our *Empire* was destroyed; on the battlefield of Kosovo Polje; on this day Sultan Mourad I, the greatest enemy of our Nation, was killed by Miloš Obilić. On the same day in 1914, Gavrilo Princip killed Franz Ferdinand, the greatest enemy to our freedom at Sarajevo; this was the first of the events which led up to the rebirth of our ancient Empire and to our reunion with our Croat and Slovenez brethren.

1. **Франц Фердинанд,** Аустроугарски Престолонаследник и његова морганатска супруга Софи Хотек, Војвоткиња Хоенбершка.

2. **Недељко Чабриновић,** први атентатор.

3. **Гаврило Принцип,** други атентатор.

4. **Франц Фердинанд** полази из Беча за Сарајево.

5. Кнежевски пар за кратко време, пре неуспелог Чабриновићевог атентата са бомбом

6. Кнежевски пар после првог атентата полази из општине за болницу неколико трентутака пред погибијом.

7. Хапшење Принципово.

8. Суђење атентатора и за саучесништво осумњичених лица (први ред с лева: **Грабеж, Чабриновић, Принцип, Илић и Јовановић**).

9. Генерал **Конрад фон Хецендорф,** Начелник Главног Генералштаба Аустроугарскога пројектује „Казнену Експедицију" за Србију.

1. **Franz Ferdinand,** Austro-Ugarski Prestolonaslednik i njegova morganatska supruga **Sofie Chotek,** Vojvotkinja Hoenberška. 2. **Nedeljko Čabrinović,** prvi atentator. 3. **Gavrilo Princip,** drugi atentator. 4. **Franz Ferdinand** polazi iz Beča za Sarajevo. 5. Kneževski par za kratko vreme pre neuspelog Čabrinovićevog atentata sa bombom. 6. Kneževski par posle prvog atentata, polazi iz opštine za bolnicu, nekoliko trenutaka pred pogibijom. 7. Hapšenje Principovo. 8. Suđenje atentatora i za saučesništvo osumnjičenih lica (prvi red sleva: **Grabeš, Čabrinović, Princip, Ilić i Jovanović**). 9. General **Konrad von Hötzendorf,** Načelnik Glavnog Generalštaba Austro-Ugarskog, projektuje „Kaznenu Ekspediciju" za Srbiju.

1. **Franz Ferdinand,** Prince Héritier d'Autriche-Hongrie et son épouse morganatique, **Sophie Chotek,** Duchesse de Hohenberg. 2. **Nedeljko Čabrinović,** auteur du premier attentat. **3. Gavrilo Princip,** auteur du second attentat. 4. **Franz Ferdinand,** portant de Vienne pour se rendre à Sarajevo. 5. Le Prince Héritier et son épouse peu de temps avant l'attentat manqué de Čabrinović (lancement d'une bombe). 6. Le Prince Héritier et son épouse se rendant peu après le premier attentat de l'Hôtel de Ville à l'Hôpital, immédiatement avant le second attentat. 7. Arrestation de Princip. 8. Procès des auteurs des deux attentats et de leurs prétendus complices (le rang à partir de la gauche: **Grabeš, Čabrinović, Princip,** Ilić et **Jovanović**). 9. Le Général **K. v. Hötzendorf,** Chef du Grand Etat-Major Austro-Hongrois, étudie le plan de la « Répression » contre la Serbie.

1. **Franz Ferdinand,** Heir Apparent to the Throne of Austria-Hungary, and his morganatic wife **Sophie Chotek,** Duchess of Hohenberg. 2. **Nedeljko Čabrinović,** who made the first attempt. 3. **Gavrilo Princip,** who made the second and successful attempt. 4. **Franz Ferdinand** leaves Vienna for Sarajevo. 5. The Crown Prince and Princess shortly before the unsuccessful attempt by Čabrinović (his first attempt was made with a bomb). 6. The Crown Prince and Princess, after the first attempt on their lives, on the way from the Town Hall to the Hospital, immediately before the second attempt. 7. Princips arrest. 8. Trial of the criminals and their alleged accomplices (first row from the left: **Grabeč, Čabrinović, Princip,** Ilić and **Jovanović**). 9. General **K. v. Hötzendorf,** Chief of the Austro-Hungarian Great General Staff, studies the project of the "punitive expedition against Serbia".

1. Др. **Лазар Пачу**, Министар Финансија, коме је у одсуству Пашићевом предат ултиматум.

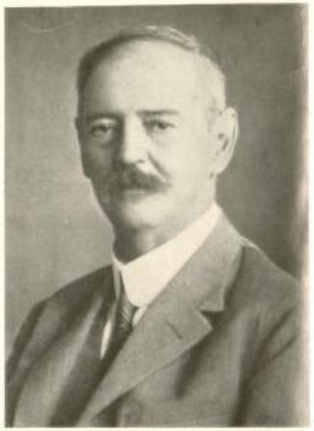
2. **Стојан Протић**, Министар Унутрашњих дела.

3. **Јован П. Јовановић**, Министар Грађевина.

4. **Љуба Јовановић**, Министар Просвете и Црквених послова.

5. **Марко Ђурић**, Министар Правде.

6. Др. **Велизар Јанковић** Министар народне Привреде.

7. **Душан Стефановић**, пуковник, Министар Војни.

8. **Барон Гизл фон Гизлингген**, Аустро-Угарски Посланик, који је предао нашој Влади ултиматум 23 јула 1914.

9. **Славко Грујић**, Начелник Мин. Спољ. послова присуствовао предаји ултиматума.

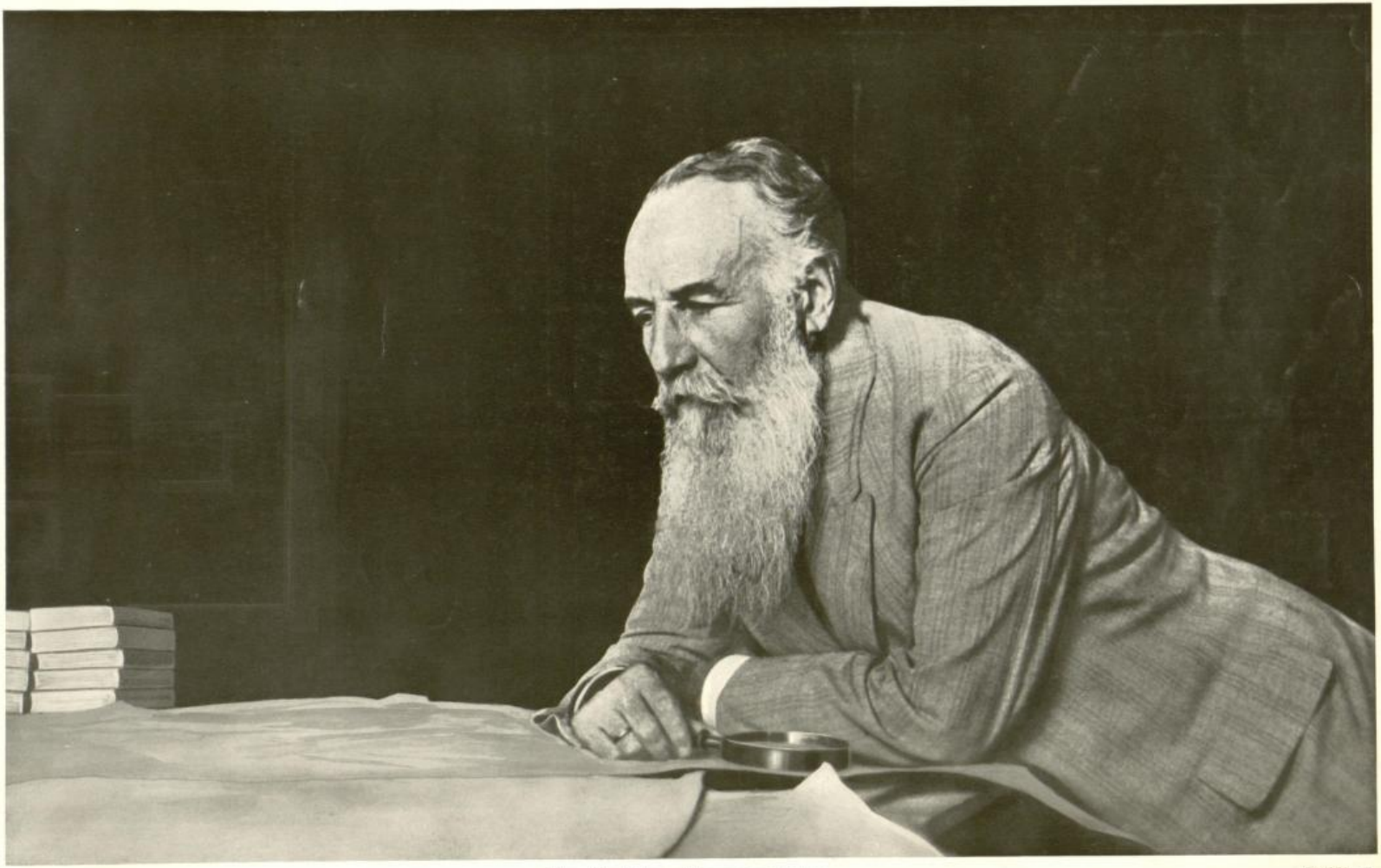

10. Др. **Милан Шајиновић**, Шеф Политичког одељења министарства.

1. Dr. **Lazar Paču**, Minister Finansija, kome je u odsustvu Pašićevom predat ultimatum. 2. **Stojan Protić**, Minister Unutrašnjih Dela. 3. **Jovan P. Jovanović**, Minister Građevina. 4. **Ljuba Jovanović**, Minister Prosvete i Crkvenih poslova. 5. **Marko Đjurić**, Minister Pravde. 6. Dr. **Velizar Janković**, Minister narodne Privrede. 7. **Dušan Stefanović**, pukovnik, Ministar Vojni. 8. Baron **Giesl v. Gieslingen**, Austro-Ugarski Poslanik, koji je predao našoj Vladi ultimatum. 9. **Slavko Grujić**, Načelnik Ministarstva Spoljnjih Poslova, primaočevica predaj ultimatuma. 10. Dr. **Milan Šajinović**, Šef Političkog odeljenja ministarstva.

1. Le Dr. **Lazar Paču**, Ministre des Finances, auquel, en l'absence de M. Pašić, fut remis l'Ultimatum. 2. **Stojan Protić** Ministre de l'Intérieur. 3. **Jovan P. Jovanović**, Ministre des Travaux Publics. 4. **Ljuba Jovanović**, Ministre de l'Instruction Publique et des Cultes. 5. **Marko Đjurić**, Ministre de la Justice. 6. Le Dr. **Velizar Janković**, Ministre de l'Agriculture. 7. **Dušan Stefanović**, Colonel, Ministre de la Guerre. 8. Le Baron **Giesl von Gieslingen**, Ministre d'Autriche-Hongrie, qui remit l'Ultimatum à notre Gouvernement. 9. **Slavko Grujić**, Directeur du Département des Affaires Etrangères, qui assista à la remise de l'Ultimatum. 10. Le Dr. **Milan Šajinović**, Chef de la Section Politique au Ministère des Affaires Etrangères.

1. Doctor **Lazar Paču**, Minister of Finance to whom, owing to the absence of Mr. Pašić, the Ultimatum was handed. 2. **Stojan Protić**, Minister of the Interior. 3. **Jovan P. Jovanović**, Minister of Public Works. 4. **Ljuba Jovanović**, Minister of Public Education and Culture. 5. **Marko Đjurić**, Minister of Justice. 6. Dr. **Velizar Janković**, Minister of Agriculture. 7. **Dušan Stefanović**, Minister of War. 8. Baron **Giesl of Gieslingen**, Austrian-Hungarian Minister who handed over the Ultimatum to our Government. 9. **Slavko Grujić**, Director of the Foreign Affairs Department who assisted at the presenting of the Ultimatum. 10. Dr. **Milan Šajinović**, Chief of the Foreign Affairs political section.

Никола Пашић, Министар Председник у свом кабинету. (Phot. S. Tchernoff)

Nikola Pašić, Ministar Predsednik u svom kabinetu.

Nikola Pašić, Président du Conseil dans son cabinet de travail.

Nikola Pašić, the Prime Minister in his Study.

Браћа по крви у њиди први пријатељи. Braća po krvi u nuždi prvi prijatelji. C'est dans le malheur qu'on retrouve les vrais amis. In trouble blood brothers are the most genuine friends.

1. Н. В. Кнез **Арсеи Карађорђевић**, брат Краља Петра.

2. Барон **Николај фон Хартвиг**, Руски Посланик на нашем Двору.

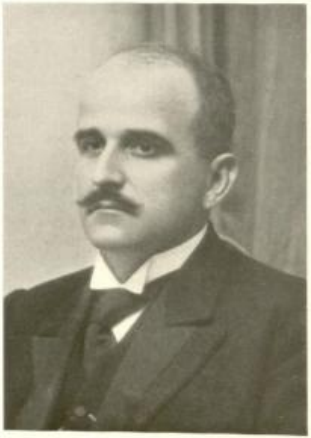
3. Генерал **Виктор Артамонов**, Руски Војни Изасланик у Београду.

4. **В. Штрандман**, Руски Отправник Послова (по смрти Хартвиговој).

5. **Ристо Поповић**, Црногорски Министар финанција и Заступник Мин. Председника.

6. **Петар Пламенац**, Црногорски Министар Сопљник Послова.

7. **Славо Рамадановић**, Ген. Директор Политич. Одељења предао црногорску ноту о објави рата Аустро-Угарској.

1. Ns. V. Knez **Arsen Karađorđević**, brat Kralja Petra. 2. Baron **Nikolaj von Hartwig**, Ruski Poslanik na našem Dvoru. 3. General **Viktor Artamonov**, Ruski Vojni Izaslanik u Beogradu. 4. **V. Strandman**, Ruski Otpravnik Poslova (po smrti Hartvigovoj). 5. **Risto Popović**, Crnogorski Minister Finansija i Zast. Min. Predsednika. 6. **Petar Plamenac**, Crnogorski Ministar Spoljnih Poslova. 7. **Slavo Ramadanović**, Gener. Direktor Polit. Odeljenja, predao Crnogorsku notu o objavi rata Austro-Ugarskoj.

1. Son Altesse le Prince **Arsen Karadjordjević**, frère du Roi Petar. 2. Le Baron **Nikolai von Hartwig**, Représentant de la Russie auprès de la Cour de Serbie. 3. Le Général **Viktor Artamonov**, Attaché Militaire Russe à Belgrade. 4. **W. Strandman**, Chargé d'Affaires Russe (après le décès du Baron von Hartwig). 5. **Risto Popović**, Ministre des Finances du Monténégro et remplaçant du Président du Conseil. 6. **Petar Plamenac**, Ministre des Affaires Etrangères du Monténégro. 7. **Slavo Ramadanović**, Directeur Général de Département des Affaires Etrangères du Monténégro lequel a remis la Note Monténégrine de la déclaration de guerre a l'Autriche-Hongrie.

1. His Highness Prince **Arsen Karadjordjević**, brother of King Petar. 2. Baron **Nicolas v. Hartwig**, Russian representative at the Serbian Court. 3. General **Viktor Artamonov**, Russian Military attaché at Belgrade. 4. **W. Strandman**, Russian Charge d'affaires (after the death of Baron v. Hartwig). 5. **Risto Popović**, Minister of Finance of Montenegro and Representative of the Prime Minister. 6. **Petar Plamenać**, Minister of Foreign Affairs for Montenegro. 7. **Slavo Ramadanović**, General Director of the department of Foreign Affairs for Montenegro, who brought the Montenegrian Declaration of war to Austria-Hungary.

Хартвигов погреб у Београду. Hartvigov pogreb u Beogradu. Enterrement de v. Hartwig à Belgrade. The funeral of Baron v. Hartwig at Belgrade.

1. **Влада и Дипломатски Кор** на пратњи Барона **Хартвига**, који је напрасно умро од срчаног напада у згради Аустро-Уг.р. Посланства приликом једне живе дискусије о ултиматуму.

2. Министар Председник **Н. Пашић**, на пратњи Хартвиговој

3. Покојног **Барона Хартвига** износе из зграде Руског Посланства.

4. Манифестације у Београду против уништавајућег и насилничког ултиматума.

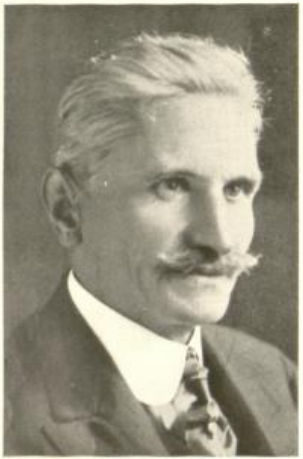

5. Краљ **Петар** и **Н. Пашић** долазе у цркву.

1. Vlada i Diplomatski kor na pratnji Barona Hartwiga koji je naprasno umro od srčanog napada u zgradi Austro-Ugar. Poslanstva, prilikom jedne live diskusije o ultimatumu. 2. Ministar Predsednik N. Pašić, na pratnji v. Hartwigovoj. 3. Pokojnog Barona v. Hartwiga iznose iz zgrade Ruskog Poslanstva. 4. Manifestacije u Beogradu protiva uništavajućeg i nasilničkog ultimatuma. 5. Kralj Petar i Pašić idu u crkvu.

1. Le Gouvernement serbe et le Corps diplomatique accompagnant le corps du Baron v. Hartwig (sujet), au cours d'une très vive discussion sur l'Ultimatum, mourut subitement à la Légation d'Autriche-Hongrie d'une rupture d'anévrisme. 2. N. Pašić, Président du Conseil, accompagnant les dépouilles mortelles du Baron v. Hartwig. 3. Le corps du Baron v. Hartwig est transporté hors de la Légation de Russie. 4. Démonstrations à Belgrade contre l'inutilité et brutal Ultimatum. 5. Le roi Pierre et N. Pašić se rendant à l'Eglise.

1. The Government and the Diplomatic Corps following the body of Baron von Hartwig who died quite suddenly during a very lively discussion about the Ultimatum at the Austrian-Hungarian Legation of an aneurism rupture. 2. **N. Pašić** Prime Minister accompanying the body of Baron von Hartwig. 3. Baron v. Hartwig's body is removed from the Russian Legation. 4. Demonstrations at Belgrade against the brutal and humiliating Ultimatum. 5. King Petar and **N. Pašić** going to Church.

1. Др. **М. Спалајковић**, Посланик у Петрограду.

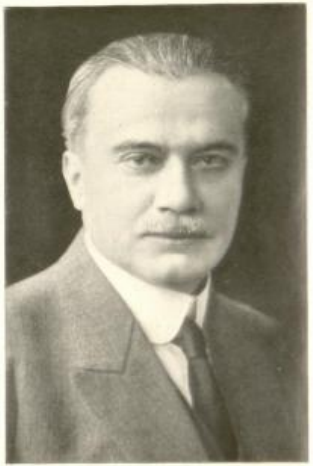
2. **Мил. Весник**, Посланик у Паризу.

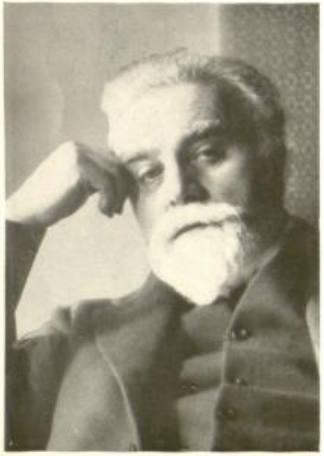
3. **Мата Бошковић**, Посланик у Лондону.

4. **Љуба Михајловић**, Посланик у Риму.

5. Др. **Мих. Гавриловић**, Посланик на Цетињу.

6. **Ж. Балугџић**, Посланик у Атини.

7. **П. Мариновић**, Посланик у Букурешту.

8. **Јов. М. Јовановић**, Посланик у Бечу.

9. Др. **Мил. Јовановић**, Отправник послова у Берлину.

10. **М. Ђорђевић**, Отправник послова у Цариграду.

1. Dr. **M. Spalajković**, Poslanik u Petrogradu. 2. **Mil. Vesnić**, Poslanik u Parizu. 3. **Mata Bošković**, Poslanik u Londonu. 4. **Ljuba Mihajlović**, Poslanik u Rimu. 5. Dr. **Mih. Gavrilović**, Poslanik na Cetinju. 6. **Ž. Balugdžić**, Poslanik u Atini. 7. **P. Marinković**, Poslanik u Bukureštu. 8. **Jov. M. Jovanović**, Poslanik u Beču. 9. Dr. **Mil. Jovanović**, Otpravnik poslova u Berlinu. 10. **M. Djordjević**, Otpravnik poslova u Carigradu.

1. Dr. **M. Spalajković**, Ministre de Serbie à Pétrograd. 2. **Mil. Vesnić**, Ministre à Paris. 3. **Mata Bošković**, Ministre à Londres. 4. **Ljuba Mihajlović**, Ministre à Rome. 5. Dr. **Mih. Gavrilović**, Ministre à Cettigne. 6. **Ž. Balugdžić**, Ministre à Athènes. 7. **P. Marinković**, Ministre à Bucarest. 8. **Jov. M. Jovanović**, Ministre à Vienne. 9. Dr. **Mil. Jovanović**, Chargé d'Affaires à Berlin. 10. **M. Djordjević**, Chargé d'Affaires à Constantinople.

1. Dr. **M. Spalajković**, Serbian Minister at Petrograd. 2. **Mil. Vesnić**, Minister at Paris. 3. **Mata Bošković**, Minister at London. 4. **Ljuba Mihajlović**, Minister at Rome. 5. Dr. **Mih. Gavrilović**, Minister at Cettinje. 6. **Ž. Balugdžić**, Minister at Athens. 7. **P. Marinković**, Minister at Bucharest. 8. **Jov. M. Jovanović**, Minister at Vienna. 9. Dr. **Mil. Jovanović**, Charge d'affaires at Berlin. 10. **M. Djordjević**, Charge d'affaires at Constantinople.

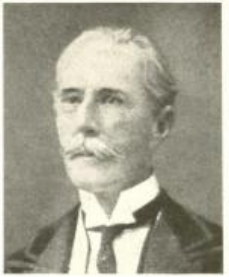
1. **А. Извольский,** Руски Амбасадор у Паризу.

2. **Франџис Берти,** Енглески Амбасадор у Паризу.

3. **Палеолог,** Француски Амбасадор у Петрограду.

4. **Г. Бјукенан,** Енглески Амбасадор у Петрограду.

5. **Пол Камбон,** Француски Амбасадор у Лондону.

6. **Е. Гошен,** Енглески Амбасадор у Берлину.

7. **Жил Камбон,** Француски Амбасадор у Берлину.

8. **Џерард,** Амерички Амбасадор у Берлину.

9. **Андре Тардије,** Француски најавши Комесар у Америци.

10. **Шарп,** Амерички Амбасадор у Паризу.

11. Гроф **Сечен фон Темерин,** Аустро-Угар. Амбасадор у Паризу.

12. Др. **Думба,** Аустро-Угарски Амбасадор у Америци.

13. **Фон Шен,** Немачки Амбасадор у Паризу.

14. Кнез **К. Лихновски,** Немачки Амбасадор у Лондону.

15. **J. Гроф фон Бернсторф,** Немачки Амбасадор у Вашингтону.

16. Кнез **Б. фон Билов,** Немачки Амбасадор у Риму.

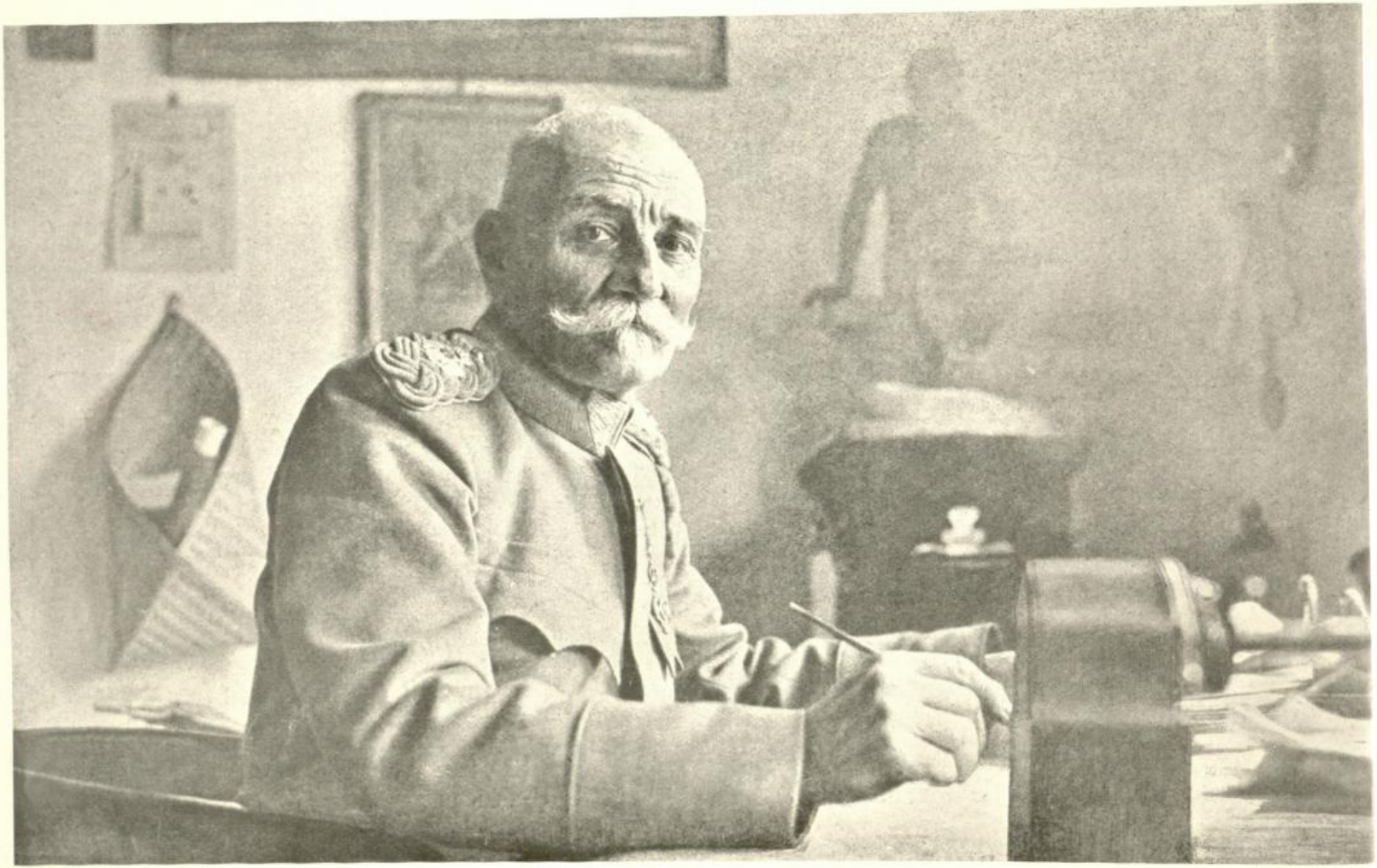

17. Фон **Јагов,** Државни Секретар у Берлину.

1. **A. Iswolsky,** Ruski Ambasador u Parizu. 2 **Francis Bertie,** Engleski Ambasador u Parizu. 3. **Paleologue,** Francuski Ambasador u Petrogradu. 4. **G. Buchanan.** Engleski Ambasador u Petrogradu. 5 **Paul Cambon,** Francuski Ambasador u Londonu. 6. **E. Goschen,** Engleski Ambasador u Berlinu. 7. **Jules Cambon,** Francuski Ambasador u Berlinu. 8. **Gerard,** Američki Ambasador u Berlinu. 9. **André Tardieu,** Francuski najviši Komesar u Americi. 10. **Sharp,** Američki Ambasador u Parizu. 11. Grof **Szecsen von Temerin,** Austro-Ugar. Ambasador u Parizu. 12. Dr. **Dumba,** Austro-Ugarski Ambasador u Americi. 13. **von Schön,** Nemački Ambasador u Parizu. 14. Knez **Lichnowsky.** Nemački Ambasador u Londonu. 15. **J. Graf fon Bernstorff,** Nemački Ambasador u Vašingtonu. 16. Knez **B. von Bülow,** Nemački Ambasador u Rimu. 17. v. **Jagow,** Državni Sekretar u Berlinu.

1. **A. Iswolsky,** Ambassadeur de Russie à Paris. 2. **Francis Bertie,** Ambassadeur d'Angleterre à Paris. 3. **Paléologue,** Ambassadeur de France à Pétrograd. 4. **G. Buchanan,** Ambassadeur d'Angleterre à Pétrograd. 5. **Paul Cambon,** Ambassadeur de France à Londres. 6. **E. Goschen,** Ambassadeur d'Angleterre à Berlin. 7. **Jules Cambon,** Ambassadeur de France à Berlin. 8. **Gerard,** Ambassadeur des Etats-Unis à Berlin. 9. **André Tardieu,** Haut Commissaire Française aux Etats-Unis. 10. **Sharp,** Ambassadeur des Etats-Unis à Paris. 11. Comte **Szecsen de Temerin,** Ambassadeur d'Autriche-Hongrie à Paris. 12. Dr. **Dumba,** Ambassadeur d'Autriche-Hongrie aux Etats-Unis. 13. **De Schoen,** Ambassadeur d'Allemagne à Paris. 14. Le prince **K. Lichnowsky,** Ambassadeur d'Allemagne à Londres. 15. Comte **J. Bernstorff,** Ambassadeur d'Allemagne aux Etats-Unis. 16. Le prince **B. de Bülow,** Ambassadeur d'Allemagne à Rome. 17. De **Jagow,** secrétaire d'Etat à Berlin.

1. **A. Iswolsky,** Russian Ambassador at Paris. 2. **Francis Bertie,** English Ambassador at Paris. 3. **Paleologue,** french Ambassador at Petrograd. 4. **G. Buchanan,** English Ambassador at Petrograd. 5. **Paul Cambon,** french Ambassador at London. 6. **E. Goschen,** English Ambassador at Berlin. 7. **Jules Cambon,** french Ambassador at Berlin. 8. **Gerard,** United States Ambassador at Berlin. 9. **André Tardieu,** french High Commissary of the United States. 10. **Sharp,** United States Ambassador at Paris. 11. Count **Szecsen de Temerin,** Austrian Hungarian Ambassador at Paris. 12. **Dr. Dumba,** Austrian-Hungarian Ambassador in the United States. 13. **Von Schön,** German Ambassador at Paris. 14. **Prince K. Lichnowsky,** German Ambassador in London. 15. **Count J. Bernstorff,** German Ambassador in the United States. 16. **Prince B. Bülow,** German Ambassador at Rome. 17. **De Jagow,** Secretary of State at Berlin.

Њ. В. Краљ **Петар** после примљења ултиматума у свом кабинету. (Phot. S. Tabouroff)

Nj. V. Kralj **Petar** posle primljenog ultimatuma u svom kabinetu.

Sa Majesté le Roi **Petar** dans son cabinet, après la réception de l'ultimatum.

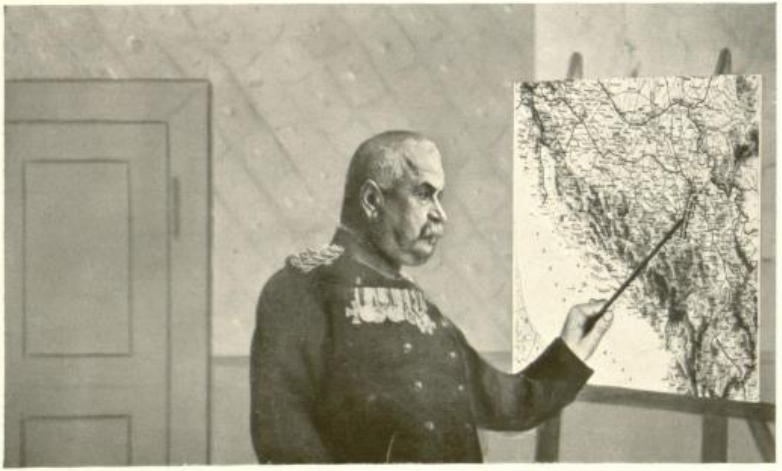
H. M. King **Petar** in his study after the reception of the Ultimatum.

1. Војвода **Р. Путник,** Начелник Штаба Врховне Команде у свом кабинету.

2. Војвода **Ж. Мишић,** Начелник Штаба Врховне Команде на Солунском Фронту, изнурен дугим напрезањем, спава за столом.

3. Војвода **С. Степановић,** студира распоред трупа уочи Колубарске Битке.

4. Војвода **П. Бојовић,** диктира армијску заповест за напад на противника.

1. Vojvoda **R. Putnik,** Načelnik Štaba Vrhovne Komande u svom kabinetu. 2. Vojvoda **Ž. Mišić,** Načelnik Štaba Vrhovne Komande na Solunskom Frontu iznuren dugim naprezanjem spava za stolom. 3. Vojvoda **S. Stepanović,** studira raspored trupa uoči Kolubarske Bitke. 4. Vojvoda **P. Bojović,** diktira armijsku zapovest za napad na protivnika.

1. Voïvode **Putnik,** chef d'Etat-Major du quartier général dans son cabinet de travail. 2. Voïvode **Mišić,** chef d'Etat-Major du quartier général au front de Salonique, épuisé par de longs efforts, dort à table. 3. Voïvode **Stepanović** étudie la répartition des troupes la veille de la bataille de Kolubara. 4. Voïvode **P. Bojović** dicte des ordres pour l'attaque de l'ennemi.

1. Fieldmarshal **Putnik,** Chief of the General Staff at Head Quarters, in his study. 2. Fieldmarshal **Mišić,** Chief of the General Staff at Head Quarters at the front in Salonica, exhausted by much exertion, has fallen asleep at the table. 3. Fieldmarshal **Stepanović** studies the distribution of troops on the eve of the battle of Kolubara. 4. Fieldmarshal **P. Bojović** dictates the army order to attack the enemy.

1. **Милош Васић**, као ђ-штаб. пуковник Командант Дунавске див. II. поз. (I. Арм.); на Солунском фронту Команд. II. Арм.

2. **Мирко Милисављевић**, као арт. пуковник командовао Тимочком див. II. поз. (I. Арм.).

3. **Љубомир Милић**, као пеш. пуковник Командант Моравске див. II. поз. (I. Арм.)

4. **Владимир Кондић**, генерал, Командант Тимочке див. I. поз. (I. Арм.)

5. **Илија Гојковић**, генерал, Командант Моравске див. I. поз. (II. Арм.)

6. **Михајло Рашић**, генерал, Командант Комбиноване див. (II. Арм.)

7. **Стеван Хаџић**, као ђ-штаб. пуковник Командант Шумадијске див. I. поз. (II. Арм.) и у Русији I. Српске Добровољ. див.

8. **Миливоје Анђелковић**, пешад. пуковник, Командант Дунавске див. I. поз. (II. Арм.).

1. **Miloš Vasić**, kao đ-štab. pukovnik Komandant Dunavske Div. II. poz. (I. Arm.), na Solunskom Frontu Komand. II. Arm. 2. **Mirko Milisavljević**, kao art. pukovnik komandovao Timočkom div. II. poz. (I. Arm.). 3. **Ljubomir Milić**, kao peš. pukovnik Komandant Moravske div. II. poz. (I. Arm.). 4. **Vladimir Kondić**, đeneral, Komandant Timočke Div. I. poz. (I. Arm.). 5. **Ilija Gojković**, đeneral, Komandant Moravske Div. I. poz. (II. Arm.). 6. **Mihajlo Rašić**, đeneral, Komandant Kombinovane Div. (II. Arm.) 7. **Stevan Hadžić**, kao đ-štab. pukovnik Komandant Šumadijske Div. I. poz. (II. Arm.) i u Rusiji I. Srpske Dobrovolj. Div. 8. **Milivoje Anđelković**, pešad. pukovnik, Komandant Dunavske Div. I. poz. (II. Arm.).

1. **Miloš Vasić**, commandant la Division Danoe II (1re Armée) comme colonel d'état-major et commandant la 2me Armée au front de Salonique. 2. **Mirko Milisavljević** commandant la Division Timok II (1re Armée) comme colonel d'artillerie. 3. **Ljubomir Milić**, commandant la Division Morava II (1re Armée) comme colonel d'infanterie. 4. **Vladimir Kondić**, général, commandant la Division Timok I (1re Armée). 5. Général **Ilija Gojković**, commandant la Division Morava I (2me Armée). 6. Général **Mihajlo Rašić**, commandant la Division Combinée (2me Armée). 7. **Stevan Hadžić**, commandant la Division Šumadija I (2me Armée) et en Russie la Division des volontaires serbes, comme colonel d'état-major. 8. Colonel d'Infanterie **Milivoje Anđjelković**, commandant la Division Donau I (2me Armée).

1. **Miloš Vasić** as Colonel of the General Staff Commandant of the Danube Division II (1st Army); at Salonica Front Commandant of the IInd Army. 2. **Mirko Milisavljević** as Colonel of Artillery Commandant of the Timok Division II (1st Army). 3. **Ljubomir Milić** as Colonel of Infantry Commandant of the Morava Division II (1st Army). 4. **Vladimir Kondić**, General Commandant of the Timočka Division I (1st Army). 5. **Ilija Gojković**, General, Commandant of the Morava Division I (IInd Army). 6. **Mihajlo Rašić**, General, Commandant of the Combined Division (IInd Army). 7. **Stevan Hadžić** as General Staff Colonel Commandant of the Šumadija Division I (IInd Army), in Russia 1st Serbian Volunteer Division. 8. **Milivoje Anđjelković**, Colonel of Infantry Commandant of the Danube Division I (IInd Army).

1. **Павле Јуришић-Штурм,** ђенерал, Командант III. Армије, од почетка рата до Крфа.

2. **Крста Смиљанић,** као ђ-штаб. пуковник Командант Дринске див. I. поз. (III. Арм.) и на Солун. Фронту Дринске див.

3. **Живко Павловић,** као ђ-штабни пуковник Начел. Операт. Одел. Врх. Команде (на Сол. Фронту Команд. Шумад. Див.)

4. **Божидар Терзић,** као ђ-штаб. пуковник Начел. Штаба I. Армије; Командант Шумадијске див. I. позива.

5. **Воја Живановић,** као ђ-штаб. пуковник Начел. Штаба II. Арм. Командант Тимочке див. I. позива и на Солун. Фронту Југослов. див.

1. **Pavle Jurišić-Šturm,** djenerał, Komandant III Armije, od početka rata do Krfa. 2. **Krsta Smiljanić,** kao dj.-štab. pukovnik Komandant Drin-ke div. I poz. (III. Arm.) i na Sol. Frontu Drinske Div. 3. **Živko Pavlović,** kao dj.-štab. pukovnik Načel. Operat. Odel. Vrhovne Komande (na Sol. Frontu Komandant Šumadijske Divizije). 4. **Božidar Terzić,** kao dj.-štab. pukovnik Načel. Štaba I. Armije, Komandant Šumadijske Divizije I. pre. 5. **Voja Živanović,** kao dj.-štab. pukovnik Načelnik Štaba II. Arm., Komandant Timočke Divizije I. pre. i na Sol. Frontu Jugoslovenske Divizije.

1. Général **Pavle Jurišić-Šturm,** commandant la 3me Armée jusqu'en février 1916. 2. **Krsta Smiljanić,** commandant la Division Drina I (1ere Armée) et la Division Drina au front de Salonique comme colonel d'état-major. 3. **Živko Pavlović,** chef de la section des opérations de l'Armée de campagne, au front de Salonique commandant la Division Šumadia comme colonel d'état-major. 4. **Božidar Terzić,** chef d'état-major général de la 1re Armée, commandant la Division Šumadia I comme colonel d'état-major. 5. **Voja Živanović,** chef d'état-major général de la 2me Armée, commandant la Divis.n Timok I, et au front de Salonique la Division Jugoslovenska comme colonel d'état-major.

1. **Pavle Jurišić-Šturm** General, Commandant of the IIIrd Army (till Corfu). 2. **Krsta Smiljanić** as Colonel of the General Staff Commandant of the Drina Division I (IIIrd Army) and at the Salonica front of the Drina Division. 3. **Živko Pavlović** as General Staff Colonel Chief of the operating section of Head Quarters (Commandant of the Šumadija Division at the Salonica front). 4. **Božidar Terzić** as General Staff Colonel Chief of the 1st Army, Commandant of the Šumadija Division I. 5. **Voja Živanović** as General Staff Colonel Chief of the General Staff of the IInd Army, Commandant of the Timok Division I and of the Jugoslovenska Division at the Salonica front.

1. Милош Божановић, генерал, Командант Ужичке Војске.

2. **Вукоман Арачић**, генерал, Командант Тимочке див. II. поз. дојниje Ужичке војске.

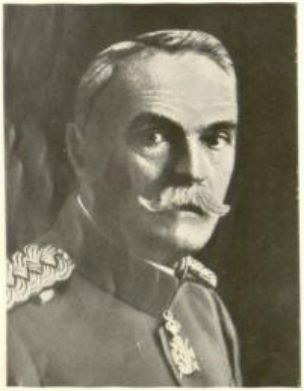
3. **Драгутин Милутиновић**, као пешад. пуковник Командант Шумадијске див. II. поз.

4. **Михајло Живковић**, генерал, Командант Одбране Београда, у Русији Добровољачког корпуса.

5. **Дамјан Поповић**, генерал. Командант Трупа нових области.

6. **Јован Викторовић**, као пеш. пуковник Команд. Брегалничке дивизије, дојниje Дринске див.

7. **Милован Пазинац**, пеш. пуковник. Командант Подринског и дојниje Власинског одреда.

8. **Божидар Јанковић**, генерал, Начелник Штаба Црногорске војске и Шеф војне мисије.

9. **Петар Пешић**, као ђ-штаб. пуковник, прво помоћник, дојниje Начелник Штаба Црногорске војске, на Солунском Фронту Помоћник Начелника Штаба Врховне Команде.

10. **Боривоје Нешић**, као њиг. пуковник, члан војне мисије у Црној Гори.

1. **Miloš Božanović**, general, Komandant Užičke Vojske. 2. **Vukoman Aračić**, general, Komandant Timočke divizije II. poz. dotnije Užičke Vojske. 3. **Dragutin Milutinović**, kao pešad. pukovnik Komandant Šumadijske div. II. poz. 4. **Mihajlo Živković**, general, Komandant Odbrane Beograda, u Ruskij Dobrovoljačkog korpusa. 5. **Damjan Popović**, general, Komandant Trupa novih oblasti. 6. **Jovan Viktorović**, kao pešad. pukovnik Komandant Bregalničke divizije dotnije Drinske div. 7. **Milovan Plazina**, peš. pukovnik, Komandant Podrinskog i dotnije Vlasinskog odreda. 8. **Božidar Janković**, general, Načelnik Štaba Crnogorske vojske i Šef vojne misije. 9. **Petar Pešić**, kao đ-štab. pukovnik prvo Pomoćnik, dotnije Načelnik Štaba Crnogorske vojske, na Solunskom frontu Pomoćnik načelnika štaba Vrhovne Komande. 10. **Borivoje Nešić**, kao inž. pukovnik član vojne misije u Crnoj Gori.

1. **Miloš Božanović**, Général, Commandant de l'Armée Užička. 2. Général **Vukoman Aračić**, commandant la Division Timočka II, et plus tard l'Armée Užička. 3. **Dragutin Milutinović**, commandant la Division Šumadija II comme colonel d'infanterie. 4. Général **Michajlo Živković**, commandant de la Défense de Belgrad et commandant en Russie le corps des volontaires. 5. Général **Damjan Popović**, commandant des troupes de Nove Oblasti. 6. **Jovan Viktorović**, commandant la Division Bregalnička, et plus tard la division Drinska comme colonel d'infanterie. 7. Colonel d'infanterie **Milovan Plazina**, commandant le détachement Podrinje, et plus tard le détachement Vlasina. 8. Général **Božidar Janković**, chef d'état-major, général de l'armée de Monténégro, chef de la Mission Militaire Serbe. 9. **Petar Pešić**, premier adjoint et plus tard chef de l'état-major général de l'Armée Monténégrine; au front de Salonique adjoint au chef d'état-major général comme colonel d'état-major. 10. Colonel du Génie **Borivoje Nešić**, membre de la mission militaire au Monténégro.

1. **Miloš Božanović**, General, Commandant of the Užička Army. 2. **Vukoman Aračić**, General, Commandant of the Timočka Division II, later of the Užička Army. 3. **Dragutin Milutinović** as Colonel of Infantry Commandant of the Šumadija Division II. 4. **Mihajlo Živković**, Commandant of the Belgrad defence command and volunteer corps in Russia. 5. **Damjan Popović**, General, Commandant of the troops of the newee Provinces. 6. **Jovan Viktorović** as Colonel of the Infantry, Commandant of the Bregalnička Division, later Drinska Division. 7. **Milovan Plazina**, Colonel of Infantry, Commandant of Podrinje detachment, later of Vlasina detachment. 8. **Božidar Janković**, General in Chief of the Montenegrin General Staff and Chief of the Serbian military mission. 9. **Petar Pešić** as General Staff Colonel first assistant, later Chief of the Montenegrin Army General Staff, on the Salonica front, Assistant to the Chief of the General Staff. 10. **Borivoje Nešić** as Engineer Colonel member of the military mission in Montenegro.

1. **Милан Туцаковић,** као ђ-штаб. пуковник Ком. Вардарске дивизије на Сол. Фронту.

2. **Панта Грујић,** као пеш. пуковник Командант Моравске дивизије на Солунском Фронту.

3. **Миливоје Зачевић,** као ђ-штаб. пуковник Нач. Саобраћаја Врховне Команде, на Сол. Фр. Начелн. Штаба I. армије, Командант Тимочке Дивизије.

4. **Ђура Докић,** као коњички пуковник на Сол. Фронту предузео Тимочку Дивизију.

5. **Света Матић,** као арт. пуковник на Солунском Фронту Командант Дунавске Дивизије.

6. **Емило Белић,** као ђ-штаб. пуковник на Сол. Фронту Начелник Штаба I. Армије.

7. **Милан Ж. Миловановић,** као ђ-штаб. пуковник Начелник Оперативног Одељења Врховне Команде, Начелник Штаба II. Армије (С. Ф.)

8. **Михајло Јовановић,** као ђ-штаб. пуковник прво Помоћник, а на Сол. Фронту Начелник Штаба III. Армије.

9. **Милош Јовановић,** као ђ-штаб. пуковник Помоћник Начелника Штаба I. Армије.

10. **Душан Трифуновић,** као ђ-штаб. пуковник, Шеф Ђенералштаба Мин. Војног.

1. **Milan Tucaković**, kao dj-štab. pukovnik Komandant Vardarske Divizije na Solunskom Frontu. 2. **Panta Grujić**, kao peš. pukovnik Komandant Moravske Divizije na Sol. Frontu. 3. **Milivoje Zečević**, kao dj-štab. pukovnik Nač. Saobraćaja Vrhovne Komande, na Sol. Frontu Načelnik Štaba I. Armije. Komandant Timočke Divizije. 4. **Djura Dokić**, kao konjički pukovnik na Sol. Frontu preduzeo Timočku Diviziju. 5. **Sveta Matić**, kao art. pukovnik na Sol. Frontu Komandant Dunavske Divizije. 6. **Emilo Belić**, kao dj-štab. pukovnik na Sol. Frontu Načelnik Štaba I. Armije. 7. **Milan Ž. Milovanović**, kao dj-štab. pukovnik Načelnik operativnog odeljenja Vrhovne Komande, Načelnik štaba II. Armije (S. F.). 8. **Mihajlo Jovanović**, kao dj-štab. pukovnik prvo Pomoćnik, a na Sol. Frontu Načelnik Štaba III. Armije. 9. **Miloš Jovanović**, kao dj-štab. pukovnik Pomoćnik Načelnika Štaba I. Armije. 10. **Dušan Trifunović**, kao dj-štab. pukovnik Šef Djeneralštaba Min. Vojnog.

1. **Milan Tucakovič**, commandant la division Vardar au front de Salonique comme colonel d'Etat Major. 2. **Panta Grujič**, commandant la division Morava au front de Salonique comme colonel d'infanterie. 3. **Milivoje Začevič**, chef du service des transports au quartier général, au front de Salonique chef de l'Etat-Major général de la Ire Armée, commandant la division Timok comme colonel d'Etat-Major. 4. **Djura Dokič**, ayant pris le commandement de la division Timok au front de Salonique comme colonel de cavalerie. 5. **Sveta Matič**, commandant la division Danube au front de Salonique comme colonel d'artillerie. 6. **Emilo Belič**, chef d'Etat-Major général de la Ire Armée au front de Salonique comme lt.colonel d'Etat-Major. 7. **Milan Ž. Milovanovič**, chef de la section des opérations du quartier général, chef de l'Etat-Major général de la IIme Armée au front de Salonique comme lt.colonel d'Etat-Major. 8. **Mihajlo Jovanovič**, adjoint et plus tard chef de l'Etat-Major général de la 3me Armée au front de Salonique comme lt. colonel d'Etat-Major. 9. **Miloš Jovanovič**, adjoint au chef de l'Etat-Major général de l Armée comme lt. colonel d'Etat-Major. 10. **Dušan Trifunovič**, chef de l'Etat-Major général du ministère de la guerre, comme lt. colonel d'Etat-Major.

1. **Milan Tucakovič**, as General Staff Colonel Commandant of the Vardar Division on the Salonica front. 2. **Panta Grujič**, as Colonel of the Infantry Commandant of the Morava Division on the Salonica front. 3. **Milivoje Zečevič** as Colonel of the General Staff of the communication service at Head Quarters, on the Salonica front Chief of the General Staff of the 1st Army, Commandant the Timok Division. 4. **Djura Dokič** as Colonel of Cavalry at the Salonica front, took over the Timok Division. 5. **Sveta Matič** as artillery Colonel on the Salonica front Commandant of the Danube division.6. **Emilo Belič** as General Staff Lt-colonel Chief of the General Staff of the 1st Army. 7. **Milan Ž. Milovanovič**, as colonel of the General Staff Chief of the operating section of the Head Quarters, Chief of the General Staff of the IInd Army (at the Salonica front). 8. **Mihajlo Jovanovič** as Lt-colonel of the General Staff assistant and later General Staff Chief of the IIIrd Army. 9. **Miloš Jovanovič** as Lieutenant Colonel of the General Staff assistant of the General Staff Chief of the 1st Army. Chief of the General Staff Sumadija Division. 10. **Dušan Trifunovič** as Lt-colonel of the General Staff Chief of the General Staff in the Ministry of war.

1. **Никола Стевановић**, ђ-штаб. пуковник, Ком. Дринске див. I. позива.

2. **Стева Миловановић**, пеш. пуковник, Командант Моравске дивизије I. поз.

3. **Петар Мишић**, као пеш. пуковник на Сол. Фронту предузео Шумадијску див.

4. **Душан Пешић**, као ђ-штаб. пуковник Начелник Штаба III. Армије.

5. **Драгутин Кушаковић**, као ђ-штаб. пуковник Војни Изасланик у Софији, Начелник Штаба Трупа Нових Области и у Русији Добровољачког Корпуса.

6. **Милан Гр. Миловановић**, као ђ-штаб. п.-пуковник Начелник Штаба II. Армије.

7. **Милан Ђ. Недић**, као ђ-штаб. п.-пук. Шеф војно-желез. сообраћаја, на Сол. Фронту Командант Тимочке Бригаде

8. **Радоје Радојловић**, Начелник Војних Пошта.

9. **Никола Дерок**, као пнк. п.-пуковник, Начелник Пошт.-Телеграф. одељења Врховне Команде.

1. **Nikola Stevanović**, dj-štab. pukovnik. Komandant Drinske div. I. poziva. 2. **Steva Milovanović**, peš. pukovnik, Komandant Moravske divizije I. poziva. 3. **Petar Mišić**, kao pešad. pukovnik na Sol. Frontu preduzeo Šumadijsku div. 4. **Dušan Pešić**, kao dj.-štab. pukovnik Načelnik štaba III. Armije. 5. **Dragutin Kušaković**, kao dj.-štab. pukovnik Vojni Izaslanik u Sofiji, Načelnik štaba Trupa novih oblasti i u Rusiji Dobrovoljačkog korpusa. 6. **Milan Gr. Milovanović**, kao dj.-štab. p-pukovnik Načelnik štaba II. Armije. 7. **Milan Dj. Nedić**, kao dj.-štab. p-pukovnik Šef vojno-železn. saobraćaja, na Sol. Fronty. Komandant Timočke brigade. 8. **Radoje Radojlović**, Načelnik Vojnih Posta. 9. **Nikola Derok**, kao ind. p-pukovnik Načelnik Pošt-Telegrafskog odeljenja Vrhovne Komande.

1. Colonel d'Etat-Major **Nikola Stevanović**, commandant de la division Drina I. 2. Colonel d'infant. **Steva Milovanović**, commandant la division Morava I. 3. **Petar Mišić**, ayant pris le commandement de la division Šumadija au front de Salonique comme colonel d'infanterie. 4. **Dušan Pešić**, chef de l'Etat-Major général de la 3ème Armée comme colonel de l'Etat-Major. 5. **Dragutin Kušaković**, attaché militaire à Sofia, chef d'Etat-Major général des troupes de Nouv. Oblasti et commandant le corps des Volontaires en Russie comme colonel de l'Etat-Major. 6. **Milan Gr. Milovanović**, chef de l'Etat-Major général de la 2ème Armée comme Lt. colonel de l'Etat-Major. 7. **Milan Dj. Nedić**, chef du service des chemins de fer de campagne, commandant la brigade Timok au front de Salonique comme Lt. colonel de l'Etat-Major. 8. **Radoje Radojlović**, chef du service des postes de campagne. 9. **Nikola Derok**, chef de la section des postes et télégraphes au quartier général comme Lt. colonel du génie.

1. **Nikola Stevanović**, General Staff Colonel, Commandant of the Drina Division I. 2. **Steva Milovanović**, Colonel of Infantry, Commandant of the Morava Division I. 3. **Petar Mišić** as Colonel of Infantry at the Salonica front took over the Šumadija Division. 4. **Dušan Pešić** as Colonel of the General Staff Chief of the IIIrd Army General Staff. 5. **Dragutin Kušaković** as Colonel of the General Staff military attaché at Sofia, Chief of the General Staff of the newer provinces troops and in Russia of the volunteer corps. 6. **Milan Gr. Milovanović** as Lieutenant-Colonel Chief of the IInd Army General Staff. 7. **Milan Dj. Nedić** as Lieutenant-Colonel of the General Staff of the field-railway service, Commandant of the Timok Brigade at the Salonica front. 8. **Radoje Radojlović**, Chief of the field-post service. 9. **Nikola Derok** as Lieutenant-Colonel Chief of the postal-telegraph section of the Head Quarters.

1. **Бранко Јовановић**, као коњич. пуковник Командант Коњичке дивизије.

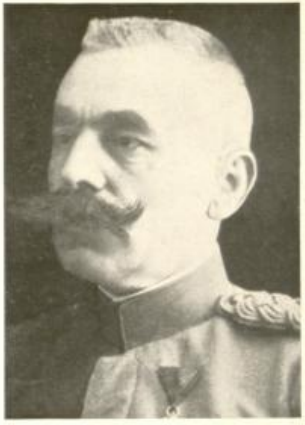
2. **Ђорђе Ђорђевић**, као коњички пуковник дојучи Командант Коњичке див.

3. **Божидар Срећковић**, као арт. пуковник Командант Артилерије I. Армије.

4. **Воj. Милојевић**, као арт. пуковник Командант Артилерије II. Армије.

5. **Милош Милојевић**, као арт. пуковник Команд. Артилерије III. Армије.

6. **Светислав Стајевић**, арт. пуковник, Начелник Одељења у Мин. Војном.

7. **Душан Цветковић**, као инж. пуковник Команд. Инжињерије II. Армије.

8. **Ђурђе Лазић**, као инж. тех. пуковник, Команд. Инжињерије III. Армије.

9. **Жарко Протић**, као инж.-тех. пуковник, Начелник одељења Мин. Војног.

10. **Петар Прокић**, као инж. пуковник Командант Желез. Команде.

1. **Branko Jovanović**, as Cavalry Colonel Commandant of the Cavalry division. 2. **Djordje Djordjević** as Cavalry Colonel afterwards Commandant of the Cavalry division. 3. **Božidar Srećković** as Colonel of Artillery Commandant of the 1st Army artillery. 4. **Voj. Milojević** as Colonel of Artillery Commandant of the 2nd Army Artillery. 5. **Miloš Milojević** as Colonel of Artillery Commandant of the IIIrd Army Artillery. 6. **Svetislav Stajević**, Colonel of Artillery, Chief of the Artillery section of the Ministry of war. 7. **Dušan Cvetković** as Engineer Colonel Commandant of the Engineer troops of the 2nd Army. 8. **Djurdje Lazić** as Engineer Colonel Commandant of the Engineer troops of the IIIrd Army. 9. **Žarko Protić** as Engineer Colonel Chief of the Engineer section of the Ministry of war. 10. **Petar Prokić** as Engineer Colonel Commandant of the railway command.

1. **Branko Jovanović**, commandant la division de cavalerie comme colonel. 2. **Djordje Djordjević**, plus tard commandant la division de cavalerie comme colonel. 3. **Božidar Srećković**, commandant l'artillerie de la Ire Armée comme colonel. 4. **Voj. Milojević**, commandant l'artillerie de la 2me Armée comme colonel. 5. **Miloš Milojević**, commandant l'artillerie de la 3me Armée comme colonel. 6. Colonel d'artillerie **Svetislav Stajević**, chef de la section d'artillerie au Ministère de la Guerre. 7. **Dušan Cvetković**, commandant la génie de la 2me Armée comme colonel. 8. **Djurdje Lazić**, commandant le Génie de la 3me Armée comme colonel. 9. **Žarko Protić**, chef de la section du génie au Ministère de la Guerre comme colonel. 10. **Petar Prokić**, commandant le détachement des troupes du chemin-de-fer comme colonel.

1. **Branko Jovanović**, kao konjič. pukovnik Komandant Konjičke divizije. 2. **Djordje Djordjević**, kao konjič. pukovnik docnij Komandant Konjičke div. 3. **Božidar Srećković**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije I. Armije. 4. **Voj. Milojević**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije II. Armije. 5. **Miloš Milojević**, kao art. pukovnik Komandant Artilerije III. Armije. 6. **Svetislav Stajević**, art. pukovnik, Načelnik Odeljenja u Min. Vojnom. 7. **Dušan Cvetković**, kao inž. pukovnik Komandant Inžinjerije II. Armije. 8. **Djurdje Lazić**, kao inž. teh. pukovnik Komandant Inžinjerije III. Armije. 9. **Žarko Protić**, kao inž. teh. pukovnik Načelnik odeljenja Min. Vojnog. 10. **Petar Prokić**, kao inž. pukovnik Komandant Želez. komande.

1. Др. Лазар Генчић, санит. пуковник. Начелник Санитета до Крфа.

2. Др. Роман Сондермајер, санитет. пуковник, замењио Генчића (до јесени 1917. г.)

3. Др. Ђорђе Владисављевић, као санитет. пук. Начелник Санитета у време офанзиве.

4. Милан Митровић, као ветер. п-пуковник Шеф ветеринара.

5. Драгутин Новачек, као ветер. п-пуковник замењио Митровића.

6. Др. Сима Карановић, као санит. пуковник Начелник Одељења Мин. Војног.

7. Станко Цветковић, судски пуковник. Нач. Судстов Врховне Команде.

8. Гојко Павловић, судки пуковник, замењио у Солуну Цветковића.

9. Влада Јовановић, као судски пуковник Нач. Судства за време офанзиве.

10. Никодије Стефановић, генерал, Командант Српских Трупа на Крфу.

1. **Dr. Lazar Genčić**, sanitet. pukovnik, Načelnik Saniteta do Krfa. 2. **Dr. Roman Sondermajer**, sanitet. pukovnik, zamenio Genčića (do jeseni 1917. g.). 3. **Dr. Djordje Vladisavljević**, kao sanitet. pukovnik Načelnik Sanitetа u vreme ofanzive. 4. **Milan Mitrović**, kao veter. p-pukovnik šef veterinare. 5. **Dragutin Novaček**, kao veter. p-pukovnik zamenio Mitrovića. 6. **Dr. Sima Karanović**, kao sanitet. pukovnik Načelnik Odeljenja Min. Vojnog. 7. **Stanko Cvetković**, sudski pukovnik, Načelnik Sudstva Vrhovne Komande. 8. **Gojko Pavlović**, sudski pukovnik, zamenio u Solunu Cvetkovića. 9. **Vlada Jovanović**, kao sudski pukovnik Načelnik Sudstva u vreme ofanzive. 10. **Nikodije Stefanović**, general, Komandant Srpskih Trupa na Krfu.

1. Colonel médecin **Dr. Lazar Genčić**, chef du service sanitaire jusqu'en 1916. 2. Colonel médecin **Dr. Roman Sondermajer**, successeur de Genčić jusqu'en automne 1917. 3. **Dr. Djordje Vladisavljević**, chef du service sanitaire lors de l'offensive. 4. **Milan Mitrović**, chef du service vétérinaire comme Lt.-colonel-vétérinaire. 5. **Dragutin Novaček**, successeur de Mitrović comme Lt.-colonel-vétérinaire. 6. **Dr. Sima Karanović**, chef de section du service sanitaire au Ministère de la Guerre comme colonel-médecin. 7. Colonel-auditeur **Stanko Cvetković**, chef des affaires judiciaires. 8. Colonel-auditeur **Gojko Pavlović**, successeur de Cvetković à Salonique. 9. **Vlada Jovanović**, chef des affaires judiciaires pendant l'offensive comme colonel-auditeur. 10. Général **Nikodije Stefanović**, commandant des troupes serbes à Corfou.

1. **Dr. Lazar Genčić**, medical staff colonel, Chief of the sanitary affairs till Corfu. 2. **Dr. Roman Sondermajer**, medical staff colonel, successor to Genčić until Autumn 1917. 3. **Dr. Djordje Vladisavljević** as medical staff colonel Chief of sanitary affairs at the time of the offensive. 4. **Milan Mitrović** as veterinary Lt.-colonel Chief of veterinary affairs. 5. **Dragutin Novaček**, as veterinary Lt.-colonel successor of Mitrović. 6. **Dr. Sima Karanović** as medical Staff colonel Chief of the sanitary section of the Ministry of war. 7. **Stanko Cvetković**, law-colonel, Chief of the field law service. 8. **Gojko Pavlović**, law-colonel, successor to Cvetković in Salonica. 9. **Vlada Jovanović** as Colonel Judicial Chief of the law service at the time of the offensive. 10. **Nikodije Stefanović**, General, Commandant of the Serbian troops at Corfu.

1. Једна успомена. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, Барон Хартвиг и генерал Артамонов, као гости на слави 16. пешадијског пука у Нишу, још пре Балканског рата.

2. Наши Команданти пукова из Балканског Рата, њиховим Командантом бригада и дивизија у рату 1914—18. год.

3. Њ. В. Престолонаследник Александар на ручку код Коњичке Дивизије.

1. **Jedna uspomena. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Baron v. Hartwig** i general **Artamonov,** kao gosti na slavi 16. pešadijskog puka u Nišu, još pre Balkanskog rata. 2. Naši **Komandanti pukova** iz Balkanskog Rata, sveukupni Komandanti brigada i divizija u ratu 1914—1918. god. 3. Nj. V. Prestolonaslednik Aleksandar na ručku **kod Konjičke Divizije.**

1. S. A. R. le **Prince héritier Alexandre,** le **Baron von Hartwig** et le **Général Artamonov,** comme hôtes à la fête patronale du 16me régiment d'infanterie à Niš avant la guerre balkanique. 2. **Les commandants de régiments** serbes dans la guerre balkanique en majeure partie promus comme commandants de brigade et de division dans la guerre mondiale. 3. S. A. R. le Prince héritier Alexandre, table des officiers de la **division de cavalerie.**

1. A souvenir of H. R. H. **Crown-Prince Aleksandar, Baron v. Hartwig** and **General Artamonov** as guests at the Saints' celebration of the 16th Infantry regiment in Niš a long time before the Balkan war. 2. Our **Regimental Commandants** of the Balkan war, mostly Brigade and Division Commandants in the Great War (1914—1918). 3. H. R. H. Crown-Prince Aleksandar at mess with officers of the **Cavalry Division.**

1. Њ. В. **Никола I.** Краљ Црне Горе и Брда.

2. Њ. К. В. **Данило,** Престолонаследник Црногорски.

3. Њ. В. **Кнез Мирко,** други син црногорског краља.

4. Њ. В. **Кнез Петар,** трећи син црногорског краља, Командант Лоћевског одреда.

5. Њ. В. **Милена,** Краљица Црногорска.

6. Њ. В. Књегиња **Зорка,** удата за Њ. В. Краљем Петром.

7. Њ. В. Књегиња **Милица,** удата за Руским Вел. Кн. Петром Николајевичем.

8. Њ. В. Књегиња **Ана,** удата за Кн. Ф. Батенбергом.

9. Њ. В. Књегиња **Анастасија,** удата за Рус. Вел. Кн. Николајем Николајевичем.

1. Nj. V. **Nikola I.** Kralj Crne Gore i Brda. 2. Nj. K. V. **Danilo,** Prestolonaslednik Crnogorski. 3. Nj. V. **Knez Mirko,** drugi sin crnogorskog Kralja. 4. Nj. V. Knez Petar, treći sin crnogorskog Kralja, Komandant Lovćenskog odreda. 5. Nj. V. **Milena,** Kraljica Crnogorska. 6. Nj. V. Knjeginja **Zorka,** udata za Nj. V. Kraljem Petrom. 7. Nj. V. Knjeginja **Milica,** udata za Ruskim Vel. Knezom Petrom Nikolajevičem. 8. Nj. V. Knjeginja **Ana,** udata za Knezom F. Battenbergom. 9. Nj. V. Knjeginja **Anastasija,** udata za Ruskim Vel. Knezom Nikolajem Nikolajevičem.

1. S. M. **Nikola I.** le Roi de Monténégro. 2. S. A. R. le **Prince héritier Danilo.** 3. S. A. le **Prince Mirko,** second fils du Roi de Monténégro. 4. S. A. le **Prince Petar,** troisième fils du Roi de Monténégro, commandant du secteur du Lovcen. 5. S. M. la **Reine Milena** de Monténégro. 6. S. A. la **Princesse Zorka,** mariée au Roi Petar. 7. S. A. la **Princesse Milica,** mariée au grand Duc Petar Nikolajevič. 8. S. A. la **Princesse Ana,** mariée au Prince F. Battenberg. 9. S. A. la **Princesse Anastasia,** mariée au grand Duc Nikolaj Nikolajevič.

1. H. Majesty **Nikola I,** King of Montenegro. 2. H. R. H. **Danilo,** Crown-Prince of Montenegro. 3. H. H. **Prince Mirko,** second son of the King of Montenegro. 4. H. H. **Prince Petar,** the 3rd son of the King of Montenegro, Commandant of the Lovcen division. 5. Her Majesty **Milena,** Queen of Montenegro. 6. H. H. **Princess Zorka,** married to King Petar. 7. H. H. **Princess Milica,** married to the Russian Prince Petar Nikolajevič. 8. H. H. **Princess Ana,** married to Prince F. Battenberg. 9. H. H. **Princess Anastasia,** married to the Russian Prince Nikolaj Nikolajevič.

1. **Сердар Јанко Вукотић,** Министар Председник и Војни, Командант Сандјачке војске.

2. **Митар Мартиновић,** дивизијар, Команд. Дрински одреда, доцније Изасланик у Русији.

3. **Војвода Ђуро Петровић,** дивизијар, Команд. Херцеговачког одреда.

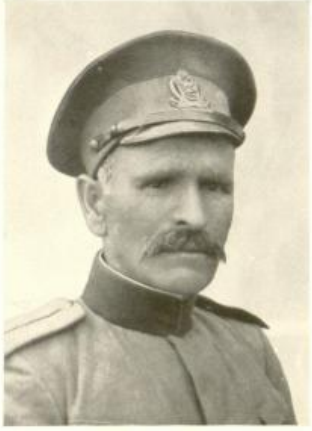
4. **Лука Гојнић,** бригадир, Командант Санџачког одреда.

5. **Радомир Вешовић,** бригадир, Команд. Старо-Српјанског одреда, доцније Министар Војни.

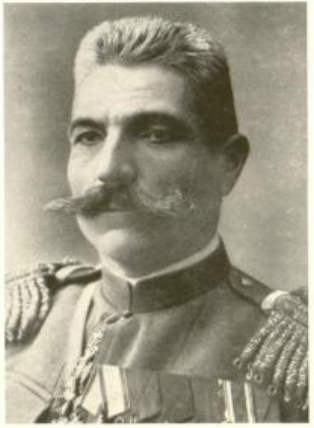
6. **Милутин Вучинић,** бригадир, доцније Команд. Дринског одреда.

7. **Мило Рашовић,** командијер, Командант Кучко-Арбанашког одреда.

8. **Лакић Војводић,** бригадир, Командант Васојевићког одреда.

9. **Машан Божовић,** бригадир, Командант IV. Див. у Санџачкој војсци.

10. **Јово Бећир,** бригадир, Командант Дивизије Херцеговачког одреда.

1. **Serdar Janko Vukotić,** Minister Président et Ministre de la Guerre, commandant l'armée du Sandžak. 2. **Mitar Martinović,** général de division, commandant du secteur de la Drina, plus tard délégué auprès de l'armée russe. 3. Le **Vojvoda Djuro Petrović,** général de division, commandant l'armée du secteur Herzégovine. 4. **Luka Gojnić,** général de brigade, commandant du secteur de l'armée du Sandžak. 5. **Radomir Vešović,** général de brigade, commandant du secteur Stara Srbija, plus tard ministre de la Guerre. 6. Milutin Vučinić, général de brigade, commandant du secteur de la Drina, successeur du général M. Martinović. 7. **Milo Rašović,** colonel, commandant d'un détachement Kučko-Albanais. 8. **Lakić-Vojvodić,** général de brigade, commandant du secteur de Vassojévić. 9. **Mašan Božović,** général de brigade, commandant dans le secteur du Sandžak — 4me division. 10. **Jovo Bećir,** général de brigade, commandant dans le secteur de Herzégovine.

1. Serdar **Janko Vukotić,** Prime minister and minister of war, Commandant of the Sandžak Army. 2. **Mitar Martinović,** general Commandant of the Drina division, later delegated in Russia. 3. Vojvoda **Djuro Petrović,** general Commandant of the Herzegovinan division. 4. **Luka Gojnić,** general Commandant of the Sandžak division. 5. **Radomir Vešović,** general Commandant of the Stara Srbija division, later Minister of war. 6. **Milutin Vučinić,** general, later Commandant of the Drina division. 7. **Milo Radović,** Commandant of the Kuči-Albanian Detachment. 8. **Lakić Vojvodić,** general Commandant of the Vassojevići division. 9. **Mašan Božović,** general Commandant of the 4th Division in Sandžak Army. 10. **Jovo Bećir,** general, Commandant of the Division in the Herzegovinan Detachment.

1. Њ. В. **Николај II. Романов**, Руски Цар.

2. **И. Горемикин**, Министар Председник Ратне Владе (убијен у децембру 1917. год).

3. **С. Сазонов**, Министар Спољних послова.

4. Кнез **Г. Љвов**, Председник прве револуционе владе.

5. **Б. Штјурмер**, у 1916. год. заменио Горемокина, германофила по пореклу.

6. Генерал **Самсонов**, Командант Наревске (2) Арм., због пораза код Таненберга августа 1914. год. извршио самоубиство.

7. Велики Кнез **Николај Николајевић**, Главни Заповедник сухоземне војске и флоте.

8. Генерал **М. Алексејев**, Командант Северо-Западног фронта, у априлу 1915. год. Начелник штаба Врховне Команде.

9. Генерал **фон Ренненкампф**, Ком. I. Армије, из личне мржње или завести, довољно Немцима да униште Самсонову Армију.

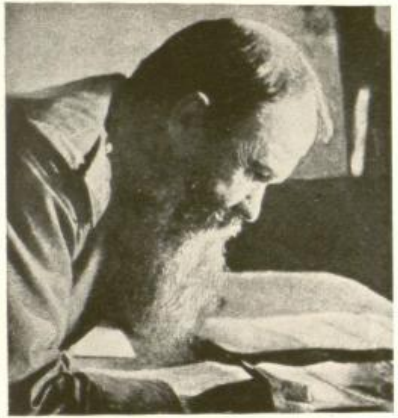

10. Ген. **Жилинскн**, Командант потученог Северо-Западног фронта (смењен га генерал Руски).

1. Nj. V. **Nikolaj II. Romanov**, Ruski Car. 2. **I. Goremykin**, Minister Predsednik Ratne Vlade, ubijen u decembru 1917. god. 3. **S. Sazonov**, Minister Spoljnih poslova. 4. **Knez G. Lvov**, Predsednik prve Ratne Vlade. 5. **B. Stürmer**, a 1916. god. zamenio Goremykina, germanofil po poreklu. 6. General **Samsonov**, Komandant Narevske (2) Armije, zbog poraza kog Tanenberga avgusta 1914. god. izvršio samoubistvo. 7. **Veliki Knez Nikolaj Nikolajević**, Glavni Zapovednik suhozemne vojske i flote. 8. General **M. Alekšejev**, Komandant Severo-Zapadnog fronta, u aprilu 1915. g. Načelnik Štaba Vrhovne Komande. 9. General **von Rennenkampf**, Komandant 1. Armije iz lične mržnje ili zavisti, dovoljno Nemcima da unište Šamsonovu Armiju. 10. General **Žilinski**, Komandant potučenog Severo-Zapadnog fronta (smenio ga general Ruski).

1. S. M. **Nikolaj II de Romanov**, Tzar de toutes les Russies. 2. **J. Goremykin**, ministre Président au commencement de la guerre, tué en décembre 1917. 3. **S. Sazonov**, ancien des Affaires Etrangères. 4. Le **Prince G. Lvov**, président du premier gouvernement révolutionaire. 5. **B. Stürmer**, successeur de Goremykin comme ministre président (germanophile par son origine). 6. Le général **Samsonov**, commandant la deuxième armée de Narew, se suicida en 1914 après la défaite de Tannenberg. 7. Le **Grand Duc Nikolaj Nikolajevič**, généralissime de l'armée et de la flotte russes. 8. Le général **Alekšiev**, commandant du front N. ouest en avril 1915 comme chef de l'état major général de l'armée russe. 9. Le général **von Rennenkampf**, commandant la 1re armée. Par haine ou par envie, contribua à la défaite de l'armée Samsonov. 10. Le général **Žilinski**, commandant du front N-Ouest battu (puis remplacé par le général Russki).

1. **H. M. Nikolaj II Romanov**, Russian Czar. 2. **I. Goremykin**, Prime minister (of the war government) murdered in December 1917. 3. **S. Sazonov**, Minister for Foreign affairs. 4. **Prince Lvov**, President of the first Revolutionary government. 5. **B. Stürmer**, successor to Goremykin in 1916 (germanophile by origin). 6. General **Samsonov**, Commandant of the IInd Army, committed suicide in consequence of defeat sustained at Tannenberg in August 1914. 7. Prince **Nikolaj Nikolajevič**, Commandant in Chief of the Russian Army and Navy. 8. General **A. Alekšiev**, Commandant of the North-West front, Chief of the General Army Staff in April 1915. 9. General **v. Rennenkampf**, Commandant of the 1st Army who allowed the Germans to destroy Samsonov's Army unhindered, whether through personal hate or envy. 10. General **Žilinsky**, Commandant of the defeated North-West front (replaced by General Russki).

1. Генерал **Иванов**, Главни Заповедник Јужне групе армија (3, 4, 5 и 8).

2. Генерал **Руски**, Командант 3. Армије, доцније Северозападног фронта.

3. Генерал **А. Брусилов**, Командант 8. Армије, Југозападног фронта, у јулу 1917. год. Врховни Заповедник.

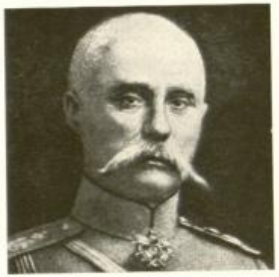
4. Генерал **Барон Врангел**, Командант Контр-револуционих трупа.

5. Генерал **Н. Куропаткин**, Командант Северне групе армија.

6. Генерал **Сахаров**, Командант 11. Армије.

7. Генерал **Лечитски**, Командант 9. Армије.

8. Генерал **В. Гурко**, Командант 1. Кавал. Див., 6. Корпуса, Начелник Генералштаба Врховне Команде, Командант Руско-Румунског фронта.

9. Генерал **Јуденић**, Начелник Штаба Кавкаског фронта.

10. **А. Каледин**, Командант 8. Армије.

11. **Ратко Димитријев**, Командант неуспелог напада на Пшемисл.

12. Генерал **Скоропадски**, Хетман Украјине (по милости Вилемовој).

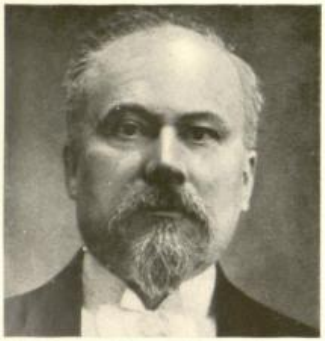
13. Генерал **Баратов**, Командант експедиционог корпуса против Персије.

1. General **Ivanov**, Glavni Zapovednik Južne grupe armija (3, 4, 5 i 8). 2. General **Ruski**, Komandant 3. Armije, docnije Severozapadnog fronta. 3. General **A. Brusilov**, Komandant 8. Armije, Jugozapadnog fronta, u julu 1917. g. Vrhovni Zapovednik. 4. General **Baron Wrangel**, Komandant Kontr-revolucionih trupa. 5. General **N. Kuropatkin**, Komandant Severne grupe armija. 6. General **Saharov**, Komandant 11. Armije. 7. General **Lečitski**, Komandant 9. Armije. 8. General **V. Gurko**, Komandant 1 Kaval. Divizije, 6. Korpusa Načelnik generalštaba Vrhovne Komande, Komandant Rusko-Rumunskog fronta. 9. General **Judenić**, Načelnik Štaba Kavkaskog fronta. 10. **A. Kaledin**, Komandant 8. Armije. 11. **Ratko Dimitrijev**, Komandant neuspelog napada na Pšemisl. 12. General **Skoropadski**, Hetman Ukrajine (po milosti Wilhelmovoj). 13. General **Baratov**, Komandant ekspedicionog korpusa protiv Persije.

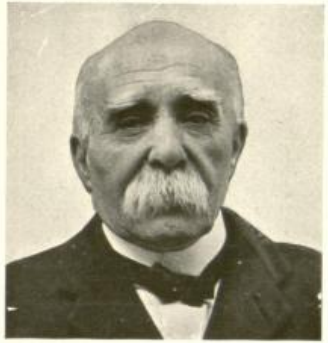
1. Le général **Ivanov**, commandant en chef des groupes des armées du sud (3me, 4me, 5me et 8me armées). 2. Le général **Russki**, commandant la troisième armée, plus tard commandant du front N-Ouest. 3. Le général **A. Brusilov**, commandant la 8me armée du front S-Ouest, devenu généralissime en juillet 1917. 4. Le général **Baron Wrangel**, commandant de troupes contre-révolutionnaires. 5. Le général **A. Kuropatkin**, commandant du groupe des armées du N. 6. Le général **Saharov**, commandant la 11me armée. 7. Le général **Lečicki**, commandant de la 9me armée. 8. Le général **V. Gurko**, commandant de la 1re division de cavalerie, du 6me corps d'armée, chef d'état-major général et commandant du front russo-roumain. 9. Le général **Judenić**, chef d'état-major général de l'armée du Caucase. 10. **A. Kaledin**, commandant la 8me armée. 11. Le général **Ratko-Dimitriev**, commandant l'attaque de Przemysl, qui réussie. 11. Le général **Skoropadski**, par la grâce de Wilhelm II, Hetman de l'Ukraine. 13. Le général **Baratov**, commandant d'un corps expéditionnaire en Perse.

1. General **Ivanov**, Commandant in Chief of the South Group of the 3rd, 4th, 5th and 8th Army. 2. General **Ruski**, Commandant of the 3rd Army, later on the North-West front. 3. General **A. Brusilov**, Commandant of the 8th Army of the South-West front and Commandant in Chief in July 1917. 4. General **Baron Wrangel**, Commandant of the Counter-revolutionary troops. 5. General **A. Kuropatkin**, Commandant of the Northern group of the Army. 6. General **Saharov**, Commandant of the 11th Army. 7. General **Lečicki**, Commandant of the 9th Army. 8. General **V. Gurko**, Commandant of the 1st Cavalry division, Chief of the great General Staff, Commandant of the Russian-Roumanian front. 9. General **Judenić**, Chief of the General Staff at the Caucasian front. 10. **A. Kaledin**, Commandant of the 8th Army. 11. **Ratko-Dimitriev**, Commandant of the unsuccessful attack at Przemysl. 12. General **Skoropadski**, Hetman of the Ukraine (by the grace of Emperor Wilhelm). 13. General **Baratov**, Commandant of the expedition corps against Persia.

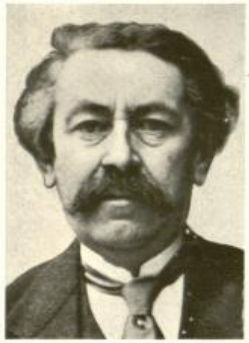
Француски државници. Francuski Državnici. Hommes d'état français. French statesmen.

1. **Р. Поанкаре,** Председник Француске Републике.

2. **Г. Клемансо,** Министар Председник и Војни (од новембра 1917. год).

3. **А. Бријан,** Министар Правде, у 1915. г. Министар Председник и Спољних Послова.

4. **А. Милеран,** Министар Војни (1914—1915). после рата Министар Председник.

5. **Т. Делкасе,** Министар Војни (уби затим Спољних послова (август 1914).

6. **Стефан Пишон,** Министар Спољних послова (1913. и од 1917—1920).

7. **Рене Вивиани,** Министар Председник и Спољних послова 1914—1915.

8 **Бјенвени Мартен,** Заступник Министра Спољних Послова.

9. **Александр Рибо,** Минист. Финансија (авг. 1916). затим Председник и Спољних послова (март 1917.)

10. **П. Пенлеве,** Министар Просвете (1915—1916), Марине (1917), Председник и Војни (крајем 1917).

11. **Луј Барту,** Министар Спољних послова (1917).

12. **А. Лушер,** Министар Наоружања (1917).

13. **Албер Тома,** Министар Наоружања (1914).

14. **Ерио,** Министар Исхране (1915).

15. **Пол Дешанел,** Председник Скупштине.

16. **Антоен Дибост,** Председник Сената.

1. **R. Poincaré,** Président de la République. 2. **G. Clemenceau,** ministre président et ministre de la Guerre (depuis novembre 1917). 3. **A. Briand,** ministre de la Justice en 1915, ministre président et ministre des Affaires Etrangères. 4. **A. Millerand,** ministre de la Guerre (1914—1915), ministre président, la guerre terminée. 5. **T. Delcassé,** ministre de la Guerre en juin 1914, ministre des Affaires Etrangères en août 1914. 6. **Stephen Pichon,** ministre des Affaires Etrangères (en 1913 et plus tard en 1917—1920). 7. **René Viviani,** ministre président, ministre des Affaires Etrangères (1914—1915). 8. **Bienvenu Martin,** ministre des Affaires Etrangères ad-interim. 9. **Alexandre Ribot,** ministre des Finances en décembre 1916, plus tard ministre président et ministre des Affaires Etrangères en mars 1917. 10. **P. Painlevé,** ministre de l'Instruction Publique (1915—1916), ministre de la marine en 1917 et ministre de la guerre, fin 1917). 11. **L. Barthou,** ministre des Affaires Etrangères (1917) 12. **L. Loucheur,** ministre de l'Armement (1917). 13. **Albert Thomas,** ministre de l'Armement (1914). 14. **Herriot,** ministre de Ravitaillement (1915). 15. **Paul Déchanel,** président de la Chambre des Députés. 16. **Antonin Dubost,** président du Sénat.

1. **R. Poincaré,** President of the Republic. 2. **G. Clemenceau,** prime minister and of the war (from November 1917) 3. **A. Briand,** minister of Justice in 1915 prime minister and minister of Foreign affairs. 4. **A. Millerand,** minister of war (1914—1915), prime minister after the war. 5. **T. Delcassé,** minister of war (in June), later minister of Foreign affairs (August 1914). 6. **Stephen Pichon,** minister for Foreign affairs (in 1913 and later from 1917—1920). 7. **René Viviani,** prime minister and minister for Foreign affairs (1914—1915). 8. **Bienvenu Martin,** Representative of the Foreign affairs (March 1917). 9. **Alexandre Ribot,** finance minister (in 1916) later prime minister and minister for minister and minister of war (end of 1917). 10. **P. Painlevé,** minister of education (1915—1916), naval minister (in 1917), prime minister de l'armement (1917). 13. **Albert Thomas,** minister de l'armement. 14. **Herriet,** minister for food supplies. 15. **Paul Déchanel,** President of the Deputy Chamber. 16. **Antonin Dubost,** President of the Senate.

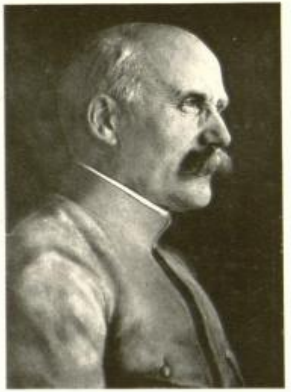
Француске Војсковође. Francuske Vojskovodje. Les commandants de l'armée française. French war leaders.

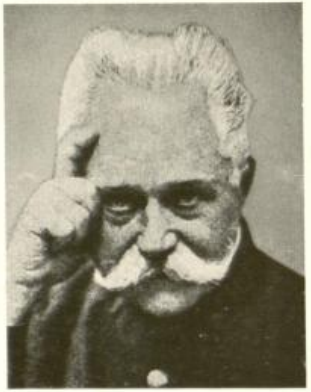
1. Генерал **И. Жофр,** до рата Начелник Главног Генералштаба, Врховни Заповедник до децембра 1915., затим Врховни Директор француске војске и Саветник Владе.

2. Генерал **Ф. Фош,** Командант 20. Корпуса, 9. Армије, Северне војске и Врховни Заповедник (од априла 1918).

3. Генерал **Х. Петен,** Командант Дивизије (1914), 33. корпуса, 2 Армије, Верденске армијске групе, Врховни Заповедник (од маја 1917).

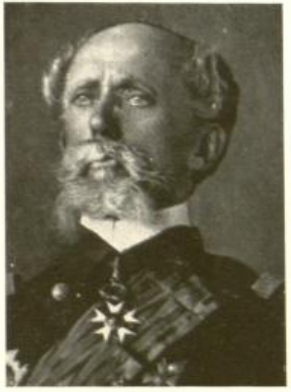
4. Генерал **М. Сараj,** Командант 3. Армије, доцније Савезничких снага на Истоку (до 1917. у Солуну).

5. Генерал **Франше Деспере,** Командант 1. Корп. (1914), 5 Армије, Северне армијске групе, Савезничких трупа на Истоку (Солун.)

6. Генерал **Гијома,** Командант 1. Корпуса, 2, — доцније 5 Армије (на Солунском фронту смењен Сарајо, предао Франше Деспере-у).

7. Контр-адмирал **Гепрат,** Командант Француске-Егејске флоуе (Бизерта).

8. Адмирал **Дартиж ди Фурне,** Командант Француско-Британске флоте у Средоземном мору.

9. **Жонар,** сенатор, Савезнички Високи Комесар у Грчкој.

10. Вице Адмирал **д Гедон,** Командант флоте, која је превезла нашу војску на Крф и у Солун.

1. Général **I. Joffre,** en temps de paix chef du grand état-major général, généralissime jusqu'en décembre 1915, ensuite directeur supérieur des armées françaises sur tous les fronts et conseiller technique militaire du gouvernement. 2. Le général **F. Foch,** commandant le 20ème corps d'armée, la 9ème armée, l'armée du N., généralissime en avril 1918. 3. Le général **H. Pétain,** commandant de division en 1914, du 33ème corps d'armée, de la 2ème armée, du groupement de Verdun, généralissime en mai 1917. 4. Le général **M. Sarrail,** commandant la 3ème armée, plus tard commandant des armées alliées en Orient (jusqu'en 1917 à Salonique). 5. Le général **Franchet d'Espérey,** commandant le 1er corps d'armée en 1914, la 5ème armée, le groupement des armées du N. et les troupes alliées en Orient en 1917. 6. Le général **Guillaumat,** commandant le 1er corps d'armée, 2ème et plus tard 5ème armée, succède sur le front de Salonique au général Sarrail, lui-même remplacé par le général Franchet d'Espérey. 7. Le contre-amiral **Guepratte,** commandant la flotte française dans la mer Egée. 8. L'amiral **Dartige du Fournet,** commandant la flotte franco-anglaise en Méditerranée. 9. **Jonnart,** sénateur, haut commissaire de l'Entente en Grèce. 10. Le vice-amiral **de Gueydon,** commandant la flotte française ayant transporté les troupes serbes à Corfou et à Salonique.

1. General **I. Joffre,** in peace time Chief of the General Staff, Commandant in Chief until December 1915, afterwards Head Director of the French Army on all fronts and military technical counsellor for the government. 2. General **F. Foch,** Commandant of the 20th corps, 9th Army, North Army, Commandant in Chief (from April 1918). 3. General **H.Pétain,** Division Commandant (1914), 33rd Corps, 2nd Army, Army-grouping in Verdun, Commandant in Chief (May 1914). 4. General **M. Sarrail,** Commandant of the 3rd Army, later Allied-forces in the East (in Salonica till 1917). 5. General **Franchet d'Espérey,** Commandant of the 1st Corps (1914) 5th Army, North Army group. Allied-forces in the East (Salonica). 6. General **Guillaumat,** Commandant of the 1st Corps, 2nd later 5th Army, at the Salonica front, successor to Sarrail, replaced by Franchet d'Espérey. 7. Contre-Admiral **Gueprattte,** Commandant of the French Aegian fleet. 8. Admiral **Dartige du Fournet,** Commandant of the French and British Fleet in the Mediterranean Sea. 9. **Jonart,** Senator, High Commissioner of the Entente in Greece. 10. Vice-Admiral **de Gueydon,** Commandant of the Fleet, who directed the transport of our Army to Corfu and Salonica.

1. Генерал **Нивел**, Командант 3. Корпуса, 2. Арм., Групе Армија Центра; у 1915. Врховни Командант (заменио Жофра)

2. Генерал **Галијени**, Гувернер Париза, Министар Војни (октобар 1915).

3. Генерал **По**, Командант Војске у Елзасу, доцније Делегат код Белгијске војске.

4. Генерал **Дибај**, Командант 1. Армије (у Лорену).

5. Генерал **Кастелно**, Командант 2. Армије (у Лорену), доцније делегиран у Русију.

6. Генерал **де Ланж д' Кари**, Командант 4. Армије.

7. Генерал **Мазел**, Командант 5. Армије.

8. Генерал **Фајол**, Командант 6. Армије, Групе Армија, Савезничке војске у Италији.

9. Генерал **Манжен**, Командант 8. бригаде, 3 Див., 6. Армије и доцније 10. Армије.

10. Генерал **Дбене**, Командант 1. Армије (191

1. General **Nivelle**, Commandant of the 3rd Corps, 2nd Army, Central group of the Army, 1915 Commandant in ... (successor to Joffre). 2. General **Gallieni**, Governor of Paris, Minister of war (October 1915). 3. General ... Commandant of the Army in Alsace, later delegate tothe Belgian Army. 4. General **Dubail**, Commandant of the 1... (in Lorraine). 5. General **Castelnau**, Commandant of the 2nd Army (in Lorraine) later on delegated in R... 6. General **Langle de Cary**, Commandant of the 4th Army. 7. General **Mazel**, Commandant of the 5th A... 8. General **Fayolle**, Commandant of the 6th Army, group of the Army, and Allied troops in Italy. 9. Ge... **Mangin**, Commandant of the 8th Brigade, 3th Division, 6th Army and later 10th Army. 10. General **Debeney**, ... commandant of the 1st Army 1918.

1. Le général **Nivelle**, commandant le 3me corps d'armée, la 2me armée, le groupement des armées du centre (en 1915 généralissime, succéda au général Joffre). 2. Le général **Gallieni**, gouverneur de Paris, ministre de la guerre en octobre 1915. 3. Le général **Pau**, commandant de l'armée en Alsace, plus tard délégué français auprès de l'armée belge. 4. Le général **Dubail**, commandant la 1re armée en Lorraine. 5. Le général **de Castelnau**, commandant la 2me armée en Lorraine, plus tard délégué français auprès de l'armée russe. 6. Le général **de Langle de Cary**, commandant la 4ème armée. 7. Le général **Mazel**, commandant la 5me armée. 8. Le général **Fayolle**, commandant de la 6ème armée, du groupement d'armée et des troupes alliées en Italie. 9. Le général **Mangin**, commandant de la 8ème brigade, 3me division, 6me armée et plus tard de la 10ème armée. 10. Le général **Debeney**, commandant de la 1re armée en 1918.

1. Генерал **Монури** (Лоренске, доцније 6. армије).

2. Генерал **Антоан** (4. армије, доц. 1. армије).

3. Генерал **Дегут** (у почетку 2. пеш. див., доцније 6. армије).

4. Генерал **Модуји** (у почетку 18. корпуса, доц. 7. армије).

5. Генерал **д'Урбал** (помоћник Модуја, 10. армије, белгијског одреда).

6. Генерал **Хели д'Осеа** (36 корпус, одликовао се помажући Енглезе у заузећу Ленса).

7. Генерал **де Виларе** (корпус у 6. армији).

8. Генерал **д'Амаде** (алписке армије, доцније Галиполске експедиције).

9. Генерал **Гуро** (заменио д'Амадеа на Галиполу, доцније на Марни 1918. прима 4. армију).

10. Адмирал **Бус де Лаперер** (команд. француско-британске средоз. флоте-Дарданели).

11. Ген **Бертло**, шеф војне мисије у Румунији, на Марни (1918) 5. армија доц. Дунав. Армије.

12. Генерал **Емрих**, Командант француских трупа у Африци.

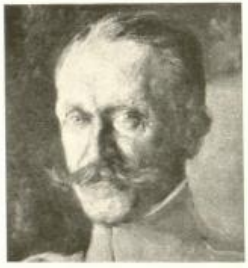
13. Генерал **Бид**, начелник Штаба Северне и Северо-Источне војске.

14. Генерал **Мордак**, одликовао се при заузимању положаја источно Обрине-а (април 1917.).

15. Генерал **Хајри**, командант франц. армије на Сол. Фр.

16. Генерал **Дивал**, Командант француске ваздушне флоте.

17. Адмирал **Лаказ**, Министар Марине (октобар 1915. и децембар 1916. г.)

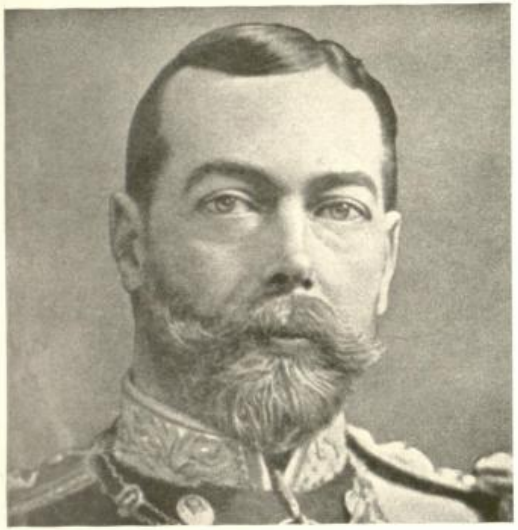
18. Генерал **Аноте**, Министар Војни у децембру 1916. г.

1. General **Maunoury** (Lorenske, docnije 6. armije). 2. General **Anthoine** (4. armije, doc. 1. armije). 3. General **Degoutte** (početkom 2. peš. div., docnije 6. armije). 4. General **Maud'hui** (u početku 18. korpusa, docnije 7. armije). 5. General **d'Urbal** (pomoćnik Maud'hui, 10. armija, belgijski odred). 6. General **Hély d'Oissel** (36. korpus, odlikovao se pomažući Englezi u zauzeću Lensa). 7. General **de Villaret** (korpus u 6. armiji). 8. General **d'Amade** (alpijske armije, docnije Galipoljske ekspedicije). 9. General **Gouraud** (zamenio d'Amade na Galipolju, docnije na Marni 1918 primio 4. armiju). 10. General **Bouë de Lapeyrère** (komandant francusko-britanske sredoz. flote-Dardaneli). 11. General **Berthelot**, šef vojne misije u Rumuniji, na Marni (1918. 5. armije, doc. Dunavske Armije. 12. General **Aymerich**, Komandant francuskih trupa u Africi. 13. General **Bust**, načelnik Štaba Severne i Severo-Istočne vojske. 14. General **Mordacq**, odlikovao se pri zauzimanju položaja istočno Aubevoye-a (april 1917). 15. General **Henrys**, Komandant francuske armije na Sol. Fr. 16. General **Duval**, Komandant francuske vazduhne flote. 17. Admiral **Lacaze**, Ministar Marine (oktobar 1915. i decembar 1916. g.). 18. General **Lyautey**, Ministar Vojni u decembru 1916. g.

1. Général **Maunoury** (Armée Lorraine, plus tard 6ème Armée). 2. Général **Anthoine** (4ème, plus tard 1ère Armée). 3. Général **Degoutte** (1ère commencement 2ème division d'infanterie, plus tard 6ème Armée). 4. Général **Maud'hui** (au commencement 18ème corps, plus tard 7ème Armée). 5. Général **d'Urbal**, Aide du Général Maud'hui (10ème Armée, Groupe Belge). 6. Général **Hély d'Oissel** (36ème corps, s'est principalement distingué à la prise de Lens, en secondant les Anglais). 7. Général **de Villaret** (corps de la 6ème Armée). 8. Général **d'Amade** (Armée des Alpes, plus tard dans l'Expédition de Gallipoli). 9. Général **Gouraud** (a remplacé le Général d'Amade à Gallipoli, plus tard reçu la 4ème Armée à la 2ème Marne 1918). 10. Amiral **Bouë de Lapeyrère**, Commandant de la Flotte franco-anglaise de la Mer Méditerranée (Dardanelles). 11. Général **Berthelot**, Chef de la Mission Militaire en Roumanie (5ème Armée dans la bataille de la Marne. 1918, plus tard Armée du Danube). 12. Général **Aymerich**, Commandant des troupes françaises en Afrique. 13. Général **Bust**, Chef de l'Etat-Major de l'Armée du Nord et de Nord-Est. 14. Général **Mordacq** s'est distingué à la prise des positions à l'est d'Auberive — Avril 1917). 15. Général **Henrys**, Commandant de l'Armée française sur Front de Salonique. 16. Général **Duval**, Commandant de la Flotte Aérienne. 17. Amiral **Lacaze**, Ministre de la Marine (Oct. 1915, Dec. 1916). 18. Général **Lyautey**, Ministre de la Guerre en Decembre 1916.

1. General **Maunoury** (Lorraine Army, later 6th Army). 2. General **Anthoine** (4th, later 1st Army). 3. General **Degoutte** (first 2nd infantry division, later 6th Army). 4. General **Maud'hui** (first 18th corps, later 7th Army). 5. General **d'Urbal**, Assistant of Maud'hui (10th Army Belgian Group). 6. General **Hély d'Oissel** (36th corps), distinguished himself particularly in aiding the British at the taking of Lens. 7. General **de Villaret** (corps of the 6th Army). 8. General **d'Amade** (Alpine Army, later Gallipoli Expedition). 9. General **Gouraud** took d'Amade's place in Gallipoli, later took over the 4th Army on the 2nd Marne 1918. 10. Admiral **Bouë de Lapeyrère**, Commander of the Anglo-French Mediterranean Fleet (Dardanelles). 11. General **Berthelot**, Chief of the Military Mission in Roumania, at the Battle of the Marne (1918) 5th Army, later Danube Army. 12. General **Aymerich**, Commandant of the French troops in Africa. 13. General **Bust**, Chief of the General Staff of the North and North-Eastern Army. 14. General **Mordacq**, distinguished himself most particularly at the taking of the position east of Auberive (April 1917). 15. General **Henrys**, Comm. of the French Army at Salonica fr. 16. General **Duval**, Comm. of the French air fotilla. 17. Admiral **Lacaze**, Naval-Minister (October 1915-December 1916). 18. General **Lyautey**, Minister of War in December 1916.

Енглески државници. Engleski državnici. Hommes d'Etat Anglais. British Statesmen.

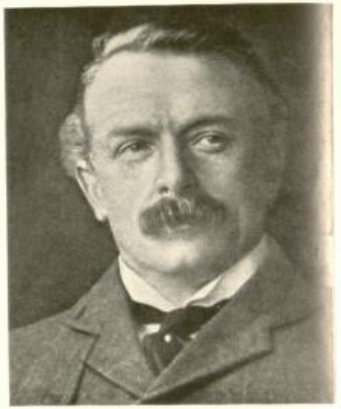
1. **Њ. В. Џеџ V,** Краљ Енглески, Цар Индијски.

2. **Асквит,** Министар Председник.

3. **Е. Грej,** Министар Спољних Послова.

4. **Лоjд Џоџ,** Министар Муниције, доц. и Војни.

5. **Чарлс Кичнер оф Картум,** Министар Војни.

6. **Џон Френч,** ген., Врховна Команд. Британске војске.

7. **Дглас Хег,** командант 1. корп., доцн. Врховни Команд.

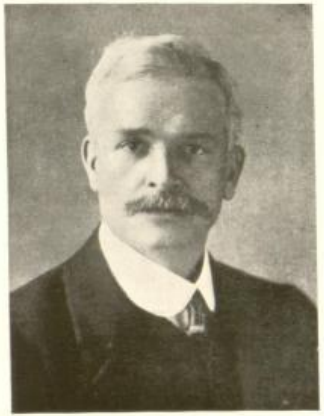

8. **Девид Бите,** вице-адмирал, главни запов. Брит. флоте

1. **Nj. V. George V,** Kralj Engleski, Car Indijski. 2. **H. Asquith,** Minister Predsednik. 3. **E. Grey,** Minister Spoljnih Poslova. 4. **Lloyd George,** Minister Municija, dos. i Vojni. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Minister Vojni. 6. **John French,** general, Vrhovni komandant Britanske Vojske. 7. **Douglas Haig,** komandant 1. korpusa, docnije Vrhovni komandant. 8. **David Beatty,** vice-admiral, glavni zapovednik britanske flote.

1. **S. M. George V,** Roi d'Angleterre, Empereur des Indes. 2. **H. Asquith,** Président des Ministres. 3. **E. Grey,** Ministre des Affaires Etrangères. 4. **Lloyd George,** Ministre des Munitions, plus tard Ministre de la Guerre. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Ministre de la Guerre. 6. **John French,** Général, Commandant en Chef de l'Armée anglaise. 7. **Douglas Haig,** Commandant du 1er Corps, plus tard Généralissime. 8. **David Beatty,** Vice-Amiral, Commandant en Chef de la Flotte anglaise.

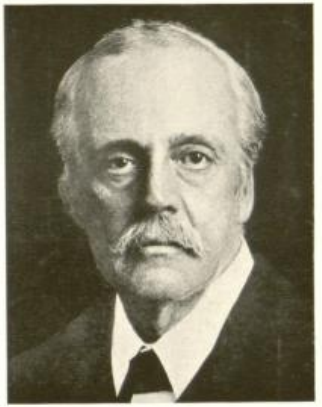
1. **H. M. George V,** King of England, Emperor of India. 2. **H. Asquith,** Prime Minister. 3. **E. Grey,** Minister for Foreign Affairs. 4. **Lloyd George,** Minister of Munitions, later Minister of War. 5. **Charles Kitchener of Khartoum,** Minister of War. 6. **John French,** General, Commander in Chief of the British Army. 7. **Douglas Haig,** Commander of the 1st Corps, later Commander in Chief. 8. **David Beatty,** Vice-Admiral, Commander in Chief of the British Fleet.

1. **Андру Фишер,** Аустралијски Мин. Председник.

2. **Лорд Хардинг,** вице-краљ индијски.

3. **Балфур,** први лорд адмиралитета.

4. **Винстон Черчил,** први лорд адмирал., Министар Морине.

5. **Џон Џелико,** адмир., гл. зап. фл. код Скагер.

6. **Лорд Ј. А. Фишер,** први лорд адмир. организ. мор.

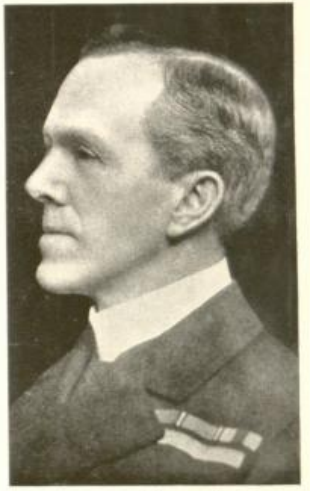
7. **Х. Б. Џексон,** заменио Фишера.

8. **Робек,** вице адм., ком. енгл.-франц. флоте на Дард.

9. **Крадок,** адм., погинуо у борби код Валпарева.

10. **Стердел,** потукао фон Шпее-а код Порт Стенлеја.

1. **Andrew Fisher,** Australijski Minister Predsednik. 2. **Lord Hardinge,** Vice-Kralj indijski. 3. **Balfour,** prvi lord admiraliteta. 4. **Winston Churchill,** prvi lord admiralitetski, ministar marine. 5. **John Jellicoe,** admiral, glavni zapovednik i lord-kod Skagerraka. 6. **Lord J. A. Fisher,** prvi lord admiralitetu organiz. mor. 7. **H. B. Jackson,** zamenio Fisher-a. 8. **de Robeck,** vice-admiral, komand. engl.-franc. flote na Dardan. 9. **Cradock,** admiral, poginuo u borbi kod Valparaiso. 10. **Sturdel,** potukao von Spee-a kod Port Stanley.

1. **Andrew Fisher,** Président des Ministres d'Australie. 2. **Lord Hardinge** Vice-Roi des Indes. 3. **Balfour,** Premier Lord de l'Amirauté. 4. **Winston Churchill,** Premier Lord de l'Amirauté, Ministre de la Marine. 5. **John Jellicoe,** Amiral, Commandant en chef dans la bataille de Skagerrak. 6. **Lord J. A. Fisher,** Premier Lord de l'Amirauté. Organis. de la Marine. 7. **H. B. Jackson,** Successeur de Fisher. 8. **de Robeck,** Vice-Amiral, Commandant de la Flotte Anglo-Française des Dardanelles. 9. **Gradock,** Amiral, tombé dans le combat près de Valparaiso. 10. **Sturdel,** Amiral, a vaincu von Spee dans la bataille de Port Stanley.

1. **Andrew Fisher,** Australian Prime Minister. 2. **Lord Hardinge,** Viceroy of India. 3. **Balfour,** First Lord of the Admiralty. 4. **Winston Churchill,** First Lord of the Admiralty, Naval Minister. 5. **John Jellicoe,** Admiral, Commander in chief in the Battle of Skagerrak. 6. **Lord J. A. Fisher,** First Lord of the Admiralty, Organiz. of the Navy. 7. **H. B. Jackson,** Successor to Fisher. 8. **de Robeck,** Vice-Admiral, Commandant of the Anglo-French Fleet in the Dardanelles. 9. **Gradock,** Admiral, fallen in the battle near Valparaiso. 10. **Sturdel,** Admiral, defeated von Spee in the battle at Port Stanley.

Енглески Команданти. Engleski Komandanti. Commandants Anglais. English Commandants.

1. Генерал **Х. С. Хорн**, Командант 1. Армије.

2. Генерал **Х. К. О. Пламар**, Командант 2. армије.

3. Генерал **Е. Х. Х. Аленбе**, Командант 3. армије, доцније у Палестини.

4. Генерал **Џ. Х. Г. Бинг**, доцније прима 3. армију.

5. Генерал **Х. С. Роленсон**, Командант 4. армије.

6. Генерал **Х. д'ха П. Гох**, Командант 5. армије.

7. Генерал **В. П. Птнеј**, Командант 3. корпуса.

8. Генерал **А. В. Кари**, Командант Канадског Корпуса.

9. Генерал **Сандеман-Кере**, спасао повлачење 5. армије и Келе.

10. Ген. **Х. Л. Смит-Дорин**, 2. корпус, 2. армија, доцније у З. Африци.

11. Генерал **Е. А. Х. Олдерсон**, Командант Канадског Корпуса.

12. Генерал **Јан Хамилтон**, Команд. Савезничких трупа на Дарданел.

13. Генерал **Чарл Манро**, сменио Хамилтона.

14. Ген. **Бервуд**, Команд. Корпуса Аустралијског, доцније 3. армије

15. Генерал **Џон Максвел**, Командант британских трупа у Египту.

16. Генерал **Перси Лен**, Командант трупа у Месопотамији.

17. Генерал **Горинг**, Командант дивизије у Месопотамији.

18. Генерал **Таунсхенд**, Командант дивизије, капитулирао у Куту.

19. Генерал **Стенли Мод**, освојач Багдада и Месопотамије.

20. Генерал **Кристиан Смотс**. Командант трупа у ј. з. Африци.

21. Генерал **Бота**, некад бурски ге нерал, команд. трупа у ј. з. Африц

1. General **H. S. Horne**, Commandant 1. armije. 2. General **H. C. O. Plumer**, Commandant 2. armije. 3. General **E. H. H. Allenby**, Commandant 3. armije, doцnije u Palestini. 4. General **J. H. G. Byng**, dacnije primio 3. armiju. 5. General **H. S. Rawlinson**, Komandant 4. armije. 6. General **H. de la P. Gough**, Komandant 5. armije. 7. General **W. P. Pulteney**, Komandant 3. korpusa. 8. General **A. W. Currie**, Komandant Kanadskog Korpusa. 9. General **Sandeman Carey**, spasao povlačenje 5. armije i Calais. 10. General **H. L. Smith-Dorrien**, 2 korpus, 2. armija, doцnije u Z. Africi. 11. General **E. A. H. Alderson**, Komandant Kanadskog Korpusa. 12. General **Jan Hamilton**, Komandant Savezničkih trupa na Dardanelima. 13. General **Charles Monro**, smenio Hamiltona u. 14. General **W. R. Birwood**, Kom. Korp. Australijskog, doцnije 3. armije. 15. General **John Maxwell**, Komandant britanskih trupa u Egiptu. 16. General **Percy Lake**, Komandant trupa u Mesopotamiji. 17. General **Gorringe**, Komandant divizije u Mesopotamiji. 18. General **Townshend**, Komandant divizije, kapitulisao u Kutu. 19. General **Stanley Maude**, osvojač Bagdada i Mesopotamije. 20. General **Christian Smuts**, Komandant trupa u Z. Africi. 21. General **Botha**, nekad burski general, komandant trupa u j. z. Africi.

1. Général **H. S. Horne**, Commandant de la 1re Armée. 2. Général **H. C. O. Plumer**, Commandant de la 2me Armée. 3. Général **E. H. H. Allenby**, Commandant de la 3me Armée, plus tard en Palestine. 4. Général **J. H. G. Byng**, a pris plus tard le Commandement de la 3me Armée. 5. Général **H. S. Rawlinson**, Commandant de la 4me Armée. 6. Général **H. de la P. Gough**, Commandant de la 5me Armée. 7. Général **W. P. Pulteney**, Commandant du 3me Corps. 8. Général **A. W. Currie**, Commandant du Corps du Canada. 9. Général **Sandeman Carey**, a sauvé la Retraite de la 5me Armée, par cela aussi Calais. 10. Général **H. L. Smith-Dorrien**, 2me Corps, 2me Armée puis au S. O. de l'Afrique. 11. Général **E. H. H. Alderson**, Commandant du Corps Canadien. 12. Général **Jan Hamilton**, Commandant des Troupes Alliées aux Dardanelles. 13. Gén. **Charles Monro**, succ. de Hamilton. 14. Gén. **W. R. Birwood**, Comm. du Corps Australien, plus tard de la 3me Armée. 15. Général **John Maxwell**, Commandant des Troupes Anglaises en Egypte. 16. Général **Percy Lake**, Commandant des Troupes en Mésopotamie. 17. Général **Gorringe**, Commandant de Division en Mésopotamie. 18. Général **Townshend**, Commandant de Division, capitula à Kût. 19. Général **Stanley Maude**, vainqueur de Bagdad et de la Mésopotamie. 20. Général **Christian Smuts**, Commandant des Troupes dans l'Afrique S. O. 21. General **Botha**, ancien General des Boers, Commandant des Troupes dans l'Afrique S. O.

1. General **H. S. Horne**, Commandant of the 1st Army. 2. General **H. C. O. Plumer**, Commandant 2nd Army. 3. General **E. H. H. Allenby**, Commandant 3rd Army, later in Palestine. 4. General **J. H. G. Byng**, later took over the Command of the 3rd Army. 5. General **H. S. Rawlinson**, Commandant of the 4th Army. 6. General **H. de la P. Gough**, Commandant of the 5th Army. 7. General **W. P. Pulteney**, Commandant of the 3rd Corps. 8. General **A. W. Currie**, Commandant of the Canadian Corps. 9. General **Sandeman Carey**, saved the retreat of the 5th Army and also Calais. 10. General **H. L. Smith-Dorrien**, 3rd Corps 2nd Army, later S. W. Africa. 11. General **E. H. Alderson**, Commander of the Canadian Corps. 12. General **Jan Hamilton**, Commandant of the Allied Troops on the Dardanelles. 13. General **Charles Monro**, succ. to J. Hamilton. 14. Gen. **W. R. Birwood**, Comm. of the Corps Australian, plus tard de la 3me Armée. 15. General **John Maxwell**, Commandant of the British troops in Egypt. 16. General **Percy Lake**, Commandant of the troops in Mesopotamia. 17. General **Gorringe**, Divisional Commander in Mesopotamia. 18. General **Townshend**, Divisional Commander capitulated in Kut. 19. General **Stanley Maude**, conqueror of Bagdad and Mesopotamia. 20. General **Christian Smuts**, Commandant of the troops in S. W. Africa. 21. General **Botha**, former Boer-General, Commander of the native troops in S. W. Africa.

1. Граф **Берхтолд,** аустро-угарски Министар Спољних Послова.

2. Граф **фон Тиса,** мађарски Министар Председник. Октобра 1918. убијен у Пешти.

3. Њ. В. **Франц Јосеф I,** Цар Аустријски, Краљ Мађарски.

4. **Граф Штирк,** аустро-угарски Министар Председник убијен октобра 1916. г. у Бечу.

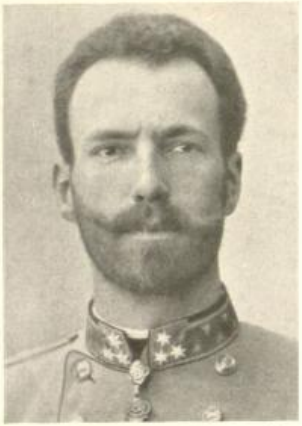

5. Њ. В. **Ерцхерцог Карл Франц Јосеф,** аустро-угарски Престолонаследник.

1. Graf **L. v. Berchtold,** Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs. 2. Graf **v. Tisza,** Hungarian Prime Minister, murdered in Buda-Pesth 1918. 3. His Majesty **Franz Josef I.,** Emperor of Austria, King of Hungary. 4. Graf **Stürgkh,** Austro-Hungarian Prime Minister, murdered at Vienna in October 1916. 5. H. R. H. Archduke **Carl Franz Josef,** Austro-Hungarian Crown-Prince.

1. Le Comte **L. v. Berchtold,** Ministre des Affaires Etrangères de l'Austro-Hongrie. 2. Le Comte **v. Tisza,** Président des Ministres de Hongrie, a été assassiné à Budapest en Octobre 1918. 3. S. M. **Franz Josef,** Empereur d'Autriche et Roi de Hongrie. 4. Le Comte **Stürgkh,** Président des Ministres de l'Austro-Hongrie (assassiné en Octobre 1916 à Vienne). 5. S. A. le Grand-Duc **Karl Franz Josef,** Prince Héritier d'Austro-Hongrie.

Аустријски команданти против нас. Austrijski komandanti protivu nas. Chefs d'Armée Autrichiens contre nous. Austrian Army Leaders against us.

1. **Ерцхерцог Евген**, генерал., 1914. године Поћорека, 1915. Главни командант против Италије.

2. **Оскар Поћорек**, генерал, командант 6. армије и „Казнене Експедиције" против Србије.

3. **Л. Ритер фон Франк**, генднф., командант 5. армије, децембр 1914. посео напуштени Београд.

4. **фон Кевеш**, генднф., команд. корп. и армијске групе, 3., 7., Балканска арм. и на крају Врхов. Ком.

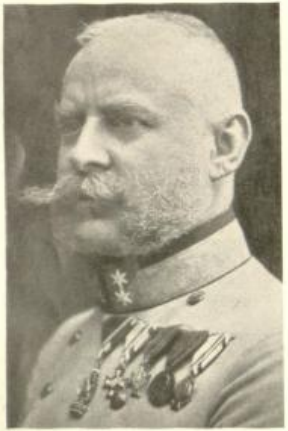
5. **фон Георги**, генпоберт, министар народне одбране.

6. **фон Шојхенштил**, фелдмаршалој., команд. VIII. корпуса.

7. **Антон Хауе**, велики адмирал, Врховни Заповедник Морнв.

8. **Алфред Краус**, генерал, команд. 29. пеш. див., Корп., начел. штаба Бала. војске а затим гшап. фр.

9. **фон Бем-Ермоли**, генднв., командант 2. армије.

10. **фон Тершћанскн**, генднв., командант IV. корпуса и Балканске војске.

11. **Њ. В. Цар Карл** (1) и његови највиши команданти: **Ерцхерцог Евген** (2), **Ерцхерцог Јозеф** (3), **фон Хецендорф** (4), **фон Кевеш** (5), **Вурм** (6), **Патеч** (7), **фон Крбатин** (8), **фон Арц** (9), **фон Бем-Ермоли** (10), **фон Шојхенштил** (11), **фон Бородевић** (12), **фон Рор** (13), **фон Кирхбах** (14).

1. **Erzherzog Eugen**, generaloberst., 1914. commis Potiorek. 1915 Gläzti. kommandant gegen Italien. 2. **Oskar Potiorek**, general, kommandant 6. armije i „Kazzane Ekspedicije" protivu Srbije. 3. **L. Ritter v. Frank**, generalof., komandant 5. armije, decemb. 1914. posео napuštени Beograd. 4. **von Kövess**, generalof., komand. korpusa i armijske grupe. 5., 7., Balkanske Armije i na kraju Vrhovni Komand. 5. **von Georgi**, generalrent, ministar narodne odbrane. 6. **von Scheuchenstuel**, feldmaršalj., komand. VIII korpusa. 7. **Anton Haus**, feldadmiral, Vrhovni Zapovednik Mornr. 8. **Alfred Krauss**, general, komesand. 29. peh. div., korpusa, načel. štaba Balkan. vojske a zatim pipo-zapad. fronte. 9 **von Boehm Ermolli**, generalov, komand 2. armije. 10. **von Terszty'anszky**, generalov., komandant IV korpusa i Balkanske vojske. 11. **N. V. Car Karl** (1) i njegovi najviši komandanti: **Erzherzog Eugen** (2), **Erzherzog Josef** (3), **von Hötzendorf** (4), **von Kövess** (5), **Wurm** (6), **Pateк** (7), **v. Krobatin** (8), **v. Arz** (9), **von Böhm-Ermolli** (10), **von Scheuchenstuel** (11), **von Borojević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

1. **Grand-Duc Eugen**, Gén. de Cav. 1914 remplace Potiorek. 1915 Comm. en Chef contre l'Italie. 2. **Oskar Potiorek**, Gén., Comm. de la 6me Armée et de la « Strafexpédition » contre la Serbie. 3. **L. Ritter von Frank**, Gén. d'Inf., Comm. de la 5me Armée, décembre 1914 a occupé Belgrad évacué par avcn. 4. **von Kövess**, Gén. d'Inf., Comm. du Corps et des Groupes d'Armée 3me, 7me, Armée des Balkan et à la fin Généralissime. 5. **von Georgi**, Gén.-Obcrst, Ministre de la Défense Nationale. 6. **von Scheuchenstuel**, Feld-Maréchal, Comm. VIIIme Corps. 7. **Anton Haus**, Grand-Amiral, Comm. en chef de la Marine. 8. **Alfred Krauss**, Gén., Comm. 29me Div. d'Inf., du Corps, Chef de l'Etat Major de l'armée du Balcan, et à la fin Front S.O. 9 **von Boehm Ermolli**, Gén. de Cav., Comm. 2me Armée. 10. **von Terszty'anszky**, Gén. de Cav., Comm. IVme Corps, Armée du Balcan. 11. **S. M. l'Empereur Carl** (1), et ses Command. Supérieurs: **Grand-Duc Eugen** (2), **Grand-Duc Joseph** (3), **von Hötzendorf** (4), **von Kövess** (5), **Wurm** (6), **Patek** (7), **v. Krobatin** (8), **von Arz** (9), **v. Boehm Ermolli** (10), **v. Scheuchenstuel** (11), **v. Borojević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

1. **Arch-Duke Eugen**, Cav.-Gen. 1914, replaced Potiorek in 1915, Comm. in Chief against Italy. 2. **Oskar Potiorek**, Gen., Comm. of the 6th army and the "Strafexpedition" against Serbia. 3. **L. Ritter von Frank**, Inf.-Gen., Comm. of the 5th army in December 1914, occupied Belgrad evacuated by us. 4. **von Kövess**, Inf.-Gen., Comm. of corps and army group 3th—7th, Balkan army and finally Comm. in Chief. 5. **v. Georgi**, Gen.-Oberst, Minister of the country's defence. 6. **von Scheuchenstuel**, Fieldmarschal-Lieut., Comm. of the 8th corps. 7. **Anton Haus**, Lord-High-Admiral, Navy-Comm.-in-Chief. 8. **Alfred Krauss**, Gen., Comm. of the 29th inf.-div., of the corps, Chief of the Gen.-Staff of the Balkan army, and at last of the S.W. front. 9 **von Boehm Ermolli**, Cav.-Gen., Comm. of the 2nd army. 10. **von Terszty'anszky**, Cav.-Gen., Comm. of the IVth corps, Balkan army. 11. **H. M. King Karl** (1) and H. H. the commanding Gen. **Archduke Eugen** (2), **Archduke Josef** (3), **v. Hötzendorf** (4), **v. Kövess** (5), **Wurm** (6), **Patek** (7), **v. Krobatin** (8), **v. Arz** (9), **v. Boehm-Ermolli** (10), **v. Scheuchenstuel** (11), **v. Borojević** (12), **v. Rohr** (13), **v. Kirchbach** (14).

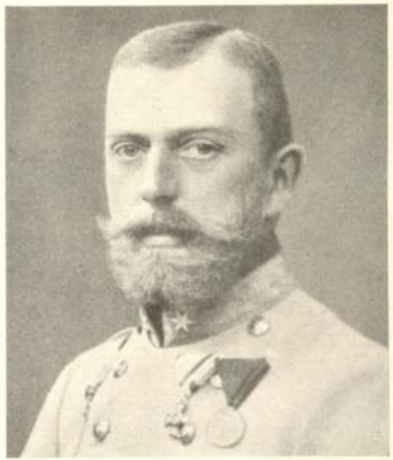
1. **Конрад фон Хецендорф,** ген. инф., нач. глав. генералштаба, командант трупа на Италијанском фронту.

2. **фон Кробатин,** аустро-угарски министар војни, до апр. 1917. г. а тада командант 10. арм. на италијанском фронту.

3. Фелдмарш. **фон Хефер,** заступник начел. главног генералштаба.

4. **Ерцхерцог Јозеф Фердинанд,** ген. инф. команд. 14. корп., 4. армије и своје групе.

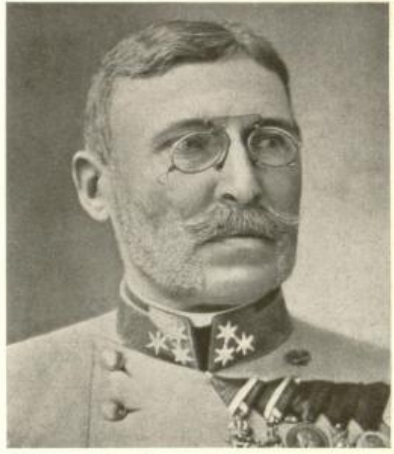
5. **Ерцхерцог Фридрих,** генерал инфантерије, врховни команд. војске и флоте.

6. **Светозар Боројевић фон Бојна,** генерал инфантерије, командант 3. дивизије 5. армије.

7. **Виктор Данкл,** генерал кавалерије, командант 1. дивизије 11. армије.

8. **Ауфенберг фон Комаров,** генерал инфантерије, командант 4. армије.

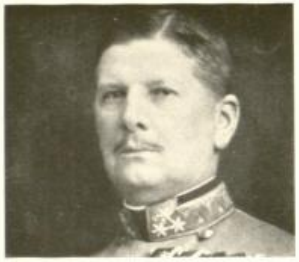
1. **Conrad von Hötzendorf,** gen. inf., ead. gl. generalšt., komand. trupa za Ital. fr. 2. **von Krobatin,** austro-ugarski min. vojni, do aprila 1917. g. a tada kom. 10. arm. na Ital. fr. 3. Feldmarš. **von Höfer,** zast. nač. gl. generalšt. 4. **Erzherzog Josef Ferdinand,** gen. inf., kom. 14. korp. 4. arm. i svoje grupe. 5. **Erzherzog Friedrich,** gen. inf., vrh. kom. vojske i flote. 6. **Svetozar Borojević von Bojna,** gen. inf., kom. 3. divizije 5. arm. 7. **Viktor Dankl,** gen. kav., kom. 1. divizije 11. arm. 8. **Auffenberg von Komarow,** general infanterije, komandant 4. armije.

1. **Conrad von Hötzendorf,** Gén. d'Inf., Chef de l'Etat-Major, Comm. des Troupes sur le Front Italien. 2. **von Krobatin,** Ministre de la Guerre, Austro-Hong. jusqu'en Avril 1917, puis Comm. de la 10me Arm. au Fr. Italien. 3. **Feld-Maréchal von Höfer,** remplace le Chef de l'Etat-Major. 4. **Grand Duc Joseph Ferdinand,** Gén. d'Inf. Comm. 14ème Corps, 4ème Arm. et son propre groupe. 5. **Grand Duc Friedrich,** Gén. d'Inf., Généralissime de l'Armée, et de la Flotte. 6. **Svetozar Borojević von Bojna,** Gén. d'Inf., Comm. de la 3ème plus tard 5ème Armée. 7. **Victor Dankl,** Gén. de Cav., Comm. 1re, plus tard 11me Arm. 8. **Auffenberg von Komarow,** Gén. d'Inf., Comm. 4ème Armée.

1. **Conrad von Hötzendorf,** Inf.-Gen., Chief of the Gen.-Staff, Comm. of the troops on the Italian front. 2. **von Krobatin,** Austro-Hung. Minister of war until April 1917 — and then Comm. of the 10th Army on the Italian front. 3. **Fieldmarshal-Lieut. von Höfer,** deputy for the Gen.-Staff Chiefs. 4. **Archduke Josef Ferdinand,** Inf.-Gen. Comm. 14th Corps, 4th Army and own group. 5. **Archduke Friedrich,** Inf.-Gen., Comm. in Chief of the Army and the Navy. 6. **Svetozar Borojević von Bojna,** Inf.-Gen. Comm. of the 3rd, later 5th army. 7. **Victor Dankl,** Cav.-Gen., Comm of the 1st, later 11th army. 8. **Auffenberg von Komarow,** Inf.-Gen., Comm. of the 4th Army.

1. **Паул Пухало фон Брлог**, генералоберст, командант 6. армије.

2. **Ритер фон Брудерман**, генерал кавалерије, командант 3. армије, ј. а. војска

3. **Франц фон Рор**, генерал-оберст, командант армије у Корушкој.

4. **Фон Арц**, Командант 1. армије, доцније шеф Главног Генералштаба.

5. **Ерцхерцог Леополд Салватор**, генерални инспектор ц. к. Артилерије.

6. **Јозеф Рот**, Командант Земаљске Одбране Тирола.

7. **Фон Пфланцер Балтин**, генерал кавалерије (5. армије и арм. групе).

8. **Фон Кузманек**, генералоберст, варобљен за време друге офанзиве Пашенића.

9. Генерал мајор **Круна** (Командант 59. пешад. дивизије у Јужном Тиролу 1916.

10. **Мецгер**, фелдмаршал-поручник (командант на западном фронту 1917).

11. Гроф **Буријан фон Рајец**, аустро-угарски Министар Спољних Послова (1915—1916 и у 1918).

12. Гроф **Чернин**, аустро-угарски Министар Спољних Послова (дец. 1916—1918).

13. **Цурмај**, фелдмаршал-поручник (корпус на руском фронту) Хонвед-министар.

14. **Фон Хеп**, генерал мајор, шеф ратне пресе.

15. Вицеадмирал **фон Кајлер**, шеф одељења за Морнарицу у аустро-угарском Ратном Министарству.

1. **Paul Puhallo von Brlog**, Generaloberst, kommandant 6. armije. 2. **Ritter v. Brudermann**, general kavalerije, komandant 3. armije, j. z. vojska. 3. **Franz von Rohr**, Generaloberst, komandant armije u Koruškoj. 4. **von Arz**, komandant 1. armije, docnije Šef Glavnog Generalštaba. 5. **Erzherzog Leopold Salvator**, generalni inspektor c. k. Artillerije. 6. **Joseph Roth**, komandant Zemaljske Odbrane Tirola. 7. v. **Pflanzer Baltin**, general kavalerije (5. armije i arm. grupa). 8. v. **Kuzmanek**, Generaloberst, zarobljen za vreme druge ofanzive Pršenjića. 9. Generalmajor **Krauss** (komandant 59. pešad. divizije u Južnom Tirolu 1916). 10. **Metzger**, Feldmarschalleutnant (komandant na zapadnom frontu 1917). 11. Graf **Burian von Rajecz**, austro-ugarski Minister Spoljnih Poslova (1915—1916 i u 1918). 12. Graf **Czernin**, austro-ugarski Minister Spoljnih Poslova (dec. 1916—1918). 13. **Szurmay**, Feldmarschalleutnant (korpus na ruskom frontu) Honved-minister. 14. **von Hoen**, Generalmajor, šef ratne prese. 15. Vicеadmiral **von Kailer**, šef odeljenja za Mornarica u austro-ugarskom Ratnom Ministarstvu.

1. **Paul Puhallo v. Brlog**, Général-Obrst. Commandant de la 6me Armée. 2. **Ritter von Brudermann**, Général de Cavalerie, Commandant de la 3me Armée R.O. 3. **Franz von Rohr**, Général-Obrst, Commandant de l'Armée en Koruška. 4. **von Arz**, Commandant de la 1re Armée, plus tard Chef du Grand Etat-Major. 5. Le Grand-Duc **Léopold Salvator**, Inspecteur Général de l'Artillerie I. R. 6. **Joseph Roth**, Commandant de la Défense du Tirol. 7. **Freiherr v. Pflanzer Baltin**, Général de Cavalerie (5me Armée et Groupe d'Armée). 8. **von Kuzmanek**, Général-Obrst a capitulé à Przemysl. 9. Général-Major **Krauss**, Commandant de la 59me Division d'Infanterie (Tirol du Sud 1916). 10. **Metzger**, Lieutenant-Feld-Maréchal, Commandant au front Ouest 1917. 11. Baron **Burrian von Rajecz**, Ministre des Affaires Etrangères d'Austro-Hongrie (1915—1916 et 1918.) 12. Le Comte **Czernin**, Ministre des Affaires Etrangères d'Austro-Hongrie (Déc. 1916—1918). 13. **Szurmay**, Lieutenant-Feld-Maréchal (Corps au Front Russe). Honved-Ministre. 14. **von Hoen**, General-Major, Chef de la Presse de la Guerre. 15. Vice-amiral **v. Kailer**, Chef de la section de la Marine au Ministère de la Guerre.

1. **Paul Puhallo v. Brlog**, General-Colonel, Commandant of the 6th Army. 2. **Ritter von Brudermann**, General of Cavalry, Commandant of the 3rd Army S. W. Army. 3. **Franz v. Rohr**, Colonel General, Army Commandant in Koruška. 4. **von Arz**, Commandant of the 1st Army, later chief of the great General Staff. 5. Archduke **Leopold Salvator**, General Inspector of the Imperial Artillery. 6. **Joseph Roth**, Commandant of the Defence of the Tyrol. 7. Freiherr **von Pflanzer Baltin**, Cavalry - General (5th Army and Army Group). 8. **V. Kuzmanek**, Colonel-General capitulated in Przemysl. 9. Major-General **Krauss**, Commandant of the 59th Infantry Division (in South Tyrol 1916). 10. **Metzger**, Feldmarschall-Lieutenant, Commandant at the West front 1917. 11. Baron **Burrian von Rajecz**, Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs (1915, 1916 and in 1918. 12. Graf **Czernin**, Austro-Hungarian Minister for Foreign Affairs (Dec. 1916—1918). 13. **Szurmay**, Feldmarschall-Lieutenant (Corps at the Russian front, Honved-Minister. 14. **von Hoen**, Major General, Chief of the war intelligence. 15. Vice-Admiral **v. Kailer**, Chief of the Naval section in Austro-Hungarian Ministry of war.

1. Њ. В. **Вилхелм II.** Немачки Цар.

2. Њ. В. **Вилхелм II.** са својих шест синова.

3. Ген. д. пеф. **фон Фалкенхајн,** Министар Војни, Нач. Штаба Вр. Команде, дуг. Ком. 9. Армије, 10. арм. и Турске групе Јилдирим.

5. **Фон Бетман Холвег,** Државни Канцелар.

4. **Фон Хинденбург,** Цар **Вилхелм** и **Лудендорф,** у Штабу Немачке Врховне Команде.

6. **Фон Молтке,** ген. оберст, Начелник Генералштаба Врховне Команде.

1. Nj. V. **Wilhelm II.** Nemački Car. 2. Nj. V. **Wilhelm II** sa svojih šest sinova. 3. Gen. d. Inf. **v. Falkenhayn.** Ministar Vojni, Šef. Štaba Vrh. Komande, dot. Komand. 9. armije, 10. arm. i Turske grupe Yildirim. 4. **von Hindenburg,** Car **Wilhelm** i **Ludendorff** u Štabu Nemačke Vrhovne Komande. 5. **v. Bethmann-Hollweg,** Državni Kancelar. 6. **v. Moltke,** Generalštabarst, Načelnik Generalštaba Vrhovne Komande.

1. S. M. **Wilhelm II,** Empereur d'Allemagne. 2. S.M. **Wilhelm II,** avec ses 6 fils. 3. **v. Falkenhayn,** Général d'Infanterie, Ministre de la Guerre, Chef de l'Etat-Major de l'Armée en Campagne, plus tard Commandant de la 9ème Armée, 10ème Armée, et du Groupe Turc Yildirim. 4. **v. Hindenburg,** l'Empereur **Wilhelm** et **Ludendorff** dans l'Etat-Major de l'Armée en Campagne. 5. **von Bethmann-Hollweg,** Chancelier de l'Empire. 6. **von Moltke,** Lieut.-Gén., Chef de l'Etat-Major de l'Armée en Campagne.

1. His Majesty **Wilhelm II.,** German Emperor. 2. H. M. **Wilhelm II.,** with his six Sons. 3. General of infantry **v. Falkenhayn,** Minister of war, Chief of the General Staff at Headquarters, later Commandant of the 9th Army, 10th Army and the Turkish Group Yildirim. 4. **von Hindenburg,** Emperor **Wilhelm** and **Ludendorff,** in the Headquarters of the Fieldarmy. 5. **von Bethmann-Hollweg,** Imperial Chancellor. 6. **von Moltke,** Colonel-General, Chief of the General Staff at Headquarters.

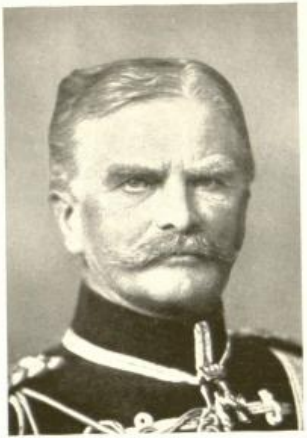
Немачки команданти против нас. Nemački komandanti protiv nas. Commandants Allemands contre nous. German Commandants against us.

фон Хинденбург, генфелдмаршл., Команд. на Рус. Фр., дотиже Нач. Штаба Врховне Команде.

2. **Лудендорф,** генднф., Нач. опер. одел. код Хинденбурга (8. арм. и дод. Врх. Ком.).

3. **фон Макензен,** генднк., 9. арм., групе војсака у јужној Пољској, затим против Србије и Румуније.

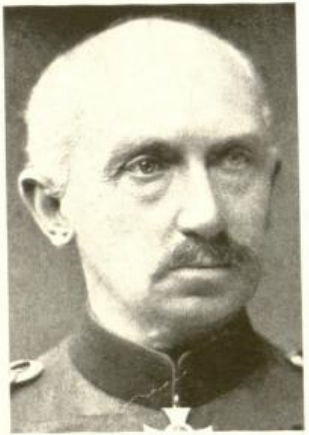
4. **фон Галвиц,** генднрт., Ком. 12. арм., 4 групе воје., 5. гр., 5 арм. на Вердену и 11. арм. против Србије.

5. **фон Винклер,** генпојт., примио 11. арм., од фон Галвица.

6. **фон Штојбен,** генднф. примио 11. армију од фон Винклера.

7. **Ото фон Белов,** генднф., Ком. 8. арм. трупа у Маке.; дод. 6, 14, 7. и на посетку 1. армије.

8. **фон Шолц,** генднрт., 8. арм., примио Макенз. трупу од фон Белова у Македонији.

9. **фон Хипел,** генмајор, команд. немачке дивизије и одбране Цоне р.

10. **фон Сект,** генмајор, Нач. Штаба код Макензена, 11. арм., гр. Ердзерц. Карл, Турске Врх. Ком.

1. **von Hindenburg**, generalfeldmarsch, Gl. Kom. an Rus. Fr., dazuje Nač. Št. Vrh. Kom. 2. **Ludendorff**, generl., Nač. oper. odel kod Hindenburga (8. arm. i dod. Vrh. Kom.). 3. **von Mackensen**, generkor, kom. 9. arm., grupe voj. u j. Poljskoj, zatim protiv Srb. i Rum. 4. **von Gallwitz**, generlt., Kom. 12. arm.; 4. gr. voje., 5. gr., 5. arm. na Verdun-u i 11. arm. protiv Srb. 5. **von Winckler**, gral., primio 11. arm. od von Gallwitz-a. 6. **von Steuben**, generlt., primio 11. arm. od von Winckler-a. 7. **von Below**, generlt Kom. 8. arm., trupa u Maked., doc. 6., 14., 7. i zapoš. 1. arm. 8. **von Scholtz**, generlt., 8. arm., primio Mackens. grupu od von Belowa u Makedoniji. 9. **von Hippel**, generajor, komand. nemačke divizije i odbrane Cone r. 10. **von Seeckt**, generajor, Nač. Štaba kod Mackensena. 11. arm., gr. Erzherc. Karl, Turske Vrh. Kom.

1. **von Hindenburg**, Gén. Feld-Maréchal, Généralissime au Front Russe, plus tard Chef d'Etat-Major du Grand Quartier Général. 2. **Ludendorff**, Gén. d'Inf., Chef de la Section opérative chez Hindenburg (8me Armée, plus tard Quartier Général. 3. **von Mackensen**, Gén. de Cav. Comm. 9me Armée, Groupe de l'Armée dans la Pologne Mérid., puis contre la Serbie et la Roumanie. 4. **von Gallwitz**, Gén. d'Art. Comm. 12me Armée, 4me Groupe de l'Armée, 5me Groupe, 5me Armée près de Verdun, et 11me Armée contre la Serbie. 5. **von Winkler**, Lieut.-Gén. prit la 11me Armée de von Gallwitz. 6. **von Steuben**, Gén. d'Inf. prit la 11me Armée de von Winkler. 7. **von Below**, Gén. d'Inf. Comm. 8me Armée, Troupes en Macédoine, plus tard 6me, 14me, 7me et à la fin 1re Armée. 8. **von Scholtz**, Gén. d'Art., Comm. 8me Armée, prit le Groupe Mackensen de Below en Macédoine. 9. **von Hippel**, Gén. de Brigade, Comm. de la Divis. Allem. à la Défense de Cona r. secteur. 10. **von Seeckt**, Gén. de Brig., Chef d'Etat-Major de Mackensen, de la 11me Armée, du group Archiduc Karl, du Gr. Quart. Gén. turc.

1. **von Hindenburg**, Field-Marshal, Generalissimo on Russ. front, later Chief of Staff at General Head-Quarters. 2. **Ludendorff**, Infantry-General, Chief of the oper. section with Hindenburg (8th Army and later Head-Quarters). 3. **von Mackensen**, Cav.-Gen., Comm. of the 9th Army, of the Army-Group in South Poland, afterwards against Serbia and Roumania. 4. **von Gallwitz**, Artillery-General, Comm. of the 12th Army, 4th Group of the Army, 5th Group, 5th Army at Verdun and of the 11th Army against Serbia. 5. **von Winckler**, Lieut.-Gen. took over the 11th Army from von Gallwitz. 6. **von Steuben**, Inf.-Gen., took over the 11th Army from von Winckler. 7. **von Below**, Inf.-Gen., Comm. of the 8th Army, of the troops in Macedonia, later 6th, 14th, 7th and at last of the 1st Army. 8. **von Scholtz**, Art.-Gen., Comm. of the 8th Army took over the Mackensen-Group from von Below in Macedonia. 9. **von Hippel**, Major-Gen., Comm. of the German division at the defence of Cona r. sector. 10. **von Seeckt**, Major-Gen., Chief of the Staff with Mackensen, 11th Army, Group Archduke Karl, and Turkish General Head-Quarters.

Немачке војсковође. Nemačke vojskovođe. Chefs d'Armée Allemands. The German Army Leaders.

1. **Леополд, принц баварски,** генфелдм., 9. ар., гр. ар. и Ист. вој.

2. **ф. Ајхорн,** ген.оберст, 10 арм., група арм., убијен у Кијеву.

3. **фон Линсинген,** генднф., група арм. у Пољск. и Украјини.

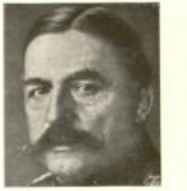
4. **фон Војрш,** геноберст Источна војска.

5. **фон Клук,** геноберст (1. армија).

6. **фон Билов,** генфелдмарш. (2. армија).

7. **фон Хаузен,** геноберст (3. армија).

8. **Херцог фон Виртемберг,** генпб. (4 арм., доц. 3. гр. арм.).

9. **Фридрих Вилхелм,** Престолонасл. немачки, генпојт. (5. арм.).

10. **Рупрехт,** Престолонасл. баварс., генфелдм. (6. арм., доц. 2. гр. арм.)

11. **фон Хервиген,** геноберст, (7. арм., доц. Обалека Одбрана).

12. **фон Франсоа,** генднф., (8. армија—Рус. фронт).

13. **фон Карловиц,** генднф. (9. доц. 2. армија).

14. **фон Мудра,** генднф., (17. доц. 1. арм.).

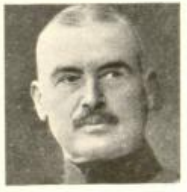
15. **фон Хутије,** генднф., (18. армија—Рига).

16. **Граф фон Ботмер,** генпб. (Јужна доц. 19. арм.).

17. **Кош,** генпојт. (Дунав. арм. —Румунија).

18. **Лиман ф. Сандерс,** генди. (Турска гр. Јилдирим-Дард.).

19. **фон Еберхард,** генднф. (7., доц. 1. ар.м.).

20. **фон Бем,** генднф. (арм. група С. и 7. арм.).

21. **фон д. Марвиц,** генднав. (примпо 2. доц. 5. арм.).

22. **фон Ајзем,** генкав. (примпо доц. 3. арм.).

23. **Сикст фон Армин,** генднф. (примпо 4. арм.),

24. **фон Лохов,** генднф. (предузео 5. арм.).

25. **фон Квист,** генднф. (предузео 6. арм).

26. **фон Ебен,** генднф. (предузео 9. арм., доц. арм. одр. *А*).

27. **фон д'Елза,** генднф. (арм. одред *А*).

28. **Геде,** генднф., (арм. одред *В*).

29. **фон Штранц,** генднф., (арм одред *С*).

30. **Фухс,** генпојт. (арм. одред *С*).

31. **фон Шефер-Бојадел** генднф., (армијски одред).

32. **фон Кирхбах,** генднф., (арм. одред *D*, доц. 8. арм.).

1. **Leopold, prince bavarski,** generalfeldmarš., 9. armi., grupa armija i šefa/ne vojske. 2. **v. Eichhorn,** generaloberst, 10. armi., grupa armija, otišao u Kijevu. 3. **von Linsingen,** generaloberst, grupa armija u Poljskoj i Ukrajini. 4. **von Woyrsch,** generaloberst, šefa/na armija, otišao u Kijevu. 5. **von Kluck,** generaloberst, (1. armi.). 6. **von Bülow,** generalfeldmarš. (2. armi.). 7. **von Hausen,** generaloberst (3. armija). 8. **Herzog von Württemberg,** generaloberst (4. armi., doc. 3. gr. arm.). 9. **Friedrich Wilhelm,** Prestolonaslednik, nemački generalfeldmarš., (5. arm.). 10. **Rupprecht,** Prestolonaslednik, bavarski generalfeldmarš., (6. arm., doc. 2. grupa arm.). 11. **von Heeringen,** generaloberst, (7. armi., doc. Obalske Odbr.). 12. **v. François,** generalpuk., (8. armi., Rus. fr.). 13. **von Carlowitz,** generalpuk. (9. doc. 2. armi.). 14. **von Mudra,** generalpuk. (17. doc. 1. armi.). 15. **von Hutier,** generalpuk. (18. armi., Riga). 16. **Graf von Bothmer,** generalpuk. (Južna doc. 19. arm.). 17. **Kosch,** generalpuk. (Dunav. armi. —Rumunija). 18. **Liman von Sanders,** generalpuk. (Turska gr. Jildirim-Darda.). 19. **von Eberhard,** generalpuk. (7., doc. 1. armi.). 20. **von Boehm,** generalpuk. (arm. grupa C i 7. armi.). 21. **von der Marwitz,** generalpuk. (grupa armija, 2. doc. 5. armi.). 22. **von Einem,** generalpuk. (primio doc. 3. armi.). 23. **Sixt von Armin,** generalpuk. (preduzeo 4. armi., doc. armi. generalpuk (preduzeo 5. armi). 25. **von Quast,** generalpuk. (preduzeo 6. armi.). 26. **von Eben,** generalpuk. (preduzeo 9. armi., doc. armi. odreda *A*). 27. **von d'Elsa,** generalpuk. (armi. odred *A*). 28. **Gaede,** generalpuk. (armijski odred). 29. **von Strantz,** generalpuk. (armijski odred *C*). 30. **Fuchs,** generalpuk. (armi. odred *C*). 31. **von Scheffer-Boyadel,** generalpuk. (armijski odred). 32. **von Kirchbach** generalpuk., (armi. odred *D*, doc. 8. armi.).

1. **Leopold, prince de Bavière,** Grs. Feld-Maréchal, 9me Armée, Groupe de l'Armée, Armée de l'Est. 2. **Eichhorn,** Lieut.-Grs., 10me Armée, Gr. de l'Armée, fut assassiné à Kiew. 3. **von Linsingen,** Inf.-Gén., Gr. de l'Armée, en Pologne et en Ukraine. 4. **von Woyrsch,** Lieut.-Gén., Armée de l'Est. 5. **von Kluck,** Lieut.-Gén. (1re Armée). 6. **von Bülow,** Grs. Feld-Maréchal (2me Armée). 7. **von Hausen,** Lieut.-Grs. (3me Armée). 8. **Herzog von Württemberg,** Lt.-Gén. (4me Armée, pinctard 3me Gr. de l'Armée). 9. **Friedrich Wilhelm,** Prince Heritier d'Allemagne, Lieut.-Gen. (5me Armée.). 10. **Rupprecht,** Prince Héritier de Bavière, Grs. Feld-Maréchal (2me Armée, puis 2me Gr. de l'Armée). 11. **von Heeringen,** Lieut. Grs. (7me Armée, puis Défense des Côtes). 12. **von François,** Grs. d'Inf. (8me Armée, Fr. Russe). 13. **von Carlowitz,** Grs. d'Inf. (9me Armée, puis 2me). 14. **von Mudra,** Gén. d'Inf. (17me puis 1re Armée.). 15. **von Hutier,** Grs. d'Inf. (18me Armée, Riga). 16. **Graf von Bothmer,** Lieut.-Gén. (Armée du Sud, puis 19me Armée.). 17. **Kosch,** Lieut.-Gén. (Armée du Danube, Roumanie.). 18. **Liman von Sanders,** Gén. de Cav. (Gr. Turc Jildirim, Dardanelles). 19. **von Eberhard,** Gén. d'Inf. (7me, puis 1re Armée.). 20. **v. Boehm,** Grs. d'Inf. (Gr. d'Armée, 7me Armée.). 21. **von der Marwitz,** Gén. de Cav. (a pris 2me, puis 3me Armée.). 22. **von Einem,** Gén. de Cav. (a pris 3me Armée.). 23. **Sixt von Armin,** Gén. d'Inf. (a pris 4me Armée.). 24. **von Lochow,** Gén. de Cav. (a pris 5me Armée.). 25. **von Quast,** Gén. d'Inf. (a pris 6me Armée.). 26. **von Eben,** Inf.-Gén. (Armée du Sud, puis Détachement de l'Armée A). 27. **von d'Elsa,** Gén. d'Inf. (Détachement A). 28. **Gaede,** Gén. d'Inf. (Détach. B). 29. **von Strantz,** Gén. d'Inf. (Détach. C). 30. **Fuchs,** Lieut.-Gén. (Détach. C). 31. **von Scheffer-Boyadel,** Gén. d'Inf. (Détach. de l'Armée.). 32. **von Kirchbach,** Gén. d'Inf. (Détachement D, plus tard 8me Armée.).

1. **Leopold Prince of Bavaria,** Fieldmarsh. Gen. 9th Army, Army Group, East Group. 2. **v. Eichhorn,** Col.-Gen., 10th Army, Army Group, murdered at Kiow. 3. **von Linsingen,** Inf.-Gen., Army Group in Poland and in the Ukraine. 4. **von Woyrsch,** Col.-Gen., East Army. 5. **von Kluck,** Col.-Gen. (1st Army). 6. **von Bülow,** Fieldmarsh.-Gen. (2nd Army). 7. **von Hausen,** Col.-Gen., 3rd Army. 8. **Herzog von Württemberg,** Col.-Gen. (4th Army, later 3rd Army-Gr.). 9. **Friedrich Wilhelm,** Crown-Prince of Germany, Lt.-Gen. (5th Army). 10. **Rupprecht,** Crown-Prince of Bavaria, Fieldmarsh.-Gen. (6th Army, later 2nd Army-Group). 11. **von Heeringen,** Col.-Gen. (7th Army, later Coast defence). 12. **von François,** Inf.-Gen. (8th Army, Russian). 13. **von Carlowitz,** Inf.-Gen. (9th later 2nd Army). 14. **von Mudra,** Inf.-Gen. (17th later 1st Army). 15. **von Hutier,** Inf.-Gen. (18th Army, Riga). 16. **Graf von Bothmer,** Col.-Gen. (ninth Army later 19th Army). 17. **Kosch,** Lieut.-Gen. (Danube Army, Roumania). 18. **Liman v. Sanders,** Gen.-Gen. (Turkish Group Jildirim, Dardanelles). 19. **v. Eberhard,** Inf.-Gen. (7th, later 1st Army). 20. **von Boehn,** Inf.-Gen. (Army-Group C, 7th Army). 21. **von der Marwitz,** Cav.-Gen. (took over 2nd later 5th Army). 22. **von Einem,** Cav.-Gen. (later took over 3rd Army). 23. **Sixt von Armin,** Inf.-Gen. (took over 4th Army). 24. **von Lochow,** Inf.-Gen. (took over 5th army). 25. **von Quast,** Inf.-Gen. (took over 6th Army). 26. **von Eben,** Inf.-Gen. (took over the 9th Army). 27. **von d'Elsa,** Inf.-Gen. (Army-Group A). 28. **Gaede,** Inf.-Gen. (Army Group B). 29. **von Strantz,** Inf.-Gen. (Army-Group C). 30. **Fuchs,** Lieut.-Gen. (Army-Group C). 31. **von Scheffer-Boyadel,** Inf.-Gen. (Army Group). 32. **von Kirchbach,** Inf.-Gen. (Army-Group D, later 8th Army).

1. **фон Безелер**, генер. (Антверпен, Ново Георгиј).

2. **Фрајхер фон Бисинг** (Гувернер Белгије).

3. **Зигер**, генлојт. (16 Рез див. З. фронт).

4. **Гренер**, генлојт. (1. Арм. корп., Шеф жел. еквор.).

5. **фон Маршал**, ген. дер кав., (3. Гард. кав. див. на Сому).

6. **фон Морген**, генлојт. (1. Рез. корпус, Руски Фронт).

7. **фон Фасбендер**, ген. Инф. (1. Бав. рез. корп. на Сому).

8. **ф. Кнојсл**, генлојт. (1. Б... рез. корп., Рус. Фронт).

9. **К. фон Делмензинген**, генлојт. (2. Бав. арм. корп., Румун.).

10. **Фон Кине**, генлојт. (V. Рез. корп., Румун.).

11. **фон Риман**, ген. дер Инф. (VI дод. VIII. Арм. корп., З. Ф.

12. **фон дер Борне**, ген. д. Инф. (VI. Рез. корп., З. Фр.).

13. **фон Гарније**, генлојт. (V. дод. VII. Рез. корп., на Соми).

14. **фон Флек**, генлојт. (VIII. Кав. Корп., З. Фр.).

15. **фон Вихура**, генлојт. (VIII. Рез. корп., З. Фр.).

16. **фон Этингер**, генлојт. (10. Пеш. див. IX. Арм. корп., З. Фр.

17. **фон Емих**, ген. дер Инф. (X. Арм. корп., Лијеж.).

18. **фон Литинг**, генлојт. (X. Арм. корп., З. Фр.).

19. **фон Штајн**, генлојт. (XIV. Рез. корп. дод. Мин. Војни).

20. **фон Катен**, ген. д. Инф. (XXII. Рез. корп., Рус. Фр.).

21. **фон Герон**, ген. д. Инф. (XXIV. Рез. корп., Рус. Фр.).

22. **фон Хигел**, ген. д. Инф. (XXVI. Рез. корп., Изер).

23. **фон Лауенштајн**, генлојт. (XXXIX. Рез. корп., Рус. Фр.).

24. **фон Штабе**, генлојт. (XXXIX. Рез. корп., Румун).

25. **Анцман**, ген. д. Инф. (XXXX. Рез. корп., Рус. Фр.).

26. **Гринерт**, генлојт. (XXXX. Рез. корп., З. Фр.).

27. **фон Хофакер**, генлојт. (Генком. 51. З. Фр.).

28. **Еб. граф фон Шметов**, генлојт. 7. Кав. див., Румунија).

29. **фон Есторф**, генлојт. (Генком. 50 и 42 Пеш. див., Рус. Фр.)

30. **Ег. граф фон Шметов**, генлојт. (Генком. 65. Рус. Фр.).

31. **фон Зекендорф**, генлојт. (Генком. 68., Рус. Фр.).

32. **Лекис**, генлојт. (Група Мец, З. Фр.).

1. **von Beseler**, genue. (Antwerpen, Novo Georgij). 2. **Freiherr von Bissing** (Gouverneur Belgije). 3. **Sirger**, genlojt. (16. Res. div., Z. Fr.). 4. **Grönez**, genlojt. (1. Arm. korp., Sef želj. saobr.). 5. **von Marschall**, generkom. (3. Gard. kav. div. na Somme.). 6. **von Morgen**, genlojt. (1. Bav. res. korpus, Rus. Fr.). 7. **von Fasbender**, genlojt. (1. Bav. res. korp. na Somme.). 8. **von Knezsel**, genlojt. (1. Bav. res. korp., Rus. Fr.). 9. **K. von Dellmensingen**, genlojt. (2. Bav. arm. korp., Rumunija). 10. **von Kühne**, genlojt. (V. Res. korp., Rus. Fr.). 11. **v. Riemann**, genlojt. (VI. der VIII. Arm. korpo., Z. Fr.) 12. **von der Borne**, genlojt. (VI. Res. korp., Z. Fr.). 13. **von Garnier**, genlojt. (V. deo. VII Res. korp., na Somme.). 14. **von Flech**, genlojt. (VIII. Kav. korp., Z. Fr.). 15. **von Wichura**, genlojt. (VIII. Res. korp., Lotar.). 16. **von Oettinger**, generaj. (109. Peš. div. IX. Arm. korp., Z. Fr.). 17. **von Emmich**, generaj. (X. Arm. korp., Liege). 18. **von Lüttwitz**, generaj. (X. Arm. korp., Z. Fr.). 19. **von Stein**, generaj. (XIV. Res. korp. dem. Min. Vojske). 20. **von Kathen**, generaj. (XXII. Res. korp., Rus. Fr.). 21. **von Gerok**, generaj. (XXIV. Res. korp., Rus Fr.). 22. **von Hügel**, generaj. (XXVI. Res. korp., Istok). 23. **von Laurentin**, generaj. (XXXIX. Res. korp., Rus. Fr.). 24. **von Staabs**, generaj. (XXXIX. res. Korp., Rumun.). 25. **von Litzmann**, generaj. (XXXX. Res. korp., Rus. Fr.). 26. **Grönert**, generaj. (XXXX. Res. korp., Z. Fr.). 27. **von Hofacker**, generaj. (Generkom. 51. Z. Fr.). 28. **Eb. Graf von Schmetow**, generaj. (7 kav. div., Rumunija). 29. **von Estorf**, generaj. (Generkom. 50. 42 Peš. div., Rus Fr.). 30. **Eg. Graf von Schmetow**, generaj. (Generkom. 65. Rus. Fr.). 31. **von Seekendorff**, generaj. (Generkom. 68. Rus. Fr.). 32. **Lequis**, generaj. (grupa Metz, Z. Fr.).

1. **von Beseler**, Gen. (Antwerp, Novogeorgievsk). 2. **Freiherr v. Bissing**, Gov. of Belg. 3. **Sieger**, Lieut.-Gen. (16th Res. Div. W. Fr.). 4. **Grönert**, Lieut.-Gen. (1st Army-Corps, Chief of the Railway traffic). 5. **von Marschall**, Cav.-Gen. (3rd Guard Cav. Div., Somme). 6. **von Morgen**, Lieut.-Gen. (1st Res.-Corps, Russ. Fr.). 7. **von Fasbender**, Lieut.-Gen. (2nd Bav. Army-Corps, Roumania). 8. **von Kneussl**, Inf.-Gen. (1st Bavarian Res. Lieut.-Gen. (2nd Bav. Army-Corps, Roumania). 9. **K. von Dellmensingen**, Inf.-Gen. (8th after VIIIth Army-Corps, W. Fr.). 10. **von Kühne**, Lieut.-Gen. (VIth Res.-Corps, Roumania) 11. **von Riemann**, Lieut.-Gen. (VIth, later VIIth Res.-Corps, Suesson). 12. **von der Borne**, Inf.-Gen. (VIth Res.-Corps, W. Fr.). 13. **von Garnier**, Lieut.-Gen. (VIIth Cav.-Corps, W. Fr.). 14. **von Flech**, Lieut.-Gen. (VIIIth Res.-Corps, W. Fr.). 15. **von Wichura**, Inf.-Gen. (8th Army-Corps, Lotar.). 16. **von Oettinger**, Lieut.-Gen. (109th Inf.-Div. (Xth Army-Corps, W. Fr.). 17. **von Emmich**, Lieut.-Gen. (Xth Army-Corps, Liège). 18. **von Lüttwitz**, Lieut.-Gen. (Xth Army-Corps, W. Fr.). 19. **von Stein**, Lieut.-Gen. (XIVth Res.-Corps, Russ. Fr.). 20. **von Kathen**, Inf.-Gen. (XXIIth Res.-Corps, Russ. Fr.). 21. **von Gerok**, Inf.-Gen. (XXIVth Res.-Corps, Istar.). 22. **von Hügel**, Inf.-Gen. (XXVIth Res.-Corps, Istar. 23. **von Laurentin**, Lieut.-Gen. (XXXIX Res.-Corps, Russ. Fr.). 24. **von Staabs**, Lieut.-Gen. (XXXIXth Res.-Corps, Roumania). 25. **von Litzmann**, Inf.-Gen. (XXXXth Res.-Corps, Russ. Fr.). 26. **Grönert**, Lieut.-Gen. (XXXXth Res.-Corps, W. Fr.). 27. **von Hofacker**, Lieut.-Gen. (Commander 51th, W. Fr.). 28. **Eb. Graf von Schmettow**, Lieut.-Gen. (7th Cav.-Div., Roumania). 29. **von Estorf**, Lieut.-Gen. (Gen.-Comm. 50th, 42th Inf.-Div., Russ. Fr.). 30. **Eg. Graf von Schmettow**, Lieut.-Gen. (Gen.-Comm. 65th. Russ. Fr.). 31. **von Seekendorff**, Lieut.-Gen. (Gen.-Commando 68th. Russ.Fr.). 32. **Lequis**, Lieut.-Gen. (Group Metz, W. Fr.

1. **фон Фалк**, генерал (2. Пеш. див., Рус. Фр.).

2. **фон Рековски**, генерал (39. Рез. див., З. Фр.

3. **Клаузиус**, ген. (91. Пеш. див., Рус. Фр.).

4. **Руше**, генерал, (92. Пеш. див., Рус. Фр.).

5. **фон дер Голц**, генерал, команд. трупа у Финској.

6. **Хофман**, генерал-мајор, Нач. Ген. Штаба Источ. војске.

7. **фон Кох**, генерал, Гувернер Ковна.

8. **фон Алтен**, генерал, Гувернер Риге.

9. **Принц Хајнрих ф. Пројсен**, вел. адмир. Заповед. Бахт. Флоте.

10. **фон Тирпиц**, вел. адмир. Држ. Секр. ан Марину, твор. фл.

11. **Кестер**, вел. адм., тактички учитељ флоте.

12. **фон Капел**, вел. адмир., последњи Тирпицов.

13. **фон Пол**, адмир., Шеф адмиралитета морнар.

14. **фон Холцендорф**, адмир., Шеф адмиралитета морнар.

15. **фон Милер**, адмирал, Шеф царевог морн. кабинета.

16. **Бенне**, вице-адмирал, замењо Држ. Секр. фон Капел-а.

17. **фон Ингенол**, адм., Шеф главне поморске флоте.

18. **фон Шер**, вицадмир. (II. ескадра, Шеф Адмиралитаба).

19. **Е. Шмидт**, вицадмир. (IV. ескадра, лин. лађа).

20. **Хипер**, контрадмир. (I. извид. групе-крстар).

21. **Кох**, адмирал, част. шефа адмиралитета).

22. **фон Шпе**, вицадмир. (крстар ескадр, бој код Хиленд. ост.

23. **фон Шредер**, адмирал, Команд. мар. корп. (Антверпен).

24. **Сухон**, вицадмир., Шеф 4. ескадре (у Балт. мору).

25. **Мојрер**, контрадмир. (IV. ескадре).

26. **фон Трота**, капет., (фон Шеров нач. штаба).

27. **Мајер-Валдек**, кап. мора., адјутатурно у Кијавчау.

28. **фон Летов-Форбек**, ген., заповед. у Источ. Афр.

29. **Франке**, п.-пуковник, заповедник у југ. запад. Африци.

30. **Цимерман**, п.-пуковник, Заповед. у Камеруну в. Африци.

31. **фон Хепнер**, генерал, Команд. ваздухопловства.

32. **Граф Цепелин**, генер. хоћти. творац ваздуш. лађа.

1. **von Falk**, gestolt (2.Pěš. div., Rus. Fr.). 2. **von Rekowski**, general (39.Res. div., Z. Fr.). 3. **Clausius**, general (91. Peš. div., Rus. Fr.). 4. **Ruesche**, general (92. Peš. div., Rus. Fr.). 5. **von der Goltz**, general, komand. trupa u Finskoj. 6. **Hoffmann**, pomoćnik, nač. Gen. Štaba Istoč. vojske. 7. **von Koch**, general, guverner Kovna. 8. **von Alten**, general, guverner Rige. 9. **Prinz Heinrich von Preußen**, vel. admir., zapoved. u Balt. fl. 10. **von Tirpitz**, vel. admir. Drž. Sekr. za Marinu, tvorac flote. 11. **Köster**, vel. adm., taktički učitelj flote. 12. **von Cappelle**, vel. admir., poslednji Tirpitzov. 13. **von Pohl**, admir., Šef admiralteta marine. 14. **von Holtzendorff**, admir., Šef admiralteta marine. 15. **von Müller**, admir., Šef carevog morin. kabineta. 16. **Behnke**, vice-admiral, zamenio Drž. Sekr. von Capellen-a. 17. **von Ingenohl**, admir., Šef glavne pomorske flote. 18. **von Scheer**, vicadmir. (II. eskadra, Šef Admiralitatbd. 19. **E. Schmidt**, vicadmir. (IV. eskadra, lin. lađa). 20. **Hipper**, kontradmir. (I. izvid. grupa-krstar.). 21. **Koch**, admiral, šef. šefa admiraliteta. 22. **von Spee**, vicadmir. (Krstarer eskadra bojkod Hilen. ostr.). 23. **von Schröder**, admiral, Komand. marin. korp (Antverpen). 24. **Souchon**, vicadmiral, Šef 4. eskadre (u Balt. moru). 25. **Meurer**, kontradmir. (IV. eskadre). 26. **von Trotha**, kapet. (štab (von Scheerov nač. štaba). 27. **Meyer-Waldeck**, kapet. mora, kapitulisan u Kiautchou. 28. **von Lettow-Vorbeck**, general-Zapov. u Istoč. Afr. 29. **Franke**, p.-pukov., Zapoved. u juž. zap. Africi. 30. **Zimmermann**, p.-pukov. (Zapov. u Kamerunu-Zap. Afr.). 31. **von Höppner**, general, Komand. vazduhoplovstva. 32. **Graf Zeppelin**, gostolj. tvorac vazduš. lađa.

1. **von Falk**, Lieut.-Gén. (Iter Div. d'Inf., F. Russe). 2. **von Rekowski**, Gén. (39ème Div. de Rés., F. O.). 3. **Clausius**, Général (91ème Div. d'Inf., F. Russe). 4. **Ruesche**, Gén. (92ème Div. d'Inf., F. Russe). 5. **von der Goltz**, Gén. (Commt. les Troupes pour la Finlande). 6. **Hoffmann**, Gén.-de Brig., Chef de l'Etat-Major de l'Armée de l'Est. 7. **von Koch**, Gén., Gouv.-de Kovno. 8. **von Alten**, Gén., Gouv. de Riga. 9. **Prince Heinrich von Preußen**, Gr. Amiral, Comm. en Chef de la Flotte de la Mer Baltique. 10. **von Tirpitz**, Gr. Amiral, Sec. d'Etat de la Marine, Fondateur de la Flotte. 11. **Köster**, Gr. Amiral, Instr. de la Tactique navale. 12. **von Capelle**, Gr. Amiral, Succ. de von Tirpitz. 13. **von Pohl**, Amiral, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 14. **von Holtzendorff**, Amiral, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 15. **von Müller**, Amiral, Chef du Cabinet de Marine de l'Empereur. 16. **Behnke**, Vice-Amiral, remplace le Secrétaire d'Etat von Capelle. 17. **von Ingenohl**, Amiral, Chef des Forces prine. de la Mer. 18. **von Scheer**, Vice-Amiral (Base Flotte, Chef de l'Etat-Major de la Marine. 19. **E. Schmidt**, Vice-Amiral (Vice Ese. de Vaiss. de Ligne). 20. **Hipper** (Ier Gr. de Croiseurs). 21. **Koch**, Amiral, Rempl. le Chef de l'Etat-Major de la Marine. 22. **von Spee**, Vice-Amiral (Esc. de Croiseurs, la bat. aupr. de l'Ile de Hilen. 23. **von Schröder**, Amiral, Comm. du Corps de la Mer Anvers. 24. **Souchon**, Vice-Amiral, Chef de la 4ème Esc. de la Mer Balt. 25. **Meurer**, Cont.-Amiral (IVme Escadre). 26. **von Trotha**, Cap. de Vaiss. (Chef de l'Etat-Major prin de Scheer). 27. **Meyer-Waldeck**, Cap. de Vaiss. (capit. à Kiautchou). 28. **v. Lettow-Vorbeck**, Comm. en Chef dans l'Afr. Orient. 29 **Franke**, Lieut.-Col. Comm. Sup. dans l'Afr. S.O. 30 **Zimmermann**, Lieut.-Col. Comm. Sup. à Kamerun. Afr. Merid. 31. **v. Höppner**, Comm. en Chef de la Flotte aér. 32. **Ge Zeppelin**, Lt.-Gén. Fond. de la Flotte aér.

1. **von Falk**, Lieut.-Gen. Chef Ist.-Div., Russ. Fr.). 2. **von Rekowski**, Gen. (39th Res.-Div., W. Fr.). 3. **Clausius**, Gen. (91st Inf.-Div., Russ Fr.). 4. **Ruesche**, Gen. (92nd Inf.-Div., Russ. Fr.). 5. **von der Goltz**, Gen. (Comm. of the troops for Finland). 6. **Hoffmann**, Major-Gen., Chief of the Staff Army's Gen.-Staff. 7. **von Koch**, Ger., Gov. of Kowno. 8. **von Alten**, Gen., Gov. of Riga. 9. **Prince Henry of Prussia**, Lord High-Adm., Comm. in Chief of the Baltic fleet. 10. **von Tirpitz**, Lord High-Adm., Naval-Sec. of State, Founder of the Fleet. 11. **Köster**, Lord High-Adm., Tactical Teacher for the Fleet. 12. **von Capelle**, Lord High-Adm., succ. of v. Tirpitz. 13. **von Pohl**, Adm., Chief of the Naval-Adm.-Staff. 14. **von Holtzendorff**, Adm., Chief-Adm. of the Naval-Staff. 15. **von Müller**, Adm., Chief of the Emperor's Naval-Cabinet. 16. **Behnke**, Vice-Adm., substitute v. Capelle. State-Sec. 17. **von Ingenohl**, Adm., Chief of the main naval powers. 18. **von Scheer**, Vice-Adm. (Bad Squad., Chief of the Adm.-St.). 19. **E. Schmidt**, Vice-Adm. (IVth Squad., line ships). 20. **Hipper**, Rear-Adm. (1st Intel. Gr. of Cruis.) 21. **Koch**, Adm., subst. of the Head of the Adm. 22. **von Spee**, Vice-Adm. (cruiser squad. of the battle of the Hilen Island). 23. **von Schröder**, Adm.-Comm. of the Navy-Corps. Antwerp. 24. **Souchon**, Vice-Adm., Chief of the 4th Squad. in the Baltic. 25. **Meurer**, Rear-Adm. (IVth Squad.). 26. **von Trotha**, Naval-Capt. (Chief of the staff under Scheer). 27. **Mayer-Waldeck**, Naval-Captain (capit. at Kiautschou. 28. **von Lettow-Vorbeck**, Comm. in Chief in East-Africa. 29. **Franke**, Lieut.-Col. (Comm. in Chief in S.W. Africa). 30. **Zimmermann**, Lieut.-Col. (Comm. in Chief in Kamerun W. Africa). 31. **von Höppner**, Comm. Gen. of the Air-Forces. 32. **Graf F. Zeppelin**, Lieut.-Gen. Inventor and founder of Air ships.

Мобилизација наших противника. Mobilizacija naših protivnika. Mobilisation de nos ennemis. Our enemies mobilisation.

1. Вен. Одушевљење **аустријске трупе** полазе за границу.

2. Један **мобилисани аустријски пук** полази из Линца.

3. **Немачки обвезници** крећу у своја мобилизациона места.

4. Мобилисане трупе аустријске **„Казнене експедиције"**, упућене преко Сарајева, крећу за „окупацију" Србије.

5. **„Излет за Париз"**, „До виђења на Булевару", „Срби ме оштрици мачи!"

6. **Мобилисане немачке трупе** крећу за границу.

1. Vienne. Les **troupes autrichiennes**, remplies d'enthousiasme, partent pour la frontière. 2. Un **régiment autrichien mobilisé** quitte Linz. 3. Les Allemands qui sont **appelés au service militaire**, partent pour leurs points de mobilisation. 4. Les Troupes de «Strafexpedition» autrichiennes mobilisées et dirigées par Sarajevo, vivat leur départ pour l'«Occupation» de la Serbie. 5. **«Excursion à Paris»**, «Au revoir sur les Boulevards», «La pointe de mon épée me démange!» 6. **Les troupes allemandes mobilisées** marchent vers la frontière.

1. Vienna. The enthusiastic **Austrian Troops** leave for the frontier. 2. **A mobilized Austrian Regiment** leaves Linz. 3. **The German compulsory soldiers,** leave for their mobilization places. 4. The mobilized Austrian Troops of "the **Strafexpedition"** directed via Sarajevo, before marching off "to occupy" Serbia. 5. **"Excursion to Paris"**, "Au revoir on the Boulevards", "The point of my sword itches"...!! 6. **The mobilized German troops** move towards the frontier.

1. Руски цар прима рапорт у логору Царског Села.

2. Дефиловање руских трупа пред царске трибине.

3. **Жан Жорес,** социјалист, убијен 31. јула 1914. у Паризу.

4. После објављене мобилизације у Француској, **патриотске манифестације** свуда.

5. Париз. Мобилисане јединице примају спрему; **командант пука лично проверава.**

6. Лондон. **Британски парламент** на обали Темзе.

7. Лондон. Мобилисане **трупе дефилују пред Букингамском палатом.**

8. Франц. части и ките **енгл. војнике.**

9. Белгија—Брисел: Полазак народне гарде.

1. Russki Car primo raport **u logoru Carskog Sela.** 2. **Defilovanje ruskih trupa** pored carske tribine. 3. **Jean Jaurès,** socijalist, ubijen 31. jula 1914. u Parizu. 4. Posle objavljene mobilizacije u Francuskoj, **patriotske manifestacije** svuda. 5. Paris. Mobilisovane jedinice primaju spremu; **komandant puka lično proverava.** 6. London. **Britanski parlament** na obali Themse-a. 7. London. Mobilisane **trupe defiluju pred Bukingamskom palatom.** 8. Francuzi daju i kite **engleske vojnike.** 9. **Belgija-Bruxelles:** Polazak narodne garde.

1. **Le Tzar de Russie** fesoit un rapport dans le **camp de Tzarskoje. Selo.** 2 **Les Troupes Russes** défilent devant la tribune du Tzar. 3. **Jean Jaurès,** Socialiste, assassiné le 31 juillet 1914 à Paris. 4. Après la proclamation de la Mobilisation en France, on voit partout **l'enthousiasme patriotique.** 5. Paris. Les Unités mobilisées reçoivent leur équipement. Le **Commandant** du Régiment **contrôle personnellement.** 6. Londres. **Le Parlement Anglais** sur les bords de la Tamise. 7. Londres. Les Troupes mobilisées défilent devant le **Palais de Buckingham.** 8. Les Français font des cadeaux aux Soldats anglais et leur donnent des fleurs. 9. **Belgique-Bruxelles.** Départ de la Garde Nationale.

1. The Russian Czar during the reporting in the Camp of **Carskoje Selo.** 2. **The full dress Parade** of the Russian troops before the Czar's tribune. 3. **Jean Jaurès,** Socialist, murdered on Paris 31st July 1914. 4. After the proclamation of the Mobilisation in France, patriotic manifestations were held everywhere. 5. Paris. The mobilised men receive their equipments, **the Regimental Commander controls everything, personally.** 6. London. **The British Houses of Parliament** on the bank of the Thames. 7. London. The mobilised troops **march past Buckingham Palace.** 8. The French, bestow gifts and decorate **British soldiers.** 9 **Belgium-Bruxelles.** March out of the National Guard.

1. Њ. В. **Албер I**, Краљ белгијски.

2. **Де Броквил**, Министар Председник.

3. **Белгијски стрелци**, на своме маршу за заштиту границе, воде са противником борбу у сусрету.

4. Генерал **Леман**, бранилац Лијежа.

5. Краљ Алберт **на бојишту.**

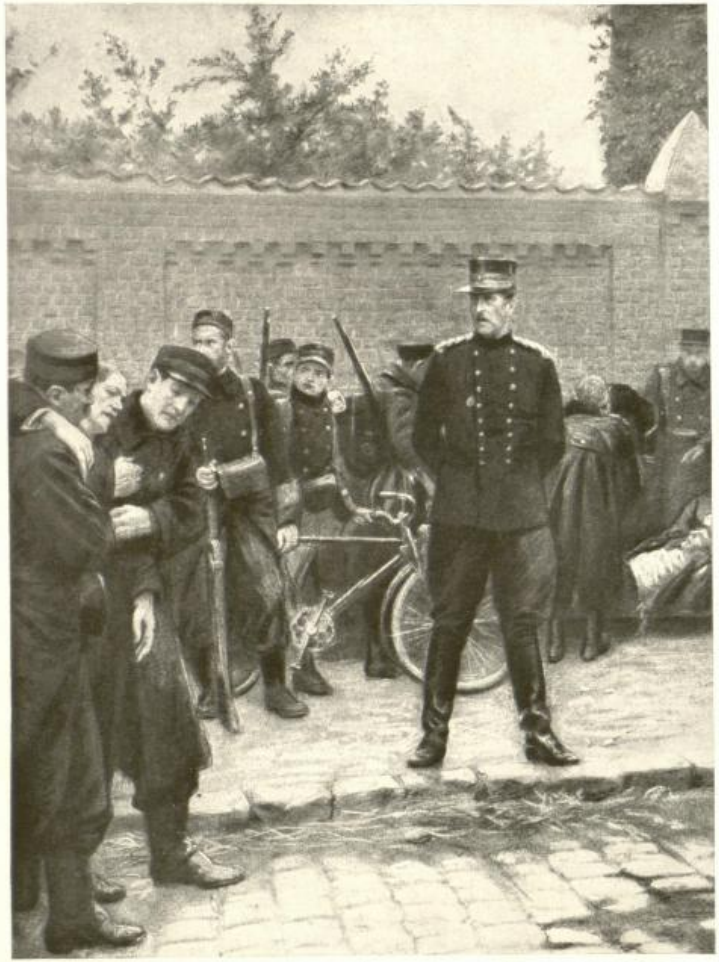

6. Белгијско пограничко становништво напушта своје домове и повлачи се **испред непријатељске инвазије.**

1. H. M. **Albert I.**, King of the Belgians. 2. **De Broqueville**, Belgian Prime Minister. 3. **Belgian Rifles** on the march to protect the frontier, fight the enemy at the rencontre. 4. General **Léman**, Defender of Liege. 5. H. M. King Albert **in the trenches.** 6. The Belgian frontier inhabitants leave their houses and retreat **before the invasion of the enemy.**

1. S. M. **Albert I.**, Roi des Belges. 2. **De Broqueville**, Président des Ministres de Belgique. 3. **Les tirailleurs** belges dans leur marche pour défendre la frontière, rencontrent l'ennemi et se battent. 4. Le Général **Léman**, Défenseur de Liège. 5. S. M. Le Roi Albert **dans les tranchées.** 6. La population belge de la frontière quitte ses maisons et se retire **devant l'invasion ennemie.**

1. Sj. V. **Albert I.** Kralj belgijski. 2. **De Broqueville**, Minister Predsednik. 3. **Belgijski strelci**, na svome maršu za zaštitu granice, vode sa protivnikom borbu u susretu. 4. General **Léman**, branilac Liježa. 5. Kralj Albert **na bojištu.** 6. Belgijsko pogranično stanovništvo napušta svoje domove i povlači se **ispred neprijateljske invazije.**

1. Белгијски Краљ Албер, за време бомбардовања Антверпа, посматра спровођење својих рањених војника.

2. Трагови немачког повлачења после неуспелог покушаја да ногама прелаз Ла Гет у Хелену. (Phot. L'Illustration)

3. Белгијска коњица пред Лувеном задржала немачко наступање. (Phot. L'Illustration)

4. Белгијска велосипедска митраљеска одељења наносила су немачким коњичким извидницама велике губитке. (Phot. L'Illustration)

1. Belgijski Kralj Albert, za vreme bombardovanja Antverpa, posmatra sprovođenje svojih ranjenih vojnika. 2. Tragovi nemačkog povlačenja posle neuspelog pokušaja da nasilno prođu La Gette u Haelenu. 3. Belgijska konjica pred Louvainom zadržava nemačko nastupanje. 4. Belgijska velosipedska mitrajlezka odeljenja nanosila su nemačkim konjičkim izviđačima velike gubitke.

1. Le Roi Albert de Belgique, pendant le bombardement d'Anvers, assiste au transport de soldats blessés. 2. Vestiges de la retraite allemande après de vains essais de forcer le passage de la Gette à Haelen. 3. La Cavalerie belge retarde l'avance des Allemands. 4. Compagnies de mitrailleurs belges à bicyclette ayant causé de grandes pertes à l'avant-garde de la cavalerie allemande.

1. The Belgian King Albert observing the transport of his wounded soldiers at the bombardment of Antwerp. 2. The traces of the German retreat after a vain attempt to force a way over la Gette at Haelen. 3. Belgian Cavalry checks the German advance before Louvain. 4. Belgian Cycle-corps Mitrailleuse-detachment caused great losses to the German cavalry-vanguard.

1. Хеј трубачу, с' бојне Дрине, де затрубн збор!

2. Транспортовање трупа за обезбеђење границе.

3. Кадровске трупе напуштају своје логоре, да би после заузеле гранично положаје и обезбедиле мобилизацију. (Phot. M. Djordjević)

4. Транспортовање артилерије за граничне отсеке.

5. Трупе напуштају своје гарнизоне и крећу за границу.

6. Трупе форсирано маршују на домаку граничног фронта.

1. Hej trubaču s' bojne Drine de zatrubi zbor! 2. Transportovanje trupa za obezbeđenje granice. 3. Kadrovske trupe napuštaju svoje logore, da bi posle zauzele granično položaje i obezbedile mobilizaciju. 4. Transportovanje artilerije za granične otseke. 5. Trupe napuštaju svoje garnizone i kreću za granicu. 6. Trupe forsiranc marševe na domaku graničnog fronta.

1. Trompette de la Drina guerrière, sonne l'appel aux armes! 2. Transport de troupes pour défendre la frontière. 3. Les troupes de l'armée active quittent leur camp pour occuper les positions les plus importantes à la frontière et assurer la mobilisation. 4. Transport d'artillerie vers les différents points d'appui de la frontière. 5. Troupes quittant leur garnison pour gagner la frontière. 6. Troupes exécutant une marche forcée à proximité immédiate de la frontière.

1. Trumpeter from the Drina, sound the call to arms! 2. Troops en route for the frontier. 3. Troops of the regular army leave their camps to occupy the most important frontier positions, and, at the same time, ensure unhindered mobilisation. 4. Artillery en route to frontier strong-points. 5. Troops leave their garrisons and commence the march to the frontier. 6. Troops during a forced march close to the frontier.

Први дане после објаве мобилизације. Prvi dani posle objave mobilizacije. Premières journées après le lancement de l'ordre de mobilisation. Early days of mobilisation.

(Phot. Lj. Nedeljković)

1. Старешина омладинске организације „Душан Силни" свира „збор".

2. „Радо иде Србин у војнике.. !" певају регрути на путу за своју команду. (Phot. R. Marjanović)

3. „Душан Силни" омладинска националиа организација, која је према ултиматуму требала да се растури, осећује оружје.

4. „Нека да Бог, да ове пушке сплаве слободу свој нашој подјармљеној браћи..." рече старе свештеник и тако и би.

5. Наши четнички одреди крећу за заштиту границе.

1. Starešina omladinske organizacije „Dušan Silni" svira „zbor". 2. „Rado ide Srbin u vojnike" ... pevaju regruti na putu za svoju komandu. 3. „Dušan Silni" omladinska nacionalna organizacija koja je prema ultimatumu trebala da se raspusti, osećuje oružje. 4. „Neka da Bog, da ove puške oplave slobodu svoj našoj podjarmljenoj braći" ... rekе stari sveštenik — i tako i bi. 5. Naši četnički odredi kreću za zaštitu granice.

1. Le Chef de l'organisation nationale de jeunes gens «Dušan Silnie» sonne la générale! 2. Les recrues marchent en chantant vers leur garnison. 3. «Dušan Silni» (Organisation qui selon l'ultimatum devait être dissoute) conserve ses armes. 4. « Dieu veuille que ces armes annoncent la liberté à tous nos frères! » Ce vœu exprimé par l'évêque persiant la conservation n'est réalisé. 5. Nos détachements de Comitadjis en marche pour protéger la frontière.

1. The Chief of the young men's society "Dušan Silni" sounds the "rally". 2. Recruits singing on the march to their garrisons. 3. The Society "Dušan Silni" (the dissolution of which the ultimatum had demanded) conservates its arms. 4. God grant that these rifles herald freedom for "our brethern". This hope expressed at the conservation was fulfilled. 5. Our Komitadjis march to protect the frontier.

Први дани после објаве мобилизације. Prvi dani posle objave mobilizacije. Premières journées après le lancement de l'ordre de mobilisation. Early days of mobilisation.

1. Једна група мобилисаних обвезника другог позива.

2. Обука мобилисаних обвезника трећег позива.

3. Мобилизација 8. пука трећег позива у Пожаревцу.

4. Друго-позивац пољски за команду.

5. Друго-позивац у својој команди.

6. Тип нашег официра са села.

7. Мобилисани обвезници при дељби ручка.

8. Два обвезника последње одбране.

9. Један мобилисани свештеник.

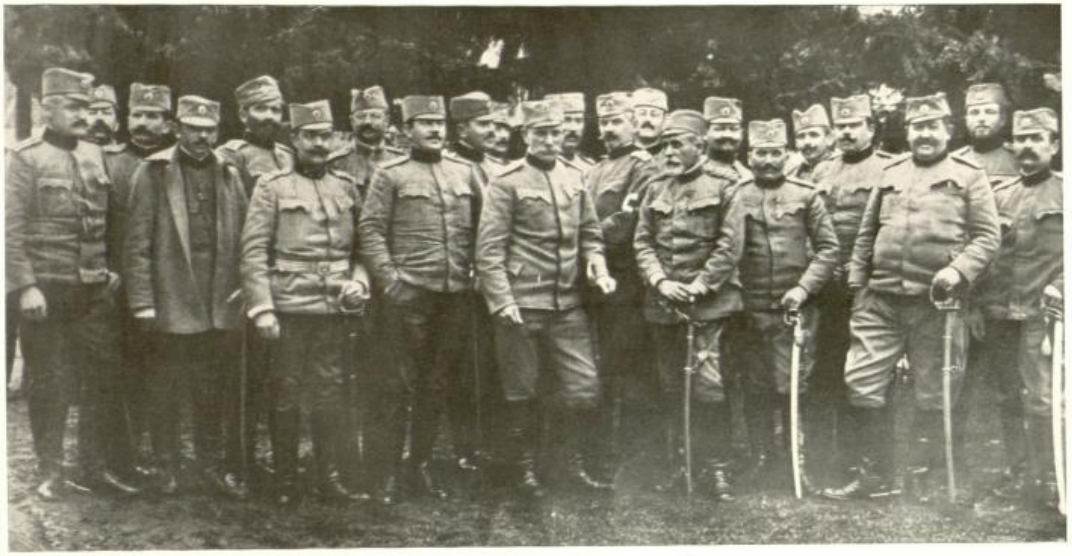

10. Пецка; пук другог позива после форсираног марша; избеглице траже хлеба.

1. Jedna grupa mobilisanih obveznika **drugog poziva.** 2. Obuka mobilisanih obveznika **trećeg poziva.** 3. Mobilizacija **8. puka trećeg poziva** u Požarevcu. 4. **Drugo-pozivac** poljski za komandu. 5. **Drugo-pozivac** u svojoj komandi. 6. Tip našeg oficira sa **sela.** 7. Mobilisani obveznici pri **dobi ručka.** 8. Dva obveznika **poslednje odbrane.** 9. Jedan mobilisani **sveštenik.** 10. Pecka; **puk drugog poziva** posle forsiranog marša; izbeglice traže hleba.

1. Groupe d'hommes de la **deuxième reserve.** 2. Exercice exécuté par des hommes de la **troisième réserve.** 3. Mobilisation du **huitième Régiment de la troisième réserve** à Požarevac. 4. Homme de la **deuxième réserve** rejoignant son corps. 5. Homme de la **deuxième réserve** arrivé à son corps. 6. Type de notre **officier du village.** 7. Distribution de **la soupe.** 8. Deux hommes de **la dernière réserve** (reserve de la territoriale). 9. **Prêtre** mobilisé. 10. Pecka; Régiment de la deuxième réserve, après une marche forcée; des fugitifs demandent du pain à des soldats.

1. A group of **second line** reservists called up. 2. Men of the **third line** reservists at drill. 3. Mobilisation of the **third line** reservists of the **8th Regiment** in Požarevac. 4. One of the **second line** reservists sets off to join his regiment. 5. One of the **second line** reservists with his unit. 6. Type of our **village officer.** 7. Soldiers drawing their **rations.** 8. Two men of the **last reserves.** 9. A **Priest** called to the colours. 10. Pecka, a regiment of the second line reservists after a forced march; refugees beg soldiers for bread.

1. Командант Ужичке Војске, Генерал **Арачић** са својим Штабом.

2. Командант Комбиноване Дивизије Генерал **Рашић** са својим Штабом.

1. Komandant Užičke Vojske, General **Aračić** sa svojim Štabom. 2. Komandant Kombinovane Divizije General **Rašić** sa svojim Štabom. 3. General **Aračić** sa Načelnikom Štaba plasira napad. 4. Komandant i Štab **Drinske** Divizije I. pos. na Gučevu. 5. Komandant i Štab **Moravske** Diviz. I. pos. na Tekerišu.

1. Le commandant de l'armée d'Užice, le général **Aračić** avec son État-Major. 2. Le commandant de la division combinée, le général **Rašić** avec son État-Major. 3. Le général **Aračić** avec le chef de son État-Major projette l'attaque. 4. Le commandant et l'État-Major de la division **Drina** I. sur Gučevo. 5. Le Commandant et l'État-Major de la division **Morava** I. sur Tekerič.

3. Генерал **Арачић** са Начелником Штаба планира напад.

4. Командант и Штаб Дринске Дивизије I. поз. на Гучеву.

5. Командант и Штаб Моравске Дивиз. I. поз. на Теверишу.

1. General **Aračić**, commandant of the Užička Army, with his Staff. 2. General **Rašić**, commandant of the combined Division, with his staff. 3. General **Aračić** plans the attack with the Chief of his Staff. 4. Commandant and Staff **Drina** Division I. on Gučevo. 5. Commandant and Staff **Morava** Division I. on Tekerič.

Наше најгласније четничке војводе, чланови Народне Одбране (организације, која је према ултиматуму требала да се распусти).

Nos principaux chefs de Comitadjis, membres de la «Narodna Odbrana» (la Défense Nationale), organisation, qui selon l'ultimatum devait être dissoute.

Our most brilliant Komitadji leaders, members of the "Narodna Odbrana" (la Défense Nationale). The ultimatum demanded the dissolution of this organisation.

1. Јован **Довезенски.**

2. Јован **Бабунски.**

3. Ђорђе **Скопљанче.**

4. Глигор **Соколовић.**

5. Војин **Поповић** „Вук", као четнички војвода.

6. Војин **Поповић** („Вук".)

7. Воја **Танкосић**, ултиматумом означен као организатор атентата и да је он дао бомбе атентаторима.

8. **Танкосић**, као четнички војвода.

9. Коста **Пећанац**, вођ устанка у Топлици 1917.

10. Коста **Војиновић**, помоћник Пећанчев.

1. Jovan **Dovezenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Djordje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović („Vuk"), kao četnički vojvoda. 6. **Vojin** Popović („Vuk"). 7. Voja **Tankosić**, ultimatumom označen kao organizator atentata i da je on dao bombe atentatorima. 8. **Tankosić** kao četnički vojvoda. 9. Kosta **Pećanac**, vođ ustanka u Toplici 1917. (10) Kosta **Vojinović** pomoćnik Pećančev.

1. Jovan **Dovezenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Djordje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović («le Loup») en Comitadji. 6. **Vojin** Popović («le Loup»). 7. Voja **Tankosić**, désigné selon l'ultimatum comme organisateur de l'attentat et comme ayant remis les bombes aux auteurs de l'attentat. 8. **Tankosić** en Comitadji. 9. Kosta **Pećanac**, le guide de la révolte à Toplica 1917. 10. Kosta **Vojinović**, l'aide de Pećanac.

1. Jovan **Dovezenski.** 2. Jovan **Babunski.** 3. Djordje **Skopljanče.** 4. Gligor **Sokolović.** 5. **Vojin** Popović ("the Wolf") as Komitadji. 6. **Vojin** Popović ("the Wolf"). 7. Voja **Tankosić**, who was described in the ultimatum, as the organizer of the attempt on the Crown Prince and who was said to have provided the bombs to the organizators of the assassination. 8. **Tankosić** as Komitadji. 9. Kosta **Pećanac**, leader of the revolt in Toplica 1917. 10. Kosta **Vojinović**, Chief assistant of Pećanac.

1. Најглавније **четничке војводе** у почетку организације Народне Одбране.

2. Једна група четника из задње организације.

3. „Петар Мркоњић (Краљ Петар), вођ ерцеговачких устанка 1875.

4. Војвода Вук са својим четницима.

5. Војвода Танкосић са својим четницима.

1. Najgłavnije **četničke vojvode** u početku organizacije Narodne Odbrane. 2. Jedna grupa četnika iz zadnje organizacije. 3. **„Petar Mrkonjić"** (Kralj Petar) vođ hercegovačkih ustanka 1875. 4. **„Vojvoda Vuk"** sa svojim četnicima. 5. **Vojvoda Tankosić** sa svojim četnicima.

1. Les **plus importants chefs Komitadjis** au début de l'organisation «Narodna Odbrana». 2. Un groupe de Komitadjis tel qu'il est actuellement organisé. 3. **«Petar Mrkonjić»** (Roi Petar) chef des révolutionnaires de l'Herzégovine en 1875. 4. **«Voivoda le Loup»** avec ses Komitadjis. 5. **Voivoda Tankosić** avec ses Komitadjis.

1. The most important **Komitadji-leaders,** at the commencement of the "Narodna Odbrana" organisation. 2. A group of the present Komitadjis. 3. **Petar Mrkonjić** (King Peter), leader of the Herzegovinian insurgents in 1875. 4. **"Voivoda Wolf"** with his Komitadjis. 5. **Voivoda Tankosić** with his Komitadjis.

1. Поседање **Аде Циганлије,** преко које су Аустријанци дошли извршили прелаз.

2. Стан Команданта Одреда на поплављеној Ади Циганлији.

3. Врло тешко комуницирање на посједнутој ади.

4. Коњички одреди, избочени дуж целог граничног фронта, штитили су мобилизацију и стратегијски развој мобилисаних трупа.

1. Posedanje **Ade Ciganlije,** preko koje su Austrijanci došli izvršili prelaz. 2. Stan Komandanta Odreda [na poplavljenoj] Adi Ciganiji. 3. Vrlo teško komuniciranje na posednutoj Adi. 4. Konjički odredi, izbočeni duž celog graničnog fronta štitili su mobilizaciju i strategijski razvoj mobilisanih trupa.

1. Occupation de l'île **Ciganlija,** par laquelle les Autrichiens ont plus tard forcé le passage. 2. Quartier général du Commandant des troupes d'occupation de l'île Ciganlija. 3. Communication très difficile sur l'île occupée. 4. Des détachements de cavalerie postés en avant, le long de toute la frontière, ont couvert la mobilisation et le déploiement stratégique des troupes mobilisées.

1. Occupation of the island **of Ciganlija** where the Austrians later forced a crossing. 2. The quarters of the Commanding Officer on the island of Ciganlija. 3. Difficulties of communication on the occupied island. 4. The advanced cavalry detachments along the frontier ensured the mobilisation and strategical development of the Armies.

Трупе Моравске Дивизије I. поз. поседају ада на Дрини. (Phot. A. Popović)

Trupe Moravske Divizije I. poz. posedaju ade na Drini.

Les troupes de la Division de la Morava, première réserve, occupent les îles de la Drina.

The troops of the Morava Division of the first reserve occupy the islands in the Drina.

1. Мобилисана Црногорска Војска креће ка граници.

3. Мобилисане трупе на маршу.

4. Мобилисана тешка артилерија на маршу.

2. Пионири копају полска утврђења у Мачви дуж Дрине.

(Phot. A. Popović)

5. Ланци запрека једног утврђеног положаја.

1. Mobilisana Crnogorska Vojska kreće ka granici. 2. Pionири kopaju poljska utvrđenja u Mačvi duž Drine. 3. Mobilisane trupe na maršu. 4. Mobilisana teška artilerija na maršu. 5. Lanci zapreka jednog utvrđenog položaja.

1. Armée monténégrine en marche vers la frontière. 2. Sapeurs occupés à des travaux de fortification de campagne le long de la Drina à Mačva. 3. Troupes en marche. 4. Colonne d'obusiers en marche. 5. Ligne des réseaux barbelés d'une position fortifiée.

1. The Montenegrin Army marches towards the frontier. 2. Engineers erecting defences along the Drina at Mačva. 3. Troops on the march. 4. Heavy howitzers on the march. 5. Wire entanglement in front of a fortified position.

1. Црногорски орлови на својим граничним стенама.

2. Црногорска пешадија брзом паљбом припрема јуриш.

1. Crnogorski orlovi na svojim granićnim stenama. 2. Crnogorska pešadija brzom paljbom pripréma juriš.

1. «Les Aigles monténégrins» sur les rochers de leurs frontières. 2. L'infanterie monténégrine se prépare par un tir rapide au dernier bond.

1. The Montenegrin „Eagles" in their rock-fastnesses on the frontier. 2. Montenegrin infantry prepare by rapid fire for the final assault.

1. **Дописник Тајмса,** као гост код Штаба Моравске дивизије.

2. **Писарница** Штаба Дивизије.

3. **Дежурство и одмарање** у Штабу Дивизије.

4. **Ордонас** у очекивању наређења.

5. **Мил. Стојановић,** Командант „Гвозденог Пука" са штабом.

6. Пуковско **Митраљеско Одељење.**

7. **Адјутант** Штаба Дивизије са важним извештајем за Армију.

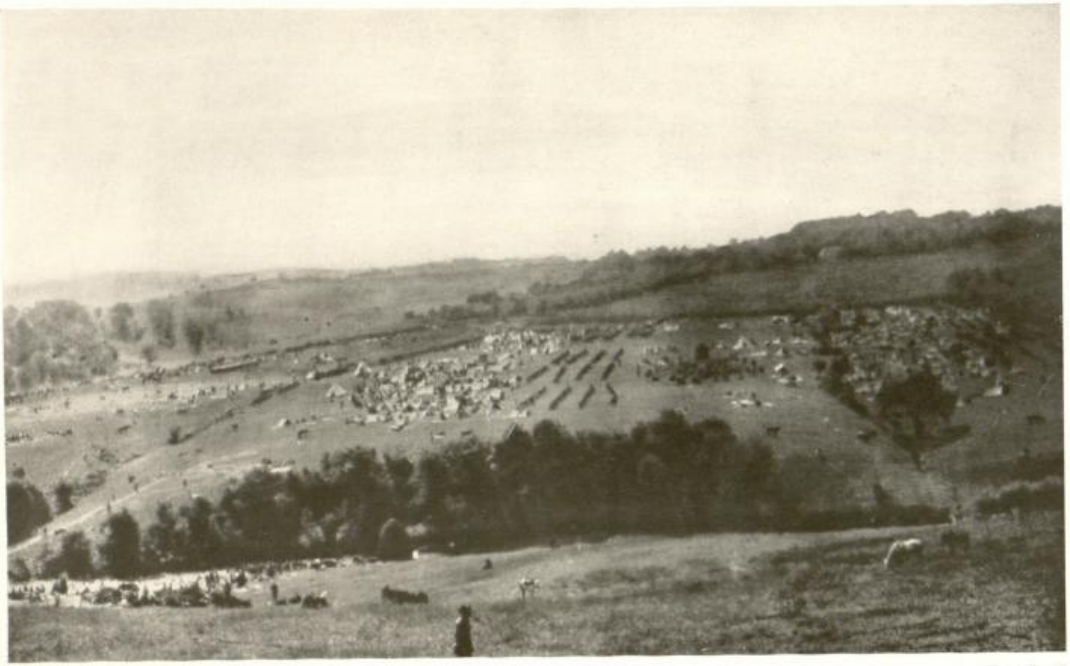
8. **Утврђен приватни положај** пред Црном Баром на Дрини.

(Phot. A. Paprović)

1. **Dopisnik Tajmsa,** kao gost kod Štaba Moravske divizije. 2. **Pisarnica** Štaba Divizije. 3. **Dežurstvo i odmaranje** u Štabu Divizije. 4. **Ordonas** u očekivanju naređenja. 5. **Mil. Stojanović,** Komandant „Gvozdenog Puka" sa Štabom. 6. Pukovsko **Mitraljesko Odeljenje.** 7. **Adjutant** Štaba Divizije sa važnim izveštajem za Armiju. 8. **Utvrđeni privatni položaj** pred Crnom Barom na Drini.

1. Le correspondant du «Times» hôte de l'État-Major de Morava. 2. Bureau de l'État-Major de division. 3. Service et repos dans l'État-Major de la division. 4. Ordonnance attendant des ordres. 5. Mil. Stojanović, commandant le «Régiment de Fer» avec son État-Major. 6. Détachement de mitrailleuses. 7. Adjudant de l'État Major de division porteur de nouvelles importantes pour le commandant de l'armée. 8. Position auxiliaire ao-devant de Crna Bara le long de la Drina.

1. "Times" Correspondent as a guest of the Morava Staff Division 1. 2. Divisional Staff-office. 3 Work and leisure in the Division-Staff. 4. Orderly awaiting commands. 5. Mil Stojanović Commandant of the "Iron Regiment" with the staff. 6. Regiments mitrailleuse detachment. 7. Divisional Staff adjutant with important intelligence for the commander of the army. 8. The fortified auxiliary column position before Crna Bara longs Drina.

1. „Гвоздени Пук" у биваку на Текеришу. (Фот. А. Радовић)

4. Артиљерија у биваку на Текеришу.

5. Резерва у земуницама позади положаја.

2. Батаљон на резерве под заклоњима.

3. Пуковска резерва под заклоњима.

6. Дивизијска резерва у заклоњима маскираним сеном.

1. „Gvozdeni Puk" u bivaku na Tekerišu. 2. Bataljon in reserve pod zaklonima. 3. Pukovska reserva pod zaklonima. 4. Artillerija u bivaku na Tekeriša. 5. Reserva u zemunicama pozadi položaja. 6. Divizijska reserva u zaklonima maskiranim senom.

1. «Le Régiment de Fer» à bivouac sur le Tekerich. 2. Bataillon de réserve sous couverture. 3. Régiment de réserve sous abri. 4. Artillerie à bivouac sur le Tekerich. 5. Une réserve en abri derrière les positions. 6. Une réserve de division en abri masqué avec du foin.

1. "The Iron Regiment" in bivouac at Tekerich. 2. A Reserve Battalion under cover. 3. Regimental reserve under cover. 4. Artillery in bivouac at Tekerich. 5. The Reserves under cover behind the positions. 6. The regimental reserves under cover masked with hay.

Артилерија у гоњењу непријатеља журно мења положај. (Phot. R. Marjanović)

Artilerija u gonjenju protivnika žurno menja položaj. Artillerie poursuivant l'ennemi et changeant à la hâte de position. Artillery in pursuit of the enemy changes position hastily.

Дивизијска муницијона колона у снежном бивуку. (Phot. R. Marjanović)

Divizijska municiona kolona u snežnom bivaku. Une colonne de munition de division bivouaquant dans la neige. Divisional munition column in snowed-up bivouac.

1. Један од безбројних случајева извлачења муницијских кара на неприступне положаје.

(Phot. R. Marjanović)

2. У извлачењу топова уз стрмене положаје помагали су војницима врло често и жене и деца из околине.

3. Тешка артилерија у гоњењу мења положај.

(Phot. R. Marjanović)

4. Мостови греп са понтонима хита месту прелаза.

1. Jedan od bezbrojnih slučajeva izvlačenja municijskih kara na nepristupne položaje. 2. U izvlačenju topova uz strmene položaje pomagali su vojnicima vrlo često i žene i deca iz okoline. 3. Teška artilerija u gonjenju menja položaj. 4. Mostovi gred sa pontonima hita mestu prelaza.

1. Un des nombreux cas dans lesquels les voitures de munitions passent à travers des positions inaccessibles. 2. Pour mettre en place les canons sur des positions abruptes, les soldats ont été bien souvent aidés par des femmes et des enfants des environs. 3. L'artillerie lourde change de position pendant la poursuite. 4. Un détachement de pontonniers se hâte vers le lieu de passage avec des pontons.

1. One of numerous instances in which munition wagons have to be dragged into most difficult positions. 2. Women and children often whom entirely have been drawn up steep places have helped the soldiers. 3. Heavy artillery changes position whilst in pursuit. 4. Pioneer detachment with pontoons hastening to the fords.

1. Наша сјајна „пољана" у гоњењу противника журно мењају положај. (Phot. R. Marjanović)

2. Невероватно навлачење пољских топова у царетно орлова. (Phot. Lj. Nedeljković)

3. „Пољана" набијају на нови положај. (Phot. R. Jaković)

4. На врло тешким шкуранма и узбрдицама пешаци су често на рукама навлачили топове. (Phot. Lj. Nedeljković)

1. Notre glorieuse artillerie de campagne en poursuivant l'ennemi change à la hâte de position. 2. Passage incroyable des canons dans le revanche des sapins. 3. L'artillerie de campagne rejoignant la nouvelle position. 4. Les fantassins ont souvent tiré les canons avec les mains pour les faire passer des courbes très escarpées et des hauteurs fort raides.

1. Our powerful field Artillery whilst in pursuit of the enemy, changes position. 2. The dragging up of the guns to the realm of the Eagle. The field Artillery starts off to take a fresh position. 4. The Infantry was often compelled to draw the guns up sharp curves and steep heights by hand.

1. Тешки извлачење топова по блатњавом и стрмом сеоском путу.

2. Артиљеријске резервне запреге.

3. Форсирани марш ради допуне муниције.

4. Капетан **Драгослав Милосављевић** са својом батеријом кроз Остружнице непријатељске нападне колоне.

5. Градски мерсери.

6. Опсадни градски топ Одбране Београда.

1) Teško izvlačenje topova po blatnjavom i strmom seoskom putu. 2. Artiljerijske rezervne zaprege. 3 Forsirani marš radi popune municije. 4. Kapetan **Dragoslav Milosavljević** sa svojom baterijom kroz sa Ostružnice neprijateljske napadne kolone. 5. Gradski mezzeri. 6. Opsadni gradski top Odbrane Beograda.

1. Un tirage difficile de canons par un chemin de village boueux. 2. L'attelage réserve de l'artillerie. 3. Marche forcée pour compléter les munitions. 4. Le capitaine **Dragoslav Milosavljević** fauche avec sa batterie d'Ostrojnica les colonnes d'attaques des ennemis. 5. Un tractur d'artillerie de siège. 6. Un canon de siège appartenant à la Défense de Beograd.

1. Difficult dragging of guns over steep and dirty village streets. 2. Reserve Artillery team. 3. A compulsory m to supplement munition. 4. Captain **Dragoslav Milosavljević** and his Battery at Ostrojnica exterminates the enem attacking columns. 5. The Garrison artillery gun. 6. Siege garrison artillery guns at the Defence of Beograd.

1. Наши „пољаци" дејствују у одбрани Црне Боре у Мачви.

2. Наши „пољаци" дејствују у одбрани Саве.

3. Градска хаубица дејствује у одбрани Београда.

4. Хаубичка батерија у Остружници за време акције.

5. **Сир Томас Липтон,** као гост код једне наше опсадне батерије.

6. Истоваривање енглеских опсадних топова придаих Одбрани Београда.

1. Nos canons de campagne en action pour la défense de Crna Bara à Mačva. 2. Nos canons de campagne en activité pour la défense du fleuve la Sava. 3. Les obusiers de fortresse en action pour la défense de Beograd. 4. La batterie des obusiers à Ostružnica pendant une trêve. 5. Sir **Thomas Lipton,** hôte d'une de nos batteries de siège. 6. Déchargement des canons de siège anglais, destinés pour la Défence de Beograd.

1. Our field guns in action for the defence of Crna Bara in Mačva. 2. Our field guns in action for the defence of the river Sava. 3. Fortification howitzers for the defence of Beograd. 4. Howitzer batteries in Ostružnica during a firing pause. 5. **Sir Thomas Lipton** as guest of our Siege Battery. 6. The loading of English siege cannons which were attached to the Defence of Beograd.

Жене са децом и старци, напуштали су своје домове, које је рушила и палила непријатељска артилерија, и, залутавши се под ведрим небом, сејали гробовима путеве свога пострадања.

Phot. A. Popović

Femmes, enfants et vieillards ont quitté leur foyer que l'artillerie ennemie avait détruit et incendié et, égarés sous le ciel serein, ont semé de leur tombes les chemins de leur calvaire.

Women, children and old people whose homes having been destroyed and burnt by the enemy, have had to live in the open air amid great sufferings. Their path being strewn with graves.

1. Готово сви путови су били закрчени несрећним избеглицама. (Phot. R. Marjanović)

2. Народ се је повлачио спасавајући најнужније потребе и стоку. (Phot. R. Marjanović)

3. На колима товарени су болесници, деца и храна за људе и стоку.

(Phot. M. Radosavljević)

4—5. На железничкој станици у Ресинку. Несрећне избеглице повлачиле су се од једне до друге железничке станице, умирући од глади, зиме и напора. (Phot. M. Radosavljević)

1. Gotovo svi putovi su bili zakrčeni nesrećnim izbeglicama. 2. Narod se je povlačio spasavajući najnužnije potrebe i stoku. 3. Na kolima tovareni su bolesnici, deca i hrana za ljude i stoku. 4-5. Na železničkoj stanici u Resniku. Nesrećne izbeglice povlačile su se od jedne do druge železničke stanice, umirući od gladi, zime i napora.

1. Presque tout les chemins ont été barrés par des malheureux fugitifs sans fuit. 2. La population en retraite sauvant l'indispensable et les bestiaux. 3. Des chariots étaient chargés de malades, d'enfants et de vivres pour les hommes et le bétail. 4-5. À la gare de Resnik. Les malheureux fugitifs fuyaient d'une gare à l'autre, mourant en route de faim, de froid et de fatigue.

1. Almost all roads were filled with homeless fugitives. 2. The population fleeing, rescuing only bare necessities and live stock. 3. Carts were employed only for the transport of children, the sick, and for provisions. 4-5. At a Railway-station in Resnik. The unfortunate fugitives fled from one Railway-station to the next, some often dying of hunger, cold, and exhaustion on the way.

1. Отворено дејство топа у одбрани савске обале код Остружнице.

2. Дејство топова из заклона.

3. Посредно дејство градских топова обалске одбране Дрине код Црни Бара

4. Каре и запрега скривене у шумарку иза батерије код Остружнице.

5. Прекид између новог пуњења и осматрења дејства избаченог зрна.

6. Батерија градских хаубица на Јеленчи

(Phot M. Pavlović)

1. Ouverture du jeu des canons de la défense de la rive de Bava près d'Ostrožnica. 2. L'action du canon placé sous la couverture. 3. L'action indirecte des canons de siège pour la défense des rives de Drina près de Crna-Bara. 4. Des voitures de munition et des attelages cachés dans les forêts derrière la batterie. 5. Intervalle entre le nouveau tir et le contrôle de l'effet du coup tiré. 6. Batterie d'obusiers de forteresse placée à Jelenča.

1. An open action of guns defending the banks of the Sava at Ostrožnica. 2. The action of guns under cover. 3. Indirect action of siege guns for the defence of the banks of the Drina at Crna Bara. 4. Ammunition wagons and teams hidden in the small wood behind the Battery position. 5. A pause between firing a fresh shot and control of the result of the shot already fired. 6. Siege-howitzer Battery on Jelenča.

1. Црногорски 15 см. хаубица на положају према **Билећу**.

2. Црногорска тешка артилерија брани **Ловћенске положаје**.

3. **Црногорски главари** поздрављају Краља.

4. **Црногорски Краљ Никола** са својим Начелником Штаба, ђенералом Божом **Јанковићем**, на Ветреном Мајеу. (Phot. B. Nešić.

1. Crnogorski 15 cm haubica na položaju prema **Bileću**. 2. Crnogorska teška artilerija brani **Lovćenske položaje**. 3. **Crnogorski glavari** pozdravljaju Kralja. 4. **Crnogorski Kralj Nikola** sa Načelnikom Štaba generalom **Božom Jankovićem** na Vetrenom Mlaju.

1. Des obusiers monténégrins de 15 cm. placés en position vis-à-vis de **Bilećo**. 2. L'artillerie lourde monténégrine défendant les positions de **Lovćen**. 3. Des **Chefs monténégrins** saluant le roi. 4. **S. M. Nikola, Roi de Monténégro** avec le général serbe **Boža Janković**, son chef d'Etat-Major à Vetreni Mlo.

1. Montenegrin 15 cm Howitzer position opposite **Bileće**. 2. Montenegrin heavy Artillery defends the **Lovćen** position. 3. **Montenegrin Chiefs greet** the King. 4. The **Montenegrin King Nikola** with the Chief of the Staff, the Serbian General **Boža Janković** on Vetreni Mlo.

1. Принц Ђорђе са својим митраљезима носи непријатељске редове.

2. Принц Ђорђе прати кретање непријатељских колона.

3. Принц Ђорђе као ратник.

1. **Prince Djordje** on seeing mitrolijezima kosi neprijateljske redove. 2. **Princ Djordje** prati kretanje neprijateljskih kolona. 3. **Prinz Djordje** kao ratnik.

1. Le **Prince Djordje** fauche avec ses mitrailleuses les colonnes ennemies. 2. Le **Prince Djordje** observe les mouvements des colonnes ennemies. 3. Le **Prince Djordje** en guerrier.

1. **Prince Djordje** with his mitrailleuse cuts down the enemies' lines. 2. **Prince Djordje** observing the movements of the enemies' columns.3. **Prince Djordje** as a warrior.

1. Наши осматрачи на цигланој Самуровећа у Мачви.

2. Уочи напада Командант Пука указује правце наступања.

3. Испитивање ада на Дрини.

4. Читање једног интересантног извештаја.

5. **Принц Ђорђе** испитује рањенике, убрзо затим је и сам био рањен на **Мачковом Камену.**

6. Осматрач ђди на истакнутој тачци.

7. Стална (непокретна) бежична станица.

8. Пољска (покретна) бежична станица.

9. Дежурајска централа у муницији.

10. Хелиографска станица.

1. Nos observateurs au régiment Samuroviča à Mačva. 2. Le veille de l'attaque le commandeur du régiment montre les directions des opérations. 3. Examination des îlots de Drina. 4. Lecture d'une communication intéressante. 5. Le **Prince Djordje** se remarque chez un blessé peu de temps avant d'être blessé lui-même à **Mačkov Kamen.** 6. L'observateur veille sur un poste avancé. 7. La station T. S. F. permanente. 8. La station T. S. F. de campagne. 9. La centrale téléphonique de la division en abri. 10. La station héliographique.

1. Our observers on the front works of Samuroviċ in Mačva. 2. On the eve of the attack the commander of the regiment points out the direction where the attack is to be made. 3. Examination of the Drina Island. 4. News of an interesting piece of intelligence. 5. **Prince Djordje** makes inquiries of a wounded soldier, shortly before he himself was wounded at **Mačkov Kamen.** 6. The observer watches on an exposed position. 7. Permanent wireless station. 8. A moveable wireless station. 9. A division telephone-exchange in the trenches. 10. A heliograph station.

1. Митраљеско одељење **дејствује отворено** на противника, који се повлачи преко Дрине.

2. Обалска **мртва straža.**

3. **Осматрач** на Каленегдану.

4. Курјачке рупе и заклон.

5. **Орловско око** наше патроле претиче.

(Phot. Tabarović)

6. **Појачања** хитају у помоћ трупама у Мачви.

7. **Наши гоне** непријатеља, који се повлачи ка Лазаревцу.

1. Mitraljesko odeljenje **dejstvuje otvoreno** na protivnika koji se povlači preko Drine. 3. Obalska **mrtva straža.** 3. Osmatrač na Kalemegdanu. 4. **Kurjačke rupe** i zaprečke. 5. **Orlovsko oko** naše patrole pretheduje. 6. **Pojačanja** hitaju u pomoć trupama u Mačvi. 7. Naši gone protivnika koji se povlači ka **Lazarevcu.**

1. Le **fir** d'un détachement de mitrailleuses ouvert contre l'ennemi qui se retire de l'autre côté de la Drina. 3. Une sentinelle double d'avant-garde défendant la rive. 3. Un observateur à Kalemegdan. 4. Des **trous de loup** et les abris de branches. 5. «**L'œil de l'aigle**» de notre patrouille d'avant-garde. 6. Les **renforts** se portent des troupes à Mačva 7. Nos troupes poursuivent les ennemis qui se retirent vers **Lazarevac.**

1. The mitrailleuse section takes **open action** against the enemy who retires across the Drina. The **outpost** of the river-side defence. 3. An observer on Kalemegdan. 4. **Pits** and **Tree** obstacles. 5. The **"eagle eye"** of our advance-guard patrol. 6. The **reinforcements** hasten to the aid of the troops in Mačva. 7. Our troops follow the enemy who withdraws towards **Lazarevac.**

1. Трећи позив на Ади **Малој Циганлији** одбијо напад.

2. Одбрана Аде Мале Циганлије.

3. 8. пук II.поа на Равном Брду-Кулиним (×место где је погинуо **Д. Рибникар**, Уредник „Политике").

4. Као снопље леже су Аустријски војници покошени нашим митраљезима. (Phot. K. Sakorić)

5. Трупе II. позива у рововима после одбијеног налета.

6. II. позив и комите из **оклопног понтона** дејствују на противника.

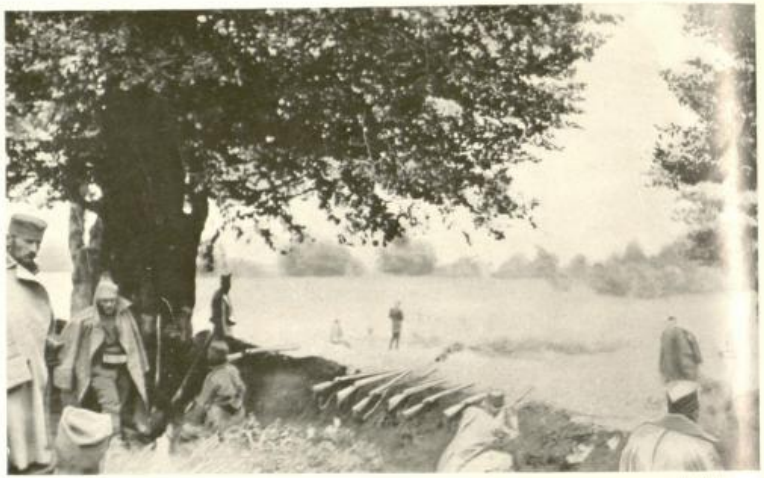
1. Treći poziv na ada **Maloj Cigančiji**, odbija napad. 2. Odbrana ade Male Cigančije. 3. 8. puk II poziva na Ravnom Brdu-Kulinarna (× mesto gde je poginuo **D. Ribnikar**, Urednik Politike). 4. Kao snopje leže na Austrijski vojnici pokoseni našim mitraljezima. 5. Trupe II. poziva u rovovima posle odbijenog naleta. 6. II. poziv i komite iz **oklopnog pontona** dejstvuju na protivnika.

1. La troisième réserve repousse l'attaque de l'ennemi de l'île **Mala Cigančija**. 2. La défense de l'île Mala Cigančija. 3. Le 8me Régiment de la 2ème Réserve à Ravno-Brdo Kulino (× la croix montre la place où est tombé le **D. Ribnikar**, chef rédacteur de «Politika»). 4. Comme les gerbes, les envahisseurs autrichiens gisaient fauchés par nos mitrailleuses. 5. Les troupes de la 2me Réserve dans les tranchées après l'attaque repoussée. 6. La seconde réserve et les Komitadjis tirent contre l'ennemi d'un **ponton blindé**.

1. The third reserve repels the attack on the **Mala Cigančija**. 2. The defence of the Island Mala Cigančija. 3. The 8th Regiment of the second Reserve on Ravno Brdo-Kulino (× shows the spot where Captain **D. Ribnikar**, Chief Editor of "Politika", fell). 4. The Austrian invaders lay as sheaves mown down by our mitrailleuse. 5. The troops of the second Reserves in the trenches after the repulsion. 6. The second Reserves and komitadjis firing on the enemy from an **armoured pontoon**.

1. Одбрана Дунава са **градских бедема.** (Phot. M. Djordjević)

2. Бранилци савске обале за **време затишја** (Phot. M. Dj...)

3. **Одбрана Саве** према Остружници. (Phot. D. Milosavljević)

4. Трупе из резерве пред **ну, ради појачања.**

1. Odbrana Dunava sa **gradskih bedema.** 2. Branioci savske obale za vreme **zatišja.** 3. **Odbrana Save** prema Ostruznici. 4. Trupe iz rezerve krenu napred, radi **pojačanja.**

1. La défense du Danube des tours des **remparts de la cidadelle.** 2. Les défenseurs des rives de la Save pendant une trêve. 3. **Défense de la Save,** vue du côté d'Ostroujnica. 4. Des troupes de la Réserve s'avancent pour le **renforcement.**

1. The defence of the Danube from the **fortress walls.** 2. The defenders of the Sava river at the time of **interr...** in firing. 3. The Defence of the Sava opposite Ostrushnica. 4. The reserve forces advancing further **to aid.**

1. **Стратегијска резерва** иде бочни марш за обухват противника. (Фот. В. Марјановић)

2. Артилерија прати стратегијску резерву на обухватном маневру.

3. **Краљ Петар,** присуствује решавању распореда трупа и поседању положаја. (Фот. В. Марјановић)

4. **Краљ Петар** присуствује извлачењу и распореду артилерије на положају.

1. **Strategijska rezerva** vrši bočni marš za obuhvat protivnika. 2. Artilerija prati strategijsku rezervu na obuhvatnom manevru. 3. **Kralj Petar,** prisustvuje rešavanju rasporeda trupa i posedanju položaja. 4. **Kralj Petar** prisustvuje izvlačenju i rasporedu artilerije na položaju.

1. La **réserve stratégique** exécute une marche de flanc pour encercler l'ennemi. 2. L'artillerie accompagne les réserves stratégiques exécutant la manœuvre d'encerclement. 3. Le **Roi Petar** assistant aux décisions de la distribution des troupes et l'occupation des positions. 4. Le **Roi Petar** assiste au passage des canons et à leur distribution sur les positions.

1. The **strategic Reserves** performing a flank march to surround the enemy. 2. Artillery accompanies the strategic Reserves in their encompassing tactics. 3. **King Petar** is present at the decision as to the division of troops and the occupation of position. 4. **King Petar** is present at the drawing up of the divisional artillery at the various positions.

1. Трупе I. позива на **кратком одмору** за време марша. (Phot. Lj. Nedeljković)

2. Трупе I. позива на **дужем одмору** за време марша. (Phot. Lj. Nedeljković)

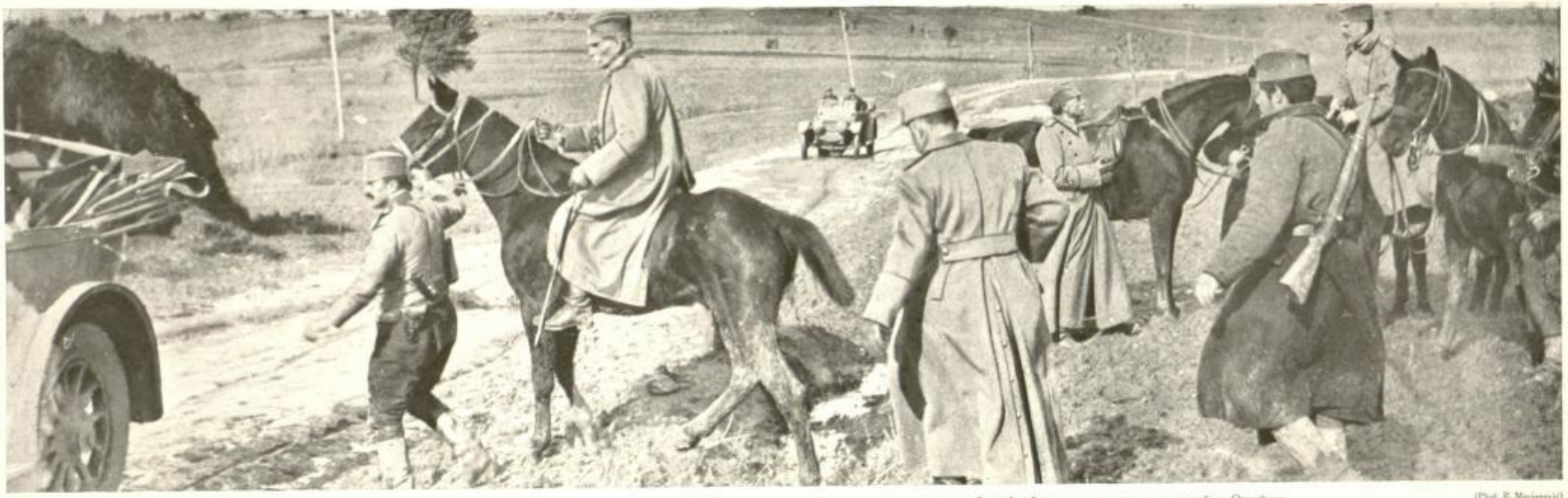

3. Трупе I. позива **на крају људске моћи**, после дугог уморног маршовања, заноћивају под ведрим небом, да би раном зором напале **одлучни удар** непријатељу и решиле битку.

1. Trupe I. pozivа na kratkom odmoru za vreme marša. 2. Trupe I. pozivа na dužem odmoru za vreme marša. 3. Trupe I. pozivа **na kraju ljudske moći**, posle dugog umornog marševanja, zanočavaju pod vedrim nebom, da bi ranom zorom **zasele odlučni udar**, neprijatelja i reše bitku.

1. Les troupes de la première réserve pendant un **petit repos**, après une marche. 2. Les troupes de la première réserve pendant un **long repos** après une marche. 3. Les troupes de la première réserve à **bout de forces**, après de longues marches forcées passent la nuit à la belle étoile pour entreprendre à l'aube **un coup décisif** contre l'ennemi et pour finir la bataille.

1. The first reserve having a **short rest** on march. 2. The Troops of the 1st reserve having a **long rest** on march. 3. The Troops of the first reserve at the **end of human endurance** in the open air bivouac after a long and forced march, prepared at dawn to undertake **decisive action** against the enemy and then to bring the battle to a termination.

1. Са положаја на положај летео је **Велики Краљ** и **излажући се најјачој ватри** пролазио је по стрељачким рововима **бодрећи борце,** заштитнике части и слободе Отаџбине. (Phot. R. Marjanović)

2. **Муниционa колонa заноћава поред пута.** (Phot. R. Marjanović)

3. „Полаци" после напорног марша заноћавају **поред пута.** (Phot. R. Marjanović)

4. **Пук заноћава после напорног марша поред пута.**

1. Se położaja na położaj letio je **Veliki Kralj** i **izlažući se najjačoj vatri** prolazio je po strijeljačkim rovovima **bodreći borce,** zaštitnike časti i slobode Otadžbine. 2. Municijona kolona noćuje **pored puta.** 3. „Poljci" poslije zamornog marša noćuju **pored puta.** 4. Puk noćuje poslije napornog marša **pored puta.**

1. Le Grand Roi volé de position en position, s'exposant lui-même au feu nourri de l'ennemi, et passant le long des tranchées, **encourageant** partout les soldats défenseurs de l'honneur, et de la patrie. 2. Une colonne de munition passant la nuit **au bord d'un chemin.** 3. L'artillerie de campagne après une dure marche passe la nuit **au bord d'un chemin.** 4. Un régiment après une marche fatigante passe la nuit **au bord d'une route.**

1. The **Great King** hastened from one position to another, **exposing himself to heavy fire;** he passed through the trenches, **cheering and sparring on the Army** to the defence of honour and country. 2. The munition column resting by **the wayside** to pass the night. 3. Field artillery resting by the **wayside** for the night after a very strenuous march. 4. A regiment resting by the **wayside** for the night after a harried march.

1. Шеф-**Лорд Робертс**, припремио је увођење опште војне обавезе.

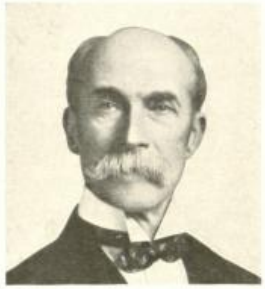
2. **Лоја Џорџ** држи један јавни патриотски говор.

3. **Енглески добровољци** пред полазак за Француску.

4. И жене су врбовале добровољце.

5. Лорд **Ландсдаун**, изразио се одмах за рат против Немачке.

6. **Лорд Кичинер**, држи смотру трупама, које полазе за Француску.

7. **Врбовање добровољаца** за војску.

8. **Агитатор** за врбовање добровољаца.

9. **Лорд Дарби**, први наредио пројект о делимичној војној обавези.

10. **Краљ Џорџ** држи смотру својим трупама.

1. Šef-lord **Roberts** pripremio je uvođenje **opšte vojne obaveze.** 2. **Lloyd George** drži jedan javni patriotski govor. 3. **Engleski dobrovoljci** pred polazak za Francusku. 4. I **žene** su vrbovale dobrovoljce. 5. **Lord Lansdowne** izrazio se odmah za rat protiva Nemačke. 6. **Lord Kitchener** drži smotru trupama, koje polaze za Francusku. 7. **Vrbovanje dobrovoljaca** za vojsku. 8. **Agitator** za vrbovanje dobrovoljaca. 9. **Lord Darby** prvi je predao projekt o delimičnoj vojnoj obavezi. 10. **Kralj George** drži smotru svojim trupama.

1. Le **chef Lord Roberts** qui conçoit le plan à l'introduction du **service obligatoire.** 2. **Lloyd George** tenant un discours patriotique. 3 **Volontaires** anglais avant leur départ pour la France. 4. **Dames anglaises** recrutant des volontaires. 5. **Lord Lansdowne** s'est déclaré de suite contre l'Allemagne. 6. **Lord Kitchener** passant une revue des troupes partant pour la France. 7. Un **racoleur** plaidant pour l'**enrôlement des volontaires.** 8. Un **agitateur** pour l'enrôlement des volontaires. 9. **Lord Charles Derby** est le premier qui élabora le projet sur le service obligatoire partiel. 10. Le **Roi George** passant en revue ses troupes.

1. Commander-in **Chief Lord Roberts** who did a great deal towards **compulsory service.** 2. **Lloyd George** [illegible] at a patriotic demonstration. 3. English **Volunteers** before departing for France. 4. **Women** as well have recruited volunteers. 5. **Lord Lansdowne** declared himself immediately against Germany. 6. **Lord Kitchener** inspecting the troops departing for France. 7. **Recruiting Volunteers** for the Army. 8. **Agitators** for recruiting Volunteers. 9. Lord **Charles Derby** was the first to evolve the project for a partial compulsory service. 10. **King George** reviewing his troops.

1. Енглеска пешадија у рововима на француском фронту.

2. Њ. В. Краљ Џоџ са својим штабом обилази своје трупе на француском фронту.

3. Енглески коњаници на маршу иду пешице да би одморали коње.

1. **Engleska pešadija** u rovovima na francuskom frontu. 2. **Nj. V. Kralj George sa svojim štabom** obilazi svoje trupe na francuskom frontu. 3. **Engleski konjanici** na maršu idu peške da bi odmorili konje.

1. **L'infanterie anglaise** dans les tranchées sur le front ouest. 2. **Sa Majesté le Roi George avec son Etat-Major** passe en revue ses troupes sur le front français. 3. **Les lanciers anglais,** pendant une marche, vont à pied pour ménager leurs chevaux.

1. **British infantry** in the trenches on the west front. 2. **His Majesty King George with his Staff** inspects his troops on the west front. 3. **British lancers** on march go on foot to save their horses.

Наше трупе у борби. Naše trupe u borbi. Nos troupes dans le combat. Our troops in battle.

1. Наша пешадија наступа под јаком ватром против непријатеља који је посео косе према Сувобору.

2. Наша пешадија отвара брзу паљбу на противника који се повлачи.

3. Рекрути и последња одбрана при завршетку ратне службе по снегу и зими.

1. **Naša pešadija nastupa** pod jakom vatrom protiv neprijatelja koji je posео kose prema Suvoboru. 2. **Naša pešadija otvara brzu paljbu** na protivnika koji se povlači. 3. **Rekruti i poslednja odbrana** pri završetku ratne službe po snegu i zimi.

1. **Notre infanterie avance** sous un feu ardent de l'ennemi, qui a occupé les hauteurs à côté de Suvobor. 2. **Notre infanterie poursuit de son feu** l'ennemi qui se retire. 3. **Les recrues et les soldats du dernier ban,** pendant l'exercice, dans la neige et le froid.

1. **Our infantry advances** under the strong fire of the enemy who occupy the positions near Suvobor. 2. **Our infantry pursues and fires** on the enemy who retreat. 3. **Recruits and last reserves** drilling for army service in the cold and snow.

Њ. В. Краљ Петар на положају за време Церске битке, прати развој борбе на фронту II. Армије.

Nj. V. Kralj Petar na položaju za vreme Cerske bitke, prati razvoj borbe na frontu II. Armije. **Sa Majesté le Roi Petar** sur la position pendant la bataille de Cer, observe le développement des combats sur le front de la deuxième armée. **His Majesty King Petar** on the position during the battle of Cer watches development of the battle on the front of the IInd Army.

Наше трупе у наступању — Naše trupe u nastupanju. — Nos troupes s'avancent. — Our troops advancing.

1. **Резервне трупе** се развијају за продужење крила и обухват.

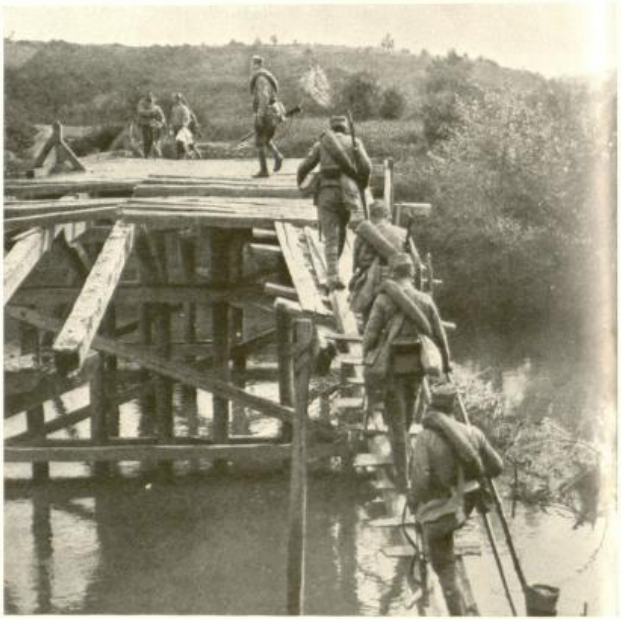
2. **Њ. В. Краљ Петар** неуморно обилази трупе по положајима.

3. **Последњи скок пред јуришем** за заузимање положаја.

4. Наша пешадија **полази на јуриш** за бајонетно дејство.

5. Наше трупе прелазе преко **порушених мостова**.

1. **Reserves** troops are deployed to extend the flank so as to menace the enemies' flank. 2. **His Majesty** King **Petar** reviews the troops on the positions untiringly. 3. **The final rush before the assault** against the enemy lines. 4. Our infantry **advances to a bayonet attack.** 5. Our troops cross the **demolished bridges.**

1. **Les troupes de la réserve** se développent pour agrandir le flanc de l'armée et pour cerner et cerner le flanc ennemi. 2. **S. M. le Roi Petar,** toujours infatigable visite les troupes sur les positions. 3. **Le dernier bond avant l'assaut** sur les lignes ennemies. 4. Notre infanterie s'avance pour entreprendre une attaque **à la baïonnette.** 5. Nos troupes passent sur des **ponts détruits.**

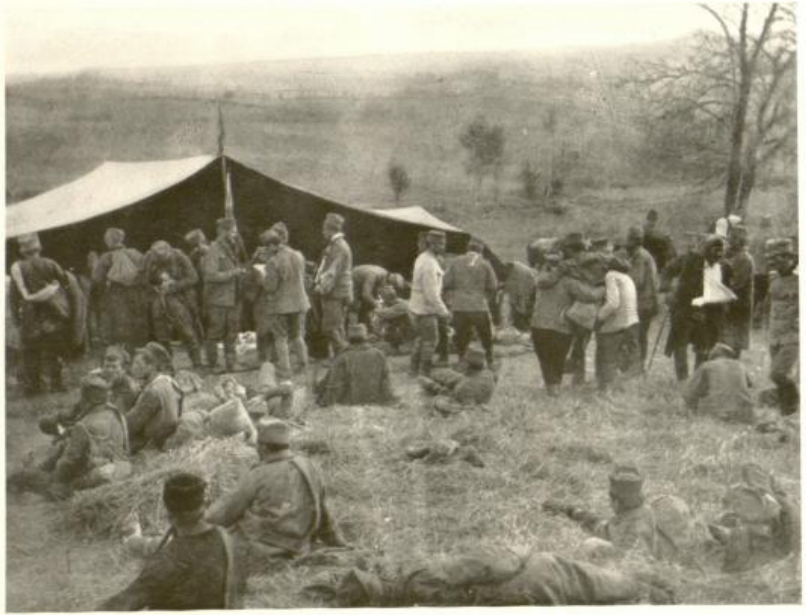

1. Њ. В. Краљ Петар обилази **дунавске борце** у свим рововима.

2—3. Наша пешадија се непримећена **прикупља у мртвом углу** испод непријатељског положаја и у наступању кроз бочни бризани простор **мења строј.**

4. На дивизијском превијалишту, рањеницима се **врше операције и превијање рана.**

5. Наша пешадија долази **на линију сигналних препрека** од жица.

6. Наша пешадија у бочном бризаном простору **врши скокове** још непримећена од противника.

1. Nj. V. Kralj Petar obilazi **dunavske borce** u svim rovovima. 2—3. Naša pešadija se neprimećena **prikuplja u mrtvom uglu** ispod neprijateljskog položaja i u nastupanju kroz bočni bočni prostor **menja stroj.** 4. Na divizijskom previjalištu, ranjenicima se **vrše operacije i previjanje rana.** 5. Naša pešadija dolazi **na liniju signalnih prepreka** od žica. 6. Naša pešadija u bočnom brizanom prostoru **vrši skokove** još neprimećena od protivnika.

1. S. M. le Roi Petar visite les soudattants et les **défenseurs de la Division du Danube** parcon dans leurs tranchées. 2—3. Notre infanterie, sans être aperçue de l'ennemi, s'est **rassemblée à l'abri des balles,** et pour traverser une zone battue de flanc, prend une formation en profondeur. 4. Au lazaret de la Division **on bandage et on opère les blessés.** 5. Notre infanterie atteint **les obstacles en fil de fer servant de signaux.** 6. Notre infanterie par un feu de flanc, **exécute des bonds** que on sont pas aperçus de l'ennemi.

1. His Majesty King Petar inspects the **Danube defenders** even into their trenches. 2—3. Our infantry unobserved by the enemy closes in on **dead ground** below position and whilst proceeding through the shot zone **alters their form.** 4. In the divisionary hospital, the wounded are **bandaged and operated** on. 5. Our infantry reach **the signal wire, entanglements.** 6. Our troops under enfilade fire in free space **carry out rushes** unperceived by the enemy.

После боја на разбојишту. Posle boja na razbojištu. Après le combat sur le champ de bataille. On the battlefield after the battle.

1. **Крвави окопи Одбране Београда на** положају испод Космаја; пошто су стигла појачања и наше трупе кренуле напред, сељаци из околине траже своје међу изгинулима.

2. Изгинули **наши трећепозивци** при ослобођењу Београда.

3. Изгинули Аустријанци **на Старчи**.

4. Изгинули Мађари на положајима **према Лазаревцу**.

1. **Krvavi okopi Odbrane Beograda** na položaju ispod Kosmaja; posle su stigla pojačanja i naše trupe krenule napred, seljaci iz okoline traže svoje među izginulima. 2. Izginuli **naši trećepozivci** pri oslobođenju Beograda. 3. Izginuli Austrijanci **na Starači**. 4. Izginuli Mađari na položajima **prema Lazarevcu**.

1. **Les tranchées sanglantes pour la défense de Beograd** sur la position près de Kosmaj; après que les renforts aient arrivés et que nos troupes se sont avancées, les paysans de la contrée cherchent les membres de leur famille parmi les morts. 2. **Les morts de la troisième levée** tués pendant la reprise de Beograd. 3. Les soldats autrichiens tombés **à Starača**. 4. Les Hongrois tombés sur les positions se trouvant **vis-à-vis de Lazarevac**.

1. **The bloody trenches of the Beograd defence** on the position near Kosmaj after the re-inforcements arrived a our troops advanced, the peasants of the district sought their relatives among the dead. 2. The **dead of the III reserve** of the liberation of Beograd. 3. Fallen Austrians **on Starača**. 4. Fallen Hungarians on the positio **opposite Lazarevac**.

По путу непријатељског повлачења. Po putu neprijatelskog povlačenja. Sur les chemins de la retraite de l'ennemi. On the way of the enemy's retreat.

1—2. И валовита **Дрина текла је мутна и крвава**, проносећи коње и људе.

3. Један официр III. позива **и мртав држи десну руку подигнуту за команду.**

4. **После боја,** поглед једне непријатељске батерије.

5—6. Потучена аустријска војска **одступала је у највећем нереду,** гацући по путовима многобројне жртве у људима, стоци и возовима.

7. Три брата. „Бог да вам душу прости, браћо, **осветићу вас!**"

8. А. Поповић, крај мртвог друга поручника **Милана Ерића.**

9. Један војник погођен **и разнешен шрапнелом.**

1—2. I valovita **Drina tekla je mutna i krvava,** prenoseći konje i junake. 3. Jedan oficir III. poziva **i mrtav drži desnu ruku podignutu za komandu.** 4. **Posle boja,** izgled jedne protivničke baterije. 5—6. Potučena austrijska vojska **odstupala je u najvećem neredu,** sejući po putovima mnogobrojne žrtve u ljudima, stoci i kolovima. 7. Tri brata. „Bog da vam dušu prosti, braćo, **osvetiću vas!**" 8. A. Popović, kraj mrtvog druga poručnika **Milana Ercića.** 9. Jedan vojnik pogođen i **raznešen šrapnelom.**

1—2. **Les ondes écumeuses et furieuses de la Drina** emportent, tristement les cadavres des hommes et des chevaux. 3. Un officier de la 3me levée, **quoique mort, tient encore son bras droit levé, comme s'il était prêt à donner un commandement.** 4. Vue d'une batterie ennemie **après la bataille.** 5—6. L'armée autrichienne vaincue **se retire dans le plus grand désordre,** laissant derrière elle des victimes innombrables et une énorme quantité de matériel de guerre. 7. Les trois frères. «Repose en paix, mes frères, **je vous vengerai!**» 8. A. Popovic auprès d'un camarade tué, le lieutenant **Milan Ercić.** 9. Un soldat déchiré **par un obus.**

1—2. The foaming **Drina flowed blood-red and muddy** carried away the bodies of men and horses. 3. An officer of the IIIrd reserve although dead, **still held up his right hand ready to command.** 4. View of an enemy's battery **after a battle.** 5—6. The conquered Austrian Army **retreated in greatest disorder** leaving behind them everywhere countless victims, men and beasts, and army requisites. 7. The three brothers. "Rest in peace brothers, I shall avenge you!" 8. A. Popović beside a dead comrade Lieutenant **Milan Ercić.** 9. A soldier deformed by a shell.

1. **Побијени рањеници** у соби апотекара Гошића у Јовановцу.

2. **Побијене жене и деца** у Цуљковићу.

4. Јовановац код Шапца. **Побијени рањеници** из 14. пука у авлији апотекара Гошића.

3. **Поклани сељаци** од Аустријанаца у Лешници.

5—6. **Стрељање и убијање** наших људи је вршено у највише случајева без икакве пресуде.

1. **Pobijeni ranjenici** u sobi apotekara Gošića u Jovanovcu. 2. **Pobijene žene i deca** u Ćuljkoviću. 3. **Poklani seljaci** od Austrijanaca u Lešnici. 4. Jovanovac kod Šapca. **Pobijeni ranjenici** iz 14. puka u avliji apotekara Gošića. 5—6. **Streljanje i ubijanje** naših ljudi je vršeno u najviše slučajeva bez ikakve presude.

1. **Blessés qui ont été assassinés** dans la maison du pharmacien Gošić à Jovanovac. 2. **Femmes et enfants assassinés** à Ćuljković. 3. **Paysans assassinés** à Lešnica. 4. Jovanovac près de Šabac. **Blessés de 14me régiment assassinés** dans la cour du pharmacien Gošić. 5—6. **L'assassinat ou le fusillement** de nos gens a été exécuté pour la plupart sans aucune forme juridique et sans jugement.

1. **The murdered wounded** in the house of the Dispenser Gošić in Jovanovac. 2. **Murdered women and children** in Ćuljković. 3. **Murdered peasants** in Lešnica. 4. Jovanovac near Šabac. **the murdered wounded** of the 14th regiment in the yard belonging to the dispenser Gošić. 5—6. The **murdering or shooting** of our people was mostly carried out without any lawful judgement.

Аустро-мађарска зверства у Србији. Austro-madžarska zverstva u Srbiji. Cruautés autrichiennes-hongroises en Serbie. Austro-Hungarian deeds of horror in Serbia.

1. Убијање читавих фамилија, већином жена са децом, вршено је **по пољи и кефу** сваког наоружаног војника или официра.

2. Лешинца. — **Стрељање деце од 13—15. год.** пред очима родитеља.

3. Побијени сељаци у пољу.

4. **Отац и муж** крај тела опљачкане и убијене жене.

5. **Доубијање** већ побијених жртава.

6. Приповедање заробљеног аустријског **мајора Балзарика**, жртвама, које је опљио.

7—8. Аустријанци су стрељали и вешали наше људе готово у сваком месту и то **без суда и пута.**

1. Ubijanje čitavih familija, većinom žena sa decom, vršeno je **po polji i ćefu** svakog naoružanog vojnika ili oficira. 2. Lešinca. — **Streljanje dece od 13—15. god.** pred očima roditelja. 3. Pobijeni seljani **u polju**. 4. **Otac i muž** kraj tela opljačkane i ubijene žene. 5. **Doubijanje** već pobijenih žrtava. 6. Pripovedanje zarobljenog austrijskog **majora Balzarick-a**, žrtvama, koje je pokle. 7.—8. Austrijanci su streljali i vešali naše ljude gotovo u svakom mestu i to **bez suda i puta.**

1. L'assassinat de familles entières, pour la plupart des femmes et des enfants, s'est fait **d'après la volonté** sur le dos des soldats armés ou des officiers. 2. Lésnica. **Le fusillement des enfants de 13 à 15 ans** a été exécuté sous les yeux de leurs parents. 3. Les paysans assassinés **dans les champs**. 4. **Le père et le mari** à côté du corps de la femme massacrée et assassinée. 5. **On tire encore** sur les victimes déjà fusillées. 6. Confrontation **du commandant Balzarick,** prisonnier de guerre autrichien, avec ses victimes. 7—8. Les autrichiens-hongrois ont fusillé et pendu notre population presque dans tous les villages, le plus souvent **sans aucune raison.**

1. The murder of whole families, mostly women and children was done **as it pleased** any officer or armed soldiers. 2. Lésnica. **Children of 13—15 years old** were shot before their parents' eyes. 3. Peasants murdered **in the field**. 4. **The father and the husband** beside the body of the murdered and massacred woman. 5. **Shooting** again at the already shot victims. 6. Confronting **Major Balzarick** a prisoner of war with his murdered victims. 7—8. The Austro-Hungarians have shot and hung our people in almost every district, mostly without any cause.

Сахрана наших комита, храбро изгинулих у борбама у Мачви.

Sahrana naših komita, hrabro izginulih u borbama u Mačvi.

L'enterrement de nos Komitadjis morts en héros dans les combats de Mačva.

The burial of our Komitadjis who died like heroes in the battles at Mačva.

1. Сахрана једног **команданта батаљона** на Шушњару.

2. Сахрана јунака, **умрлих от тешких рана.**

3. Сахрана **умрлих** рањеника **са Црне Баре.**

4. **Посланик** сарањује своме команднру

5. Сахрана једног официра **на положају.**

6. Сахрана једног **нижњерског официра** у Мачви.

7. **Последња молитва** погинулом јунаку.

8. Кленье. — Спровод **погинулих сељака** при бомбардовању.

9. Кленье. — **Доношење рањеника са Црне Баре.**

10. Сељанке **на задушници.**

1. Sahrana jednog **komandanta bataljona** na Šušnjaru. 2. Sahrana junaka, **umrlih od teških rana**. 3. Sahrana umrlih ranjenika **sa Crne Bare**. 4. **Pošiljci** sarањuje svoga komandira. 5. Sahrana jednog oficira **na položaju**. 6. Sahrana jednog **inžinjerskog oficira** u Mačvi. 7. **Poslednja molitva** pogrnulom junaku. 8. Klenje. Sprovod **poginulih seljaka** pri bombardovanju. 9. Klenje. Donošenje ranjenika **sa Crne Bare**. 10. Seljanke na **zadušnici**.

1. L'enterrement d'un **commendant de bataillon** à Šušnjar. 2. L'enterrement de nos héros **morts de leurs blessures**. 3. L'enterrement des soldats morts de leurs graves blessures reçues **à Crna Bara**. 4. **L'ordonnance** enterre le chef de la compagnie. 5. L'enterrement d'un officier **sur la position**. 6. L'enterrement **d'un officier** d'un bataillon du génie tombé dans le combat. 7. **Dernière prière** pour un héros tombé. 8. Cortège en l'honneur des **paysans tués** pendant le bombardement. 9. Klenje. On apporte les blessés de **Crna Bara**. 10. Les paysannes font **des offrandes** en l'honneur des morts.

1. The funeral of a **Batallion Commander** on Šušnjar. 2. Funeral of heroes **who succumbed to their wounds**. 3. Funeral of the severely wounded **at Crna Bara** who succumbed to their wounds. 4. An **orderly** buries his captain. 5. Burial of an officer **on a position**. 6. Burial of a **pioneer batallion officer**. 7. A **last prayer** for fallen heroes. 8. Klenje. Accompaniment of **the peasants shot** during the bombardment. 9. Klenje. Transport of the wounded from **Crna Bara**. 10. The peasant women bring offerings to the dead.

Код дивизијског завојишта. — **Рањеници „Гвозденога пука“**, после борбе код Црне Баре у Мачви.

Kod divizijskog zavojišta. **Ranjenici „Gvozdenoga puka“**, posle borbe kod Crne Bare u Mačvi.

Au lazaret de la Division. **Les blessés du régiment «de fer»** après la bataille de Crna Bara à Mačva.

In the hospital division. **The wounded of the "Iron Regiment"** after the battle of Crna Bara in Mačva.

Наши санитетски волови; евакуација тешко рањеника из дивизијског завојишта за болнице у позадини.

Naši sanitetski vozovi; evakuacija teško ranjenika iz divizijskog zavojišta za bolnice u pozadini. **Nos colonnes sanitaires.** L'evacuation des soldats grièvement blessés des hôpitaux de la Division et leur transport dans les hôpitaux se trouvant plus en arrière. **Our army medical corps.** the evacuation of the severely wounded from the Division Hospital to the Hospitals in the rear.

1. Један рањеник са листом на путу за болницу.

2. Лакши рањеници на путу из завојишта за болницу.

3. Пуковник М. Ристић, рањени командант пука, на завојишту.

4. Тешки рањеник у очекивању евакуације.

5. Рањеци у ноге евакуишу се товарним коњима.

6. Носиоц и сам рањен при извршењу рањеника из борбе.

7. Превијање тешког рањеника.

8. После операције вођење рањеника за утоварак у кола.

9. Лекари Моравске Дивизије I. позива на послу.

1. Jedan **ranjenik sa listom** na putu za bolnicu. 2. Lakši ranjenici **na putu iz zavojišta** za bolnicu. 3. **Pukovnik M. Ristić**, ranjeni komandant puka, na zavojištu. 4. Teški ranjenik **u očekivanju evakuacije**. 5. Ranjeci u noge evakuišu se **tovarnim konjima**. 6. Nosioc i sam **ranjen pri izvođenju ranjenika** iz borbe. 7. **Previjanje** teškog ranjenika. 8. **Posle operacije** vođenje ranjenika za utovar u kola. 9. Lekari Moravske Divizije I. pozvani **na posao**.

1. **Un blessé avec un billet** d'identité en chemin pour l'hôpital. 2. Les soldats légèrement blessés **en chemin, sortis des lazarets** et se rendant dans les hôpitaux. 3. **Le colonel M. Ristić**, commandant du régiment blessé, au lazaret. 4. Les soldats grièvement blessés **dans l'attente de l'évacuation**. 5. Les soldats blessés aux jambes, à cheval, pour être transportés. 6. Les brancardiers mêmes sont blessés en portant les blessés hors des lignes du feu. 7. Les soldats grièvement blessés **sont bandagés**. 8. **L'opération finie**, le blessé est porté jusqu'à la voiture. 9. Les médecins militaires de la Division Morave **au travail**.

1. **A wounded soldier with a certificate** on the way to hospital. 2. Slightly wounded soldiers **on the way** from the field-hospital to the hospital proper. 3. **Colonel M. Ristić**, commandant of the regiment wounded in hospital. 4. The severely wounded men **awaiting evacuation**. 5. Those soldiers wounded in the legs are carried **on saddled horseback**. 6. The bearers of the wounded on carrying them out of the range of firing **were themselves wounded**. 7. **Bandaging** the severely wounded. 8. **After performance of an operation** the wounded man was borne to the carriage. 9. The lst Moravа Division doctors **at work**.

1. **Дете** — рањеник.

2. Један **тежак рањеник**.

3. **Рањени ординанси**, при ношењу извештаја из борбене линије.

4. Транспортовање **рањених Аустријанаца**.

5. Транспортовање **рањеника** са фронта Ужичке војске.

6. Допремање **рањеног Принца Ђорђа** у болницу, у Ваљево.

1. **Dete** — ranjenik. 2. Jedan **težak ranjenik**. 3. **Ranjeni ordonansi**, pri nošenju izveštaja iz borbene linije. 4. Transportovanje **ranjenih Austrijanaca**. 5. **Transportovanje ranjenika** sa fronta Užičke vojske. 6. Donošenje ranjenog **Princa Djordja** u bolnicu, u Valjevo.

1. **Un enfant** — blessé. 2. Un soldat très **grièvement blessé**. 3. **Les ordonnances blessées** en apportant les rapports de la ligne de feu. 4. Transport **des Autrichiens blessés**. 5. **Transport des blessés du front de l'armée d'Užitka**. 6. On transporte le **Prince Djordje** blessé à l'hôpital de Valjevo.

1. A wounded **boy**. 2. A very severely **wounded soldier**. 3. **Wounded orderlies** bearing reports out of the line of firing. 4. Transporting **wounded Austrians**. 5. **Transporting the wounded** of the Užitka Army from the front. 6. Bringing **wounded Prince Djordje** to the hospital at Valjevo.

1. Курс **добровољних болничарки**. Др. Бисенра у Београду 1915. год.

2. **Њ. К. В. Престолонаследник** при обиласку рањеника по болницама.

3. Жене из свију друштвених слојева јавиле су се као **добротворне болничарке**.

4. **Пегавац** је у народу косио страшније него куршуми на фронту.

5. **По свима местима** у земљи беснео је пегавац.

6. Болнице су биле препуне **старих и младих**.

1. **Kurs dobrovoljnih bolničarki** Dr. Bonsière-a u Beogradu 1915-g. 2. **Nj. K. V. Prestolonaslednik** pri obilasku ranjenika po bolnicama. 3. Žene iz svijeh društvenih slojeva javljale su se kao **dobrotvorne bolničarke**. 4. **Pegavac** je u narodu kosio strašnije nego kuršumi na frontu. 5. **Po svima mestima** u zemlji besnio je pegavac. 6. Bolnice su bile prepune **starih i mladih**.

1. **Cours pour les infirmières volontaires.** Salle par le docteur Bonsière à Belgrad en 1915. 2. **S. A. R. le Prince héritier** rend visite aux blessés qui se trouvent à l'hôpital. 3. Des femmes de toutes les classes de la société s'annoncent comme **infirmières volontaires**. 4. **La fièvre typhoïde** a causé parmi le peuple plus de victimes que les balles au front. 5. **Dans presque tous les endroits** du pays régnait la fièvre typhoïde. 6. Tous les hôpitaux étaient remplis **de jeunes gens et de vieillards**.

1. **Series of lectures for volunteer nurses** held by Dr. Bonsière in Beograd 1915. 2. **H. R. H. the Crown** Prince visiting the wounded in hospital. 3. Women of all grades of society apply as **volunteer nurses**. 4. Camp fever demanded more victims than the guns at the front. 5. **In almost all parts** of the country typhus raged. 6. Hospitals were crowded with **young and old**.

Сви, па и деца испод 10 година, у служби отаџбине. Svi, pa i deca ispod 10 godina, u službi otadžbine. Tous, même les enfants moins de dix ans, au service de la Patrie. Everyone, even children under 10 years, in the service of their country.

1. **Госпођа Симка**, жена Министра и Председника Скупштине, као добровољна болничарка.

2. Нишка резервна болница; **Вукица**, девојче од 8 год. као болничарка

3. Нишка резервна болница; **Душко**, дете од 9 год. као болничар.

4. Персонал „Болнице Престолонаследника Александра"

5. **Др. Жерајић** при превијању (њега су при повлачењу њучки убили Арнаути).

6. **Наше вредне жене**, као добровољне болничарке, превијају и негују рањенике.

1. **Gospođa Simka**, femme Ministre et Présidente de la Skoupchtina, comme infirmière volontaire. 2. Niška rezervna bolnica; **Vukica**, devojče od 8 god. kao bolničarka. 3. Nišká rezervna bolnica **Duško** dete od 9 god. kao bolničar. 4. **Personnel** de l'hôpital «Prince Héritier Alexandre». 5. **Dr. Žerajić**, pri previjanja (njega su pri povlačenju muški ubili Arnauti). 6. **Naše vredne žene**, kao dobrovoljne bolničarke, previjaje i negaju ranjenike.

1. **Madame Simka**, épouse du Ministre et du Président de la Chambre des députés, comme aide de charité. 2. Hôpital de réserve à **Niš. Vukica**, petite fille de huit ans comme infirmière. 3. Hôpital de réserve à Niš. **Duško**, petit garçon de neuf ans comme infirmier. 4. **Personnel** de l'hôpital «Prince Héritier Alexandre». 5. **Le docteur Žerajić**, appliquant des bandages aux blessés (les Albanais l'ont assassiné lors de la retraite à travers l'Albanie). 6. **Nos femmes capables** comme infirmières volontaires appliquant des bandages et soignant les blessés.

1. **Madam Simka**, wife of the Minister and President of the Parliament as voluntary nurse. 2. **Vukica**, a little girl of 8 years old as nurse in the Reserve Hospital at Niš. 3. **Duško**, a little boy of 9 years old as assistant in the Reserve Hospital at Niš. 4. **Staff** of the Hospital "Crown Prince Aleksandar." 5. **Dr. Žerajić** during bandaging operations. (He was afterwards treacherously murdered by the Albanians at the time of the retreat). 6. Our industrious women as volunteer nurses bandaging and nursing the wounded.

Наше заслужне жене из Кола Српских Сестара. Naše zaslužne žene iz Kola Srpskih Sestara. Nos femmes pleines de mérite de l'Association des Sœurs Serbes. Our meritorious women of the Union of Serbian Nurses.

1. Њ. В. **Књегиња Јелена**, Висока Заштитница Кола Српских Сестара.

2. **Сељанка**, милосрдна сестра, гаси жеђ рањенику са Гучева.

3. **Надежда Петровићева**, духовни творац Кола Српских Сестара, спасавајући друге подлегла је сама пегавцу

4. **Касија Милетићка** тамањер у спасавању других и сама је подлегла пегавцу.

5. **Магдалена** (Гаје) **Николића**, као милосрдна сестра стрељана од Бугара 1917 год. за време Топличког Устанка.

6. **Мабел С. Грујић**, организаторка америчке помоћне Црвеном Крсту и добротворним установама.

7. **Мирка Ј. Грујић**, Председница Кола Српских Сестара.

8. **Љубица Луковића**, дугогодишња Председница К. С. С., једна од најзаслужнијих жена: умрла од пегавца 1915 год.

1. Sa Alteza, la **Princesse Jelena**, Patronne de l'Association des Sœurs Serbes. 2. La **Paysanne** sœurs infirmière charitable à qui des blessés de Gutchevo. 3. **Nadedda Petrovitch**, fondatrice spirituelle de l'Association des Sœurs Serbes, en sauvant les autres succombe elle-même, victime du typhus. 4. **Kasija Miletitcka**, en portant secours aux autres, est morte elle-même de Typhus. 5. **Magdalena** (Gaje) **Nikolitch** fusillée par les Bulgares au temps de la révolte de Toplica en 1917. 6. **Mabel S. Grujitch**, Organisatrice des œuvres américaines de notre Croix-Rouge et des instituts de bienfaisance. 7. **Mirka J. Grujitch**, Présidente de l'Association des Sœurs Serbes. 8. **Ljubica Lukovitch**, Présidente de l'Association des Sœurs Serbes, pendant de longues années. Une des femmes les plus méritantes, morte en 1915 de typhus.

1. Her Highness **Princesse Jelena**, Patroness of the Union of Serbian Sisters. 2. A **peasant woman** as a merciful sister, quenching a wounded soldier's thirst at Gutchevo. 3. **Nadedda Petrovitch** the moving spirit of the "Serbian Sisters Union", who in saving others, fell a victim to spotted fever. 4. **Kasija Miletitcka** in relieving others was attacked by spotted fever and died. 5. **Magdalena** (Gaje) **Nikolitch**, as nurse at the time of the Toplica rebellion in 1917 was shot by Bulgarians. 6. **Mabel S. Grujitch**, the organizer of the American aid for our "Red Cross" and our Charitable Institutions. 7. **Mirka R. Grujitch**, President of the "Serbian Sisters Union". 8. **Ljubica Lukovitch**, who was for many years the President of the Serbian Sisters Union, one of the most meritorious of women, died of spotted fever in 1915.

Турска ступа у рат на страну наших противника. Turska stupa u rat na stranu naših protivnika. La Turquie entre en guerre du côté de nos adversaires Turkey goes over to our enemies in the war.

1. Султан Гази Мехмед Решад V.

2. Саид Халим Паша, Велики Везир.

3. Енвер Паша, Министар Војни, Командант Кавкаског Фронта а затим Врховни Командант.

4. фон дер Голц Паша, Немачки фелдмаршал, реорганизатор турске војске и Командант I. Армије (Одбрана Приморске обале и Дарданела) а доцније VI. Армије.

5. Генерал Хилми Паша, Командант турских трупа у Добруџи.

6. Џемал Паша, Министар Морнице, Командант IV. Армије (заштита Сирије и Палестине и против Египта).

7. Џеват Паша, заповедник суводемне војске на Дарданелима.

8. Халил Паша, по смрти ф. д. Голца предузео VI. армију.

9. Адмирал фон Узедом Паша, заповедник Турске флоте на Дарданелима.

1. Sultan Ghazi **Mehmed Reschad** V. 2. **Said Halim Pasha**, Veliki Vezir. 3. **Enver Pasha**, Ministar vojni, Komandant Kavkaskog fronta a zatim Vrhovni Komandant. 4. von der **Goltz Pasha**, Feldmarschall, reorganizator turske vojske i glavni zapovednik I. Armije (Odbrana Primorske obale i Dardanela) a docnije VI. Armije. 5. General **Hilmi Pasha**, Komandant turskih trupa u Dobrudži. 6. **Djemal Pasha**, Ministar Mornice, Komandant IV. Armije (zaštita Sirije, Palestine i protiv Egipta). 7. **Dchevat Pasha**, Zapovednik suvozemne vojske na Dardanelima. 8. **Halil Pasha**, po smrti v. d. Goltz-a preduzeo VI. Armiju. 9 Admiral v. **Usedom Pasha**, Zapovednik Turske flote na Dardanelima.

1. Le Sultan Ghazi **Mehmed Reschad** V. 2. Le Prince **Said Halim Pacha**, Grand Vizir. 3. **Enver Pacha**, Ministre de la guerre, commandant du front caucasien turc. 4. von der **Goltz-Pacha**, le feldmaréchal allemand, réorganisateur de l'armée turque, commandant de la première armée. (La défenseur de la Côte de la Mer Noire et des Dardanelles) plus tard commandant de la sixième armée. 5. Le général **Hilmi-Pacha**, commandant des forces militaires à Dobroudja. 6. **Djemal-Pacha**, ministre de la marine, commandant de la quatrième armée (défenseur de la Syrie, de la Palestine et contre l'Egypte ? **Dschevat-Pacha**, généralissime des troupes continentales des Dardanelles. 8. **Halil-Pacha**, prit le commandement de la sixième armée après la mort de von der Goltz. 9. L'Amiral von **Uzedom-Pacha**, généralissime de la flotte turque des Dardanelles.

1. Sultan Ghazi **Mehmed Reschad** V. 2. Prince **Said Halim Pasha**, the grand Vizier. 3. **Enver Pacha**, Minister of War, Commander of the Turkish Caucasian front. 4. Von der **Goltz Pasha**, German Field Marshal, Re-Organiser of the Turkish army, Commander in Chief of the 1st. Army (Defence of the Black sea coast and of the Dardanelles), later of the 6th Army. 5. General **Hilmi Pasha**, Commander of the Turkish military Forces at Dobrudja. 6. **Djemal Pasha**, Lord of the Admiralty, Commander of the 4th Army. (Defence of Syria and Palestine and against Egypt). **Dschevat Pacha**, Commander in Chief of the Army and navy troops in the Dardanelles. 8. **Halil Pasha** took over the command of the 6th Army after the death of v. der Goltz. 9 Admiral von **Usedom Pasha**, Commander in Chief of the Turkish Fleet on the Dardanelles.

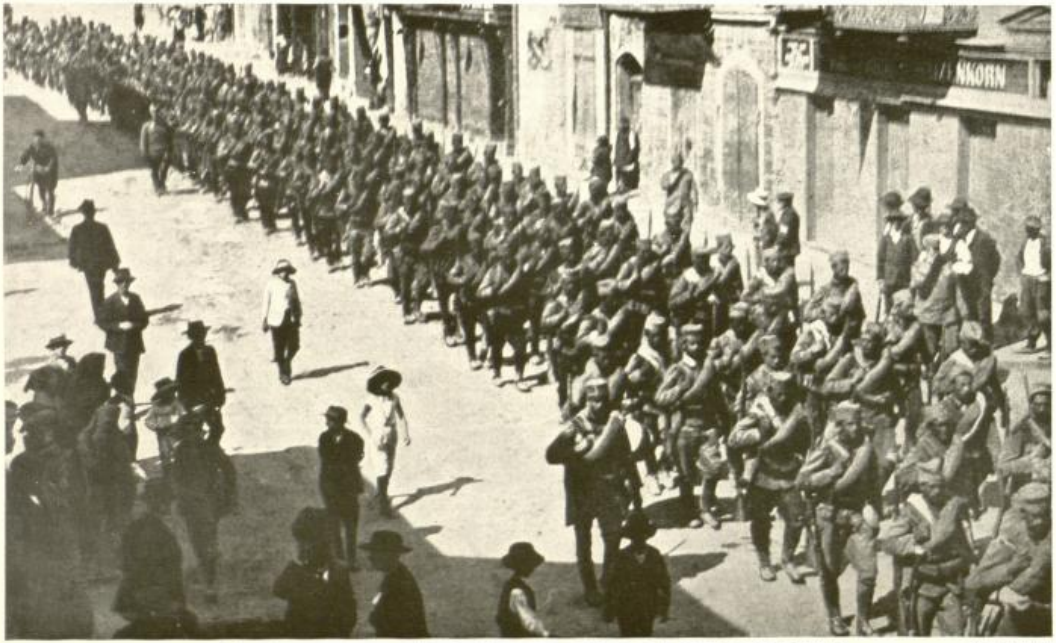
1. **Краљ Петар** присуствује решавању заштите Моравске долине.

2. **Краљ Петар** посматра развој борбе на Морави.

4. Положај на Старачи, одмах после борбе у новембру 1914 год.

3. **Наша војска** пошто је потукла Аустријску војску и очистила земљу, гони је преко Саве и улази у **Земун.** (Phot. L'Illustration)

5. Сахрана по **Кику** расејаних аустријских лешева после борбе у новембру 1914 год.

6. **Понтонски мост** на Сави.

1. **Kralj Petar** prisustvuje rešavanju zaštite Moravske Doline. 2. **Kralj Petar** posmatra razvoj borbe na Moravi. 3. **Naša vojska** pošto je pobedila Austrijsku vojsku, očistila zemlju, goni je preko Save i **ulazi u Zemun.** 4. Položaj na **Starači**, odmah posle borbe u novembru 1914. 5. **Sahrana** po Kiku rasejanih austrijskih leševa posle borbe u novembru 1914 g. 6. **Pontonski most** na Savi.

1. Le **Roi Petar** assiste au conseil de la défense de la vallée de Morava. 2. Le **Roi Petar** observe le développement du combat de la vallée de Morava. 3. **Notre armée** après avoir battu et anéanti l'armée autrichienne et après avoir chassé l'ennemi de notre pays le poursuit au delà la Sava et **entre à Zemlin.** 4. La position **Starača** immédiat après le combat en novembre 1914. 5. **Enterrement** des cadavres autrichiens dispersés à **Kik** après la bataille de novembre 1914. 6. Un **pont de pontons** sur la Sava.

1. **King Petar** is present at the conference of the defence of the Morava valley. 2. **King Petar** observing the development of the fight at the Morava valley. 3. **Our army** after having defeated the Austrian army and cleared the country, pursues it over the Sava and **marches into Zemlin.** 4. The situation on the **Starača** immediately after the fight in November 1914. 5. **The Burial** of the scattered corpses of the Austrians at **Kik** after the battle in November 1914. 6. **Pontoon Bridge** on the Sava.

1. **Напуштена** аустријска пољска **батерија.**

2. **Код** једне напуштене аустријске **батерије.**

3. **Освојени** топови и муницијске кар**е.**

4. Једна колона **заробљених** аустријских војника у Мачви.

5. После **Церске битке,** заробљени муницијски пар**к** на Текеришу (фронт Моравске див. I. позива). (Фот. А. Радовић).

6. Један **оборени аероплан.**

7. **Младеновац;** служби благодарења за победу оружја.

8. **Војвода Степа,** Командант II. Армије љуби „Часни Крст".

9. Народ из **Младеновца** и околине присуствује благодарењу.

10. **Младеновац;** за време благодарења.

11. **Младеновац;** после свршеног благодарења.

1. **Napuštena** austrijska poljska **baterija.** 2. **Kod** jedne napuštene austrijske **baterije.** 3. Oteti topovi i municijska kola. 4. Jedna kolona **zarobljenih** austrijskih **vojnika** u Mačvi. 5. Posle **Cerske bitke,** zarobljeni municijski park na Tekeriju (front Moravske Div. I poz.). 6. Jedan oboren **aeroplan.** 7. **Mladenovac;** služba blagodarenja za pobedu oružja. 8. **Vojvoda Stepa,** Komandant II. Armije ljubi „Časni Krst". 9. Narod iz **Mladenovca** i okoline prisustvuje blagodarenju. 10. **Mladenovac.** Za vreme blagodarenja. 11. **Mladenovac;** posle svršenog blagodarenja.

1. Une Batterie de canons de campagne autrichienne **abandonnée.** 2. **Vue** prise près d'une Batterie autrichienne abandonnée. 3. Canons et caissons de munitions — **conquis.** 4. Une colonne de soldats autrichiens — **prisonniers.** 5. Après la bataille de Cer. Parc de Munitions conquises sur Tekerich (front de Morava division I.). 6. Un **avion** ennemi abattu. 7. **Mladenovac;** Une action de grâces pour la victoire. 8. **Vojvode Stepa,** humant le cross. 9. La population de **Mladenovac** et des environs assiste au service d'actions de grâces. 10. **Mladenovac** au service d'actions de grâces. 11. **Mladenovac** après le service d'actions de grâces.

1. **Deserted** Austrian field-gun **battery.** 2. **Beside** a deserted Austrian **battery.** 3. **Captured** guns and ammition waggons. 4. A column of Austrian **prisoners.** 5. After the **battle of Cer,** captured munition park at Tekerish (Front Morava Division I). 6. Enemy's **aeroplane** brought down by gunfire. 7. **Mladenovac,** Divine Service to give thanks for victory. 8. **Voivoda Stepa** kissing the Cross. 9. The population of **Mladenovac** and its environs are present at the Thanksgiving Divine Service. 10. **Mladenovac** at the Divine Thanksgiving Service. 11. **Mladenovac** after the Divine Thanksgiving Service.

1. **Виктор Емануел** III., Краљ Италије.

2. **Јелена,** Краљица Италије (четврта кћи Црногорског Краља Николе).

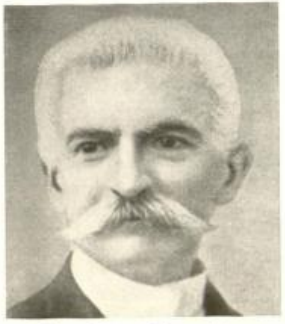
3. Генерал **Луиђи Кадорна,** Главни Заповедник Италијанске суходемне војске.

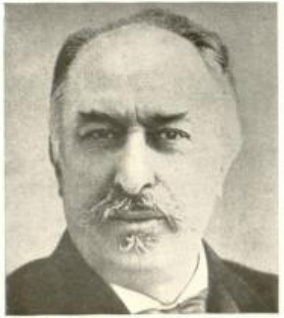
4. Генерал **Армандо Диац,** преузео Врховну Команду од Кадорне у 1917 г.

5. **А. Саландра,** Министар Председник и Унутрашњих Дела.

6. Барон **С. Сонино,** Министар Спољних Послова.

7. **Ђ. Ђолити,** вођа неутралних. Министар Председник 1920—1921 г.

8. Људвиг Амадеус, **Херцог од Абруце,** главни заповедник флоте.

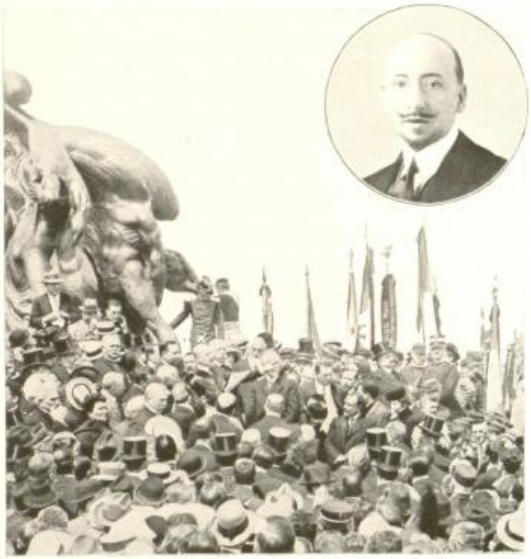

9. Емануел Филиберт, **Херцог од Аосте,** главни заповедник на Изонцо фронту.

1. **Victor Emanuel** III., Kralj Italije. 2. **Jelena,** Kraljica Italije (četvrta kći Crnogorskog Kralja Nikole). 3. General **Luigi Cadorna.** Glavni Zapovednik Italijanske suvozemne vojske. 4. General **Armando Diaz,** preuzo Vrhovnu Komandu od Cadorne u 1917. 5. **A. Salandra.** Minister Predsednik i Unutrašnjih dela. 6. Baron **S. Sonnino,** Ministar Spoljnih poslova. 7. **G. Giolitti,** vođa neutralista. Ministar Predsednik 1920—1921. 8. **Ludwig Amadeus, Herzog od Abruzza,** Glavni Zapovednik na Jonsko Moru. 9. Emanuel Philibert, **Herzog od Aoste,** Glavni Zapovednik na Isonzo fronte.

1. **Victor Emanuel III,** roi d'Italie. 2. **Jelena,** Reine d'Italie (la quatrième fille du Roi Nikola de Montenegro). 3. Le général **Luigi Cadorna,** généralissime des troupes continentales italiennes. 4. Le général **Armando Diaz,** généralissime, successeur de Cadorna en 1917. 5. **A. Salandra,** Premier Ministre et Ministre de l'Intérieur. 6. Le Baron **S. Sonnino,** Ministre des Affaires étrangères. 7. **G. Giolitti,** Chef du parti des Neutres et Premier Ministre en 1920–1921. 8. **Ludwig Amadeus, duc des Abruzzes,** généralissime de la Flotte italienne. 9. **Emmanuel Philibert, duc d'Aoste,** généralissime du front d'Isonzo.

1. **Victor Emanuel III.** King of Italy. 2. **Jelena** Queen of Italy (4th daughter of the Montenegrin King Nicholas). 3. General **Luigi Cadorna.** Commander in Chief of the Italian Army and Navy. 4. General **Armando Diaz,** Commander in Chief, successor to Cadorna in 1917. 5. **A. Salandra,** Prime Minister and Minister of the Interior. 6. Baron **S. Sonnino,** Minister for Foreign affairs. 7. **G. Giolitti,** Leader of the Neutralist party. Prime Minister 1920–1921. 8. **Ludwig Amadeus, Duke of the Abruzzis,** Commander in Chief of the Italian Fleet. 9. Emanuel **Philibert, Duke of Aosta,** Commander in Chief of the Isonzo front.

1. **Габриеле д'Анунцио** пред спомеником на Кварту распаљује масе за рат. (Phot. L'Illustration)

2. Италијански напад на **Монте Херо.** (Phot. L'Illustration)

3. **Шест стотина људи** извлаче један опседни топ на **висину од 2000 м.**

4. Краљ **Виктор Емануел** и Маршал **Жофр** на положајима горњег Изонца. (Phot. L'Illustration)

5. Краљ **Виктор Емануел**, са Штабом, посматра операције на Изонцу.

1. **Gabriele d'Annunzio,** pred spomenikom na Quarto raspaljuje mase za rat. 2. Italijanski napad na **Monte Hero.** 3. **Šest stotina ljudi** izvlače jedan opsadni top **na visinu od 2000 m.** 4. Kralj **Victor Emanuel** i **Maršal Joffre** na položajima gornjeg Izonca. 5. Kralj **Victor Emanuel,** sa Štabom posmatra operacije na Izonco.

1. **Gabriele d'Annunzio** devant le monument de Quarto, excite les foules en faveur de la guerre. 2. Attaque italienne du **Monte Hero.** 3. **Six cents hommes** tirent un canon de siège à une **hauteur de deux mille mètres.** 4. Le roi **Victor Emanuel** et le maréchal **Joffre** sur la position de l'Isonzo supérieur. 5. Le roi **Victor Emanuel** avec l'Etat-Major observe les opérations sur l'Isonzo.

1. **Gabriele d'Annunzio** before the Statue at Quarto, spurs on the crowd in favour of the war. 2. Italian attack on **Monte Hero.** 3. **Six hundred men** draw a siege gun up to a **height of 2000 meters.** 4. King **Victor Emmanuel** and Fieldmarshall **Joffre** in Position at the Upper-Isonzo. 5. King **Victor Emmanuel** with the General Staff watches operations at Isonzo.

1. **Улаз у Дарданеле** (Седул Бар-Кум Кале). (Phot. Brockmann)

2. Енглеска оклопњача „**Медестик**" торпилирана код висоровни Теке тоне пред Дарданелима. (Phot. L'Illustration)

3. **Палестина-Јерусалим.** Турске трупе пред железничком станицом чекају укрцавање. (Phot. Brockmann)

4. **Дејство** великих топова једне модерне оклопњаче.

5. **Лим. фон Сандерс,** реорганизатор турске војске, бранилац Дарданела. Командант јединице трупе (са турским официрима). (Phot. Scherl)

6. **Палестина.** Турска артилерија у дејству.

7. И ако минирана оклопњача **Голоа тоне,** посада **мирно очекује спас или смрт.**

1. **Ulaz u Dardanele** (Seddul Bahr-Kum Kale). 2. Engleska oklopnjača „Majestic" torpilovana kod visorovni Teke tone pred Dardanelima. 3. **Palestina-Jerusalim.** Turske trupe pred železničkom stanicom čekaju ukrcavanje. 4. **Dejstvo** velikih topova jedne moderne oklopnjače. 5. **Lim. von Sanders,** reorganizator Turske vojske, branilac Dardanela, Komandant jedinjen grupe (sa turskim oficirima). 6. **Palestina.** Turska artilerija u dejstvu. 7. I ako minirana oklopnjača **Gaulois** tone, posada mirno očekuje spas ili smrt.

1. **Entrée des Dardanelles** (Seddul Bahr-Kum Kalehi). 2. Le Cuirassé anglais «**Majestic**» torpillé en face du cap Teké, coule devant l'entrée des Dardanelles. 3. **Palestine-Jérusalem.** Des troupes turques attendent leur embarquement devant la gare. 4. Le tir de grosses pièces d'un cuirassé moderne. 5. **Lim. v. Sanders,** réorganisateur de l'armée turque, le défenseur des Dardanelles, Commandant du groupe Yildirim (avec des officiers turcs). 6. En **Palestine** : artillerie turque en action. 7. Pendant que le cuirassé **Gaulois touché** par une mine, **coule,** l'équipage **attend froidement** le salut ou la mort.

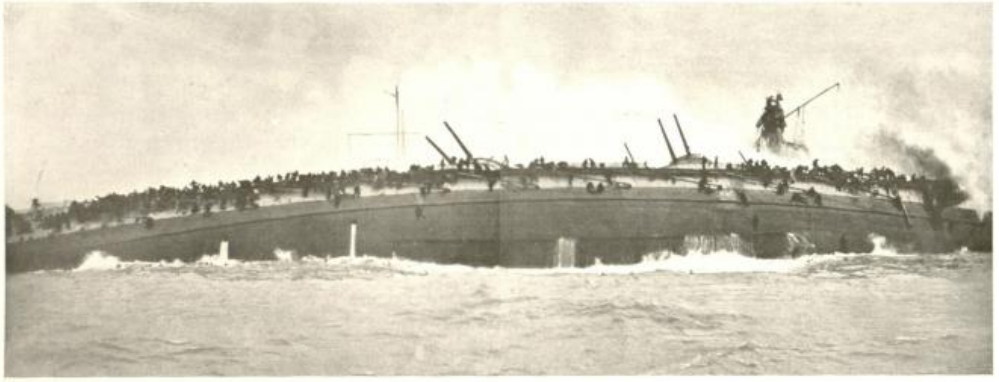
1. The **entrance to the Dardanelles** (Seddul Bahr-Kum Kalehi). 2. British Ironclad **Majestic** torpedoed opposite mountain height Teke before the entrance to the Dardanelles. 3. **Palestine-Jerusalem.** Turkish troops before Railway station waiting to be entrained. 4. **Firing** from the great guns of a modern Ironclad. 5. **Lim. v. Sanders** the re-organiser of the Turkish Army, Defender of the Dardanelles, Comm. Yildirim-group (among a group of Turkish officers). 6. **Palestine.** Turkish artillery in action. 7. If the mined Ironclad **Gaulois sinks** the crew would **await** death or rescue **calmly** and **deliberately.**

1. Полазак **Немачке флоте** из Килског пристаништа. (Phot. Bruckmann)

2. **Енглеска флота** на отвореном мору.

3. **Моменат тонуња** немачке крстарице „Блихера" погођене и погађа ватре у воду ради спасавања. (Phot. L'Illustration)

4. **Торпедњаче** на узбурканом мору.

(Phot. L'Illustration)

5—6. **Аузитанија,** енглеска путничка лађа, торпилирана од Немаца на 8 миља од Ирске, **тоне са 1134 путника.** (Phot. L'Illustration)

7. **Експлозија** морске мине.

1. Poletak **Nemačke flote** iz Kilskog pristaništa. 2. **Engleska flota** na otvorenom moru. 3. Moment tonuća nemačke krstarice „**Blücher**"a(i) pogođen i potuda okršaja u vodu radi spasavanja. 4. **Torpedujače** na uzburkanom moru. 5—6. **Lusitanija,** engleska putnička lađa, torpiljirana od Nemaca na 8 milja od Irske, **tone sa 1134 putnika.** 7. **Eksplozija** morske mine.

1. Sortie de la **flotte allemande** du port de Kiel. 2. **Flotte anglaise** en pleine mer. 3. Moment du **coulage** du croiseur allemand **« Blücher »**. L'équipage et les marins de secours sautent dans l'eau pour être sauvés. 4. **Torpilleur** sur une mer houleuse. 5—6. **Lusitania,** paquebot anglais torpillé par des sous-marins allemands, à huit milles de la côte irlandaise, **coulé, avec 1134 personnes.** 7. **Explosion** d'une torpille.

1. Departure of the **German Fleet** from Kiel Harbour. 2. **British Fleet** on the high seas. 3. The exact moment when the German cruiser **"Blücher" sank,** the crew and ship's servants sprang into the water to try and save themselves. 4. A **Torpedo Boat** on a rough sea. 5—6. **Lusitania** British passenger boat torpedoed by a German torpedo boat eight miles from the Irish Coast, **sank with 1134 passengers.** 7. **Explosion** of a mine.

1. Искрцавање енглеских трупа код **Силве.**

2. Искрцавање француских трупа на **Мудросу.**

3. Енглески напад на положај **Ахи Баба.**

4. Лемнос. **Генерал д'Амаде** предаје заставу ново формираној команди.

5. Енглеска артилерија дејствује према **Критији.**

6. **Дарданели.** Аустралијска артилерија у дејству.

1. Débarquement des troupes britanniques à **Silva.** 2. Débarquement des troupes françaises à **Moudros.** 3. Attaque des troupes britanniques contre **Ahi Baba.** 4. Lemnos: général **d'Amade** remet le drapeau à une des troupes nouvellement formées. 5. L'artillerie britannique tire contre **Krithia.** 6. Aux **Dardanelles:** l'artillerie australienne en action.

1. Landing of British troops on **Silva.** 2. Landing of French troops on **Moudros.** 3. Attack of British troops on **Ahi Baba.** 4. Lemnos General **d'Amade** gives the Flag to a newly organized Formation. 5. British artillery fires against **Crithia.** 6. **Dardanelles.** The Australian artillery in action.

1. **Њ. В. Јошихито,** Јапански Цар, објавио рат Немачкој 23. VIII. 1914.

2. Барон **Сакатани,** Јапански делегат на Економ. Конференцији у Паризу.

3. **Њ. В. Хусејин Паша,** Велики Шерифф Мекке, 1916. дигао Арабију противу Турске.

4. **Хјус,** Министар Председник Аустралијски, делегат за Економ. Конференцију у Паризу.

5. **С. де Вет,** бурски генерал, 1914. дигао устанак у Оранжу, који су Енглези брзо угушили.

6. **Португалска пешадија** спремна за полазак за Француску.

7. **Португалска артилерија** прелази преко моста у Таншору.

8. **Португалске трупе,** укрцане на лађама, полазе за Француску. (Phot. L'Illustration)

9. **Мачадо,** Председник Републике, поздравља трупе, које полазе.

1. **N. V. Yoshihito**, Japanski Car, objavio rat Nemačkoj 23. VIII. 1914. 2. Baron **Sakatani**, Japanski delegat na Ekonom. Konferenciji u Parizu. 3. **Nj. V. Husejin Paša,** Veliki Šerif Meke, 1916. digao Arabiju protiv Turske. 4. **Hughes**, Ministar Predsednik Australijski, delegat na Ekonom. Konferenciji u Parizu. 5. **S. de Wett**, Burski general, 1914. digao ustanak u Oranju, koji su Englezi brzo ugušili. 6. **Portugalska pešadija** spremna za polazak za Francusku. 7. **Portugalska artilerija** prelazi preko mosta u Taškoru. 8. **Trupe portugaleze** ukrcane na lađama polaze za Francusku. 9. **Mahado,** Predsednik Republike, pozdravlja trupe.

1. **S. M. Yoshihito**, Empereur du Japon a déclaré la guerre à l'Allemagne le 23 août 1914. 2. Le Baron **Sakatani**, délégué du Japon pour la Conférence Économique à Paris. 3. **S. H. Hussein-Pacha**, Grand Chérif de Mecca, organisateur de la révolte en Arabie contre la Turquie en 1916. 4. **Hughes**, Président de la Fédération Australienne, délégué à la Conférence Économique à Paris. 5. **S. de Wett**, le général des Boers matera une révolte contre les Anglais à Orange qui rencontrent rapidement. 6. **L'infanterie portugaise** prête pour le départ en France. 7. **Artillerie portugaise** traversant le pont à Taskov. 8. Les **troupes portugaises** embarquées, avant leur départ pour la France. 9. **Mahado,** président de la République portugaise, salue les troupes.

1. **H. M. Yoshihito**, Emperor of Japan declared war against Germany on August 23rd 1914. 2. Baron **Sakatani** Delegate from Japan at the Economic Conference at Paris. 3. His Highness **Hussein Pasha,** High Sheriff of Mecca who instigated the rising in Arabia against Turkey. 4. **Hughes,** President of the Australian Confederation, was the Delegate of the Economic Conference in Paris. 5. **S. de Wett,** the Boer General quelled a rising in Orange in 1917, the British quelled it quickly. 6. The **Portugese Infantry** ready for departure to France. 7. **Portugese Artillery** crosses the Portuese Bridge in Taskov. 8. **Portugese Troops** embarked for departure to France. 9. **Mahado,** President of the Portugese Republic greets the Troops.

После пораза и повлачења аустријског, жене и деца врлали су се у своја села, и очајно плакали за својим до темеља разрушеним домовима. (Phot. A. Popović)

Poslе poraza i povlačenja austrijskog, žene i deca vraćali su se u svoja sela, i očajno plakali za svojim do temelja razrušenim domovima.

Après la défaite et la retraite des Autrichiens, les femmes et les enfants rentrent dans leur village et pleurent amèrement leur foyer ruiné et perdu.

After the defeat and retreat of the Austrians the women and children returned to their villages to weep bitterly in their completely ruined homes.

Изглед опустошене земље после аустријског повлачења. Izgled opustošene zemlje posle austrijskog povlačenja. Vue du pays dévasté après la retraite des Autrichiens. The appearance of the devasted country after the retreat of the Austrians

1. Мачва. На **разрушеном** огњишту у Прњавору.

2. Мачва. **Жене и деца** на разрушеним огњиштима.

3. **Мачва.** Свуда рушевине и пустош.

4. Наша војска **нашла** само на **пустош и рушевине.**

5. **Лозница** после Аустријског повлачења.

6. **Свуда,** свуда само рушевине и пустош.

7. **Шабац** после аустријског повлачења.

8. **Београд.** — Разрушена зграда Викторовићеве апотеке.

9. Београд. — **Доњи Град** и магацини сви у пламену.

1. Мачва. **На разрушеном огњишту** у Прњавору. 2. Мачва. **Жене** и **деца** на разрушеном огњишту. 3. **Мачва.** Свуда рушевине и пустош. 4. Наша војска **нашла** само на **пустош** и **рушевине.** 5. **Лозница** после аустријског повлачења. 6. **Свуда,** свуда само рушевине и пустош. 7. **Шабац** после аустријског повлачења. 8. **Београд.** Разрушена зграда Викторовићеве апотеке. 9. Београд-**Доњи Град** и магацини сви у пламену.

1. Sur les décris d'une **maison détruite** à Prnjavor en Mačva. 2. Mačva. Les **femmes** et les **enfants** sur leur maison détruite. 3. **Mačva.** Rien que ruines et devastations. 4. Notre armée ne trouve que des **dévastations** et des **destructions.** 5. **Loznica,** après la retraite des Autrichiens. 6. **Partout** rien que destructions et devastations. 7. **Šabac:** après la retraite des Autrichiens. 8. **Beograde** au centre, pharmacie Viktorović détruite. 9. Beograde: la **forteresse** inférieure: tous les dépôts et magasins furent incendiés.

1. The outlook on the **ruined houses** in Prnjavor in Mačva. 2. Mačva, **women** and **children** in their ruined houses. 3. **Mačva** — everywhere only ruins and destruction. 4. Our Army finds nothing but **ruins** and **destruction.** 5. **Loznica** after the retreat of the Austrians. 6. **Everywhere,** everywhere, alas! nothing but ruins and destruction. 7. **Šabac** after the retreat of the Austrians. 8. **Beograd** in the centre, the ruined building of the Viktorović Medical Hall. 9. Beograd, the lower **fortress,** all the magazine were set on fire.

Сеоски радови за време затишја. Seoski radovi za vreme zatišja. Travaux de paysans au temps du repos. Peasants working during a lull.

1. Мачва.— Жене и деца **орy**.

2. Црна Бара.— Сељаке су **косиле** у непосредној **близини окопа**.

3. Младеновац. **Вршалица** у раду.

4. Вађење **меда** из кошнице.

5. Црна Бара. Жене пеку **ракију**.

6. Мачва. Жене цеде **јабуковачу**.

7. Клење. Жене ткају **платно**.

8. Мачва. Цигани плету **корпе**.

9. Манастир Степање. Народ је пристиже **молитву**.

1. Mačva. — Žene i deca **oru**. 2. Crna Bara. Seljanke su **kosile** u neposrednoj **blizini okopa**. 3. Mladenovac. **Vršalica** u radu. 4. **Vađjenje meda** iz košnice. 5. Crna Bara. — Žene **peku rakiju**. 6. Mačva. Žene **cede jabukovaču**. 7. Klenje. Žene **tkaju platno**. 8. Mačva. Cigani **pletu korpe**. 9. Manastir Stepanje. Narod je pristiže **na molitvu**.

1. Mačva. Des femmes et des enfants **labourent**. 2. Crna-Bara. Les Paysannes **fauchent l'herbe** tout **près des tranchées**. 3. Mladenovac. Des **Batteuses** et des **faucheuses** en fonction. 4. Récolte du **miel** (de la ruche). 5. Crna-Bara. Les paysannes **distillent du rakija** (eau-de-vie). 6. Mačva : Les paysannes préparent du **cidre**. 7. Crna-Bara : Les paysannes tissent de la **toile**. 8. Les tsiganes tressent les **corbeilles**. 9. Le cloître Stepanje : Les jours de fêtes, le peuple assiste **service divin**.

1. Mačva — women and children **till the land**. 2. Crna Bara. Peasant women have **mown the grass** close by **the Trenches**. 3. Mladenovac. — Threshing and mowing machines at work. 4. Taking the **honey** from the hive. 5. Crna Bara. Peasant women burn **Rakija** (liquor). 6. Mačva. Peasant women prepare **cider**. 7. Crna Bara. Peasant women **weaving**. 8. Gypsies plait **baskets**. 9. On feast days the people come **to prayers** to the Monastery of Stepanje.

1. Један Командант батаљона и Адутант за време затишја.

2. **Треће-позиција.** Страна код железничког места.

3. Треће-позиција треба се од **ватрију.**

4—5. Резерва у заклоницима за време **затишја.**

6. Циганка **врачара,** гледа у длан једном официру.

7. **Комордије** су крај ватре причали војницима о свима новостима.

8. Клење. **Деца** су села радознало су посматрали госте-ратнике.

9. За време затишја **ратници славе** своје крсно име.

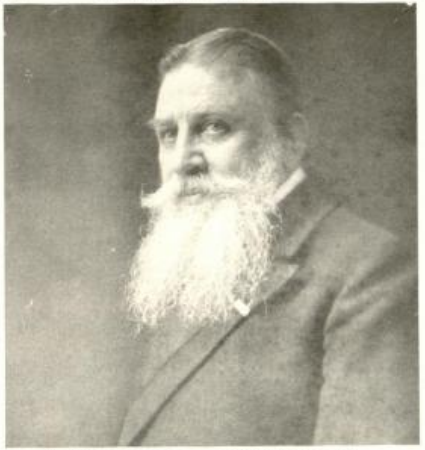
1. Jedan Komandant bataljona i adjutant **za vreme zatišja.** 3. **Treće-pozivci.** Strana kod željezničkog mesta. 3. Treće-pozivci trebe se od **vatrije.** 4. Rezerva u zaklonima **za vreme zatišja.** 5. Rezerva u zaklonima **za vreme zatišja.** 6. Ciganka, vračara, **gleda u dlan** jednom oficiru. 7. **Komordije** su kraj vatre pričali vojnicima o svima novostima. 8. Klenje. **Deca** su sela radoznalo su posmatrali gosta-ratnike. 9. Za vreme zatišja ratnici **slave** svoje krsno ime.

1. Un commandant de bataillon et son adjutant **au temps du repos.** 2. Troisième **réserve** comme garde au pont du chemin de fer. 3. Troisième réserve au combat ayez le **vermine.** 4. Réserve en abri au temps de **repos.** 5. Réserve en abri au temps de **repos.** 6. Femme tzigane **prédit l'avenir** à un officier. 7. Des **soldats du train** à côté du feu, remarquent des nouvelles sur les nouvelles. 8. Les **enfants** du village regardent curieusement les nouveaux hôtes guerriers. 9. Pendant une trêve les soldats **célèbrent leur fête patronale.**

1. The Commander of a battalion and his adjutant during a lull in the fighting. 2. Third **reserves** as flentry at the railway bridge. 3. Third reserves fighting against **vermin.** 4. Reserves under cover during a **lull.** 5. Reserves under cover during a lull. 6. Gipsy telling the fortune of an officer. 7. **Soldiers of the train** round the fire giving news to their comrades from the front. 8. The village **children** regard the new soldier guests with great curiosity. 9. During a lull the soldiers have **celebrated the feast of their Patron-saint.**

1. **Фердинанд** „ Краљ бугарски.

2. *Др.* **В. Радославов,** бугарски Министар Председник.

3. **Борис,** Престолонаследник бугарски.

4. Принц **Кирил,** други син Краља бугарског.

5. **Жостов,** генерал, Начел. Главног Генералштаба.

6. **Бојаџијев,** генерал, Командант I. Армије.

9. Чланови бугарске **четничке организације.**

7. **Тодоров,** генерал, Командант II. Армије.

8. **Жеков,** генерал, Главни заповедник (раније Ком. III. армије).

1. **Ferdinand I.,** Kralj Bugarski. 2. Dr. **V. Radoslavov,** bugarski Minister Predsednik. 3. **Boris,** Prestolonaslednik Bugarski. 4. Prinz **Kiril,** drugi sin Kralja Bugarskog. 5. **Žostov,** general, Načelnik Glavnog Generalštaba. 6. **Bojadžijev,** general, Komandant I. Armije. 7. **Todorov,** general, Komandant II. Armije. 8. **Žekov,** general, Glavni Zapovednik (ranije Komandant III. Armije). 9. Članovi bugarske **četničke organizacije.**

1. S.M. **Ferdinand Ier,** Roi de Bulgarie. 2. Dr. **W. Radoulavrov,** Premier Ministre. 3. Son Altesse, **Boris** (le Prince héritier). 4. Son Altesse le Prince **Kiril,** deuxième fils du Roi de Bulgarie. 5. **Jostof,** général, chef du Grand-État-Major. 6. **Bojadief,** général, commandant de la première armée. 7. **Todoruf,** général, commandant de la deuxième armée. 8. **Jékef,** généralissime de l'armée bulgare (jusqu'alors commandant de la IIIme armée). 9. Les membres de l'**organisation Komitadjis** bulgare.

1. S. M. **Ferdinand** I. King of Bulgaria. 2. Dr. **W. Radoslaw,** Prime Ministry. 3. His Royal Highness Crown Prince **Boris.** 4. His Royal Highness **Prinzes Kirill,** the second son of the Bulgarian King. 5. **Jostof,** General, Chief of the General Staff. 6. **Boiadieff,** General, commander of the 1st Army. 7. **Todoruf,** General, Commander of the 2nd Army. 8. **Jékef,** General in Chief of the Bulgarian Army (previously Com. of the 3rd Army). 9. The members of the Bulgar. **Komitadjis** Organization.

1. Генерал **Тошев,** Командант III. Армије (добруџанске).

2. Генерал **Колев,** Командант Добричке групе (Добруџа).

3. Генерал **Кисалов,** Командант Турткајске групе.

4. Генерал **Н. Жеков** код штаба I. армије према Флорини.

5. Генерал **Златаров** и пуковник **Протогеров.**

6. Генерал **Нерезов** са својим штабом.

7. Пуковник **Бурмов** са штабом X. бугарске дивизије.

8. Генерал **Танев,** гувернер Источне Македоније.

9. Бугарска принудна **реквизиција** стоке у Македонији.

10. Бугарско **против-аеропланско** митраљеско одељење.

1. Général **Tokev,** Commandant III. Armije (dobrudžanske). 2. Général **Kolev,** Commandant Dobričke groupe (Dobrudža). 3. Général **Kisalov,** Commandant Turtukajske groupe. 4. Général **N. Žekov,** šef štaba I. armije prema Florini. 5. Général **Zlatarov** i pukovnik **Protogerov.** 6. Général **Nerezov** sa svojim Štabom. 7. Pukovnik **Burmov** sa Štabom 10. bugarske divizije. 8. Général **Tanev,** guverner Istočne Makedonije. 9. Bugarska prinudna **rekvizicija.** 10. Bugarsko **protiv-aeroplansko** mitraljesko odeljenje.

1. Le général **Tokev,** commandant de la 3ème armée (de la Dobroudja). 2. Le général **Kolev,** commandant du groupe de Dobrič (Dobroudja). 3. Le général **Kissalov,** commandant du groupe de Turtchai. 4. Le général **N. Jekov** à l'Etat-Major de la première Armée devant Florina. 5. Le général **Zlatarov** et le colonel **Protogerov.** 6. Le général **Nerezov** avec son Etat-Major. 7. Le colonel **Burmov** avec l'Etat-Major de la dixième division. 8. Le général **Tanev,** gouverneur de la Macédoine Orientale. 9. **Réquisition** bulgare faisant des bestiaux en Macédoine. 10. **Détachement** bulgare de défense **contre les avions.**

1. General **Tokev,** Commander of the 3rd army (Dobrudža). 2. General **Kolev,** Commander of the Dobrič grouping (Dobrudža). 3. General **Kissalov,** Commander of the Turtukai Grouping. 4 General **N. Zekow,** with the Staff of the 1st Army opposite Florina. 5 General **Zlatarov** and Colonel **Protogerov.** 6. General **Nerezow** with his Staff. 7. Colonel **Burmov** with the 10th Division Staff. 8. General **Tanev,** Governor of East Macedonia. 9. Bulgarian **cattle requisition** in Macedonia. 10. Bulgarian **anti-aircraft machine-gun section.**

Продирање удружених Аустро-Угарских и Немачких сила са севера у Србију

Prodiranje udruzenih Austro-Ugarskih i Nemačkih sila sa severa u Srbiju.

Avance des forces autrichiennes-hongroises et allemandes du nord en Serbie.

Advance of the united Austro-Hungarian and German forces from the north into Serbia.

1. **Прелазак** аустријских трупа преко понтонских мостова на Сави. (Phot. Bruckmann)

2. Један немачки **рефлектор** при ноћном раду.

3. **Пребацивање** количких одељења двојним понтонским возовима.

4. **Понтонски мост** на Сави.

5. Аустријске трупе **прелазе** преко моста.

6. **Пребацивање** аустријских трупа преко Дунава.

1. **Prelazak** Austrijskih trupa preko pontonskih mostova na Savi. 2. Jedan Nemački **reflektor** pri noćnom radu. 3. **Prebacivanje** kolickih odeljenja dvojnim pontonskim vozovima. 4. **Pontonski most** na Savi. 5. Austrijske trupe **prelaze** preko mosta. 6. **Prebacivanje** Austrijskih trupa preko Dunava.

1. Passage des troupes autrichiennes sur les ponts de bateaux de la Save. 2. Un reflecteur allemand en action pendant la nuit. 3. Passage de détachements de cavalerie au moyen de doubles bacs pontons. 4. Un pont de bateaux sur la Save. 5. Des troupes autrichiennes passent le pont de bateaux. 6. Passage des troupes autrichiennes sur le Danube.

1. Transport of Austrian troops over the Pontoon Bridges on the Save. 2. A german Reflector on night operations. 3. Crossing of the cavalry detachments by means of the pontoon Ferry. 4. A pontoon bridge across the Save. 5. Austrian troops cross the pontoon bridge. 6. Passage of Austrian troops over the Danube.

Продирање удружених Аустро-Угарских и Немачких сила са севера у Србију 1915 г.

Prodiranje udruženih Austro-Ugarskih i Nemačkih sila sa severa u Srbiju 1905 g.

Avance des forces autrichiennes, hongroises et allemandes du nord en Serbie en 1915.

Advance of the united Austrian-Hungarian and German forces from the north into Serbia 1915.

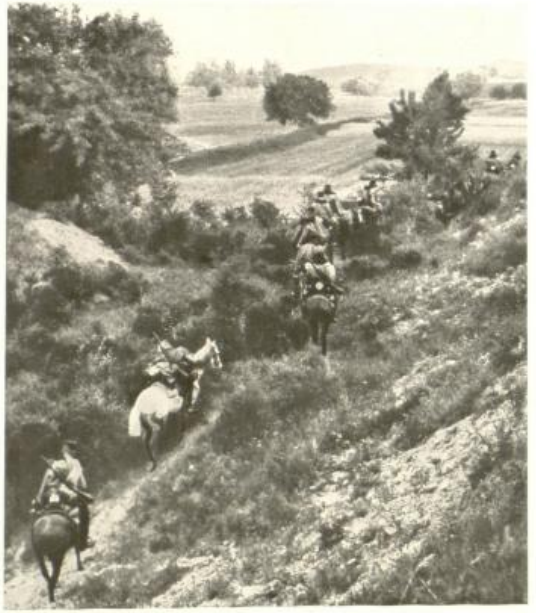
1. Аустријанци уклањају **препреке** од бодљикавих жица.

2. Наше **жртве** из XIII. пука I. позива.

3. Тиролски **коњички стрелци** у свом надирању.

4. Уланска **патрола** у извиђању.

(Phot. Bruckmann)

5. У свом наступању аустријски улани морали су често да **сјашу** при великим надирањима.

(Phot. Bruckmann)

6. **Звона** са црквама противних је скидао и лио чауре за убојствена зрна.

7. Изглед порушене **куле мотриље** на београдској тврђави.

1. Austrijanci uklanjaju **prepreke** od bodljikavih žica. 2. Naše **žrtve** iz XIII. puka I. poziva. 3. Tirolski **konjički strelci** u svom nadiranju. 4. Ulanska **patrola** u izviđanju. 5. U svom nastupanju Austrijski ulani morali su često da **sjašu** pri velikim nadiranjima. 6. **Zvona** sa crkava protivnih je skidao i lio čaure za ubojstvena zrna. 7. Izgled porušene **kule motrilje** na beogradskoj tvrđavi.

1. Les autrichiens enlèvent les obstacles en fil de fer barbelé. 2. Nos victimes du 13ème régiment de la première levée. 3. Des tirailleurs tyroliens à cheval dans leur avance. 4. Une patrouille de uhlans en reconnaissance. 5. Les uhlans autrichiens doivent souvent descendre de cheval dans leur avance sur des hauteurs abruptes. 6. L'ennemi avait enlevé les cloches des églises pour en fabriquer des douilles portant des balles mortelles. 7. L'aspect de la vieille tour d'observation détruite de la citadelle de Belgrade.

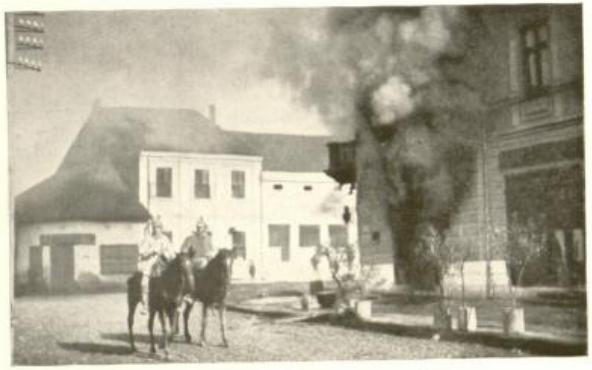
1. Removal of wire entanglements by Austrians. 2 Our victims from the XIII. Regiment of the 1st reserve. 3. Tirolese rifle horsemen on their advance march. 4. Uhlan patrols on reconnoitring service. 5. The Austrian Uhlans were often forced to dismount on steep heights during their advance. 6. The enemy removed the bells from the churches to make ammunition. 7. The aspect of the old observation tower on the fortress of Beograd, after its demolition.

1. Београд. Унутрашњост **Краљевског Двора,** оштећеног непријатељским гранатама.

2. Београд. Аустријско аеродромиште у пашој **скупштинској сали.**

3. Пожаревац. Сиуда су гореле **запаљене куће.**

4. Смедерево. Олтар **порушене цркве.**

5. Шабац. Изглед **једне од многих** порушених цркава.

1. Beograd. Unutrašnjost **Kraljevskog Dvora,** oštećenog neprijateljskim granatama. 2. Beograd. Austrijsko prenoćište u našoj **Skupštinskoj sali.** 3. Požarevac. Sreda su gorele **zapaljene kuće.** 4. Smederevo. Oltar **porušene crkve.** 5. Šabac. Izgled **jedne od mnogih** porušenih crkava.

1. **Belgrade:** L'intérieur du château royal, détruit par des grenades ennemies. 2. Belgrade: Quartier de nuit autrichien dans la salle des séances de notre Chambre de Députés. 3. Požarevac. Partout brûlent des maisons incendiées. 4. Smederevo: L'autel d'une église détruite. 5. Šabac: Aspect d'une des nombreuses églises détruites.

1. Belgrade: The interior of the Royal Palace destroyed by enemies' shells. 2. Belgrade: An Austrian Bivouac in the Council Room of our Parliament. 3. Požarevac: Everywhere houses were burning which had been set on fire. 4. Smederevo: Altar in the destroyed Church. 5. Šabac: The appearance of one of the many ruined Churches.

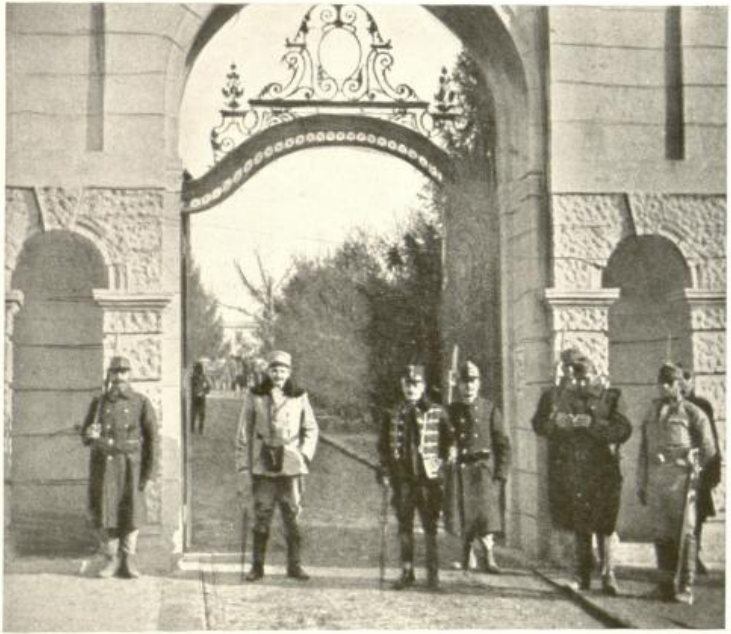
1. Пожаревац. Противници су приморавали жене и децу за службу **путовођа.**

2. Аустријанци **ископавају** наше скривене топове.

3. **Лешеви** коњски као и људски покривали су путове повлачења.

4. Аустријска **straža** пред нашим Двором.

(Phot. Bruckmann)

5. Порушени **савски мост** код Београда.

6. **Немачке муке** на нашим блатњавим путевима.

7. Немачка **посмртна листа** Београду.

8. Вилхелм **цу Вид,** бивши Кнез Албаније, у аустријском штабу као официр за везу.

Срби,

Вратите се вашим огњиштима, која вас очекују.

Пожњите ваше њиве, које су све обрађене и носе богат плод.

Ми смо вашој земљи за мало месеца безбедност и ред повратили.

Ми ће мо вас примити као војнике, који су своју дужност испунили.

Све друго, што вам се противно прича, обмана је.

Положите ваше оружје и вратите се вашој огњишни.

9. Немачки **пропагандни летак.**

1. Požarevac. Protivnici su primoravali žene i decu za službu **putovođa.** 2. Austrijanci **iskopavaju** naše skrivene topove. 3. **Leševi** konjski kao i ljudski pokrivali su putove povlačenja. 4. **Austrijska straža** pred palatom Dvorom. 5. Porušeni **savski most** kod Beograda. 6. **Nemačke muke** po našim blatnjavim putevima. 7. Nemačka **posmrtna lista** Beogradu. 8. Wilhelm **zu Wied**, bivši knez Albanije, a Austrijskom štabu kao oficir za vezu. 9. Nemačke **propagandne letke,** pozivaju Srbe, da polože oružje i da se vrate kućama.

1. Pelerevac: Les ennemis ont forcé les femmes et les enfants à servir de **guides** pour les armées. 2. Les Autrichiens **déterrent** nos canons cachés. 3. Les **cadavres** des chevaux aussi que ceux des hommes étaient dispersés partout le long des chemins de la retraite. 4. **Garde autrichienne** devant notre château royal. 5. Le **pont de la Sava** sautè à Beograd. 6. Les fourgons allemands sur nos mauvais et mous chemins. 7. **Annonce** allemande de mort pour Beograd. 8. Wilhelm **zu Wied,** ancien prince d'Albanie, à l'Etat-Major autrichien, comme officier de liaison. 9. Des **feuilles volantes** allemandes invitent les Serbes à déposer les armes et à rentrer sans entraves.

1. Požarevac: The enemy forced the women and children to act as **guides** for the army. 2. The Austrians **dig out** our hidden guns. 3. The dead **bodies** of horses as well as of people were found strewn over the entire way of retreat. 4. **Austrian Sentry** before our Royal Palace. 5. The **Bridge** over the **Sava** opposite Beograd which was blown up. 6. The **sufferings of the Germans** on our bad roads. 7. The German **Obituary notice** for Beograd. 8. Wilhelm **zu Wied**, Ex-prince of Albania in the Austrian Staff as liaison officer. 9. **Papers** strewn from german **airship** demand the Serbians to lay down their arms and then to return unmolested to their homes.

1. **Борбе при повлачењу,** за задржавање непријатељског натиска. (Phot. R. Marjanović)

2. Једна артиљеријска колона на **преноћишту** после форсираног марша. (Phot. D. Milosavljević)

3. Једна брдска батерија **силази са положаја,** непосредно после борбе и продужује мирно своје даље повлачење. (Phot. R. Marjanović)

4. Повлачење је вршено са непрекидним **заузимањем нових положаја,** ради задржавања противника и добијања у време

1. **Borbe pri povlačenju,** za zadržavanje neprijateljskog natiska. 2. Jedna artiljerijska kolona na **prenoćištu** posle forsiranog marša. 3. Jedna brdska baterija **silazi sa položaja,** neposredno posle borbe i produžuje mirno svoje dalje povlačenje. 4. Povlačenje je vršeno sa neprekidnim **zauzimanjem novih položaja,** radi zadržavanja protivnika i dobijanja u vremenu.

1. Les **combats pendant la retraite** pour retarder l'avance des ennemis. 2. Une colonne d'artillerie après une marche forcée **passe la nuit** à la belle étoile sur les chemins. 3. Une batterie de montagne immédiatement après un combat, **quitte la position** et continue tranquillement sa retraite. 4. La retraite a été faite avec d'incessantes **occupations de nouvelles positions** pour ralentir l'ennemi et gagner du temps.

1. The **fight during the retreat** to keep the enemies advance in check. 2. An Artillery column in **Bivouac** for the night after a forced march. 3. A mountain battery immediately after the fight, **leaves the position** and calmly continues its retreat. 4. The retreat has to be constantly interrupted by the **occupation of fresh** positions to repulse the enemy and thus gain time.

Слике из нашег повлачења 1915 г. | Slike iz naseg povlaženja 1915 g. | Les tableaux de notre retraite en 1915. | Pictures of our retreat in 1915.

1. **Повлачење наређено** – трупе се спремају за полазак.

2. Пуковска трупа и бојна **комора** полази са положаја.

3. Трупе колонама **напуштају** старе, да би поселе нове прихватне положаје.

4. Мачва. Многобројне избеглице добијале су храну из **војних магацина**.

5. Пред **млином** народ чека на поделу брашна.

6. Клење. Народ с нестрпљењем очекује **новости**.

7. Један ордонанс на последње одбране **опраштa** се и даје упутства својима.

8. И **народ** напушта своје домове и повлачи се заједно с војском.

9. На **колима** су избеглице седеле, лежале и ноћевале.

1. **Povlačenje naređeno**-trupe se spremaju za polazak. 2. Pukovska trupna i bojna **komora** polazi sa položaja. 3. Trupe kolonama **napuštaju stare**, da bi **posele nove** prihvatne položaje. 4. Mačva. Mnogobrojne izbeglice dobijale su hranu iz **vojnih magacina**. 5. Pred **mlinom** narod čeka na podelu brašna. 6. Klenje. Narod s nestrpljenjem očekuje **novosti**. 7. Jedan ordonans iz poslednje odbrane **opraštа se** i daje uputstva svojima. 8. I **narod** napušta svoje domove i povlači se zajedno s vojskom. 9. **Na kolima** su izbeglice sedele, ležale i noćevale.

1. La retraite a été **ordonnée**, et les troupes préparent l'évacuation de la position. 2. Les **trains des équipages et des munitions** du régiment quittent en premier la position. 3. Les troupes **évacuent l'une** et **occupent l'autre** position. 4. Mačva. L'innombrables fugitifs ont dû recevoir les vivres **des magasins militaires**. 5. La population attend devant un **moulin** la distribution de la farine. 6. Klenje. La population attend avec impatience **les nouvelles**. 7. Une estafette de la dernière levée **prend congé** des siens, et donne des conseils. 8. La population des villages **quitte** son foyer et se retire avec l'armée. 9. Les fugitifs sont assis ou couchés et dorment sur les **voitures**.

1. A Retirement having been **ordered**, the troops prepare to leave the position. 2. The regiment's baggage and **ammunition columns** on the first to leave the position. 3. The troops **leave one position** and **occupy another**. 4. Mačva. Countless fugitives have been compelled to receive provisions from the **military stores**. 5. The population wait before a **mill** for the distribution of flour. 6. Klenje. The populations impatiently await **news**. 7. An orderly of the last reserves **says farewell** to his people and gives them advice. 8. The villagers **leave** their houses and retreat with the army. 9. The fugitives sat, lay down and slept on **waggons**.

Повлачење и пропадање нејачи. Povlačenje i propadanje nejači. Retraite et anéantissement des «faibles». Retreat and destruction of the "weak".

1. Са свих страна и по свима путовима кретала се је гладна и несрећна **нејач.**

3. Црногорска **бежанија** крај ватре.

4. **Избеглице** на превоћишту.

2. Карактеристична **слика** готово свих вароши и варошица за време повлачења.

(Phot. R. Marjanović)

5. Једна од небројених слика повлачења **нејачи и рањеника.**

1. Sa svih strana i po svima putovima kretala se je gladna i nesrećna **nejač.** 2. Karakteristična **slika** gotovo svih varoši i varošica za vreme povlačenja. 3. Crnogorska **bežanija** kraj vatre. 4. **Izbeglice** na prevoćištu. 5. Jedna od nebrojenih slika povlačenja **nejači i ranjenika.**

1. De tous côtés et sur tous les chemins se traînaient **femmes, enfants** et **vieillards** affamés et malheureux. 2. Un **aspect** général de presque toutes les villes et petites villes au temps de la retraite. 3. Les **fugitifs** monténégrins à côté du feu. 4. Les **fugitifs** dans leur quartier de nuit. 5. Un des nombreux tableaux de la retraite des **femmes,** des **enfants,** des **vieillards** et des **blessés.**

1. Everywhere and on every side are to be seen the starving and unhappy **"weak".** 2. A general **view** of nearly all towns and little towns at the time of the retreat. 3. Montenegrin **fugitives** beside the fires. 4. The Fugitives in quarters for the night. 5. One of many pictures of the retreat of the **wounded** and **"weak".**

1. Наша војска напушта богату **Мачву.** (Phot. A. Popović)

2. Цела земља и село и народ **повлачи се** пред крволочним непријатељем. (Phot. R. Marjanović)

3. Путеви су били потпуно **закрчени,** што је у многоме отежавало војеци слободу **маневровања.** (Phot. R. Marjanović)

4. Наша војска напушта Битољ.

1. Naše vojska napušta **bogatu Mačvu.** 2. **Cela zemlja** i selo i narod **povlači se** pred krvoločnim neprijateljem. 3. Putevi su bili potpuno **zakrčeni,** što je u mnogome otežavalo vojsci slobodu manevrovanja. 4. Naša vojska napušta **Bitolj.**

1. Notre armée quitte la **riche vallée du Mačva.** 2. Le **pays entier,** villages et villes, **se retire** devant l'ennemi cruel. 3. Les chemins étaient complètement **encombrés,** ce qui empêchait la liberté d'action de l'armée. 4. Notre armée quitte **Bitolj.**

1. Our army leaves the **fertile valley of the Mačva.** 2. The **entire country,** villages and towns **retreats** before the encroachment of the cruel enemy. 3. The roads were so completely **crowded** that movement of troops was very much obstructed. 4. Our Army leaves **Bitolj.**

1. Возови се повлаче поплављеном **Моравском долином** у Багдданском тесњцу.

2. Крушевац. Аустријанци интернирају и заробљују ми[illegible] становништво.

3. Наша војска повлачи се од Пирота ка Нишу.

4. **Биров** објављује наредбу аустријског команданта

5. Прокупље. Возови II. Армије по паду Ниша повлаче се даље за **Куршумлију и Приштину**.

6. Једна од многобројних наредба за стрељ[illegible]

1. Vozovi se povlače poplavljenom **Moravskom dolinom** u Bagrdanskom tesnacu. 2. Kruševac. Austrijanci internirają i zarobljuju **mirno stanovništvo.** 3. Naša vojska povlači se **od Pirota ka Nišu.** 4. **Birov** objavljuje naredbu Austrijskog komandanta. 5. Prokuplje. Vozovi II. Armije po padu Niša povlače se dalje **za Kuršumlija i Priština.** 6. Jedna od mnogobrojnih naredba za strijeljanje.

1. Le train traverse la **vallée inondée de la Morava** par le défilé Bagrdan. 2. Kruševac: Les Autrichiens font des prisonniers de guerre et internent les **habitants des villes.** 3. Notre armée se retire de **Pirot à Niš.** 4. Un **Crieur** public fait connaître l'ordre du commandant. 5. Prokuplje: Le train de la deuxième armée après la perte de Niš continue de se retirer vers **Kuršumlija** et **Priština.** 6. Un des nombreux **ordres d'exécution militaire.**

1. The train passes through the **flooded Morava valley** of the Bagrdan defile. 2. The Austrians intern and prosecute of the **population** of Kruševac. 3. Our army retreats from **Pirot to Niš.** 4. The **Town-crier** makes [illegible] the Austrian commander's orders. 5. Prokuplje: The train of 2nd Army retreats further towards **Kuršumlija** and **Priština** after the fall of Niš. 6. One of the numerous **orders for a military execution.**

1. Рањеници и њихови пратиоци на **кратком** одмору.

2. Рањеници су се сами **пешке** евакуисали.

3. Пионири на брзу руку оправљају **пут одступања.**

4. **Бежанија** на преноћишту.

5. Аустријски **заробљеници** евакуисани су заједно са војском.

6. И комори је, неуморна **„ратна преса"**, усмено су саопштавали општу ситуацију.

7. Код Жлеба. Пошто је комора учинила своје, треба овде **да се уништи.**

8. Битољ. — Сретења сва **испрљана,** професионалне возови **празни.**

9. **Црногорци** напуштају знатне положаје и повлаче се ка граници.

1. Raniti i njihovi pratioci na **kratkom** odmoru. 2. Ranjenici su se sami **peške** evakuisali. 3. Pionири na brzu ruku opravljaju **put odstupanja.** 4. Beženija na prenoćištu. 5. Austrijski **zarobljenici** evakuisani su zajedno sa vojskom. 6. I komorаdije, neumorna **„ratna presa"**, usmeno su saopštavali opštu situaciju. 7. Kod Žleba. Pošto je komora učinila svoje, treba ovde **da se uništi.** 8. Bitolj. Sretanja sva **isprljana,** profesionalni vozovi prazni. 9. **Crnogorci** napuštaju znatne položaje i povlače se ka granici.

1. Les blessés et leurs compagnons font une **courte halte.** 2. Les blessés doivent se retirer eux-mêmes **à pied.** 3. Les troupes du génie doivent réparer le plus vite possible les **chemins de la retraite.** 4. Les **fugitifs** passent la nuit sur les routes. 5. Les **prisonniers** autrichiens se retirent en même temps que l'armée. 6. Et les soldats du train impassibles «**presse de guerre**» donnent de vive voix les nouvelles de la situation générale. 7. Devant Zijeh : L'infatigable train qui a fait son devoir jusqu'à la fin doit maintenant **être détruit.** 8. Bitolj. Toutes les scènes sont épuisées, les voitures vides. 9. Les **Monténégrins** quittent les positions délaissées et se retirent vers la frontière.

1. The wounded rest and their escort rest for a **short time.** 2. The wounded must evacuate **on foot.** 3. The Pioneers are forced to repair the **roads for the retreat** as quickly as possible. 4. The fugitives in their night quarters. 5. The Austrian **prisoners** evacuate simultaneously with the Army. 6. The Train, overlooked the **"war press"** gives information by word of mouth about the general situation. 7. The indefatigable train did their duty till the end and must now **be destroyed.** 8. Bitolj. The processions are all remained, the waggons empty. 9. **Montenegrins** leave the released positions and retreat towards the frontier.

1. Искрцавање **француских трупа** у Солуну.

(Phot. Larrouse) 2. Генерал **Сарај**, Командант савезничких трупа.

3. Искрцане француске трупе се упућују у логор **Зејтинлик.**

4. **Искрцавање** француских трупа у солунском пристаништу. (Phot. L'Illustration)

5. **Искрцавање** Француза на царинском кеју у Солуну. (Phot. L'Illustration

6. **Прикупљање** искрцаних јединица за пролазак кроз варош у логор.

1. Iskrcavanje **francuskih trupa** u Solunu. 2. General **Sarrail**, Komandant savezničkih trupa. 3. Iskrcane francuske trupe se upućuju u logor Zejtinlik. 4. **Iskrcavanje** francuskih trupa u solunskom pristaništu. 5. **Iskrcavanje** Francuza na carinskom keju u Solunu. 6. **Prikupljanje** iskrcanih jedinica za prolazak kroz varoš u logor.

1. Débarquement des **troupes françaises** à Salonique. 2. Le Général **Sarrail**, Commandant des troupes alliées. 3. Des troupes françaises débarquées, sont dirigées au camp de **Zeitlalik**. 4. **Débarquement** des troupes françaises dans le port de Salonique. 5. **Débarquement** des troupes françaises sur le quai de douane à Salonique. 6. **Rassemblement** des troupes débarquées pour le départ au camp à travers la ville.

1. Disembarkment of **French troops** at Salonica. 2. General **Sarrail**, Commander of the Allied troops. 3. Disembarked french troops are directed towards the camp in **Zeitlalik**. 4. **Disembarkment** of french troops in Salonica, Harbour. 5. **Disembarkment** of french troops on the Custom House Quay in Salonica. 6. **Assembly** of the disembarked body of troops for the march through the town to camp.

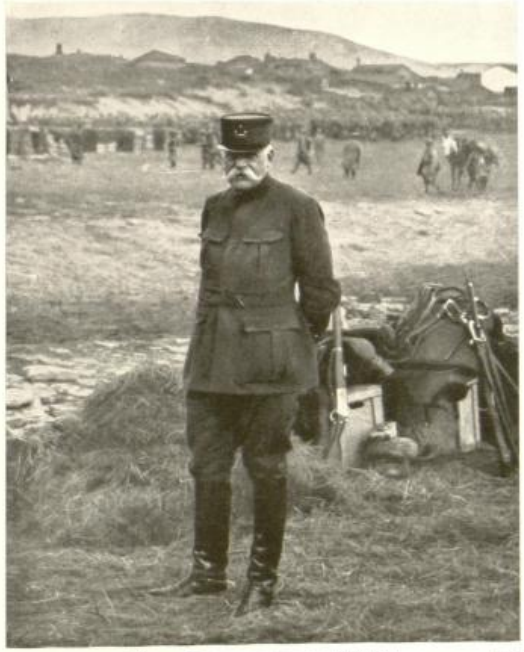
1. Солун. Полазак једног француског пука у помоћ Србима.

3. Солун. **Мондезир**, француски дивизијски генерал.

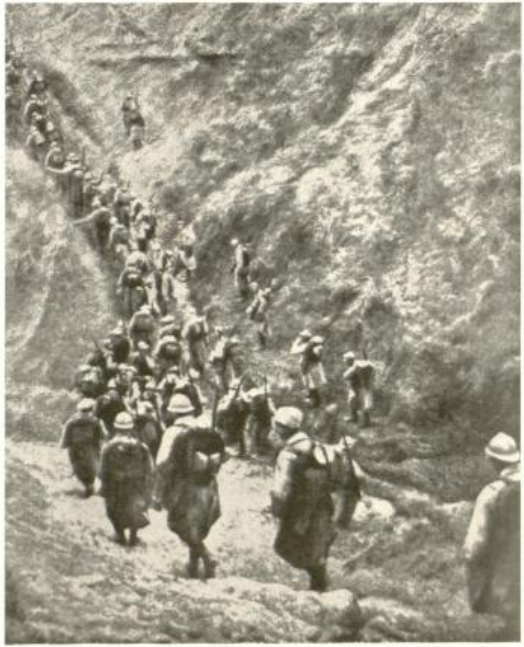

5. **Црна р.- Пирово**, Распоређивање Француза на положајима.

2. Генерал Сарај стиже са трупама у **Криволак**.

(Prod. L'Illustration)

4. Французи **на маршу** за поседање положаја.

6. Повлачење Француза из **Кавадара**.

7. Повлачење Француза **ка Демир Капији**.

1. Salonique. Départ d'un régiment français **au secours** des Serbes. 2. Le général Sarrail arrive à **Krivolak** avec ses troupes. 3. Salonique: **Mondésir**, Général de division français. 4. Les Français **en marche** pour l'occupation des positions. 5. **Crna** R.-**Pirovo**. La distribution des troupes françaises pour l'occupation des positions. 6. Retraite des Français de **Kavadar**. 7. Retraite des Français de **Demir Kapija**.

1. Salonica. Departure of a french regiment **to aid** the Serbians. 2. General Sarrail arrives at **Krivolak** with his troops. 3. Salonik. **Mondésir**, french general of the division. 4. Frenchmen **on march** for the occupation of positions. 5. **Crna river**-**Pirovo**. French troop division for the occupation of the position. 6. Retreat of the French from **Kavadar**. 7. Retreat of the French towards **Demir Kapija**.

Велики Краљ и у најтежим данима повлачења, седи на **воловска кола** и подноси **подједнако** са својим војницима тешке ударе судбине.

Veliki Kralj i u najtežim danima povlačenja, sedi na **volovska kola** i podnosi **podjednako** sa svojim vojnicima teške udare sudbine.

Le Grand Roi partageant avec ses soldats les plus durs revers dans les jours les plus difficiles de notre retraite, monte dans un **chariot tiré par des bœufs.**

The Great King in the days of our retreat mounts an **oxen-waggon** and suffers the same heavy trials as his soldiers.

1. Краљ Петар у највећем моменту стиже возом у **Урошевац** и хита за Гиљане код трупа, које одбијају нападу Бугара из **Ковчула** и **Качаника.** (Phot. S. Mudrovčić)

2. Седи Краљ, **напушта аутомобил**, да на коњу обиђе борбене позиције.

3. Аустријанац посматра разрушени **аутомобил Српскога Краља.**

4. **Велики Краљ на путу повлачења.**

5. **Велики Краљ у албанским снегу.**

6. **Велики Краљ у албанском снегу оплакује** тешку судбину свога народа.

7. **Престолонаследник**—Врховни Командант у албанском снегу

1. Kralj Petar u najvećem momentu stiže vozom u **Uroševac** i hita za Giljane kod trupa koje odbijaju napade Bugara iz Kovčula i Kačanika. 2. Sedi Kralj **napušta automobil** da na konju obiđe borbene pozicije. 3. Austrijanac posmatra razrušeni **automobil Srpskoga Kralja.** 4. **Veliki Kralj** na putu povlačenja. 5. Veliki Kralj u albanskom **snegu.** 6. Veliki Kralj u albanskom snegu **oplakuje** tešku sudbinu svoga naroda. 7. **Prestolonaslednik**—Vrhovni Komandant u albanskom snegu.

1. Le Roi Petar arrive à **Uroševac** par chemin de fer dans un moment désespéré et se hâte de se rendre à Giljane près des troupes qui repoussent l'attaque bulgare de Kačanik et de Kovčul. 2. Le vieux Roi **quitte son automobile** pour visiter à cheval la ligne de combat. 3. Un soldat autrichien regardant **l'automobile détruite du Roi des Serbes.** 4. **Le grand Roi** sur le chemin de la retraite. 5. Le Grand Roi dans les **neiges** albanaises. 6. Le Grand Roi dans les neiges albanaises, **pleurant le sort** de son peuple. 7. Le **Prince Héritier** généralissime, dans les neiges albanaises.

1. King Petar arrives in **Uroševac** by train at a desperate moment and hastens to the Giljane to the troops, who repel the Bulgarian attack on Kačanik and Kovčul. 2. The old King **leaves his automobile** to ride on horseback to the scene of action. 3. An Austrian soldier looks at the **Servian King's demolished automobile.** 4. The Great King on the way of retreat. 5. The Great King amid Albanian Snows. 6. The Great King **sorrows for the fate** of his people amid Albanian snows. 7. The Crown Prince, **Commander in Chief** amid Albanian snows.

1. Један пријатељски сусрет Војводе Бојовића, Есад Паше и њихове пратње. (Phot. M. Djordjević)

2. Есад Паша, Председник Албанске Републике.

3. Есад Пашина, албанска народна гарда.

4. Есад Паша, као Албански Врховни Командант 1914—1918.

1. Jedan prijateljski **susret Vojvode Bojovića, Esad Paše** i njihove pratnje. 2. **Esad Paša**, Predsednik Albanske Republike. 3. Esad Pašina albanska **narodna garda**. 4. Esad Paša, kao Albanski **Vrhovni Komandant** 1914—1918.

1. **Rencontre** amicale de **Vojvode Bojović** et d'**Essad Pacha** avec leur suite. 2. **Essad Pacha**, Président de la République d'Albanie. 3. Le **garde nationale** albanaise d'Essad Pacha. 4. Essad Pacha comme **généralissime** de l'Armée Albanaise, de 1914 en 1918.

1. A friendly **meeting** between Fieldmarshal **Bojović, Essad Pasha** and their suite. 2. **Essad Pasha**, President of the Albanian Republic (murdered in Paris 1920). 3. Essad Pasha's Albanian **national guard**. 4. Essad Pasha, as **Commander in Chief** of Albanian Army in 1914—1918.

На путу за Албанију. Na putu za Albaniju. En route pour l'Albanie. On the road to Albania.

1. Газећи **воде** и **снежне пољане** кретали су се делови „Бесмртне Армије" и блиэили границама дивље и непроглане Албаније. (Phot. R. Marjanović)

2. И док су се војски кретали одмереним тактом, **принуђени на одступање, непобеђени ратници,** праштали су се погнуте главе и сузних очију са својим домовима и домовином. (Phot. R. Marjanović)

1. Gazeći **vode** i **snežne poljane** kretali su se delovi „Besmrtne Armije" i bližili granicama divlje i neprolazne Albanije. 2. I dok su se vojnici kretali odmerenim taktom, **nepobeđeni ratnici, prašiali su se** pognute glave i suzna očiju sa svojim domovima i domovinom.

1. Marchant à pas lourds dans les **eaux** et les **champs** remplis de neige, les parties de l'Armée Immortelles s'approchaient de la frontière de l'Albanie, sauvage et impénétrable. 2. Et pendant que les valeurs s'acheminaient en mesure, des **guerriers** forcés à la retraite, mais **non vaincus, prenaient congé** en pensée, la tête basse et les yeux baignés de larmes, de leur foyer et de leur patrie.

1. Part of the "Immortal Army" marching through **rivers** and **snow-fields** approached the *frontiers* of wild and impenetrable Albania. 2. While the warriors moved on slowly. The **unconquered soldiers,** who were forced to retreat, **bid farewell** with drooping heads and tearful eyes to their homes and to their country.

На путу за Албанију. Na putu za Albaniju. En route pour l'Albanie. On the road to Albania.

1. Рањеници и избеглице су се све више **удаљавали** од родног краја.

2. Изнурени војници **умиру** на висинама Кучког Кома.

3. (Скица) И „сени" су се даље кретале праштајући се са онима, који су

4. И **Црногорска** пешч из Новопазарског Санџака повлачила се је заједно са војском.

(Phot. Lj. [illegible])

1. Ranjenici i izbeglice su se sve više **udaljavali** od rodnog kraja. 2. Iznureni vojnici **umiru** na visinama Kučkog Koma. 3. (Skica). I „**seni**" su se dalje kretale praštajući se sa onima koji su padali. 4. I **Crnogorska nejač** iz Novopazarskog Sandžaka povlačila se je zajedno sa vojskom.

1. Les blessés et les fugitifs **s'éloignent** de plus en plus de leur patrie. 2. Les soldats épuisés, **meurent** sur les hauteurs du Kučki Kom. 3. (Esquisse). Et les **«ombres»** s'éloignent de plus en plus en prenant congé de ceux qui meurent. 4. Des **fugitif monténégrins** quittèrent Novopazarski Sandžak en même temps que l'armée.

1. The wounded and the fugitives **go further** and further away from their homes. 2. Exhausted soldiers die in the heights of Kučki-Kom. 3. (Sketch.) And the "**shadows**" go further and further away taking leave of those who fall. 4. **Montenegrin fugitives** leave Novopazarski Sandžak with the Army.

На граници Албаније. Na granici Albanije. A la frontière albanaise. On the Albanian frontier.

1. Пред Љум Кулом, на граници Албаније, **сви возови** морали су бити **уништени,** пошто путова за њих даље није било. (Phot. R. Marjanović)

2. На граници Албаније, возови су били уништени, те су се кретали само **људи** и **коњи.**

3. **Војвода Бојовић,** Командант Трупа нових области, пропушта своје изнурене трупе. (Phot. D. Nikolajević)

4. Штаб **Моравске Дивизије, на** свом **снежном преноћишту,** на путу за Ороши.

1. Pred Ljum Kulom, na granici Albanije, **svi vozovi** morali su biti **uništeni** pošto putova za njih dalje nije bilo. 2. Na granici Albanije, vozovi su bili uništeni, te su se kretali samo **ljudi i konji.** 3. **Vojvoda Bojović,** Komandant Trupa novih oblasti, propušta svoje iznurene trupe. 4. Štab Moravske Divizije, na svom **snežnom prenoćištu,** na putu za Oroši.

1. Devant Ljum Kula à la frontière albanaise; il fallait **détruire toutes les voitures,** car il n'y avait plus de chemins. 2. A la frontière albanaise. Les voitures étaient détruites et seulement les **hommes** et les **chevaux** continuaient la route. 3. **Voïvode Bojović,** Commandant des troupes des nouvelles provinces, fait passer ses troupes épuisées. 4. L'Etat-Major Moréva Division de la 1re réserve dans son **quartier** de nuit, **couvert de neige,** en route pour Oroši.

1. At Ljum Kula on the Albanian frontier **all the waggons** had to be **destroyed,** as there were no roads. 2. On the Albanian frontier the waggons were all destroyed and only **men and horses** could proceed on their way. 3. **Fieldmarshal Bojović,** Commander of the troops of the newer provinces lets his exhausted troops file past him. 4. The Staff Moreva Division i. in **snow-covered bivouac** for the night on the road to Oroši.

Везиров мост код Љум Куле. Vezirov most kod Ljum Kule. Pont Vizir près de Ljum Kula. Vizir Bridge near Ljum Kula.

1—2. Везиров мост са **страховитим нагибима** са којих су се и људи и стока котрљали падајући у Дрим.

3. Везиров мост са **надмосинцом**, коју су Аустријанци доцније изградили.

4. Војници преносе **Војводу Путника** преко тешких и уских пропуста.

(Phot. S. Marjanović)

5. Мучно спуштање **столице-носиљке са болесним Војводом Путником** преко Везировог моста.

1—2. Vezirov most sa **strahovitim nagibima** sa kojih su se i ljudi i stoka kotrljali padajući u Drim. 3. Vezirov most **sa nadmosincom**, koje su Austrijanci docnije izradili. 4. Vojnici prenose **Vojvodu Putnika** preko teških i uskih propusta. 5. Mučno spuštanje **stolica-nosiljke sa bolesnim Vojvodom Putnikom** preko Vezirovog mosta.

1—2. Le pont Vizir, avec **le tablier fort raide** duquel les hommes et les bestiaux roulaient dans le fleuve. 3. Le pont Vizir avec un **nouveau tablier** provisoire que les Autrichiens ont reconstruit plus tard. 4. Les soldats portent le **Vojvode Putnik** à travers de durs et d'étroits viaducs. 5. Transport difficile à travers le pont de Vizir de la **chaise à porteurs primitive** dans laquelle se trouvait le Vojvode Putnik gravement malade.

1—3. The Vizir Bridge with a **very steep slope** from which people and cattle rolled downwards into the river. 3. Vizir Bridge with an **upper part** which the Austrians built on later. 4. Soldiers carry the **Fieldmarshall Putnik** over narrow and difficult viaducts. 5. Difficult transport of the **primitive litter** with Fieldmarshall Putnik who was very ill

1. Спуштање преко стрмог нагиба Везировог моста — **коњи падају.** (Phot. D. Nikolajević)

2. Спуштање преко стрмог нагиба Везировог моста — **људи падају.**

3. Падањем људи и коња **готово се је и сам мост.** (Phot. D. Nikolajević)

4. И **преко овог моста** прешао је велики део наше војске и многобројне избеглице. (Phot. R. Marjanović)

1. Spuštanje preko strmog nagiba Vezirovog mosta — **konji padaju.** 2. Spuštanje preko strmog nagiba Vezirovog mosta — **ljudi padaju.** 3. Padanjem ljudi i konja **gotovo se je** i sam most. 4. I **preko ovog mosta** prešao je veliki deo naše vojske i mnogobrojne izbeglice.

1. Descente de la raide pente du pont. Les **chevaux tombent.** 2. Descente du raide talûs du pont, les **hommes tombent.** 3. Par d'innombrables chutes d'hommes et de chevaux, le tablier du pont fut très **endommagé.** 4. Et une grande partie de notre armée et d'innombrables fugitifs eut dû **passer ce pont** fatal.

1. The descent of the steep slope — **the horses fall.** 2. The descent of the steep slope — **people fall.** 3. The upper part of the **bridge is damaged** by the constant fall of people and horses. 4. **Over this fatal bridge** a great part of our army and countless fugitives have passed.

Наше повлачење кроз непроходну Албанију. Naše povlačenje kroz neprohodnu Albaniju. Notre retraite à travers l'Albanie sans routes. Our retreat through pathless Albania.

И ако и сами изнурени и измучени, војници Бесмртне Армије **носили су радо на својим раменима** примитивну столицу-носиљку са тешко обољелим Војводом Путником.

I ako i sami iznureni i izmučeni, vojnici Besmrtne Armije, **nosili su rado na svojim ramenima** primitivnu stolicu-nosiljku sa teško obolelim Vojvodom Putnikom.

Quoique eux-mêmes complètement épuisés et tourmentés, les soldats de l'Armée-martelle Armée ont **volontiers porté** sur leurs épaules la litière du Voïvode Putnik, gravement malade.

Although completely exhausted and greatly afflicted themselves the soldiers of the "Immortal army" willingly **carried** the litter with the sick Fieldmarshal Putnik on their shoulders.

Наше повлачење кроз непроходну Албанију. Naše povlačenje kroz neprohodnu Albaniju. Notre retraite à travers l'Albanie sans chemins. Our Retreat through pathless Albania.

1. Једна пастирска колиба -царско преноћиште.

2. И ноћ се је проводила крај ватре седећи.

3. А јутром рано кретала је војска даље пут мора.

4. Ороши. Штаб Моравске Дивизије I. позива стиже на преноћиште.

5. Пеш. Комора на преноћишту под ведрим небом.

6. Арбанашки усташи, подбуњени Аустријским агентима, крећу против нас.

1. Једна пастирска **колиба**-царско преноћиште. 2. И ноћ **се је проводила крај ватре** седећи. 3. А **јутром рано** кретала је војска даље пут мора. 4. **Ороши** Штаб Моравске Дивизије I. позива стиже на преноћиште. 5. Пеш. Комора на преноћишту под ведрим небом. 6. Арбанашки **усташи,** подбуњени Аустријским агентима, крећу против нас.

1. Une **cabane** d'un pâtre — un refuge royal. 2. Les nuits furent passées **à côté du feu.** 3. L'**aurore** venue, l'armée se mit en marche vers la Côte. 4. **Oroši.** L'Etat-Major de la Morava division I. arrive pour passer la nuit. 5. Pié. Les troupes du Train dormant à la belle étoile. 6. Les **rebelles** albanais, excités contre nous par les agents autrichiens, s'avancent contre nous.

1. A shepherd's **hut** — a royal shelter. 2. The nights were passed **beside the fires.** 3. **At Dawn** the Army moved on further towards the coast. 4. **Oroši.** The Staff of Morava 1st Division arrives here to bivouac for the night. 5. Pié. The train in night bivouac. 6. The Albanian **rebels** set against us by the austrian agents advance towards us.

У Албанском снегу и безпуhу. U albanskom snegu i bezpuću Dans la neige de l'Albanie impraticable. Amid Albanian Snow and pathless country.

1. Од Пећи ка Андријевици тешко су се пењали људи уз **снежне серпентине.**

2. Уз стрмене висове пуцале су се готово **сенке од људи.**

3. **Као ждралови** одмарали су се људи **на снежним** висинама Чакора.

4. Уследе глади и умора многи су **изостајали** од својих колона.

5. И у таквом безпуhу **пионири** су радили на брзу руку путове.

6. На снежној висоравни **Чакора** људи су заноhили.

7. Изнуреним коњима **скидао** се је товар.

8. Пеh-Андријевица. Измучени глади људи су **умирали** по путу.

9. Изнурени коњи и људи заноhавали су **под ведрим небом.**

1. Od Peći ka Andrijevici teško su se penjali ljudi uz **snežne serpentine.** 2. Uz strmene visove pucale su se gotovo **senke od ljudi.** 3. **Kao ždralovi** odmarali su se ljudi na visinama Čakora. 4. Usled gladi i umora mnogi su **izostajali** od svojih kolona. 5. I u takvom beznađu **pionири** su radili na brzu ruku putove. 6. Na snežnoj visoravni **Čakora** ljudi su zanoćili. 7. Iznurenim konjima **skidao** se je tovar. 8. Peć-Andrijevica. Iznureni gladni ljudi su **umirali** po putu. 9. Iznureni konji i ljudi zanoćavali su **pod vedrim nebom.**

1. De Peć à Andrijevica les hommes montèrent des **serpentines couvertes de neige.** 2. Les **«ombres» des hommes,** montaient presque à quatre pattes les hautes raides. 3. Comme les **troupes de grues** se désaltéraient les hommes dans la neige sur les hauteurs de Čakor. 4. Par suite de faim et d'épuisement, beaucoup **restèrent en arrière** de leur colonne. 5. Dans ce désert de neige sans aucun chemin, les **soldats du génie** devaient faire le plus vite possible des routes. 6. Les hommes ont dû passer la nuit sur les hauteurs de **Čakor** couvertes de neige. 7. Des chevaux, à bout de forces, **furent déjugés** de leurs bagages. 8. Peć-Andrijevica. La population affamée et tourmentée, **mourait** sur la route 9. Les hommes et les chevaux passaient la nuit **à la belle étoile.**

1. From Peć to Andrijevica the people climbed up the **snow covered Serpentine** paths. 2. **"Shadows"** of human climbed up the steep heights almost on their hands and knees. 3. The people resembled a **flock of cranes** on the heights of Čakor. 4. Many **fell out** of the ranks through hunger and exhaustion. 5. The **pioneers** were forced to [illegible] ways through unaccessible paths as quickly as possible. 6. The people had to pass the night on the snow covered heights of **Čakor.** 7. Exhausted horses were **relieved** of their burdens. 8. Peć-Andrijevica. Tormented and starving people **died** on the way. 9. Exhausted people and horses passed the night in the **open air.**

У Албанском снегу и безпућу. U Albanskom snegu i bezpuću. Dans l'Albanie couverte de neige et sans chemin. In Albanian Snow and Pathlessness.

1. Снег је потмуло шкрипио под голово **босим ногама** а студени ветар је шибао кроз **подерано одело.**

2. Снег је постепено заметао и **за увек покривао** скрнуте војнике.

3. Хлеба није било **недељама** и измучени и гладни људи **јели** су снег.

4. Изнемогли другови су се **причекивали.**

5. Го, **бос** и **измучен** одступао је наш војник кроз Албанију. (Sculptor J. Pribičević)

1. Snieg je potmulo škripio pod golove **bosim nogama** a studeni vetar je šibao kroz **poderano odelo.** 2. Sneg je postepeno zavejavao i **za uvek pokrivao** ukrućene vojnike. 3. Hleba nije bilo nedeljama i izmučeni i gladni ljudi **jeli su sneg.** 4. Iznemogli drugovi su se **pričekivali.** 5. **Go, bos** i **izmučen** odstupao je naš vojnik kroz Albaniju.

1. La neige craquait sous les **pieds presques nus** et le vent froid pénétrait à travers les **vêtements déchirés.** 2. Il neige sans cesse, et la neige couvre **pour toujours** nos soldats gelés. 3. On manquait de pain pendant de longues semaines et les gens affamés étaient forcé de **manger de la neige.** 4. Les camarades épuisés **s'entr'aidaient** mutuellement. 5. Presque **nu, pieds nus** et **tourmenté** notre soldat se retire à travers l'Albanie.

1. The snow crunched dully under almost **naked feet** and the cold wind penetrated through **torn clothing.** 2. Snow had fallen continually and has ever covered the bodies of the frozen soldiers. 3. Bread was lacking for weeks and the suffering starving men had **to eat snow.** 4. Exhausted comrades **helped** each other. 5. Nearly **naked** and **barefooted** our soldiers retreated through Albania.

Нејач у Албанији. Nejač u Albaniji. Retraite à travers l'Albanie. Retreat through Albania.

1. И усамљени ратник **одмицао** је полако све даље и даље.

2. Увалуд све и **коњ и господар** лежали су овде укочени.

3. А отуда из шуме разлегали су се **урлици курјака.**

4. Мале **натре** за полусмрзнутог друга.

5. И **свуда** су ратници великодушно **помагали** избеглице.

6. **Војска и нејач** прилубљени један уз друге кретали су се пределима гладне и хладне Албаније.

1. I usamljeni ratnik **odmicao je** polako sve dalje i dalje. 2. Uzaludno sve i **konj i gospodar** ležali su ovdje ukočeni. 3. A otuda iz šume razlegali su se **urlici kurjaka.** 4. Male **vatre** za polusmrzvšeg druga. 5. I svuda su ratnici velikodušno **pomagali** izbeglice. 6. **Vojska i nejač** prijubljeni jedni uz druge kretali su se predelima gladne i hladne Albanije.

1. Des soldats isolés **se retirent** lentement de plus en plus loin. 2. Tout était en vain: Le **cheval et son maître** gisaient gelés sur le sol. 3. En même temps retentit de la forêt le **hurlement des loups.** 4. Un peu de **feu** pour des camarades à moitié gelés. 5. Et partout les guerriers **secouraient** généreusement les fugitifs. 6. L'**Armée et les fugitifs** pressés les uns contre les autres traversent les contrées froides et affamées de l'Albanie.

1. Lonely soldiers **retreated** slowly further and further. 2. All in vain! the **horse and his rider** lay frozen and cold. 3. At the same time the **howling of wolves** was heard from the forest. 4. A little **fire** for half-frozen comrades. 5. And everywhere the soldiers generously **aided** the fugitives. 6. The **Army and the fugitives** supporting one another wandered through cold and famine stricken Albania.

Глад и дивље звери чинили су своје. Glad i divlje zveri činili su svoje. La faim et les bêtes sauvages ont fait leur travail. Hunger and wild animals have done their worst.

1. (Скица) Избезумљени гладни људи једу месо **коњских** лешина.

2. Изглед **полу-појеених** лешина поред пута.

3. (Скица) Смрзнути војници били су **храна курјака и гаврана.**

4. Тзара Кумуле. — Као **ждралови** један за другим кретали су се људи и коњи све даље и даље. (Phot. D. Nikolajević)

5. **Човечији** остаци од једне курјачке гозбе.

6. **Човечија рука,** указује на грозну судбину њеног господара.

1. (Skica) Izbezumljeni gladni ljudi jeli su meso **konjskih** leševa. 2. Izgled **polu-pojedenih** leševa pored puta. 3. (Skica) Smrznuti vojnici bili su **hrana kurjaka i gavrana.** 4. Čala Kumule. — Kao **ždralovi** jedan za drugim kretali su se ljudi i konji sve dalje i dalje. 5. **Čovečiji ostaci** od jedne kurjačke gozbe. 6. **Čovečija ruka,** ukazuje na groznu sudbinu njenog gospodara.

1. (Esquisse) Des hommes complètement affamés et affolés mangeaient la viande des **chevaux crevés.** 2. Un tableau constant, des **charognes à moitié mangées,** le long du chemin de la retraite. 3. (Esquisse) Les soldats gelés étaient la **nourriture des loups et des corbeaux.** 4. Cala Kumule: Comme les **troupes de grues,** les hommes et les chevaux, les uns derrière les autres, continuaient leur chemin. 5. Les **restes des hommes** après le repas des loups. 6. Une **main d'homme** montre le sort terrible de son maître.

1 (Sketch) Mad with hunger the people ate the flesh of **dead horses.** 2. An ever recurring picture — the **half-eaten bodies** along the path of retreat. 3. (Sketch) The bodies of the frozen soldiers provided **food for wolves and ravens.** 4. Čala Kumule. Men and horses pushed on further and further like a **flock of cranes** on their flight. 5. **Human remains** after the wolves had appeased their hunger. 6. A **human hand** showed what fate had overtaken its owner.

Прелаз преко Дрима. Prelaz preko Drima. Le passage du Drim. Crossing the Drim.

Наша коњица **прелази Црни Дрим** у његовом горњем току, код села Спаса. (Phot. R. Marjanović)

Naša konjica **prelazi Crni Drim** u njegovom gornjem toku, kod sela Spasa.

Notre cavalerie **traverse le Crni Drim** dans son cours supérieur, auprès du village Spas.

Our cavalry **crosses the Crni Drim** at its higher part, near the village Spas.

Прелаз преко Мађе у Албанији. Prelaz preko Maće u Albaniji. Le passage du fleuve de Maća en Albanie. Crossing the Maća river in Albania.

1. Прелаз Мађе **преко газа.**

2. Прелаз **Мађе** преко газа последњим колима.

3. Тешко пребацивање натоварених коња **преко воде.**

4. Прелаз преко Мађе у дубоком **не-газном** делу. **Коњи пливају** поред чамаца.

1. Prelaz Maće **preko gaza.** 2. Prelaz **Maća** preko gaza poslednjim kolima. 3. Teško prebacivanje natovarenih konja **preko vode.** 4. Prelaz preko Maće u dubjem ne-gaznom delu. **Konji plivaju** pored čamaca.

1. **Passage à gué** de la Maća, à cheval. 2. Passage à gué de la **Maća** avec les dernières voitures. 3. Passage difficile du **fleuve** par des chevaux chargés. 4. Passage de la Maća dans ses parties profondes. **Les chevaux nagent** à côté des canots.

1. **Crossing** the Maća on horseback where **fordable.** 2. Crossing the **Maća** with the last waggon where fordable. 3. Difficult leading of heavily laden horses **over the river.** 4. Passage across the Maća river at its deepest part. The **horses swimming** beside the boats.

На домак Јадранском Приморју. Na domak Jadranskom Primorju. Dans le domaine de la côte adriatique. The environs of the Adriatic Coast.

1. Војници се греју крај ватре.

2. Трупе се полако спуштају у приморје

3. Заостали људи се полако примичу приморју.

4. Арнаути продају хлеб само за звечећи новац и оружје.

5. Арнаути продају хлеб у размену за одело.

6. Избеглице поред ватре распитују се о лађама.

7. Избеглице се одмарају.

8. Избеглице извлаче кола, пошто ослабели коњ не може да вуче.

9. Избеглице на одмору.

1. Vojnici se greju **kraj vatre.** 2. Trupe se polako **spuštaju u primorje.** 3. Zaostali ljudi se polako **primiču primorju.** 4. Arnauti prodaju hleb samo za **zvečeći novac i oružje.** 5. Arnauti prodaju hleb u razmeni **za odelo.** 6. Izbeglice pored vatre raspitaju se o **ladjama.** 7. Izbeglice se **odmaraju.** 8. Izbeglice **vuču kola,** pošto oslabeli konj ne može da vuče. 9. Izbeglice **na odmoru.**

1. Les soldats se réchauffent **à côté du feu.** 2. Les troupes **descendent** lentement vers la **côte.** 3. Les retardataires **s'avancent** péniblement vers la **côte.** 4. Les Albanais ne vendent leur pain que pour de l'**argent sonnant.** 5. Les Albanais donnent le pain en échange de **vêtements** et **d'armes.** 6. Les fugitifs à côté du feu, se renseignent sur les **bateaux.** 7. Les fugitifs **se reposent.** 8. Les fugitifs **tirent eux-mêmes la voiture** car le cheval épuisé ne peut plus continuer son chemin. 9. Les fugitifs **se reposent.**

1. The soldiers warm themselves **at the fire.** 2. The troops **move** slowly towards the **Coast.** 3. Those who were left behind **approach the coast** more out. 4. The Albanians sell bread only for **hard cash.** 5. The Albanians give bread only in exchange for **clothes** or **arms.** 6. Fugitives beside the fires try to get information about ships. 7. Fugitives **resting.** 8. The fugitives themselves **draw the waggons,** as the exhausted horse is not able to do so. 9. Fugitives **resting.**

1. Један наш **рањени**, а један **убијени** војник од аеропланских бомби.

2. Леш. **Лешеви** умрлих људи бацали су све чешће.

3. Сахрана наших војника **умрлих** од **глади** пред Драчем.

4. Мало **ватре** за рањенике.

5. Два добра друга **иуде се** својом **сиротињом**.

6. Рањеници очекују **евакуацију**.

7. **Црногорци** се укрцавају у лађе.

8. Наше избеглице **чекају** укрцавање.

9. Избеглице **изгледају** на долазак лађа.

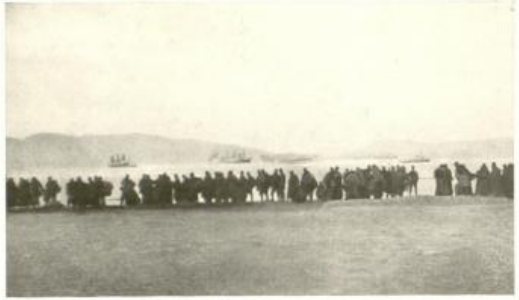
1. Jedan naš **ranjeni** a jedan **ubijeni** vojnik od aeroplanskih bombi. 2. Lješ. **Leševi** umrlih ljudi bacali su sve češći. 3. Sahrana naših vojnika **umrlih od gladi** pred Draćem. 4. **Malo vatre** za ranjenike. 5. Dva dobra druga **nude se** svojom **nevoljom**. 6. Ranjenici očekuju **evakuaciju**. 7. **Crnogorci** se ukrcavaju u lađe. 8. Naše izbeglice **čekaju** ukrcavanje. 9. Izbeglice **izgledaju** na dolazak lađa.

1. Un de nôtres **blessé** par une bombe jetée d'un avion; un autre **soldat tué**. 2. Lješ. Le nombre des **cadavres** des soldats morts augmentait peu à peu. 3. Enterrement de nos soldats **morts de faim** près de Drač. 4. Un peu de **feu** seulement pour le blessé. 5. Deux bons camarades de guerre **partagent** leur dîner. 6. Les blessés attendent d'être **évacués**. 7. L'embarquement **monténégrin** pour un transport au delà de la mer. 8. Nos fugitifs **attendent** l'embarquement. 9. Les fugitifs **attendent** avec impatience l'arrivée des bateaux.

1. One of our soldiers wounded another **killed** by a bomb from an aeroplane. 2. Lješ. The **corpses of dead soldiers** gradually increase in number. 3. The burial of our soldiers who **died of hunger** at Drač. 4. Only a small **fire** for the wounded. 5. Two good war comrades **treat** each other. 6. The wounded wait to be **evacuated**. 7. The **montenegrin** shipping for overseas transport. 8. Our fugitives **waiting** to be shipped. 9. The fugitives **long** for the arrival of the ships.

1. Пристаниште и укрцавање у Драчу.

2. Трупе на маршу за Драч.

3. Трупе на маршу за Валону.

4. (Скица). Од Св. Јована до Драча и даље до Валоне пешачили су бродоломници „Бесмртне Армије", а ту приказани Француском Ескадром превезени су на Крф.

1. Pristanište i ukrcavanje u **Drač**u. 2. Trupe **na marš**u za Drač. 3. Trupe na maršu **za Valonu**. 4. (Skica). Od **Sv. Jovana** do **Drača** i dalje do **Valone** pešačili su brodolomnici „Besmrtne Armije", a tu, prihvaćeni Francuskom Eskadrom, prevezeni su na Krf.

1. Le port et l'embarquement à **Drač**. 2. Les troupes **en marche** pour Drač. 3. Les troupes en marche pour **Valona**. 4. (Esquisse). De **St. Jovan** à **Drač** et de plus loin encore jusqu'à **Valona**, les naufragés de l'«Armée Immortelle» sont accueillis par une escadrille française pour être transportés à Corfou.

1. The harbour and shipping at **Drač**. 2. Troops **on the march** towards Drač. 3. Troops on the march towards **Valona**. 4. (Sketch.) From **St. Jovan** to **Drač** and further to **Valona**. The remains of the "Immortal Army" marched, and there aided by the French were transported to Corfu.

1. Аустријска флота бомбардује Ловћенске положаје.

2. Аустријска војска спушта се са Ловћена на Цетињу.

3. Медова. Братски сусрет генерала Јанка Вукотића и војводе Бојовића.

4. Аустријској војсци, која заузимље Ловћен, стижу појачања.

5. Есад Паша и црногорски официри.

1. **Austrijska flota** bombardije Lovćenske položaje. 2. Austrijske vojska spušta se **sa Lovćena ka Cetinju.** 3. Medova. **Bratski susret** generala Janka Vukotića i vojvode Bojovića. 4. Austrijskoj vojsci, koja zauzimlje Lovćen, **stižu pojačanja.** 5. **Esad Paša** i crnogorski oficiri.

1. **La flotte autrichienne** bombarde les positions du Lovćen. 2. L'armée autrichienne se dirige **du Lovćen à Cetinje.** 3. A Medova. **Un entretien amical** entre le général Janko Vukotić et le vojvode Bojović. 4. L'armée autrichienne prenant l'offensive contre le Lovćen **reçoit des renforts.** 5. Essad Pacha et les officiers monténégrins.

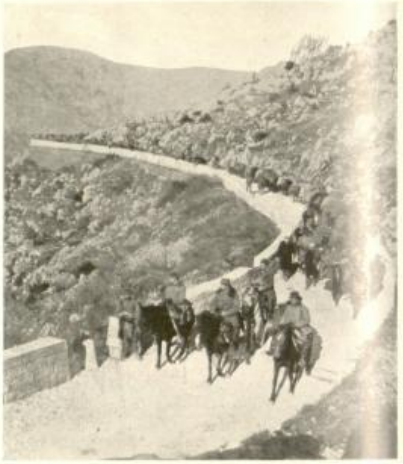
1. **The Austrian fleet** bombards the Lovćen positions. 2. The Austrian army proceeds **from Lovćen to Cetinje.** 3. Medova. **A brotherly meeting** between General Janko Vukotić and Feldmarshal Bojović. 4. The Austrian Army which conquered Lovćen **receives re-inforcements.** 5. **Essad Pasha** and Montenegrin officers.

1. **Мајор Хупка,** аустријски војни аташе на Цетињу.

2. **Котор. Црногорски делегати** за преговоре о спровођењу капитулације.

3. Аустријска војска **на маршу за Цетиње.**

4. **Аустријанци спроводе** наше заробљене официре и војнике.

5. **Бугари спроводе** наше заробљене војнике.

1. **Major Hubka,** austrijski vojni ataše na Cetinju. 2. **Kotor. Crnogorski delegati** za pregovore o sprovođenju kapitulacije. 3. Austrijska vojska **na maršu za Cetinje.** 4. **Austrijanci sprovode** naše zarobljene oficire i vojnike. 5. **Bugari sprovode** naše zarobljene vojnike.

1. **Le major Hubka,** attaché militaire autrichien à Cetinje. 2. Kotor. **Les délégués monténégrins** pour les négociations concernant l'exécution de la capitulation. 3. L'armée autrichienne **en route pour Cetinje.** 4. **Les Autrichiens escortant** nos officiers et nos soldats prisonniers. 5. **Les Bulgares escortant** nos soldats prisonniers.

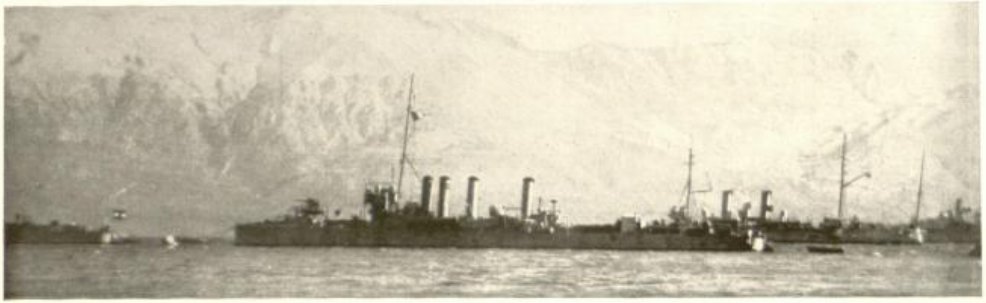
1. **Major Hubka,** Austrian military attaché in Cetinje. 2. Kotor. **Montenegrin delegates** for the conference about the carrying out of the capitulation. 3. Austrian army **on the march to Cetinje.** 4. **The Austrians escorting** our prisoners of war (officers and soldiers). 5. **The Bulgarians escort** our prisoners of war (soldiers).

1. Изглед Которског пристаништа и самог Котора.

2. **Тарабош**, над Скадром, за чије ослобођење 1913. г. падоше 12000 Црногораца.

3. Аустријска флота у Которском пристаништу после заузећа Лиђенца.

4. Црногорци, први пут после Косова, **поклану оружје**.

5. Тешко извлачење аутомобила уз Крстачке серпентине.

6. Изглед Вир Пазара; крајња станица железнице за Бар.

7. Црногорци **предају топове**.

1. **Izgled** Kotorskog pristaništa i samog Kotora. 2. **Taraboš**, nad Skadrom, za čije oslobođenje 1913 palo je 12000 Crnogoraca. 3. **Austrijska flota** u Kotorskom pristaništu posle zauzeća Lovćena. 4. Crnogorci, prvi put posle Kosova, **poklanjaju oružje**. 5. Teško izvlačenje automobila **uz Krstačke serpentine**. 6. **Izgled Vir Pazara**; krajnja stanica železnice za Bar. 7. Crnogorci **predaju topove**.

1. **Vue** de Kotor et de sa baie. 2. **Tarabo**š et Skadar dont la délibération a coûté la vie à 12 000 Monténégrins 1913. 3. **La flotte autrichienne** dans la baie de Kotor après la prise du Lovćen. 4. Les Monténégrins pour la première fois depuis la bataille de Kosovo Polje **mettent bas les armes**. 5. Passage des lourdes automobiles **par les chemins du Krstac**. 6. **Vue de Vir Pazar**, station terminus du chemin de fer de Bar. 7. Les Monténégrins **délivrent leurs canons**.

1. **View** of Kotor bay and of Kotor itself. 2. **Tarabo**š and Skadar for whose liberation 12 000 Montenegrins fell (1913). 3. The **Austrian fleet** in Kotor Bay after the conquest of Lovćen. 4. Montenegrins **lay down their arms** for the first time since the battle of Kosovo polje. 5. Difficult dragging up of the autos **on serpentine ways via Krstac**. 6. **View of Virpazar**, the railway terminus for Bar. 7. Montenegrins **deliver up the guns**.

1. Њ. В. Краљ Никола **на Цетињу.**

2. Мајор **Петар Ломпар,** који је потписао капитулацију.

5. Њ. В. Краљ Никола са **Министром Председником Мијушковићем у Бордоу.**

3. Њ. В. Краљ Никола стиже **на станицу у Лион.**

4. Њ. В. Краљ Никола **полази са станице.**

6. Генерал **фон Кевеш,** командант 3. армије (против Црне Горе).

7. Генерал **фон Саркотић,** командант северо-западних трупа против Црне Горе.

8. Фелдмаршалпоручник **Трошман,** који је заузео Ловћен.

9. **Вебер фон Вебенау,** гувернер Црне Горе.

1. Nj. V. Kralj Nikola **na Cetinju.** 2. Major **Petar Lompar,** koji je potpisao kapitulaciju. 3. Nj. V. Kralj Nikola stiže na **stanicu u Lyon.** 4. Nj. V. Kralj Nikola **polazi sa stanice.** 5. Nj. V. Kralj Nikola sa Ministrom Predsednikom Mijuškovićem **u Bordeaux-u.** 6. General **von Kövess,** komandant 3. armije (protiv Crne Gore). 7. General **von Sarkotić,** komandant severo-zapadnih trupa protiv Crne Gore. 8. Feldmarschalleutnant **Trollmann,** koji je zauzeo Lovćen. 9. **Weber v. Webenau,** guverner Crne Gore.

1. S. M. le Roi Nicolas **à Cetinje.** 2. Le Major **Petar Lompar** qui a signé la capitulation. 3. Arrivée de S. M. le Roi Nicolas **à la gare de Lyon.** 4. S. M. le roi Nicolas **quitte la gare.** 5. S. M. le roi Nicolas avec le Ministre Président Mijuškovic **à Bordeaux.** 6. Le général **von Kövess,** commandant de la 3ème armée (contre le Monténégro). 7. Le général **von Sarkotić,** commandant du groupe nord-ouest contre le Monténégro. 8. Le lieutenant-maréchal **Trollmann** qui a pris le Lovćen. 9. **Weber von Webenau,** gouverneur du Monténégro.

1. His Majesty King Nikola **at Cetinje.** 2. Major **Petar Lompar** who signed the capitulation. 3. Arrival of H. M. King Nikola at the railway station **in Lion.** 4. H. M. King Nikola departs from **the railway station.** 5. H. M. King Nikola with Prime Minister Mijuškovic **in Bordeaux.** 6. General **v. Kövess,** Commandant of the III. Army (against Montenegro). 7. General **v. Sarkotić,** Commandant of the North-West Group against Montenegro. 8. Fieldmarshal Trollmann who has taken Lovcen. 9. **Weber von Webenau,** governor of Montenegro.

Тешко побеђеним. Teško pobeđenom. Malheur aux vaincus. Alas for the conquered.

1. Аустријски заробљеници: **старци, болесници и изнемогли.**

2. **Босански муслимани** најсигурнија straža za „српске хајдуке".

4. **Старо и младо** све је интернирано и одведено у логоре.

3. Старе и за војну службу неспособне, Аустријанци су **хватали као комите** и спроводили у логоре.

5. Босанске трупе присуствују **читању смртне пресуде** „шумадијском хајдуку" и извршавају смртну казну.

1. Les prisonniers des Autrichiens: **vieillards, malades et épuisés**! 2. **Les musulmans de Bosnie** sont la garde la plus sûre pour surveiller les «Hajdoks serbes» (dans chaque personne on voyait des Komitadjis). 3. Les Autrichiens ont fait prisonniers les vieillards et **les réformés, les considérant comme des Komitadjis** et les mirent sous escorte au camp. 4. **Jeunes et vieux**, tous sont internés et envoyés au camp. 5. Les troupes de Bosnie assistent **à la lecture de la sentence de mort** contre le «Šumadija komitadjis et l'exécutent ensuite.

1. Austrian prisoners, **old men, the sick** and the **exhausted**! 2. **Bosnian Moslems** the safest guards for "Serbian Hajduks" (in each person one suspected a Komitadjis). 3. The Austrians have taken old men and those unfit for military service prisoner regarding them **as "Komitadjis"** and escorting them into camp. 4. **Old and young** were interned and brought into camp. 5. Bosnian troops listen to the **death sentence** of the Šumadija "Komitadji" and execute the same.

Према **писменој Поћоренковој инструкцији**, Аустријанци су били подигли готово по свима шестима вешала и за најмању ствар су **вешали и убијали** људе, осумњичене или таште, узете из најнижених људи; често пута су сва околна места **предавана пламену.** Слика показује вешања у Крушевцу (С. Војислава Бралошић, управник поште из Бруса).

Presso **pimenoj Počorekovoj instrukciji**, Austrijanci su bili podigli gotovo po svima šestima vešala i za najmanju stvar su **vešali i ubijali** krivce, osumnjičene ili lažne, uzete iz najnižejnjih ljudi; često puta su sva okolna mesta **predavana plamenu.** Slika pokazuje vešanja u Kruševcu (S. Vojislav Bralošić, upravnik pošte iz Brusa).

En vertu des **instructions écrites** du général Pottorek, les Autrichiens ont élevé presque dans toutes les localités des gibets sur lesquels les coupables, les personnes soupçonnées et les otages — aux derniers échelons parmi les notables — **ont été pendus ou fusillés.** Souvent toutes les localités environnantes **ont été incendiées.** La photographie représente la potence à Kroutevac (C. Vojislav Bralović, chef du bureau de poste de Brus.)

In consequence of **general Pottorek's written instructions**, the Austrians erected gallows in almost all districts and **hanged suspects**, guilty people, as well hostages of persons of note on the slightest provocation, or shot them. The outlying districts were often **set on fire** besides. The picture shows the gallows in Krushevac (S. Vojislav Bralović, the post-office director from Brus.

1—2. Пођоревина инструкција наређивала је да се ни жене ни деца не штеде, већ да се сматрају и убијају и они као опасни чланови разбојничке банде.

3—5. **И вешала се подигоше,** и из слика нађених код заробљених и убијених аустријских официра, види се како су Пођоревине наредбе вршене и како је наш народ и самој смрти пркосно.

1—2. Poiorevkova instrukcija naredjivala je **da se ni žene ni deca ne štede,** već da se smatraju i ubijaju i oni kao opasni članovi razbojničke bande. 3—5. **I vešala se podigoše,** i iz slika nađenih kod zarobljenih i ubijenih austrijskih oficira, vidi se kako su Poiorevkove naredbe vršene i kako je naš narod i samoj smrti prkosio.

1—2. Les instructions du général Poiorevk ordonnaient **de n'épargner ni femmes ni enfants** et de les arrêter comme des membres dangereux des bandes de brigands et de les exécuter. 3—5. **Des gibets furent érigés** parbost. Les photographies trouvées chez les prisonniers de guerre ou les officiers autrichiens tués montrent comment les ordres de Poiorevk furent exécutés et avec quel courage notre peuple allait au-devant de la mort.

1—2. The general Poiorevk instructions were **not to spare women and children,** but to consider them as dangerous members of the bands of robbers, and to hang them. 3—5. **Gallows were erected,** and from pictures found on prisoners or fallen Austrian officers it can be seen how the Poiorevk instructions were carried out, and how like heroes our people defied death itself.

1. Вешања у **Јагодини.**

2. Вешања у **Чачку.**

3. Вешања у **Ужицама.**

4—6. Вешања **Црногораца и Херцеговаца** била су такође многобројна.

7—9. И свуда вешала раде. Према статистици **швајцарског професора Рајса,** само у Мачви је погубљено 1.300 лица од којих 306 жена и 113 деце.

1. Voïevjes in **Jagodina.** 2. Voïevjes in **Čačkо.** 3. Voïevjes in **Užicama.** 4—6. Voïevjes **Crnogoraca i Hercegovaca** bile su također mnogobrojne. 7—9. I everywhere the gallows are busy. According to statistics of the **Swiss professor Reiss,** only in Mačva 1300 persons were killed, of which 306 were women and 113 children.

1. Les potences en action à **Jagodina.** 2. Les potences à **Čačak.** 3. Les potences à **Užice.** 4—6. Les Monténégrins et les Herzégoviniens furent de même pendus en masse. 7—9. Des gibets en action partout. D'après les données statistiques **du professeur suisse Reiss,** rien qu'à Mačva on exécuta 1300 personnes inutiles, dont 306 femmes et 113 enfants.

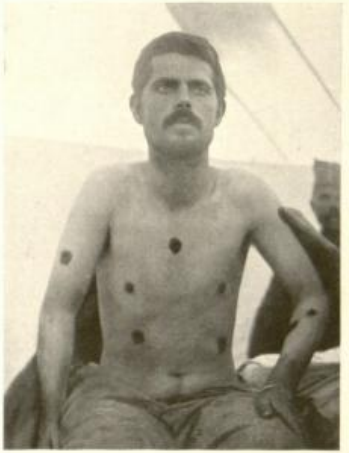
1. Gallows in **Jagodina** in action. 2. Gallows in **Čačak** in action. 3. Gallows in **Užice** in action. 4—6. The number of the **Montenegrins and Herzegovinians** who were hanged was just as innumerably great. 7—9. Gallows in action everywhere. According to statistics of the **Swiss professor Reiss,** 1300 civilians were killed in Mačva alone, of this number 306 were women and 113 children.

Бугари на делу. Bugari na delu. Les Bulgares au travail. Bulgarians at work.

1—2. Лобање и кости од **3000 код Сурдулице зверски побијених Срба** (већином свештеника, учитеља и интелектуалаца).

3. Поручник **П. Цветковић**, као рањеник избоден бајонетима.

4. Бугари у Туприји приводе на вешање једну **жену, инвалида и дечка.**

5. **Ископавање** зверски покланих жртава.

6. **Горња група** виси на вешалима.

7. Бајонетима су **убијани српски рањеници** по болницама.

8. **Масакрирани рањеници** у болницама.

1—2. Lobanje i kosti od **3.000 kod Surdulice zverski pobijenih Srba** (većinom sveštenici, učitelji i intelektualci). Poručnik **P. Cvetković**, kao ranjenik izboden bajonetima. 4. Bugari u Cigriji privode na vešanje jednu **ženu, invalida i dečka. 5. Iskopavanje** zverski pokljenih žrtava. 6. **Gornja grupa** visi na vešalima. 7. Bajonetima su **ubijani srpski ranjenici** po bolnicama. 8. **Masakrirani ranjenici** u bolnicama.

1—2. Crânes et ossements **de 3000 Serbes cruellement massacrés à Surdulica** (la plupart étaient des prêtres, des maîtres d'écoles et des intellectuels). 3. Le lieutenant **P. Cvetkovitj** qui fut blessé à coups de baïonnettes alors qu'il était à l'hôpital. 4. Les Bulgares à Cigrija conduisent au gibet **une femme, un invalide et un garçon.** 5. Exhumation des restes des victimes d'un cruel massacre. 6. **Les personnes mentionnées au Nr. 4** pendent au gibet. 7. Des blessés serbes sont **tués à coups de baïonnettes** à l'hôpital. 8. **Des blessés massacrés** à l'hôpital.

1—2. The skulls and bones of the **3000 Serbians cruelly murdered at Surdulica** (mostly priests, teachers and scientists). 3. First lieutenant **P. Cvetkovitj** already wounded was pierced by bayonets in hospital. 4. In Cigrija Bulgarians lead forth **a woman, a cripple and a boy** to be hanged. 5. **Digging** out the cruelly murdered victims. 6. **Above group** hanging on the gallows. 7. **Murdered, wounded Serbians** in hospital. 8. **Massacred wounded** in hospital.

1. Ерцхерцог Карл (1), принц Леополд (2) и генерал Војрш (3).

2. Генерал Гоингер са својим штабом.

3. Генерал фон Пфланцер Балтин са штабом.

4. Генерал фон Кевеш са својим штабом.

5. Генералопберст фон Боем Ермоли са својим штабом.

6. Ерцхерцог Еуген и заповедници аустро-угарске балканске војске у почетку 1915. год.

1. Erzherzog Karl (1), Prinz Leopold (2) i general Wojrsch (3). 2. General Goinger sa svojim štabom. 3. Generali von Pflanzer Baltin sa štabom. 4. General von Kövess sa svojim štabom. 5. Generaloberst von Boehm-Ermolli sa svojim štabom. 6. Erzherzog Eugen i najvrsniji austro-ugarske balkanske vojske u početku 1915. god.

1. L'Archiduc Charles (1), le Prince Léopold (2) et le général Wojrsch (3). 2. Le général Goinger avec son Etat-Major. 3. Le général von Pflanzer Baltin avec son Etat-Major. 4. Le général v. Kövess avec son Etat-Major. 5. Le lieutenant-général von Boehm Ermolli avec son Etat-Major. 6. L'Archiduc Eugène et les commandants de l'armée des Balkans au commencement de l'année 1915.

1. Archduke Carl (1) Prince Leopold (2) and General Wojrsch (3). 2. General Goinger with his Staff. 3. General v. Pflanzer Baltin with his Staff. 4. General v. Kövess with his Staff. 5. Colonel v. Boehm Ermolli with his Staff. 6. Archduke Eugen and the Commanders-in-Chief of the Balkan forces at the beginning of 1915.

Штабови немачке војске противу нас. Stabovi nemačke vojske protivu nas. Les Etats-Major de l'armée allemande opérant contre nous. German Army Staffs against us.

1. Генерал фон Галвиц са својим штабом.

2. Генерал фелдмаршал фон Макензен са својом штабом.

3. Цар Вилхелм и „Цар“ Кобург у Нишу.

4. Генерал Ото фон Белов са штабом.

5. Макензен држи реви немачким трупама у Скопљу.

6. Цар Вилхелм и „Цар“ Кобург у Нишу држе смотру.

7. фон Макензен на Београдској станици.

8. фон Макензен-ова наредба Србима.

9. Цар Вилхелм држи смотру својим трупама на Бањици код Београда 20. I. 16.

1. General v. Gallwitz an seinem Stabe. 2. Generalfeldmarschall v. Mackensen an seinem Stabe. 3. Car Wilhelm i „Car“ Koburg u Nišu. 4. General Otto von Below an Stabe. 5. Mackensen übt revue deutschen truppen in Skoplje. 6. Car Wilhelm i „Car“ Koburg u Nišu dele smotru. 7. v. Mackensen na Beogradskoj stanici. 8. v. Mackensen-ova naredba Srbima. 9. Car Wilhelm drži smotru svojim trupama na Banjici kod Beograda 20. I. 16.

1. Le général v. Gallwitz avec son Etat-Major. 2. Le maréchal von Mackensen avec son Etat-Major. 3. L'Empereur Wilhelm et le «Czar» Ferdinand de Cobourg à Niš. 4. Le Général Otto v. Below avec son Etat-Major. 5. Le général v. Mackensen passant en revue des troupes à Skoplje. 6. L'empereur Wilhelm et le «Czar» Ferdinand de Cobourg à Niš passent en revue les troupes bulgares. 7. Von Mackensen à la gare de Beograd. 8. La proclamation de Mackensen aux Serbes. 9. L'Empereur Wilhelm passe ses troupes en revue à Banjica près de Beograd le 20 janvier 1916.

1. General v. Gallwitz and Staff. 2. General Fieldmarshal v. Mackensen and Staff. 3. The Emperor Wilhelm and "Czar" of Koburg in Niš. 4. General Otto von Below and Staff. 5. v. Mackensen at a review of the troops in Skoplje. 6. The Emperor Wilhelm and the "Czar" of Coburg in Niš at a review of Bulgarian troops. 7. v. Mackensen at the railway-station at Beograd. 8. v. Mackensen's publication. 9. Emperor Wilhelm reviewing his troops on Banjica near Beograd January 20th 1916.

1. Свакодневна сахрана умрлих од пегавца у Нишу.

2. **Изношење мртвих другова** из аустријског логора ради сахране.

3. Изглед наших заробљених **код Немаца** у логору у Улму.

4—5. Услед глади и тешких услова за живот у аустријским логорима, **смртност је била страховита** (логор у Хајмихштрину).

6. Изглед наших заробљених **код Аустријанаца.**

7. Наши заробљеници **код Турака,** са грчким свештенством (у Сиврији).

8. Изглед наших заробљених **код Бугара.**

1. Svakodnevno **sahrana umrlih od pegavca** u Nišu. 2. **Iznošenje mrtvih drugova** iz austrijskog logora radi sahrane. 3. Izgled naših zarobljenih **kod Nemaca** u logoru u Ulmu. 4—5. Usled gladi i teških uslova za život u austrijskim logorima, **smrtnost je bila strahovita** (logor u Hajmihštrigu-u). 6. Izgled naših zarobljenih **kod Austrijanaca.** 7. Naši zarobljenici **kod Turaka**, sa grčkim sveštenstvom (u Siriji). 8. Izgled naših zarobljenih **kod Bugara.**

1. **L'enterrement quotidien des victimes du typhus** à Niš. 2. **Transport des camarades morts** du camp autrichien au cimetière. 3. Aspect de nos prisonniers de guerre **chez les Allemands** dans le camp d'Ulm. 4—5. La mortalité insuffisante et le régime pénible dans les camps autrichiens furent la cause **d'une très grande mortalité** (le camp de Heinrichsgrün.) 6. Aspect de nos prisonniers **chez les Autrichiens.** 7. Nos prisonniers **chez les Turcs** avec des prêtres grecs (à Smyrne). 8. Aspect de nos prisonniers **chez les Bulgares.**

1. Daily funerals in Niš **of those who died of typhus.** 2. **Carrying dead comrades** from the Austrian Camps for cemetery. 3. Exterior of our prisoners **at the German camp** in Ulm. 4—5. **Mortality was very great** in Austrian Camps in consequence of insufficient food, and hard essential conditions of life (the camp in Heinrichsgrün). 6. Exterior of our prisoners **at the Austrian camp.** 7. Our prisoners **in the hands of the Turks** with greek priests (in Smyrna). 8. Exterior of our prisoners **at the Bulgarian camp.**

Диалог између Шваба и Србина. Dialog između Švabe i Srbina. Dialogue entre un Autrichien et un paysan serbe. A dialogue between an Austrian and a Serbian peasant.

Шваба: „Видиш, Србо, што си дочекао; шта још мислиш, чему ли се надаш?" — **Србин:** „Море, Швабо, бесмислицу мани, пред нама су чудновати дани!".

Švaba: „Vidiš, Srbo, što si dočekao; šta još misliš, čemu li se nadaš?" — **Srbin:** „More, Švabo, besmislice mani, pred nama su čudnovati dani!"

L'Autrichien: «Eh bien, Serbe,* tu vois bien! Qu'en dis-tu? Au-tu encore de l'espoir?» — **Le Serbe:** «Hé, farceur! Il y aura encore des événements bien plus importants».

The Austrian: "Look here, Serbian, what have you experienced? What do you think about matters? What can you still hope for?" **The Serbian:** "Ha! Yankies, don't make jokes, we shall experience greater events still!"

1. Крфско пристаниште и искрцавање Француза у јануару 1916. г.

2. Први српски одреди истоварени на Крфу.

3. Купање и сунчање крај обале мора.

4. Долазак првих лађа на Крф.

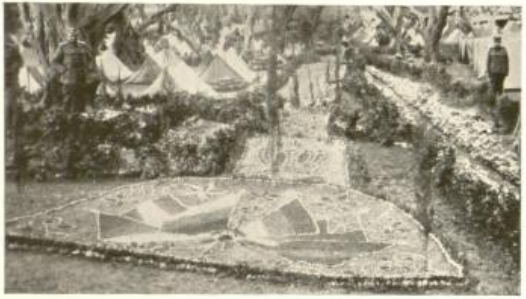

5. Купање у Крфском пристаништу благотворно је дејствовало на опорављање наше војске.

1. **Krfsko pristanište** i iskrcavanje Francuza u januaru 1916. g. 2. **Prvi srpski odredi** iskrcavaju se Krfu. 3. **Kupanje i sunčanje** kraj obale mora. 4. Dolazak **prvih lađa** na Krf. 5. **Kupanje** u Krfskom pristaništu blagotvorno je dejstvovalo na oporavljanje naše vojske.

1. Débarquement des Français **dans le port de Corfou** en Janvier 1916. 2. **Premières troupes serbes** débarquées à Corfou. 3. **Les Serbes** sur la plage **jouissant du soleil et de la mer.** 4. Arrivée des **premiers bateaux** à Corfou. 5. **Les bains** de mer contribuèrent beaucoup au rétablissement de notre armée.

1. **Corfu harbour** and disembarking of the French in 1916. 2. The **First Serbian troops** to disembark in Corfu. 3. **Bathing and enjoyment of the sun's rays** on the sea-coast. 4. The **Arrival of the first ships** at Corfu. 5. Bathing had greatly helped to restore our troops to health.

1. **Уређивање алеја** у логорима на Крфу.

2–3. **Логори на самој обали морској** на Крфу и војници на одмору.

4. **Месо за нашу војску**, довошено је лађама из Француске.

5–6. **И у пољским кујнама** кувала се је јака храна за изгладнилу војску.

7. У борби са **вашима**, пратиоцима сних ратова.

8. **У логору**; купе са пушкама и ранцима.

9. **На Крфу**; војници се враћају са вежбања.

1. **Uredjivanje aleja** u logorima na Krfu. 2–3. **Logori na samoj obali morskoj** na Krfu i vojnici na odmoru. 4. **Meso za naše vojsku**, donešeno je lađama iz Francuske. 5–6. I **u poljskim kujnama** kuvala se je jaka hrana za izgladnelu vojsku. 7. U borbi sa **vašima**, pratiocima svih ratova. 8. **U logoru**; kupe sa puškama i ranicima. 9. **Na Krfu**; vojnici se vraćaju sa vežbanja.

1. **The arrangement of the avenues** in the camps on Corfu. 2–3. **Camps close to the sea coast**, the soldiers resting. 4. **Meat for our army** was brought on ships from France. 5–6. Strengthening food was cooked for our starving soldiers **in the field kitchens.** 7. Fighting against **vermin**, the constant companion of the entire war. 8. **In camp.** Stacking arms and knapsacks. 9. Soldiers returning from drill **on Corfu.**

1. **Aliées** au camp de Corfou, arrangées par les soldats. 2–3. **Les camps au bord de la mer** et les soldats se reposant. 4. **La viande pour notre armée** venait de France par mer. 5–6. **Les cuisines de campagne** préparent une nourriture réconfortante aux soldats épuisés par la faim. 7. La lutte **contre la vermine**, ce fléau de toutes les guerres. 8. **Au camp.** Les faisils en faisceaux avec les sacs. 9. **A Corfou.** Les soldats rentrent au camp après l'exercice.

1. Изнурени и изгладнели српски војници **личили су на сене.**

2—3. **Живи костури** са својим осмејком подсећали су на смрт.

4. **Људи који су падали** пошени су на пушкама и раменима.

5. **Људи немоћни** пошени су у болницу носилима.

6. У француској болници; **прва помоћ** болесницима.

7. **У болници,** рањеници **и** болесници се сунчају.

1. Exhausted and starved Serbian soldiers **resembled shadows.** 2—3. **Living skeletons** with their smiles reminded of death. 4 **Those who fell** by the way were slung up on shoulders and guns. 5. **The exhausted** were carried to hospital on stretchers. 6. **First aid** to the sick, in a French hospital. 7. **In hospital.** The wounded and the convalescent enjoy the sunshine.

1. Les soldats serbes, épuisés par la faim et sans forces **ressemblaient à des ombres.** 2—3. **Des squelettes vivants** qui, par leur sourire, ressemblaient à des revenants. 4. **Les hommes tombés en route** sont portés sur les épaules et les fusils. 5. **Les épuisés** transportés à l'hôpital sur des brancards. 6. A l'hôpital français. **Premiers secours** aux malades. 7. **A l'hôpital** les blessés et les convalescents jouissent des rayons du soleil.

Умирање људи на Крфу у прво време је било страховито. Umiranje ljudi na Krfu u prvo vreme je bilo strahovito. La mort des hommes à Corfou dans le premier temps était effroyable. The mortality of the people on Corfu at first was extremely large.

1. Далеко од својих, **на туђем прагу,** плаче измучени ратник.

2. „Далеко тамо, далеко крај мора, тамо је земља моја, **тамо је Србија**“....!

3. Војници се сунчају и **требе од вашију.**

4. **Крај белинчког шатора** седе гомиле од људи и деце.

6. Једна од многобројних слика **умирућих ратника.**

7. И измучени борац је постепено губио свест и **умирао.**

5. Људи су умирали **на сваком кораку.**

8. Умрли су **скупљани** на острво Видо ради сахране.

1. Daleko od svojih, **na tuđem pragu**, plače izmučeni ratnik. 2. „Daleko tamo, daleko kraj mora, tamo je zemlja moja, **tamo je Srbija**“....! 3. Vojnici se sunčaju i **trebe od vašiju.** 4. **Kraj bolničkog šatora** sede gomile od ljudi i dece. 5. Ljudi su umirali **na svakom koraku.** 6. Jedna od mnogobrojnih slika **umirućih ratnika.** 7. I izmučeni borac je postepeno gubio svest i **umirao.** 8. Umrli su **skupljeni** na ostrvo Vido radi sahrane.

1. Loin des siens, **devant une porte étrangère** le guerrier malheureux et tourmenté pleure. 2. «Loin, bien loin, au bord de la mer, se trouve ma patrie, se trouve la **Serbie**! (son chanson). 3. Les soldats se chauffent au soleil et **enlèvent** de leur corps la **vermine.** 4. **A côté d'une tente** d'un hôpital, sont assises les multitudes des hommes et des enfants. 5. Les hommes tombaient **partout.** 6. Un des nombreux tableaux des **guerriers mourants.** 7. Le guerrier, au visage de cire malheureux, perd connaissance et **meurt.** 8. Les corps des morts sont **rassemblés** sur l'île de Vido pour être enterrés.

1. Far from his People on a **strange threshold** the tortured soldier weeps. 2. Far away, there on the sea coast, there is my country, there is **„Serbia“**! (A song). 3. Soldiers warming themselves in the sun **trying** to free themselves from vermin. 4. The **"Shadows"** of men and children sit **beside a hospital tent.** 5. **Wholesale** death. 6. One of countless pictures of **dying soldiers.** 7. The tortured soldier has lost consciousness by degrees and **died.** 8. The bodies of the dead **collected** for burial on Vido Island.

1. **Скелети** мртвих војника.

2. **Изношење мртвог** ради превоза на гомилу.

3. **Једна гомила** мртвих војника.

4. **Запрепашћени Французи** пред страховитим призором смрти.

5. **Утоваривање мртвих** ради превоза на Видо.

6. **Стотине мртвих војника** су скупљане свакодневно на велике гомиле на „Острву Смрти" (Видо)

1. **Skeleti** umrlih vojnika. 2. **Iznošenje umrlog** radi prenosa na gomilu. 3. **Jedna gomila** pomrlih vojnika. 4. **Zaprepašćeni Francuzi** pred strahovitim prizorom smrti. 5. **Utovarivanje pomrlih** radi prevoza na Vido. 6. **Stotine pomrlih vojnika** su skupljane svakodnevno na velike gomile na „Ostrvu Smrti" (Vido).

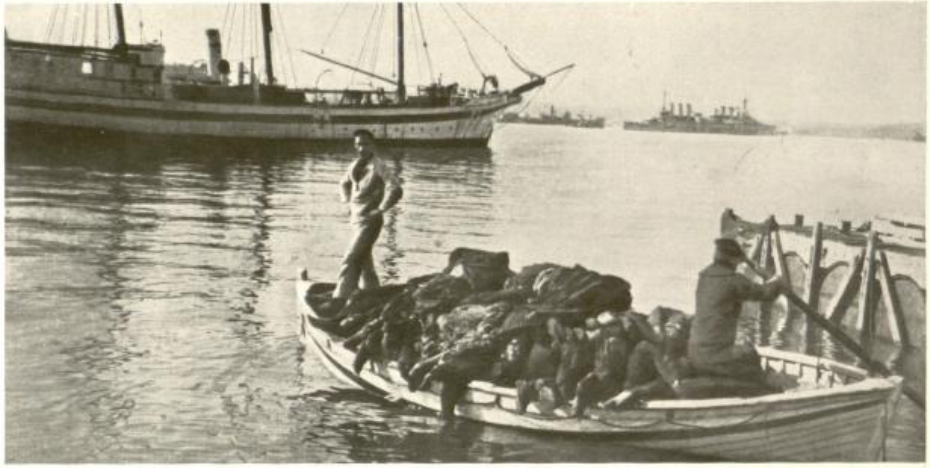
1. Les **squelettes** des soldats morts. 2. Les **morts sont ramassés** pour être portés sur le tas. 3. Un **tas** de morts. 4. Les **Français remplis d'horreur** à l'aspect abominable des morts. 5. **Chargement des cadavres** pour le traverser à l'île des morts. 6. **Des centaines de soldats morts** furent ramassées chaque jour sur le grand tas de l'île des morts.

1. **Skeletons** of dead soldiers. 2. Carrying out and **collecting the dead** into piles. 3. A **pile** of dead soldiers. 4. **The French horrified and astonished** at the horrible appearance of the dead. 5. **Loading the dead** for transport to Vido (the Island of death). 6. Every day **hundreds of dead soldiers** were collected into the large pile on Vido "the Island of death".

Бацање у воду покрлих. Bacanje u vodu pomrlih. Lancement des morts dans la mer. The dead are thrown into the sea.

1. И како је било **немогуће у прво време** сахрањивати, масе покрлих, товарени су у лађе и возени до морске пучине.

2. Чамци препуњени умрлим људима непрестано су се одвијали од обале Острва Смрти.

3. А овде на пучини покрли војници **бацани су у воду.**

4. И море је примало у свој **вечити загрљај јунаке са Цера и Сувобора.**

1. Како је било **немогуће у прво време** сахрањивати, масе покрлих товарени су у лађе и возени до морске пучине. 2. Чамци препуњени умрлим људима непрестано су се одвијали од обале Острва Смрти. 3. А овде на пучини, покрли војници **бацани су у воду.** 4. И море је примало у свој вечити загрљај **јунаке са Цера и Сувобора.**

1. Et comme **dans le premier temps**, il **n'était pas possible** d'enterrer chaque jour un si grand nombre de morts, ils furent chargés dans de petits bateaux et transportés en pleine mer. 2. Les bateaux remplis de malheureux s'éloignaient sans cesse de la côte de l'Île des Morts». 3. Et là, en pleine mer, les soldats morts **furent jetés à l'eau.** 4. Et la mer reçut dans son sein pour toujours les **héros de Cer et de Suvobor.**

1. As **at first it was impossible** to bury such a great number of dead daily, they were loaded into small ships and taken out to sea. 2. The boats overloaded with dead bodies gushed off unceasingly from the coast of the "Island of Dead". 3. And here, at sea the soldiers' dead bodies **were committed** to the deep. 4. The sea receives in its everlasting embrace the **heroes** of **Cer** and **Suvobor.**

Чланови **Српске Владе** и **Народне Скупштине** на Крфу. (Phot. M. Djor[illegible])

Članovi **Srpske Vlade** i **Narodne Skupštine** na Krfu.

Les membres du **gouvernement serbe** et du **parlement** à Corfou.

The members of the **Serbian Government** and of **Parliament** on Corfu.

1. **Италијански торпиљер** према Пантократору.

2. Видо-„**Острво Смрти**", посматрано са Крфа.

3. **Крф** посматран са Вида.

4. **Подиконис**-острво, посматрано са Крфа.

5. **Престолонаследник Александар** стиже на Крф; срећају га Н. Пашић и чланови Владе.

6. Крф. **Престолонаследник** разговара са официрима.

7. **Изглед Солунског пристаништа за време блокаде.**

1. **Italijanski torpiljer** prema Pantokratoru. 2. Vido-„**Ostrvo smrti**" posmatrano sa Krfa. 3. **Krf** posmatran sa Vida. 4. **Podikonis**-ostrvo posmatrano sa Krfa. 5. **Prestolonaslednik Aleksandar** stiže na Krf; sreću ga N. Pašić i članovi Vlade. 6. Krf. **Prestolonaslednik** razgovara sa oficirima. 7. Izgled Solunskog pristaništa za vreme **blokade**.

1. Un **torpilleur italien** en face de Pantocrator. 2. Vido: L'**île des Morts**», vue de Corfou. 3. **Corfou** vu de Vido. 4. L'île **Podikonis** vue de Corfou. 5. Le **Prince héritier Aleksandar**, arrivé à Corfou, Pašić et les membres du gouvernement le reçoivent. 6. Corfou: Le **Prince héritier** parlant aux officiers. 7. Vue du port de Salonique au temps du **blocus**.

1. An **Italian torpedo-boat** opposite Pantokrator. 2. Vido: "**Island of Death**" seen from Corfu. 3. **Corfu** seen from Vido. 4. Island **Podikonis** seen from Corfu. 5. **Crown Prince Aleksandar** arrives on Corfu, N. Pašić and the members of his government receive him. 6. Corfu — the **Crown Prince conversing** with officers. 7. The appearance of Salonica-Harbour during the **Blockade**.

Полазак са Крфа. Polazak sa Krfa. Départ de Corfou. Departure from Corfu.

1. **Опорављени** војници „Гвозденог пука" дефилују пред својим Командантом Дивизије. (Phot. M. Vukašinović)

2. Наша пешадија **напушта Крф** да се укрца на лађе за Солун.

3. Напуштајући своје логоре на Испосу (Крф), трупе **марширају за пристаниште.** (Phot. M. Vukašinović)

4. Укрцавање трупа у крфском пристаништу—**Полазак за Солун.** (Phot. Lj. Nedeljković)

1. **Oporavljeni** vojnici „Gvozdenog puka" defiluju pred svojim Komandantom Divizije. 2. Naša pešadija **napušta Krf** da se ukrca na lađe za Solun. 3. Napuštajući svoje logore na Ispusu (Krf) trupe **marširaju za pristanište.** 4. Ukrcavanje trupa u krfskom pristaništu-**polazak za Solun.**

1. Des **Soldats rétablis** du régiment de fer sont passés en revue par le commandant des divisions. 2. Notre infanterie **quitte Corfou** pour être embarquée et transportée à Salonique. 3. Les troupes quittent leur camp à Ipsos et **marchent vers le port.** 4. Embarquement des troupes dans le port de Corfou. **Départ pour Salonique.**

1. **Recovered soldiers** of the "Iron Regiment" march past the commander of the division. 2. Our infantry leaving **Corfu** to be shipped and transported to Salonica. 3. Leaving their camp on Ipsos the troops **march to the Harbour.** 4. The shipment of troops in Corfu Harbour for **departure to Salonica.**

1. Наша гробља на Крфу.

2. Спомен плоча на гробу Војводе Вука на Ћипој Ћуци.

3. Гробље X. пука на Козјаку.

4. Помен сахрањеним војницима на острву Сирти (Вида).

5. Усамљен гроб непознатог ратника.

6. Један помен на гробљу умрлих ратника.

7. Наша гробља на острву Виду.

8. И овде, далеко од отаџбине, у туђој земљи, редали су се многобројни гробови један до другог.

9. Помен усамљеним гробовима.

1. Наша **гробља** на Крфу. 2. **Spomen ploča** na grobu Vojvode Vuka na Ćipoj Ćuci. 3. **Groblje X. puka** na Kovilu. 4. **Pomen** sahranjenim vojnicima na Ostrvu Sirti (Vido). 5. **Usamljen grob** nepoznatog ratnika. 6. **Jedan pomen** na groblju umrlih ratnika. 7. **Naša groblja na ostrvu Vidu.** 8. I ovde, **daleko od Otadžbine,** u tuđoj zemlji, redjali su se mnogobrojni grobovi jedan do drugog. 9. Pomen **usamljenim** grobnicima.

1. Notre **cimetière** à Corfou. 2. **Pierre commémorative** sur la tombe du Voïvode Vuk („le Loup") à Cima Ćuka. 3. **Cimetière du 10ème régiment** à Kovil. 4. **Service religieux** en mémoire des soldats enterrés sur l'Ile des Morts. 5. **Tombe isolée** d'un soldat inconnu. 6. **Service religieux** au cimetière des soldats morts. 7. Notre cimetière sur **l'Ile de Vido.** 8. Et ici, **loin de la patrie,** sur la terre étrangère, les tombes se multiplient de rangée en rangée. 9. Service funèbre au pied des **tombes isolées.**

1. Our **Cemetery** on Corfu. 2. **Monument** on the grave of Vojvoda Vuk („the Wolf") on Cima Ćuka. 3. **Cemetery of the 10th Regiment** on Kovil. 4. **Memorial service** for the soldiers buried on Vido the "Island of Death". 5. **A lonely grave** of an unknown soldier. 6. **Memorial service** in the cemetery of dead soldiers. 7. Our **cemetery** on **Vido** Island. 8. And here, **far away from home** in a foreign country the rows of graves increased in number 9. Memorial service at **lonely graves.**

1. Три највећа мужа, наше нове историје.

2. Војвода Радомир Путник путује железницом ради лечења.

3. Сахрана Војводе Путника († 18. маја 1917 г.) у Ници.

1. **Tri najveća muža** naše nove istorije. 2. Vojvoda **Radomir Putnik** putuje železnicom radi lečenja. 3. **Sahrana** Vojvode Putnika († 18. maja 1917 g.) u Nici.

1. **Trois des plus grands hommes** de notre nouvelle histoire. 2. **Vojvoda Radomir Putnik** part en chemin de fer (pour aller se guérir). 3. **Enterrement** du Vojvode Putnik († 18 mai 1917 à Nice).

1. **Three of the greatest men** of our contemporary history. 2. **Fieldmarshal Putnik** goes by train to seek a cure. 3. The **funeral** of Fieldmarshal Putnik (died 18th May 1917) in Nice.

1. Ловдон-Осије. **Код сир Томас Липтона** као гости, наши официри, на свом обилазном путовању са Крфа за Русију.

2. Др. **Мис Инглис**, шеф енглеске санитетске мисије наше дивизије у Добруџи.

3. Један ручак у част Енглеза; А. Поповић **поклања сабљу** Др. мајору Бизасу.

4. Једна **весела група** наших и енглеских официра у логору.

5. **Мис Харлеј** са својом санитетском мисијом у Солуну.

6. **Енглескиње**, чланови санитетске мисије Др. Инглисове.

1. London-Osijèe. **Kod Sir Tomas Liptona** kao gosti, naši oficiri, na svom obilaznom putovanju sa Krfa za Rusiju. 2. **Miss Dr. Inglis**, šef engleske sanitetske misije naše divizije u Dobrudži. 3. Jedan ručak u čast Engleza; A. Popović **poklanja sablju** Dr. Majoru Beaziu. 4. Jedna **vesela grupa** naših i engleskih oficira u logoru. 5. **Miss Harlay** sa svojom sanitetskom misijom u Solunu. 6. **Engleskinje**, članovi sanitetske misije Dr. Inglisove.

1. London-Osijèe. Nos officiers, hôtes de **Sir Thomas Lipton** pendant leur voyage de dérive vers la Russie. 2. **Miss Dr. Inglis**, chef de la Mission militaire anglaise de santé dans notre division en Dobroudja. 3. Un dîner en l'honneur des Anglais. A. Popovic **fait présent d'une épée** au major Dr. Beaziz. 4. Un **groupe joyeux** de quelques officiers anglais et des nôtres au camp. 5. **Miss Harlay** avec sa colonne sanitaire. 6. Les **sœurs anglaises** de la mission du docteur Inglis.

1. **У Руској Ставци.** Цар Николај и Николај Николајевић при студији операција.

1. **U Ruskoj Stavci.** Car Nikolaj i Nikolaj Nikolajević pri studiji operacija. 2. Car **sa porodicom** i telesnom gardom. 3. **Ratni Savet** u ruskoj Stavci. Car sa armijskim komandantima. 4. **V. Suhomlinov**, general, Ministar Vojni, dosadjo osudjen na zatvorenje. 5. **Car sa ikonom** blagosilja svoje trupe.

1. **Au quartier général russe**, le Tsar Nikolaj et le grand-duc Nikolaj Nikolajevitch à l'étude des opérations. 2. Le Tsar **avec sa famille** et **sa garde du corps**. 3. **Conseil de guerre** au quartier général russe. Le Tsar avec les commandants d'armée. 4. **V. Suhomlinov**, général et Ministre de la guerre, plus tard condamné aux travaux forcés. 5. Le **Tsar avec une Ikona** bénit les troupes.

2. Цар са **породицом** и телесном гардом.

4. В. **Сухомлинов**, генерал, Министар Војни, доцније осуђен на заточење.

3. **Ратни Савет** у Руској Ставци. Цар са армијским командантима.

5. **Цар са иконом** благосиља своје трупе.

1. Цар и Велики Кнез Николај Николајевић обилазе **форове** Пшемисла.

2. На поседнутим положајима; Командант **управља** ватром.

3. **Козаци** у гоњењу противника—као олуја ништили су све што им је на путу стајало.

4. Руска пешадија у расутом-**стрељачком** строју.

5. **Једна руска батерија,** у гоњењу противника дејствује отворено.

1. Car i Veliki knez Nikolaj Nikolajević obilaze **forove Przemysla.** 2. Na posednutim položajima; Komandant **upravlja vatrom.** 3. **Kozaci,** u gonjenju protivnika. Kao oluja uništili su sve što im je na putu stajalo. 4. Ruska pešadija u rasutom-**strelječkom stroju.** 5. Jedna ruska **baterija,** u gonjenju protivnika dejstvuje otvoreno.

1. Le Tsar et le Grand-duc Nikolaj Nikolajevič passent en revue les **forts** détruits de **Przemysl.** 2. Sur une position occupée, le commandant **dirige le feu.** 3. Des **cosaques** à la poursuite de l'ennemi. Comme la tempête, ils détruisent tout sur leur passage. 4. L'infanterie russe **rangée en tirailleurs.** 5. Une **batterie** russe, poursuivant l'ennemi, en position ouverte

1. The Czar and Prince Nikolaj Nicolajevič inspect the **Przemysl** Fort riddled by shells. 2. On occupied positions, the Commander **leads the firing.** 3. **Cossacks** pursuing the enemy, destroying everything on the way. 4. Russian Infantry **deployed in the Skirmishing line.** 5. **Russian Battery** in pursuit in open order.

I. Српска Добровољачка Дивизија у Одеси. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija u Odesi. Ier Division de volontaires serbes à Odessa. Ist Serbian Volunteer Division in Odessa.

1. Руски Цар **Николај II.**

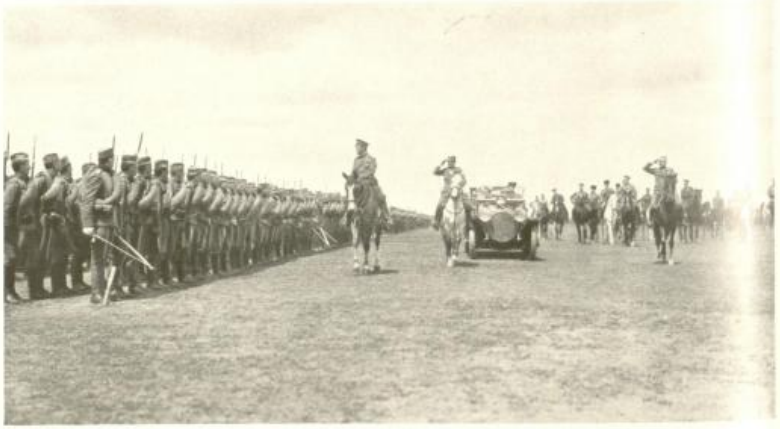
2. I. Српска Добровољачка Дивизија, дефилује пред Руским Царем.

3. **Пуковник С. Хаџић** (доцније ген.) Ком. Дивиз.

4. Руски Цар Никола II. за време смотре разговара са српским официрима.

5. Руски Цар Никола II. обилази фронт дивизије.

1. Ruski Car **Nikolaj II.** 2. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija, **defiluje** pred Ruskim Carem. 3. Pukovnik **S. Hadžić** (docnije general) Komandant Divizije. 4. Ruski Car Nikolaj II. za vreme smotre **razgovara** sa srpskim oficirima. 5. Ruski Car Nikolaj II. **obilazi front** divizije.

1. Le Tzar russe, **Nikolaj II.** 2. Première division des volontaires serbes **défilant** au pas de revue devant de Tzar russe à Odessa. 3. Le Colonel **S. Hadžic**, (plus tard général) Commandant de la division. 4. Le Tzar russe Nikolaj II **s'entretient** avec des officiers serbes pendant la revue. 5. Le Tzar russe **Nikolaj II** passe devant la division.

1. The Russian Czar **Nikolaj II.** 2. **Review** of the 1st Serbian Volunteer Division by the Russian Czar in Odessa. 3. Colonel **S. Hadžic** (later on general) the Divisional Commander carries out an inspection. 4. The Russian Czar Nikolaj II. during the Review, **converses** with Serbian officers. 5. The Russian Czar **Nikolaj II.** inspects the division.

1. Министар Председник **Н. Пашић, међу официрима.** I. Српске Добровољачке Дивизије у Одеси.

2. Чета са заставама долази код Штаба Дивизије.

3. Чета са заставама **пред Штабом Дивизије.**

4. **Командант Дивизије** полази за цркву.

5. Чета са заставама **иде** за цркву.

6. Једна **група официра** ван строја пред црквом.

7. Група официра **ван строја код цркве.**

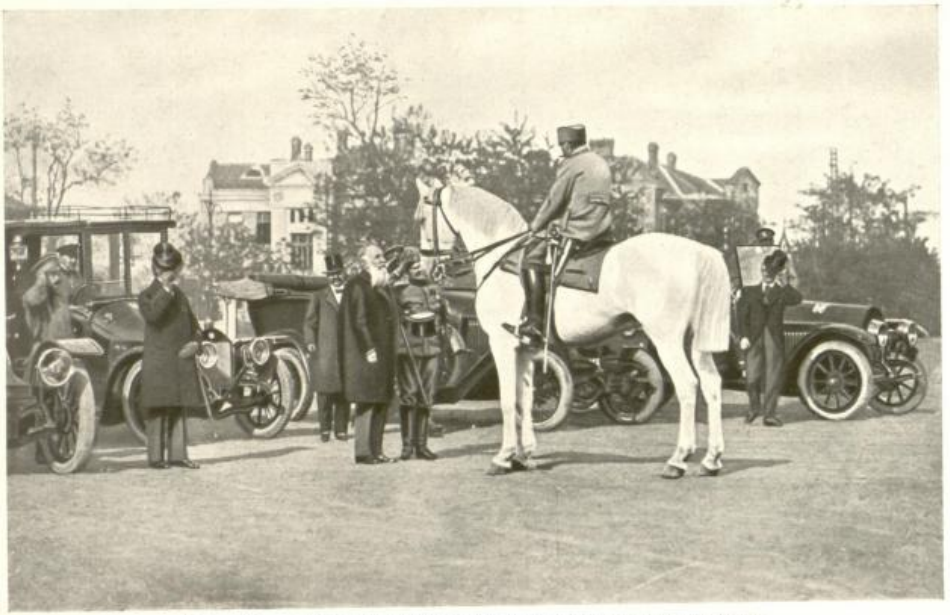

8. Једна **група гостију** пред црквом.

1. Ministre Président **N. Pašić, među oficirima** I. Srpske Dobrovoljačke Divizije u Odesi. 2. **Četa se zastavama** stiže kod Štaba Divizije. 3. Četa sa zastavama **pred Štabom Divizije.** 4. **Komandant** Divizije polazi za crkvu. 5. Četa **sa zastavama ide** za crkvu. 6. Jedna **grupa oficira** van stroja pred crkvom. 7. Grupa oficira van stroja **kod crkve.** 8. Jedna grupa **gostiju** pred crkvom.

1. Le Président du Conseil **N. Pašić parmi les officiers** de la division des volontaires serbes à Odessa. 2. **La compagnie** arrive **avec les drapeaux** devant l'Etat-Major de la division. 3. La compagnie avec les drapeaux **devant l'Etat-Major de la division.** 4. Le **commandant de la division** sa à l'église. 5. La compagnie avec les drapeaux **se rend** à l'église. 6. Un **groupe d'officiers** sans troupe, en ligne devant l'église. 7. Un groupe d'officiers sans troupe **devant l'église.** 8. Un groupe **d'invités** devant l'église.

1. The Prime Minister **N. Pašić among the officers** of the, 1st Serbian Volunteer division in Odessa. 2. The **Company** arrives in front of the divisional Staff **with colours.** 3. The Company with the colours in front of the **divisional Staff.** 4. The **Commander of the division** leaves after Church. 5. The Company **marches** to Church with the colours. 6. A **group of Officers** (out of the line) in front of the Church. 7. Group of officers (out of line) in front **of the Church.** 8. A group of **guests** in front of the Church.

1. Одеса. Министар Председник **Н. Пашић**, прима рапорт о стању дивизије од пуковника Хаџића.

2. Одеса. **Богослужење** на дан предаје застава пуковима.

3. Одеса. **Наше трупе** пред саборним црквом на дан пријема застава.

1. Odessa. Ministar Predsednik **N. Pašić**, prima raport o stanju divizije od pukovnika Hadžića. 2. Odessa. **Bogoslužanje** na dan predaje zastava pukovima. 3. Odessa. **Naše trupe** pred saborniom crkvom na dan prijema zastava.

1. Odessa. Président du Conseil des ministres **N. Pašić**, reçoit le rapport du colonel Hadžić sur l'État et la santé de la division. 2. Odessa. **Service religieux** le jour de la remise des étendards aux régiments. 3. Odessa. **Nos troupes** devant la Cathédrale le jour de la remise des drapeaux.

1. Odessa. Minister President **N. Pašić** receives a report about the situation of the Division from colonel Hadžić. 2. Odessa. **Divine service** on the Day of the presenting of the colours. 3. **Our troops** in front of the Cathedral on the day of the reception of the colours.

Предаја застава пуковима I. Српске Добровољачке Дивизије. Predaje zastava pukovima 1. Srpske Dobrovoljačke Divizije. Remise des drapeaux aux régiments de la Ire division des volontaires serbes. Presentation of Colours to the regiments of the 1st Serbian Volunteer Division

1. Пукови **стижу** код саборне цркве

2. Пукови **заузимају** своја места према цркви.

3. Једна **група официра** пред строја.

4. Командант Дивизије **предаје заставе** на колена кличевој четворици команданата пукова.

5. Команданти пукова **предају заставе застављницима.**

6. Пуковник Хаџић **прима честитање.**

7. Пуковник Хаџић на Гулијановом пољу **прима телеграм** Њ. В. Краља.

8. **А. Поповић** фотографише групу гостију.

1. Pukovi **stižu** kod saborne crkve. 2. Pukovi **zauzimaju** svoja mesta prema crkvi. 3. Jedna **grupa oficira** van stroja. 4. Komandant Divizije **predaje zastave** na kolena kličevoj četvorici komandanata pukova. 5. Komandanti pukova **predaju zastave zastavnicima.** 6. Pukovnik Hadžić **prima čestitanja.** 7. Pukovnik Hadžić na Guljkovom polju **prima telegram** Nj. V. Kralja. 8. **A. Popović** fotografiše grupu gostiju.

1. Les régiments **arrivent** devant la cathédrale. 2. Les régiments arrivent **à leurs places** désignées autour de l'église. 3. Un **groupe d'officiers** sans troupe. 4. Le commandant de la division **donne les drapeaux** aux quatre commandants de régiment à genoux. 5. Les commandants de régiment remettent ensuite les drapeaux aux **porte-drapeaux.** 6. Le colonel Hadžić **reçoit des félicitations.** 7. Le colonel Hadžić **reçoit le télégramme** de Sa Majesté le Roi. 8. **A. Popović** photographie un groupe de nos hôtes à Guljkovo Polje.

1. The Regiments arrive in front of the Cathedral. 2. The Regiments occupy the places assigned to them around the Church. 3. A group of officers out of the line. 4. Divisional Commander hands the colours to the four kneeling regimental Commanders. 5. The Regimental Commanders hand the colours to the colour bearers. 6. Colonel Hadžić **receives congratulations.** 7. Colonel Hadžić on Guljkovo Polje **receives congratulations** from His Majesty the King. 8. **A. Popović** photographs a group of our guests on the Guljkovo Polje.

I. Српска Добровољачка Дивизија у Русији. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija u Rusiji. La Ire division volontaire serbe en Russie. The 1st Serbian Volunteer Division in Russia.

На **Петров дан** 1916 год. у логору на Гуљиковом пољу — официри пан строј.

2. Генерал Марић, Начелник штаба генерал-губернатора, као **руски изасланик,** честита прославу.

3. Командант дивизије **обилази фронт.**

4. Савезничка **дипломатска представништва** честитају прославу.

5. **Руски генерали** честитају прославу.

6. Једна група руских генерала са господјама као **гости.**

7. После свршеног ручка, гости подаме на **закуску.**

8. Наши руски гости на дан прославе.

9. **Пуковска слава** у логору на Гуљиковом пољу у Одеси.

10. Још једна **пуковска слава** у логору на Гуљиковом пољу.

1. **На Petrov dan** 1916. god. u logoru na Guljkovo polju oficiri van stroja. 2. General Marko, Načelnik štaba generalgubernatora, **kao ruski izaslanik** čestita proslavu. 3. Komandant divizije **obilazi front.** 4. Saveznički **diplomatski predstavnici** čestitaju proslavu. 5. **Ruski generali** čestitaju proslavu. 6. Jedna grupa ruskih generala sa gospođama **kao gosti.** 7. Posle svršenog ručka gosti polaze na **zakusku.** 8. Naši **ruski gosti** na dan proslave. 9. **Pukovska slava** u logoru na Guljkovom polju u Odesi. 10. Još jedna **pukovska slava** u logoru na Guljkovom polju.

1. Le **jour de St. Pierre** en 1916. Les officiers sans troupe, dans notre camp à Guljkovo Polje. 2. Le Général Marko, chef de l'Etat-Major du général gouverneur, comme officier **délégué russe,** félicite à l'occasion de cette fête. 3. Le commandeur de la division **passe en revue** le front de la division. 4. Les **représentants diplomatiques** des pays alliés, présentent leurs vœux. 5. Les **généraux russes** félicitent également. 6. Un groupe de généraux russes avec des dames comme **hôtes.** 7. Après la fin de la revue les hôtes sont invités à prendre une **petite collation.** 8. Nos **invités russes** le jour de la fête. 9. **Fête du régiment** au camp de Guljkovo Polje. 10. Encore une **fête du régiment** au camp de Guljkovo Polje.

1. **On St. Peters day** in 1916 the officers out of the line in camp of Guljkovo Polje. 2. General Marko, [illegible] of the Governor Generals Staff as the **representatives of the Russian Army** congratulates on the occasion of [illegible] festival. 3. The Commander of the Division **inspects the Division** marching past. 4. The **Diplomatic Representatives** congratulates on the occasion of the festival. 5. The **Russian Generals** congratulates on the occasion of the festival. 6. A group of Russian generals with their ladies as guests. 7. On the termination of the review the guests are invited to **luncheon.** 8. Our **Russian guests** of the festival. 9. **Regimental Celebration** on Guljkovo Polje. 10. Another **regimental celebration** in Camp on Guljkovo Polje.

Наши гости на свечаној прослави рођен дана Њ. В. Краља Петра на дан 12. јула 1916 г. у логору I. Српске Добровољачке Дивизије на Гуљиковом пољу код Одесе. (Phot A. Pogarović)

Nadi gosti na svečanoj proslavi rođen dana Nj. V. Kralja Petra na dan 12. jula 1916. g. u logoru I. Srpske Dobrovoljačke Divizije na Guljkovom polju kod Odese.

Nos hôtes à l'occasion de l'anniversaire de naissance de Sa Majesté le Roi Pétar, le 12 Juillet 1916 au camp de la première division des volontaires serbes à Guljkovo Polje près d'Odessa.

Our guests at His Majesty King Peter's birthday celebration on July 12th 1916 in the Camp of the 1st Serbian volunteer Division on Guljkovo Polje at Odessa.

1. Цар Николај II. у разговору са савезничким **војним изасланицима.**

2. Цар Николај се **љуби** на Ускрс са војницима, претставницима разних војних команда, делећи им једновремено ускршње јаје.

3. **Руска артиљерија** у гоњењу противника прелази преко воде. (Phot. Lorrain)

4. **Цар и Велики Кнез** са Штабом прате развијање руских нападних колона.

1. Car Nikolaj II. u razgovoru sa savezničkim **vojnim izaslanicima.** 2. Car Nikolaj se **ljubi** na Uskrs sa vojnicima predstavnicima raznih raznih vojnih komanda, deleći im jednovremeno uskršnja jaja. 3. **Ruska artiljerija** u gonjenju protivnika prelazi preko vode. 4. **Car i Veliki Knez** sa Štabom prate razvijanje ruskih napadnih kolona.

1. Le Tsar Nikolaj II en entretien avec des **attachés militaires** des puissances alliées. 2. Le Tsar Nikolaj **donne l'accolade** de la fête de Pâques aux soldats représentant les différentes unités et leur fait en même temps présent d'oeufs de Pâques. 3. L'**artillerie russe** à la poursuite de l'ennemi traverse un fleuve. 4. **Le Tsar** en compagnie du **Grand-Duc** et de l'Etat-Major observe l'avance des colonnes d'attaque russes.

1. Czar Nikolaj II. in conversation with **Military Attachés** of the Allied Powers. 2. Czar Nikolaj II. kissing the soldiers at Easter, Representatives of the various military centres giving the men their Easter Eggs. 3. Russian **Artillery** crosses the water during a pursuit. 4. The **Czar** with the **Prince** and Staff watch the advance of the Russian attacking column.

1. **Ебелов,** Генерал-Губернатор одеског војног округа, држи смотру I. Српској Добровољачкој Дивизији у Одеси, пред њеним полазком за Добруџу. (Phot. J. Reiss)

2. Добровољачка Дивизија на путу за **Болград** и **Ренџ** у Бесарабији.

3. На станици **Трајан Валу,** Командант Дивизије после држане смотре.

4. **Телеграфско одељење,** спремно за полазак.

1. **Ebelov,** General-Gubernator odeskog vojnog okruga, dели smotru I. Srpskoj Dobrovoljačkoj Diviziji u Odesi, pred njenim polaskom za Dobrudžu. 2. Dobrovoljačka Divizija na putu za **Bolgrad** i **Renji** u Besarabiji. 3. Na stanici **Trajan Valu,** Komandant Divizije posle držane smotre. 4. **Telegrafsko odeljenje,** spremno za polazak.

1. **Ebelov**, Gouverneur général du district militaire d'Odessa passe en revue la Ière division de volontaires serbe à Odessa, avant son départ pour la Dobroudja. 2. Division de volontaires en route pour **Bolgrad** et **Renji** en Bessarabie. 3. A la gare de **Trajan Val** le commandant de la division après l'inspection faite. 4. Le **détachement des télégraphistes** prêt à partir.

1. **Ebelov,** General Governor of the military district of Odessa inspects the first Serbian Volunteer Division in Odessa before their departure for Dobrudja. 2. Volunteer Division on the Transport to **Bolgrad** and **Renji** in Bessarabia. 3. At the Railway Station **Trajan Val,** the Commander of the Division on conclusion of the Inspection. 4. **Telegraph staff** ready to march off.

Прослава и ревн трупа пред поласком за Добруџу. Proslava i revi trupa pred polaskom za Dobrudžu. Fête et la revue des troupes avant le départ pour la Dobrudža. Celebration and review of Troops before departure for Dobrudža.

1. **Молебствије** на рођен дан Царевића у Ресњу (на Дунаву).

2. Наша Дивизија на **богослужењу** у Ресњу.

3. **Пуковник Хаџић**, са Командантима пукова и официрима из штаб

4. Ресње. Командант корпуса **Зајончковскиј**, приближује се фронту дивизије.

5. Пуковник Хаџић налази **на рапорт** Команданту Корпуса.

6. **Командант Корпуса** обилази нашу Дивизију.

7. Командант Корпуса чита на нашој застави симболизирану националну девизу **„За Краља и Отаџбину"**.

1. **Molebstvije** na rođjen dan Carevića u Resnju (na Dunavu). 2. Naša Divizija na **bogoslužanju** u Resnju. 3. **Pukovnik Hadžić** sa Komandantima pukova i oficirima iz štaba. 4. Resnje. Komandant korpusa **Zajončkovskij**, približuje se frontu divizije. 5. Pukovnik Hadžić izlazi **na raport** Komandantu Korpusa. 6. **Komandant Korpusa** obilazi našu Diviziju. 7. Komandant Korpusa čita na našoj zastavi simbolizovanu nacionalnu devizu **„Za Kralja i Otadžbinu"**.

1. **Service religieux** à l'occasion de l'anniversaire de la naissance du Tsarevitch à Resnj sur le Danube. 2. Notre division assistant à un **service religieux** à Resnj. 3. Le **colonel Hadžić** avec les commandants de régiment et des officiers d'Etat-Major. 4. Resnj. Commandant du corps **Zajončkovskij** s'approche du front de la division. 5. Le colonel Hadžić fait **son rapport** au commandant du corps d'armée sur l'état de la division. 6. Le **commandant du corps** d'armée passe devant le front de la division. 7. Le commandant du corps lit sur notre drapeau les paroles symboliques «**Pour le Roi et la Patrie**».

1. **Divine Service** on the birthday of the Cesarewitch in Resnj (on the Danube). 2. Our Division **at church** [illegible]. 3. **Colonel Hadžić** with the Commander of the Regiment and staff officers. 4. Resnj. Corps Commander **Zajončkovskij** approaches the front of the Division. 5. Colonel Hadžić **reports** to the Commander of the Corps regarding the condition of the Division. 6. The **Corps-Commander** reviews the march past of the Division. 7. The Corps-Commander reads on our Flags the symbolic watch word **"For King and Country"**.

Логор у Ренђу. Пред нашим поласком за Добруџу. Logor u Renđiju. Pred našim polaskom za Dobrudžu. Le camp de Renji, avant notre départ pour la Dobrudža. Camp in Renji, before our departure for Dobrudža.

1. Командант Корпуса генерал Зајончковскиј и Командант Дивизије пуковник Хаџић са руским и нашим официрима из **обадва штаба.** (Phot. A. Popović)

2. Кувари припремају **заједничку** ручак.

3. Кувари и **покретне** пољске кујне.

4. **Митраљези** на двоколицама.

1. Commandant Korpusa general **Zajončkovskij** i Komandant Divizije pukovnik **Hadžić** sa ruskim i našim oficirima iz **obadva štaba.** 2. Kuvari pripremaju **zajedničku** ručak. 3. Kuvari i **pokretne** poljske kujne. 4. **Mitraljezi** na dvokolicama.

1. Le commandant du corps d'armée, le général **Zajončkovskij** et le commandant de la division, le colonel **Hadžić,** avec **les officiers russes et nos officiers.** 2. Les cuisiniers **grillent de la farine** pour la préparation du repas. 3. Les cuisiniers et les **cuisines de campagne.** 4. Des **mitrailleuses** sur des voitures à deux roues.

1. The Corps-Commander General **Zajončkovskij** and the Divisional Commander Colonel **Hadžić** with the Russian **Staff officers and ours.** 2. Cooks prepare **food in the Boiler.** 3. Cooks with **portable kitchens.** 4. **Machine Guns** on two wheeled gun-carriages.

Логор у Ренији. Дивизија спремна за полазак у Добруџу. Logor u Renjiju. Divizija spremna za polazak u Dobrudžu. Le camp de Renji. La division prête pour le départ pour la Dobrudja. Camp at Renji. Division ready for departure to Dobrudja.

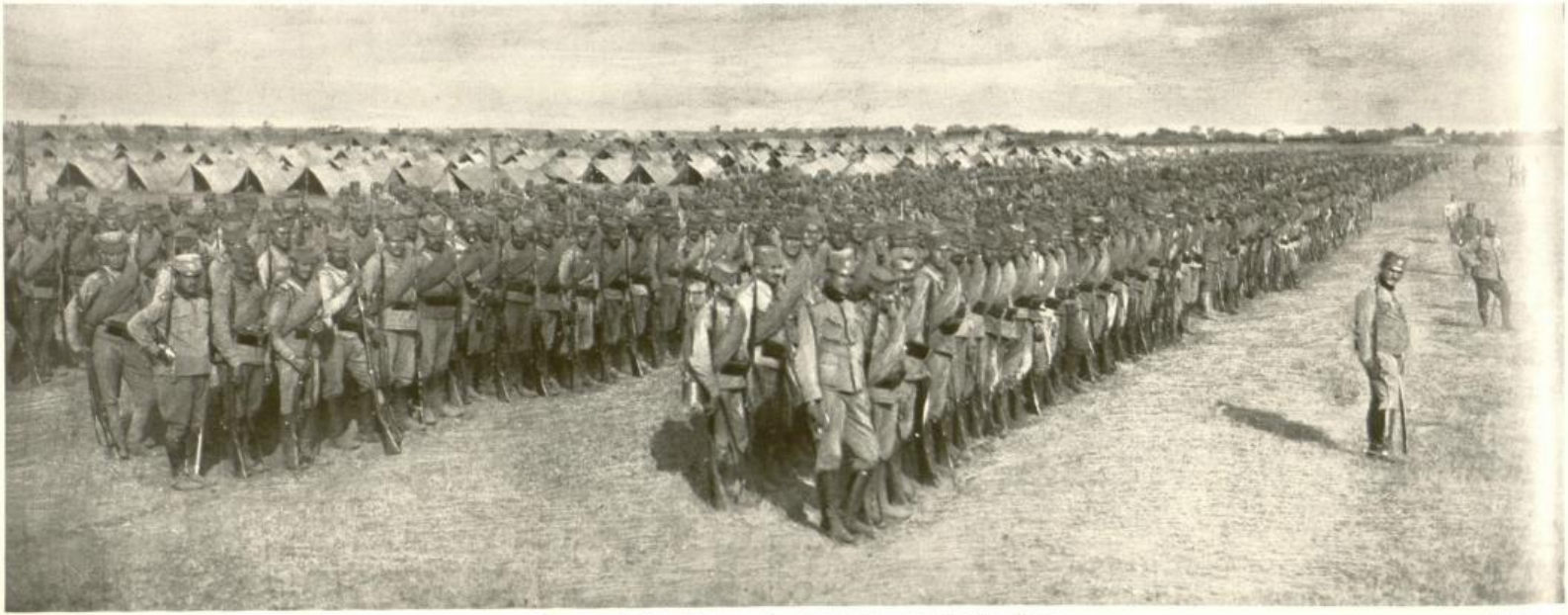

1. Трупе Добровољачке Дивизије очекују **смотру.**

2—3. Логор у Ренији. Последњег дана пред поласком трупа војници, **по свршеној смотри,** сложили пушке у купе и весело кретају пред својим шаторима.

4. **Смотра** трупа I. Српске Добровољачке Дивизије пред укрцавањем у лађе за пут у Добруџу.

(Phot. A. Pe...)

1. Troupe Dobrovoljačke Divizije očekuju **smotru.** 2.—3. Logor u Renjiju. Poslednjeg dana pred poleskom trupa vojnici, po **svršenoj smotri,** složili puške u kupe i veselo kreŧaju pred svojim šatorima. 4. **Smotra** trupa I. Srpske Dobrovoljačke Divizije pred ukrcavanjem u lađe za put u Dobrudže.

1. Les troupes de la division des volontaires attendent leur **inspection.** 2—3. Camp de Renji. Les derniers jours avant leur départ, les soldats, l'**inspection terminée,** ont formé les faisceaux et s'entretiennent gaiement devant les tentes. 4. **Inspection** des troupes de la première division des volontaires serbes avant leur embarquement pour la Dobrudja.

1. The volunteer Division Troops awaiting **inspection.** 2.—3. Camp in Renji. The last day before the departure. Soldiers after **termination of the inspection** have piled arms and amused themselves in front of the tents. 4. **Inspection** of the 1st Serbian volunteer division troops before embarking action for Dobrudja.

Служба Божија пред поласком трупа за Добруџу. Služba Božija pred polaskom trupa za Dobrudžu. Service religieux avant le départ pour la Dobrudža. Divine Service before Departure for Dobrudža.

1. **Служба Божија** у очи поласка трупа.

(Phot. A. Popović)

2. **Митрополит** благосиља крстом добруџанске ратнике.

3. **Хор** Добровољачке Дивизије одговара при богослужењу.

(Phot. A. Popović)

4. Молитва. Ратници **на коленима** моле Свевишњег да им буде у помоћи.

1. **Služba Božija** u oči poláska trupa. 2. **Mitropolit** blagosilja krstom dobrudžanske ratnike. 3. **Hor** Dobrovoljačko Divizije odgovara pri bogoslužênju. 4. Molitva. Ratnici **na kolenima** mole Svevišnjeg da im bude u pomoći.

1. **Le service religieux** la veille du départ des troupes. 2. Le **Métropolite** bénit avec la croix les guerriers de la Dobroudja. 3. **Le Chœur** de la division des volontaires chante pendant le service religieux. 4. La Prière. Les guerriers **à genoux** implorent le secours du Tout-Puissant.

1. **Divine Service** on the eve of the departure of the troops. 2. The **Archbishop** blesses the Dobrudža soldiers with the Cross. 3. The Volunteer-Division **Choir** sings at Divine Service. 4. Prayer. The soldiers pray on their **knees** to God to be good to them and protect them.

I. Српска Добровољачка Дивизија се укрцава на лађе у Ређељу. I. Srpska Dobrovoljačka Divizija se ukrcava na ladje u Renjiju. La division des volontaires serbes s'embarque à Renji. Serbian Volunteers Division embarks in Renji.

1. Ређељ-пристаниште. **Укрцавање** трупа.

2. Утоварење **брашна** за превоз на лађе у пристаништу.

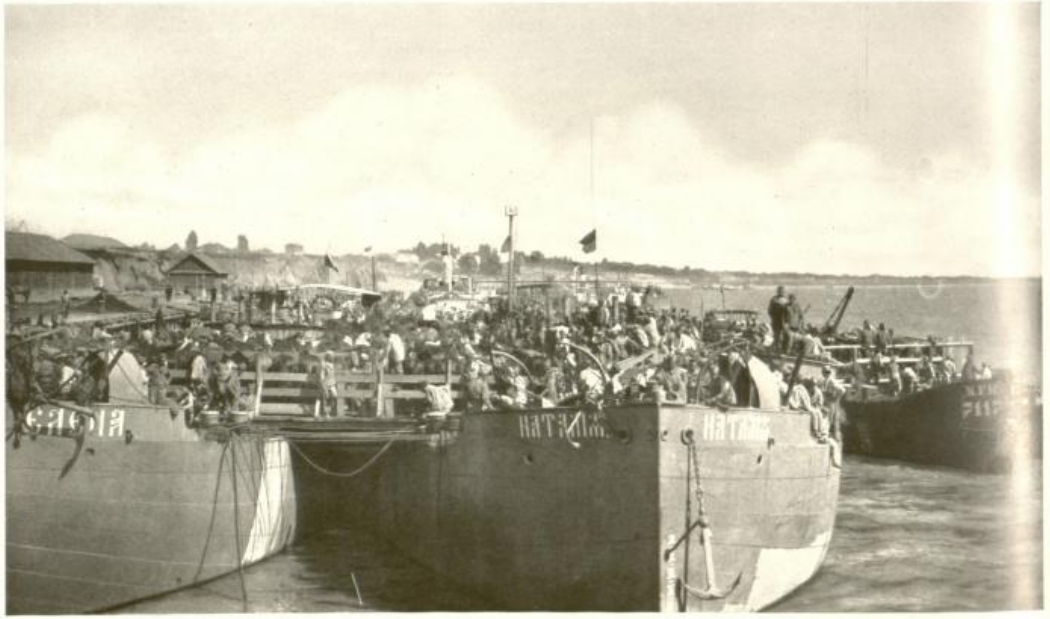
3. **Трупе укрцане**; Командант Дивизије очекује полазак.

4. Командант Дивизије улази у лађу.

5. Командант Дивизије и официри из штаба **на лађи**.

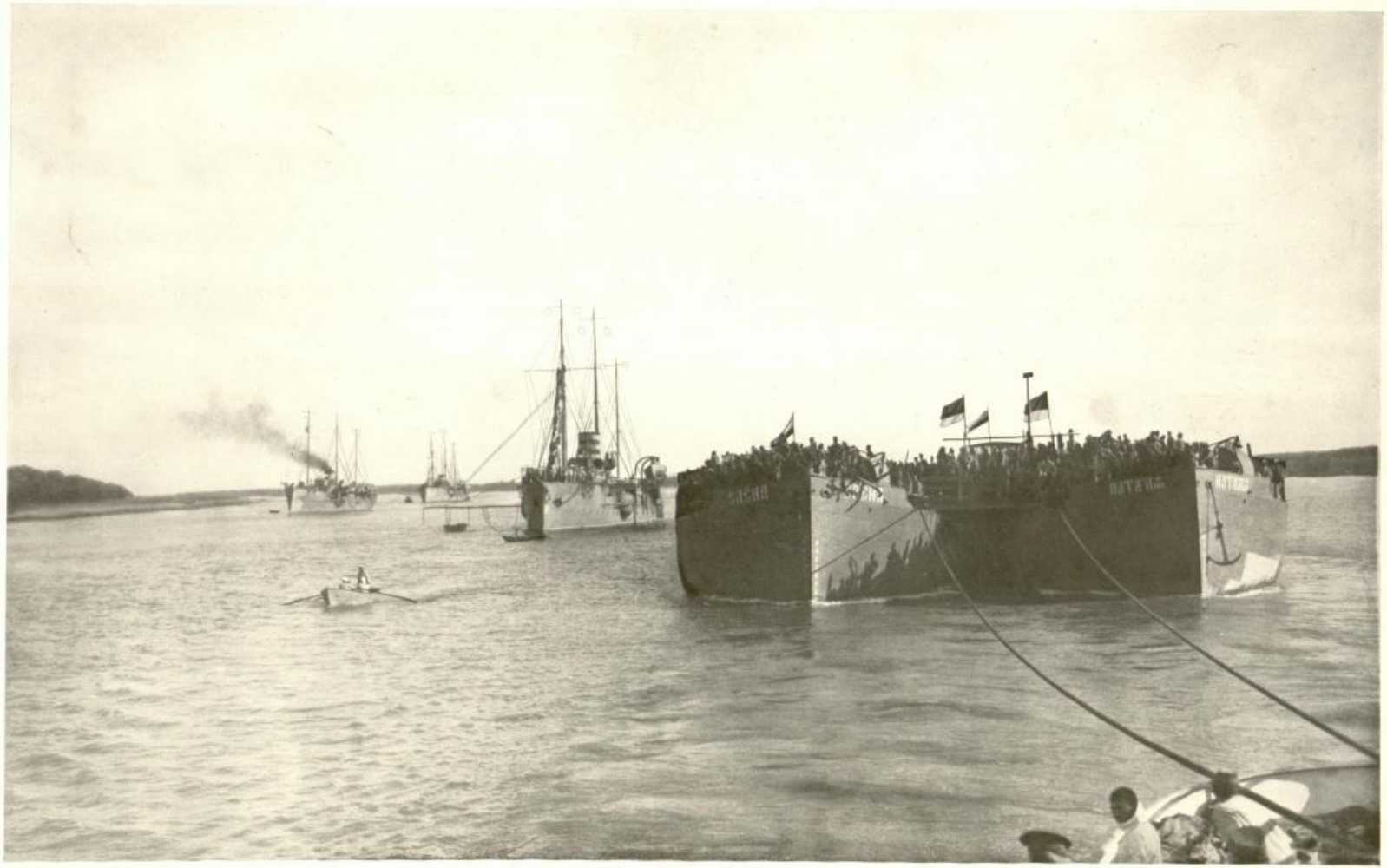

6. Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије укрцане са стоком и возовима **пређу** из Ређеља за Добруџу.

1. Renji-pristanište. **Ukrcavanje** trupa. 2. Utovarivanje **brašna** za prevoz na ladje u pristaništu. 3. **Trupe ukrcane**; Komandant Divizije očekuje polazak. 4. Komandant Divizije **ulazi u ladju**. 5. Komandant Divizije i oficiri iz štaba **na ladji**. 6. Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije ukrcane sa stokom i vozovima **krenu** iz Renjija za Dobrudžu.

1. Le port de Renji. **Embarquement** des troupes. 2. Chargement des **farines** pour le transport jusqu'au bateau dans le port. 3. Les troupes sont **embarquées**. Le commandant de la division attend le départ. 4. Le commandant de la division **se rend** sur le bateau. 5. Le commandant de la division et des officiers de son État-Major **sur le bateau**. 6. Les troupes de la Ire division des volontaires serbes sont bien ckargés et cuirassés embarquées, **quittent** Renji pour la Dobroudja.

1. Renji harbour — **Embarkation** of troops. 2. Loading of **flour** for Transportation to ships in the Harbour. 3. The troops having **embarked**, the Commander of the Division awaits departure. 4. The Commander of the Division **goes** on board. 5. The Commander of the Division and staff officers **on board**. 6. Troops of the Ist Serbian volunteers Division with horses and wagons embarked **proceed on their way** from Renji to Dobrudzha.

Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије, на лађама Руско-Дунавске флотиле, путују за Добруџу. (Phot. A. Popović)

Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije, **na ladjama** Ruske dunavske flotile, putuju za Dobrudžu.

Les troupes de la 1re division des volontaires serbes, sur les **bateaux** de la flottille russe du Danube, s'en vont vers la Dobroudja.

The troops of the 1st Serbian volunteer Division of the **boats** of the Russian Danube-flottila sail to Dobrudja.

Путовање и долазак у Добруџу. Putovanje i dolazak u Dobrudžu. La traversée et l'arrivée dans la Dobrudža. The voyage and arrival in Dobrudža.

1. Пролазак дивизије **поред Галаца.**

2. Пролазак дивизије **поред Браиле.**

3. Долазак дивизије у **Черну Воду.**

4. **Истоваривање** дивизије у Черној Води.

5. **Железнички мост** код Черне Воде на Дунаву.

6. **Черна Вода** (Добруџа).

7. Трупе I. Српске Добровољачке Дивизије **очекују наредбу за покрет.**

8. **Амерички изасланик** обилази нашу дивизију.

9. Амерички изасланик **на великом дурбину** посматра кретање непријатеља.

1. Pretačak divizije **pored Galaca.** 2. Prelazak divizije **pored Braila.** 3. Dolazak divizije u **Černu Vodu.** 4. **Istovarivanje** divizije u Crnoj Vodi. 5. **Železnički most** kod Černe Vode na Dunavu. 6. **Černa Voda** (Dobrudža). 7. Trupe I. Srpske Dobrovoljačke Divizije **očekuju naredbu za pokret.** 8. **Američanski izaslanik** obilazi našu diviziju. 9. **Američanski izaslanik sa velikom durbinu** posmatra kretanje protivnika.

1. La division passe **devant Galatz.** 2. La division passe **devant Brailla.** 3. Arrivée de la division à **Černa-Voda.** 4. **Débarquement** de la division à Černa-Voda. 5. **Pont de chemin de fer** sur le Danube à Černa-Voda. 6. **Černa-Voda** (La Dobroudja). 7. Les troupes de la première division des volontaires serbes **attendent l'ordre d'avancer.** 8. **L'Attaché militaire américain** inspecte notre division. 9. L'Attaché militaire américain avec **la longue vue** observe l'avance de nos ennemi.

1. The voyage of the Division past **Galatz.** 2. The voyage of the Division past **Braila.** 3. Arrival of the Division at **Černa-Voda.** 4. The Division **disembarks** at Černa Voda. 5. **Railway Bridge** across the Danube at Černa-Voda. 6. **Černa Voda** — Dobrudža. 7. The troops of the 1st Serbian volunteer Division **await the command** to advance. 8. The **American Military-Attaché** visits our Division. 9. The American military attaché **with** powerful **field glasses** watches the advance of our enemy.

1. Позиција покривена **јаком артилеријском ватром**; војници се склонили у заклоне.

2. Код **телефонске станице** за време борбе.

3. Пријем хитног **телефонског** извештаја.

4. Наш **први** сусрет са Румунима.

5. **Укопавање** трупа на Кокарџи.

6. **Укопавање** после повлачења са Кокарџе.

7. **Артилеријска ватра** против наших извиђача према Кокарџи.

1. Position pokriveno **jakom artilerijskom vatrom**; vojnici se sklonili u rovitve. 2. Kod **telefonske stanice** za vreme borbe. 3. Prijem hitnog **telefonskog izveštaja**. 4. Naš **prvi susret** sa Rumunima. 5. **Ukopavanje** trupa na Kokardži. 6. **Ukopavanje** posle povlačenja sa Kokardže. 7. **Artilerijska vatra** protiv naših izviđača prema Kokardži.

1. La position couverte d'un **feu de barrage.** Les soldats se sont retirés dans les abris. 2. Poulant le temps de combat, à la **centrale du téléphone.** 3. On reçoit une **nouvelle importante** par le téléphone. 4. Notre **première rencontre** avec les Roumains. 5. Les troupes **s'enterrent** a Kokardža. 6. Les soldats **s'enterrent** après la retraite de Kokardža. 7. **Feu d'artillerie** contre notre cavalerie-patrouille à Kokardža.

1. The position under rapid fire, the soldiers have taken cover. 2. At the **Telephone exchange** at the time of the battle. 3. **Important intelligence** received by telephone. 4. Our **first meeting** with the Roumanians. 5. **Entrenching** of the troops at Kokardža. 6. Entrenching after the retreat from Kokardža. 7. **Artillery fire** against our Cavalry patrol at Kokardža.

1. **Осматрачница** Командантова на положају изнад **Комарде.**

2. **Осматрачница** Командантова на положају изнад **Ење Махале.**

3. Наши **осматрачи** на крову једне колибе.

4. **Исцрпљен дугим напрезањем** пуковник Хаџић спава у земуници.

5. **У земуници** Командантовој изнад Ење Махале за време активије.

6. **Турска артилерија** у Добруџи дејствује противу нас.

1. **Osmatračnica** Komandantova, na položaju iznad **Kokardio.** 2. **Osmatračnica** Komandantova na položaju iznad **Endže Mahale.** 3. Naši **osmatrači** na krovu jedne kolibe. 4. **Iscrpljen dugim naprezanjem** pukovnik Hadžić spava u **zemunici.** 5. **U zemunici** Komandantovoj iznad Endže Mahale za vreme **aktivije.** 6. **Turske artilerija** u Dobrudži dejstvuje protivu nas.

1. La position devant Kokardia. Le **point d'observation** du commandant. 2. **Le poste d'observation** du commandant à la position au dessus de **Endže Mahala.** 3. Nos **observateurs** sur le toit d'une chaumière. 4. **Épuisé par le**surcroup **de fatiguen,** le colonel Hadžić dort dans un abri. 5. **Dans un abri** d'un poste d'observation du commandant pendant la lutte. 6. L'**artillerie turque** tirant contre nous.

1. On the Position in front of Kokardia the commander's **point of observation.** 2. The Commander's point of **observation** on the position above **Endže Mahala.** 3. Our **Observer** on the roof of a hut. 4. **Exhausted** by much **exertion,** Colonel Hadžić sleeps under cover. 5. **Under cover** of the Commander's observation post during a bat. 6. **Turkish artillery** firing upon us.

1—2. **Лујо Ловрић**, поручник, коме је у борби на Кокарџи непријатељско зрно избило **оба ока.**

3. **Јордан Николић** и **Ристо Тохољ** два јунака пала у Добруџи пред Добричом.

4. Гранатом **онакажени** леш једног војника у Енџе Махали.

5. Командант Дивизије са штабом **ручa на брзу руку** и креће на положај.

8. Наше **повлачење** из Добруџе.

6. Командант Дивизије са штабом **за време затишја** на фронту пред Кокарџом.

7. Заплењене **бугарске пушке и муниција** пред Кара Синаном.

9. У **дивизијској** болници; преглед рањеника.

1—2. **Lujo Lovrić**, poručnik, kome je u borbi na Kokarđi neprijateljsko zrno izbilo **oba oka.** 3. **Jordan Nikolić** i **Risto Tohulj** dva junaka pala u Dobrudži pred Dobričkom. 4. Granatom **unakažani leš** jednog vojnika u Enđže Mahali. 5. Komandant Divizije sa štabom **ruča na brzu ruku** i kreće na položaj. 6. Komandant Divizije sa štabom **za vreme zatišja** na frontu pred Kokardžom. 7. Zaplenjene **bugarske puške** i **municija** pred Kara Sinanom. 8. Naše **povlačenje** iz Dobrudže. 9. U divizijskoj **bolnici**, pregled ranjenika.

1—2. **Luju-Lovrit**, Lieutenant, dont les **deux yeux** furent crevés par une balle ennemie. 3. **Jordan Nikolić** et **Risto Tohulj**, deux braves héros tombés dans la Dobroudja. 4. Le **cadavre** d'un soldat, **mutilé** par un obus à Enđže-Mathala. 5. Le commandant de la division **prend à la hâte le déjeuner** et se rend vivement à la position. 6. Le commandant de la division avec l'Etat-Major **pendant une accalmie** au front devant Kokardže. 7. Les **fusils bulgares et des munitions** pris devant Kara Sinan. 8. **Notre retraite** de la Dobroudja. 9. La consultation des blessés au **lazaret** de la division.

1—2. Leutenant Lujo Lovrić whose **eyes** were both shot out by the enemy. 3. **Jordan Nikolić** and **Risto Tohulj**, two heroes who fell at Dobrudja. 4. The **corpse** of a soldier, deformed by a shell at Enđže Mahala. 5. The Divisional Commander **takes a hurried meal** and proceeds immediately to take position. 6. The Divisional Commander with his staff **during a lull** at the Kokardža front. 7. Captured **Bulgarian guns and munitions** before Kara Sinan. 8. **Our retreat** from Dobrudja. 9. Examination of the wounded in the Divisional **hospital.**

1. Руске трупе у борбама на **Кавкаском фронту**. (Phot. Lorrosse)

2. Руси **заробљавају** једну аустријску патролу. (Phot. Lorrosse)

3. И **пси** у служби војске за време рата. (Phot. Rol

4. Руске **претстраже пред Ерзерумом** у Јерменији.

5. Заробљени **Аустријанци** на Руском фронту.

6. Немачка **брза паљба** на руски аероплан.

7. **Један гроб** у транжејном ровљу.

1. Ruske trupe u borbama na **Kavkaskom frontu**. 2. Rusi **zarobljavaju** jednu austrijsku patrolu. 3. I **psi** u službi vojske za vreme rata. 4. Ruske **prestraže pred Erzerumom** u Jermeniji. 5. **Zarobljeni Austrijanci** na Ruskom frontu. 6. Nemačka **brza paljba** na ruski aeroplan. 7. Jedan **grob** u granatnom grotlu.

1. Des troupes russes pendant les combats au **front du Caucase**. 2. Les Russes **font prisonnier** une patrouille autrichienne. 3. Les **chiens** au service de l'armée pendant la guerre. 4. Les **avant-postes russes devant Erzerum** en Arménie. 5. Les **prisonniers de guerre autrichiens** sur le front russe. 6. La **feu de barrage** allemand contre un avion russe. 7. Une **tombe** dans un trou d'obus.

1. Russian troops fighting on the **Caucasian front**. 2. Russians **take** an Austrian patrol **prisoner**. 3. Dogs in the service of the Army at the time of the war. 4. Russian **outpost before Erzerum** in Armenia. 5. The Austrian **prisoners of war** on the Russian front. 6. German **quick fire** against a Russian Aeroplane. 7. A **grave** in a shell-hole.

1—3. И докле с једне стране **артилерија чини пустош**, рушећи и палећи села и градове, с друге стране **ватрогасци** се труде, да пожар угуше и локализују.

4—6. И на свима бојиштима свуда сама пустош и рушевине и ни где које безазлено **лице невине деце**, која плачући моле да им се **да хлеба** или се **умиљавајући смешкају** долазећем ратнику.

7—9. И овде као и вод нас несрећна мајач (старци, жене и деца) или очекују **новости** о својој деци или **поделу хране**, или пак **просе** парче хлеба.

1—3. I dokle s jedne strane **artilerija čini pustoš** rušeći i paleći sela i gradove, s druge strane **vatrogasci** se trude da požar ugase i lokalizuju. 4—6. I na svima bojištima svuda sama pustoš i ruševine i po gde koje bezazleno **lice nevine dece**, koja plačući mole da im se **da hleba** ili se **umiljavajući smeškaju** dolazećem ratniku. 7—9. I ovde kao i kod nas nesrećna majka (starci, žene i deca) ili očekuju **novosti** o svojoj deci ili **podelu hrane**, ili pak **prose** parče hleba.

1—3. Tandis que d'un côté l'**artillerie fait des dévastations** détruisit et incendie des villes et des villages, d'autre part les pompiers s'efforcent d'éteindre le feu et de le localiser. 4—6. Et sur tous les lieux de combat rien que des dévastations, des débris et çà et là on voit **les figures naïves des enfants** qui demandent en pleurant **du pain**, ou qui reçoivent avec **un sourire flatteur** les guerriers qui arrivent. 7—9. Et ici, aussi bien que chez-nous, les pauvres vieillards, les femmes et les enfants malheureux attendent, ou **les nouvelles** de leurs enfants, ou la **distribution des vivres**, ou enfin ces-ci-même **mendier** un morceau de pain.

1—3. The **Artillery on the one hand destroys** and sets fire to everything, to villages and towns and on the other hand the **fire brigade** tries to extinguish and get the fire under control. 4—6. And on every theatre of war nothing but ruin and destruction and here and there the innocent **faces of children**, who, weeping, beg for **bread** or receive the soldiers on arrival with **winning smiles**. 7—9. And here, as with us, the unhappy "weak" (old folk, women and children) wait either for **news** of their relations or for the **distribution of food**, or else they themselves **beg** for bread.

1. **Фердинанд I.** Краљ Румунски.

2. **Таке Јонеску,** бив. Министар, поборник ступања Румуније у рат.

3. **Братијану,** Министар Председник.

4. **Илиеску,** генерал, Начелник штаба Врховне Команде.

5. **Авереску,** генерал, командант II. Армије.

6. **Н. Филипеску,** поборник ступања Румуније у рат.

7. **Петре Карп,** поборник против рата.

8. **Краљ Фердинанд и Принц Карол** при студији операција.

9. **А. Маргиломан,** поборник неутралности; од капитулације Мин. Председник.

10. **Т. Мајореску,** Министар Председник до јануара 1914 год.

11. Румунски **Краљевски пар,** са млађим сином **Николом** за време једне паде[illegible] (Pod l'Illustr

1. **Ferdinand I.** Kralj Rumunski. 2. **Take Jonescu,** biv. Minister, pobornik stupanja Rumunije u rat. 3. **Bratianu,** Minister Predsednik. 4. **Iliescu,** general, Načelnik štaba Vrhovne Komande. 5. **Averescu,** general, Komandant II. Armije. 6. **N. Filipescu,** pobornik stupanja Rumunije u rat. 7. **Petre Carp,** pobornik protivu rata. 8. **Kralj Ferdinand** i **Prince Karol** pri studiji operacija. 9. **A. Marghiloman,** pobornik neutralnosti, od kapitulacije Min. Predsednik. 10. **T. Majorescu,** Minister Predsednik do januara 1914 g. 11. Rumunski **Kraljevski Par,** sa mladjim sinom **Nikolom** za vreme jedne parade.

1. **Ferdinand Ier,** Roi de Roumanie. 2. **Take Jonnesco,** ancien ministre, partisan de l'entrée de la Roumanie en guerre. 3. **Bratiano,** Président des ministres. 4. Le général **Iliesco,** chef de l'Etat-Major du Quartier général. 5. Le général **Averescu,** commandant de la deuxième armée. 6. A. **Filipescu,** partisan de l'entrée de la Roumanie en guerre. 7. **Petre Karp,** chef du parti des Neutres. 8. **Le Roi Ferdinand** et le **Prince Carol** étudiant les opérations. 9. **A. Margiloman,** partisan de la neutralité et après la capitulation Premier Ministre. 10. **T. Majorescu,** Président des Ministres jusqu'en janvier 1914. 11. Le **couple royal** roumain avec son fils cadet **Nikola** pendant une revue.

1. **Ferdinand I.** King of Roumania. 2. **Take Jonescu,** former Minister advocated Roumania's taking part in the war. 3. **Bratianu,** Prime Minister. 4. General **Iliescu,** Chief of the Head-quarters Staff. 5. General **Averescu,** Commander of the IInd Army. 6. A. **Filipescu,** Advocate for Roumania's taking part in the War. 7. **Petre Karp,** leader of the neutralists. 8. **King Ferdinand** and **Prince Carol** studying the operations. 9. **A. Margilomen,** Champion for neutrality, was Prime Minister after the Capitulation. 10. **T. Majorescu,** Prime Minister until January 1914. 11. The **Roumanian King and Queen** with their young son **Nikola** during a parade.

1. **Румунске трупе** на маршу ка теснацу Предеалу.

2. Румунске трупе **прелазе преко Дунава.**

3. Румунске трупе у повлачењу, **после пада Букурешти.**

4. **Аустријски монитори** руше и пале румунска пристаништа на Дунаву.

5. **Прва помоћ** тешко рањеним Румунима.

8. Немачко туторство у Букурешти.

6. После борбе у Трансилванији-стано **ништво на разбојишту** тражи своје међу погинулима.

7. После борбе код **Брашова** — погинули Румуни.

9. Краљица крај рањеника.

1. **Rumunske trupe** na maršu ka tesnacu Predealu. 2. Rumunske trupe **prelaze preko Dunava.** 3. Rumunske trupe u povlačenju **posle pada Bukurešti.** 4. **Austrijski monitori** ruše i pale rumunska pristaništa na Dunavu. 5. **Prva pomoć** teško ranjenim Rumunima. 6. Posle borbe u Transilvaniji-**stanovništvo na raz**bojištu traži svoje među izginulima. 7. Posle borbe kod Brašova — izginuli Rumuni. 8. Nemačko Guvernerstvo u Bukureštu. 9. Kraljica kraj ranjenika.

1. Des **troupes roumaines** en marche pour le défilé de Predeal. 2. Des troupes roumaines **passent le Danube.** 3. Les troupes roumaines en retraite **après la perte de Bucarest.** 4. **Moniteurs** autrichiens détruisent et incendient le port roumain sur le Danube. 5. Les **premiers secours** pour les Roumains grièvement blessés. 6. Après la bataille en Transylvanie la population visite cherche ses proches parmis les morts. 7. Après la Bataille de Brassov. Les Roumains tombés. 8. Le gouvernement allemand à Bucarest. 9. La Reine au chevet des blessés.

1. **Roumanian troops** on the march to the Predeal mountain pass. 2. Roumanian troops **crossing the Danube.** 3. Roumanian troops in retreat **after the fall of Bucharest.** 4. **Austrian monitors** destroy and set fire to Roumanian port on the Danube. 5. **First aid** to severely wounded Roumanians. 6. After the battle in Transylvania the **civil population** seek their relations amongst the fallen. 7. Fallen Roumanians after the battle of Brassov. 8. The german Government in Bucharest. 9. The Queen at nurse.

1. **Франц Јозеф** на смртном одру († 21. новембра. 1916 год). (Phot. Broekmann)

2. **Кнез Мирко** Петровић — пред смрт.

4. **Цар Карло** полаже заклетву на дан крунисања у Будимпешти.

3. **На пратњи** Франц Јозефовој. Цар Карло са Цитом и сином, за њима Краљ Фердинанд, принц Леополд, Краљ Саксонски и др. (Phot. Broekmann)

5. **Карло I.** Цар Аустријски, IV. Краљ мађарски са **Цитом** и Ottom.

1. **Franz Joseph** na smrtnom odru († 21. novembra 1916. god.). 2. **Knez Mirko** Petrović-pred smrt. 3. **Na pratnji** Franz Joseph-ovoj: Car Karlo sa Zitom i sinom, za njima Kralj Ferdinand, Prinz Leopold, Kralj Saksonski i dr. 4. **Car Karlo polaže zakletvu** na dan krunisanja u Budim-Pešti. 5. **Karlo I.** Car Austrijski, IV. Kralj Madžarski sa **Zitom** i **Ottonom**.

1. L'**Empereur Franz Joseph** sur son lit de mort († 21 Nov. 1916). 2. Le **Prince Mirko** Petrović avant sa mort. 3. Pendant l'**enterrement** de Franz Joseph: L'Empereur Karl, l'Impératrice Zita et son fils, derrière eux: le Roi Ferdinand, le Prince Leopold, le Roi de Saxe etc. 4. L'**Empereur Karl prête serment** le jour du couronnement à Budapest. 5. **Karl** Ier, Empereur d'Autriche, IV Roi de Hongrie avec l'Impératrice Zita et Otto.

1. Emperor **Franz J** **funeral** of Empero The King of Saxon of Austria IV Kin

ph on his Deathbed († Nov. 21st 1916). 2. **Prince Mirko** Petrović before his death. 3. At the **ral** of Joseph: Emperor Karl with Empress Zita and son, behind King Ferdinand, Prince Leopold, etc. 4. **Emperor Karl takes the oath** on Coronation Day in Budapest. 5. **Karl** I., Emperor of Hungary, with Zita and Otto.

1. **Долазак Команданта Корпуса** и официра II. Дивизије у Одесу.

2. **Генерал Живковић**, Командант Корпуса, поздравља се са официрима.

3. Генерал Живковић **обилази фронт** почасне чете.

4. Генерал М. Живковић, **Командант Добровољачког Корпуса** Срба, Хрвата и Словенаца, **са својим штабом** у Одеси.

5. **Пред Штабом Корпуса** у Одеси за време свечаности.

6. **Генерал Марић**, држи говор трупама Добровољачког Корпуса за време свечаности.

1. **Dolazak Komandanta Korpusa** i oficira II. Divizije u Odesu. 2. **General Živković**, Komandant Korpusa, pozdravlja se sa oficirima. 3. General Živković **obilazi front** počasne čete. 4. General M. Živković, **Komandant Dobrovoljačkog Korpusa** Srba, Hrvata i Slovenaca, **sa svojim Štabom** u Odesi. 5. **Pred Štabom Korpusa** u Odesi za vreme svečanosti. 6. **General Marx**, drži govor trupama Dobrovoljačkog Korpusa za vreme svečanosti.

1. L'**Arrivée du commandant du corps** et des officiers de la deuxième division à Odessa. 2. Le **général Živković**, commandant du corps, salue les officiers. 3. Le général Živković **passe en revue** le front de la compagnie d'honneur. 4. Le général Živković, **Commandant du corps** des volontaires serbes, croates et slovènes, **avec son Etat Major** à Odessa. 5. **Devant l'Etat-Major du corps** à Odessa lors de la fête. 6. Le **général Marx** tient un discours aux troupes du corps des volontaires pendant la fête.

1. **Arrival of the Commandant of the Corps** and officers of the II. Division in Odessa. 2. **General Živković**, Commandant of the Corps, greets officers. 3. General Živković **watches the march past** of the **guard of honour**. 4. General Živković, **Commandant of the Volunteer Corps** of Serbs, Croats and Slovenes, **with his staff** in Odessa. 5. **Before the Staff of the corps** in Odessa at the time of the Celebration. 6. **General Marx** makes a speech to the Volunteers Corps troops at the time of the Celebration.

1. **Прослава Петров дана** код Допунског батаљона у Одеси.

2. Генерал Живковић **разговара** са војницима.

3. Наша дивизија **за време смотре** револуционе војске од стране Министра Вој[ног]

4. **Предаја застава** пуковима II. Добровољачке Дивизије, која због појаве револуције није учествовала у борбама на Руском фронту.

5. Наша 3 официра, који су у аустријској униформи **побегли из** зароб[ље]ничких логора и дошли у Русију: Гошић, Јевтић и мајор Савићевић.

1. **Proslava Petrov-dana** kod Dopunskog bataljona u Odesi. 2. General Živković **razgovara** sa vojnicima. 3. Naša divizija **za vreme smotre** revolucionar vojske od strane ruskog Ministra Vojnog Gučkova. 4. **Predaja zastava** pukovima II. Dobrovoljačke Divizije, koja zbog pojave revolucije nije učestvovala u borbama na Ruskom Frontu. 5. Naša tri oficira, koji su u austrijskoj uniformi **pobegli iz zarobljeničkih logora** i došli u Rusiju: Tosa Gosić, Toša Jevtić i major Savićević.

1. **Service religieux** dans notre Bataillon de dépôt à Odessa. 2. Le général Živković **s'entretient** avec les soldats. 3. Notre division **pendant l'inspection** des armées révolutionnaires par le Ministre de la Guerre russe Gučkov. 4. **Les drapeaux sont remis** aux régiments de la IIme division des volontaires, qui n'a pas pris part aux combats sur le front russe à cause de l'éclatement de la Révolution. 5. Nos trois officiers, qui se sont **enfuis, en uniforme autrichien, du camp de leur internement,** sont arrivés en Russie : Tosa Gosic, Toša Jevtić et le commandant Savicevic.

1. **Divine Service** of Reserve battalions in Odessa. 2. General Živković **in conversation** with soldiers. 3. Our Division **during the inspection** of the revolutionary armies by Gučkov, Russian Minister of War. 4. **Presentation** of the **colours** of the II. Volunteer Division regiments, who on account of their outbreak of the Revolution did not take part in the fighting on the Russian Front. 5. Three of our officers who **escaped from the concentration camp** and came to Russia: Tosa Gosic, Toša Jevtić and Major Savicevic.

1. **Браћа Чеси,** где год су могли, предавали су се листом Савезницима и ступали у Добровољце.

2. **Чешки легионари** у борбама на руском фронту.

3. **Одлазак из Русије.** Официри нашег Добровољачког Корпуса при поласку са железничке станице у Одеси.

4. Чешки легионари **на одмору** у окопима.

5. Чеси **напуштају револуциони фронт** и путују за Сибир.

6. Чеси се **укрцавају за даљи пут** преко Сибира.

1. **Braća Česi** gde god su mogli predavali su se listom Savezницima i stupali u dobrovoljce. 2. **Češki legionari** u borbama na ruskom frontu. 3. **Odlazak iz Rusije.** Oficiri našeg Dobrovoljačkog Korpusa pri polasku sa železničke stanice u Odesi. 4. Češki legionari **na odmoru** u okopima. 5. Česi **napuštaju revolucioni front** i putuju za Sibir. 6. Česi se **ukrcavaju za dalji put** preko Sibira.

1. Nos frères **Tchèques** partout, où il leur fût possible, se rendirent aux Alliés et formerent des organisations de combat. 2. **Les Légionnaires tchèques** pendant les combats sur le front russe. 3. **Départ de la Russie.** Des officiers de notre Corps de volontaires au départ de la Gare d'Odessa. 4. Les Légionnaires tchèques dans les tranchées **pendant une trêve.** 5. Les **Tchèques quittent le front des révolutionnaires** et ourchent vers la Sibérie. 6. **Transport des Tchèques** en chemin de fer pour les conduire au Sibérie.

1. Our Czech brethren wherever possible attached themselves to the Allies and formed fighting organizations. 2. **Czech Legionaries** fighting on the Russian front. 3. **Departure from Russia:** Officers of our volunteer corps at the Railway station in Odessa at the time of departure. 4. Czechs resting in the trenches **during a lull.** 5. Czechs **leave the revolutionary front** and march to Siberia. 6. Czechs are entrained for **further transport to Siberia.**

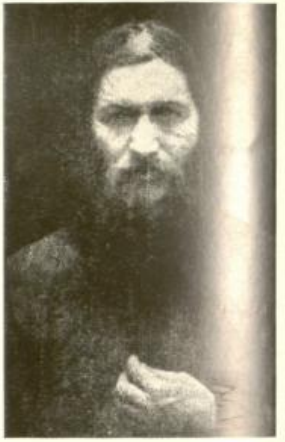
1. Руски **Цар Николај** са **Царевићем Алексејем.**

2. **Царица** са **кћерима: Олгом, Таћаном, Маријом и Анастасијом.**

3. **Григорије Распутин,** лажни духовник и развратник, у друштву дворских дама (× Вирубова која је увела Распутина у Двор).

4. **Г. Распутин.** (убијен 30. децембра [illegible] од кнеза Јусупова и Пурешкевића).

5. Петроград-Знаменски Трг-Споменик Александра III. **Прве револуционе манифестације.**

6. Петроград. 17. марта 1917. г.) **Барикаде** са полеглим топовима по улицама.

(Phot. L'Illustration)

1. Ruski **Car Nikolaj** sa Carevićem **Aleksejem.** 2. **Carica** sa kćerima: **Olgom, Tatjanom, Marijom** i **Anastasijom.** 3. **Grigorije Raspotin,** lažni duhovnik i razvratnik, u društvu dvorskih dama (× Virubova, koja je uvela Raspotina u Dvor). 4. **G. Raspotin** (ubijen 30. decembra 1916. god. od kneza Jusupova i Purišekvića). 5. Petrograd-Znanenski Trg-Spomenik Aleksandra III. **Prve revolucionе manifestacije.** 6. Petrograd. (17. marta 1917. g.) **Barikade** sa poljskim topovima po ulicama.

1. Le Tsar **Nikolaj** entre avec son fils Alekseï. 2. La Tsarine avec ses filles : Olga, Tatjana, Marija et Anastasija. 3. **Grigorije Raspotin,** faux prêtre et démoraliste en société des dames de la cour. (**Virubova** (×) qui a introduit Raspotin à la cour.) 4. **Raspotin** (tué assassiné le 30 décembre 1916 par le prince Jusupov et Purešković). 5. Petrograd. Znanenski monument d'Alexandre III. **Les premières manifestations révolutionnaires.** 6. Petrograd (17 mars 1917). **Des barricades** avec des canons de campagne à travers les rues.

1. Russian **Czar Nikolaj** and his son Alekseï. 2. The Czarina with her daughters Olga, Tatjana, Marija and Anastasija. 3. **Grigorije Raspotin,** a false priest and a demoralizing influence in company of the ladies in waiting. (**Virubova** (×) who introduced Raspotin to the Court). 4. **Raspotin** murdered by Prince Jusupov and Purešković, December 30th 1916. 5. Petrograd. The Znanenski Market place with the Statue of Alexander III. The **first revolutionary demonstrations.** 6. Petrograd (March 3rd 1917). **Barricades** with laid-guns in the streets.

Главе Привремене Владе и револуције. Glave Privremene Vlade i revolucije. Les Têtes du Gouvernement provisoire et de la Révolution. The Heads of the provisional Government and the Revolution.

1. **А. Керенски,** Министар Правде доцније Министар Председник и диктатор.

2. **М. Родјанко,** Председник четврте и последње думе.

3. **Кнез Лвов,** први Министар Председник револуционе владе.

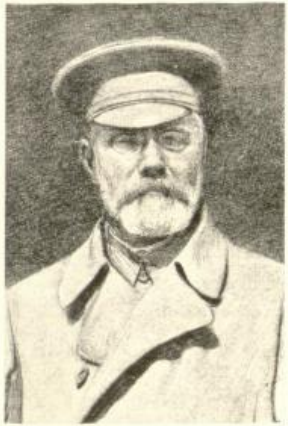
4. **П. Миљуков,** Министар Спољних Послова, бој кадета (навесни бугарофил).

5. **Генерал Корнилов,** Врховни Командант после Брусилова.

6. **К. Брешковскаја,** „бака револуције". До револуције у Сибиру на заточењу.

7. **А. Гучков,** Министар Војни (вођ Октобриста), Председник треће думе.

8. **В. Лебедев,** Министар Марине у Кабинету Керенског.

9. **В. Чернов,** шеф социјалиста револуционара, Министар Пољопривреде у Кабинету Керенског.

10. **Велики Кнез Михаил,** брат цареви, царевим манифестом назначен за наследника.

11. **Велики Кнез Кирил,** први Романов, који је пришао револуционој влади.

1. **A. Kerenski,** Ministre Procès, devenu Ministre Président i dictateur. 2. **M. Rodjanko,** Président dernier de la IVème et en même temps dernière Duma. 3. **Le Prince Lvov,** le premier président du Conseil du gouvernement de la Révolution. 4. **P. Miljukov,** Ministre des Affaires étrangères et guide du parti des Cadets (connu comme bulgarophile). 5. Le **général Kornilov,** généralissime après Brusilov. 6. **K. Breškovskaja,** la grand'mère de la Révolution est restée en Sibérie revolutionnée aux travaux forcés jusqu'à l'éclatement de la Révolution. 7. **A. Gučkov,** Ministre de la guerre, président de la IIème Duma. 8. **W. Lebedev,** Ministre de la marine dans le cabinet de Kerenski. 9. **W. Černov,** chef du parti socialiste révolutionnaire, Ministre de l'Agriculture dans le cabinet de Kerenski. 10. **Grand-Duc Mihail,** frère du tzar, désigné par le manifeste pour succéder sur le trône. 11. **Grand-Duc Kiril,** le premier Romanov qui s'est uni au gouvernement révolutionnaire.

1. **A. Kerenski,** Minister of Justice, later Prime Minister and Dictator. 2. **M. Rodjanko,** President of the fourth and last Duma. 3. **Prince Lvov,** the first Prime Minister of the Revolutionary Government. 4. **P. Miljukov,** Minister of Foreign Affairs, leader of the Cadet Party (well known Bulgarophil). 5. **General Kornilov,** Commander in Chief after Brussilov. 6. **K. Breškovskaja,** "Grandmother of the Revolution", in prison in Siberia until the outbreak of the Revolution. 7. **A. Gučkov,** Minister of war. President of the IInd Duma. 8. **W. Lebedev,** Naval Minister in the Kerenski Cabinet. 9. **W. Černov,** Chief of the socialist revolutionary party. Minister of Agriculture in the Cabinet of Kerenski. 10. **Prince Michail** intended by proclamation of the Czar to ascend the Throne. 11. **Prince Kiril,** the first Romanov to attach himself to the Revolutionary Government.

Манифестације револуционара. Manifestacije révolucionara. Manifestations revolutionnaires. Revolutionary Demonstration.

1. Одеса. „Да живи Краљ Петар, да живи Србија" виче руски **револуционари.**

2. **Вознесенск.** Официри I. Дивизије пред Штабом.

3. Код наше **брдске батерије.**

4—6. Одеса. Револуционарне трупе и многобројне организације са **црвеним заставама и на њима исписаним револуционим девизама** густим масама дефилују улицама.

7—9. **Болград-Бесарабија.** И овде у овом малом месту у ближини фронта, револуционарне трупе и разне организације манифестују преврат.

1. Odessa. **„Da živi Kralj Petar, da živi Srbija"** viče ruski **revolucionari.** 2. **Voznesensk.** Oficiri I. Divizije pred Stabom. 3. Kod naše **brdske baterije.** 4—6. Odesa. Revolucionarne trupe i mnogobrojne organizacije sa **crvenim zastavama i na njima ispisanim revolucionim devizama** gustim masama defiluju ulicama. 7—9. **Bolgrad-Besarabija.** I ovde u ovom malom mestu u blizini fronta, revolucionarne trupe i razne organizacije manifestuju prevrat.

1. Odessa: **«Vive le Roi Petar, vive la Serbie!»** s'écrient les russes révolutionnaires. 2. **Voznessensk.** Les Officiers de la première division devant l'Etat-Major de la division. 3. Près de notre **batterie de montagnes.** 4—6. Odessa. Des troupes révolutionnaires et de nombreuses organisations **avec des drapeaux rouges, sur lesquels sont inscrites des maximes révolutionnaires,** défilent en masses dans les rues. 7—9. **Bolgrad-Bessarabie.** Et ici, dans ces petits lieux, tout près du front, des troupes révolutionnaires et différentes autres organisations manifestent pour le renversement du gouvernement.

1. Odessa: **"Long live King Petar, long live Serbia!"** is the cry of the Revolutionists. 2. **Voznessensk.** The officers of the 1st Division in front of the Staff building. 3. Our **mountain Battery.** 4—6. Odessa. Revolutionary troops and numerous Organisations, carrying **red flags on which revolutionary devices are inscribed,** march through the streets. 7—9. **Bolgrad-Bessarabia;** here in these small places near the front, revolutionary troops and various organisations demonstrate for revolution.

Манифестације у Одеси. Manifestacije u Odesi. Manifestations à Odessa. Manifestations in Odessa.

1—3. Одеса. После извршеног невољуционог преврата **дуго времена и скодневно,** кретале су се одушевљене масе, славећи извршено дело.

4—6. Одеса. Готово **сви родови војске** и **све могуће цивилне професионалне и конфесионалне организације** узеле су учешћа у револуционим манифестацијама.

7—9. Одеса. Прво **козачки одреди** на коњима, затим **кадетски корпуси,** затим **цивилне чиновничке организације** кретале су се густим колонама.

1—3. Odessa. Poste ivrienog revolucionog prevrata **dugo vremena i svakodnevno** kretale se se oduševljene mase slaveći izvršeno delo. 4—6. Odesa. Gotovo **svi rodovi vojske** i **sve moguće civilne, profesionalne** i **konfesionalne organizacije** uzele su učešća u revolucionim manifestacijama. 7—9. Odesa. Prvo **kozački odredi** na konjima, zatim **kadetski korpusi,** zatim **civilne činovničke organizacije** kretale su se gustim kolonama.

1—3. Odessa: La Révolution faite, les masses continuaient à passer dans les rues, **presque chaque jour, et pendant assez longtemps** animant et louant le fait accompli. 4—6. Odessa: Presque **toutes les organisations militaires et civiles, profesionnelles et confessionnelles,** prirent part aux manifestations révolutionnaires. 7—9. Odessa: d'abord des **détachements de Cosaques** à cheval venaits des **corps de cadets** puis enfin les **organisations des employés civils** défilaient en rangs serrés et en colonnes épaisses.

1—3. Odessa: After the revolutionary overthrow had been carried out, **for a long time and almost daily** animated crowds passed through the streets praising the accomplished deed. 4—6. Nearly **all kinds of military, civil, professional and religious** organisations took part in the revolutionary manifestations. 7—9. Odessa: First a **detachment of Cossacks,** then the **Cadet corps,** afterwards **Civilian official organisations,** marched in close columns through the town.

(1–3) Одеса. Свечана **сахрана једног** пилота умрлог од задобијених рана; једновремено и опште револуционарне манифестације.

4. Командант VI. Армије **Генерал Цуриков, држи говор** официрима.

5. После богослужења **свештеник чита царево одрицање од престола.**

6. Револуционарне **трупе присуствују читању манифеста.**

7. **Гучков,** Министар Војни, **држи смотру** трупама у Одеси.

8. Одеса. **Смотра трупа**—парадни марш пред Министром. (X)

9. **Заклетва Привременој Влади.**

1–3. Odesa. **Svečana sahrana jednog pilota** umrlog od zadobijenih rana; jednovremene i opšte revolucionarne manifestacije. 4. Komandant VI. Armije **General Curikov, drži govor** oficirima. 5. Pred bogoslužnjem **sveštenik čita carevo odricanje od prestola.** 6. Revolucionarne **trupe prisustvuju čitanju manifesta.** 7. **Gučkov,** Ministar Vojni, **drži smotru** trupama u Odesi. 8. Odesa. **Smotra trupa**—paradni marš pred Ministrom (X). 9. **Zaklетva Privremenoj Vladi.**

1–3. Odessa: **Enterrement solennel d'un pilote** mort des suites de ses blessures; en même temps des manifestations révolutionnaires de toutes parts. 4. Le Commandant de la VIme armée, le général Zurikhov, **tient un discours** aux officiers. 5. Après le service religieux **le prêtre lit le manifeste de l'abdication du Tsar.** 6. Des **troupes** révolutionnaires **assistent à la lecture du manifeste.** 7. Le Ministre de la Guerre, **Gutkov,** passe une inspection des troupes à Odessa. 8. Odessa: **Inspection des troupes.** La marche du parade devant le **Ministre.** 9. Les troupes prêtent **serment au Gouvernement Provisoire.**

1–3. Odessa: Ceremonial **funeral procession** of a pilot who died of his wounds, combined with general revolutionary demonstrations. 4. General Zurikhov, Commander of the VIth Army, **makes a speech** to his Officers. 5. After Divine Service the **priest reads the abdication manifest** of the Czar. 6. Revolutionary **troops are present** at the reading **of the manifest.** 7. **Gutkov,** Minister of War, inspects the troops in Odessa. 8. Odessa. **Inspections** of troops and march past before the Minister. 9. The troops take **the oath for the temporary Government.**

1. Албер**т Томас**, са Генералом Корниловим **обилази руски фронт** после револуције.

2. Револуционе **трупе у нападу** против Немаца.

3. **Смрт хероја** у препреченим бодљикавим жицама.

4. Немачки **агитатори позивају масе** на закључење мира.

5. **Большевичке жене** као војници чувене војске.

6. Радници петроградских завода, пошто су **се наоружали у магацинима војног арсенала**, манифестују улицама. (Phot. L'Illustration)

1. **Albert Thomas**, un Généralen Kornilovom **obilazi ruski front** posle revolucije. 2. Revolucionne trupe **u napadu** protiv Nemaca. 3. **Smrt heroja** u prepređenim bodljikavim žicama. 4. Nemački **agitatori pozivaju mase** na zaključenje mira. 5. **Boljševičke žene** kao vojnici čuvene vojske. 6. Radnici petrogradskih zavoda, pošto su, **se naoružali u magazinima vojnog arsenala**, manifestuju ulicama.

1. **Albert Thomas** avec le général Kornilov **inspectent le front russe** après la Révolution. 2. Les troupes révolutionnaires **attaquent** les Allemands. 3. **La mort des héros** dans des réseaux de fil de fer barbelés. 4. Les **agitateurs allemands invitent les masses** à faire la paix. 5. **Les femmes bolchevistes** comme soldats de l'Armée rouge. 6. Les ouvriers des entreprises industrielles de Petrograde, **après avoir pris des armes dans les arsénaux**, manifestent dans les rues.

1. **Albert Thomas** and General Kornilov **inspect the Russian front** after the revolution. 2. Revolutionary troops **attacking** the Germans. 3. **Death of heroes** in the wire entanglements. 4. **German agitators demand of the people** to make peace. 5. **Bolshevist women** as soldiers of the red army. 6. Workmen of Petrograd Industrial Concerns, **after having armed themselves from the arsenal**, march through the Streets.

Немци наступају — Руси се повлаче. Nemci nastupaju—Rusi se povlače. Les Allemands avancent, les Russes se retirent. The German advances, the Russians retreat

1. Цар **Вилем** и **Фелдмаршал принц Леополд** на положају Злота Гора.

2. Немачка артилерија у **блатњавом земљишту** пред Јаковштатом.

3. **Поље смрти** пред Кијевљанином.

4. Аустријанци у наступању кроз **запаљена руска села.**

5. Бољшевичком агитацијом **завеђени руски војници бацају оружје и предају се.**

6. Руси **заражени** бољшевизмом **бегају с фронта.**

7—8. Указ**ујд енглески официри задржавају бегунце-зараза је захватила фронт.**

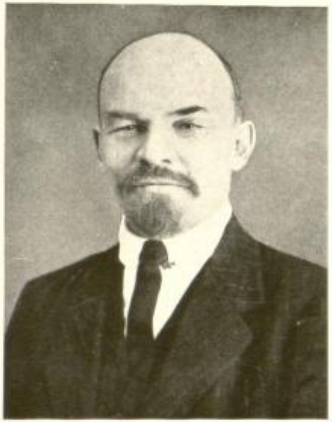
9. Уза**луд Керевски позива трупе** на одбрану **части и** [illegible]

1. **Car Wilhelm** i **Feldmaršal Princ Leopold** na položaju Zlota Gora. 2. Nemačka artilerija **u blatnjavom zemljištu** pred Jakovštatom. 3. **Polje smrti** pred Kijevom. 4. Austrijanci u nastupanju **kroz zapaljena ruska sela.** 5. Boljševičkom agitacijom zavedeni, **ruski vojnici bacaju oružje i predaju se.** 6. Rusi zaraženi boljševizmom **begaju s fronta.** 7—8. Uzaludno **engleski oficiri zadržavaju begunce-zarazu** je zahvatila front. 9. Uzaludno **Kerenski poziva trupe** na odbranu časti i otadžbine.

1. **L'Empereur Wilhelm** et le **Feldmarschall**, le **Prince Leopold** sur la position de Zlota Gora. 2. L'Artillerie allemande dans **des terres argileuses** devant Jakobstadt. 3. **Le champ de la mort** devant Kiuiew. 4. Les Autrichiens avancent à travers des **villages russes incendiés.** 5. Des Soldats russes trompés par l'agitations bolcheviste **jettent leurs fusils et se rendent à l'ennemi.** 6. Les Russes pris de Bolchevisme **fuient le front.** 7—8. En vain **les officiers anglais forcent les fugitifs à retourner.** Cette épidémie s'est emparée du front entier. 9. En vain **Kerenski rappelle les troupes** pour la défense de l'honneur et de la patrie.

1. **Emperor Wilhelm and Fieldmarshal Prince Leopold** on the Zlota Gora position. 2. German artillery in a [illegible] position before Jakobstadt. 3. **Field of dead** before Kiuiew. 4. Austrians advance through Russian villages which **have been set on fire.** 5. Russian soldiers who have been led astray by Bolshevist Agitators **throw down** their arms **and surrender to the enemy.** 6. Russians affected by Bolshevism **flee from the front.** 7—8. In vain the English officers **try to force the fugitives to go back,** the epidemic has taken possession of the entire front. 9. In vain **Kerenski calls the troops** to defend Honour and Country.

Большевичке главе и револуционари. Boljševičke glave i revolucionari. Des Têtes bolchevistes et révolutionnaires. Bolshevist ch'e's and Revolutionists.

1. **В. Ульянов-„Ленjин"**, Председник Руских Совjета.

2. **Л. Бронштајн „Троцки"**, Комесар Спољних Послова, доцније Војске и Морнарице.

3. **Чеидзе**, Председник радничког совjета.

4. г-ђа Колонтај, Комесар социјалне помоћи.

5. Прапорчик **Крыленко**, Комесар ратни.

6. **Чичерин**, доцнији Комесар Спољних послова.

7. **Посланици уставотворне скупштине**, сакупљени у Петрограду и насилно растерани од бољшевика.

8. Манифестације на дан 5. априла **жртвама револуције**.

9. **Церетели**, мобилизовано општу продукцију.

1. **V. Uljanov-„Lenin"**, Predsednik Ruskih Sovjeta. 2. **L. Braunstein „Trocki"**, Komesar Spoljnih Poslova, docnije Vojske i Mornarice. 3. **Čeidze**, Predsednik Radničkog Sovjeta. 4. Gđa **Kolontaj**, Komesar Socijalne Pomoći. 5. Praporčik **Kriljenko**, Komesar Rata. 6. **Čičerin**, docnij Komesar Spoljnih Poslova. 7. **Poslanici Ustavotvorne Skupštine** sakupljeni u petrogradu i nasilno rasterani od boljševika. 8. Manifestacije za dan 5. aprila **žrtvama revolucije**. 9. **Ceretelj**, proklamova opštu mobilizaciju celokupne narodne produkcije.

1. **V. Ulianov-Lenin**, Président des Soviets russes. 2. **L. Braunstein** «Trotzki», le Commissaire du Ministère des Affaires étrangères plus tard de l'Armée et de la Marine. 3. **Čeidze**, le Président du Conseil des Ouvriers. 4. Madame **Kolontaj**, Commissaire du Secours Social. 5. Praporčik **Krilenko**, Commissaire de la Guerre. 6. **Čičerin**, l'aide de Trotzki et son successeur au Ministère des Affaires étrangères. 7. **Les députés de la Chambre constituante** rassemblés à Petrograd, furent chassés de force, par les bolchevistes. 8. Manifestation du 5 Avril pour **les victimes de la Révolution**. 9. **Ceretelli**, proclame la mobilisation générale des produits nationaux.

1. **V. Uljanov-Lenin**, President of the Russian Soviets. 2. **L. Braunstein** "Trotzki", Commissioner of the Foreign Office, later on of the Army and Navy. 3. **Čeidze**, President of the Worker Council. 4. Madame **Kolontaj**, Commissioneire of the Socialistic Aid. 5. Praporčik **Kriljenko**, War Commissioner. 6. **Čičerin**, Trotzki's helper and successor in the Foreign Office. 7. **The delegates of the Constitutional Parliament** assembled in Petrograd, were forcibly chased away by Bolshevists. 8. The Demonstration for **the victims of the Revolution** on April 5th. 9. **Ceretelli** proclaims general mobilisation of the national production.

1. Москва. **Ревн револуционних трупа** за време Привремене Владе.

3. **Улична борба** у Петрограду 17. јула 1917. год.

2. **Централни комитет** совјетске власти. 1. Урицки, 2. Троцки, 3. Свердлов, 4. Зиновјев. 5. Фејерман и 6. токарнић Михаил из Капри-школе.

4. **Жене из болих кућа** (буржујке) побијене без суда и пута.

5. **Професори и индустријалци** (буржујн) побијени без разлога.

6. **Јуровски**, убица цара и [illegible]

7—8. **Большевици 9. новембра 1917. год. оборише привремену народну владу и богату Русију претворише у људску касапницу.**

9. **Џелат** сатански гледа [illegible]

1. Moskva. **Revi revolucionnih trupa** za vreme Privremene Vlade. 2. **Centralni komitet** sovjetske vlasti. 1. Uricki, 2. Trotzki, 3. Sverdlov, 4. Zinovjev, 5. Feuermann, i 6. tokarski Mihail iz Kapri-škole. 3. **Ulična borba** u Petrogradu 17. jula 1917. god. 4. **Žene iz boljih kuća** (buržujke") pobijene bez suda i puta. 5. **Profesori i industrijalci** („buržuji") pobijeni bez razloga. 6. **Jurovski**, ubica Cara i porodice. 7—8. Boljševici 9. novembra 1917. god. oborile privremenu narodnu vladu i bogatu **Rusiju pretvorile u ljudsku klanicu.** 9. **Dželat** satanski gleda svoje žrtve.

1. Moscou. **Revue des troupes de la Révolution** au temps du gouvernement provisoire. 2. **Comité central** du gouvernement soviétique. 1. Uritzki. 2. Trotzki. 3. Sverdlov. 4. Zinoviev. 5. Feuermann. 6. Camarade Mihail de l'école de Capri. 3. **Les combats dans les rues** de Petrograd 17 juillet 1917. 4. **Les dames de la haute société** («bourjkjes») assassinées sans tribunal et sans cause. 5. **Des professeurs et des industriels** («bourjkjes») assassinés sans raison. 6. **Jurowski**, le meurtrier du Tzar et de sa famille. 7—8. Les bolchevistes renversent le Gouvernement Provisoire et **transformerent la Russie fertile en une boucherie humaine.** 9. **Le bourreau** contemple avec des regards diaboliques ses victimes.

1. Moscow. **Review of the revolutionary troops** at the time of the temporary Government. 2. Central [illegible] of the Soviet government. 1. Uritzki. 2. Trotzki. 3. Sverdlov. 4. Zinoviev. 5. Feuermann. 6. Partisan Mihail [illegible] school. 3. **Street-fighting** at Petrograd 14th July 1917. 4. **Women of high Society** ("Burkjes") [illegible] trial and without any cause. 5. **Professors and merchants** ("Burkjs") of high standing murdered without any cause. 6. **Jurowski**, the Murderer of the Czar and his family. 7—8. Bolshevistic Government Nov. 9th 191[illegible] the temporary Government and **changed Russia into a terrible human slaughter-house.** 9. The Ex[illegible] with a devilish expression gazes at his victims.

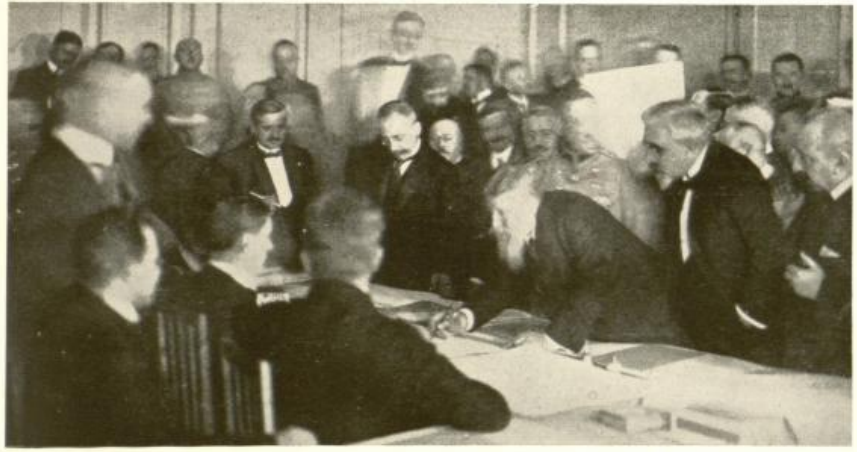
1. Чланови делегације **Централних Сила**: генерал Хофман (Немачка), Черини (Аустрија), Талат Паша (Турска) и фон Килман (Немачки Држ. Секретар).

2. Чланови **Украјинске Делегације** (с лева) Љубински, Голубовић, Левитски, Лисенки, Полисук, и Севрјук закључише сепаратни мир 9. фебруара 1918. г. у Брест-Литовску.

3. Чланови **руске-брест-литовске делегације**: (доле) Каменев, А. Јоффе, г-ђа А. Биценко, (горе) капетан Липски, Стучка, Троцки и Карахан.

4. **Брат Бугарин,** Министар Председник Радославов отписује заједно са Талат Пашом Украјинин смртну пресуду. (Phot. Brockmann)

5. **Преговори и потпис примирја у Брест-Литовску.** 1. Каменев, 2. Јоффе, 3. г-ђа Биценко, 4. Руски контрадмирал Алтфатер, 5. Липски, 6. Карахан, 7. руски пуковник Фокк, 8. Зеки Паша, 9. фон **Мери** (Аустр.), 10. Принц Леополд, 11. Хофман, 12. **Ганчев, бугарски пуковник,** 13. Хоре, капетан морнарице, 14. Хеј, капетан, 15. Брикманн, мајор, 16. фон Кемке, мајор, 17. фон Розенберг, капетан, 18. фон Мирбах, мајор. **Мир потписан 11 фебруара 1917. год.**

1. Clanovi **delegacije centralnih sila**: general Hoffmann (Nemačka), Czernin (Austrija), Talat Paša (Turska), von Kühlmann (Nemački drž. sekretar). 2. Clanovi **Ukrajinske Delegacije** (s leva) Ljubinski, Golubović, Levicki, Lisinki, Polusuc i Sevrjuk, zaključiše separatni mir 9. februara 1918. god. u Brest-Litovsku. 3. Clanovi **ruske-brest-litovske delegacije** (dole): A. Kamenev, A. Joffe, g-đja A. Bicenko, (gore) kapetan Lipski, Stučka, Trotzki i Karahan. 4. **Brat Bugarin,** Minister Predsednik Radoslavov potpisuje zajedno sa Talat Pašom Ukrajini smrtnu presudu. 5. **Pregovori i potpis primirja u Brest-Litovsku.** 1. Kamenev, A. Joffe, 3 g-đja Bicenko, 4. Ruski kontraadmiral Altvater, 5. Lipski, 6. Karahan, 7. Ruski pukovnik Fokke, 8. Zeki Paša, 9. von Méry (Austrija), 10. Prinz Leopold, 11. Hoffmann, 12 **Gančev, bugarski, pukovnik,** 13. Hore, kapetan mornarice, 14. Hey, kapetan, 15. Brinckmann, major, 16. von Kamcke, 17. von Rosenberg, kapetan, 18. von Mirbach, major. **Mir potpisan 11. februara 1917. god.**

1. Les membres de **la délégation des puissances centrales:** général Hoffmann (Allemagne), Comte Czernin (Autriche), Talat Pacha (Turquie), von Kühlmann, le Secrétaire d'Etat allemand. 2. Les membres **de la délégation ukrainienne** (à partir de gauche: Ljubinski, Golubovitch, Levitski, Lisinski, Polusuc, Sevrjuk, qui conclu une paix séparée le 9 février 1918 à Brest-Litovsk. 3. Les membres de **la délégation russe** de Brest-Litovsk (en haut assis: Kamenev, A. Joffe, Madame A. Bicenko (en haut debout, à partir de gauche: capitaine Lipski, Stoučka, Trotzki, Karakan. 4. **Le «frère Bulgare» Radoslavov,** Président du Conseil, signe en même temps avec Talat Pacha la jugement de mort de l'Ukraine. 5. **Négociations et signature du traité de Paix de Brest-Litovsk.** Les signataires signent la paix le 11 février 1917: 1. Kamenev, 2. Joffe, 3. Madame A. Bicenko, 4. le Contre-amiral russe Altvater, 5. Lipski, 6. Karahan, 7. R. colonel russe Fokke, 8. Zeki Pacha, 9. von Méry (Autriche), 10. Prince Léopold, 11. le général Hoffmann, 12. le **colonel bulgare Gančev,** 13. Hore, capitaine de vaisseau, 14. Hey, capitaine, 15. Brinkmann, commandant, 16. v. Kamcke, commandant, 17. Rosenberg, capitaine, 18. von Mirbach, commandant; **le traité fut signé le 11 février 1917.**

1. Members of the **Delegation of the Central Powers:** General Hoffmann (Germany), Graf Czernin (Austria), Talat Pasha (Turkey), von Kühlmann (German Secretary of State). 2. Members of the **Ukraine Delegation**. From the left: Lubinski, Golubović, Levicki, Lisenki, Polusuc, Sevrjuk, made a separate Peace at Brest-Litovsk on 9th of February 1918. 3. Members of the **Russian Brest-Litovsk Delegation** (sitting below) L. Kamenev, A. Joffe, Madame A. Bicenko, (standing from the left) Captain Lipski, Stučka, Trotzki, Karahan. 4. **"Bulgarian brother"** — Prime Minister **Radoslavov,** signs the death warrant for the Ukrajina simultaneously with Talat Pasha. 5. **Negotiation and signing of the Treaty of Peace at Brest-Litovsk:** 1. Kamenev, 2. Joffe, 3. Madame Bicenko, 4. Russian Coster Admiral Altvater, 5. Lipski, 6. Karahan, 7. Russian Colonel Fokke, 8. Zeki Pasha, 9. von Méry (Austria), 10. Prince Leopold, 11. Hoffmann, 12. **Gandev Bulgarian Colonel,** 13. Hore Captain of Navy, 14. Hey, Captain, 15. Major Brinkmann, 16. Major v. Kamcke, 17. Capt. v. Rosenberg, 18. v. Mirbach, Major. **Peace was signed on 11th of February 1917.**

1. **Макензен и Принц Борис** обилазе почасну чету.

2. **Аџентојану** са румунском делегацијом на примирје.

3. **Краљ Фердинанд и Братијану.**

4. **Пред потписом румунске капитулације,** за столом седе: Ахмед Месими беј, Барон Бурјан. фон Килман и Др. Радеславов.

5. **Генерал Бертло** са својом француском мисијом реорганизовао је румунску војску и снабдео њиним спремом.

6. Макензен присуствује **преласку Дунавске Армије код Свистова** преко Дунава у Румунију.

7. **Маргиломан,** румунски Министар Председник подписује **сепаратни мир.**

8. **Румунске Аспирације** — Карта објављена при ов[illegible]

1. **Mackensen** i Prinz **Boris** obilaze počasnu četu. 2. **Argintoianu** sa rumunskom delegacijom na primirje. 3. Kralj **Ferdinand i Bratianu.** 4. **Pred potpisom rumunske kapitulacije,** za stolom sede: Ahmed Mesimy bey, Baron Burian, v. Kühlmann i **Dr. Radoslavov.** 5. General **Berthelot** sa svojom francuskom misijom reorganizovao je rumunsku vojsku i snabdeo najnovijom spremom. 6. Mackensen prisustvuje **prelazu Dunavske Armije** kod Svistova preko Dunava u Rumuniju. 7. **Marghiloman,** rumunski Ministar Predsednik, potpisuje **separatni mir.** 8. **Rumunske aspiracije-karta** objavljena pri objavi rata.

1. **von Mackensen** et le Prince **Boris** passent devant la compagnie d'honneur. 2. **Argintoianu** avec la commission de l'armistice roumaine. 3. Le Roi **Ferdinand** et **Bratianu.** 4. **Immédiatement avant la signature de la capitulation roumaine:** à la table sont assis: Ahmed Mesimy Bey, le baron Burian, v. Kühlmann et **Dr. Radoslavov.** 5. Le **général** français **Berthelot** avec sa mission a réorganisé l'armée roumaine et l'a pourvue du nécessaire. 6. v. Mackensen **assiste au passage du Danube** de l'Armée danubienne en Roumanie près de Sistov. 7. **Marghiloman,** Président du Conseil, signe la paix séparée et la capitulation. 8. **La carte des aspirations roumaines** qui fut publiée lorsque la guerre fut déclarée.

1. **von Mackensen** und Prinz **Boris** wurden vor der Front der Ehrenkompagnie begrüßt. 2. **Argintoianu** mit [illegible] Armistice. Commission. 3. König **Ferdinand** und **Bratianu.** 4. **Immediately before the signing of the** [illegible] **Capitulation.** Mesimy Bey, Baron Burian, von Kühlmann und Dr. **Radoslavov.** 5. General French Berthelot with his mission reorganized the Roumanian Army and equipped it with the most necessary things. 6. von Mackensen is **present at the crossing** of the Danube Army over the Danube at Sistowo to Roumania. 7. **Marghiloman,** [illegible] Prime Minister signs a separate Capitulation — Peace! 8. **Roumanian Aspiration Map** which was published when the war broke out.

1. Цар Николај **под стражом** у Царском Селу.

2. У Тоболску: **Цар и његова деца** сунчају се на крову куће, где су затворени.

3. **Убијена царева пратња:** г-ђа Шнајдер, грофица Хендрикова, кнез Долгоруки и генерал Татићев (Жиљар ⚔ се спасао).

4. **Др. Боткин,** царев лекар, убијен кад и Цар.

5. **Генерал Духонин,** следбеник Алексејева, убијен од бољшевика на станици у Могиљеву.

6. **Соба** у дому Ипатијева у Екатеринбургу, **у којој је убијен Цар,** његова породица и пратња, ноћу између 16/17. јула 1918. год.

7. Бољшевици **скидају споменике** руских царева.

1. Car Nikolaj **pod strahom** u Carskom Selu. 2. U Tobolsku, **Car i njegova deca** sunčaju se na krovu kuće gde su zatvoreni. 3. **Ubijena careva pratnja:** gđa Šnajder, grofica Hendrikova, knez Dolgoruki i general Tatišev (Gillard ⚔ se spasao). 4. **Dr. Botkin,** carev lekar, ubijen kad i Car. 5. **General Duhonin,** sledbenik Aleksejeva, ubijen od boljševika na stanici u Mogiljevu. 6. **Soba** u domu Ipatijeva u Ekaterinburgu **u kojoj je ubijen Car,** njegova porodica i pratnja, noću između 16./17. jula 1918. god. 7. Boljševici **skidaju spomenike** ruskih careva.

1. Le Tsar Nikolaj à Carskoje Selo **sous la surveillance** de la garde. 2. A Tobolsk, **le Tsar et ses enfants** s'asseyent au soleil sur le toit de la maison, toujours surveillés par des gardes. 3. **Les personnes assassinées** qui accompagnaient la famille du Tsar: Mademoiselle Schneider, Comtesse Hendrikova, le prince Dolgoruki et le général Tatitiev (Gillard ⚔ a réussi à se sauver). 4. **Dr. Botkin,** le médecin du Tsar fut assassiné en même temps que le Tsar. 5. **Le général Dukonin,** successeur du généralissime Alexajev, fut assassiné par des bolchevistes à la gare de Mogilev. 6. **La chambre** dans la maison de Ipatiev à Ekaterinenburg, **dans laquelle le Tsar,** sa famille et sa suite **furent assassinés** dans la nuit du 16 au 17 juillet 1918. 7. Les bolchevistes **enlèvent les monuments** des anciens Tsars russes.

1. Tsar Nikolaj in Zarskoe Selo **under supervision.** 2. In Tobolsk the **Czar and his Children** sit on the roof in the sun, under supervision. 3. The **murdered suite** of the Czar's family: Fräulein Schneider Countess, Hendrikova Prince Dolgoruki and general Tatitiev (only Gillard ⚔ escaped). 4. **Dr. Botkin,** the Czar's physician, was murdered at the same time as the Czar. 5. **General Dukonin,** successor to the Commander in Chief, Alekseijev murdered at the Railway Station in Mogiljev. 6. **The room** in the house of Ipatiev in Ekaterinenburg **in which the Czar,** his family and Suite **were murdered** between the 16th and 17th of July 1918. 7. The Bolsheviists **remove the monuments** of the former Russian Czars.

1. **Пол Клодел,** Француски Посланик у Рио Жанеро (Бразилија).

2. **Др. Венцеслау Браз,** стари Председник Републике Бразилије.

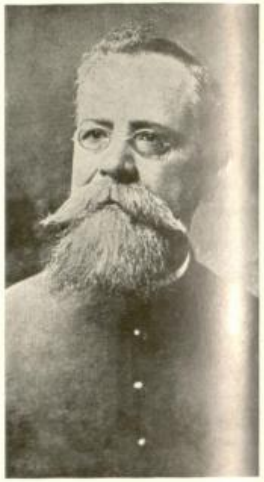
3. **Родригес Алвес,** нови Председник Републике Бразилије.

4. **Руј Барбоза,** сенатор, заинтересо Бразилију за рат и са њом и целу Јужну Америку.

5. **Жосе Гутиреа-Гера,** Председник Републике Боливије.

6. Генерал **В. Каранца,** Председник Републике Мексико (убијен 1920. г.).

7. **Бернадино Мачадо,** Председник Републике Португалије и **де Алмеида** (×), Министар Председник, дају ратни савет народне одбране; Португалија је објавила рат 9. марта 1916. год.

8. **Венцеслао Браз,** Председник Републике Бразилије, потписује 26. октобра 1917. год. указ о објави рата Немачкој.

1. **Paul Claudel,** Francuski Poslanik u Rio Janeiru (Brazilija). 2. **Dr. Venceslau Braz,** stari Predsednik Republike Brazilije. 3. **Rodrigues Alves,** novi Predsednik Republike Brazilije. 4. **Ruy Barbosa,** senator, zainteresovao Brazilju za rat a sa njom i celu Južnu Ameriku. 5. **Jose Gutierrez Guerra,** Predsednik Republike Bolivije. 6. General **V. Carranza,** Predsednik Republike Meksiko (ubijen 1920. g.). 7. **Bernardino Mahado,** Predsednik Republike Portugalije i **de Almeida** V. Ministar Predsednik, drže ratni savet narodne odbrane; Portugalija je objavila rat 9. marta 1916. god. 8. **Venceslau Braz,** Predsednik Republike Brazilije, potpisuje 26. oktobra 1917. god. ukaz o objavi rata Nemačkoj.

1. **Paul Claudel,** Ministre français à Rio de Janeiro (Brésil). 2. **Dr. Venceslau Braz,** ancien Président du Brésil. 3. **Rodrigues Alves,** nouveau Président du Brésil. 4. **Ruy Barbosa,** sénateur ayait acquis le Brésil et avec cela le sud entier de l'Amérique pour la guerre. 5. **José Gutierrez Guerra,** le Président de la République de Bolivie. 6. **Le général V. Carranza,** Président de la République du Mexique (fut assassiné en 1920). 7. **Bernadino Mahado,** Président de la République du Portugal, et **de Almeida,** Président du Conseil, tiennent le conseil de guerre pour la défense nationale. Le Portugal a déclaré la guerre le 9 mars 1916. 8. **Venceslau Braz,** Président de la République du Brésil signe le 26 octobre 1917 le décret de la déclaration de guerre à l'Allemagne.

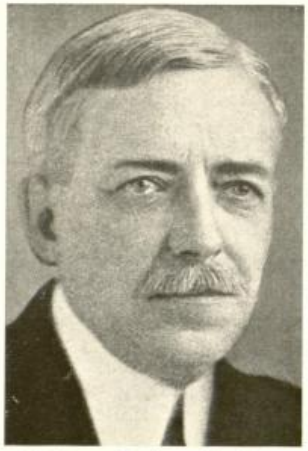
1. **Paul Claudel,** french Minister at Rio de Janeiro (Brazil). 2. **Dr. Venceslau Braz,** former President of Brazil. 3. **Rodrigues Alves,** the new President of Brazil. 4. **Ruy Barbosa,** Senator had interested Brazil, and with it whole of South America in the war. 5. **José Gutierrez Guerra,** President of the Bolivian Republic. 6. General **V. Carranza,** President of the Mexican Republic (was murdered in 1920). 7. **Bernardino Mahado,** President of the Portugese Republic and **de Almeida** ×, Prime Minister held a Council of war about the National Defence. Portugal declared war on 9th March 1916. 8. **Venceslau Braz,** President of the Brazilian Republic signs the edict for the declaration of war.

1. **В. Вилсон,** Председник Америчких Сједињених Држава (објавио рат Немачкој).

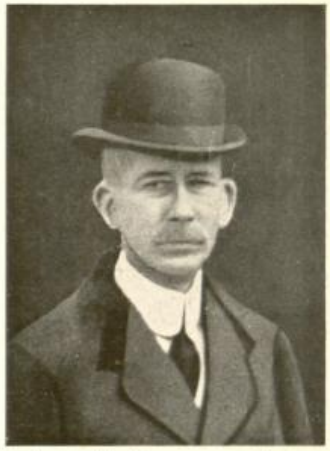
2. **Т.Рузвелт,** раније Председник Сједињених Америчких Држава.

3. **Р. Лансинг,** Држ. Секретар Мин. Споља. Послова.

4. **Н. Бекер,** Министар Војни.

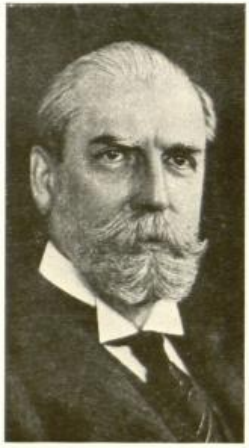
5. **Пуковник Хаус,** Вилсонов заступник у Европи.

6. **В. Мак Аду,** Подсекретар државних финансија, доцније Директор железница.

7. **Д. Хјустон,** Министар Земљорадње.

8. **Е. Хјуз,** против кандидат Вилсону, доцније Државни Секретар.

9. **К.Хупер,** Генерални Начелник Исхране, доцније Државни Секретар.

10. **Данијелс,** Министар Морнв.

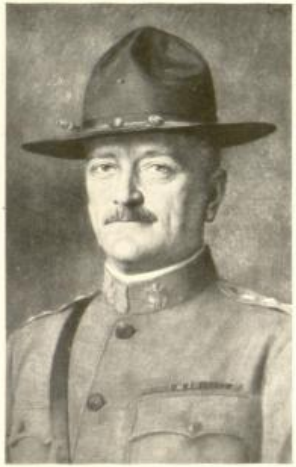

11. **Х. Харјес,** Председник централног комитета америчке помоћи.

1. **W. Wilson,** Président des Etats Unis (déclare la guerre). 2. **T. Roosevelt,** ancien Président des Etats Unis. 3. **R. Lansing,** Secrétaire d'Etat au ministère des Affaires étrangères. 4. **N. Baker,** Ministre de la guerre. 5. **Le colonel House,** le représentant de Wilson en Europe. 6. **W. Mac Adoo,** Sous-secrétaire d'Etat des finances, plus tard directeur général des chemins de fer. 7. **D. Houston,** Ministre de l'agriculture. 8. **E. Hughes,** le Contre-Candidat de Wilson, plus tard Secrétaire d'Etat. 9. **C. Hoover,** Chef général du ravitaillement, plus tard Secrétaire d'Etat. 10. **Daniels,** Ministre de la Marine. 11. **H. Harjes,** Président du Comité central du secours américain.

1. **W. Wilson,** President of the United States (has issued a decree for the declaration of war). 2. **T. Roosevelt,** Former President of the USA. 3. **R. Lansing,** State Secretary of the Ministry for foreign Affairs. 4. **N. Baker,** Minister of war. 5. **Colonel House,** Wilson's representatives in Europe. 6. **W. Mac Adoo,** Under Secretary of the State finances, later general Director of Railways. 7. **D. Houston,** Agricultural Minister. 8. **E. Hughes,** Wilson's opposing Candidate, later state secretary. 9. **C. Hoover,** General in Chief of the provision department, later state secretary. 10. **Daniels,** Naval Minister. 11. **H. Harjes,** President of the Central American aid Committee.

Америчке војсковође. Američke vojskovođe. Les chefs de l'armée américaine. American Army Commanders.

1. **Першинг**, ђен., Врхов. Заповед. амер. војске у Европи.

2. Ђенерал **Х. Лигет** (I. Армија).

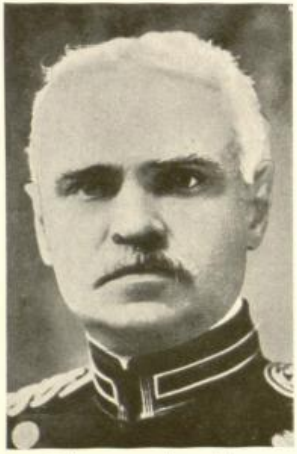
3. Ђенерал **Р. Булард** (II. Армија).

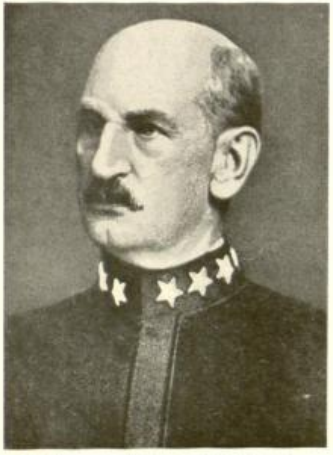
4. Ђенерал **Т. Блис** (III. Армија).

5. **Хју Скот**, Начелник Главног Ђенералштаба.

6. **Геталс**, сенатор, ђенерал, Шеф фабрикације ратне флоте.

7. **Мејо**, адмирал, Командант Атлантске флоте.

8. **Вуд**, ђенерал, Врховни Заповедник америчке оружане силе.

9. Ђенерал **Першинг** са својим штабом, на лађи „Инвината", на путу за Француску.

1. **Pershing**, general, vrhovni zapovednik američke vojske u Evropi. 2. Lieutenant general **H. Ligget** (I. Armija). 3. Lieutenant general **R. Bullard** (II. Armija). 4. General **T. Bliss** (III. Armija). 5. **Hugh Scott**, Načelnik Glavnog Generalštaba. 6. **Goethals**, senator, major general, Šef fabrikacije ratne flote. 7. **Majo**, admiral, Komandant Atlantske flote. 8. **Wood**, general, Vrhovni Zapovednik američke oružane sile. 9. **General Pershing** sa svojim štabom, na lađi „Invinta", na putu za Francusku.

1. **J. Pershing**, le généralissime de l'armée américaine en Europe. 2. Le Lieutenant-Général **H. Liggett** (1re armée). 3. Le Lieutenant-Général **R. Bullard** (2me armée). 4. Le général **T. Bliss** (3me armée). 5. Le général **Hugh Scott**, Chef du Grand Etat-Major. 6. Le sénateur **Goethals**, Major général, Commandant en chef de la construction de la flotte de guerre. 7. L'amiral **Majo**, le Commandant de la flotte de l'Atlantique. 8. Le général **Wood**, Généralissime des armées continentales américaines. 9. Le général **Pershing**, avec son Etat-Major à bord du bateau «Invinta» en route pour la France.

1. **J. Pershing**, the Commandant in Chief of the American Army in Europe. 2. Lieutenant General **H. Liggett** (1st army). 3. Lieutenant General **R. Bullard** (2nd Army). 4. General **T. Bliss** (3rd Army). 5. General **Hugh Scott**, Chief of the General Staff. 6. **Goethals** Senator, Major General, Head of the Ship building works for the Navy. 7. General **Majo**, Commandant of the Atlantic Fleet. 8. General **Wood**, Commandant in Chief of the American land forces. 9. General **Pershing** with his Staff on board "the Invicta" on their way to France.

1. У **Коломбији** (Пенсилванија) поздравна реч Жофру и Виванију.

2. **Даме Црвеног Крста** дефилују пред Председником Вилсоном у Њујорку.

3. Наше **соколице** из Питсбурга опремале су добровољце чете „Зрињски".

5. **Пред поласком** добровољаца чете „Зрињски" из Питсбурга.

4. **Вилсон председава** владиној седници у Вашингтону В. Вилсон (1), Мак Аду, Грегори, Даниелс, Хјустон, Лансинг (2), Вилсон (3), Бекер, Барлесон, Леа и Редфилд.

6. **Чета „Зрињски"** напушта Питсбург.

7. Марсеј. **Наша американска добровољачка чета** са војском Д. Иванчевићем.

1. **U Colombia-i** (Pensilvanija) pozdravna reč Joffre-a i Viviani-a. 2. **Dame Crvenog Krsta** defiluju pred Predsednikom Wilsonom u New York-u. 3. **Naše sokolice** iz Pittsburg-a opremale su dobrovoljce čete „Zrinjski". 4. **Wilson predsedava** vladinoj sednici u Washington-u: W. Wilson (1), Mac Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Barleson, Lane, Redfield. 5. **Pred polaskom dobrovoljaca** čete „Zrinjski" iz Pittsburga. 6. **Četa „Zrinjski"** napušta Pittsburg. 7. Marseille. **Naša američkanska dobrovoljačka četa** sa vojvom D. Ivančevićem.

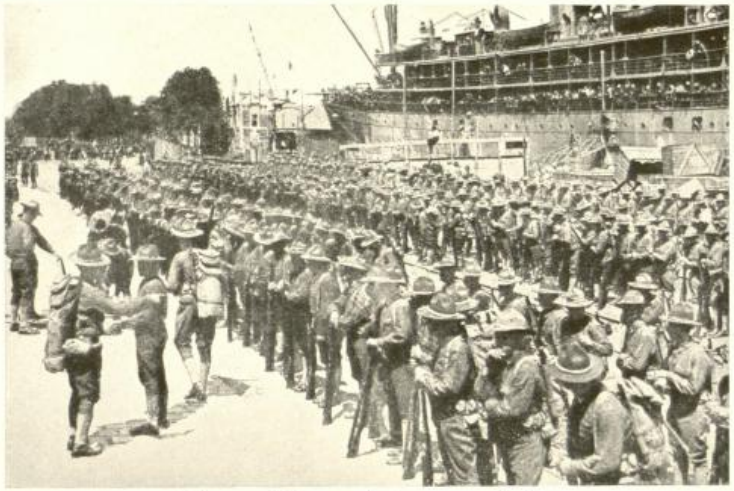
1. **En Colombie** (Pennsylvanie). Un professeur honore la France en présence de Joffre et de Viviani. 2. Les dames de la Croix Rouge défilent devant le Président Wilson à New-York. 3. **Nos sœurs** de Pittsburg ont prêté leur aide à l'équipement du détachement des Volontaires «Zrinjskis». 4. **W. Wilson préside** la séance du gouvernement à Washington: W. Wilson (1), Mac Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Barleson, Lane et Redfield. 5. Avant le départ du détachement des Volontaires «Zrinjskis». 6. Le détachement des Volontaires «Zrinjskis» traverse Pittsburg. 7. Marseille. Notre détachement de volontaires américains avec leur chef D. Ivanitevic.

1. A welcome for Joffre and Viviani in **Colombia** (Pennsylvania). 2. The Ladies of the Red Cross Society file past President Wilson in New York. 3. **Our Sisters** from Pittsburgh have aided in the equipment of the Volunteer Detachment "Zrinjski". 4. W. Wilson presides at the Government Council in Washington. W. Wilson (1), Mac Adoo, Gregory, Daniels, Houston, Lansing (2), Wilson (3), Baker, Barleson, Lane and Redfield. 5. Before departure of the Volunteer Detachment "Zrinjski". 6. The Volunteer Detachment "Zrinjski" marches through Pittsburgh. 7. Marseille. Our American Volunteer Detachment with their leader D. Ivanchevitch.

Америчка војска стиже у Европу. Američka vojska stiže u Evropu. L'armée américaine arrive en Europe. The American Army arrives in Europe.

1. **Генерал Першинг** силази са лађе у Булоњи.

2. **Искрцавање** I. Америчке Армије у пристаништу Сан-Назер.

3. Америчке трупе маршују **кроз Париз.**

4. Пуковник **Рузвелт** држи један патриотски говор у Минголи.

(Phot. L'Illustration)

5. **Дефиловање америчких трупа** пред Министром Војним Бекером за време његовог боравка у Француској.

1. **General Pershing** stizi sa lađe u Boulogne-i. 2. **Iskrcavanje** američkih trupa u pristaništu Saint Nazaire 3. Američke trupe marširaju **kroz Paris.** 4. Pukovnik **Roosevelt** drži jedan patriotski govor u Mingoli. 5. **Defilovanje američkih trupa** pred Ministrom Vojnim Bakerom za vreme njegovog boravljenja u Francuskoj.

1. Le **général Pershing** débarque à Boulogne du vaisseau ejecteur. 2. **Débarquement** de la 1re Armée américaine au port de Saint-Nazaire. 3. Des troupes américaines **traversent Paris.** 4. Le colonel **Roosevelt** tient un discours patriotique à Mingola. 5. **Des troupes américaines défilant** devant le Ministre de la Guerre Baker pendant son séjour en France.

1. General Pershing disembarks at Boulogne. 2. **The disembarkment** of the American 1st Army in the Harbor of St. Nazaire. 3. American troops march **through Paris.** 4. Colonel **Roosevelt** makes a patriotic speech in Mingola. 5. **March past of the American troops** before Baker, Minister of war during his stay in France.

Наше трупе напуштају Русију. Naše trupe napuštaju Rusiju. Nos troupes quittent la Russie. Our Troops leave Russia.

1. Наши добровољци **пред укрцавањем у Одеси.**

2. Наши добровољци **на путу кроз Русију**

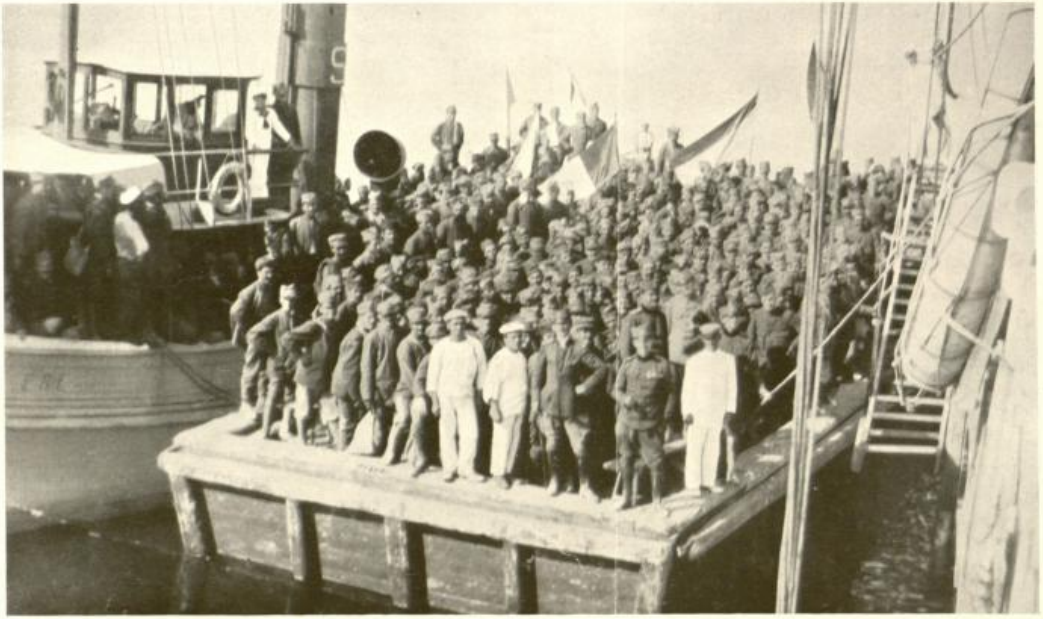
3. **Војничко забављање** при дугом задржавању воза по станицама у Сибиру.

4. Наше трупе **путују железницом** кроз Русију

5. Наши **очекују** лађе на обалама Белог-леденог мора.

6. **Укрцавање трупа** I. Добровољачке Дивизије у лађе у Архангелску за Солун.

1. Naši dobrovoljci **pred ukrcavanjem u Odesi.** 2. Naši dobrovoljci **na putu kroz Rusije.** 3. **Vojničko zabavljanje** pri dugom zadržavanju voza po stanicama u Sibiru. 4. Naše trupe **putuju železnicom** kroz Rusiju. 5. Naši **očekuju lađje za** obalama Belog-ledenog mora. 6. **Ukrcavanje trupa** I. Dobrovoljačke Divizije u lađje u Archangelsku za Solun.

1. Nos volontaires **avant le départ à la gare d'Odessa.** 2. Nos volontaires en route **à travers la Russie.** 3. **Les distractions pour les soldats** pendant les longs arrêts des trains dans les gares de la Sibérie. 4. Nos troupes **traversent en chemin de** fer la Russie. 5. Nos troupes **attendent l'arrivée des bateaux** à la côte de la mer blanche. 6. **Embarquement des troupes** de la Ire division des Volontaires à Archangelsk pour leur transport à Salonique.

1. Our Volunteers **before departure,** at the Railway Station **at Odessa.** 2. Our Volunteers on the march **through Russia.** 3. **Distractions for the soldiers** during the long train waits at Stations in Siberia. 4. Our troops **travel by Railway** through Russia. 5. Our Troops **wait for the arrival of ships** at the White sea coast. 6. **Embarkation of the 1st Volunteer Division** troops at Archangelsk for transport to Salonica.

Добровољци на путу за Солун. Dobrovoljci na putu za Solun. Les volontaires en route pour Salonique. Volunteers on the way to Salonika

1. **На крајњем северу Русије** искрцавање, прозивка и пребројавање.

2–3. Једним делом у **Архангелеску**, другим у **Мурманску**, на крајњем северу Русије, укрцане су наше трупе и отпловиле лађама преко Белог-леденог мора.

4. **Штаб II. Добровољачке Дивизије на лађи.**

5. Укрцане у Архангелеску и Мурманску путују наше трупе **за Солун.**

6. Наше трупе у **лађама** плове по Белом-леденом мору

7. Министар Војни **генерал Рашић** држи смотру у Оранку.

8. **Министар Војни** генерал Рашић држи говор добровољцима.

9. II. Дивизија: **железницом преко Италије** за Солуну.

1. **Na krajnjem severu Rusije** iskrcavanje, prozivka i prebrojavanje. 2–3. Jedним delom **u Arhangelsku**, drugim **u Murmanskom**, na krajnjem severu Rusije, ukrcane su naše trupe i otplovile lađama preko **Belog**-ledenog mora. 4. **Štab II. Dobrovoljačke Divizije** na lađi. 5. Ukrcane u Arhangelsku i Murmanskom putuje naše trupe **za Solun.** 6. Naše trupe **u lađama** plove po Belom-ledenom moru. 7. Ministar Vojni, **general Rašić**, drži smotru u Orangeu. 8. **Ministar Vojni,** general Rašić drži govor dobrovoljcima. 9. II. Divizija: **železnicom preko Italije** za Solun.

1. **Au fin fond de la Russie du Nord.** Les soldats sont débarqués et on en fait l'appel. 2–3. Nos troupes sont embarquées en partie **à Archenvriisk** et à **Murmansk** au fin fond du Nord de la Russie et partent par la mer Blanche. 4. **Etat-Major de la IIme Division des volontaires** sur le bateau. 5. Nos troupes qui ont été embarquées à Archangelsk et Murmansk, en voyagent **à Salonique.** 6. Nos troupes **traversent** la mer Blanche. 7. Le Ministre de la Guerre, **le général Rašić,** passe l'inspection des troupes des volontaires à Orange. 8. **Le Ministre de la Guerre,** le général Rašić, tient un discours aux troupes des volontaires. 9. La IIme Division se rend **en chemin de fer à travers l'Italie,** pour le front de Salonique.

1. **In the furthest part of Northern Russia,** disembarkation, counting and roll call. 2–3. Partly in Archangelsk partly **in Murmansk** in the furthest part of Northern Russia our troops have embarked and sailed over the White Sea. 4. **Staff of the 2nd Volunteer Division** on board ship. 5. Embarked in Archangelsk and Murmansk our troops are travelling **to Salonica.** 6. Our troops **sail** over the White sea. 7. **General Rašić,** Minister of war inspects the Volunteer troops in Archangelsk. 8. General Rašić, **Minister of war** addresses the Volunteer troops. 9. The second Division goes by **train** through Italy to the front in Salonica.

1. Долазак руске војске у Марсељ за француски фронт.

2. Генерал **Ловицки** поред руске заставе.

3. Улазак руских трупа у варош.

4. Солун. **Долазак руске војске** са Француског на Солунски фронт.

5. Руси марширају **на пристаништа** за логор.

6. Руска војска **марширује кроз варош** на свом путу за логор.

7. **Солун.** Искрцавање савезничких трупа.

8. Богослужење **у руском логору Мирабеу** код Марсеља.

9. Француски генерал **д'Еспе** и руски генерал **Дидерикс** (X).

1. **Dolazak ruske vojske** u Marseille za francuski front. 2. General **Lovicki** pored ruske zastave. 3. **Ulazak ruskih trupa** u varoš. 4. Solun. **Dolazak ruske vojske** sa Francuskog na Solunski front. 5. Rusi marširaju **na pristaništa** za logor. 6. Ruska vojska **marširaje kroz var-š** na svom putu za logor. 7. **Solun.** Iskrcavanje savezničkih trupa. 8. Bogoslužnje **u ruskom logoru Mirabeau** kod Marseille-a. 9. Francuski general **Le Blois** ruski general **Diderikx**.

1. **L'armée russe arrive** à Marseille pour se rendre au front français. 2. Le général **Lovicki** à côté du drapeau russe. 3. **L'Entrée des troupes russes** dans la ville. 4. Salonique : **L'arrivée de l'armée russe** du front français au front de Salonique. 5. Les Russes marchent **du port** au camp. 6. L'armée russe **traverse la ville** pour se rendre au camp. 7. **Salonique**. Débarquement des troupes des Alliés. 8. Service religieux **au camp russe à Mirabeau** près de Marseille. 9. Le général français **Le Blois** et le général russe **Diderikx** (X).

1. **Arrival of the Russian Army** in Marseille on the way to the french front. 2. General **Lovicki** beside the Russian colours. 3. **Marching in of the russian troops** into the town. 4. Salonica: **Arrival of russian troops** from the french front to the Salonica front. 5. The Russians march **from the port** to the camp. 6. The Russian Army marches **through the town** to the camp. 7. **Salonica**: Landing of the allied troops. 8. Divine Service **in the Russian Camp at Mirabeau** near Marseille. 9. **Le Blois**, French General and Russian General **Diderikx** (X).

Укрцавање трупа на Крфу за Солун. Ukrcavanje trupa na Krfu za Solun. Embarquement de nos troupes à Corfou pour Salonique. Embarkation of our troops at Corfu for Salonica.

1. Укрцавање наше војске **у лађе на Крфу** (предњи део колоне).

2. Укрцавање наше војске **у лађе на Крфу** (задњи део колоне).

3. **Укрцавање коња** у лађу помоћу котурача.

4—5. За **велике морске лађе**, за које није било места у пристаништу, војници су предходно пребацивани малим лађама и скелама.

6. Наши официри и војници **укрцани на лађама.**

7. Наши официри и војници **весело путују** за Солун и **за нови фронт.**

8. Наши војници и подофицири **певају на лађи** путујући на фронт.

9. Наши војници посматрају **са лађе галебове и рибе.**

1. Ukrcavanje naše vojske **u ladje na Krfu** (prednji deo kolone). 2. Ukrcavanje naše vojske **u ladje na Krfu** (zadnji deo kolone). 3. **Ukrcavanje konja** u ladju pomoću katurača. 4—5. Za **velike morske ladje**, za koje nije bilo mesta u pristaništu, vojnici su prethodno prevođeni malim ladjama i skelama. 6. Naši oficiri i vojnici **ukrcani na ladjama.** 7. Naši oficiri i vojnici **veselo putuju** za Solun i na novi front. 8. Naši vojnici i podoficiri **pevaju na ladji** putujući na front. 9. Naši vojnici posmatraju **sa ladje galebove i ribe.**

1. Nos troupes sont **embarquées à Corfou** (la tête de la colonne). 2. Embarquement de nos troupes **dans les bateaux à Corfou** (la fin de la colonne). 3. Les **chevaux sont chargés dans les bateaux** à l'aide de grues. 4—5. Les soldats devaient être transportés au moyen de petits bateaux et barques **sur les grands bateaux**, pour lesquels il n'y avait pas de place d'embarquement dans le port. 6. Nos officiers et nos soldats sont **embarqués.** 7. Nos officiers se rendent **bien gaiement** au nouveau front. 8. Nos sous-officiers et **nos soldats chantent** sur le bateau en route pour le nouveau front. 9. Nos soldats regardent du bateau **les mouettes** de mer et les **poissons.**

1. **Shipping** our troops on board **at Corfu.** (Advance column). 2. **Shipping** our troops on board **at Corfu.** (Rear column). 3. **Shipping horses on board** by means of cranes. 4—5. For the **large Ships** for **which** no Gangways were provided in the harbour, the soldiers were brought over in boats and barges. 6. Our officers and soldiers **on board.** 7. Our officers **journeying cheerfully** to a new front. 8. Our **non-commissioned officers and soldiers sing** on board on their way to the new front. 9. Our soldiers watch the **sea gulls** and **fish** on board ship.

1. Укрцавање **наших рекрута** на лађе у Крфском пристаништу за одлазак у Бизерту.

2. **Укрцавање** наше војске на Крфу (у Морјатици) за Солун.

3. **Укрцавање** на Крфу (у Морјатици).

4. Официри **Шумадијске Дивизије** на француској лађи „Ла Плат" путују Егејским морем за Солун у мају 1916 год.

5. Укрцана на лађама путује наша војска **са Крфа за Солун.**

6. **Искрцавање** наше војске у солунском пристаништу.

1. Ukrcavanje **naših rekruta** na ladje u Krfskom pristaništu za odlazak u Bizerte. 2. **Ukrcavanje** naše vojske na Krfu (u Morijatici) za Solun. 3. **Ukrcavanje** na Krfu (u Morijatici). 4. Oficiri **Šumadijske** Divizije na francuskoj ladji „La Plate" putuje Jegejskim morem na Solun u maju 1916. god. 5. Ukrcana na ladjama putuje naša vojska **sa Krfa za Solun.** 6. **Iskrcavanje** naše vojske u solunskom pristaništu.

1. Embarquement **de nos recrues** au port de Corfou pour être transportées à Bizerte. 2. **Embarquement** de notre armée pour Salonique à Corfou (en Morjatica). 3. **Embarquement** à Corfou (Morjatica). 4. Les officiers de la **Šumadija division** sur le bateau français «La Plate», traversent la mer Egée pour atteindre Salonique au mois de mai 1916. 5. Notre armée embarquée dans des bateaux se rend **de Corfou à Salonique.** 6. **Débarquement** de notre armée dans le port de Salonique.

1. Embarkation of **our recraits** in Corfu Harbour for transport to Bizerta. 2. **Embarkation** of our army in Corfu in Morjatica for Salonica. 3. **Embarkation** in Corfu (Morjatica). 4. The officers of the **Šumadija Division** on the **french vessel** "La Plate", cross the Aegean Sea to Salonica in May 1916. 5. Embarked in the vessels, our army sails **from Corfu to Salonica.** 6. **Landing** of our troops in Salonica Harbour.

Долазак у Солун. Dolazak u Solun. Arrivée à Salonique. Arrival at Salonica.

1. **Престолонаследник** искаћи за Солун.

2. Солун. Војводи **Степановић** и **Мишић** излазе из Врховне Команде.

3. Битољ. Престолонаследник Александар и генерал Сарај улазе у **ослобођени Битољ.**

4. **Престолонаследник Александар** приликом једне свечаности.

5. Дочек **Грчког Краља Александра** у Солуну 1917. год. после пожара.

6. Генерал **Сарај** и **Есад Паша** у разговору.

7. **Наша војска** маршује за логор.

8. Наша **трећо-позивци** „Солунци" на вежби.

9. Наши **трећо-позивци часте се** кафом и дуваном.

10. **Смотра наше војске** у Солунском логору.

1. **Prestolonaslednik** na ladji za Solun. 2. Vojvoda **Stepanović** i **Mišić** izlaze iz Vrhovne Komande. 3. Bitolj. Prestolonaslednik Aleksandar i general Sarrail ulaze u **oslobođjeni Bitolj.** 4. **Prestolonaslednik Aleksandar** prilikom jedne svečanosti. 5. Dolek **Grčkog Kralja Aleksandra** u Solunu 1917. g. posle požara. 6. General **Sarrail** i **Esad Paša** (×) u razgovoru. 7. **Naša vojska** marširje za logor. 8. Naši **trećo-pozivci**, „Solunci", na vežbi. 9. Naši trećo-pozivci **časte se** kavom i duvanom. 10. **Smotra naše vojske** u Solunskom logoru.

1. Le **Prince héritier** sur le bateau en route pour Salonique. 2. Les voïvodes **Stepanović** et **Mišić** quittent le Quartier-Général. 3. Monastir. Le Prince héritier Alexandre et le général Sarrail entrent dans la ville **délivrée** de **Bitolj.** 4. Le **Prince héritier Alexandre** assiste à une fête. 5. Réception du **Roi grec Alexandre** à Salonique en 1917 après l'incendie. 6. Général **Sarrail** et **Essad Pacha** (×) s'entretiennent. 7. **Notre armée** en marche pour le camp. 8. Nos soldats de la **IIIme Réserve** faisant l'exercice. 9. Nos soldats de la IIIme Réserve **prennent** le café et fument. 10. L'**inspection de notre armée** dans le camp de Salonique.

1. The **Crown-prince** on board Ship in Salonica. 2. Fieldmarshal **Stepanović** and **Mišić** leave Head-Quarters. 3. Monastir. The Crown-prince Aleksandar and General Sarrail enter **liberated Bitolj.** 4. **Crown-prince Aleksandar** at the celebration. 5. Reception of **King Alexander of Greece** in Salonica 1917 after the fire. 6. General **Sarrail** and **Essad Pasha** in conversation. 7. **Our Army** on march into camp. 8. Our soldiers of the **IIIrd Reserve** at drill. 9. Our soldiers of the IIIrd Reserve **regale themselves** with coffee and tobacco. 10. **Inspection of our army** in Salonica.

1. **Бизерта (Северна Африка)** Командант француских трупа, контр-адмирал Гепрат држи смотру нашим трупама.

2. Пред официрским домом у **Бизерти.**

3. Бизерта. **Одликовање** француских официра нашим орденима.

4. Бизерта. **Дефиловање наших трупа** пред контр-адмиралом Гепратом и пуковником Милутиновићем.

5. За време свечане **предаје одликовања** у Бизерти.

1. **Bizerta (Severna Afrika).** Komandant francuskih trupa, kontr-admiral Guepratte drži smotru naših trupama. 2. Pred oficirskim domom u **Bizerti.** 3. Bizerta. **Odlikovanje** francuskih oficira našim ordenima. 4. Bizerta. **Defilovanje naših trupa** pred kontr-admiralom Gueprattе-om i pukovnikom Milutinovićem. 5. Za vreme svečane **predaje odlikovanja** u Bizerti.

1. **Bizerte (Afrique du Nord).** Le contre-amiral Gepratte, commandant les troupes françaises, inspecte nos troupes. 2. Devant le mess des officiers à **Bizerte.** 3. Bizerte. **Remise de nos décorations** aux officiers français. 4. Bizerte. **Revue de nos troupes** devant le contre-amiral Gepratte et le colonel Milutinovié. 5. Pendant le temps de **la remise solennelle des décorations** à Bizerte.

1. **Bizerta (North Africa).** Commandant of the French troops Contre-Admiral Gepratte inspects our troops. 2. Before the Officers' mess in **Bizerta.** 3. Bizerta **decorating** french officers with our orders. 4. Bizerta. **March past of our troops** before Contre-Admiral Gepratte and Colonel Milutinović. 5. At the time of the ceremonious **presentation of decorations** in Bizerta.

1. Кола са покојним **Савом Петковићем,** пуковником.

2. Вежда, музика, певачки хор и почасна чета напред.

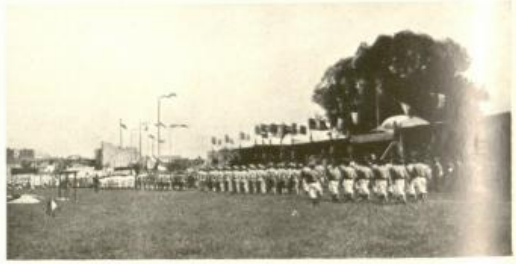
3. Контр-адмирал Гепрат **поред сандука** покојниковог.

4. Наши **војници-гимнастичари** на јавном часу.

5. Војници-гимнастичари. **Вежбање с оружјем** на јавном часу.

6. Војници-гимнастичари на јавној гимнастичкој **утакмици.**

7. Бизерта. **Ратни другови** у болници на лечењу.

8. **Црнац** -наш ратни друг.

9. Бизерта. Наши војници деле цигарете **Анамитима.**

10. Контр-адмирал **Гепрат** обилази наше војнике при вежбању.

1. Кола са покојним **Савом Петковићем,** пуковником. 2. Чета, музика, певачки хор и почасна чета напред. 3. Контр-адмирал Гепрата **поред сандука** покојниковог. 4. Наши **војници-гимнастичари** на јавном часу. 5. Војници-гимнастичари. **Вежбање с оружјем** на јавном часу. 6. Војници-гимнастичари на јавној гимнастичкој **утакмици.** 7. Бизерта. **Ратни другови** у болници на лечењу. 8. **Црнац** -наш ратни друг. 9. Бизерта. Наши војници деле цигарете **Анамитима.** 10. Контр-адмирал **Гепрат** обилази наше војнике при вежбању.

1. Le corbillard avec le cercueil de feu le colonel **Sava Petkovitć.** 2. Les compagnies, la musique, le chœur et la compagnie d'honneur marchant en avant. 3. Le Contre-Amiral Gepratte **à côté du cercueil** du défunt. 4. **Les soldats gymnastes,** faisant l'exercice en public. 5. Nos soldats gymnastes faisant **l'exercice des armes** en public. 6. Les soldats gymnastes faisant **des exercices athlétiques en public.** 7. Bizerte. Des **camarades de guerre** en traitement à l'hôpital. 8. **Le nègre,** notre camarade de guerre. 9. Bizerte: Nottre soldat distribue des cigarettes aux **Anamites.** 10. Le Contre-Amiral **Gepratte** inspecte notre armée lorsqu'elle fait l'exercice.

1. The carriage containing the coffin of the late Colonel **Sava Petrović.** 2. The Wreaths, music, choir and the guard of honour march before the coffin. 3. Contre-Admiral Gepratte **beside the dead man's coffin.** 4. Our soldiers, **athletes,** exercising publicly. 5. Our soldiers, athletes, **at public gymnastic** and military exercises. 6. The Athletes during **public gymnastic competitions.** 7. Bizerta, **war comrades** in hospital to be cured. 8. Negro, our war comrade. 9. Bizerta. Our soldiers distribute cigarettes to the **Annamites.** 10. Contre Amiral Gepratte inspects our army at military drill.

1. Један **свечан помен.** Митрополит чинодејствује.

2. **Наше гробље** код Бизерте.

3. **За време службе** свечаног помена.

4. Бизерта. Другови на **мајке на гробу** свога претходника.

5. **Бизерта.** Контр-адмирал Гепрат дочекује јапанског адмирала.

6. Контр-адмирал Гепрат **обилази** наше команде.

7. Бизерта 1917. год. И **овде је Србин** ревносно **славио крсно име.**

8. Уокрс 1917. год. **Енглески добротвори,** гости Српском Инвалидском Дому у Бизерти.

9. Бизерта 1917. год. **Подофицири и војници** као гости на слави.

1. Jedan **svečan pomen** Mitropolit činodejstvuje. 2. **Naše groblje** kod Bizerte. 3. **Za vreme službe** svečanog pomena. 4. Bizerta. Drugovi iz mornike **na grobu** svoga starešine. 5. **Bizerta.** Kontr-admiral Guepratte dočekuje japanskog admirala. 6. Kontr-admiral Guepratte **obilazi** naše komande. 7. Bizerta 1917. god. I **ovde je Srbin** revnosno **slavio krsno ime.** 8. Uskrs 1917. god. — **Engleski dobrotvori,** gosti Srpskom Invalidskom Domu u Bizerti. 9. Bizerta 1917. god. **Podoficiri i vojnici** kao gosti na slavi.

1. Une **fête commémorative solennelle.** L'archevêque dit la messe. 2. **Notre cimetière** à Bizerte. 3. **Pendant le service religieux** commémoratif. 4. Bizerte. Les camarades d'un détachement de la marine **sur la tombe** de leur sergent-major. 5. **Bizerte:** Réception d'un amiral japonais par le Contre-Amiral Guepratte. 6. Le Contre-Amiral Guepratte **inspecte** ses troupes. 7. Bizerte 1917. Et ici le soldat serbe **célèbre sa fête patronale.** 8. Les **bienfaiteurs anglais** comme hôtes dans nos hospices pour invalides le jour de Pâques. 9. Bizerte: **Les sous-officiers et soldats** comme hôtes le jour de la fête patronale.

1. **A solemn commemoration Service.** The Arch Bishop officiates. 2. **Our cemetery** at Bizerta. 3. **At the time** of the commemoration service. 4. The Comrades of the Musical detachment **at the grave** of their serjeant-major. 5. **Bizerta.** Contre-Admiral Guepratte receives a Japanese Admiral. 6. Contre-Admiral Guepratte **inspects** our detachments. 7. Bizerta 1917. Here the Serbian eagerly **celebrated his Saint's day.** 8. **English benefactors** as visitors to our home for disabled soldiers at Easter 1917. 9. Bizerta. The **non-commissioned officers and soldiers** as guests at the Patron Saint's festival.

1. Њ. К. В. Престолонаследник у разговору са добровољцима Југословенске Дивизије.

2. Стојан Протић и А. Трумбић као гости официра и војника Југословенске Дивизије.

3. Служба божија и причешће код трупа на Солунском фронту.

4. Заклетва војника муслиманске вере.

1. Sa. K. V. Prestolonaslednik u razgovoru sa dobrovoljcima Jugoslovenske Divizije. 2. Stojan Protić i A. Trumbić kao gosti oficira i vojnika Jugoslovenske Divizije. 3. Služba božija i pričešće kod trupa na Solunskom frontu. 4. Zakletva vojnika muslimanske vere.

1. S. A. R. le Prince héritier en entretien avec les volontaires de la division jugoslovenska. 2. Stojan Protić et A. Trumbić reçus comme hôtes par les officiers et soldats de la division jugoslovenska. 3. Le service religieux et la Communion sur le front de Salonique. 4. Les soldats mahométans prêtant serment.

1. His Royal Highness the Crown-prince in conversation with the Jugoslovenska Division Volunteers. 2. Stojan Protić and A. Trumbić as guests of the officers and soldiers of the Jugoslovenska Division. 3. Divine Service and Holy Communion at the front in Salonica. 4. The Mohamedan soldiers taking the oath.

1—2. **Милунка Савић**, подкредник у II. пуку, храбра Шумадинка, рањена пет пути.

3—4. **Јелена Шаулић**, храбра Црногорка, пала после дугих четничких борби.

5. **Флора Сандес**, храбра Енглескиња, наредник у II. пуку.

6. **Љ. Чакаревићева**, у војничком оделу пробила се кроз бугарски фронт.

7—9. Исцрпљен силним жртвама **три крвава рата** (1912, 1913. и Светски од 1914.) **и три епидемије**, (колера и пегавац, 1912—1913 и пегавац у Светском) Српски народ учинио је био и последњи напор **мобилишући и жене и децу испод 18 година.**

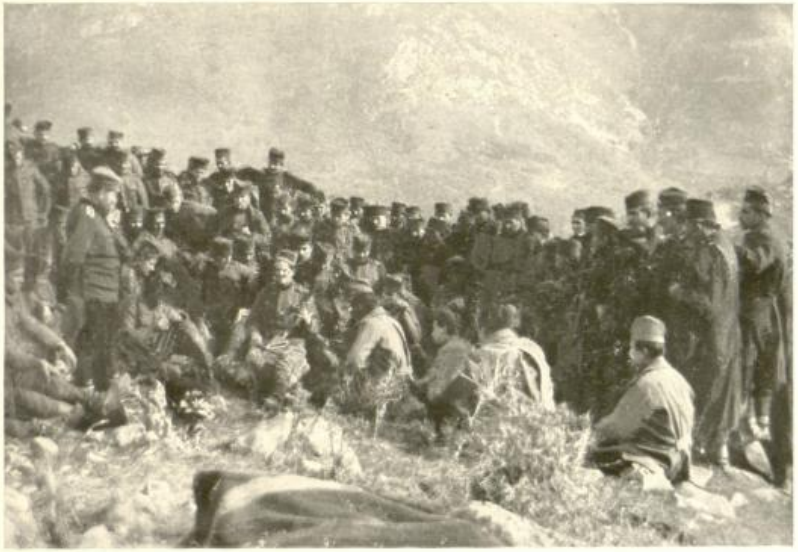
1—2. **Milunka Savić**, podnarednik u II. puku, hrabra Šumadinka, ranjena pet puti. 3—4. **Jelena Šaulić**, hrabra Crnogorka, pala posle dugih četničkih borbi. **Flora Sandes**, hrabra Engleskinja, narednik u II. puku. 6. **Lj. Čakarevićeva**, u vojničkom odelu probila se kroz bugarski front. 7—8—9. Iscrpljen silnim žrtvama **tri krvava rata** (1912, 1913. i Svetski od 1914.) **i tri epidemije** (kolera i pegavac 1912—1913 i pegavac u Svetskom) Srpski narod učinio je bio i poslednji napor **mobilišući i žene i decu ispod 18 godina.**

1—2. **Milunka Savić**, femme sergent, la brave Šumadinka, cinq fois blessée. 3—4. **Jelena Šaulić**, la brave Monténégrine, tombée au champ d'honneur après de longs combats. 5. **Flora Sandes**, la brave Anglaise, sergent-major du 2ème régiment. 6. **Lj. Čakarević**, en uniforme de soldat a réussi à traverser les lignes bulgares. 7, 8, 9. Epuisé par de nombreux sacrifices, **trois guerres sanglantes** (1912, 1913 et la Guerre mondiale européenne en 1914) en outre **trois épidémies** (1912, 1913 le choléra avec le typhus, et pendant la guerre mondiale le typhus), le peuple serbe fait le dernier sacrifice en **mobilisant les femmes et même les enfants au-dessous de 18 ans.**

1—2. **Milunka Savić**, sergeant, the brave Šumadija-woman wounded 5 times. 3—4. **Jelena Šaulić**, the brave Montenegrin-woman fell after many long battles. 5. **Flora Sandes**, sergeant-major in the 2nd regiment, a brave English woman. 6. **Lj. Čakarević**, hurried her way dressed in soldier's uniforte through the Bulgarian skirmishing lines. 7, 8, 9. Exhausted by tremendous sacrifices, **by 3 bloody wars** (1912, 1913 and the World War from 1914 on) and **by 3 epidemics** (Cholera and spotted fever in 1912—13, spotted fever in the great war), the Serbians made the last sacrifice, **mobilised the women and even children of 18 years old.**

Песмом, свирком и игром Србин је пркосно својој несрећи.
Pesmom, svirkom i igrom Srbin je prkosio svojoj nesreći.

Les Serbes bravant leur malheur en chantant, en jouant des instruments de musique et en dansant.
The Serbians defy their misfortunes by singing, playing musical instruments and dancing.

1. Сакупљени око друга **гуслара,** војници су пажљиво слушали славна дела наших предака.

2. Војнички оркестар из примитивних **сеоских инструмената.**

3—5. За време одмора и празничних дана војници су се окупљали и песмом и игром, разгонили тешке **осећаје туге** за поробљеном домовином.

1. Sakupljeni oko druga **guslara,** vojnici su pažljivo slušali slavna dela naših predaka. 2. Vojnički orkestar iz primitivnih **seoskih instrumenata.** 3—5. Za vreme odmora i praznićnih dana vojnici su se okupljali i pesmom i igrom, **razgonili teške osećaje tuge** za porobljenom domovinom.

1. Rassemblés autour de **Guslar** (chanteur muni d'un instrument primitif) les soldats écoutent très attentivement les actions héroïques de leurs ancêtres. 2. Orchestre de soldats formé **d'instruments primitifs de village.** 3—5. Au temps du repos et pendant les jours de fête les soldats se rassemblaient et **chassaient leur tristesse** et leur chagrin de savoir la patrie asservie par l'ennemi, en chantant et en dansant.

1. Gathered together around **Guslar** (Singers with a primitive instrument) the soldiers listened attentively to the heroic deeds told of our forefathers. 2. A soldiers' orchestra formed by primitive **village instruments.** 3—5. During the rest hours, as well as during the holidays, the soldiers gathered together and tried by singing and dancing **to dispel their deep sorrow** for their subjugated country.

На доколици. Na dokolici. Passe-temps. Pastimes.

1. Деца окупљена око **војника-уметника**, посматрају његов рад.

2. Један официр **декламује** један патриотски састав.

3. Руска **војничка капела** са иконом Св. Николе на положају код с. Градешнице.

4. Наши војници уређују **Распеће Христово.**

5. **Свештеник** на доколици.

6. Наши уметници у сурој војничкој униформи и у „**логорском атељеу**".

7. Израда једне **официрске менаже** на пољу.

8. На **метама за гађање** малани су непријатељски војници.

9. Наши **војници и мете** за гађање.

10. **Љ. Недељковић**, неуморни фото-аматер.

11. **Изглед** завршене официрске менаже.

1. Deca okupljena oko **vojnika umetnika**, posmatraju njegov rad. 2. Jedan oficir **deklamuje** jedan patriotski sastav. 3. Ruska **vojnička kapela** sa ikonom Sv. Nikole na položaju kod s. Gradešnice. 4. Naši vojnici uređuju **Raspeće Hristovo.** 5. **Sveštenik** na dokolici. 6. Naši umetnici u svoj vojničkoj uniformi i u „**logorskom ateljeu**". 7. Izrada jedne **oficirske menaže** na polju. 8. **Na metama za gađanje** malani su neprijateljski vojnici. 9. Naši **vojnici i mete** za gađanje. 10. **Lj. Nedeljković**, neumorni foto-amater. 11. **Izgled** završene oficirske menaže.

1. Les enfants rassemblés autour d'un soldat-artiste admirent son travail. 2. Un officier **déclame** un passe patriotique. 3. Une **chapelle militaire** russe avec l'Icone de Saint-Nicolas, près des positions et du village Gradeshnica. 4. Nos soldats sculptent des **statues du Christ en croix.** 5. L'occupation d'un **prêtre militaire** pendant ses frères. 6. Nos peintres-artistes dans leurs **ateliers au camp.** 7. Tressage d'un **mess pour officiers** en rotgon. 8. Les soldats peignaient sur **les cibles** les silhouettes de nos adversaires. 9. Nos **soldats et des cibles.** 10. **Lj. Nedeljković**, photographe amateur infatigable. 11. **Aspect** d'un mess d'officiers.

3. Children gather around **the soldier-artist** and watch his work. 2. An officer **recites** a patriotic song. 3. Russian **military chapel** with an icon of the holy Nikolas in position at the village of Gradeshnica. 4. Our soldiers sculpt the **Crucifixion of Christ.** 5. An army **priest** during a lull. 6. Our field-grey artists in their **camp-studio.** 7. Plaiting an **officers' mess** of rushes. 8. The soldiers painted pictures of the enemy **on targets.** 9. Our **soldiers and targets.** 10. **Lj. Nedeljković** untiring amateur-photographer. 11. **Appearance** of plaited officers' mess.

Војничка позоришта на фронту. Vojničke pozorišta na frontu. Les théâtres militaires sur le front. Military theatre at the front.

1. **Мрки ратници** као публика војничког позоришта 21. пука.

2. Уметници на бини у комаду „Војвода Брана".

3. **Француски војници** изводе веселе продукције.

4. **Војничко позориште** 21. пука позади Доброг Поља.

5. Маринковић, Јаковлевић, Пелагић и „Шућур" **у својим бољим улогама.**

6. Гошић и Томић у „Зулумћару".

7. „Јазавац пред судом". Давид Штрбац-Шућур

8. **Бугарско позориште** на положају према Добром Пољу.

9. „Песму Кошто!" Стојан-Тодосић.

10. Зорић-Дуат ага у „Данак у крви.

11. Наши изводе **кинески балет.**

1. **Mrki ratnici** kao publika vojničkog pozorišta 21. puka. 2. Umetnici na bini u komadu „**Vojvoda Brana**". 3. **Francuski vojnici** izvode veseli produkcije. 4. **Vojničko pozorište** 21. puka pozadi Dobrog Polja. 5. Marinković, Jakovljević, Pelagić i Šućur" **u svojim boljim ulogama.** 6. Gošić i Tomić u „**Zulumćaru**". 7. „**Jazavac pred sudom**". David Štrbac-Šućur. 8. **Bugarsko pozorište** na položaju prema Dobrom Polju. 9. „**Pesmu Košto!**" Stojan-Tosić. 10. Zorić-Duat aga u „**Danak u krvi**". 11. Naši izvode „**kineski balet**".

1. **Les guerriers gris** forment spectateurs du théâtre militaire du 21me régiment. 2. Les artistes sur la scène «**Vojvoda Brana**». 3. **Les soldats français** représentent des pièces gaies. 4. **Théâtre militaire** du 21me régiment derrière la position Dobro Polje. 5. Marinkovié, Jakovlevié, Pelagié et Šućur **dans leurs meilleurs rôles.** 6. Gošić et Tomić à «Zulumćaru». 7. «**Jazavac pred Sudom**». David Štrbac-Šućur. 8. **Théâtre bulgare** derrière la position Dobro-Polje. 9. «**Un chant Košto!**», Stojan-Tosić. 10. Zorić-Duat aga dans «**Danak u Krvi**». 11. **Un ballet chinois** dans notre théâtre militaire.

1. **The grey clad soldiers** as audience in the military theatre of the 21st regiment. 2. The artistes in the "**Vojvoda Brana**". 3. **French soldiers** act cheerful pieces. 4. **Military theatre** of the 21st regiment behind the Dobro Polje position. 5. Marinković, Jakovljević, Pelagić and Šućur **in their best roles.** 6. Gošić and Tomić in the piece "**Zulumćar**". 7. "**Jazavac pred Sudom**", David Štrbac-Šućur. 8. **Bulgarian theatre** behind the Dobro Polje position. 9. "**A song, Košto!**" Stojan-Tosić. 10. Zorić-Duat aga in "**Danak u Krvi**". 11. **A chinese ballet** in our military theatre.

1. У војничком позоришту, даје се „Хајдук Вељко"; и музика свира за време пауза.

2. „Кавалерија Рустикана" у позоришту у Бизерти.

3. „Џидо". Позориште реконвалесцентног одељења у Водењи.

4. Позориште непосредно иза положаја.

5. Африка-Лазуаз. „Бој на Косову" у војничком позоришту.

6. Бизерта. Публика у војничком позоришту.

7. Златковић на сцени у Лазуазу.

8. Коста Илић „Циганка" у Водењи.

9. Војници, преобучени као чочеци појављују се на сцени.

10. Чочеци на сцени у војничком позоришту на Крфу.

1. U vojničkom pozorištu, daje se „Hajduk Veljko"; i **muzika svira** za vreme pauza. 2. **„Kavalerija Rustikana"** u pozorištu u Bizerte-i. 3. **„Djido"**. Pozorište rekonvalescentnog odeljenja u Vodeni. 4. **Pozorište** neposredno iza položaja. 5. Afrika, Lazuazes. **„Boj na Kosovu"** u vojničkom pozorištu. 6. Bizerte. **Publika** u vojničkom pozorištu. 7. **Zlatković** na sceni u Lazuazes-u. 8. Kosta Ilić **„Ciganka"** u Vodeni. 9. Vojnici, preobučeni kao **čočeci** pojavljuju se na sceni. 10. **Čočeci** na sceni u vojničkom pozorištu na Krfu.

1. **«Hajduk Veljko»** au théâtre militaire; la musique joue pendant l'entr'acte. 2. **«Cavalleria Rusticana»** au théâtre de Bizerte. 3. **«Djido»**. Théâtre du détachement des reconvalescents à Vodena. 4. **Théâtre** tout à fait près des positions. 5. Afrique, Lazuazes. **«La bataille de Kossovo-Polje»** au théâtre militaire. 6. Bizerte. **Le public** au théâtre militaire. 7. **Zlatkovitch** sur la scène du théâtre à Lazuazes. 8. Kosta Ilić en **«Tsiganе»** à Vodena. 9. Les soldats déguisés comme **«Čočeks»** apparaissent sur scène. 10. **«Čočeks»** en scène au théâtre militaire à Corfou.

1. **"Hajduk Veljko"** in the military theatre; the orchestra plays during the pauses between the acts. 2. **"Cavalleria Rusticana"** in the theatre at Bizerte. 3. **"Djido"**, theatre for the reconvalescent section in Vodena. 4. **Theatre** in the immediate neighbourhood of the position. 5. Africa, Lazuazes. **"The battle of Kossovo"** polje in the military theatre. 6. Bizerte. **Audience** in the military theatre. 7. **Zlatkovitch** on the stage in Lazuazes. 8. Kosta Ilić in **"the Gypsy"** in Vodena. 9. The soldiers disguised as **Čočeks** appear on the scene. 10. **Čočeks** on the scene in the military theatre in Corfu.

1. Једна ретка забава—Официр са својим **мајмуном.**

2. А. Поповић и **заостали становници** једног напуштеног села.

3. **Јаре** дуби и моли за парче хлеба.

4. Французи са **орловима**

5—6. Дечија пријека радост да гледају **медведа** „Марка“ и **мајмуна** „Јока“.

7. Један дикан **квартет**

8. Ево **пацова**, који не воле узнемирења!

9. Француз, који хвата жабе

10. Шала и забава на мору. **Двобој.**

11. У доколици војници су измишљали све могуће шале па и **игру медведа.**

12. Луфбери, пилот, са својим љубимцима.

13. У логору наших противника, војници изводе шалу са **камилама и караваном.**

1. Једна ретка забава. Официр са својим **мајмуном.** 2. А. Поповић и **заостали становници** једног напуштеног села. 3. **Јаре** дуби и моли за парче хлеба. 4. Француз са **орловима.** 5—6. Дечија пријека радост да гледају **медведа** „Марка“ и **мајмуна** „Јока“. 7. Један дикан **квартет.** 8. Ево **пацова**, који не воле узнемирења! 9. Француз, који хвата жабе. 10. Шала и забава на мору. **Двобој.** 11. У доколици војници су измишљали све могуће шале па и **игру медведа.** 12. Луфбери, пилот, са својим љубимцима. 13. У логору наших противника, војници изводе шалу са **камилама и каравном.**

1. Un divertissement rare. Un officier avec son **singe.** 2. A. Popovitch avec **les seuls habitants** d'un village abandonné. 3. **Un chevreau** demande gentiment un morceau de pain. 4. Les Français avec **deux aigles** prisonniers. 5—6. La plus grande joie des enfants était d'assister à la représentation du **Frère «Marko»** et du **singe «Djoko».** 7. Un ravissant **quatuor.** 8. Voilà **le rat** qui ne désagrège pendant la nuit. 9. Le Français pêcheur de **grenouilles.** 10. Plaisanterie et passe-temps à la mer. **Duel.** 11. Pendant le temps du repos les soldats inventaient les pires plaisanteries, même des **représentations d'ours.** 12. Lufbery, pilote, et ses bienaimé. 13. Au camp de nos ennemis, les soldats entretenant des farces avec **des chameaux et des caravanes** de chameaux.

1. A rare entertainment. an officer with his **monkey.** 2. A. Popovič and **the sole inhabitants** of a deserted village. 3. A **kid** begs prettily for a piece of bread. 4. The French with captured **eagles.** 5. The children' greatest joy was when **the bear** "Marko" and **the monkey** "Djoko" were shown to them. 7. A nice **quartett.** 8. There is the **rat** which disturbed me at night. 9. The French **frog**-fisherman. 10. Jokes and entertainment at the sea. **A duel.** 11. During the hal, the soldiers thought of all kind of ornamento, among them **a performing bear.** 12. Lufbery, pilot, and his little bons. 13. In our enemies' camp the soldiers make fun and amusement with **camels and the** caravan.

Забава наше деце-избеглица. Zabava naše dece-izbeglica. Occupations des enfants de nos fugitifs. Employment of our fugitives' children.

1. Њ. К. В. Престолонаследник и Војвода Мишић код малих четника, у Водени.

2. Мали четници крећају се са вежбања.

3. Водена. Млади четници на часу вежбања.

4. Закуска малих четника у логору у Водени.

5. Мали четници на часу мачевања.

6. Наши мали четници на часу боксовања.

7. Једна група наших малих четника са својим наставницима на Јелаку.

8. Наши скаути у Француској.

9. Наши мали четници играју коло.

1. Sj. K.V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **kod malih četnika** u Vodeni. 2. Mali četnici vraćaju se **sa vežbanja**. 3. Vodena. Mladi četnici **na času vežbanja**. 4. **Zakuska** malih četnika u logoru Vodeni. 5. Mali četnici **na času mačevanja**. 6. Mali četnici **na času bokserovanja**. 7. Jedna grupa naših malih četnika sa svojim nastavnicima **na Jelaku**. 8. Naši skauti **u Francuskoj**. 9. Naši mali četnici **igraju kolo**.

1. Son Altesse le Prince héritier et Voïvode Mišić auprès des **petits boy-scouts** à Vodena. 2. Les petits boy-scouts retournent de l'**exercice**. 3. Vodena. Les jeunes boy-scouts **à l'exercice**. 4. **Pique-nique** des petits boy-scouts au camp de Vodena. 5. Les boy-scouts à l'**exercice de l'escrime**. 6. Les boy-scouts à l'**exercice de la boxe**. 7. Un groupe de boy-scouts avec leur maître sur la position **de Jelak**. 8. Nos boy-scouts **en France**. 9. Nos boy-scouts **dansent le «Kolo»**.

1. The Crown-Prince and fieldmarshal Mišić with **the small boy-scouts** in Vodena. 2. The small boy-scouts return **from drill**. 3. The young boy-scouts **at drill** in Vodena. 4. The small boy-scouts **picnic** in the camp at Vodena. 5. The boy-scouts at **fencing exercises**. 6. The boy-scouts at **boxing-exercises**. 7. A group of boy-scouts and their teachers **at Jelak** (position). 8. Our boy-scouts **in France**. 9. Our boy-scouts **dancing "Kolo"**.

1. Једна група **ђака-војника** са њиховим старешинама.

2. Искрцане руске трупе спремне за полазак кроз варош и одлазак у логор.

3. Ама, шта му вели овај наш савезник?—Сигурно каже: „чекај на ред".

4. **Измешани савезници** пред једним рестораном у Солуну.

(Phot. Lj. Nedeljković)

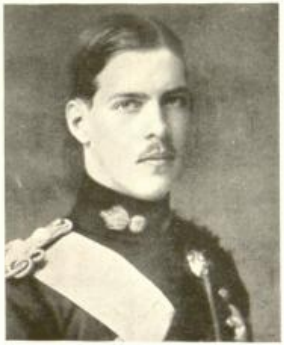
1. Jedna grupa **đaka-vojnika** sa njihovim starešinama. 2. Iskrcane **ruske trupe** spremne za polazak kroz varoš i odlazak u logor. 3. Ama, šta mu veli ovaj naš Savezink?-Sigurno kaže: **„čekaj na red."** 4. **Izmešani savezniči** pred jednim restoranom u Solunu.

1. Un groupe **de volontaires d'un an** avec leurs supérieurs. 2. Des **troupes russes** débarquées s'apprêtant à partir à travers la ville pour se rendre au camp. 3. Et que dit notre frère d'armes?-Sans doute il nous **rappelle à l'ordre.** 4. **Des alliés pêle-mêle** dans un restaurant à Salonique.

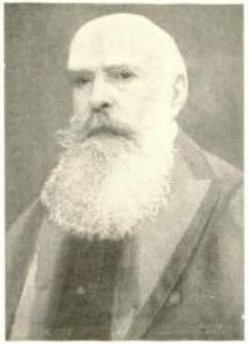
1. A group of **one year-volunteers** with their superiors. 2. Disembarked **Russian troops** ready to march through the town to the camp. 3. Well! what does our brother-at-arms say to us?-Doubtless he **calls us** to order. 4. **Mixed allies** before a restaurant in Salonica.

1. Њ. В. **Константиное,** Краљ Грчки (до 13. јуна 1917.)

2. **Александрос,** нови Краљ (од 13. јуна 1917.)

3. **А. Скулудис,** Министар Председник (1915 заменио Залимис)

4. **Венизелос,** праћен адмиралом Кундуриотисом држи говор грчким трупама.

5. **Е. Венизелос,** Министар Председник 1910—1915 и од јуна 1917.

6. А. **Залимис,** Министар Председник (1915. и 1916).

9. Њ. В. Александрос (други син Краља Константиноса) свечано **полаже заклетву** у парламенту.

7. **Тријумвират:** Кундуриотис, Венизелос, Данглис.

8. Генерал Франше Деспере **одликује** грчку заставу.

1. Nj. V. **Konstandinos,** Kralj Grčki (do 13. juna 1917.). 2. **Alexandros,** novi kralj (od 13. juna 1917.). 3. **A. Skuludis,** Ministar Predsednik (1915 zamenio Zalimisa). 4. **Venizelos,** praćen admiralom Kondouriotisom drži govor grčkim trupama. 5. **E. Venizelos,** Ministar Predsednik 1910—1915 i od juna 1917. 6. **A. Zalimis,** Ministar Predsednik (1915. i 1916.). 7. **Triumvirat:** Kondouriotis, Venizelos, Danglis. 8. General Franchet d'Esperey **odlikuje** grčku zastavu. 9. Nj. V. Aleksandros (drugi sin Kralja Konstandinos-a) svečano **polaže zakletvu** u Parlamentu.

1. Sa Majesté **Konstandinos,** le Roi de Grèce (jusqu'au 13 juin 1917). 2. **Alexandros,** nouveau Roi depuis le 13 juin 1917. 3. **A. Skuludis,** Président des Ministres (1915 successeur de Zalimis). 4. Venizelos, accompagné de l'amiral **Condouriotis,** tient un discours aux troupes grecques. 5. **E. Venizelos,** premier ministre 1910—1915 et depuis le mois de juin 1917. 6. **A. Zalimis,** premier ministre (1915 et 1916). 7. **Triumvirat:** Condouriotis, Venizelos, Danglis. 8. Général Franchet d'Espérey **décore** le drapeau grec. 9. Sa Majesté Alexandros (deuxième fils du Roi Konstantinos) prête **solennellement serment** au Parlement.

1. His Majesty **Konstandinos,** King of Greece (until 13th June 1917). 2. **Alexandros,** the new King (from 13th June 1917). 3. **A. Skuludis,** prime minister (1915 successor of Zalimis). 4. **Venizelos,** accompanied by admiral **Condouriotis,** addresses the Greek troops. 5. **E. Venizelos,** prime minister 1910—1915 and from June 1917. 6. **A. Zalimis,** prime minister (1915 and 1916). 7. **Triumvirat:** Condouriotis, Venizelos, Danglis. 8. General Franchet d'Espérey **decorates** the Greek flag. 9. His Majesty Alexandros (second son of King Konstandinos) solemnly **taking the oath** in parliament.

1. Код слагалишта 10. пука на положају „Катунац".

2. Слагалиште хране у кључу Црне Реке.

3. Транспортовање хране из пристаништа у логор.

4. Приколица теглена коњским прибором.

5. Депо за смештај хране превезене из пристаништа.

6. Транспортовање хране из Солунског пристаништа у логор.

7. Један „забушант", који спава скривен међу балама са оделом.

8. Превлачење топова са морских лађа.

9. Паркирање приколица топова и кара.

10. Пари приколица топова из Француске.

14. Комисијски преглед набављеног вина за војску.

11. Превлачење меса за војску.

12. Облачење новог одела приспелог из Француске.

13. Наши официри купују „каске" у француским магацинима.

1. **Kod slagališta** 10. puka na položaju „Kelusac". 2. **Slagalište** hrane u kljuću Crne Reke. 3. **Transportovanje** hrane iz pristaništa u logor. 4. Prikljuć teglen **konjski pribor**. 5. **Depo** za smeštaj hrane prevezene iz pristaništa. 6. **Transportovanje hrane** iz Solunskog pristaništa u logor. 7. Jedan **„zabušant"**, koji spava skriven među balama sa odelom. 8. **Prevlačenje topova** sa morskih lađa. 9. **Parkiranje** prikljućenih topova i kara. 10. **Park** prikljućenih topova iz Francuske. 11. **Prevlačenje mesa** za vojsku. 12. Oblačenje **novog odela** pristeglog iz Francuske. 13. Naši oficiri kupuju **„kaske"** u francuskim magacinima. 14. **Komisijski pregled** nabavljenog vina za vojsku.

1. **Au dépôt** de ravitaillement du 10me régiment sur la position de Katunac. 2. **Dépôt** de ravitaillement dans la partie supérieure du fleuve Crna. 3. **Transport** des vivres du port au dépôt. 4. Un nouveau **attelages** pour l'artillerie. 5. **Dépôt** pour les vivres. 6. **Transport des vivres** du port de Salonique dans les magasins. 7. Un **sanotier** qui dort caché entre les ballot de vêtements. 8. **Débarquement des canons** des grands bateaux. 9. **Un parc** de canons et de voitures de munitions. 10. **Parc** de nouveaux canons de France. 11. **Transport de viande** pour l'armée. 12. **Nouveaux uniformes** arrivés de la France. 13. Nos officiers achètent **les casques** dans les magasins français. 14. **Une Commission** pour l'examination du vin pour l'armée.

3. At the **Commissariat Stores** of the 10th regiment on Katunac position. 2. **Commissariat Stores** at the part of the Crna river. 3. **Transport of provisions** from the port to the camp-depot. 4. **Fresh** teams for artillery. 5. **Provision depot.** 6. **Transport of provisions** from the port of Salonica to the camp-depot. 7. A sanitar sleeping among bales of clothing. 8. **Loading the cannons** of the large vessels. 9. Guns and munition carriages **parked.** 10. **Park** for the fresh guns from France. 11. **Meat transport** for the army. 12. **Clothing** in new uniforms from France. 13. Our officers buying **tapees** in French depots. 14. **Army commission tasting** wine.

1. Одељење **блиндираних аутомобила** пристиглих из Француске.

2. Обука у навлачењу **француских маскка** и дисању у њима.

5. **Француска и немачка маска** против угушљивих гасова.

3. Један **оклопни аутомобил.**

4. **Кинематограф** за војску, на пољани и под ведрим небом.

6. Једна **ауто-колона** транспортује трупе за угрожене тачке.

7. **Пресл гума,** слика тако честа у аутомобилизму.

8. Један одељење са **рефлекторима.**

1. Odeljenje **blindiranih automobila** pristiglih iz Francuske. 2. Obuka u navlačenju **francuskih maskа** i disanju u njima. 3. Jedan **oklopni automobil.** 4. **Kinematograf** za vojsku, na poljani i pod vedrim nebom. 5. **Francuska i nemačka maska** protivu ugušljivih gasova. 6. Jedna **auto kolona** transportuje trupe za ugrožene tačke. 7. **Presla guma,** slika tako česta u automobilstvu. 8. Jedno odeljenje sa **reflektorima.**

1. Une section **d'automobiles blindés,** revenue de France. 2. Exercice de respiration et de l'emploi **des masques français** contre les gaz. 3. Un **automobile blindé.** 4. Un **cinéma** pour l'armée en campagne en plein air. 5. Des **masques français et allemands** contre les gaz. Une **colonne d'automobiles** transportant des parties de troupes dans des points menacés. 7. **Avarie** — un tableau très fréquent dans l'emploi de l'automobile. 8. Un détachement de **réflecteurs.**

1. A detachment of **panzer-automobiles** sent from France. 2. Practising the use of and breathing in the **French gas masks.** 3. A **panzer-automobile.** 4. A **cinema** in the open air for the army. 5. **French and German gas masks.** 6. An **automobile column** conveys bodies of troops to the threatened positions. 7. **Burst tyres!** damages! a picture often seen in automobile driving. 8. A **search-light** detachment.

1. У **пољској кујни,** подигнутој на брзу руку и заштићеној од сунца.

2. **Десна ручка** код коњице у присуству дежурног официра.

3. **Десна хлебова** за трупе на положајима.

4. Министар Војни **Рашић** и војвода **Мишић** за столом.

5. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **на ручку** код I. пеш. пука.

6. **Четни наредник** врши прозивку

7. **Чета за ручком** у пољској трпезарији.

8. **Ускршњи ручак** код једног батаљона.

9. Вино као **предоволјство** за ускршње празнике.

1. U **polјskoj kujni**, podignutoj na brzu ruku i zaštićenoj od sunca. 2. **Desna ručka** kod konjice u prisustvu dežurnog oficira. 3. **Desna hlebova** za trupe na položajima. 4. Ministar Vojni **Rašić** i vojvoda **Mišić** za stolom. 5. Ń.K.V. Prestolonaslednik Aleksandar **na ručku** kod I. peš. puka. 6. **Četni naredniк** vrši prozivku. 7. **Četa za ručkom** u poljskoj trpezariji. 8. **Uskršnji ručak** kod jednog bataljona. 9. Vino kao **predovoljstvo** za uskršnje praznike.

1. A la **cuisine de campagne** installée très primitivement et protégée des rayons du soleil. 2. **Distribution du manger** à la cavalerie en présence de l'officier de service. 3. **Distribution du pain** pour les troupes en positions. 4. Le ministre de la guerre **Rašić** et Vaivode **Mišić** à table. 5. S. A. R. le prince héritier Alekxandar **à dîner** avec le 1er régiment d'infanterie. 6. Le **Sergent-Major** fait l'appel de la compagnie. 7. **Compagnie en train de dîner** en plein air. 8. **Le dîner de Pâques** d'un bataillon. 9. Du vin comme **supplément** pour la fête de Pâques.

1. In a **field kitchen,** primitively furnished and shaded from the sun. 2. **Distribution of food** to cavalry in the presence of the officiating officer. 3. **Distribution of bread** to the troops on positions. 4. Minister **Rašić** and Field-Marshal **Mišić** at table. 5. H. H. Crown-Prince Aleksandar at the 1st Inf. Regiment's **mess.** 6. The company's **sergeant-major** calling the roll. 7. A **company at dinner** in the open air. 8. **Easter dinner** in a battalion. 9. Wine as an extra **allowance** for the Easter festival.

1. Пуковник **Ђ. Докић** проба војничку храну са казана.

2. Војници **IV. пука** за ручком.

3. Војници отпрашљају послове у **логорском аужиняку**.

4. Галатиште—код Солуна. Изрядом ове **чесме са много цеви**, наши војници су и овде оставили лепу успомену.

(Phot. R. Šuković)

5. **Одржавање реда** на извору иза положаја.

6. Наши савезници Французи и Италијани **на извору**.

1. Pukovnik **Dj. Dokić** proba vojničku hranu sa kazana. 2. Vojnici **IV puka** za ručkom. 3. Vojnici otpravljaju poslove u **logorskom ausniku**. 4. Galatište kod Soluna. Izvadom ove **česme sa mnogo cevi**, naši vojnici su i ovde ostavili lepu uspomenu. 5. **Održavanje reda** na izvoru iza položaja. 6. Naši saveznici Francuzi i Italijani **na izvoru.**

1. Le colonel **Dj. Dokić** goûte de la marmite le repas des soldats. 2. Les soldats du **4me régiment** au train de dîner. 3. Les soldats font **les cabinets de campagne.** 4. Galatiste près de Salonique. Par la construction de cette **canalisation avec beaucoup de tuyaux** nos soldats ont laissé également ici le meilleur souvenir. 5. **Maintien de l'ordre** à la source, derrière les positions. 6. Nos alliés, des Français et des Italiens **à la source.**

1. Colonel **Dj. Dokić** tastes the soldiers' food out of the pot. 2. Soldiers of the **4th regiment** at dinner. 3. Soldiers in **the field lavatories.** 4. Galatéte at Salonica. Through erection of **this Spring with many pipes,** our soldiers have left behind them a pleasant remembrance here too. 5. **Keeping order** at the well behind the position. 6. Our French and Italian allies **at the well.**

Израда путова за позиције. Izrada putova za pozicije. Construction des chemins jusqu'aux positions. Constructing a path for the positions.

1. Дубоко **просецање пута** код Добруна.

2. **Пионири** на оправци путова.

3. Форсирано **насипање пута** за Катунац.

4. **Израда и дотеривање пута** за Катунац.

5. Форсирана **израда пута** за Костурјан.

6. **Израда и шодерисање** путова вршени су форсирано.

7. **Бугарски заробљеници** употребљени на изради путова.

8. Јак аутомобилски саобраћај условљавао је **непрекидни рад** на оправци путова.

9. Често су **путови на меком тлу** облагани камењем.

1. Doboko **prosecanje puta** kod Dobruna. 2. **Pioniri** na opravci putova. 3. Forsirano **nasipanje puta** za Katunac. 4. **Izrada i doterivanje** puta za Katunac. 5. Forsirana **izrada puta** za Kostarjan. 6. **Izrada i šoderisanje** putova vršeni su forsirano. 7. **Bugarski zarobljenici** upotrebljeni na izradi putova. 8. Jak automobilski saobraćaj uslovljavao je **neprekidni rad** na opravci putova. 9. Često su **putovi na mekom tlu** obloženi kamenom.

1. **Une trace de chemin** très profonde près de Dobruns. 2. Des **soldats du génie** construisent des chemins. 3. **Une construction forcée** de chemin pour Katunac. 4. **Construction et réparation** de chemin de Katunac. 5. **Construction** forcée de chemin pour Kostarjan. 6. **La construction et la mise du caillotis** des chemins furent forcés. 7. **Les prisonniers de guerre bulgares** furent de même employés à la construction des routes. 8. La circulation constante des autos exigeait **un entretien ininterrompu** des routes. 9. Il fallait parer la route très souvent à **des places marécageuses.**

1. Very deeply **cut roads** to Dobruns. 2. **Pioneers** making roads. 3. The forced **road-making** to Katunac. 4. Making and **improving** the road to Katunac. 5. Forced **making of a road** to Kostarjan. 6. The **making** and [illegible] laying of a road being forced. 7. **Bulgarian war prisoners** were employed as well in the making of the roads. 8. The constant auto traffic made it necessary to **unceasingly mend** the roads. 9. Very often the roads had to be covered with stones **on account of the swampy ground.**

Израда путова ка позицији. Izrada putova za pozicije. Construction des chemins jusqu'aux positions. Roads made to the positions.

1. **Мештани и војници** радили су пут за Гривицу.

2. **Пионири** раде пут уз Катунац.

3. **Подзиђавање окука** на путу за Катунац.

4—6. **Велики снегови** покривали су наше положаје на Ветренику и одржавање саобраћаја било је врло тешко.

7. Кроз планинске стрмене отсеке морали су се често подизати **нарочити виадукти**.

8—9. Пут кроз **снежне тунеле** и у снегу **дубоко** урезане стазе на Ветренику.

10. **Достављање** хране борцима у рововима.

11. **Бацач бомби** на Крвавом Зубу Ветренника.

12. **Израда путова** за положаје **и њиховом одржавању** посвећена је нарочита пажња.

1. **Мештани** i **војници** радili su пут за Горњи. 2. **Пионiri** раде пут уз Катунац. 3. **Подзиђавање окука** на путу за Катунац. 4—6. **Veliki snegovi** pokrivali su naše položaje na Vetreniku i održavanje saobraćaja bilo je vrlo teško. 7. Kroz planinske strmene stazeе morali su se često podizati **naročiti viadukti**. 8—9. Put kroz **snežne tunele** i u snegu **duboko urezane staze** na Vetreniku. 10. **Dostavljanje hrane** borcima u rovovima. 11. **Bacač bombi** na Krvavom Zubu Vetrenika. 12. **Izradi putova** za položaje i **njihovom održavanju** posvećena je naročita pažnja.

1. **La population civile aidée des soldats** ont construit les routes. 2. **Des troupes de génie** construisent la route pour Katunac. 3. Sur **les courbes raides** les chemins sont maintenus dans leurs fondations. 4—6. **De grandes masses de neige** ont couvert nos positions de Veternik et ont rendu difficile le maintien des communications. 7. Il fallait souvent construire **des viaducs spéciaux** à travers des montagnes escarpées et de nombreux précipices. 8—9. Le chemin traçé à travers **des tunnels de neige** et des sentiers profondément tracés dans la neige à Veternik. 10. **Des vivres sont apportées** aux combattants dans les tranchées. 11. **On lance des bombes** de Krvavi Zub de Veternik. 12. On apportait un grand soin **à la construction** des chemins conduisant aux positions et **à leur entretien.**

1. **Civil population** made the roads together **with the soldiers.** 2. **Pioneer troops** work at the road to Katunac. 3. **Building walls** for the roads at steep curves. 4—6. **The great snows** covered our positions at Veternik and it was very difficult to keep up means of communication. 7. **Particular viaducts** had often to be built through steep mountain abyss. 8—9. Paths through **snow tunnels** and **deep foot paths** had to be cut at Veternik. 10. **Delivering provisions** to those fighting in the trenches. 11. **Bomb throwers** on Krvavi Zub of Veternik. 12. **Making of roads** to the positions and great care had to be taken to **keep them in proper order.**

1. Црне тачке показују улазе у **камене заклоне** у којима су живели наши солунски орлови.

2. **Израда виадукта** под Гривицом.

3. **Камена стена** на Гривици под Говедарским Висом.

4. **Трупе из резерве** позади поседнутих положаја на Солунском Фронту.

5. **Извођење путова кроз стрмене камене одломке Катунца** вршено је **паљењем многих мина.**

1. Црне тачке показују улазе у **камене заклоне** у којима су живели наши солунски орлови. 2. **Израда виадукта** под Гривицом. 3. **Камена стена** на Гривици под Говедарским Висом. 4. **Трупе из резерве** позади поседнутих положаја на Солунском Фронту. 5. Извођење путова кроз стрмене камене одломке Катунца вршено је **паљењем многих мина.**

1. Les points noirs indiquent les entrées des refuges **dans les roches,** dans lesquels vivaient nos aigles du front de Salonique. 2. **La construction du viaduc** près de Grivica. 3. **Les rochers** de Grivica au-dessous du Govedarski Vis. 4. **Les troupes de la réserve** derrière les positions occupées du front de Salonique. 5. La construction des chemins à travers les rudes rochers et rochers du Katounc, devait être souvent exécutée **au moyen de mines.**

1. The black dots show the entrance to **the trenches in the rocks** in which our "Salonica front eagles" lived. 2. **Construction of the Viaduct** at Grivica. 3. **Stony rocks** at Grivica under Govedarski Vis. 4. Reserve troops behind occupied positions at the Salonica front. 5. **Making** of roads through the steep rocky defiles of the Katoun had to be performed **by means of numerous blasting operations.**

1. Наша војска се **вежба** у руковању са ново-примљеним митраљезима.

2. **Браћа Руси** крећу за солунске положаје.

3. **Причешћивање** наше војске пред поласком за положаје.

4. Наше трупе са маршем: „**У бој, у бој**"! . . . иду за солунске положаје.

5. Наше трупе на маршу **за поседање положаја.**

6. Наше трупе **приспевају** на положаје.

1. Nos troupes se **vellos** à l'exercice au maniement des mitrailleuses nouvellement reçues. 2. **Nos frères Russes** se rendent dans les positions de Salonique. 3. Nos troupes **communion** avant de partir pour les positions. 4. Nos troupes chantant la marche: «**Au combat, au combat**»! . . . partent pour les positions de Salonique. 5. Nos troupes en marche **pour l'occupation des positions.** 6. Nos troupes **arrivent** aux positions.

1. Our army **practices** handling the newly received mitrailleuses. 2. **Our Russian brothers** march out towards the Salonica position. 3. **Holy Communion** for our army before marching to the positions. 4. Our troops **march** out to the Salonica positions to the tune of the march **"In battle, in battle"**! 5. Our troops on the march **to occupy the positions.** 6. Our troops **arrive** at the positions.

1. Њ. К. В. **Престолонаследник Александар** пред фронтом своје војске у очекивању посете Њ. В. Грчког Краља.

4. **Заставник 11. пука** на Ветренику.

2. Њ. В. **Грчки Краљ** са Њ. К. В. **Престолонаследником** обилазе фронт.

3. Њ. К. В. **Престолонаследник** обилази почасну чету.

5. **Солунско пристаниште,** осигурано минама.

6. **Генерал Сарај** даје реви трупама, које крећу за положаје.

7. **Заставник 2. пука** — „гвозденог".

1. Ns. K. V. **Prestolonaslednik** Aleksandar pred frontom svoje vojske u očekivanju posjete Nj. V. Grčkog Kralja. 2. Nj. V. **Grčki Kralj** sa Nj. K. V. **Prestolonaslednikom** obilazi front. 3. Nj. K. V. Prestolonaslednik obilazi počasnu četu. 4. **Zastavnik II puka** na **Vetreniku.** 5. **Solunsko pristanište** osigurano minama. 6. **General Sarrail** dréi revi trupama, koje kreću na položaje. 7. **Zastavnik 2 puka** „gvozdenog".

1. S. A. R. le **Prince héritier Alexandre** devant le front de son armée dans l'attente de la visite de S.M. le Roi de Grèce. 2. **S. M. le Roi de Grèce avec S. A. R. notre Prince héritier** passent en revue le front de notre Armée. 3. S. A. R. le Prince héritier passe en revue la compagnie d'honneur. 4. **Le porte-drapeau** du 11ème régiment à Vetrenik. 5. **Le port de Salonique** protégé par des mines. 6. **Le Général Sarrail** passe en revue les troupes dirigées pour le front. 7. **Le porte-drapeau** du 2ème régiment — «de fer».

1. **H. R. H. the Crown-prince Alexander** in front of his army, in expectation of the visit of H. M. the Greek King. 2. **H. M. the Grecian King and H. R. H. our Crown-prince** watch the march past of the troops. 3. **H. R. H. the Crown-prince** watches the march past of the guard of honour. 4. **The colour-bearer** of the 11th regiment. 5. **Salonica harbour** guarded by mines. 6. **General Sarrail** reviews the troops marching past on their way to the positions. 7. **The colour-bearer** of the 2nd ("Iron") regiment.

1. Командант **Моравске Дивизије** обилази свој пункт.

2. **Резервне трупе** у бивуку.

3. Типична **слика живота наше војске** у непосредној позадини поседнутих положаја.

4. **Привлачење резерви** на главном нападном правцу.

5—6. **Саобраћај** путевима позади положаја био је врло јак; **снабдевање** трупа било је изврсно.

1. Kommandant **Moravske Divizije** obilazi svoj odsek. 2. **Rezervne trupe** u bivaku. 3. Tipična **slika života naše vojske** u neposrednoj pozadini posednutih položaja. 4. **Privlačenje rezervi** ka glavnom napadnom pravcu. 5—6. **Saobraćaj** putevima pozadi položaja bio je vrlo jak; **snabdevanje** trupa bilo je izvrsno.

1. Le commandant de **la division Morava** inspecte son secteur. 2. **Les troupes de la réserve** au bivouac. 3. **Un tableau caractéristique de la vie de notre armée**, tout près des tranchées occupées. 4. **Renfort de la réserve** dans la direction de l'attaque. 5—6. **La circulation** sur les routes derrière les positions occupées était très vive; **le ravitaillement** des troupes était très bon.

1. Commandant of the **Morava Division** inspects his sektor. 2. **Reserve troops** in bivouac. 3. A characteristic **picture of our army life** in the immediate neighbourhood of occupied trenches. 4. **Reserve re-inforcements** in the direction of the attack. 5—6. **Traffic** on the roads behind the occupied positions was very brisk; **the provisions** for the troops were very good.

1. **Живко Павловић,** Командант Шумадијске Дивизије, у рову на Катунцу.

2. **Резервне трупе** у међувремену до употребе наводе ратну службу.

3. **Ударне трупе** из резерве очекују наредбу за покрет.

4. Тип нашег **солунског стрелца.**

5. **Живко Павловић** на осматрачници на Катунцу.

6. **Командант Дивизије** силази са осматрачнице.

7. „Хеј трубачу са Солупа, де **затруби збор!**"

8. Живко Павловић **обилази батерије** на положају.

9. **Другарско частићење** за време затишја на линији окопа.

1. **Živko Pavlović,** Commandant de la division Šumadia dans la tranchée à Katounc. 2. **Des troupes de la réserve** s'exerçant au métier de la guerre. 3. **Des troupes d'assaut** de la réserve attendant l'ordre pour avancer. 4. Type de nos **tirailleurs** de Salonique. 5. **Živko Pavlović** dans le poste d'observation de Katounc. 6. **Le commandant de la division** descend de son poste d'observation. 7. «Hé!», le trompette de Salonique **sonne l'appel** . . .» 8. Živko Pavlović **fait l'inspection des batteries** à Polac. 9. **Le traitement amical** pendant ces trêves derrière la ligne des tranchées.

1. **Živko Pavlović,** Commandant of the Šumadia Division in the trenches at Katounc. 2. **Reserve troops** [illegible] military service in the meantime. 3. **Attacking troops** of the reserve forces await the order to proceed. 4. Type of our **Salonica shooters**. 5. **Živko Pavlović** at an observation point on Katounc. 6. **Commandant of the Division** dismounts from the point of observation. 7. "Hallo! Trumpeter of Salonica, **sound the** call to [illegible]." 8. Živko Pavlović **inspects the batteries** on Polac. 9. **Comrade-like hospitality** during the lull, in the trench lines.

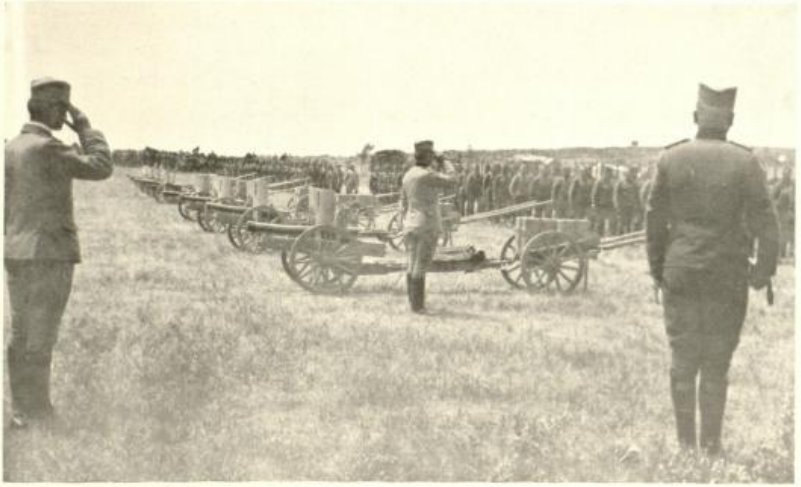
1. Вежбање са ново прилагеним **малим роговским топом.**

2. **Употреба роговског топа** за бацање бомби.

3. 5. пук шаље Бугарима позив на предају **писмом на роговској бомби.**

4. Долазак наших артилеријских трупа ради свечаног **пријема нових топова.**

5. Запленењем **немачким-крупповим топовима,** Французи су наоружавали нашу артилерију.

1. Vežbanje sa novo prilagenim **malim rovovskim topom.** 2. **Upotreba rovovskog topa** za bacanje bombi. 3. 5. puk šalje Bugarima poziv na predaju **pismom na rovovskoj bombi.** 4. Dolazak naših artilerijskih trupa, radi svečanog **prijema novih topova.** 5. Zaplenjenim **nemačkim-krupp-ovim topovima** Francuzi su naoružavali našu artileriju.

1. Exercice dans la manipulation de nos **petits lanceurs de mines**, nouvellement reçus. 2. Nos lanceurs de mines **en action.** 3. Le 5me régiment exige la reddition des Bulgares par **une lettre,** écrite sur **une bombe** sans fusée. 4. Arrivée de nos troupes d'artillerie à l'occasion de **la remise solennelle de nouveaux canons.** 5. Les Français ont armé notre artillerie avec **des canons allemands de Krupp,** enlevés à l'ennemi.

1. Practising the handling of the newly built **small bomb thrower.** 2. At **the employment of the bomb thrower.** 3. The 5th regiment challenges the Bulgarians to surrender, with **the letter on a bomb** without fuse. 4. Arrival of our artillery troops to ceremoniously **take over the new guns.** 5. The French equipped our artillery with **captured German Krupp guns.**

1. Наши Солунци као становници у **царству орлова.**

2. Једно **скромно склониште** Високог Краљевског Госта.

3. Један **сигуран заклон** испод великих камених степа.

4. Кретање **саобраћајницама** утврђеног положаја

5. **Сура униформа** се је губила из вида већ на блиским одстојањима.

6. Живот **на Јелаку.**

7. **Лов** на дивље свиње у шумама испод Кајмакчелана.

8. У **земуници** на Глоготу **-гађаш** разбоја брату.

9. **Чишћење оружја** код трупа на резерве.

10. Командантова **осматрачница** на К[illegible]гу.

1. Naši Solunci kao stanovnici u **carstvu orlova.** 2. Jedno **skromno sklonište** Visokog Kraljevskog Gosta. 3. Jedan **siguran zaklon** ispod velikih kamenih stena. 4. Kretanje **saobraćajnicama** utvrđenog položaja. 5. **Sura uniforma** se je gubila iz vida već na bliskim odstojanjima. 6. Život **na Jelaku.** 7. **Lov** na divlje svinje u šumama ispod Kajmakčelana. 8. U **zemunici** na Glogotu **gađaš** razboja brigu. 9. **Čišćenje oružja** kod trupa iz rezerve. 10. Komandantova **osmatračnica** na Kaburcu.

1. Nos combattants de Salonique comme habitants du **Royaume des Aigles**. 2. **Un abri modeste** de l'hôte royal. 3. **Un abri sûr** sous de grands rochers. 4. Passage à travers des **tranchées de communication couvertes.** 7. **L'uniforme grise** disparaissait aux premières distances à une courte distance. 6. La vie à **Jelak.** 7. **La chasse** aux sangliers dans les forêts à Kajmakčalan. 8. Dans les abris souterrains de Glogot, **le joueur de cornemuse** fait passer des heures de loisir. 9. **Nettoyage des armes** dans les troupes de la réserve. 10. **Le poste d'observation** du commandant sur la hauteur de Kaburac.

1. Our Salonica soldiers as inhabitants of **"the realm of the eagle".** 2. **The modest shelter** of the [illegible] guest. 3. **A safe shelter** under large stony rocks. 4. Passing through covered **communication** trenches. 7. **Field uniforms** disappeared from view even at a short distance. 6. Life **at Jelak.** 7. Wild boar **hunting** in the [illegible] Kajmakčalan. 8. In **cover** on Glogot, the **Bagpiper player** passes away the leisure hours. 9. The **cleaning arms.** 10. The Commander's **point of observation** on the heights of Kaburac.

1. **Бријање и дотеривање** у логору.

2. **Војници се крпе и чисте од нечистоће.**

3. **Бријање и шишање** у логору.

4. **Купање и хватање ракова** у Могленици.

5. **Купање позади положаја.**

6. **Купатило** у непосредној близини ровова.

7. **Јутарње умивање** у рововима.

8. **Сунчање** на спруду планинске реке.

9. **Купање** у мору.

10. **Купање** у планинском потоку позади положаја.

1. **Brijanje** i **doterivanje** u logoru. 2. Vojnici se **krpe** i **čiste** od nečistoće. 3. **Brijanje** i **šišanje** u logoru. 4. **Kupanje** i **hvatanje rakova** u Moglenici. 5. **Kupanje** pozadi položaja. 6. **Kupatilo** u neposrednoj blizini rovova. 7. Jutarnje **umivanje** u rovovima. 8. **Sunčanje** na spradu planinske reke. 9. **Kupanje** u moru. 10. **Kupanje** u planinskom potoku pozadi položaja.

1. On **se fait la barbe** et on **fait le nettoyage** du camp. 2. **Raccommodage** des vêtements et **enlèvement** de la vermine. 3. On **rase** les soldats et on leur **coupe les cheveux** au camp. 4. **Le bain** et **la pêche aux écrevisses** à Moglenitza. 5. **Le bain** immédiatement en arrière des positions. 6. **Une installation de bain** provisoire immédiatement en arrière des tranchées. 7. **La toilette du matin** dans les tranchées. 8. **Sous les rayons du soleil** au bord d'un fleuve de la montagne. 9. **Le bain** dans la mer. 10. **Le bain** dans un ruisseau derrière la position.

1. **Shaving and cleaning** in camp. 2. **Mending** clothes and **freeing** from vermin. 3. **Shaving** and **hair-cutting** in camp. 4. **Bathing** and **catching crabs** in Moglenitza. 5. **Bathing** immediately behind positions. 6. **Temporarily fitted up baths** immediately behind the trenches. 7. **Morning ablutions** in the trenches. 8. **Beneath the sun's rays** on the bank of a mountain river. 9. **Sea bathing.** 10. **Bathing** in a mountain river immediately behind position.

1—2. Земуниске 21. пеш. пука на положају Добро Поље, **пре и после затрпавања снегом.**

3. **Допуштање хране и муниције** трупама у рововима.

4. **Сакупљање** дрва за време великог снега.

5. Према Кладеропу. **Набавка дрва** за потребе војске у снежном и готово голом пределу, била је врло тешка.

1—2. Земуниске 21. пеш. пука на положају Добро поље, **пре и после затрпавања снегом.** 3. **Допуштање хране и муниције** трупама у рововима. 4. **Сакупљање** дрва за време великог снега. 5. Према Кладеропу. **Набавка дрва** за потребе војске у снежном и готово голом пределу, била је врло тешка.

1—2. Les abris souterrains du 21me régiment d'infanterie sur les positions Dobro Polje **avant et après la neige.** 3. **Ravitaillement en nourriture et en munitions** des troupes dans les tranchées. 4. **Tranchée de communication** à travers des grandes neiges. 5. La base de Kladerop. Il était très difficile de se **procurer du bois** pour les besoins de l'armée dans une contrée couverte de neige et presque sans végétation.

1—3. Ground Cover of the 21st infantry regiment on the Dobro Polje position **before and after the snow.** 3. **Delivering of provisions and munition** to the troops in the trenches. 4. **Communication trenches** at the time of great snow. 5. Opposite Kladerop; **procuring wood** for the use of the army in the bare and snowy district was very difficult.

1. **Израда покривених заклона** за трупе у резерви.

2. Војници запослени **дотеривањем** својих заклона.

3. **Ојачавање** стрељачких заклона џакчићима са песком.

4. **Чишћење митраљеза** после борбе.

5. Спремање **ничање препреке** приносе се ближе рововима да би се ноћу поставиле.

6. Израда места за **рововски топ** и заклона за његову **послугу**.

1. **Izrada pokrivenih zaklona** za trupe u rezervi. 2. Vojnici zaposleni **doterivanjem** i opravljanjem svojih zaklona. 3. **Ojačavanje** strelačkih zaklona džakićima sa peskom. 4. **Čišćenje mitraljeza** posle borbe. 5. Spremljene **žičane pregreke** prinose se bliže rovovima, da bi se noću postavile. 6. Izrada mesta za **rovovski top** i zaklona za njegovu **posluge.**

1. **La construction des abris souterrains** pour les troupes de la réserve. 2. Les soldats sont occupés **à améliorer** leurs tranchées. 3. **Renforcement** des tranchées avec des sacs de sable. 4. **Nettoyage des mitrailleuses** après le combat. 5. **Les obstacles en fil de fer barbelé** sont apportés tout près des tranchées pour être élevés pendant la nuit. 6. La préparation pour le placement **de lanceurs de mines** et **l'abri pour les soldats.**

1. The **making of ground cover** for the reserve troops. 2. Soldiers occupied in **improving and mending** their trenches. 3. **Strengthening** the trenches with sand bags. 4. **Cleaning the mitrailleuses** after having been used in battle. 5. Prepared wire entanglements are brought close to the trenches to be erected there by night. 6. Working out a place for a **bomb-thrower** and the cover for **the soldiers.**

Солунски орлови у својим гнездима. Solunski orlovi u svojim gnjezdima. Les «aigles de Salonique» dans leur nid. "Salonica eagles" in their nests.

1. Митраљези у отвореном дејству.

2. Митраљез у дејству из заклона.

3. Трупе у заклонима за време непријатељског бомбардовања.

4. Смена објавнице.

5. Солунски орлови на својим стенама.

6. Док осматрач објавнице будним оком бди, остали се одмарају.

1. **Mitraljezi** u otvorenom dejstvu. 2. **Mitraljez** u dejstvu iz zaklona. 3. **Trupe u zaklonima** za vreme neprijateljskog bombardovanja. 4. **Smena** objavnice. 5. Solunski orlovi **na svojim stenama**. 6. Dok **osmatrač objavnice** budnim okom bdi, dotle se ostali odmaraju.

1. **Des mitrailleuses** en pleine action. 2. **Des mitrailleuses** tirant de leur abri. 3. **Les troupes dans leurs abris** sous le feu de l'artillerie ennemie. 4. **Relèvement** des avant-postes. 5. Les «aigles de Salonique» **sur leurs rochers**. 6. Pendant que **l'observateur des avant-postes** veille sur l'ennemi, les autres soldats se reposent.

1. **Mitrailleuse** in open action. 2. **Mitrailleuse** acting from under cover. 3. **Troops under cover** at the [illegible] of the enemies' artillery fire. 4. **Relieving** the reconnoitring outpost. 5. "The eagles of Salonica" **on their rocks**. 6. Whilst **the reconnoitring outpost** keeps watch for the enemy, the other soldiers rest.

1. **Интендантско** склагалиште више села Петелина.

2. **Кеналски** непријатељски стрељачки окопи.

3. **Бугарски окопи** на Горничеву.

4. **Служба Божија** иза положаја Данилова Коса.

5. На Глоготу. **Читање наредбе** Команданта 10. пука.

6. **Слава 10. пука** (Фронт Шумадијске дивизије) на Глоготу.

1. **Intendantsko slagalište** više sela Petelina. 2. **Kenalski** neprijateljski strelјački okopi. 3. **Bugarski** okopi na Gornjičevu. 4. **Služba Božija** iza položaja Danilova Kosa. 5. Na Glogotu. **Čitanje naredbe** Komandanta 10 puka. 6. **Slava 10 puka** (Front Šumadijske divizije) na Glogotu.

1. **Le dépot de l'intendance** en face du village de Petelina. 2. Le positions ennemies près de **Kenali**. 3. **Les positions bulgares** près de Gornitchevo. 4. **Service religieux** derrière la position Danilova Kosa. 5. À Glogot. **La lecture de l'ordre** du commandant du 10me régiment. 6. **Fête patronale du 10me régiment** (Le front de la division Šumadiaj) à Glogot.

1. **Provision depot** opposite of the village Petelina. 2. Hostile position against **Kenali**. 3. **The Bulgarian** positions against Gornitchevo. 4. **Divine Service** behind the position of Danilova Kosa. 5. On Glogot. **Reading aloud the order** of the Commander of the 10th regiment. 6. **The Festival of the 10th regiment's** patron Saint (Šumadia Division front) on Glogot.

Начелник Штаба Врховне Команде Војвода **Мишић** подноси извештај о ситуацији Врховном Команданту **Њ. К. В. Престолонаследнику Александру.**

Načelnik Štaba Vrhovne Komande **Vojvoda Mišić** podnosi izveštaj o situaciji Vrhovnom Komandantu **Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandru.**

Le chef de l'Etat-Major, le général **Voïvode Mišić, donne des renseignements** sur la situation au généralissime S. A. R. **le Prince héritier Aleksandar.**

Chief of the General Staff, **Fieldmarshal Mišić** reports the news about the situation to the Commander-in-Chief H. R. H. **the Crown-Prince Aleksandar.**

1.Француски одушевљено **дочекују** Нь. К. В. Престолонаследника.

2. Нь. К. В. Престолонаследник **у разговору** са Франше Д'есперејом.

3. **Нь. В. Краљ Петар I** после повлачења.

4. **Нь. К. В. Престолонаследник и Есад Паша.**

5. Нь. К. В. Престолонаследник **у школи** код деце.

6. Нь. К. В. Престолонаследник, ђенерал Божа Јанковићи војвода Мишић **у разговору** са француским официрима.

7. Нь. К. В. Престолонаследник на ручку **после лова** код Лангъе.

8. Нь. К. В. Престолонаследник са пажњом слуша **извештај о стању избеглица.**

1. Français saluent **chaleureusement** S. A. R. le Prince héritier. 2. S. A. R. le Prince héritier s'entretient avec Franchet d'Esperey. 3. **Sa Majesté le Roi Petar Ier** après la retraite. 4. **S. A. R. le Prince héritier** en compagnie **d'Essad Pacha.** 5. S. A. R. le Prince héritier **visitant une école.** 6. S. A. R. le Prince héritier, le Général Boža Janković et le Vojvode Mišić **s'entretiennent** avec des officiers français. 7. S. A. R. le Prince héritier à dîner **après la chasse** près de Langues. 8. S. A. R. le Prince héritier écoute très attentivement **les nouvelles sur la situation** des **fugitifs.**

1. The French **receive** H. R. H. our Crown-Prince enthusiastically. 2. H. R. H. the Crown-Prince in conversation with Franchet d'Esperey. 3. **H. H. King Petar Ist** after the retreat. 4. **H. R. H. the Crown-Prince** with **Essad Pasha.** 5. H. R. H. the Crown-Prince **visiting a school.** 6. H. R. H. the Crown-Prince, General Boža Janković and Fieldmarshal Mišić **in conversation** with French officers. 7. H. R. H. the Crown-Prince at dinner **after the shooting** at Langues. 8. H. R. H. the Crown-Prince listens with particular attention to informations about the state of the fugitives.

1. Њ. В. Престолонаследник обавештава се **о стању трупа.**

2. Њ. В. Престолонаследник обавештава се **о ситуацији на фронту** посредством француских.

3. Њ. В. Престолонаследник са највишим командантима **у Суботици.**

4. Њ. В. Престолонаследник **испод положаја Флоке.**

5. Њ. В. Престолонаследник при повратку из цркве **у Бачу.**

6. Њ. В. Престолонаследник Александар, Војвода Мишић и француски генерал де Лобе **на ревију** наших трупа.

1. Ns. V. Prestolonaslednik obaveštava se **o stanju trupa.** 2. Ns. V. Prestolonaslednik obaveštava se **o situaciji na frontu** posredstvom Francuzima. 3. Ns. V. Prestolonaslednik sa najvišim komandantima **u Subotikom.** 4. Ns. V. Prestolonaslednik **ispod položaja Floke.** 5. Ns. V. Prestolonaslednik pri povratku iz crkve **u Bačo.** 6. Ns. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Vojvoda Mišić i francuski general de Lobet **na reviji** naših trupa.

1. S. A. R. le Prince héritier se renseigne sur **la préparation des troupes.** 2. S. A. R. le Prince héritier prend des renseignements sur **la situation du front** occupé par les Français. 3. S. A. R. le Prince héritier avec les chefs supérieurs **à Subotsko.** 4. S. A. R. le Prince héritier **au pied de la position de Floka.** 5. S. A. R. le Prince héritier quitte l'église **à Bač.** 6. S. A. R. le Prince héritier Aleksandar, le Vojvode Mišić et le général français de Lobet **passent en revue** nos troupes.

1. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation of the troops.** 2. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation at the front** occupied by the French. 3. H. R. H. the Crown-Prince with the [illegible] **at Subotsko.** 4. H. R. H. the Crown-Prince at the **base of the Floka** position. 5. H. R. H. the Crown-Prince leaving the Church **in Bač.** 6. H. R. H. Crown-Prince Aleksander, Fieldmarshal Mišić and the French General de Lobet **at the review** of our troops.

1. Њ. В. Престолонаследник **осматра** посједнуте положје.

2. Њ. В. Престолонаследник **на осматрачници.**

3. Њ. В. Престолонаследник **неуморно обилази** посједнуте положје.

4. Њ. В. Престолонаследник и Војвода Мишић **обилазе редом** наше трупе на посједнутом Солунском фронту.

5. Њ. В. Престолонаследник и генерал Франше Деспере **полазе** на положај.

6. Њ. В. Престолонаследник са виса више с. Забрдја **посматра непријатељске положаје.**

1. Nj. V. Prestolonaslednik **osmatra** posednute položaje. 2. Nj. V. Prestolonaslednik **na osmatračnici.** 3. Nj. V. Prestolonaslednik **neumorno obilazi** posednute položaje. 4. Nj. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **obilaze redom** naše trupe na posednutom Solunskom Frontu. 5. Nj. V. Prestolonaslednik i general Franše d'Esperej **polaze** na položaj. 6. Nj. V. Prestolonaslednik sa vrha više s. Zabrđava **posmatra** neprijateljske položaje.

1. S. A. R. le Prince héritier **observe** les positions occupées. 2. S. A. R. le Prince héritier **à un poste d'observation.** 3. S. A. R. le Prince héritier, toujours **infatiguable, inspecte** les positions occupées. 4. S. A. R. le prince héritier et le Voïvode Mišić **inspectent, une à une,** les troupes en ligne à Salonique. 5. S. A. R. le Prince héritier et le général Franchet d'Esperey **partent** pour les positions. 6. S. A. R. le Prince héritier **observe** de la hauteur au-dessus du village de Zazrčan les positions ennemies.

1. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the occupied positions. 2. H. R. H. the Crown-Prince **on a point of observation.** 3. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the occupied positions **untiringly.** 4. H. R. H. the Crown-Prince and Feldmarshal Mišić **inspect in succession** the troops on the occupied Salonica Front. 5. H. R. H. the Crown-Prince and general Franchet d'Esperey **start** to the positions. 6. H. R. H. the Crown-Prince **observes** the enemies' positions from the heights above the village of Zabrdjan.

1. **Једна успомена** на прве дане у Солуну: Војвода Бојовић и генерал Сарај.

2. Војвода Мишић са пуковником Пешићем приликом једне **свечаности.**

3. Војвода Мишић са Командантима и официрима из штаба I и III ар

4. Војвода Степановић **пропушта** своје трупе које маршују за поседање положаја.

5. **Југословенски одбор,** код штаба II армије.

6. Војвода Степановић, при јутарњој шетњи **са шеширом** на

7. Војвода Мишић **у разговору** са француским официрима.

8. Војвода Мишић и Бојовић **на Гарвану** децембра 1917. г.

9. **Аманит** доноси извештај Командању Шумадијске Дивизије

1. **Jedna uspomena** na prve dane u Solunu: Vojvoda Bojović i general Sarrail. 2. Vojvoda Mišić sa pukovnikom Pešićem prilikom jedne **svečanosti.** 3. Vojvoda Mišić sa Komandantima i oficirima iz štaba I i **III armije.** 4. Vojvoda Stepanović **propušta** svoje trupe koje marširaju za posedanje položaja. 5. **Jugoslovenski Odbor,** kod štaba II armije. 6. Vojvoda Stepanović, pri jutarnjoj šetnji **sa šeširom** na glavi. 7. Vojvoda Mišić **u razgovoru** sa francuskim oficirima. 8. Vojvoda Mišić i Bojović **na Garvanu** decembra 1917. god. 9. **Amanit** donosi izveštaj Komandantu Šumadijske Divizije.

1. **Un souvenir** des premiers jours à Salonique: Voïvode Bojović et le général Sarrail. 2. Voïvode Mišić en compagnie du colonel Pešić à l'occasion d'une fête. 3. Voïvode Mišić avec les commandants et des officiers des États-Majors de la **Ire et de la IIme armée.** 4. Voïvode Stepanović **fait défiler** ses troupes en marche pour occuper les positions. 5. **Comité jugoslave** auprès de l'État-Major de la IIme armée. 6. Voïvode Stepanović en train de faire sa promenade du matin, **un chapeau de paille** sur la tête. 7. Voïvode Mišić **en entretien** avec des officiers français. 8. Voïvode Mišić et Bojović **à Garvan** au mois de décembre 1917. 9. **Un Annmite** apporte une nouvelle au commandant de la division Šumadija.

1. **A souvenir** of the first days in Salonica, Field-marshal Bojović and general Sarrail. 2. Field-[illegible] Mišić with Colonel Pešić **at a Festival.** 3. Field-marshal Mišić with the Commandants and officers of the I[illegible] **[illegible] army** staffs. 4. Field-marshal Stepanović reviews the troops marching past on the way to occupy positions. 5. **Committee** of the Staff of the **[illegible] army.** 6. Field-marshal Stepanović taking a morning walk with a straw hat on his head. 7. Field-marshal Mišić **in conversation** with French officers. 8. Field-marshal Mišić [illegible] Bojović on **Garvan** in December 1917. 9. **An Annmite** brings a despatch for the Commandant of the Šumadija Division.

1. **Ручак** на положају

2. **У телефонској централи** на Ветренику.

3. **Санитетска станица** за прихват рањеника на Ветренику.

4. **Радионица** 10. пука на Повару.

5. Војници су са интересовањем слушали **извештај** о стању у поробљеној Србији.

8. У природном заклону једног **џиновског дрвета.**

6. Војвода Мишић у разговору са војницима **пуди их дуваном.**

7. **Војводе Мишић** и Степановић у срдачном разговору.

1. **Ručak** na položaju. 2. **U telefonskoj centrali** na Vetreniku. 3. **Sanitetska stanica** za prihvat ranjenika na Vetreniku. 4. **Radionica** 10 puka na Povaru. 5. Vojnici su sa interesovanjem slušali **izveštaj** o stanju u porobljenoj Srbiji. 6. Vojvoda Mišić u razgovoru sa vojnicima **nudi ih duvanom.** 7. **Vojvode Mišić i Stepanović** u srdačnom razgovoru. 8. U prirodnom zaklonu jednog **džinovskog drveta.**

1. **Le dîner** sur les positions. 2. **La centrale du téléphone** à Vetrenik. 3. **Poste de secours** et point de rassemblement des blessés à Vetrenik. 4. **Atelier** du 10ème régiment à Podar. 5. Les soldats écoutent attentivement **les rapports** sur l'état de la Serbie asservie. 6. Voïvode Mišić en conversation avec les soldats **et leur offrant des cigarettes.** 7. **Voïvode Mišić** et **Stepanović** s'entretiennent amicalement. 8. Un **arbre géant** servant d'abri naturel.

1. **Dinner** at the positions. 2. At **the telephone** at Vetrenik. 3. **Exchange dressing station** for the wounded at Vetrenik. 4. **Workshop** of the 10th regiment on Podar. 5. The soldiers listened most attentively to **the report** of the state of subjugated Serbia. 6. Field-marshal Mišić in conversation with soldiers and **offering them cigarettes.** 7. **Field-marshal Mišić** and **Stepanović** in most friendly conversation. 8. Under the natural cover of the **giant tree.**

1. У рану зору, колона **очекује наређење** за даљи покрет.

2. **Потковање коња** код рефлекторског одељења.

3. **Водопој** на Постолској чесми код Јенице-Вардара.

4. **Преглед војника** рањених за лекарску помоћ.

5. **Марвени лекар** прегледа леђима пресвучене мазге.

6. **Последња одбрана** — старци, приводе истоварене мазге ради лекарског прегледа.

7. **Потковање волова.**

8. **Лечење волова** од шапа.

9. **Изношење** угинулог артиљеријског коња.

1. U rano zoru, kolona **očekuje naređenje** za dalji pokret. 2. **Potkivanje konja** kod reflektorskog odeljenja. 3. **Vodopoj** na Postolskoj česmi kod Jenitže Vardara. 4. **Pregled** vojnika ranjenih za lekarsku pomoć. 5. **Marveni lekar** pregleda leđima pripreše mazge. 6. **Poslednja odbrana** — starci, privode istovarene mazge radi lekarskog pregleda. 7. **Potkivanje volova**. 8. **Lečenje volova** od šapa. 9. **Iznošenje** uginulog artiljerijskog konja.

1. Dès l'aurore le train **attend l'ordre** de partir. 2. Les chevaux des troupes de projecteurs **sont ferrés**. 3. **Abreuvoir** près de la source de Postolska auprès de Jenidje Vardar. 4. **Examen médical** des soldats malades. 5. **Un vétérinaire** examine des mulets déchargés. 6. **Les «Vétérans»** — la dernière défense — conduisent les mulets déchargés au vétérinaire pour l'examen. 7. **Les bœufs sont ferrés**. 8. **Traitement des bœufs** attaqués de la maladie de la corne. 9. **Enlèvement** des chevaux crevés de l'artillerie.

1. At dawn the army service corps **await orders** to continue their march. 2. **Shoeing horses** in the reflector detachment. 3. **The watering place** for cattle at Postolski Well, at the Jenitše Vardar. 4. **Medical examination** of the soldiers reported as ill. 5. **The veterinary surgeon examines** the unloaded mules. 6. **"The old"** — last defence lead the unloaded mules to the veterinary examination. 7. **Shoeing** the oxen. 8. **Treatment** of oxen suffering from foot and mouth disease. 9. **Removal** of dead artillery horses.

1. Одељење профијантске коморе, **враћа се са положаја.**

2. Ординанси у очекивању наређења, **часте се међусобно.**

3. **Коњица** на маршу.

4. Једно **коњичко одељење** полази.

5. **Бивак митраљеског одељења** 3. пука у Добровенском потоку.

6. **Водопој** код коњице.

(Phot. Šaković)

1. Ordinary profijantske komore **vraća se sa položaja.** 2. Ordonansi u očekivanju naređenja **časte se međusobno.** 3. **Konjica** na marše. 4. Jedno **konjičko odelenje** polazi. 5. **Bivak mitraljeskog odelenja** 3. puka u Dobrovenskom potoku. 6. **Vodopoj** kod konjice.

1. Un détachement des transports du train **revient de la position.** 2. Les estafettes, dans l'attente de l'ordre, **se donnent à boire et à manger reciproquement.** 3. **Cavalerie** en marche. 4. Un détachement de cavalerie part à partie. 5. Un détachement de mitrailleuses du 3ème régiment à Dobrovenski Potok **au bivouac.** 6. **Un abreuvoir** pour la cavalerie.

1. A division of the army service corps **returns from the positions.** 2. The mounted orderlys awaiting commands **exchange hospitality.** 3. **Cavalry** on the march. 4. A **cavalry** detachment on the march. 5. **The bivouac of the mitrailleuse detachment** of the 3rd regiment in Dobrovenski Potok. 6. **Watering place** for the cavalry.

1. **Коњаник** – Солунац.

2. **Полазак** у извиђање патроле једног одељења.

3. **Ординанс**—коњаник.

4. **Командант пука** иде вором на осматрачницу

5. **Коњичка патрола** у очекивању наређења.

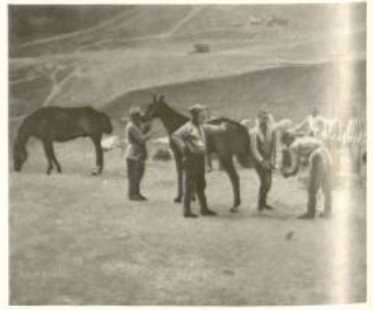
7. Коњаници у служби извиђања **по стременитом и стеновитом терену.**

8. **Коњичка патрола** иде у извиђање.

6. **Јутро** у коњичком логору.

9. **Потковање коња** у коњичком логору.

1. **Konjanik** — Solunac. 2. **Polazak** u izvidjanje patrole jednog odeljenja. 3. **Ordonans** - konjanik. 5. **Komandant puka** ide uvorom na osmatračnicu. 5. **Konjička patrola** u očekivanju naredjenja. 6. **Jutro** u konjičkom logoru. 7. Konjanici u službi izvidjanja **po stremenitom i stenovitom terenu.** 8. **Konjička patrola** ide u izvidjanje. 9. **Potkivanje konja** u konjičkom logoru.

1. **Un cavalier** du front de Salonique. 2. **Départ** d'une patrouille en reconnaissance. 3. **Une estafette** à cheval. 4. Au lever du jour **le commandant du régiment** se rend au poste d'observation. 5. **Une patrouille de cavalerie** dans l'attente de l'ordre. 6. **L'aurore** sur un camp de cavalerie. 7. La cavalerie en service de reconnaissance **dans les montagnes et dans les rochers.** 8. **Une patrouille de cavalerie** part en service de reconnaissance. 9. Les chevaux sont **ferrés** au camp de cavalerie.

1. **Horsemen** from the Salonica front. 2. **Riding** of a patrol on reconnaissance service. 3. **Cavalry orderly.** 4. At daybreak **the commandant of the regiment** goes to the point of observation at dawn. 5. **Cavalry patrol** awaiting orders. 6. Cavalry camp **at dawn.** 7. Cavalry on reconnaissance service **across the mountainous and rocky ground.** 8. **Cavalry patrol** rides out on reconnaissance service. 9. **Shoeing horses** in the cavalry camp.

1. „Сабље у ножне"!.. после извршене смотре код коњице.

4. Прикупљање коњичких одељења ради евентуалног гоњења.

7. Коњица на маршу ради поседања приватног положаја.

2. Коњица полази из свога бивака.

5. Застава 4. коњичког пука.

8. Коњица форсираним темпом прилази положају ради гоњења.

3. Коњичка патрола у извиђању.

6. Официр, вођ патроле, пише извешће о кретању противника.

9. Коњичко одељење у осматрању.

1. „Sablje u nožne"!.. après une revue passée dans le cavalerie. 2. La cavalerie quitte le bivouac. 3. Une patrouille de cavalerie en observation. 4. Rassemblement de la cavalerie pour la préparation à l'attaque. 5. Le drapeau du 4ème régiment de cavalerie. 6. L'officier, chef de la patrouille, écrit des renseignements sur les mouvements de l'ennemi. 7. Cavalerie en marche pour occuper les points menacés. 8. La cavalerie, par une marche forcée, se rapproche des positions dans le but de poursuivre l'ennemi. 9. Une troupe de cavalerie en observation.

1. "Sheath swords" after a cavalry inspection. 2. The start of cavalry from the bivouac. 3. Cavalry patrol on observation. 4. Assembling of cavalry in readiness for the attack. 5. The 4th cavalry regiment's colours. 6. A patrol officer writes dispatches as to the movements of the enemy. 7. Cavalry on march to occupy threatened places. 8. Cavalry with increased speed, approaches the positions to pursue the enemy. 9. Cavalry detachment on observation.

1. **Ђаци-пилоте** наше прве ваздухо-пловне школе у Пожаревцу.

2. **Дежурни аероплан** готов за покрет.

3. Аероплан **смештен у хангару.**

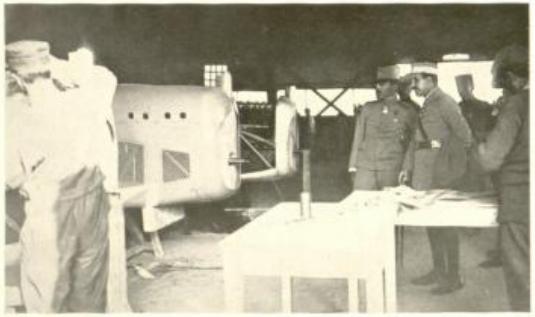
4. **Група официра,** који су прошли курс ваздухо-пловног посматрања.

5. **Аеропланско одељење** придато I Армији.

6. **Француски и наши пилоти** приликом одликовања.

7. Њ. К. В. Престолонаследник обилази **аеропланску ескадрилу.**

8. **Један двојно-крилни дежурни аероплан.**

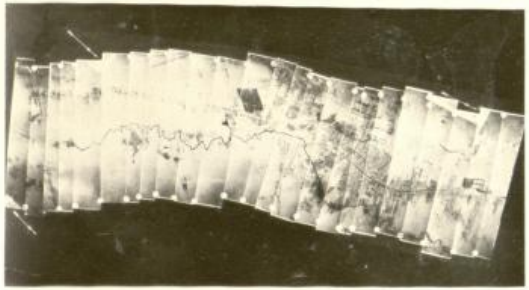

9. Наш **аероплан и иако јако оштећен спустио се је у село Габровац.**

1. **Djaci-pilote** naše prve vazduho-plovne škole u Požarevcu. 2. **Dežurni aeroplan** gotov za pokret. 3. Aeroplan **smešten u hangaru.** 4. **Grupa oficira,** koji su prošli kurs vazduho-plovnog posmatranja. 5. **Aeroplansko odelenje** pridato I Armiji. 6. **Francuski i naši piloti** prilikom odlikovanja. 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik obilazi **aeroplansku eskadrilu.** 8. **Jedan dvojno-krilni dežurni aeroplan.** 9. **Naš aeroplan i iako jako oštećen spustio se je u selo** Gabrovac.

1. **One year volunteers** of our first aviator-school in Požarevac 1915. 2. **A service aeroplane** ready for flight. 3. Aeroplane **in a tent-hangar.** 4. **Group of officers** who have passed a course in aero-observers. 5. Aeroplane **detachment** appointed to the 1st Army. 6. **French pilots and ours** at the distribution of decorations. 7. H. H. Crown-Prince Aleksander visits **the aero-squadron.** 8. A double deck aeroplane as a **service apparatus.** 9. **Our** aeroplane, although **greatly damaged, landed** safely at Gabrovac.

1. **Des volontaires d'un an** de notre première école d'aviation à Požarevac en 1915. 2. **Un appareil en service,** prêt à sortir. 3. Un avion dans **une tente-hangar.** 4. **Groupe d'officiers** ayant suivi un cours d'observateurs en aéroplanes. 5. **Un groupe d'aéroplanes** qui fait renvoyé à la première armée. 6. **Des pilotes français et les nôtres** pendant la remise des décorations. 7. S. A. R. le Prince héritier visitant une **escadrille d'aéroplanes.** 8. Un biplan comme **appareil en service.** 9. Notre appareil, quoique fort **endommagé, a réussi à atterrir** heureusement près de Gabrovac.

1. Сложени снимак једне утврђене линије.

2. Снимак једног утврђења.

5. Снимак разних депоа.

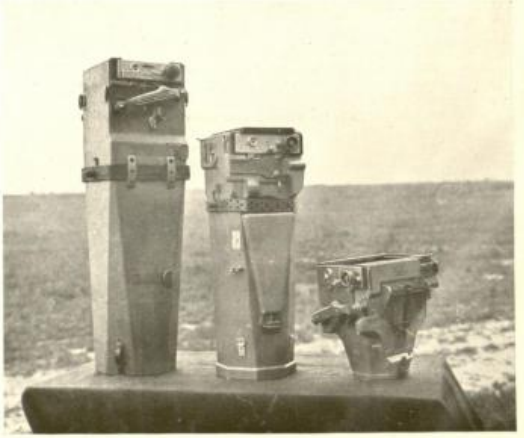
3. Снимак трупа које напуштају положај

4. Снимак поседнутог и гранатама оштећеног положаја.

6. Снимак утврђења на коме се јасно виде топовске шарте.

7. Три аеропланска фотографска апарата.

1. **Složeni snimak** jedne utvrđene linije. 2. Snimak jednog **utvrđenja**. 3. Snimak **trupa**, koje napuštaju položaj. 4. Snimak **posednutog i granatama oštećenog** položaja. 5. Snimak raznih **depoa**. 6. Snimak utvrđenja na kome se jasno vide **topovske šarte**. 7. Tri aeroplanska **fotografska aparata**.

1. **Série de clichés** d'un secteur fortifié. 2. La photographie d'une **forteresse**. 3. La photographie **des troupes** qui quittent le fort. 4. Une vue de tranchées occupées **fort endommagées**. 5. La photographie de différents **dépôts**. 6. La photo de la forteresse où l'on peut voir distinctement les **embrasures des canons**. 7. Trois **appareils photographiques** d'aéroplanes.

1. **Combined series of photos** of a fortified sektor. 2. Photograph of a **fortress**. 3. Photograph of **troops** leaving the fortress. 4. Photographs of occupied **trenches greatly damaged by bombs**. 5. Photographs of various **depots**. 6. Photograph of the fortress on which **the gun loopholes** can be distinctly seen. 7. Three aeroplane **photographic apparatusses**.

1. **Гађање** аероплана из топа.

2. **Топ** противу аероплана на Катунцу.

3. **Маскирани** против-аеропланеки топови.

4. Њ. В. Престолонаследник посматра **борбу у ваздуху.**

5. **Топ за заштиту логора** од аероплана.

6. **„Олуј" аероплан,** који је нарочито у почетку рата учинио велике услуге.

7. **Одликовање** наших и француских авијатичара на Солунском Фронту.

8. Оборени немачки ваздушни лађа „Цепелин".

9. **Сахрана наредника Рота** у Вертекопу код авио-логора.

1. Gađanje aeroplana iz topa. 2. Top protiv aeroplana na Katuncu. 3. Maskirani protiv-aeroplanski topovi. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik posmatra borbu u vazduhu. 5. Top za zaštitu logora od aeroplana. 6. „Oluj", aeroplan koji je naročito u početku rata učinio velike usluge. 7. Odlikovanje naših i francuskih avijatičara na Solunskom Frontu. 8. Oboreni nemačka vazdušna lađa „Zeppelin". 9. Sahrana narednika Rota u Vertekopu kod avio-logora.

1. **Des canons de canons sont tirés** contre les aéroplanes. 2. **Un canon contre-avions** à Katuncz. 3. Les canons contre-avions **masqués.** 4. Son Altesse Royale le Prince héritier observe **le combat dans le airs.** 5. Un canon contre-avions pour **la protection du camp.** 6. **«Oluj» un aéroplane,** dont les services se sont distingués au commencement de la guerre. 7. Nos aviateurs et des aviateurs français **sont décorés** sur le front de Salonique. 8. Un **Zeppelin** allemand abattu sur le front de Salonique. 9. **Enterrement du sergent-major Rot** à Vertekop près du champ d'aviation.

1. **Gunshots levelled** against aeroplanes. 2. **Counter-aeroplane guns** at Katuncz. 3. Counter-aeroplane guns **masked.** 4. H. R. H. the Crown-Prince watches **the battle in the air.** 5. Counter-aeroplane guns as a protection **for the camp.** 6. **"Oluj" aeroplane,** which did good service at the commencement of the war. 7. Distinction of our and French airmen on the Salonica front. 8. A shot down German **Zeppelin** at the Salonica front. 9. Burial of **sergeant-major Rot** in Vertekop near the air-camp.

1. **Гађање** противу аероплана.

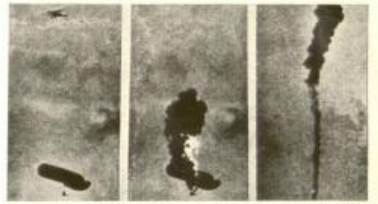
2. Један **наш оборени аероплан** на Солунском Фронту.

4. Један **наш пали аероплан** на Солунском Фронту.

3. **Немачки аероплан** гађа воз са бомбама.

5. **Аероплан** бомбом **пали и обара привезани балон.**

6. **Остаци** једног **оборених аероплана.**

7. **Војвода Мишић** посматра **непријатељски аероплан.**

8. **Д. Милосављевић** пали пилот.

9. **Х. Шнајдер,** пилот, умро од рана (на Солунском Фронту).

10. **Непријатељски аероплан баца бомбе.**

1. Gađjanje protivu aeroplana. 2. Jedan naš oboreni aeroplan na Solunskom Frontu. 3. Nemački aeroplan puša voz sa bombama. 4. Jedan naš pali aeroplan na Solunskom Frontu. 5. Aeroplan bombom puši i obara privezani balon. 6. Ostaci jednog oborenog aeroplana. 7. Vojvoda Mišić posmatra neprijateljski aeroplan. 8. D. Milosavljević pali pilot. 9. **H. Schneider,** pilot, umro od rana (na Solunskom Frontu). 10. Neprijateljski aeroplan baca bombe.

1. **Des coups de canons sont tirés** contre les avions. 2. **Un de nos avions tombé** sur le front de Salonique. 3. **Un avion allemand** jette des bombes sur un chemin de fer. 4. **Un de nos aéroplanes abattu** sur le front de Salonique. 5. Un aéroplane **met en feu,** à l'aide d'une bombe, un ballon captif et **le fait tomber.** 6. **Les restes** d'un avion abattu. 7. **Voïvode Mišić** observe un aéroplane ennemi. 8. **D. Milosavljević,** pilote tombé. 9. **H. Schneider,** pilote abattu au front de Salonique. 10. Un aéroplane ennemi **jette des bombes.**

1. **Gunshots** against aeroplanes. 2. **One of our aeroplanes shot down** at the Salonica front. 3. **German aeroplane** throws bombs onto the railway train. 4. **One of our fallen aeroplanes** at the Salonica front. 5. An aeroplane **ignites a captive balloon** with a bomb and **throws it down.** 6. **The remains** of a fallen aeroplane. 7. **Fieldmarshal Mišić** watches an enemy's aeroplane. 8. **D. Milosavljević,** the fallen pilot. 9. **H. Schneider,** a pilot fallen at the Salonica front. 10. The enemy's aeroplane **throws bombs.**

1—3. Облаци сликани из аероплана на висини од преко 2000 метара.

4. Аероплан лети изнад насељеног места.

5—6. Аероплани у облацима сликани такође из аероплана у лету.

7. Облачна бела острва у небеским висинама.

8. Тамно сиви облаци у великим висинама.

9. Аероплан погођен и запаљен пада као метеор.

1—3. **Oblaci** slikani iz aeroplana na visini od preko 2000 metara. 4. Aeroplan leti **iznad naseljenog mesta.** 5—6. **Aeroplani u oblacima** slikani takođe iz aeroplana u letu. 7. **Oblačna bela ostrva** u nebeskim visinama. 8. **Tamno sivi oblaci** u velikim visinama. 9. **Aeroplan pogođen i zapaljen** pada kao meteor.

1—3. **Des nuages** photographiés de l'aéroplane à une hauteur de plus de 2000 mètres. 4. Un aéroplane **survole une contrée peuplée.** 5—6. **Un avion photographié dans les airs** par un autre avion à côté de lui. 7. **Des îles de nuages blancs** dans les airs. 8. **Des nuages gris** dans les airs. 9. Un aéroplane **touché et mis en feu** tombe comme un météore.

1—3. **Clouds** photographed from the aeroplane at a height of over 2000 metres. 4. Aeroplane flying over a **populated district.** 5—6. **Aeroplanes photographed in the air** by other aviators in aeroplanes flying beside them. 7. **The white cloud island** in highest air. 8. **Dark grey clouds** in highest heights. 9. **An aeroplane** hit and **set on fire** falls like a meteor.

Оборени аероплани и бомбе. Oboreni aeroplani i bombe. Les aéroplanes abattus et les bombes. Shot down aeroplanes and the bombs.

1. **Немачке аеропланске бомбе** (50, 100, 300 и 1000 кгр.)

2. Један **оборени** француски аероплан.

3. Један аероплан **наоружан тешким бомбама** (×)

5. Митраљез у дејству **на небеским висинама.**

4. Један **оборени** немачки аероплан.

6. Један немачки аероплан, који је пао **иза немачких окопа.**

7. Један оборени аероплан чији је **пилот** (×) **сав изгорео.**

8. **Оборено** аероплан и поред њега **мртав пилот.**

1. **Nemačke aeroplanske bombe** (50, 100, 300 i 1000 kgr.) 2. Jedan **oboreni francuski aeroplan.** 3. Jedan aeroplan **sa velikim** teškim **bombama** (×). 4. Jedan **oboreni nemački aeroplan.** 5. Mitraljez u dejstvu **na nebeskim visinama.** 6. Jedan nemački aeroplan, koji je pao **iza nemačkih okopa.** 7. Jedan oboreni aeroplan čiji je **pilot** (×) **sav izgoreo.** 8. **Oboreni aeroplan** i pored njega **mrtav pilot.**

1. **Les bombes des avions allemands** (d'un poids de 50, 100, 300 et 1000 kgr.) 2. Un avion français abattu. 3. Un avion **muni de lourdes bombes.** 4. Un avion allemand **abattu.** 5. Une mitrailleuse en action **dans les airs.** 6. Un avion allemand tombé **derrière les tranchées allemandes.** 7. Un appareil abattu **dont le pilote a été complétement** brûlé avec l'appareil. 8. Un **appareil abattu** et à côté de lui, **le pilote mort.**

1. **German aeroplanes bombs** (50, 100, 300 and 1000 kgr.) 2. A **shot down** French aeroplane. 3. An aeroplane **fitted out with heavy bombs** which are to be seen. 4. A **shot down** German aeroplane. 5. Mitrailleuse in action high up **in the sky.** 6. A German aeroplane fallen **behind German trenches.** 7. A shot down apparatus whose **pilot was entirely burnt.** 8. A **shot down aeroplane** and beside it **the dead pilot.**

1. **Жан Навар**, други најславнији француски пилот (у својих 20 година).

2. **„Пегу—у, палом хероју—његов противник“** писало је на венцу који су Немци бацили на месту где је оборен.

3. **Вонфод**, енглез, први оборио

4. **Бранко Вукосављевић**, наш пилот, на превијању рана.

5. **Гинемер**, најславнији француски пилот, пао после 51. победе.

6. **Фонк**, п-поручник, 8. V. 1918, оборио 6 противника.

7. **Раул Луфбери**, американац, пао после 19 победа.

8. **Вили Копенс**, најбољи белгијски пилот.

9. **Алберт Бол**, енглески књижевник, пао после 43. победе.

1. **Jean Navarre**, drugi najslavniji francuski pilot (u svojih 20 godina). 2. **„Pégoud-u, palom heroju-njegov protivnik“**, pisale je na vencu koji su Nemci bacili na mesto gde je oboren. 3. **Warneford**, Englez, prvi oborio Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević**, naš pilot, na previjanju. 5. **Guynemer**, najslavniji francuski pilot, pao posle 51. pobede. 6. **Fonck**, poručnik, 8. V. 1918, oborio 6 protivnika. 7. **Raoul Lufbery**, amerikanac, pao posle 19 pobeda. 8. **Willy Coppens**, najbolji belgijski pilot. 9. **Albert Ball**, engleski svijetlac, pao posle 43. pobeda.

1. **Jean Navarre**, le deuxième pilote français le plus célèbre, âgé de vingt ans. 2. **«A Pégoud, au héros tombé — son adversaire»** telle était l'inscription de la couronne que les Allemands ont jetée à la place où Pégoud est tombé. 3. **Warneford**, un Anglais qui le premier abattit un Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević**, notre pilote, au moment où on lui met un bandage. 5. **Guynemer**, le plus célèbre pilote français, tombé après la 51ème victoire. 6. Le lieutenant **Fonck** qui le 8 mai 1918 abattit 6 adversaires. 7. **Raoul Lufbery**, un Américain qui est tombé après la 19ème victoire. 8. **Willy Coppens**, le meilleur pilote belge. 9. **Albert Ball**, un Anglais, tombé après sa 43ème victoire.

1. **Jean Navarre**, the second best celebrated French pilot (20 years old). 2. **"To Pegoud the fallen hero — his enemies"** was the inscription on the wreath which the Germans threw onto the place where he fell. 3. **Warneford**, an Englishman who shot down the first Zeppelin. 4. **Branko Vukosavljević**, our pilot, treating wounds. 5. **Guynemer**, the most celebrated French pilot who fell after 51 victories. 6. Lieutenant **Fonck** May 8th 1918 shot down 6 opponents. 7. **Raoul Lufbery**, an American, fell after 19 victories. 8. **Willy Coppens**, the best Belgian pilot. 9. **Albert Ball**, an Englishman, fell after the 43rd victory.

1. **Извлачење топова** уз врло стрме окуке.

2. После **експлозије** зрна у цеви код Хаубичке батерије Моравске дивизије.

3. Топ **на положају**.

4. **Пуњење** тешког топа.

5. **Граната** пред пуњењем.

6. **Пуњење** пољског топа.

7. **Чишћење и подмазивање** топа.

8. **Градски мераер** у дејству.

I. **Х. Шнајдер,** дед творац фабрике оружја

III. **Е. Шнајдер,** садашњи фабрикант, отац погинулог пилота на Солунском фронту.

II. **Ј. Шнајдер,** отац, проширио и увеличао фабрику.

10. **Топовско место,** осигурано џакчићима са песком.

11. Положај једне **пољске батерије.**

12. **Пуњење** заплењених немачких хаубица.

1. **Le passage difficile des canons** sur des montagnes très abruptes. 2. Après l'**explosion d'un obus dans l'âme d'un canon** dans une batterie d'obusiers de la division Morava I. 3. Le canon **sur la position.** 4. **Chargement** des canons lourds de campagne. 5. **L'obus** avant le chargement. 6. **Le chargement** du canon. 7. Le canon est **nettoyé** et **graissé.** 8. Un mortier en action. 9. **Les trois Schneider,** dans les fabriques desquelles ces canons furent construits. I. **H. Schneider,** le grand-père et le fondateur de la fabrique de canons. II. **J. Schneider,** le père, qui a agrandi la fabrique et III. **E. Schneider,** possesseur actuel de la fabrique et qui a perdu son fils au front de Salonique. 10. Une place-forte de canon, assurée par de petits sacs de sable. 11. L'aspect d'une batterie de campagne. 12. Chargement des obus allemands conquis.

1. **Drawing up guns** on very steep mountain curves. 2. After an **explosion of shot in the barrel itself** in a Howitzer battery of the Morava Division I. 3. Gun **on the position.** 4. **Loading** the heavy gun. 5. **Shell** before loading. 6. **Loading** the field-gun. 7. **Cleaning** and **oiling** the guns. 8. A **mortar** in action. 9. **Three Schneiders,** who made our guns. I. **H. Schneider,** grand father, who founded the gun-factory. II. **J. Schneider,** the father, enlarged the gun-factory and III. **E. Schneider,** the present owner of the factory, lost his son on the Salonica front. 10. Gun platform strengthened by sand bags. 11. The aspect of a field-battery. 12. Loading the captured German howitzers.

1. Телефонска станица на фронту.

2. Сунчана хелиографија на солунским положајима.

3. Рефлектор на Малетиној Коси, испод Кајмакчелана.

4. Пред нападом на Кајмакчелан, артилерци мере одстојања и бирају нападне објекте.

5. Пуштање голубова-писмоноша.

1. **Telefonska stanica** na frontu. 2. Sunčana **heliografija** na solunskim položajima. 3. **Reflektor** na Mletinoj Kosi, ispod Kajmakčelana. 4. Pred napadom na Kajmakčelan, **artileri mere odstojanja i biraju napadne objekte.** 5. Puštanje **golubova pismonoša.**

1. **Un poste téléphonique** sur la position. 2. **La télégraphie héliographique** par le beau temps sur le front de Salonique. 3. **Un réflecteur** à Miletina Kosa sous Kajmakchelan. 4. Avant l'attaque de Kajmakchelan, **les officiers d'artillerie mesurent les distances et choisissent les points et les objets à battre.** 5. On lâche des **pigeons voyageurs.**

1. **Telephone station** on the position. 2. **Sunlight heliographing** at the Salonica front. 3. **Reflector** at Miletina Kosa below Kajmakchelan. 4. Before the attack on Kajmakchelan, **artillery officers measuring the distances and choosing object for attack.** 5. Sending off **carrier-pigeons.**

1. После прочитаног писма из домовине.

2. У доколици војници играју карте.

3. Љубитељ кафе, ни у рову се од ње не одваја.

4. Слава на Гроздовом Камену (Фронт Шумадијске Дивизије).

5. Печењица за пуковску славу.

6. Њ. К. В. Престолонаследник на положају код Тимочке Дивизије седи крај ватре и посматра печиво.

1. **Posle pročitanog pisma** iz domovine. 2. U dokolici **vojnici igraju karte.** 3. **Ljubitelj kafe** ni u rovu se od nje ne odvaja. 4. **Slava na Grozdovom Kamenu** (front Šumadijske Divizije). 5. **Pečenica** za pukovsku slavu. 6. **Nj. K. V. Prestolonaslednik** na položaju kod Timočke Divizije sedi kraj vatre i posmatra pečivo.

1. **Après la lecture des lettres** venant de la patrie. 2. Les soldats en trait **de jouer aux cartes.** 3. **L'amateur de café** ne renonce pas à ce plaisir, même dans les tranchées. 4. **Fête-patronale à Grozdow Kamen** (front de la division Šumadija I). 5. **Les rôtis à la broche** pour la fête patronale du régiment. 6. **S. A. R. le Prince héritier** sur la position de la division Timok est assis à côté du feu et observe le rôti.

1. After **home-letters have been read.** 2. Soldiers **playing cards.** 3. **Lovers of coffee** will not even do without this pleasure in the trenches. 4. **Festival of the patron Saint on the Grozdow Kamen** (Front of the Šumadija Division I). 5. **The joints of meat** for the regimental patron saint's festival. 6. **H. R. H. the Crown-Prince** in the position at Timok division sits beside the fire and watches the joints roasting.

Још неколико специјалних занимања. Još nekoliko specijalnih zanimanja. Encore quelques occupations spéciales sur le front. Another special occupation at the front.

1. Пробно **паљење ракетли.**

2. Окидање **рововског топа.**

3. **Припрема ракетли** за ноћно осветљавање.

4. **Бацање бомби** из рововског топа.

7. На **мртвој straži** истакнуте **тачке.**

5. **Митраљез** у дејству на **заклону.**

6. **Стражар** код **заставе.**

8. **Маскирани ровњем наши стрелци** подупиру **непријатеља.**

1. Essayage de l'allumage **des fusées éclairantes.** 2. Allumage **des lanceurs de bombes.** 3. **Préparation des fusées lumineuses** pour éclairer pendant la nuit. 4. **Lancement des bombes.** 5. **Mitrailleuse** en action d'un abri. 6. **Une garde** près de drapeau. 7. Aux **avant-postes.** 8. **Cachés par les buissons,** les tireurs laissent approcher l'ennemi.

1. **Trial lighting of the rockets.** 2. Lighting the **trench-bomb-thrower.** 3. **Preparation of rockets** for the night illumination. 4. **Slinging bombs** from the bomb thrower. 5. **Mitrailleuse** in action out of cover. 6. The **sentinel** beside the colours. 7. At the **outpost.** 8. **Hidden by shrubs** our shooters let the enemy come close.

1. Командант руководи напад **дурбином и телефоном.**

2. **Одбрана** стеновитих отсека на Солунском Фронту.

3. Потиснуто предње **одељење брани се у повлачењу.**

4. **Смена** на истакнутом **камењару.**

5. Изглед **заклона за резерву и муницију.**

6. Солуџи у борби.

7. Њ. К. В. Престолонаследник **на осматрачници** Моравске дивизије.

8. **Груписање ударних трупа** на наступном правцу.

9. Прикупљање трупе **у очекивању** наређења за покрет.

10. **Прикупљање резерви** на главном нападном правцу.

1. Командант отдаје наређења **дурбином и телефоном.** 2. **Одбрана** стеновитих **отсека** на Солунском Фронту. 3. Потиснути предњи одељци **бране се повлачењем.** 4. **Смена** на истакнутом камењару. 5. Изглед **заклона за резерву и муницију.** 6. Солунци **у борби.** 7. Њ. К. В. Престолонаследник **на осматрачници** Моравске дивизије. 8. **Груписање ударних трупа** на наступном правцу. 9. Прикупљање трупе **у очекивању** наређења за покрет. 10. **Прикупљање резерви** на главном нападном правцу.

1. Un commandant donne l'attaque **par les jumelles et par téléphone.** 2. **Défense des hauteurs rocheuses** du front de Salonique. 3. Un détachement de l'avant-poste lutte à la retraite, **se défend en tirant.** 4. **Un poste de relèvement** sur une hauteur pierreuse du front. 5. Vue d'une **tranchée-abri pour les réserves et la munition.** 6. Les combattants de Salonique **dans la lutte.** 7. S. A. R. le Prince Héritier **au point d'observation** de la Division de Morava. 8. **Agroupement des troupes d'attaque** dans la direction du combat attendu. 9. Les troupes de réserve **attendant** l'ordre d'avancer. 10. **L'ensemble des réserves** derrière le principale position d'attaque.

1. The commandant directs the attack with the aid of **a field glass and the telephone.** 2. The defence of the **rock-bound parts** of the Salonica front. 3. An outpost section compelled to retreat, **defends itself by firing.** 4. **The relief** on a stony plain of the front. 5. Appearance of a **ground cover for the reserves and munition.** 6. Salonica fighters **in battle.** 7. H. R. H. the Crown-Prince on an **observation point** of the Morava Division. 8. **A grouping of the attacking troops** in the direction of the attack. 9. Auxiliary forces **in expectation** of the order to advance. 10. **The gathering of the reserves** behind the chief point of attack.

1. **Кота 1050** коју је бранио 14. пук за време бугарског напада од Битоља 1916. год., и за чије заузимање су вођене крваве борбе са немачким трупама у новембру 1916. г.

2—3. Уморне трупе, после форсираног марша, ради појачања на главном нападном правцу према Кајмакчалану, спавају **у очи борбе** на положају.

4. Телеграфисти **бде на линији**.

1. **Kota 1050** koju je branio 14. puk za vreme bugarskog napada od Bitolja 1916. god., i za čije zauzimanje su vođene krvave borbe sa nemačkim trupama u novembru 1916. g. 2—3. Umorne trupe, posle forsiranog marša, rade pojačanja na glavnom napadnom pravcu prema Kajmakčalanu, spavaju **u oči borbe** na položaju. 4. Telegrafisti **bde na liniji**.

1. **La hauteur de 1050** défendue par les Bulgares du côté de Bitolj était défendue par le 14ème régiment. C'est pour la conquête de cette hauteur que les combats sanglants avec les troupes allemandes ont été livrés en novembre 1916. 2—3. Troupes lasses après une marche forcée pour soutenir la ligne principale de l'attaque sur-le-vif de Kajmakchalan. Les troupes dorment dans la position à la **veille de l'attaque.** 4. Les télégraphistes **surveillent la ligne.**

1. **The height 1050 m.** beside Bitolj which was defended by the 14th regiment at the time of the Bulgarian attack and for the acquisition of which, bloody combats with the Germans were fought in November 1916. 2—3. Exhausted troops sleep on an open position on **the eve of the battle,** after a forced march for reinforcement on the chief line of attack opposite Kajmakchalan. 4. The telegraphists **guard the line.**

Наша пешадија у новој опреми у скоковима, отварајући брзу паљбу, наступа ка непријатељском положају.

Naša pešadija u novoj opremi u skokovima, otvarajući brzu paljbu, nastupa ka neprijateljskom položaju. **Notre infanterie, dans son nouvel équipement,** avance en bonds vers la position ennemie en ouvrant un feu de barrage. **Our infantry freshly equipped** advances nearer and nearer to the enemy's positions in rushes, at the same time opens up quick fire.

У крвавим борбама од 18—30. септембра 1916. год. наше трупе туку непријатеља и у неодолавом налету, но и са великим жртвама, **заузимљу планински масив Кајмакчалана.**

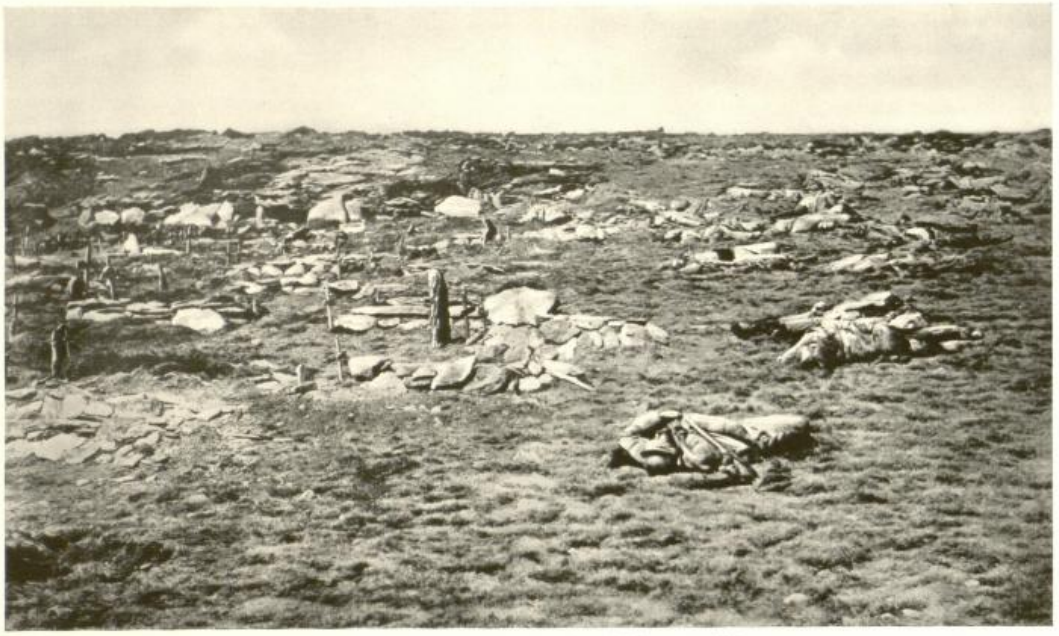
(Skica, [illegible])

U krvavim borbama od 18—30 septembra 1916. g. naše trupe biju neprijatelja i u neodoljivom naletu, no i sa velikim žrtvama, **zauzimlju planinski masiv Kajmakčalana.**

Dans les combats sanglants du 18—30 Septembre 1916 nos troupes battent l'ennemi, et après une attaque irrésistible, bien qu'avec de grands sacrifices, **prennent les Monts de Kajmakčalan.**

Our troops defeat the enemy in a bloody fight from September 18th to 30th 1916 and in an irresistible storm attack **gain the mountain height Kajmakčalan** although at a cost of great sacrifices.

На заузетом Кајмакчалану. Na zauzetom Kajmakčalanu. Sur les Monts de Kajmakčalan conquis. On conquered Kajmakčalan.

1. На Кајмакчаланској висоравни **после борбе** од 18—30. септембра 1916. год.

2. Генерал Васић указује генералу Сарају **правце кретања** наших колона.

3. **На врховима** заузетог **Чепа** (кота 1050).

4. Ђенерал **Милош Васић** обилази артиљерију Моравске Дивизије.

5. После заузећа Кајмакчалана **наше трупе се утврђују**.

6. **Помен** изгинулим борцима на Кајмакчалану.

1. На Кајмакčаланској висоравни **posle borbe** od 18—30. septembra 1916. god. 2. General Vasić ukazuje generalu Sarrail-u **pravce kretanja** naših kolona. 3. **Na vrhovima zauzetog Čepa** (kota 1050). 4. Divizijski **Miloš Vasić** obilazi artileriju Moravske Divizije. 5. Posle zauzeća Kajmakčalana **naše trupe se utvrđuju**. 6. **Pomen** izginulim borcima na Kajmakčalanu.

1. Sur la hauteur de Kajmakčalan **après les batailles** du 18 à 30 septembre 1916. 2. Le général Vasić montre au général Sarrail **les directions d'attaque** de nos colonnes. 3. **Sur les sommets du Čep** conquis. (Hauteur 1050.) 4. Le général **Miloš Vasić** inspecte l'artillerie de la Division Morava. 5. **Nos troupes s'installant** dans les tranchées bulgares après la conquête de la hauteur Kajmakčalan. 6. **Service religieux** au cimetière en mémoire des combattants de Kajmakčalan.

1. On the heights of Kajmakčalan **after the battles** from 18th to 30th of September 1916. 2. General Vasić points out **the direction of attack** of our columns to General Sarrail. 3. **On the heights of conquered Čep** (at a height of 1050). 4. General **Miloš Vasić** inspects the artillery of the Morava Division. 5. After the conquest of Kajmakčalan **our troops dig themselves in**. 6. **A memorial service** for the fighters of Kajmakčalan in the cemetry.

1. У болници Престолонаследника Александра, **сестра-болничарка крај рањеника.**

2. **Госпођа Васовићка,** са добровољним болничаркама и децом-болничарима **међу рањеницима.**

3. **У болници на превијању.**

4. **Наше избеглице** на лечењу у болници.

5. **Деца наших избеглица** у Солуну на часу зезбања.

1. В hôpital Prestolonaslednika Aleksandra, **soeur-hospitalière auprès des blessés.** 2. **Madame Vassovitch,** avec volontaires hospitalières et enfants-hospitaliers, **au milieu des blessés.** 3. **A l'hôpital: on applique les bandages.** 4. **Nos réfugiés** sont soignés dans les hôpitaux. 5. **Nos fugitifs: enfants de nos réfugiés.**

1. In the Hospital "Crown-Prince Aleksander", **the nursing sister beside the wounded.** 2. **Madame Vassovitch** with volunteer nurses and children's nurses **among the wounded.** 3. **Making bandages** in hospital. 4. **Our fugitives** in the hospitals for treatment. 5. **Our fugitives' children** at drill in Salonica.

Поклони за децу и снабдевање војске. Pokloni za decu i snabdevanje vojske. Cadeaux pour les enfants et vivres pour l'armée. Gifts for the children and provisioning of the army.

1—2. Одбор господја са владиком Доситејем дели је нашој деци **поклоне послате од америчке деце.**

3. Избеглице очекују **дељу поклона послатих из Америке.**

4. **Албанци добровољци** на нашој страни.

5. На планини **Пељокримера.**

6. У снегу на путу за **Кастурију.**

7. Лешина једног магарца, **од вукова недоједеног.**

8. Снабдевање француских и италијанских трупа **по висинама преко 2000 метара,** међу Прилепом и Преспом

9. Прелазак преко стрмог незгодног моста на путу између **Изворе и Кастањанија.**

1—2. Ladies' committee with Archbishop Dositej divided **the American children's gifts** among our children. 3. Fugitives awaiting **the distribution of gifts sent from America.** 4. **Albanians fighting** as volunteers on our side. 5. On the heights of **Peljukrimer.** 6. On the way to Kastoria in the snow. 7. The body of a donkey which was only **partially eaten by wolves.** 8. The provisioning of the French and Italian troops on **the heights of 2000 mtr.** between Prilep and Prespa. 9. A steeping and very difficult bridges on the road between **Izvor and Kastanjasija.**

1—2. Un comité de dames avec l'archevêque Dositej distribue aux enfants **les cadeaux des enfants américains.** 3. Réfugiés attendant **la distribution des cadeaux envoyés d'Amérique.** 4. **Volontaires albanais** combattant à nos côtés. 5. Sur les hauteurs de **Paljo Krimer.** 6. Dans la neige, sur la route de **Kastoria.** 7. Cadavre d'un âne qui n'a pas été complètement **dévoré par les loups.** 8. Approvisionnement des troupes françaises et italiennes **sur les hauteurs au-dessus de 2000 mètr.** entre Prilep et Prespa. 9. Passage difficile de la petite vaide du pont sur la route entre **Izvor et Kastanjanija.**

Ослобођење Битоља. Oslobođenje Bitolja. Bitolj est délivré. The liberation of Bitolj.

1. Улазак француских трупа у Битољ 19. новембра 1916. год.

2. Њ. К. В. Престолонаследник наилази на рањеника и узима га у свој аутомобил.

3. Генерала Сараја, на његовој инспекцији у Корици код Флорине, не пропушта стража — нема „одзив"

4. Спровођење бугарских заробљеника кроз Битољ 19. новембра 1916. год.

5. Адмирал енглески Трубрич у ослобођеном Битољу.

6. Њ. К. В. Престолонаследник и један сиротан за ручком.

1. Ulazak francuskih trupa u Bitolj 19. novembra 1916. god. 2. Nj. K.V. Prestolonaslednik nailazi na ranjenika i uzima ga u svoj automobil. 3. Generala Saraja, na njegovoj inspekciji u Korici kod Florine, ne propušta straža — nema „odziv". 4. Sprovođenje bugarskih zarobljenika kroz Bitolj 19. novembra 1916 g. 5. Admiral engleski Troubridge u oslobođenom Bitolju. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik i jedan siročan za ručkom.

1. Les troupes françaises entrent dans Bitolj le 19 novembre 1916. 2. S. A. R. le Prince Héritier rencontre un blessé qu'il prend dans son auto. 3. Le poste refuse au lanceur passer le général Sarrail pendant son inspection à Korica près de Florina, parce que le général n'a pas le «mot d'ordre». 4. Escorte accompagnant des prisonniers de guerre bulgares, traverse Bitolj le 19 novembre 1916. 5. L'amiral anglais Troubridge dans Bitolj délivré. 6. S. A. R. le Prince Héritier et un pauvre orphelin à table.

1. Entrance of French troops in Bitolj on 19th November 1916. 2. H. R. H. the Crown-Prince meets a wounded man on the way and takes him along in his auto. 3. General Sarrail on his tour of inspection in Korica at Florina does not let the sentry march past as he has not the "parole". 4. Escorting Bulgarian prisoners through Bitolj on 19th of November 1916. 5. British admiral Troubridge in liberated Bitolj. 6. H. R. H. the Crown-Prince and a poor orphan at table.

1. Тешади. Војвода Мишић у посети ђенералу Мондељиу.

2. **Свечан дочек** италијанских трупа у Солуну.

3. Италијански музиканти.

4. **Двоколице и возови** искрцавају се из лађа чекрцима.

5. Један незгодан скок **преплашене** мазге.

6. Италијанске трупе **у очекивању наређења** за полазак.

7. **Италијанска артилерија** на маршу за положаје.

8—9. Италијани искрцавају коње, мазге и возове; **официри** руководе **искрцавањем**.

10—12. **На Солунском пристаништном кеју** за време искрцавања пешадије и њених возова.

13. Италијанска пешадија, праћена музиком **маршује за коту 1050.**

1. Тешади. **Vojvoda Mišić** u posjeti **djeneralu Mondeljiu.** 2. Svečan doček **Italijanskih trupa** u Solunu. 3. **Italijanski muzikanti.** 4. **Dvokolice i vozovi** iskrcavaju se iz lađa čekrcima. 5. Jedan neugodan skok **preplašene mazge.** 6. Italijanske trupe **u očekivanju naredjenja** za polazak. 7. **Italijanska artilerija** na maršu za položaje. 8—9. Italijani iskrcavaju konje, mazge i vozove; **oficiri rukovode iskrcavanjem.** 10—12. **Na solunskom pristaništnom keju** za vreme iskrcavanja pešadije i njenih vozova. 13. Italijanska pešadija, praćena muzikom **marširje za kotu 1050.**

1. Tranchées. **Vojvode Mišić** en visite chez le **général Mondelie.** 2. Réception solennelle **des troupes italiennes** à Salonique. 3. Un détachement de l'**orchestre italien.** 4. **Voitures** à deux et quatres à quatre roues sont déchargés des bateaux à l'aide de la guindeule. 5. Sauf malentendu d'une **mule effrayée.** 6. Troupes italiennes **attendant l'ordre** de se mettre en marche. 7. **Artillerie italienne** marchant vers la position. 8—9. Les soldats italiens déchargent les chevaux, les mulets et les voitures. **Des officiers dirigent le déchargement.** 10—12. **Quai du port de Salonique** pendant le déchargement de l'infanterie et ses trains. 13. L'infanterie italienne accompagnée par la musique militaire, **marche vers la hauteur 1050.**

1. Trenches. **Fieldmarshal Mišić** on a visit to **General Mondelie.** 2. A ceremonial reception of **Italian troops** on Salonica. 3. **The Italian music section.** 4. **Two wheeled carts and the carriages** are hauled out of the vessels with cranes. 5. An awkward jump of a **frightened mule.** 6. Italian troops **awaiting marching orders.** 7. **Italian artillery** on the march to the position. 8—9. The Italians unload, horses, mules and the carriages, **officers direct the unloading.** 10—12. **On the Salonica harbour quay** during the unloading of infantry and their carts. 13. Italian infantry accompanied by music **marches to heights 1050.**

1. Њ. В. Краљ Никола и Виктор Емануел.

2. Поникаре одликује берсаљерског капетана у присуству Њ. В. Краља Емануела.

3. Генерали: Поро, Жофр и Кадорна.

4. Генерал Фош и Диаз на италијанском фронту.

5. Италијанска офанзива у Карсу код Јамјано-а.

6. Италијанска артилерија избија на положај Водице, источно од Пијаве.

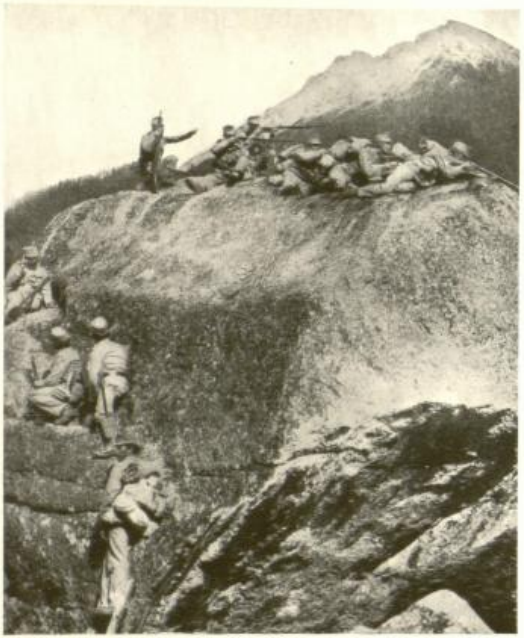

7. Поглед на Доломите — италијански фронт.

1. Nj. V. Kralj Nikola i Viktor Emanuelo. 2. Poniкare odlikuje berzaljerskog kapetana u prisustvu Nj. V. Kralja Emanuelo. 3. Generali Poro, Joffre i Kadorna. 4. General Foch i Diaz na italijanskom frontu. 5. Italijanska ofanziva u Karsu kod Jamjano-a. 6. Italijanska artilerija izlazi na položaj Vodice, istočno od Pijave. 7. Pogled na Dolomite — italijanski front.

1. L. M. les rois Nicola et Victor Emanuele. 2. En présence de roi Emanuele, Poniкare décore un capitaine de berzagleri. 3. Les généraux Poro, Joffre et Cadorna. 4. Les généraux Foch et Diaz au front italien. 5. Offensive italienne a Carso près de Jamiano. 6. L'artillerie italienne sur le territoire Vodice, à l'est de Piave. 7. Vue sur Dolomites, front italien.

1. Their Majesties King Nicola and King Victor Emanuele. 2. Poniкare décorates a Berzaglierie Captain in presence of King Emanuele. 3. Generals Poro, Joffre and Cadorna. 4. Generals Foch and Diaz on the Italian front. 5. Italian offensive in Carso near Jamiano. 6. Italian artillery appears on Vodice height east of Piave. 7. View of the Dolomites on the Italian front.

1. **Тиролски стрелци** на једној стени у борби са Италијанима.

2. Коњица италијанска **у долини Дрима.**

3. Италијанска коњица на одмору **код старе тврђаве Аргирокастро** октобра 1916. г.

4. Италијански топ **на висини од 2700 мет.**

5. **Долазак француске војске на италијански фронт.**

6. **Један заглављени камион** на Сарантапорском мосту.

7. Италијани **извлаче топ на висину од 2300 метара.**

8. Код Поле **оборена италијанска ваздушна лађа** „Цита ди Јеан".

1. **Tiroliens** sur une hauteur rocheuse. 2. La cavalerie italienne **dans la vallée de Drim.** 3. La cavalerie italienne se repose **près de la forteresse Argiro Kastro** en octobre 1916. 4. Un canon italien **sur une hauteur de 2700 mtr.** 5. **Arrivée de l'armée française au front italien.** 6. **Auto-camion** resté en panne sur le pont Sarantaporski. 7. Les Italiens tirant **un canon sur une hauteur de 2300 mtr.** 8. Près de Pole. Un dirigeable italien „Cita di Jea" que les ennemis ont fait tomber.

1. **Tyrolese** rifles on a rocky height in combat with Italians. 2. Italian cavalry **in the Drina valley.** 3. Italian cavalry resting **at the old fortress Argirokastro** in October 1916. 4. An Italian gun on **a height of 2700 mtr.** 5. **Arrival of the French army on the Italian front.** 6. **An automobile** which had stuck fast on the Sarantaporski bridge. 7. Italians draw **a gun up to a height of 2300 mtr.** 8. A shot-down Italian air-ship "Cita di Jea".

1. Њ. К. В. Престолонаследник држи **смотру Југословенској дивизији.**

2. **Престолонаследник и Др. Трумбић.**

3. Престолонаследник и **наши официри из Русије.**

4. Министар Председник Н. Пашић и **Творци Крфске Декларације.** Са леза стојећи: Вошњак, Трињајстић, Поточњак, Нинчић, Мариновић, Туцић, Дрешковић. Седећи: Васиљевић, Хинковић, Трумбић, Пашић, Николић, Протић, Давидовић.

5. Њ. К. В. Престолонаследник и Др. Трумбић иду у **посјету II. Армији.**

6. Недеља Умбра. **Југословени, италијански заробљеници,** који изјавише жељу да ступе у Српску војску, али им Италијани не дозволише.

7. **Париски одсек Југословенског одбора.**

1. Sj. K.V. Prestolonaslednik drži **smotru Jugoslovenskoj diviziji.** 2. **Prestolonaslednik** i Dr. **Trumbić.** 3. Prestolonaslednik i **naši oficiri iz Rusije.** 4. Ministar Predsednik N. Pašić i **tvorci Krfske Deklaracije.** Sa leva stoje: Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Đuričić, Drešković; sede: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Pašić, Nikolić, Protić, Davidović. 5. Nj. K.V. Prestolonaslednik i Dr. Trumbić idu **u posjetu II. Armiji.** 6. Nedelja Umbra. **Jugosloveni, italijanski zarobljenici,** koji izjaviše želju da stupe u Srpsku vojsku, ali im Italijani ne dozvoliše. 7. **Pariski otsek** Jugoslovenskog Odbora.

1. H. M. the Crown-Prince **passe en revue la division Jugoslovenska.** 2. **S. A. R. le Prince Héritier et le Dr. Trumbić.** 3. S. A. R. le Prince Héritier et **nos officiers venant de Russie.** 4. Le Ministre-Président N. Paŝić et **les signataires du pacte de Corfou:** de gauche à droite debout: Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Đuričić, Drašković; assis: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Paŝić, Nikolić, Protić, Davidović. 5. S. A. R. le Prince Héritier et le Dr. Trumbić **vont inspecter la Ilme Armée.** 6. Nouvra Umbra. **Des Jougoslaves, prisonniers des Italiens,** qui avaient exprimé le désir d'entrer dans l'Armée Serbe, mais L'Italie ne l'a pas permis. 7. Section Jugoslave **à Paris.**

1. H. R. H. the Crown-Prince **reviews the Jugoslovenska Division.** 2. **H. R. H. the Crown-Prince** and Dr. **Trumbić.** 3. H. R. H. the Crown-Prince and **our officers coming from Russia.** 4. Prime Minister N. Paŝić and the **founders of the Corfu Pact** from left standing: Vošnjak, Trinajstić, Potočnjak, Ninčić, Marinković, Đuričić, Drašković; sitting: Vasiljević, Hinković, Trumbić, Paŝić, Nikolić, Protić, Davidović. 5. H. R. H. the Crown-Prince and Dr. Trumbić **inspect the IInd Army.** 6. Nouvra Umbra. **The Jugoslavians, Italians prisoners** who wished to join the Serbian army, but were forbidden by do so by the Italians. 7. **Jugoslavian section in Paris.**

1. Одликовање војника на положају.

2. **Француски орден** храбром Јапчанину.

3. Одликовање **Команданта 2бе Зуавског пука** 1917. год.

4. Нх. К. В. Престолонаследник одликује **војнике Југословенске Дивизије** 10. јуна 1918. год. на Д. Пожару.

5. Престолонаследник код трупа у **Драгомановцима.**

6. На фронту према Ђевђелији, пуковник Калафатовић одликује **заставу 2бе Зуавског пука.**

7. На Буковику, Нх. К. В. Престолонаследник одликује **Америчког Војног Изасланика.**

8. **30 Јунака** одликованих Карађорђевом звездом после Кајмакчалана.

9. Нх. К. В. Престолонаследник одликује **Команданта Афричких Ловаца.**

1. **Odlikovanje** vojnika na položaju. 2. **Francuski orden** hrabrom Ljevcu. 3. Odlikovanje **Komandanta 2bis Zuavskog puka** 1917. god. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik odlikuje **vojnike Jugoslovenske** Divizije 10. juna 1918. god. na D. Poženu. 5. Prestolonaslednik kod trupa **u Dragomanima.** 6. Na frontu prema Djevdjeliji, pukovnik Kalafatović odlikuje zastavu **2 bis Zuavskog puka.** 7. Na Bukoviku, Nj. K.V. Prestolonaslednik odlikuje **Američkog Vojnog Izaslanika.** 8. **30 junaka** odlikovanih Karađorđevom zvezdom posle Kajmakčalana. 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik odlikuje **Komandanta Afričkih Lovaca.**

1. **Décoration** des soldats au front. 2. **Décoration française** d'un brave soldat de Lika. 3. Décoration du **commandant du 2me bis régiment des Zouaves** 1917. 4. S.A.R. le Prince Héritier décore les **soldats de la division Jugoslovenska** le 10 juin 1918 à D. Požar. 5. S.A.R. le Prince Héritier chez les troupes **à Dragomanci.** 6. Au front en vue de Djevdjelija, le colonel Kalafatović décore **le drapeau du 2me bis régiment des Zouaves.** 7. A Bukovik, S. A. R. le Prince Héritier décore **l'Attaché militaire américain.** 8. **Les 30 héros** décorés de l'Etoile de Karadjordjeva après la bataille de Kajmakčalan. 9. S.A.R. le Prince Héritier décore le **commandant des chasseurs d'Afrique.**

1. **Decorating** the soldiers on the positions. 2. **A French distinction** for a brave soldier from Lika. 3. A decoration for **the commandant** of **the 2nd bis Zouave Regiment** in 1917. 4. H. R. H. the Crown-Prince decorates **the soldiers of the Jugoslovenska Division** on 10th June 1918 on D. Požar. 5. H. R. H. the Crown-Prince with the troops **in Dragomanci.** 6. On the front opposite Djevdjelija, Colonel Kalafatović decorates **the flag of the 2nd bis Zouave regiment.** 7. H. R. H. the Crown-Prince decorates **the American military attaché** on Bukovik. 8. **Thirty heroes** decorated with the Karadjordjeva-star, after the battle of Kajmakčalan. 9. H. R. H. the Crown-Prince decorates the **regimental Commanders of the African rifles.**

1. Чешки легионари **борбом се пробијају** кроз Русију (лето 1918.)

2. Оклопни воз „Орлик" **претходница** Чехо-Словачког транспорта.

3. Чехо-Словаци на Уралу јануара 1919. г. **у борби са бољшевицима.**

4. Напад једног од бољшевичких Чехо-Словачких **коњица на њеном маршу** кроз Сибир, указања се и ступа у борбу.

5. Чеси **на Уралу** у борби са Бољшевицима 1919. год.

6. Дарије-Француска. **Заклетва** у присуству Председника Поенкареа и Министра Бенеша.

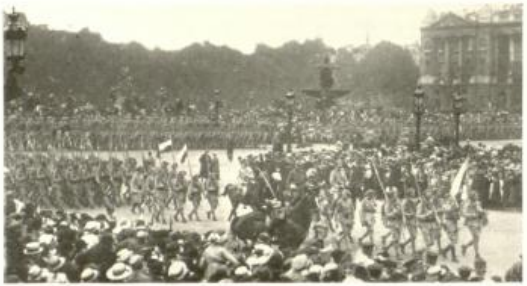
1. Češki legionari **borbom se probijaju kroz Rusiju** (leto 1918). 2. Oklopni voz „Orlik" **prethodnica** Čeho-Slovačkog transporta. 3. Čeho-Slovaci na Uralu: januara 1919. god. **u borbi sa boljševicima.** 4. Napadnuta od boljševika **Čeho-Slovačka konjica, na njenom maršu** kroz Sibir, ukazuju se i stupa u borbu. 5. Česi **na Uralu** u borbi sa boljševicima 1919. god. 6. Darvey-Francuska. **Zakletva** u prisustvu Predsednika Poincaré-a i Ministra Benešа.

1. Légionnaires tchèques se **battant avec les bolchévistes** qu'ilfont la Russie (été 1918). 2. Train blindé «Orlik» **avant-garde** du transport tchéco-slovaque. 3. Tchéco-Slovaques sur l'Oural, **se battant avec les bolchévistes** (Janvier 1919). 4. **Dans sa marche à travers la Sibérie, la cavalerie tchéco-slovaque,** attaquée par les bolchévistes, se déve-loppe en front et se bat. 5. **Dans l'Oural** les Tchèques se battant avec les bolchévistes. 6. Darvey-France. En présence du Président Poincaré et de ministre Benes, les légionnaires **prêtent serment.**

1. Czechian legionaries (Summer 1918) **fighting their way** through Russia. 2. Armoured train "Orlik" the avant-garde of the Czechian-Slovakian transporte. 3. The Czechian-Slovakians on the Ural district in January 1919 **fighting against the Bolshewists.** 4. **On their march through Siberia the Czechian-Slovakian cavalry** being attacked by the Bolshewists, formed front and fought. 5. **The Czechians on Ural** district fighting the Bolschewists. 6. Darvey-France. The legionaries **taking the oath** in presence of President Poincaré and Minister Benes.

1. **Коњах-Француска. Смотра** Чехо-Словачког Легиона.

2. **Париз. Смотра** Чехо-Словачког Легиона.

3. **Чехо-Словаци на маршу за Сенид.**

4. **Чехо-Словаци на маршу за Сенид.**

5. **Сполето-Умбрија.** 34. Чехо-Словачки легионарски пук прима заставе.

6. **Вила Боргезе.** На пијаци ди Сијена.

7. **Пијава-Италија.** Чехо-Словаци у рововима.

8. 32. Чехо-Словачки легионарски пук у борби са пламометима.

9. **Пијава-Италија.** Чехо-Словаци у рововима.

1. **Cognac-Francuska. Smotra** Čeho-Slovačkog Legiona. 2. **Paris. Smotra** Čeho-Slovačkog Legiona. 3. Čeho-Slovaci **na maršu** za Senide. 4. Čeho-Slovaci **na maršu** za Senide. 5. **Spoleto-Umbria.** 34. Čeho-Slovački legionarski puk **prima zastave.** 6. **Villa Borghese.** Na pijaci di Siena. 7. **Pijava-Italia.** Čeho-Slovaci **u rovovima.** 8. 32. Čeho-Slovački legionarski puk **u borbi sa plamometima.** 9. **Pijava-Italija.** Čeho-Slovaci **u rovovima.**

1. **Cognac-France. Revue** de la légion tchéco-slovaque. 2. **Paris. Revue** de la légion tchéco-slovaque. 3. Les Tchéco-Slovaques **marchent** sur Semide. 4. Les Tchéco-Slovaques **marchent** sur Semide. 5. **Spoleto-Umbrie.** Le 34me régiment des légionnaires tchéco-slovaques **reçoit les drapeaux.** 6. **Villa Borghese.** Sur le marché di Siena. 7. **Piava-Italie.** Les Tchéco-Slovaques **dans les tranchées.** 8. Le 32me régiment des légionnaires tchéco-slovaques **se bat avec les jeteurs de flammes.** 9. **Piava-Italie.** Légionnaires tchéco-slovaques **dans les tranchées.**

1. **Cognac-France. Review** of the Czecho-Slovakian legion. 2. **Paris. Review** of the Czecho-Slovakian legion. 3. The Czechians and Slovakians **on march** to Semide. 4. The Czechians and Slovakians **marching** to Semide. 5. **Spoleto-Umbria.** 34th Czechian and Slovakian legionary regiments **receive the flags.** 6. **Villa Borghese.** On the market place di Siena. 7. **Piava-Italian.** The Czechians and Slovakians **in the trenches.** 8. 32nd Czecho-Slovakians legionaries Regiment **in combat with the flame throwers.** 9. **Piava-Italy.** Czecho-Slovakian legionaries **in the trenches.**

1. Бомбом из аероплана **убијен један грчки пастир и две овце**. Родбина плаче.

2—4. Кажњавање француских и руских заробљеника **везивањем за колац** у немачком лагеру у Цвикау.

5. Пратња и сахрана тела **госпође Харлеј** погинуле од непријатељске **бомбе, бачене на болницу**.

6. **Споменик** на гробу г-ђе Харлеј у Солуну.

7. Једна беба рањена [illegible] бомбе.

8. Једно дете убијено [illegible] бомбом.

1. Bombom iz aeroplana **ubijen jedan grčki pastir i dve ovce.** Rodbina plače. 2—4. Kažnjavanje francuskih i ruskih zarobljenika **vezivanjem za kolac** u nemačkom logoru u Cvikau. 5. Pratnja i sahrana tela **gospođe Harlej** poginule od neprijateljske **bombe, bačene na bolnicu.** 6. **Spomenik** na grobu gospođe Harlej u Solunu. 7. Jedna **beba ranjena** od bombe. 8. Jedno **dete ubijeno** bombom.

1. **Un berger grec,** avec que **deux moutons, est tué** par une bombe. Les proches pleurent (pleurent). 2—4. Cette allemand de prisonniers de guerre à Zwickau. Punition: **attaché au poteau.** 5. Cortège et enterrement de **Madame Harlay** tuée par **une bombe** ennemie **jetée sur l'hôpital.** 6. **Monument** sur la tombe de Madame Harlay. 7. **Un bébé blessé** par la bombe. 8. **Un petit enfant tué** par la bombe ennemie.

1. A Greek **Shepherd and two sheep killed** by an aeroplane bomb; the relatives are weeping. 2—4. The punishment of **being tied to the stake** in the German prisoners-camp in Zwickau. 5. Accompaniment and funeral of **Madame Harlay** killed by an enemy's **bomb, thrown unto a hospital.** 6. **A monument** on Madame Harlay's tomb. 7. **A baby wounded** by a bomb. 8. A little **child killed** by an enemy's bomb.

1. После боја на западном фронту: **пошиље рањеника.**

2. Француски лекар указује прву помоћ **рањеном Немцу** на нашем фронту.

3. Француски лекар прегледа **аустријске заробљенике.**

4—5. Рентгенски снимци **коничног** и **шиљастог зрна** у телу рањеника.

6. **Комарник** за болеснике за заштиту од муха и комараца.

7. Јутарњи **лекарски** преглед болесних војника на положају.

8. **Превијање** тешког рањеника у завојишту у Водени.

9. **Цепљење** војника против тифуса и колере.

10. **Пољска болница** у непосредној близини фронта.

1. После боја на западном фронту: **пошиље рањеника.** 2. Француски лекар указује прву помоћ **рањеном Немцу** на нашем фронту. 3. Француски лекар прегледа **аустријске заробљенике.** 4—5. Рентгенски снимци **коничног** и **шиљастог зрна** у телу рањеника. 6. **Комарник** за болеснике за заштиту од муха и комараца. 7. **Јутарњи лекарски преглед** болесних војника на положају. 8. **Превијање** тешког рањеника у завојишту у Водени. 9. **Цепљење** војника против тифуса и колере. 10. **Пољска болница** у непосредној близини фронта.

1. Après la bataille du front de l'Ouest. **Transport des blessés.** 2. Le médecin français apporte les premiers secours à **l'Allemand blessé** sur notre front. 3. Le médecin français examine les **prisonniers de guerre autrichiens.** 4—5. Les photographies aux rayons x des balles **coniques** et **pointues** dans le corps des blessés. 6. Des **filets pour protéger les malades** contre les moustiques et les moustres. 7. Les soldats atteints malades sont **examinés** le matin près de la position. 8. Un blessé est **bandagé** dans le lazaret de Vodena. 9. Les soldats sont **vaccinés** contre la fièvre typhoïde et contre la contagion de choléra. 10. **Un hôpital de campagne** tout près du front.

1. **Carrying the wounded** after the battle on the western front. 2. The French doctor gives **the wounded Germans** first aid (our front). 3. The French doctor examines **Austrian prisoners of war.** 4—5. The x-rays photographs of the **conical** and **pointed projectiles** in the bodies of the wounded. 6. **Protecting screens** for the sick as a preventive against flies and mosqes. 7. **Morning examination** of soldiers reported to be ill on position. 8. **Bandaging a** wounded man in the hospital at Vodena. 9. **Vaccination** of soldiers against typhus and cholera infection. 10. **Field hospital** in the immediate neighbourhood of the front.

1. **Панорама** разрушене вароши.

2—5. Приморани да напусте Битољ у новембру 1916. год. Бугари су топовима **формално разрушили варош**, при чему је побијен и велики број становника.

6—8. **Разрушене куће**, како у центру вароши, тако и на крајевима, са мањом **становницима лишеним крова**, чиниле су страшну слику.

1. **Panorama** razrušene varoši. 2—5. Primorjeni da napuste Bitolj u novembru 1916. god. Bugari su topovima **formalno razrušili varoš**, pri čemu je pobijen i veliki broj stanovnika. 6—8. **Razrušene kuće**, kako u centru varoši, tako i na krajevima, sa ljudstvom **stanovnicima lišenim krova**, činile su strašnu sliku.

1. La **panorama** de la ville détruite. 2—5. Forcés d'évacuer Bitolj au mois de novembre 1916, **les Bulgares on détruit la ville** à l'aide de canons. Un grand nombre d'habitants y ont péri. 6—8. Les **maisons détruites** au centre aussi bien que dans la banlieue de la ville laissent avec leurs **habitants sans abri** une impression désolante.

1. The **panorama** of the destroyed town. 2—5. Forced in November 1916 to leave Bitolj, the **Bulgarians** destroyed **the town** with their guns and many of the inhabitants perished in this way. 6—8. **The ruined houses** in the centre as well as in the periphery with their **homeless inhabitants** make a truly sad impression.

Пожар за време рата. Požar za vreme rata. Le feu au temps de la guerre. Fire during war time.

1—3. Случајно или намерно, букнуо је 18. августа 1917. год. **велики пожар** у Солуну и уништио део један део вароши.

4—6. Великим **аеропланским бомбама** од по неколико стотина килограма бацаним по насељеним местима, противник је наносио становништву велике губитке.

7—8. Изглед **запаљеног Битоља** по повлачењу Бугара.

9—10. И по положајима и по насељеним местима, **противник је бацао бомбе са загушљивим гасовима.**

1—3. Slučajno ili slučajnim, buknuo je 18. avgusta 1917. god. **veliki požar** u Solunu i uništio veo jedan deo varoši. 4—6. Velikim **aeroplanskim bombama** od po nekoliko stotina kilograma bacanim po naseljenim mestima, protivnik je nanosio stanovništvu velike gubitke. 7—8. Izgled **zapaljenog Bitolja** po povlačenju Bugara. 9—10. I po položajima i po naseljenim mestima, **protivnik je bacao bombe sa zagušljivim gasovima.**

1—3. Par hasard ou par mauvaise intention, **le feu éclata** le 18 août 1917 à Salonique et détruisit une grande partie de la ville. 4—6. L'ennemi avait fait beaucoup de victimes en lançant de **grosses bombes** de quelques centaines de kg. **des avions** sur des villages habités. 7—8. L'aspect de **la ville de Bitolj mise au feu** après l'évacuation des Bulgares. 9—10. L'ennemi a lancé **des bombes avec des gaz asphyxiants** sur les positions et sur des centres peuplés.

1—3. By chance or intentionally a **large fire** broke out in Salonica and destroyed a great part of the town. 4—6. The enemy caused the death of a great number of people by throwing **large bombs** of several hundred kg. **from aeroplanes** into populated districts. 7—8. View of **Bitolj ravaged by fire,** after evacuation of Bulgarians. 9—10. The enemy had thrown **bombs filled with poisonous gas** not alone against positions but against populous districts.

1. Немачки **напад загушљивим гасовима** (на руском фронту).

2. Немачки **пламено-мети** у дејству на Западном Фронту.

4. Немачке **трупе** при једном нападу са загушљивим гасовима.

3. Енглези пролазе кроз један гасни облак.

5. Бацање ракетла и распрскавање шрапнела (пред ноћ.)

6. **Удар гранате** у једну нападну колону.

7. **Пламено-мет** у дејству.

8. **Ватрени млазеви** (вода).

9. Висока експлозија **морске мине.**

10. Експлозија једне **морске мине.**

1. Nemačko **napad zagušljivim gasovima** na ruskom frontu. 2. Nemački **plamenо-meti** u dejstvu na Zapadnom Frontu. 3. Englezi prolaze kroz jedan **gasni oblak.** 4. **Nemačke trupe** pri jednom napadu sa zagušljivim gasovima. 5. **Bacanje raketla** i rasprskavanje šrapnela (pred veče). 6. **Udar granate** u jednu napadnu kolonu. 7. **Plamenо-met** u dejstvu. 8. **Vatreni mlazovi** (voda). 9. Visoka eksplozija **morske mine.** 10. Eksplozija jedne **morske mine.**

1. L'attaque allemande sur le front russe **avec des gaz.** 2. Les **lanceurs de flammes** allemands en action au front de l'Ouest. 3. Les Anglais dans un **nuage de gaz.** 4. Les **troupes allemandes** pendant une attaque avec les gaz. 5. **Eclairage** dans les heures du soir au moyen de fusées et d'éclatements de **shrapnells.** 6. **Explosion d'un obus** dans une colonne d'attaque. 7. **Lanceur de flammes** en action. 8. **Le feu liquide** pendant la nuit. 9. La grande explosion **d'une mine marine.**

1. The Germans attack the Russian front **with gases.** 2. German **flame throwers** in action on the western front. 3. The English in a **cloud of gas.** 4. **German troops** during a gas attack. 5. **Light** from the rockets and bursting of shrapnels in the evening. 6. **Bursting of a shell** in an attacking column. 7. **Flame throwers** in action. 8. **Liquid fire** at night. 9. High explosion of a **mine in the sea.** 10. Explosion of a **mine in the sea.**

1. **Аеропланski напад бомбама** на позиције Западног Фронта.

2. **Немачки пламеномети** против енглеских нападних колона.

3. Битољ. —**Угушене гасовима** читаве фамилије.

4. **Поље смрти** на Руском Фронту—Читаве команде угушене гасовима.

5. На Руском Фронту; погинули **на линији препрека.**

6. Типичан изглед **разрушених насељених места** на Западном Фронту.

1. **Aeroplanski napad bombama** na pozicije Zapadnog Fronta. 2. **Nemački plamenometi** protiva engleskih napadnih kolona. 3. Bitolj. — **Ugušene gasovima** čitave familije. 4. **Polje smrti** na Ruskom Frontu — Čitave Komande ugušene gasovima. 5. **Na** Ruskom Frontu; izginuli **na liniji prepreka.** 6. Tipičan izgled **razrušenih naseljenih mesta** na Zapadnom Frontu.

1. Une **attaque de bombes dans l'air** sur une position du front Ouest. 2. Les **lanceurs de mines allemands** dirigés contre une colonne d'attaque anglaise. 3. Bitolj; une famille entière **asphyxiée par les gaz.** 4. **Le champ des morts** au front russe. Tout un commandement asphyxié par les gaz. 5. Au front russe: **les morts dans les obstacles de fils de fer barbelés.** 6. Un aspect caractéristique **des endroits détruits** en front d'Ouest.

1. **Bomb attack from the air** in a position on the western front. 2. **German flame throwers** against the British attacking columns. 3. Bitolj. Entire families were **suffocated by gases.** 4. **Field of death** at the Russian front. Entire commandos suffocated by gases. 5. On the Russian front the **dead in wire entanglements.** 6. A characteristic view of the **destroyed district** on the western front.

Борбе у загушљивим гасовима. Borbe u zagušljivim gasovima. Les combats dans les gaz. Fighting amid the gases.

1. Савезничке трупе дејствују **у зони загушљивих гасова.**

2. (Скица.) За време офанзиве у Артоа, енглески војници, **снабдевени маскама** пренеражили су немачке трупе.

3. Чести немачки напади загушљивим гасовима условљавали су **употребу маски и код људи и код коња.**

4. Телефонисти **полажу кабал** за време гасног напада.

5. **Прве француске маске** против загушљивих гасов

1. Savezničke trupe dejstvuju **u zoni zagušljivih gasova.** 2. (Skica). Za vreme ofanzive u Artois, engleski vojnici, **snabdeveni maskama** prenerazili su nemačke trupe. 3. Česti nemački napadi zagušljivim gasovima uslovljavali su **upotrebu maska i kod ljudi i kod konja.** 4. Telefonisti **polažu kabal** za vreme gasovog napada. 5. **Prve francuske maske** protivu zagušljivih gasova.

1. Les troupes des alliés au combat, **entourées de nuages de gaz.** 2. (Esquisse.) Au temps de l'offensive dans l'Artois. Les soldats anglais, **munis pour la première fois de masques contre les gaz** ont complètement ébranlé le troupes allemandes. 3. Les fréquents attaques au moyen des gaz a exigé l'emploi des masques chez les chevaux aussi bien que chez les hommes. 4. Les téléphonistes **posent un cable** pendant une attaques aussi les gaz. 5. Les **premiers masques français d'origine** contre les gaz.

1. The allied troops fighting **under clouds of gas.** 2. (Sketch.) At the time of the offensive in Artois, British soldiers **equipped for the first time with masks** have entirely broken up German troops. 3. The often repeated gas attacks **required the use of masks for horses as well as for men.** 4. Telephone layers **laying a cable line** at the time of a gas attack. 5. **Original French gas masks.**

Не случај већ небеска опомена људима. Ne slučaj već nebeska opomena ljudima. Non pas des hasards, mais des signes de Dieu pour les hommes. Not chance but a message from Heaven for the people.

1. У рововима код Нев Шапела, војници су од дрвета и његових грана изрезали лик Христов.

2. Порушена црква у Пикардији—Христов лик остао је неповређен.

3. Порушена црква у Албер у—лик Богородице неповређен.

4. Једна богомоља у пољу, чији је Христов лик остао неповређен.

1. U rovovima kod Neuve Chapelle, vojnici su od drveta i njegovih grana izrezali lik Hristov. 2. Porušena crkva u Pikardiji—Hristov lik ostao je nepovređen. 3. Porušena crkva u Albert-u, lik Bogorodice nepovređen. 4. Jedna bogomolja u polju, čiji je Hristov lik ostao nepovređen.

1. Dans les tranchées près de Neuve-Chapelle les soldats ont taillé un Christ d'un arbre et deux branches. 2. Une église en Picardie où le Christ n'a pas été touché. 3. L'église détruite à Albert. La statue de la Sainte-Vierge est restée intacte. 4. Une place pour prier où la statue du Christ est restée intacte.

1. The soldiers formed a figure of Christ out of a tree and its branches in the trenches at Neuve-Chapelle. 2. The destroyed Church in Picardie, statue of Christ unharmed. 3. The destroyed Church in Albert, the statue of the Virgin Mary unharmed. 4. A place for Divine Service in the field, where the statue of Christ has remained unharmed.

1. Изглед једне пољске батерије, која је у моменту изласка на положај **нанишањена и потпуно уништена.**

2. Осигурани **заклони за муницију и резерве.**

3. Уништене **муниционе кара.**

4. **Разрушен тенк.**

1. Aspect d'une batterie polonaise qui, au moment de prendre sa position, fut détruite. 2. Abri fortifié pour les munitions et pour la réserve. 3. Le caisson de munition détruit. 4. Le tank détruit.

1. Један **привезани балон** при осматрању.

2. Спуштање једног немачког балона за осматрање.

3. **Подизање** једног немачког балона

4—6. Велики резултати, постигнути увођењем тенкова од стране Енглеза (у бици на Сому у септембру 1916.) и Француза (у Камбреју новембра 1917.), допринели су, да су Савезници, при свршетку рата, располагали са **преко 5000 тенкова.**

7. Један разрушени **муниципски аутомобил.**

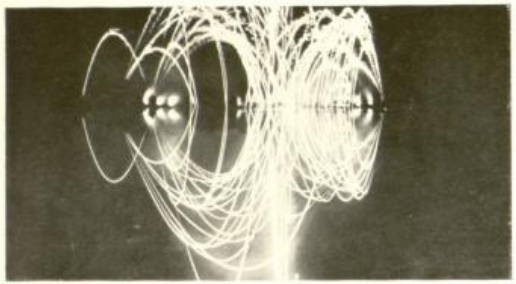
8. Уништен **ауто-митраљез** са послугом.

9. **Уништен оклопни ауто** и његова посада.

1. Un **ballon captif** en observation. 2. **Descente** d'un ballon captif allemand. 3. **La levée** pour le départ d'un ballon captif allemand. 4.—6. Les grands résultats obtenus par l'emploi des tanks par les Anglais d'une part (à la bataille de la Somme au mois de septembre 1916) et par les Français d'autre part (à Cambrai au mois de novembre 1917) sont tels que **les alliés disposaient d'un nombre de 5000 tanks** à la fin de la guerre. 7. Un **auto de munitions** détruit. 8. Une **auto-mitrailleuse** détruite avec ses hommes de service. 9. Un **auto blindé** détruit et ses hommes de service tués.

1. A **captive balloon** on observation. 2. **Letting down** of a German captive balloon. 3. **Raising up** of a German captive balloon. 4.—6. The great results gained by the introduction of tanks on the part of the English (at the battle on the Somme in September 1916) and on the part of the French (at Cambrai in November 1917) have caused the allies **to have 5000 tanks** at their disposal at the termination of the war. 7. A destroyed **munition auto**. 8. An **auto mitrailleuse** destroyed together with soldiers. 9. An armoured **automobile destroyed** together with its attendant soldiers.

1. Ноћно **обалне осветљавање** са ракетама.

2—3. Ракета за осветљавање за време једног **ноћног напада**

4. Француске трупе наступају под **уреганском ватром**.

5. Француске **ударне** трупе на **јуришном одстојању**.

6. Ура!.. Француске јуришне трупе **заузимају положај**.

7. Једна немачка патрола **у борби у сусрету**.

8. **Зуави у јуришу** пролазе кроз линију препречних средстава.

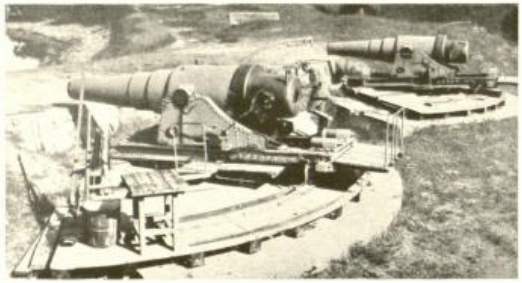
1. Noćno **obalno osvetljavanje** sa raketlama. 2—3. Rakete za osvetljavanje za vreme jednog **noćnog napada**. 4. Francuske trupe nastupaju **pod uraganskom vatrom**. 5. Francuske udarne trupe **na jurišnom odstojanju**. 6. Ura!.. Francuske jurišne trupe **zauzimaju položaj**. 7. Jedna nemačka patrola **u borbi u susretu**. 8. **Zuavi u jurišu** prolaze kroz liniju prepreznih sredstava.

1. **Eclairage** de la côte, pendant la nuit, **par des fusées**. 2—3. Les fusées d'éclairage au temps d'une **attaque pendant la nuit**. 4. Les troupes françaises avancent **sous un feu de barrage**. 5. Les troupes d'attaque françaises arrivées à la distance nécessaire pour **opérer l'assaut**. 6. Hourra! Les troupes d'attaque françaises **s'emparent de la position**. 7. Une patrouille allemande **en combat de rencontre avec l'adversaire**. 8. **Les Zouaves à l'assaut** pénétrent à travers la ligne des obstacles de fils de fer barbelés.

1. Illumination of the coast at **night by rockets**. 2—3. Illuminating rockets at the time of a **night attack**. 4. French troops advance **amid quick firing**. 5. French attacking troops within **storming distance**. 6. Hurrah! French attacking troops **take possession of the position**. 7. A German patrol fighting during a **rencontre**. 8. **The Zouaves** penetrate through the line of wire entanglements during the storming.

1. **Италијански** велики топ на положају.

2. Велики топови једне **обалске батерије.**

3. Један аустријски 305 мм. **мерзер.**

4. Један **воз избачен из шина** на отвореној пруги.

5. Један вагон **Балканског воза** Берлин-Цариград.

6. **Аустро-Угарски** 305 мм. мерзер при паљењу; војници затварају уши.

7. Још један **воз избачен из шина.**

8. Паљење једне **тешке мине** (експлозија.)

9. **После експлозије** тешке мине.

10. **Италијански** 280 мм. мерзер.

1. **Italijanski** veliki top na položaju. 2. Veliki topovi jedne **obalske baterije.** 3. Jedan **austrijski** 305 mm. merzer. 4. Jedan **voz izbačen iz šina** na otvorenoj pruzi. 5. Jedan vagon **Balkanskog voza** Berlin-Carigrad. 6. Austro-ugarski 305 mm. merzer pri paljenju; vojnici zatvaraju uši. 7. Još jedan **voz izbačen voz.** 8. Paljenje jedne **teške mine** (eksplozija). 9. **Posle eksplozije** teške mine. 10. **Italijanski** 280 mm. merzer.

1. Les gros canons **italiens** dans leur position. 2. Les grands canons d'une **batterie de côte.** 3. Un mortier **autrichien** de 305 mm. 4. Un **chemin de fer déraillé** en pleine voie. 5. Un wagon de **train des Balcans.** Berlin-Constantinople. 6. Un mortier **autrichien-hongrois** de 305 mm. Les soldats se bouchent les oreilles. 7. Encore un **train déraillé.** 8. Explosion d'une **grande mine.** 9. **Après l'explosion** de la lourde mine. 10. Un mortier **italien** de 280 mm.

1. **Italian** great gun in position. 2. A **coast battery's** great gun. 3. An **Austrian** 305 mm. mortar. 4. A **train derails** on the line. 5. A carriage of the **Balkan train,** Berlin-Constantinople. 6. A 305 mm. **Austrian-Hungarian** mortar. The soldiers close their ears whilst igniting. 7. Another **derailed train.** 8. Igniting of a **heavy mine** (explosion). 9. **After the explosion** of a heavy mine. 10. A 280 mm. **Italian** mortar.

Разни моменти у разним временима. Rami momenti u razmim vremenima. Les différents moments à des temps différents. Various moments at various times.

1. У Вогезима: **одељења од по 9 паса** вуку санице са разним потребама.

2. У Пољској, на галицијском фронту, руске **патроле обучене у белом.**

3. **Руски ровови** на бојишту у Галицији.

4. У Вогезима: **алпијски санкачи,** обучени у бело да се не распознају.

5. **Велосипедска патрола** у повратку.

6. Немачка пешачка патрола **на ивици шуме.**

7. **Снег у Елзасу.** Транспортовање хране саницама.

8. **Транспортовање рањеника** на колима и великим санкама.

9. **Доставка муниције** у Вогезима.

1. U Vosges-ima: **odeljenja od po 9 pasa** vuku saonice sa raznim potrebama. 2. U Poljskoj, na galicijskom frontu, ruske **patrole obučene u belom.** 3. **Ruski rovovi** na bojištu u Galiciji. 4. U Vosges-ima: **alpijski sankači,** obučeni u belo da se ne raspoznaju. 5. **Velosipedska patrola** u povratku. 6. Nemačka pešačka patrola **na ivici šume.** 7. **Sneg u Elzasu.** Transportovanje hrane saonicama. 8. **Transportovanje ranjenika** na kolima i velikim sankama. 9. **Dostavka municije** u Vosges-ima.

1. Dans les Vosges **les divisions de 9 chiens** tirent les traîneaux chargés des différentes choses, nécessaires pour les troupes. 2. En Pologne, au front galicien, **la patrouille russe est vêtue de blanc.** 3. Les **tranchées russes** sur les champs de bataille de la Galicie. 4. Dans les Vosges, les **chasseurs alpins en skis** sont vêtus de blanc pour être confondus avec la neige. 5. La **patrouille de bicyclistes** au retour. 6. La patrouille allemande d'infanterie **au bord de la forêt.** 7. **La neige en Alsace.** Transport de vivres à l'aide des traîneaux. 8. **Transport des blessés** sur des petits et grands traîneaux. 9. **Renfort de munitions** dans les Vosges.

Разни случајеви код наших противника. Razni slučajevi kod naših protivnika. Cas spéciaux chez nos adversaires. Special cases at our adversaries.

1. **Убијања** сапатичних коња.

2. Пуковски касапин **убија** јунца.

3. У пуковској кланици, **клање и чишћење свиња.**

4. Слон „Џени" вуче велика стабла.

5. Караван са **камилама** пред поласком на дали марш.

6. Караван са потребама за војску.

7. Један сељак **под сумњом шпијунаже.**

8. **Претресање** станова и хватање скривених противника.

9. **Руског парламентара** спроводе у Главни Штаб.

10. **Пси** писмоноше.

1. **Ubijanje** zaraženih konja. 2. Pukovski kasapin **ubija junca.** 3. U pukovskoj klanici **klanje i čišćenje svinja.** 4. **Slon „Jenny"** vuče velika stabla. 5. **Karavan** sa kamilama pred polazkom na dalji marš. 6. Karavan sa potrebama za vojsku. 7. Jedan seljak pod sumnjom špijunaže. 8. Pretresanje stanova i hvatanje skrivenih protivnika 9. Ruskog parlamentara sprovode u Glavni Stab. 10. Psi pismonoše.

1. Les **chevaux atteints** de l'épizootie sont fusillés. 2. Le boucher du régiment **abattant un veau.** 3. A la boucherie du régiment, **abattage et nettoyage des porcs.** 4. **L'éléphant Jenny** traîne les gros troncs d'arbres. 5. **Caravane de chameaux** partant pour une longue marche. 6. **Une caravane** avec les approvisionnements de l'armée. 7. Un paysan **soupçonné d'espionnage.** 8. **On fouille et on enfonce les maisons** pour prendre les adversaires cachés. 9. **Un parlementaire russe** est amené au quartier général. 10. Les chiens de service.

1. **Shooting horses** infected by the plague. 2. Regimental butcher **killing a calf.** 3. At the regimental butchery **killing and cleaning pork.** 4. **The elephant Jenny** draws great tree trunks. 5. **Camel caravan** starting for a further march. 6. **A caravan** with requisites for the army. 7. A peasant **suspected of being a spy.** 8. **Searching and examination of dwellings** and catching hidden adversaries. 9. **A Russian parlementar** is driven to Head quarters. 10. Service dogs.

Маскирања разних војних предмета. Maskiranja raznih vojnih predmeta. La manière de masquer les objets militaires différents. The disguising of various military objects.

1. Један окићени **оклопни воз.**

2. **Белац**, који се на далеко види, **префарбава се у дората.**

3. **Мајка обучена у мушко одело** дошла на фронт да обиђе сина рањ[еника].

4. Израда **лажног моста** за заваравање противника.

5. Једно ратно лукавство. **Спуштање маскама сплавовима.**

6. Једно веома **брзо и вешто маскирање** тешких топова на отвореном положају.

1. Jedan okićeni **oklopni voz.** 2. **Belac**, koji se na daleko vidi, **prefarbava se u dorata.** 3. **Majka obučena u muško odalo** došla na front da obiđe sina rani[senika]. 4. Izrada **lažnog mosta** za zavaravanje protivnika. 5. Jedno ratno lukavstvo. **Spuštanje maskka splavovima.** 6. Jedno veoma **brzo i vešto maskiranje** teških topova na otvorenom položaju.

1. Un **train blindé** décoré de fleurs. 2. Un **cheval blanc** est peint **en gris** pour le rendre invisible de loin. 3. **Une mère habillée en homme** est arrivée au front pour aller voir son fils blessé. 4. **Un faux** pont pour tromper l'ennemi. 5. Une ruse de guerre. **Un radeau pour simuler un passage.** 6. Les lourds canons sur une position ouverte sont **masqués rapidement au moyen d'un filet.**

1. A decorated **armoured train.** 2. A **white horse** is painted **field-grey** as otherwise it would be too visible [seen] in the distance. 3. **A mother disguised in men's clothing** came to the front to see her wounded son. 4. A **false bridge** to mislead the enemy. 5. A stratagem. **floating down of the masks.** 6. **A quick and expedi[ent] masking** of heavy guns on an open position.

1. Жена руководи **трамвајем**.

2. Жена као **шофер**.

3. Жена **кондуктер** на железници.

4. Жена као **носач** пакета.

5. Жене као **обалски** радници.

6. Жене као **радници у фабрикама** за војне и друге потребе.

7. **Ношња** жена радница.

8. Жене као **пружно железничко особље**.

1. Žena rukovodi **tramvajem**. 2. Žena kao **šofer**. 3. Žena **kondukter** na železnici. 4. Žena kao **nosač** paketa. 5. Žene kao **obalski radnici**. 6. Žene kao **radnici u fabrikama** za vojne i druge potrebe. 7. **Nošnja** žena radnika. 8. Žene kao **pružno železničko osoblje**.

1. La femme remplit **conductrice du tramway**. 2. La femme remplit **chauffeuse**. 3. La femme remplit **receveuse**. 4. La femme remplit **porteuse de paquets**. 5. La femme remplit **ouvrière dans les ports**. 6. La femme remplit **ouvrière dans les fabriques** pour toutes les choses nécessaires à l'armée et à la population. 7. **L'habillement** des femmes ouvrières. 8. La femme remplit **personnel technique des chemins de fer**.

1. Woman as **electric car** driver. 2. Woman as **chauffeur**. 3. Woman as **railway employé**. 4. Woman as **parcel carrier**. 5. Woman as **worker at the coast**. 6. Woman as **factory-hand**, for military requisites and other necessities. 7. **Clothing** of women-workers. 8. Woman as **railway line technical worker**.

1. **Алис Обер** (1), **Леандр Ербер** (2), **Моиз Лемоен** (3) и **Жорж Токе** (4), четворо осуђених на смрт, **што су за време окупације денунцирали** Немцима своје суграђане. Овако је **Француска** расправљала са својим издајницима, **а ми?**

2. У вери **Лиозар** (1) он сам осуђен на смрт због шпијунаже у корист Немачке, **никадашњи адвокат Десуш** (2) тамничком, а сенатор **Ембер** (3) и капетан **Лоду** (4) пуштени **као невини.**

3. **Малви,** Министар Унутрашњих дела, **кажњен са** 5 год. изгнанства **због погрешака у вршењу службе** по афери „Бон Боже Руж", **иначе доцније** помилован и био поново министар.

4. **Кајо,** бивши Министар Председ[ник] **кажњен са** 3 год. заточења, 5 год прогнанства и 10 год. **лишења политичких права, због одржавања веза са непријатељским подаником,** који је радно против савезника, **иначе доцније** помилован и био опет министар.

5. **Непријатељски шпијуни** крвопни на распи суварадника давали су сигнале о кретању војске, помоћу крила ветрењача, окренених безличних станица, телефона, бојних **и боје етике на њима, безазленијих натри или знакова; слика показује спро-**вођење једног немачког шпијуна за стрељање.

6. **Један издајник** своје отаџбине стрелак на путу Вердан-Реме.

7. **Аванзурист П. Боло,** кажњен смрћу због шпијунаже у корист Немачке (**за** стрељање **вавукао рукавице!**).

8. **Драгутин Димитријевић — „Апис",** [illegible] пуковник стрељан у Солуну као организ[ator] **и прва-**ћа, управљеног против Врховне [illegible]

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) et **Georges Toqué** (4), quatre personnes condamnées à mort **pour avoir dénoncé aux Allemands leurs propres concitoyens.** De cette façon **la France** a puni ses traîtres — **et nous?** 2. Dans l'affaire **Lemoir** (1), il est lui-même condamné à mort pour espionnage au profit de l'Allemagne, mais les autres inculpés s'en[illegible]-dire **Desouche** (2), ancien avoué, est puni d'emprisonnement, le **sénateur Humbert** et le **capitaine Ladoux** sont acquittés. 3. **Malvy,** ministre de l'intérieur, est puni de cinq années de bannissement **pour les fautes commises dans son service** dans l'affaire du Bonnet Rouge», plus tard, après la guerre il fut rencontré ministre. 4. **Caillaux,** ancien premier ministre, puni de trois années de prison et cinq ans de bannissement et 10 ans de privation de droits politiques **pour s'être entretenu avec de personne coupables contre les intérêts des Alliés,** plus tard organisait grâce et de nouveau nouveau ministre. 5. **Les espions ennemis** recrutés parmi les bourgeois d'origine allemande, dénoncent par des signaux les renseignements sur les mouvements de l'armée; il se servaient principalement des ailes des moulins à vent, de stations radiores de télégraphie sans fil, de téléphones, des couleurs et du nombre d'animaux qui paissent dans les prairies, de feux et de signes sans importance. L'image représente un espion conduit à son exécution. 6. **Un traître à sa patrie** fusille sur la route de Verry-Reims. 7. **L'avanturier P. Bolo,** puni de la peine de mort, pour espionnage en faveur de l'Allemagne (**but des gants avant d'être fusillé**). 8. **D. Dimitrijevic-«Apis»,** colonel à l'Etat-Major, fut fusille à Salonique comme l'organisateur de la révolution dirigée contre le Gouvernement.

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) et **Georges Toqué** (4), quatre personnes condamnées à mort **pour avoir dénoncé aux Allemands leurs propres concitoyens.** De cette façon **la France** a puni ses traîtres — **et nous?** 2. Dans l'affaire **Lemoir** (1), il est lui-même condamné à mort pour espionnage au profit de l'Allemagne, mais les autres inculpés s'en[illegible]-dire **Desouche** (2), ancien avoué, est puni d'emprisonnement, le **sénateur Humbert** et le **capitaine Ladoux** sont acquittés. 3. **Malvy,** ministre de l'intérieur, est puni de cinq années de bannissement **pour les fautes commises dans son service** dans l'affaire du Bonnet Rouge», plus tard, après la guerre il fut rencontré ministre. 4. **Caillaux,** ancien premier ministre, puni de trois années de prison et cinq ans de bannissement et 10 ans de privation de droits politiques **pour s'être entretenu avec de personne coupables contre les intérêts des Alliés,** plus tard organisait grâce et de nouveau nouveau ministre. 5. **Les espions ennemis** recrutés parmi les bourgeois d'origine allemande, dénoncent par des signaux les renseignements sur les mouvements de l'armée; il se servaient principalement des ailes des moulins à vent, de stations radiores de télégraphie sans fil, de téléphones, des couleurs et du nombre d'animaux qui paissent dans les prairies, de feux et de signes sans importance. L'image représente un espion conduit à son exécution. 6. **Un traître à sa patrie** fusille sur la route de Verry-Reims. 7. **L'avanturier P. Bolo,** puni de la peine de mort, pour espionnage en faveur de l'Allemagne (**but des gants avant d'être fusillé**). 8. **D. Dimitrijevic-«Apis»,** colonel à l'Etat-Major, fut fusille à Salonique comme l'organisateur de la révolution dirigée contre le Gouvernement.

1. **Alice Aubert** (1), **Léandre Herbert** (2), **Moïse Lemoine** (3) and **Georges Toqué** (4), a quartet [illegible] to death because **they denounced their own citizens to the Germans.** In this manner France proceeded [illegible] traitors **and we** — ? 2. In the affair **Lemoir** (1), he himself was condemned to death as a spy in favour [illegible] but the others [illegible] **Desouche** (2), a former lawyer was imprisoned and **Senator Humbert** (3) and **captain Ladoux** (4) were [illegible] as unt guilty. 3. **Malvy,** minister for home affairs, was sentenced to five years banishment on account of [illegible] in service in affairs of "Bonnet Rouge", after the war he was again nominated as minister. 4. **Caillaux,** former prime minister, was sentenced to 3 years imprisonment, 5 years banishment and 10 years loss of political rights on account of **having kept up relations with hostile subject** harmful for the interests of the Allies nevertheless [illegible] labor on and because minister once again. 5. **Hostile** spies recruited from citizens, of blood relations showed the movements of the army by means of signals more especially by the sails of wind-mills, hidden wireless stations, [illegible] colours and number of grazing cattle, harmless firing or showing signals; the picture shows accompaniment [illegible] spy to execution. 6. **A betrayer** of his own country shot on the road to Verry-Reims. 7. Adventurer P. Bolo, suffered death as a spy in Germany's favour (nature he was shot he put on a pair of gloves!). 8. D. Dimitrijevic-**«Apis»,** General Staff colonel, shot in Salonica as organizer of the overthrow, levelled at the Government.

1. Чета иде за поседање ровова, као смена.

2. Француски штаб у пределима наводњеним Изером.

3. Повлачење Немаца због поплаве Изера.

4. Прва помоћ рањеним.

5. Скица. Француски успешни јуриш на Перт де Мирли.

6. Покошени немачки војници француском, 75 мм., артилеријом код Мондмана.

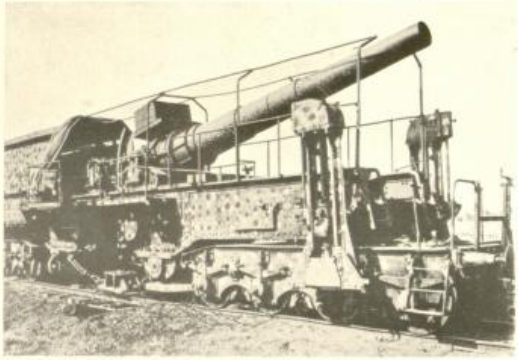
7. Француска коњица у извиђању.

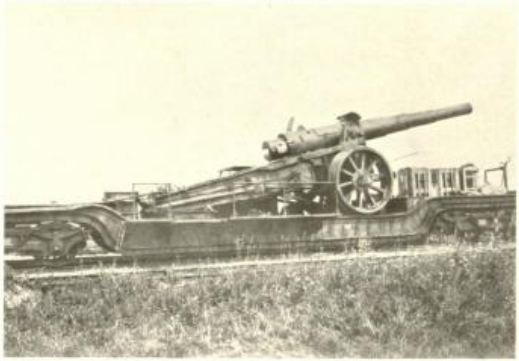

8. Један француски напад ручним гранатама према Вожи.

1. Une compagnie part pour en relever une autre dans les tranchées. 2. Un état-major général dans **la contrée inondée de l'Yser.** 3. **Retraite des troupes allemandes** causée par les inondations de l'Yser. 4. **Les premiers secours** aux blessés. 5. Esquisse. **Attaque française** contre Perthes-des-Marlies. 6. Les troupes allemandes **fauchées par l'artillerie française du canon** 75 à Mondemont. 7. La cavalerie française **en observation.** 8. Des troupes françaises partent à **l'assaut avec des grenades à main** contre Vauquois.

1. A company advances to **relieve.** 2. A French general staff in a **district flooded by the Yser.** 3. **Retreat of German troops** caused by the overflow of the Yser. 4. **First aid** to the wounded. 5. Sketch. **French storm against** Perthes-des-Marlies. 6. The dead soldiers belonging to German troops **cut down by French 75 mm. artillery** at Mondemont. 7. French cavalry **on observation.** 8. A French storming **attack with hand grenades** against Vauquois.

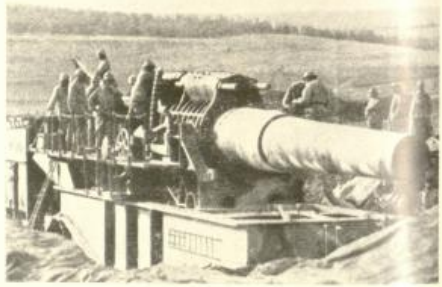
1–3. **Велики дало-метни топови са постољем на железничким точковима,** омогућили су брзо груписање моћне артилерије на угроженим тачкама.

4. **Немачки 420 мм. тешки топ,** посматран спреда.

5. **Исти топ** посматран од позади (Цар Вилхелм присутан.)

6. **400 мм. опсадни топ** одбране Вердена.

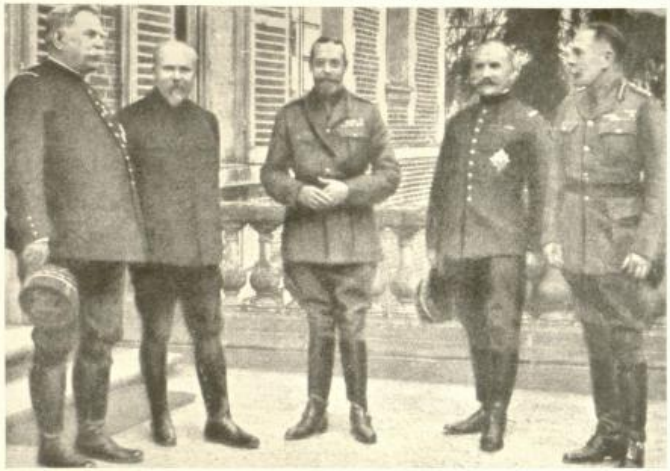
7. **Моторна кола за превлачење** 420 мм. тешког топа.

1–3. **Veliki dalje-metni topovi za postavljen na železničkim točkovima,** omogućili su brzo grupisanje moćne artillerije na ugroženim tačkama. 4. **Nemački 420 mm. teški top,** posmatran spreda. 5. **Isti top** posmatran od pozadi (Car Wilhelm prisutan). 6. **400 mm. opsadni top** odbrane Verdun-a. 7. **Motorna kola za prevlačenje** 420 mm. teškog topa.

1–3. **Les canons pour longue distance avec leurs affûts placés sur les chemins de fer** ont rendu possible un groupement rapide et puissant d'artillerie sur des points menacés. 4. **Le canon 420 mm.** allemand vu de devant. 5. **Le même canon** vu de derrière (l'empereur Wilhelm est présent). 6. **Un canon de forteresse de 400 mm.** servant à la défense de Verdun. 7. **Voiture à moteur** servant à tirer un lourd canon de 420 mm.

1–3. **The large far-reaching guns with the gun-carriage were placed on the railway axles** and [illegible] quickly grouping of the powerful artillery on threatened points possible. 4. The German **420 mm. heavy gun** viewed from the front. 5. **The same gun** viewed from the back (Emperor Wilhelm is present.) 6. A **400 mm.** fortress gun at the defence of Verdun. 7. **Motor** for drawing the 420 mm. heavy gun.

У Савезничкој Врховној Команди. U savezničkoj Vrhovnoj Komandi. Du quartier général des alliés. In the allied forces' Head-Quarters.

1. **У енглеском главном штабу** у Француској: Жофр, Поенкаре, Нь. В. Џеј V, Фош и Хег.

2. **Највиши савезнички војни шефови:** Петен, Хег, Фош, Першинг.

3. Генерал Петен **прима уобичајени рапорт** од својих потчињених шефова.

4. **Савезничка Конференција,** држана у Паризу 27-28. марта 1916. г. (Н. Пашић ×).

5. **Конференција савезничких војних експерата** у француском главном штабу. Генерали: Пел (Фр.), Поро (Итал.), Вилмаис (Бел.), Фрејч и Вилсон (Енгл.), Жофр (Фр.), Жилински (Рус) и пуковник Стевановић (Ср.).

1. **U engleskom glavnom štabu** u Francuskoj: Joffre, Poincaré, N. V. Georg V, Foch i Herg. 2. **Najviši savernički vojni šefovi:** Pétain, Haig, Foch i Pershing. 3. General Pétain **prima svakidanji raport** od svojih potčinjenih šefova. 4. **Savezn**ička **Konferencija** držana u Parizu 27—28. marta 1916. g. (N. Pašić ×). 5. **Konferencija saveničkih vojnih eksperata** u francuskom glavnom štabu. Generali: Pelle (Fr.), Piero (It.), Wilmaus (Belg.), French i Wilson (Engl.), Joffre (Fr.), Žilinski (Rus.) i puk. **Stevanović** (Srb.).

1. **Au quartier général anglais** en France: Joffre, Poincaré, S. M. George V, Foch et Douglas Haig. 2. **Les plus hauts chefs militaires des alliés:** Pétain, Douglas Haig, Foch, Pershing. 3. Le général Pétain, recevant **le rapport quotidien** de ses officiers. 4. **La conférence des alliés** tenue le 27—28 mars 1916 à Paris (N. Pašić ×). 5. **Une conférence d'experts militaires** au quartier général français avec les généraux Pelle (France), Piero (Italie), Wielemans (Belgique), French et Wilson (Angleterre), Joffre (France), Zilenki (Russie) et le colonel **Stevanovitch** (Serbie).

1. **In British Head-Quarters** in France: Joffre, Poincaré, H. M. George V, Foch and Haig. 2. The allies' **highest military chiefs:** Pétain, Douglas, Haig, Foch, Pershing. 3. General Pétain listening to the **daily reports** from his chiefs. 4. The **conference of the allies held** in Paris 27—28 March 1916 (N. Pašić ×). 5. The **military experts' conference** in French Head-Quarters. Generals: Pelle (Fr.), Piero (Ital.), Wielemans (Belg.), French and Wilson (Engl.), Joffre (Fr.), Zilenski (Russ.) and colonel **Stevanovitch** (Serb.).

1. Њ. К. В. Престолонаследник са пратњом на положају **Моравске Дивизије.**

2. Њ. В. **Принц Ђорђе и пуковник Терзић.**

3. Њ. К. В. Престолонаследник Александар и Војвода Мишић у осматрачници **на Флоки.**

4. Њ. К. В. Престолонаследник, Команданат и Начелник Штаба **Шумадијске Дивиз.** на Катунцу.

5. Њ. К. В. Престолонаследник **стиже на положај 11. пука** и одликује предложене војнике.

6. Њ. К. В. Престолонаследник у **разговору** са војводом Степановићем.

7. Њ. К. В. Престолонаследник у пратњи пуковника Ј. Костића **обилази Сектор Ливаде.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik sa pratnjom na položaju **Moravske Divizije.** 2. Nj. V. Prince **Djordje** i **pukovnik Terzić.** 3. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar i Vojvoda Mišić u osmatračnici **na Floki** 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik, Komandant i Načelnik Štaba **Šumadijske Divizije** na Katuncu. 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik **stiže na položaj 11. puka** i odlikuje predložene vojnike. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa vojvodom Stepanovićem. 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik u pratnji pukovnika J. Kostića **obilazi sektor Livade.**

1. S. A. R. le Prince héritier avec **sa** suite sur les positions de **la Division Morava.** 2. S. A. le **Prince Djordje** et le **colonel Terzić.** 3. S. A. R. le Prince héritier Alexandre et le Voivode Mišić sur un point d'observation **à Floka.** 4. S. A. R. le Prince héritier commandant et chef de l'Etat-Major Général de **la Division Šumadijska** sur les positions. 5. S. A. R. se rend sur **les positions du 11ème régiment** et décore les soldats. 6. S. A. R. le Prince héritier **en entretien** avec le Voivode Stepanović. 7. S. A. R. le Prince héritier accompagné du colonel J. Kostić visite **le secteur de Livade.**

1. H. R. H. the Crown-Prince with his suite on the position of the **Morava Division.** 2. H. H. Prince [illegible] and colonel **Terzić.** 3. H. R. H. the Crown-Prince Alexander and Field-marshal Mišić on the point of observation **at Floka.** 4. H. R. H. the Crown-Prince, Commander and Chief of the General Staff of the **Šumadijska Division,** on the [illegible] position. 5. H. R. H. the Crown-Prince comes into **the position of the 11th regiment** to bestow decorations on the soldiers proposed for them. 6. H. R. H. the Crown-Prince **in conversation** with Field-marshal Stepanović. 7. H. R. H. the Crown-Prince accompanied by Colonel J. Kostić visits the **sektor Livade.**

1. Војвода **Степановић** и **Бојовић са командантима дивизија** споразумевају се са Китунца о наступним правцима преко Котке, Кравице и Козјака.

2. **Писање извештаја** код телефонске станице на положају.

3. **Заузети бугарски ровови** на репу Сокола.

4. **Митраљеско одељење се умопава.**

5. **Артилеријски официри** осматрају падање зрна.

6. **Ж. Павловић,** командант Шумадијске Дивизије, указује на наступни правац Мемедов Рид и Соколац.

7. **Енглески опсадни топ** бомбардује Ветреник са Пожара.

1. Vojvoda **Stepanović** i **Bojović sa komandantima divizija** sporazumevaju se sa Kalunca o naslupnim pravcima preko Kotke, Kravice i Kozjaka. 2. **Pisanje izveštaja** kod telefonske stanice na položaju. 3. **Zauzeti bugarski rovovi** na repu Sokola. 4. **Mitraljesko odeljenje se okopava.** 5. **Artilerijski oficiri** osmatraju padanje zrna. 6. **Ž. Pavlović,** komandant Šumadijske Divizije, ukazuje na naslupni pravac Memedov Rid i Sokolac. 7. **Engleski opsadni top** bombarduje Vetrenik sa Požara.

1. Vojvode **Stepanović** et **Bojović avec les commandants des divisions** discutent de Kalunac les directions des attaques sur Kotka, Kravica et Kozjak. 2. Une **communication** écrite sur la position auprès de téléphone. 3. **Les tranchées bulgares forcées** à la fin de Sokol. 4. Une **section de mitrailleuses en train de s'enterrer.** 5. **Les officiers d'artillerie** en train d'observer les effets des projectiles. 6. **Ž. Pavlović,** commandant de la division Šumadija montre la direction de l'attaque sur Memedov Rid et Sokolac. 7. **Les canons de forteresses anglais** bombardent Vetrenik de Požar.

1. Fieldmarshal **Stepanović** and **Bojović with the commandants of the Divisions** confer from Kalunac as to the direction of the attack via Kotka, Kravica and Kozjak. 2. **Writing a despatch** at a telephone station on the position. 3. **The forced Bulgarian trenches** at the bottom of Sokol. 4. **A mitrailleuse section** digging in. 5. **Artillery officers** watching the effects of the shells. 6. **Ž. Pavlović,** commandant of the Šumadija division points out the direction of the attack above Memedov Rid and Sokolac. 7. **The English fortress guns** bombard Vetrenik from Požar.

Судбоносно решавање пробоја Солунског Фронта.
Sudbonosno rešavanje proboja Solunskog Fronta.

La décision du percement du front de Salonique, qui aura une importance énorme pour terminer la guerre.
The fateful decision as to the breaking through of the Salonica front.

1. Њ. К. В. Престолонаследник и Француз Деспере **полазе на Флоку.**

2. Њ. К. В. Престолонаследник и Француз Деспере **на путу за Флоку.**

3. Њ. К. В. Престолонаследник **дочекује наше три војводе** пошавше на договор.

4. Њ. К. В. Престолонаследник, генерал Француз Деспере, војвода Мишић и Степановић **решавају са Флоке судбоносни пробој Солунског Фронта.**

5. Њ. К. В. Престолонаследник и Француз Деспере **третирају план напада.**

6. **Повратак са Флоке** по закљученој одлуци за напад.

1. Њ. К. В. Престолонаследник і Francchet d'Espérey **polaze na Floku.** 2. Њ. К. В. Престолонаследник і Francchet d'Espérey **na putu za Floku.** 3. Њ. К. В. Престолонаследник **dočekuje naše tri vojvode** povratak sa dogovora. 4. Њ. К. В. Престолонаследник, general F. d'Espérey, vojvoda Mišić i Stepanović **rešavaju sa Floke sudbonosni probej Solunskog Fronta.** 5. Њ. К. В. Престолонаследник і Francchet d'Espérey tretiraju **plan napada.** 6. **Povratak sa Floke** po zaključenoj odluci za napad.

1. S. A. R. le Prince héritier et le général Franchet d'Espérey partent pour **se rendre à Floka.** 2. S. A. R. le Prince héritier et Franchet d'Espérey **en chemin pour Floka.** 3. S. A. R. le Prince héritier **reçoit trois Voïvodes,** apportes pour un conseil. 4. S. A. R. le Prince héritier, le général Franchet d'Espérey, Voïvode Mišić et Stepanović **se consultent pour prendre une dernière décision concernant le percement du front de Salonique.** 5. S. A. R. le Prince héritier discute avec Franchet d'Espérey **le plan de l'attaque.** 6. **Retour de Floka** après la fin de la conférence et après les décisions prises sur le plan de l'attaque.

1. H. R. H. the Crown-Prince and Franchet d'Espérey **depart for Floka.** 2. H. R. H. the Crown-Prince and Franchet d'Espérey **on the way to Floka.** 3. His R. H. the Crown-Prince receives **three Fieldmarshals** invited to go to a conference. 4. H. R. H. the Crown-Prince, Franchet d'Espérey and Fieldmarshal Mišić and Stepanović **consult together about the fateful decision to break through the Salonica front.** 5. H. R. H. the Crown-Prince confers with Franchet d'Espérey about **the plan of attack.** 6. **Return from Floka** after the termination of the conference and the decision as to the plan of attack.

Њ. К. В. Престолонаследник на положајима. Nj. K. V. Prestolonaslednik na položajima. S. A. R. le Prince héritier sur la position. H. R. H. the Crown-Prince on position.

1. Њ. К. В. Престолонаследник **у разговору** са пуковником К. Смиљанићем.

2. Њ. К. В. Престолонаследник и војвода Мишић **на осматрачници I. Армије.**

3. Флока. Њ. К. В. Престолонасл. са Министром Војним Терзићем **посматра положаје.**

4. Њ. К. В. Престолонаследник **са Флоке** врши осматрање.

5. Кајмакчалан. Њ. К. В. Престолонаследник **прелази преко ранијих непријатељских ровова.**

6. Њ. К. В. Престолонаследник **на положају Дринске Дивизије.**

7. Њ. К. В. Престолонаследник **код Ковачке Дивизије.**

8. Њ. К. В. Престолонаследник **на Катунцу код Шумадијске Дивизије.**

9. Њ. К. В. Престолонаследник **извештава се о стању француских трупа.**

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik **u razgovoru** sa pukovnikom K. Smiljanićem. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **na osmatračnici I. Armije.** 3. Fluka Nj. K. V. Prestolonaslednik sa Ministrom Vojnim Terzićem **posmatra položaje.** 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik **sa Fluke** vrši osmatranje. 5. Kajmakčalan Nj. K. V. Prestolonaslednik **prelazi preko ranijih neprijateljskih rovova.** 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik **na položaju Drinske Divizije.** 7. Nj. K. V. Prestolonaslednik **kod Konjičke Divizije.** 8. Nj. K. V. Prestolonaslednik na Katunac **kod Šumadijske Divizije.** 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik izveštava se o **stanju francuskih trupa.**

1. S. A. R. **le Prince héritier en entretien** avec le colonel K. Smiljanić. 2. S. A. R. le Prince héritier et le Vojvode Mišić **sur le point d'observation de la 1re armée.** 3. Fluka. S. A. R. le Prince héritier **observe les positions** ensemble avec le ministre de la guerre Terzić. 4. S. A. R. le Prince héritier observe les positions **observées de Fluka.** 5. Kajmakčalan. S. A. R. le Prince héritier **passe par dessus les anciennes tranchées ennemies.** 6. S. A. R. le Prince héritier **à la position de la division Drina.** 7. S. A. R. le Prince héritier **près de la division de Cavalerie.** 8. S. A. R. le Prince héritier **à Katunac près de la division Sumadija.** 9. S. A. R. le Prince héritier prend des renseignements **sur la situation des troupes françaises.**

1. H. R. H. **the Crown-Prince in conversation** with Colonel K. Smiljanić. 2. H. R. H. the Crown-Prince and Field-marshal Mišić **on the 1st Army's point of observation.** 3. Fluka. H. R. H. the Crown-Prince with the minister of war Terzić **observes the positions.** 4. H. R. H. the Crown-Prince observes the positions **from Fluka on.** 5. Kajmakčalan. H. R. H. the Crown-Prince walks **across the enemies' former trenches.** 6. H. R. H. the Crown-prince on **the position of the Drina Division.** 7. H. R. H. the Crown-Prince **at the Cavalry Division.** 8. H. R. H. the Crown-Prince **on Katunac at Šumadia Division.** 9. H. R. H. the Crown-Prince enquires about **the situation of the french troops.**

1. Долазак Њ. К. В. Престолонаследника на положај **Чегањска планина**.

2. Војвода Бојовић и Степановић са дивизијским командантима на Катунцу **расправљају питање пробоја.**

3. Ж. Павловић, изнад своје **виле „Победе"** врши осматрање.

4. Њ. К. В. Престолонаследник са положаја Моравске Дивизије посматра **дејство наше артилерије.**

5. Наш разъезник **крај ватре** са заробљеним Бугарином.

6. Заробљени Бугари **пред евакуацијом.**

1. Dolazak Nj. K. V. Prestolonaslednika na položaj **Čeganjska planina.** 2. Vojvode Bojović i Stepanović, sa divizijskim komandantima na Katuncu, **raspravljaju pitanje proboja.** 3. Ž. Pavlović, iznad svoje **vile „Pobede"** vrši osmatranje. 4. Nj. K. V. Prestolonaslednik sa položaja Moravske Divizije posmatra **dejstvo naše artilerije.** 5. Naš razvnik **kraj vatre** sa zarobljenim Bugarinom. 6. Zarobljeni Bugari **pred evakuacijom.**

1. Arrivée de Son Altesse le Prince héritier **à la position Čeganjska planina.** 2. Le Voïvode Stepanović et Bojović traitent avec les commandants de division à Katunac **la question du percement du front.** 3. Ž. Pavlović en observation devant sa villa **«Pobeda»** (la victoire). 4. S. A. R. le Prince héritier observe de la position Morava les **effets de notre artillerie.** 5. Notre tirailleur **près du feu.** A côté de lui est couché un prisonnier bulgare. 6. Les prisonniers bulgares **peu de temps avant l'évacuation.**

1. Arrival of H. R. H. the Crown-Prince **on the Čeganjska Mountain position.** 2. Field-marshal Stepanović and Bojović with commandants of the Division on Katunac consult **about breaking through the enemies' front.** 3. Ž. Pavlović on observation above his villa "Pogeda" (Victory). 4. H. R. H. the Crown-Prince observes the action of our artillery from the position of the Morava Division. 5. One wounded **beside the fire,** beside him [illegible] Bulgarian prisoner. 6. The Bulgarian prisoners **shortly before evacuation.**

Њ. К. В. Престолонаследник за време борбе. Nj. K. V. Prestolonaslednik za vreme borbe. S. A. R. le Prince héritier pendant le temps du combat. H. R. H. the Crown-Prince during the battle.

1—3. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, **неуморно је летео са положаја на положај** и за време одсудних бојева налазио се код трупа на најважнијој тачки.

4. Н. Пашић и **војвода Степановић** на фронту Моравске Дивизије.

5. **Једна врло добро маскирана осматрачница** на фронту Моравске Дивизије.

6. Њ. К. В. Престолонаследник и Војвода Мишић **са Грунишког Виса** (Фронт Моравске Дивизије) посматрају дејство наше артилерије.

1—3. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, **neumorno je letео sa položaja na položaj** i za vreme odsudnih bojeva nalazio se kod trupa na najvažnijoj tački. 4. **N. Pašić i vojvoda Stepanović** na frontu Moravske Divizije. 5. **Jedna vrlo dobro maskirana osmatračnica** na frontu Moravske Divizije. 6. Nj. K. V. Prestolonaslednik i Vojvoda Mišić **sa Gruničkog Visa** (Front Moravske Divizije) posmatraju dejstvo naše artilerije.

1—3. S. A. R. le Prince héritier **infatigable vole continuellement d'une position à l'autre** et pendant les combats se trouve toujours parmi les troupes aux points les plus importants. 4. **N. Pašić et le Voïvode Stepanović** sur le front de la Division Morava. 5. Un point d'observation **très bien masqué** sur le front de la Division Morava. 6. S. A. R. le Prince héritier et le Voïvode Mišić sur le front de la Division Morava observent les effets de notre artillerie **de Gruničké-Via**.

1—3. H. R. H. the Crown-Prince **hastens untiringly from one position to another** and during the battle was constantly with the troops at the most important places. 4. **N. Pašić and Fieldmarschal Stepanović** on the Morava Division front. 5. A **very well disguised point** of observation on the Morava Division front. 6. H. R. H. the Crown-Prince and Fieldmarschal Mišić, from **Gruničké Via** (Morava Division front) watch the effect of our artillery.

1. **Пољски топови** на положајима.

2. **Енглески пољски топови** у дејству.

3. **Спорометни брдски топ** у дејству.

4. **Изношење муниције** за батерију на положају.

5. **Промена мете** код спорометног топа.

6. **Попуна муниције** после борбе.

7. Пољска батерија **под Ковилом.**

8. Пољски топ **у сигурном заклону** на положају.

9. Брдски топ **на Јелаку.**

1. **Poljski topovi** na položajima. 2. **Engleski poljski topovi** u dejstvu. 3. **Sporometni brdski top** u dejstvu. 4. **Iznošenje municije** na bateriju na položaju. 5. **Promena mete** kod sporometnog topa. 6. **Popuna municije** posle borbe. 7. Poljska baterija **pod Kovilom.** 8. Poljski top **u sigurnom zaklonu** na položaju. 9. Brdski top **na Jelaku.**

1. **Les canons de campagne** sur les positions. 2. **Canons de campagne anglais** en action. 3. **Les canons de montagnes** (vieux système) en action. 4. **Transport des munitions** aux batteries sur les positions. 5. **Changement de but** d'un canon (vieux système). 6. **On complète les munitions** après le combat. 7. Les canons de batterie de campagne **à Kovil.** 8. **Un canon de campagne en abri** sûr, sur une position. 9. Les canons de montagne **à Jelak.**

1. **Field-guns** on position. 2. **British field-guns** whilst firing. 3. **Mountain-guns** (old system) in action. 4. **Conveying munitions** to the battery on the position. 5. **Change of range** with a gun of the old system. 6. **Supplementing munitions** after the battle. 7. The field battery's gun **at Kovil.** 8. A **field-gun in safe cover** on the position. 9. Mountain-gun **on Jelak.**

1. Хаубица **под Ковилом**. (Фронт Шумадијске Дивизије.

2—3. **Француске 155 мм. тешке хаубице** у дејству на Ветренику (Фронт Шумад. Див.)

4. **Пуњење топова** највећих калибара са гранатама.

5. **Тешка граната** пред затварачем топа.

6. **Против аеропланско топ** на аутомобилском постољу.

7. **Довлачење на положаје далеко-метних морских топова.**

8. Аустро-угарски **мерзер.**

1. Howitzer **under Kovil** (Front of the Šumadija Division). 2—3. **French 155 mm heavy howitzer** in action at Vetrenik (Front of the Šumadija Division). 4. **Loading guns** of the largest calibre with shell. 5. **Heavy shell** before the breech closing mechanism. 6. A **gun on an automobile** gun carriage against aeroplanes. 7. Approaches of far-reaching **naval guns** on the position. 8. An austro-hungarian **mortar.**

1. Obusier **à Kovil** (Front de la Division Šumadija). 2—3. **Un gros canon obusier français du calibre 155 mm.** en action à Vetrenik (Front de la Division Šumadija). 4. Les canons des plus gros calibres **sont chargés** de leurs obus. 5. **Les lourds obus** devant la fermeture du canon. 6. **Un canon** contre avion **sur un chassis d'auto.** 7. **Passage des lourds canons marins** à longue portée sur les positions. 8. **Un mortier** autrichien-hongrois.

Осматрање непријатеља. Osmatranje neprijatelja. En observation de l'ennemi. Observing the enemy.

1. **Артилеријски официри** на осматрачници.

2. **Узајамно споразумевање** наших и француских дивизијских команданата.

3. Командант Моравске дивизије посматра **повлачење Бугара** према селу Г[illegible].

4. Пешадија истакнуте тачке принуђује противника **да се развије.**

5. **На осматрачници** Моравске Дивизије за време борбе.

6. Командант Моравске Дивизије **посматра развој борбе.**

1. **Artilerijski oficiri** na osmatračnici. 2. **Uzajamno sporazumevanje** naših i francuskih divizijskih komandanata. 3. Komandant Moravske Divizije posmatra **povlačenje Bugara** prema selu Gorničevu. 4. Pešadija istaknute tačke prinuđuje protivnika **da se razvije.** 5. **Na osmatračnici** Moravske Divizije za vreme borbe. 6. Komandant Moravske Divizije **posmatra razvoj borbe.**

1. **Officiers d'artillerie** sur un point d'observation. 2. **Accord réciproque** entre les commandants de division français et les nôtres. 3. Le commandant de la Division Morava regarde **la retraite des troupes bulgares** vers le village de Gornitchevo. 4. L'infanterie d'un point exposé **force l'ennemi à se développer** pour le combat. 5. **Sur les points d'observation** de la Division pendant le temps des combats. 6. Le commandant de la Division Morava **observe le développement du combat.**

1. **Artillery officers** on the points of observation. 2. **Mutual understanding** between French and [illegible] commandants. 3. Commandant of the Morava Division observes the **retreat of the Bulgarians** to the village Gornitchevo. 4. Infantry on an exposed position **forces the enemy to deploy.** 5. **On the point of observation** of the Morava Division during fighting. 6. Commandant of Morava Division **watches the development** of the battle.

1. Предње одељење у покрету са задатком да открије противника.

2. Предње одељење подилази непријатељском положају.

3. Митраљеско одељење привремено иза гребена очекује појаву противника.

4. Предње одељење на истакнутој тачци отвара ватру и принуђава противника да се развије.

5. Командант одсека прати развијање својих трупа.

1. **Prednje odelenje u pokretu** sa zadatkom da otkrije protivnika. 2. Prednje odelenje **podilazi neprijateljskom položaju.** 3. Mitrajesko odelenje privremeno iza grebena **očekuje pojavu protivnika.** 4. Prednje odelenje na istaknutoj tački otvara vatru i **primoravja protivnika da se razvije.** 5. Komandant otseka **prati razvijanje svojih trupa.**

1. **Une avant-garde en marche** avec le mission de rendre exacts exactement des positions de l'ennemi et de ses forces. 2. Avant-garde **tout près des positions** ennemies. 3. Une section de mitrailleuse **cachée** derrière un talus **épie l'arrivée de colonnes ennemies.** 4. Une avant-garde sur un point exposé ouvre un feu et force ainsi l'ennemi **à se développer.** 5. Le commandant d'un secteur **observe le développement** de ses troupes.

1. **Van-guard proceeding** with orders to establish the exact position and the strength of the enemy. 2. Van-guard **in the immediate neighbourhood** of the enemy's position. 3. Mitrailleuse section behind the slope, **awaits the appearance of the hostile lines.** 4. Van-guard on an exposed point, fires and thus forces the enemy **to deploy.** 5. Commandant of the sektor **watches the deployment** of his troops.

1. Артиљеријски официри у стрељачким рововима **управљају ватром топова.**

2. Фронт Шумадијске Дивизије. — Митраљез **дејствује из заклона.**

3. Наше трупе **подпуштају противника** да дође ближе.

4. Непријатељ дејствује **гасовима** — војници навлаче **маске.**

1. Artilerijski oficiri u strijelačkim rovovima **upravljaju vatrom topova.** 2. Front Šumadijske Divizije. — Mitraljez **dejstvuje iz zaklona.** 3. Naše trupe **podpuštaju protivnika** da dođe bliže. 4. Neprijatelj dejstvuje **gasovima** — vojnici navlače **maske.**

1. Officiers d'artillerie **dirigent le feu des canons** des tranchées. 2. Les mitrailleuses de la Division Šumadija **tirent de leurs abris.** 3. Nos troupes **laissent approcher l'ennemi.** 4. L'ennemi fait partir **des gaz** sur nous. — **Les masques contre les gaz** sont mis par les soldats.

1. Artillery officers **direct gun firing** from the trenches. 2. At Šumadija Division front **the mitrailleuses fired from under cover.** 3. Our troops **allow the enemy** to approach. 4. The enemy set **poisonous gases** in action. **Gas masks** are employed.

Митраљези и пешадија у борби. Mitraljezi i pešadija u borbi. Les mitrailleuses et l'infanterie en action. Mitrailleuses and infantry in action.

1. Наше трупе **у поново заузетим рововима.**

2. **Попуна муниције** у самој борби.

3. Митраљези **подупиру пратиоца** на ближе одстојање.

4. Осматрач **према селу Зборском.**

5. Патроле **откривају** противника.

6. Митраљези 10. пука под Голим Билом у дејству **на противника који се повлачи.**

(Phot. Kosanović).

1. Nos troupes **se ressaisissent.** 2. **Renfort des munitions** pendant le temps des combats. 3. Une section de mitrailleuses **laisse approcher l'ennemi.** 4. Poste d'observation vis-à-vis **du Village Zborsko.** 5. Une patrouille d'avant-garde **annonce l'ennemi.** 6. Les soldats servant les mitrailleuses du 10ème régiment à Gola Bilo en action **contre l'ennemi qui se retire.**

1. Our troops in **regained cover.** 2. **Renewing of munition** during the fighting. 3. The mitrailleuses **allow the enemy** to approach. 4. Point of observation opposite **the village of Zborsko.** 5. Van-guard patrol **reports the sight of the enemy.** 6. Mitrailleuses of the 10th regiment under Gola Bilo in action **against the retreating enemy.**

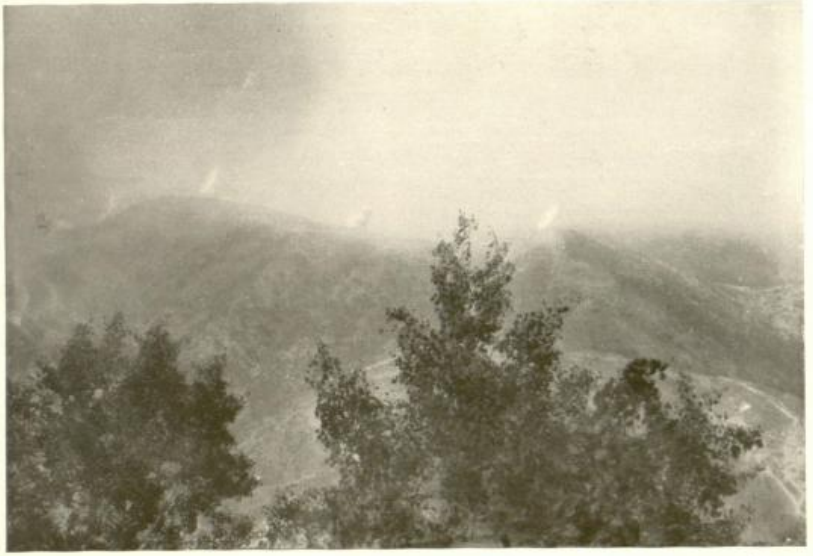
Панорама Солунских положаја. Panorama Solunskih položaja. Le panorama des positions de Salonique. The panorama of the Salonica position.

1—3. Један **део наших положаја на Солунском Фронту,** покривен снегом и то: Командантов вис, Безимена кота, Веза, Љубин вис, Ставрин вис и огранци Флоке.

4—5. Солунска офанзива. Нападу и претходној пешадији **претходила је ураганска ватра наше артилерије;** слика показује бомбардовање Сокола и Коте 1307.

1—3. Jedan **deo naših položaja na Solunskom Frontu,** pokriven snegom i to: Komandantov vis, Bezimena kosa, Veza, Ljubin vis, Stavrin vis i ogranci Floke. 4—5. Solunska ofanziva. Napadu i kretanju pešadije **prethodila je uraganska vatra naše artilerije,** slika pokazuje bombardovanje Sokola i Kote 1307.

1—3. **Une partie de nos positions de Salonique couvertes de neige.** Les commandantov Vis (1), Bezimena Kosa (2), Veza (3), Ljubin Vis (4), Stavrin Vis et la partie de Floka (6). 4—5. Pendant l'offensive de Salonique **notre artillerie ouvrit un feu de barrage contre les positions ennemies** avant l'avance et l'attaque de notre infanterie. L'image montre le bombardement de Sokol et la hauteur 1307.

1—3. **A part of our snow covered Salonica positions.** Commandantov Vis (1), Bezimena Kosa (2), Veza (3), Ljubin Vis (4), Stavrin Vis (5) and part of Floka (6). 4—5. The Salonica offensive before the advance and infantry attack, **a quick fire was opened against the enemy's position by our artillery.** The picture shows the bombardment of Sokol and the height 1307.

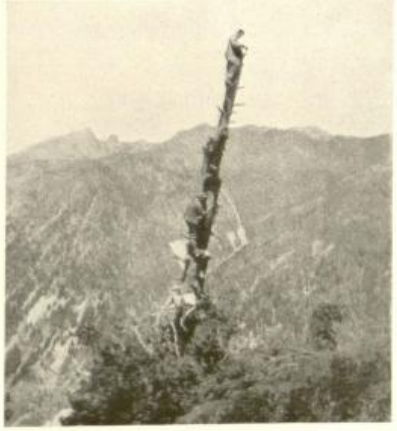
1. **Штаб I армије** посматра дејство наше артилерије са Јелака.

2. Аустријски осматрачи **на рачвастом дрвету.**

3. Немачки осматрачи **на исеченом дрвету.**

4. Непријатељски осматрачи **на врло високом голом дрвету** и без грана.

5. Аустријски осматрач **на гранатом дрвету.**

6. Руски осматрач **у стаблу дрвета.**

7. Апарати за **ослушивање аероплана** у ваздуху.

1. **Stab I armije** posmatra dejstvo naše artilerije sa Jelaka. 2. Austrijski osmatrači **na račvastom drvetu.** 3. Nemački osmatrači **na isečenom drvetu.** 4. Neprijateljski osmatrači **na vrlo visokom suvom drvetu** i bez grana. 5. Austrijski osmatrač **na granatom drvetu.** 6. Ruski osmatrač **u stablu drveta.** 7. Aparati za **osluškivanje aeroplana** u vazduhu.

1. **L'Etat-Major de la 1re armée** observe de Jelak l'effet de notre artillerie. 2. Les observateurs autrichiens **sur un arbre à deux branches.** 3. Les observateurs allemands **sur un arbre coupé.** 4. Les observateurs ennemis **sur un arbre très haut** et sans branches. 5. Un observateur autrichien sur un arbre rempli de branches. 6. Un observateur russe **dans un tronc d'arbre.** 7. Un appareil **pour écouter attentivement le vol des avions** dans les airs.

1. **General Staff 1st Army** watches the effect of our artillery from Jelak. 2. Austrian observation **on a two branched tree.** 3. German observers **on a brown down tree.** 4. Hostile observers **on a very high and bare tree.** 5. Austrian observer **on a tree in full leaf.** 6. Russian observer **on the trunk of a tree.** 7. An apparatus **for listening to the flight** of aeroplanes in the air.

Испитивање заробљеника. Ispitivanje zarobljenika. Les renseignements des prisonniers de guerre. Questioning the prisoners of war.

1. На Катунцу. **Командант Шумадијске Дивизије, при испитивању** бугарског заробљеника.

2. Војници **са претстраже** хране заробљеног Бугарина.

3. Испитивање бугарских **заробљених официра.**

4. Бугарин заробљеник **показује места њихових батерија.**

5. **Испитивање** бугарских заробљеника.

6. Бугарски заробљеници у нашим редовима **одмах по заробљавању.**

1. Na Katunce. **Komandant Šumadijske Divizije, pri ispitivanju** bugarskog zarobljenika. 2. Vojnici **su pretstraže** hrane zarobljenog Bugarina. 3. Ispitivanje bugarskih **zarobljenih oficira.** 4. Bugarin zarobljenik **pokazuje mesta njihovih baterija.** 5. **Ispitivanje** bugarskih zarobljenika. 6. Bugarski zarobljenici u našim redovima **odmah po zarobljavanju.**

1. A Katunac, **Le commandant de la division Šumadija questionnant un prisonnier de guerre bulgare.** 2. Les **soldats d'avant-garde** donnent à boire et à manger à un prisonnier de guerre bulgare. 3. **Un officier bulgare,** prisonnier de guerre, est questionné. 4. Le prisonnier de guerre bulgare **montre les places des batteries bulgares.** 5. Les prisonniers de guerre bulgares **sont questionnés.** 6. Les prisonniers de guerre bulgares dans nos tranchées **peu de temps après avoir été fait prisonniers.**

1. At Katunac, the **Commandant of the Šumadija Division** questioning a Bulgarian prisoner. 2. Soldiers **on outpost duty** show hospitality to a Bulgarian prisoner. 3. **Questioning** Bulgarian officers-prisoners. 4. (Sketch.) Bulgarian prisoner **pointing out the position of Bulgarian batteries.** 5. **Questioning** Bulgarian prisoners. 6. Bulgarian prisoners in our trenches **immediately after having been taken captive.**

1—2. Наша пешадија, у своме наступању, свакојаким **подилази непријатељском положају** на јуришно одстојање.

3. **Изношење тешких рањеника** из борбе по два на једној мазги.

4. **Пред последњим скоком,** наша пешадија отвара најјачу ватру.

5. Наша пешадија, **по заузећу непријатељског положаја,** гони га брзом паљбом.

1—2. Naša pešadija, u svome nastupanju, skakovima **podilazi neprijateljskom položaju** na jurišno odstojanje. 3. **Iznošenje teških ranjenika** iz borbe po dva na jednoj mazgi. 4. **Pred poslednjim skokom,** naša pešadija otvara najjaču vatru. 5. Naša pešadija, **po zauzeću neprijateljskog položaja,** goni ga brzom paljbom.

1—2. Notre infanterie dans son avance par bonds **se rapproche des positions ennemies** et prépare l'assaut final. 3. **Transport des soldats grièvement blessés** hors de la ligne du combat. Un mulet transporte chaque fois deux blessés. 4. **Avant de faire le dernier bond** pour l'assaut final notre infanterie ouvre le feu le plus violent sur l'ennemi. 5. Notre infanterie **après avoir conquis la position** poursuit l'ennemi avec un feu de barrage.

1—2. Our infantry **approaches the hostile position** by rushes. 3. **Carrying severely wounded out of the line of battle** two on one mule. 4. To make a rush **before the final attack** our infantry opens up the quickest fire. 5. Our infantry **after having gained the position** pursues the enemy with quick firing.

Министар Председник **N. Пашић** са **М. Драшковићем** и Војводом **Степановићем** посматрају са Трешње под Ветреником развој борбе **на фронту Шумадијске Дивизије.**

Ministar Predsednik **N. Pašić** sa **M. Draškovićem** i Vojvodom **Stepanovićem** posmatraju sa Trešnje pod Vetrenikom razvoj borbe **na frontu Šumadijske Divizije.**

Président Ministre **N. Pašić, M. Draškovič** et Voïvode **Stepanovič** observent de Trešnié le développement du combat **sur le front de la division Šumadija.**

Prime Minister **N. Pašić, M. Draškovič** and Fieldmarshal **Stepanovič** observe the development of the battle from Trešnja below Vetrenik, **on the front of the Šumadija Division.**

1. Наша пешадија у **скоковима наступа** ка непријатељском положају. Група позади стрељачког низа носи митраљез.

2. Моменат када је стрељачки низ, после скока у трчећем кораку, прилегао и **брзом пальбом спрема јуриш.** Непријатељ нас туче и артиљеријом, те трпимо велике губитке.

1. Naša pešadija **u skokovima nastupa** ka neprijateljskom položaju. Grupa pozadi strelјačkog niza nosi mitraljez. 2. Momenat kada je strelјački niz, posle skoka u trčećem koraku, prileg'o i **brzom paljbom sprema juriš.** Neprijatelj nas tuče i artilerijom, te trpimo velike gubitke.

1. Notre infanterie **avance par bonds** vers les positions ennemies. Le groupe derrière les lignes apporte une mitrailleuse. 2. Le moment où un essaim de tirailleurs après avoir exécuté un bond se couvrait s'est jeté à terre et **prépare une attaque en ouvrant un feu de barrage.** L'ennemi tire sur nous avec ses artillerie et pour cette raison nous causons de grandes pertes.

1. Our infantry **advances in rushes** to the hostile positions, the group behind the line of skirmishers brings a mitrailleuse with them. 2. The moment when the line of skirmishers carries out a rush in running and threw themselves down on the ground, **attacking by means of quick firing;** the enemy opens artillery fire on us, and causes heavy losses on our side.

И ако ова језовита фотографија **показује само једну тачку на Солунском Фронту**, снимљену одмах после борбе, она је довољна да укаже на **оне страховите жртве, које су овако прекривале све важније положаје**, по целокупној њиховој дужини и ширини, **а којима је наш народ искупио Слободу и Уједињење**, и на тај начин **морем крви и безданом страдања исплатио завршни рачун грехова својих несложних предака.**

I ako ova jezovita fotografija **pokazuje samo jednu tačku na Solunskom Frontu** snimljenu odmah posle borbe, ona je dovoljna da ukaže na **one strahovite žrtve, koje su ovako prekrivale sve važnije položaje**, po celokupnoj njihovoj dužini i širini, **a kojima je nad narod iskupio Slobodu i Ujedinjenje**, i na taj način **morem krvi i bezdanom stradanja isplatio završni račun grehova svojih neslošnih predaka.**

Quoique cette photographie **ne montre qu'un point de front de Salonique**, pris tout de suite après la bataille, elle suffit pour donner une image **des nombreuses victimes, qui de cette manière ont couvert toutes nos positions importantes** dans toute leur étendue **et par lesquelles notre peuple a payé si cher la liberté et l'union** et de cette manière **a réparé par une mer de sang et d'innombrables supplices les fautes de ses aïeux défunts.**

Although this photograph only **shows one point of the Salonica front**, taken immediately after the battle, it is still sufficient to show **what awful sacrifices have been made to cover in this way all our most important positions** in their whole length and breadth, and **with what great sacrifices our people paid dearly for the freedom and the unity the final account of the faults of our disunited ancestors in a sea of blood and an abyss of torture.**

Коњица у борби. Konjica u borbi. La cavalerie en combat. Cavalry in battle.

1. **Коњица креће у гоњење** противника, који се повлачи.

2. **Коњица се развија у гоњењу** противника и заробљава читаве његове колоне; противничка артилерија још дејствује.

1. **Konjica kreće u gonjenje** protivnika, koji se povlači. 2. **Konjica se razvija u gonjenju** protivnika i zarobljava čitave njegove kolone; protivnička artilerija još dejstvuje.

1. **La cavalerie avance en poursuivant l'ennemi** qui se retire. 2. **La cavalerie se développe dans la poursuite de l'ennemi** et fait prisonniers toutes les colonnes. L'artillerie lire toujours sur elles.

1. **Cavalry advances** in pursuit of the fleeing enemy. 2. **Cavalry deploys in pursuit of the enemy** and takes the entire columns prisoner, hostile artillery continues shooting at them.

На заузетим положајима. Na zauzetim položajima. Sur les positions conquises. On conquered positions.

1. Изглед бугарских ровова после заузимања њихових положаја.

2. Напуштени бугарски топови.

3. Напуштена бугарска батерија.

4. Заробљени Бугари пред фронтом Моравске Дивизије

5. Код једног заробљеног бугарског топа.

6. На бугарском положају после победе.

1. Izgled bugarskih rovova posle zauzimanja njihovih položaja. 2. Napušteni bugarski topovi. 3. Napuštena bugarska baterija. 4. Zarobljeni Bugari pred frontom Moravske Divizije. 5. Kod jednog zarobljenog bugarskog topa. 6. Na bugarskom položaju **posle pobede.**

1. **Une des tranchées bulgares** après les avoir occupées. 2. **Les canons bulgares** abandonnés. 3. **La batterie bulgare** abandonnée. 4. **Les prisonniers de guerre bulgares** sur le front de la Division Morava. 5. **Près** d'un canon bulgare conquis. 6. Sur une position bulgare **après notre victoire.**

1. **Aspect of Bulgarian trenches** after the taking of their positions. 2. Deserted **Bulgarian guns.** 3. Deserted **Bulgarian battery.** 4. **Bulgarian war-prisoners** on the front of the Morava Division. 5. Beside a conquered Bulgarian gun. 6. On a Bulgarian position **after our victory.**

Наше и противничке жртве. Naše i protivničke žrtve. Nos victimes et celles de nos ennemis. Our victims and those of the enemy.

1—2. **Лешеви изгинулих** противничких војника били су прекривали положаје.

3. **Сахрана** изгинулих Бугара и Немаца.

4. **Бугарски лешеви** на гребену положаја.

5. Пуни ровови **немачких лешева.**

6. **Наше жртве** на линији препрека, повољене противничким митраљезима.

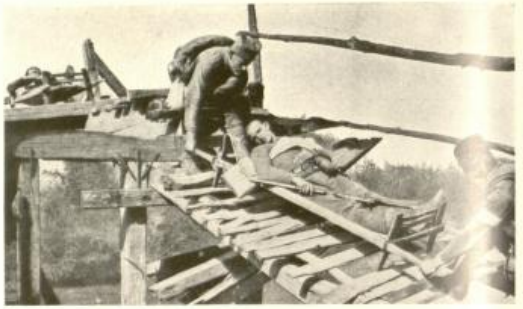
1—2. **Leševi izginulih** protivničkih vojnika bili su prekrili položaje. 3. **Sahrana** izginulih Bugara i Nemaca. 4. **Bugarski leševi** na grebenu položaja. 5. Puni rovovi **nemačkih leševa.** 6. **Naše žrtve** na liniji prepreka, pokošene protivničkim mitraljezima.

1—2. **Les cadavres des soldats ennemis tombés** recouvrent en grande masse leurs positions. 3. **L'enterrement** des soldats bulgares et allemands tombés. 4. **Les cadavres des bulgares** tombés sur la crête de leurs positions. 5. Les tranchées pleines **de soldats morts allemands.** 6. **Nos victimes** dans les lignes de fils de fer barbelés fauchés par les mitrailleuses ennemies.

1—2. **The corpses of the fallen enemy** covered the ground thickly around the positions. 3. **The funeral** of fallen Bulgarians and Germans. 4. **Bulgarian dead** on the ridge of the position. 5. Trenches full of bodies of **fallen Germans.** 6. **Our victims** on the line of wire entanglements mown down by the enemy's mitrailleuses.

1. Типична слика изношења рањеника из борбене линије у шаторском крилу.

2. Тешко транспортовање рањеника, преко порушеног моста.

3. Превијање тежег рањеника.

4. Друг другу пружа прву помоћ завијањем ране.

5. Лаки рањеници на путу за завојиште.

6. Лакши рањеници код завојишта.

1. Un tableau typique. Transport des blessés de la ligne de champ de bataille **dans les tentes.** 2. Un lourd transport de blessés passant sur **un pont détruit.** 3. **On bandage** la tête d'un blessé. 4. **Un camarade de guerre donne à son camarade blessé** les premiers secours en le pansant et en le bandageant. 5. **Les soldats blessés** légèrement en route pour le lazaret. 6. Les soldats blessés légèrement **à l'hôpital.**

1. A typical picture, carrying the wounded out of the line of battle **into the tents.** 2. Difficult transport of the wounded **across a demolished bridge.** 3. **Head bandage** for a wounded soldier. 4. **A war comrade** renders first aid to his wounded comrade at arms by bandaging him. 5. **Slightly wounded** men on their way to the hospital 6. Slightly wounded men **in hospital.**

1. **Транспортовање рањеника,** наших и бугарских на болницу.

2. Транспортовање **по два** рањеника на мазгама.

3. Транспортовање рањеника **на самарским столицама.**

4. Тежи рањеници се преносе **на двоколицама** или **самарским носилима.**

5. **Тежи рањеници** на путу за превијалиште.

6. **Транспортовање** тежих рањеника за болнице.

1. **Transportovanje ranjenika,** naših i bugarskih za bolnicu. 2. Transportovanje **po dva** ranjenika na mazgama. 3. Transportovanje ranjenika **na samarskim stolicama.** 4. Teži ranjenici se prenose **na dvokolicama** ili **samarskim nosilima.** 5. **Teži ranjenici** na putu za previjalište. 6. **Transportovanje** težih ranjenika za bolnice.

1. **Transport de nos blessés** et des bulgares blessés à l'hôpital. 2. Transport **de deux blessés** sur un mulet. 3. Transport des blessés par mulets et **sur des selles.** 4. Les soldats blessés gravement, sont transportés par **des voitures à deux roues** ou sur des **selles-cevières.** 5. **Les soldats gravement blessés** en chemin pour le lazaret. 6. **Transport** de soldats gravement blessés pour l'hôpital.

1. **Transport of our wounded** soldiers and Bulgarians as well to hospital. 2. Transport of **two wounded** men on one mule. 3. Transport of the wounded on mules and **on saddle chairs.** 4. The severely wounded are transported **on two wheeled carts or saddle stretchers.** 5. **Severely wounded** on the way to hospital. 6. **Transport** of severely wounded to hospital.

1. Лакши рањеници се **сами евакуишу**.

2. **Операција** тешког рањеника у болници.

3. Њ. К. В. Престолонаследник обилази **француску болницу**.

4. **Скупљање рањеника** код пољске болнице.

5. **Пољска болница** код Петелина.

6. **Енглеске болнице** у Вертекопу.

7. **Болница Шкотских Жена** код Штаба II. армије.

8. Болница Књегиње Наришкин **у Скочивиру**.

9. Француска болница **више Вертекопа**.

1. Lakši ranjenici se **sami evakuišu**. 2. **Operacija** teškog ranjenika u bolnici. 3. N. K.V. Prestolonaslednik obilazi **francusku bolnicu**. 4. **Skupljanje ranjenika** kod poljske bolnice. 5. **Poljska bolnica** kod Petelina. 6. **Engleske bolnice** u Vertekopu. 7. **Bolnica Škotskih Žena** kod Štaba II. armije. 8. Bolnica Knjeginje Nariškin **u Skočiviru**. 9. Francuska bolnica **više Vertekopa**.

1. Les soldats blessés légèrement **s'évacuent à pied**. 2. **Une opération** d'un soldat grièvement blessé dans un hôpital. 3. S.A.R. le Prince héritier visite **un hôpital français**. 4. **Les blessés sont ramassés** dans un lazaret de campagne. 5. **Les hôpitaux de campagne** à Petelina. 6. **Un hôpital anglais** à Vertekop. 7. **Un hôpital des femmes écossaises** à l'état-major de la deuxième armée. 8. L'hôpital de la Princesse Nariškin **à Skočiviz**. 9. Un hôpital français **à Vertekop**.

1. Slightly wounded **evacuate on foot**. 2. **An operation** of a severly wounded man in hospital. 3. H. H. the Crown-Prince visits **a French hospital**. 4. **Collecting the wounded** in a field hospital. 5. Field hospital at Petelina. 6. **A British hospital** in Vertekop. 7. **The Scottish women's hospital** for the IInd Army [illegible]. 8. The Princess Nariškin's hospital in **Skočiviz**. 9. A French hospital **at Vertekop**.

Иструлели борци наши и противнички. Istruleli borci naši i protivnički. La décomposition des nôtres et des soldats ennemis. The decomposition of our and hostile soldiers.

1. Један **француски војник погинуо и иструлео** на простору међу нашим и бугарским рововима.

2. Један **немачки војник погинуо и иструлео** у рову на истакнутој тачци.

3—4. **Два бугарска војника погинули и иструлели** у међупростору. **Страшан је био смрад,** који је по некад ветар доносио у наше ровове.

1. Jedan **francuski vojnik poginuo i istruleo** na prostoru među našim i bugarskim rovovima. 2. Jedan **nemački vojnik poginuo i istruleo** u rovu na istaknutoj tački. 3—4. **Dva bugarska vojnika poginuli i istruleli** u međuprostoru. **Strašan je bio smrad,** koji je po nekad vetar donosio u naše rovove.

1. **Un soldat français tombé et décomposé** et resté entre les lignes de combat. 2. **Un soldat allemand tombé et décomposé** sur un avant-poste avancé. 3—4. **Deux soldats bulgares tombés et décomposés. Une odeur insupportable** fut amenée par le vent de temps en temps dans nos tranchées.

1. The decomposed body **of a fallen French soldier** in the space between the line of battle. 2. **The body of a fallen and decomposed german soldier** on an exposed out-post spot. 3—4. **The bodies of two Bulgarian soldiers fallen and decomposed;** from the space the wind blew an **almost unbearable odour** into our trenches from time to time.

Гробља у близини фронта. Groblja u blizini fronta. Les hôpitaux dans les environs du front. Cemeteries near the front.

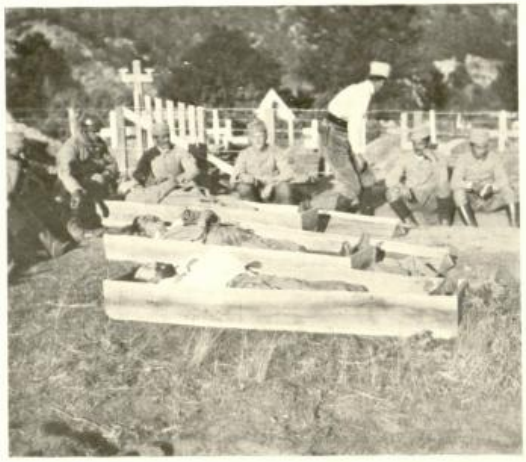

1—3. **Гробља изгинулих ратника,** одржавали су њихови живи другови у највећем реду и празником и када је било могуће **свештеник је читао молитву.**

4. Један **споменик погинулим поштарима** од непријатељске бомбе.

5. Другови, умрли од рана у болници, **сахрањивани су у сандуцима.**

6. Погинули на положају **сахрањивани су без сандука.**

1—3. **Groblja izginulih ratnika,** održavali su njihovi živi drugovi u najvećem redu i praznikom i kada je bilo moguće **sveštenik je čitao molitvu.** 4. Jedan **spomenik poginulim poštarima** od neprijateljske bombe. 5. Drugovi, umrli od rana u bolnici, **sahranjivani su u sanducima.** 6. Poginuli na položaju **sahranjivani su bez sanduka.**

1—3. **Les cimetières des guerriers tombés** furent tenus dans le meilleur ordre par leurs camarades. Les jours de fêtes et quand c'était encore possible **le prêtre y tenait un service religieux.** 4. **Un monument à la mémoire des employés des postes,** tués par les bombes des avions. 5. Les camarades qui succombaient dans les hôpitaux à leurs blessures **étaient enterrés dans des cercueils.** 6. Les camarades qui étaient tombés sur leurs positions au champ d'honneur **devaient être enterrés sans cercueil.**

1—3. **The cemeteries for fallen soldiers** were kept in very good order by their comrades, on festive days and when possible **the priest held services there.** 4. **A monument for post officials,** killed by an aeroplane bomb. 5. Comrades who died of their wounds in hospital **were buried in coffins.** 6. Those comrades who were killed on the positions **had to be buried without coffins.**

На гробљу својих миљих. Na grobju svojih milih. Sur les tombes de nos bien aimés. At the graves of the dearly beloved.

1. Гробље на селу. **Сирочићи на мајчином гробу.**

2. Један несрећни ратник **на гробу свог јединца.**

3. Сироче **сломљено на мајчином гробу,** сина о оцу који је на Солуну.

4. Страшна туга продире у душу слушајући повест ове плачуће деце: **„Немамо више ни тату, немамо ни маму!"**

5. Једно наше **гробље испод Кајмакчелана.**

6. **Суботско.** Осмеђење споменика погинулим борцима.

„На хумкама у туђини неће српско цвеће ници; поручите нашој деци, нећемо им никад стићи; Поздравите отаџбину, пољубите родну груду; спомен борбе за слободу нека ове хумке буду!"
(Споменик-плоча на Крфском Гробљу.)

„Na humkama u tudjini neće srpsko cveće ići; poručite našoj deci, nećemo im nikad stići; Pozdravite otadžbinu, poljubite rodnu grudu; spomen borbe za slobodu neka ove humke budu!"
(Spomen-ploča na Krfskom Groblju.)

5. Grobље na selu. **Sirotići na majčinom grobu.** 3. Jedan nesrećni ratnik **na grobu svog jedinca.** 3. Sirotić, **smrvenog na majčinom grobu,** sinčić o ocu koji je na Solunu. 4. Strašna tuga prodire u dušu slušajući povest ove plačuće dece: **„Nemamo više ni tatu, nemamo ni mamu!"** 5. Jedno naše **grobље ispod Kajmakčelana.** 6. **Subotsko.** Osvećenje spomenika izginulim borcima.

1. La pace près du village. **Des orphelins sur la tombe de leur mère.** 2. Un malheureux guerrier **sur la tombe de son fils unique.** 3. **Un orphelin qui est mort de froid sur la tombe de sa mère,** rêve de son père qui se trouve sur le front de Salonique. 4. Une vive douleur s'empare de l'âme de l'homme en entendant la voix triste et larmoyante de ces enfants disant: **nous n'avons plus ni père ni mère.** 5. Un de nos **cimetières au pied du Kajmakčelan.** 6. **Subotsko.** L'inauguration du monument pour les combattants tombés à Subotsko.

1. A village cemetery. **Orphans at their mother's grave.** 2. An unhappy officer **at his only son's grave.** 3. **An orphan frozen beside its mother's grave,** dreams of its father at the Salonica front. 4. Human souls are deeply grieved on hearing the weeping voices of these children crying out **"we have neither father nor mother".** 5. One of our **cemeteries at the foot of Kajmakčelan.** 6. **Subotsko.** The consecration of the monument for the fallen soldiers at Subotsko.

По путу непријатељског повлачења. Po putu neprijateljskog povlačenja. Sur les chemins de la retraite ennemie. The enemy's retreat.

1—3. **По целом путу непријатељског повлачења** посејана су била топови, кара, муницијона кола у порушеном, или читавом стању.

4. **Путем** непријатељског повлачења.

5. **Дубодолине** су биле препуне одгурнутих кола.

6. На положајима противних је остало **велике количине муниције.**

1—3. **Po celom putu neprijateljevog povlačenja** posejani su bili topovi, kara, municiona kola u porušenom, ili čitavom stanju. 4. **Putem** neprijateljskog povlačenja. 5. **Dubodoline** su bile prepune odgrnutih vozova. 6. Na položajima protivnik je ostavio **velike količine municije.**

1—3. **Tout le long du chemin de la retraite ennemie** on voit de deux côtés des canons et des voitures de munitions en bon ou en mauvais état ou tout à fait détruits. 4. **Le chemin de la retraite ennemie.** 5. **Dans les abîmes** étaient jetées beaucoup de voitures. 6. L'ennemie avait laissé **beaucoup de munition** sur ses positions.

1—3. Munition and guns of both sides in good or bad condition are strewn **all along the way of** retreat. 4. The **road** of the enemy's retreat. 5. In the numerous **abysses** lay many overthrown carriages. 6. The enemy had left **much munition** behind them on the positions.

Гоњење побеђеног противника. Gonjenje pobedjenog protivnika. A la poursuite de l'ennemi vaincu. Pursuit of conquered enemy.

1. Мали одмор да се стока напаси.

2. Митраљеско одељење на даљем маршу.

3. Митраљеско одељење у саставу колоне, која гони противника.

4. Југословенска Дивизија у гоњењу.

5. Профијант за војнике Шумадијске Дивизије.

6. Заостали одељења скидају шаторе и напуштају логоре.

7. И нашим друмовима затрпераше бујице солунских осветника.

8. У гоњењу—на маршу кроз домовину.

9. Наша војска избија на обалу Преспанског језера.

1. **Mali odmor** da se stoka napase. 2. **Mitraljesko odeljenje** na daljem maršu. 3. **Mitraljesko odeljenje** u sastavu kolone, koja goni protivnika. 4. Jugoslovenska Divizija **u gonjenju.** 5. **Profijant** za vojnike Šumadijske Divizije. 6. Zaostala odeljenja **skidaju šatore i napuštaju logore.** — 7. **I našim drumovima** zatrepere bujice solunskih osvetnika. 8. **U gonjenju** na maršu kroz domovinu. 9. Naše vojska izlaza na obalu **Prespanskog jezera.**

1. **Une courte halte** pour donner à manger aux chevaux. 2. Un **détachement de mitrailleuses** en marche. 3. Un **détachement de mitrailleuses** est joint à la colonne pour poursuivre l'ennemi. 4. La division Jugoslovenska **à la poursuite** de l'ennemi. 5. **Approvisionnement** de la division Šumadija. 6. Les détachements laissés en arrière, **démontent les tentes** et **quittent ensuite les places du camp.** 7. Et **par nos chaussées** s'amoncellent comme les ondes de la mer les colonnes des vengeurs de Salonique. 8. **En poursuite.** — La marche vers le sol natal. 9. Notre armée reparaît de nouveau sur la côte **du lac de Prespa.**

1. A **short halt** to feed the animals. 2. **Mitrailleuse section** on a further march. 3. **Mitrailleuse section** of the column drawn up in files pursues the enemy. 4. The Jugoslovenska division **in pursuit.** 5. **Provisioning** the Šumadija Division. 6. Those sections which were left behind **take down the tents and leave the camps.** 7. And like the waves of the sea the columns of our Salonica avengers gather **along the roads.** 8. **In pursuit.** March through the home country. 9. Our army re-appears on the **Prespansko sea.**

Гажење преко вода у гоњењу. Gaženje preko voda u gonjenju. Passage des fleuves pendant la poursuite. Fording rivers in pursuit.

1. **Предходница 21. пеш. пука** прелази преко Вардара 9. септембра 1918.

2. Тежак прелаз преко надошле и бујне **Моглешице.**

3. **Главнина 21. пука** прелази преко Вардара.

4. **Главнина Југословенске Дивизије** у гоњењу противника прелази преко Вардара.

1. **Predhodnica 21. pešadijskog puka** prelazi preko Vardara 9. septembra 1918. 2. Težak prelaz preko nadošle i bujne **Moglenice.** 3. **Glavnina 21. puka** prelazi preko Vardara. 4. **Glavnina Jugoslovenske Divizije** u gonjenju protivnika prelazi preko Vardara.

1. **L'avant-garde du 21me régiment** d'infanterie passe le fleuve du Vardar le 9 septembre 1918. 2. Un passage difficile de la **Moglenica** débordée dont le courant emportait tout. 3. **Le gros des troupes du 21me régiment** passe le fleuve du Vardar. 4. **Le gros des troupes de la division Jugoslovenska** poursuivant l'ennemi passe le fleuve du Vardar.

1. **The vanguard of the 21st infantry regiment** crosses the Vardar river on 9th of September 1918. 2. A difficult crossing over the flooded and foaming **Moglenica.** 3. **The main troop of the 21st regiment** crosses the Vardar river. 4. **The main troop of the Jugoslovenska Division** crosses the Vardar river in pursuit of the enemy.

1. Наше трупе **гоне потученог непријатеља** и хитају да што пре ослободе отаџбину.

2. **Командант Југословенске Дивизије** посматра напад 21. пука у правцу Градског.

4. **Наше топџије** посматрају дејство својих оруђа у правцу Царевог Села.

3. **Носиоци рањеника** склоне са положаја.

5. **Бугарски парламентар,** мајор Тодор Иванов пред фронтом 21. пеш. пука.

1. Naše trupe **gone potučenog neprijatelja** i hitaju da što pre oslobode otadžbinu. 2. **Komandant Jugoslovenske Divizije** posmatra napad 21. puka u pravcu Gradskog. 3. **Nosioci ranjenika** sklone se položaja. 4. **Naše topdžije** posmatraju dejstvo svojih oruđja u pravcu Carevog Sela. 5. **Bugarski parlamentar,** major Todor Ivanov pred frontom 21. peš. puka.

1. Nos troupes **poursuivant l'ennemi vaincu** s'efforcent le plus vite possible pour délivrer leur patrie. 2. **Le commandant de la division Jugoslovenska** observe l'attaque du 21ème régiment dans la direction de Gradsko. 3. **Les porteurs de blessés** éloignent de la position. 4. **Nos officiers d'artillerie** observent l'effet des canons dans la direction de Carevo Selo. 5. **Parlementaire bulgare,** le commandant Todor Ivanov devant le front du 21ème régiment d'infanterie.

1. Our troops **follow the defeated enemy** and hasten as quickly as possible to free their troops. 2. **The commandant of the Jugoslovenska Division** watches the 21st regiment attacking in the direction of Gradsko. 3. **The bearers of the wounded** descend from the position. 4. **Our artillery officers** watch the effect of the guns on the direction of Carevo Selo. 5. **Bulgarian Parlamentar** Major Todor Ivanov before the 21st infantry regiment's front.

Заробљени Бугари. Zarobljeni Bugari. Les prisonniers bulgares. Bulgarian prisoners.

1. Једна група заробљених Бугара **очекује спровод.**

2. Заробљени Бугари на марчу **из Куманова.**

3. **Заробљени Бугари** на казану примају храну.

4—5. Колика је доброта душе и величина срца нашег народа, изуструју безбројне овакве слике, где **наши војници часте храном, пићем и дуваном заробљене Бугаре,** главне виновнике своје целокупне националне несреће и личног страдања.

1. Jedna grupa zarobljenih Bugara **očekuje sprovod.** 2. Zarobljeni Bugari na maršu **iz Kumanova.** 3. **Zarobljeni Bugari** na kazanu primaju hranu. 4—5. Kolika je dobrota duše i veličina srca našeg naroda, ilustruju brojne ovakve slike, gde **naši vojnici časte hranom, pićem i duvanom zarobljene Bugare,** glavne krivce svoje celokupne nacionalne nesreće i ličnog stradanja.

1. Un groupe de prisonniers bulgares **attend son escorte.** 2. Les prisonniers de guerre bulgares en marche **de Kumanovo.** 3. **Les prisonniers bulgares** autour de la grande chaudière reçoivent à manger. 4—5. Ces images vous montrent de quelle grandeur l'âme de nos soldats est et comme leur cœur est compatissant, car nous les voyons **donnant à manger, à boire et distribuant du tabac aux prisonniers bulgares** qui sont les principaux coupables de notre malheur national et de nos douleurs.

3. A group of Bulgarian prisoners **awaiting their escort.** 2. Bulgarian prisoners on march from Kumanovo. 3. **Bulgarian prisoners** receive their food from the boiler. 4—5. The greatness and kind heartedness of our people is shown by numerous instances in which **our soldiers show hospitality to Bulgarian prisoners by giving them food and drink and tobacco,** although they were the main cause of our national misfortunes, and of individual sorrow.

1. Њ. К. В. **Престолонаследник Борис.**

2. **Тодоров,** зам. генералисимус.

3. **Малинов,** Министар Председник.

4. **Љапчев,** Министар Финансија.

5. **Генерал Луков,** Командант II. Армије.

6. **Симеон Радев,** технички саветник.

7. Станболијски нови Министар Председник.

4—6. Као пуномоћници бугарски потписали капитулацију 29. септембра 1918. г.

8. **Повратак бугарских делегата** после потписаног примирја.

9. Колоне са колицима заробљених Бугара, **разоружавање су** и упућивање у Бугарску.

10. **На крају свршеног чина** — Срби и Бугари.

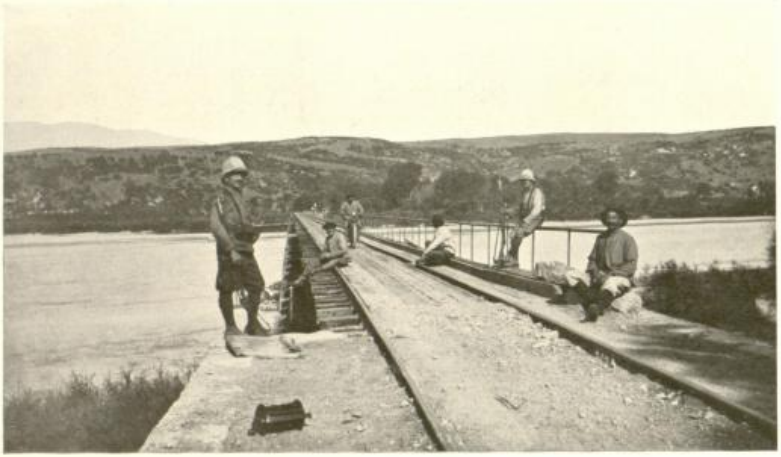
11. Заробљени **Немци, Аустријанци и Бугари.**

12. Заробљеним **Бугарима** дели се храна.

1. S. A. R. le **Prince héritier Boris.** 2. **Todorov,** remplaçant du généralissime. 3. **Malinov,** président des ministres. 4. **Ljapčev,** ministre des finances. 5. **Général Lukov,** commandant de la 2me armée. 6. **Simeon Radev,** conseiller technique. 4—6. Les envoyés plénipotentiaires bulgares, qui ont signé l'acte de capitulation le 29 septembre 1918. 7. **Stambolijski** le nouveau président des ministres. 8. **Retour des délégués bulgares** après la signature de la capitulation. 9. Des colonnes ramenderaînes des prisonniers bulgares **sont désarmées** et rapatriées en Bulgarie. 10. Le Serbe et le Bulgare. **Le tableau final.** 11. Les prisonniers de guerre **allemands, autrichiens et bulgares.** 12. Distribution de soupe aux prisonniers **Bulgares.**

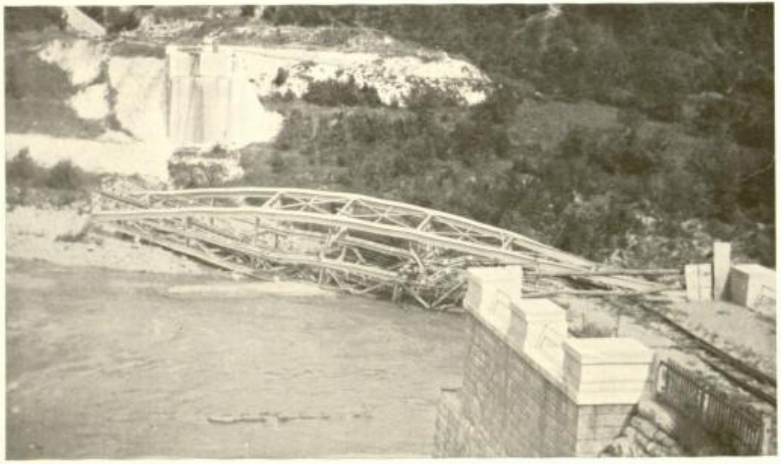
1. H. R. H. **Crown-Prince Boris.** 2. **Todorov,** representative Commander-in-Chief. 3. **Malinov,** Prime Minister. 4. Ljapčev, Minister of finance. 5. **General Lukov,** Commandant of the 2nd Army. 6. **Simeon Radev,** technical advisor. 4—6. The Bulgarian plenipotentiaries signing the capitulation 29th September 1918. 7. **Stambolijski** the new Prime Minister. 8. **Return of Bulgarian delegates** after signing the Capitulation. 9. Columns and automy of Bulgarian prisoners **were disarmed** and brought to Bulgaria. 10. The Serbian and the Bulgarian **at the final act.** 11. **German, Austrian and Bulgarian** prisoners. 12. Food is given to **Bulgarian prisoners.**

1. Мост на Вардару према Градецу и наше страже.

2. Прелаз на брзу руку преко Црне реке према Гоцаку.

3. Разрушени мост на ушћу Лима.

4. Разорени Везиров мост на Дрини код Вишеграда.

1. Most na Vardaru prema Gradecu i **naše straže.** 2. **Prelaz na brzu ruku** preko Crne reke prema Gočkaku. 3. Razrušeni most **na ušću Lima.** 4. Razoreni **Vezirov most na Drini** kod Višegrada.

1. Les ponts sur le Vardar en face de Gradec et **notre garde.** 2. **Pont provisoire** sur le Bouce de Crna en face de Gočkak. 3. Les ponts détruits **à l'embouchure du Lim.** 4. **Le pont de Vizir** détruit sur la Drina à Višegrad.

1. The bridge across the Wardar opposite Gradec and **our sentry.** 2. **Provisional passage** across river Crna opposite Gočkak. 3. The demolished bridge **at the mouth of the Lim.** 4. Demolished Vizir-bridge on the Drina at Višegrad.

1. Разрушени мост у Нишу.

2. Моменат рушења моста на Вардару према Струмици.

3. Срушени виједукт код Екшисуа — према Лерину.

4—6. **Да би нас омео у брзом гоњењу,** противник је систематски рушио све важније комуникационе објекте као: мостове, тунеле, виадукте па и саме станице.

7—8. Овакве слике разрушених мостова биле су **на целој железничкој мрежи** од граничног фронта па до Саве и Дунава.

9. Разрушени мост **на Сави код Београда.**

1. Porušeni most **u Nišu.** 2. **Momenat rušenja mosta** na Vardaru prema Strumici. 3. Srušeni vijadukt **kod Ekšisua** — prema Lerinu. 4—6. **Da bi nas omeo u brzom gonjenju,** protivnik je sistematski rušio sve važnije komunikacione objekte kao: mostove, tunele, viadukte pa i same stanice. 7—8. Ovakve slike razrušenih mostova bile su **na celoj železničkoj mreži** od graničnog fronta pa do Save i Dunava. 9. Razrušeni most **na Savi kod Beograda.**

1. Les ponts détruits **à Niš.** 2. **Le moment où on fait sauter le pont** sur le Vardar en face de Strumitza. 3. Un viaduc détruit **à Ekšisu** en face de Loris. 4—6. **Pour rendre notre poursuite plus difficile** l'ennemi à détruit systématiquement tous les ouvrages de communication importants tels que les ponts, tunnels, viaducs, mêmi que les gares. 7—8. Ces aspects de ponts détruits se rencontraient **sur tout le réseau des chemins de fer,** du commencement du front jusqu'à la Sava et le Danube. 9. Un viaduc détruit à Sava en face de Beograd.

1. Demolished bridge **in Niš.** 2. **The moment** when the bridge across the Vardar opposite Strumitza was blown up. 3. A demolished Viaduct **at** Ekšisu opposite Loris. 4—6. **To make our pursuit more difficult** the enemy had systematically destroyed all the more important means of communication, such as bridges, tunnels, viaducts as well as railway-stations &c. 7—8. Views of such demolished bridges were to be seen on the **entire railway network** from the frontier till the Sava and the Danube. 9. A demolished bridge **across the Sava opposite Beograd.**

1—2. Разрушени мост **на Вардару према Струмици** са сувишним локомотивама и вагонима.

3. Разрушени мост **на Морави код Сталаћа.**

4. Тешки градски топ са **петорном биволском запрегом** у наступном маршу.

5. **Гоњење** непријатеља и **повратак** у домовину.

6—7. **Тешкоће кретања и снабдевања трупа** по кишним и нешкутим сеоским путевима биле су велике и за нас, но још веће за непријатеља.

8. Тешки топови II. Армије **мењају положај** у гоњењу.

1—2. Razrušeni most **na Vardaru prema Strumici** sa suvišnim lokomotivama i vagonima. 3. Razrušeni most **na Moravi kod Stalaća.** 4. Teški gradski top **sa petorkom bivolskom zapregom** u nastupnom maršu. 5. **Gonjenje** protivnika i **povratak** u domovinu. 6—7. **Teškoće kretanja i snabdevanja trupa** po kišnjavim i nezasušlim seoskim putevima bile su velike za nas, još veće za protivnika. 8. Teški topovi II. Armije **menjaju položaj** u gonjenju.

1—2. Le pont détruit **sur la Vardar** en face de Strumitza, et des wagons tombés dans le fleuve. 3. Le pont détruit **sur la Morava en face de Stalać.** 4. Les lourds canons de forteresse, tirés **par un attelage de cinq buffles** à la poursuite de l'ennemi. 5. **La poursuite** de l'ennemi et **le retour dans la patrie.** 6—7. **Les difficultés de mouvements de troupes et de leur approvisionnement** sur les chemins boueux et non pavés des villages étaient pour nous très grandes; mais pire encore pour l'adversaire. 8. Les lourds canons de la 2me armée dans la poursuite **changent de positions.**

1. The demolished bridge **across the Vardar opposite Strumitza** with fallen engines and railway-carriages. 2. The demolished bridge **across Morava opposite Stalać.** 4. The heavy fortress gun with **a fivefold team** of buffaloes in the pursuing march. 5. Pursuit of the enemy and the **return home.** 6—7. **The difficulties of movements and commissariat** for the troops on the dirty and unpaved village roads were very great for us, but still greater for the enemy. 8. The IInd Army's heavy guns **change positions** on pursuit.

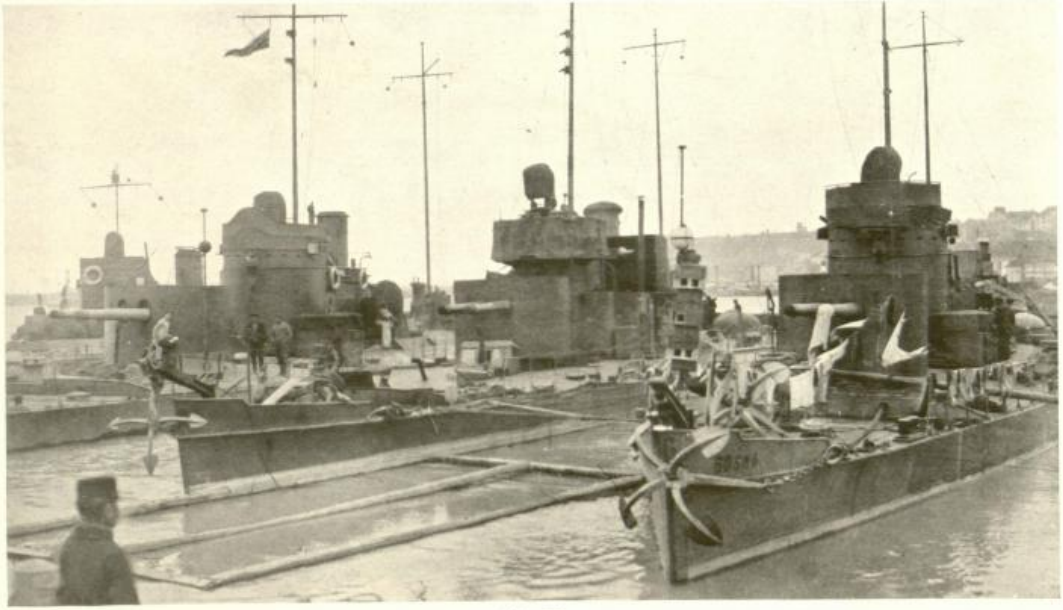

1. Аустријски генерал фон **Пфланцер Балтин** јавља се италијанском савету одређеном за **контролу јадранске обале и форова.**

2—3. Многобројне колоне немачких, бугарских и аустријских заробљеника срелале су се **на свима правцима.**

4. И **аустријски монитори,** који нам зададоше 1914—1915.г, тешке ране, напослетку падоше у наше руке.

5. Велики депо непријатељске муниције у **Смедереву.**

6. Изглед једног од многобројних **разрушених оруђа** на напуштеним положајима.

1. **Austrijski general v. Pflanzer Baltin** javlja se italijanskom savetu odredjenom za **kontrolu jadranske obale i forova.** 2—3. Mnogobrojne kolone nemačkih, bugarskih i austrijskih zarobljenika sretale su se **na svima pravcima.** 4. I **austrijski monitori,** koji nam zadadoše 1914—1915. g. teške rane, napostletku **padoše** u naše ruke. 5. Veliki depo neprijateljske municije **u Smederevu.** 6. Izgled jednog od mnogobrojnih **razrušenih oruđja** po napuštenim položajima.

1. **Le général autrichien v. Pflanzer Baltin** se présente au conseil italien, chargé de **la surveillance de la côte adriatique et des forts.** 2—3. Partout des colonnes innombrables de prisonniers de guerre allemands, bulgares et autrichiens. 4. Et **les moniteurs autrichiens** qui nous ont causé tant de pertes en 1914-et 1915 tombent enfin dans nos mains. 5. Un grand dépôt contenu de munitions **à Smederevo.** 6. Vue d'un des nombreux **canons détruits et laissés** par l'ennemi sur les positions.

1. **Austrian General v. Pflanzer Baltin** reports himself to the Italian Council who is charged to **control the Adriatic Coast and forces.** 2—3. Countless columns of German, Bulgarian and Austrian prisoners **were visible in all directions.** 4. **The Austrian monitors** which incurred very heavy losses for us in 1914-1915 came into our possession at last. 5. A large depot of hostile munition **in Smederevo.** 6. Appearance of one of the many **demolished guns** on the deserted positions.

1. **Игра судбине.** Сада наши спроводе заробљене Немце у тврђаву.

2. **Немци-заробљеници** примају храну на казану.

3. **Аустријанци заробљени** приликом ослобођења Београда.

4. Немци-заробљеник и његов **стражар на Хомоља.**

5. **Тип** немачког заробљеника.

6. Немачки заробљеници **перу веш и одело.**

7. Заробљеници **при ручку.**

8. **Тип** бугарског заробљеника.

9–10. Бугари-заробљеници **у жицама** спремају засебан ручак.

11. Бугари-заробљеници **на казану.**

1. **Igra sudbine.** Sada naši sprovode zarobljene Nemce u tvrđavu. 2. **Nemci-zarobljenici** primaju hranu na kazanu. 3. **Austrijanci zarobljeni** prilikom oslobođenja Beograda. 4. Nemac-zarobljenik i njegov **stražar iz Homolja.** 5. **Tip** nemačkog zarobljenika. 6. Nemački zarobljenici **peru veš i odelo.** 7. Zarobljenici **uz ručku.** 8. **Tip** bugarskog zarobljenika. 9–10. Bugari-zarobljenici **u žicama** spremaju zasebni ručak. 11. Bugari-zarobljenici **na kazanu.**

1. **Le sort a changé.** Maintenant c'est le contraire, ce sont nos troupes qui accompagnent les prisonniers allemands dans la forteresse. 2. **Les prisonniers de guerre allemands** reçoivent leur nourriture à la grande chaudière. 3. **Des prisonniers de guerre autrichiens** au moment de la délivrance de Beograd. 4. L'allemand comme prisonnier de guerre et **son gardien de Homolje.** 5. **Type** d'un prisonnier de guerre allemand. 6. Les prisonniers de guerre allemands **lavent eux-mêmes leurs habits et leur linge.** 7. Des prisonniers de guerre **en train de manger.** 8. **Type** de prisonnier de guerre bulgare. 9–10. Quelques prisonniers de guerre bulgares préparent séparément des autres leur dîner. 11. Des prisonniers de guerre bulgares **à la distribution des repas.**

1. **A game of fate,** our troops now accompany German prisoners to the fortress. 2. **German prisoners** receive their food from the boiler. 3. **The Austrian prisoners** at the liberating of Beograd. 4. A German as prisoner and his **guard from Homolje.** 5. Type of a German prisoner. 6. German prisoners **wash their clothes** and linen themselves. 7. Prisoners **at a meal.** 8. **Type** of a Bulgarian prisoner. 9–10. Bulgarians in wire railings prepare food separated from the others. 11. Bulgarian prisoners **during the giving of the food.**

Црна-Гора — некадашња Зета, колевка генијалних српских војсковођа, песника и јунака.
Le Monténégro, jadis nommé Zeta, le berceau des chefs de l'armée, des poètes et des héros geniaux serbes.

Crna Gora, nekadašnja Zeta kolevka, genijalnih srpskih vojskovodja, pesnika i junaka.
Montenegro old Zeta, the cradle of the highly gifted Serbians, commanders-in-chief, poets and heroes.

1. Црногорска Велика Народна Скупштина у Подгорици, одржана 26. новембра 1918. **прокламовала је уједињење са браћом из Србије и збацила династију Петровића.**
(×) Марко Миљанов Поповић, Кучки војвода, највећи црногорски јунак, (по народном предању један од потомака Ђурђа Кастриотића).

4. Црногорска делегација са митрополитом Дожићем.

5. Црногорски главари на Цетињу.

2. Град Скадарски прича повест наше царске прошлости.

3. Црногорски Престолонаследник Данило чита проглашење ослобођеном Скадру на дан 23. апр. 1913. год. (×) Ђурђе Кастриотић-Скендербег, велики српски јунак, у XV веку Краљ Албаније.

6. Генерал Вукотић са својим штабом у Бераним.

1. **Crnogorska Velika Narodna Skupština u Podgorici,** održana 26. novembra 1918. **proklamovala je ujedinjenje** sa braćom iz Srbije i **zbacila dinastiju Petrovića.** (×) **Marko Miljanov Popović,** Kučki vojvoda, najveći crnogorski junak (po narodnom predanju jedan od potomaka Djurdja Kastriotića). 2. **Grad Skadarski** priča povest naše carske prošlosti. 3. Crnogorski Prestolonaslednik Danilo čita proklamaciju **oslobođenjem Skadra** na dan 23. aprila 1913 god. (×) **Djordje Kastriotić-Skenderbeg** veliki srpski junak u XV veku Kralj Albanije. 4. **Crnogorska delegacija** sa mitropolitom Dožićem. 5. Crnogorski glavari **na Cetinju.** 6. **General Vukotić** sa svojim štabom u Beranama.

1. **Au Monténégro. La Grande assemblée nationale à Podgoritza,** le 26 novembre 1918 **qui proclama l'union avec les frères de la Serbie en un royaume et le détrônement de la dynastie Petrovic.** (×) **Marko Miljanov Popovic,** vojvode de Kutchi, le plus grand heros monténégrin (il après la légende nationale un des descendants de Djordje Kastriotic). 2. **La citadelle de Skadar** rapelle la grandeur de l'empire serbe dans le passé. 3. Le Prince héritier monténégrin Danilo lit la proclamation **à la ville de Skadar délivrée** le 23 avril 1913. (×) **Djordje Kastriotic-Skenderbeg,** le grand héros serbe, au Xème siècle prince d'Albanie. 4. **Délégation monténégrine** avec le Métropolite Dozic à Beograd. 5. Les chefs monténégrins **à Cetinje.** 6. **Le général Vukotic** avec son Etat-Major à Berani.

1. **Montenegro. Great National Assembly in Podgoritza** held 26 th November 1918, **proclaimed the unity with the brethern from Serbia in one kingdom and the overthrow of the Petrovic Dynasty.** (×) **Marko Miljanov Popovic,** voivode of Kutchi, the greatest montenegrin hero (after the national legend one of the descendants of Djordje Kastriotic). 2. **The citadel of Skutari,** reminds us of the greatness of the Serbian kingdom in the past. 3. Montenegrin Crown prince Danilo reads the proclamation **in liberated Skadar** on 23rd April 1913. (×) **Djordje Kastriotic-Skenderbeg,** the great Serbian hero, in the 15 th century prince of Albania. 4. **Montenegrin Delegation** with Mitropolitan Dozic in Beograd. 5. Montenegrin chiefs **at Cetinje.** 6. **General Vukotic** with his Staff at Berani.

1. **Роза Луксембург**, комунистиња.

2. Извожење рањеника из барикада.

3. Владине трупе **у борби с комунистима.**

4. **Комунисти** у уличној борби.

5—7. Благодарећи самосвести и храбрости владиних трупа, **комунисти су били побеђени** и социјална демократија са Ебертом утврдила своју власт.

8. **Либкнехт** вођ комуниста.

9. Владине трупе бране се **бомбама.**

10. **Еберт**, вођ револуције поздравља победоносне трупе

11. **Револуционни Савет:** Дитман, Ландеберг, Хазе, Еберт, Барт, Шајдеман.

1. **Rosa Luxemburg**, komunistkinja. 2. Iznošenje ranjenika iz **barikada**. 3. Vladine trupe **u borbi sa komunistima**. 4. **Komunisti** u uličnoj borbi. 5—7. Blagodareći samosvesti i hrabrosti vladinih trupa, **komunisti su bili pobeđeni** i socijalna demokratija sa Ebertom utvrdila svoju vlast. 8. **Liebknecht**, vođ komunista. 9. Vladine trupe brane se **bombama**. 10. **Ebert**, vođ revolucije, pozdravlja pobedonosne trupe. 11. **Revolucioni Savet:** Dittmann, Landeberg, Haase, Ebert, Barth, Scheidemann.

1. La femme communiste **Rosa Luxemburg**. 2. Les blessés sont portés hors **des barricades**. 3. Les troupes du gouvernement **en combat** avec les communistes. 4. **Des communistes** pendant des combats de rues. 5—7. Grâce au sentiment du devoir et le bravoure des troupes du gouvernement **les communistes ont été vaincus** et la social-démocratie combat par Ebert a formé le gouvernement. 8. Le chef des communistes **Liebknecht**. 9. Les troupes du gouvernement se défendent à l'aide **de bombes**. 10. **Ebert**, le chef des révolutionnaires salue les troupes. 11. **Le conseil des révolutionnaires** — (Les noms des membres révolutionnaires sont indiqués sur l'image à côté.)

1. **Rosa Luxemburg**, the communist leader. 2. Carrying away the wounded from **the barricades**. 3. [illegible] troops **fighting** the communists. 4. **Communists** engaged in street fights. 5—7. Thanks to the bravery and sense of duty on the part of the government troops, **the communists were defeated,** and the social democrats together with Ebert strengthened the government. 8. **Liebknecht** communist leader. 9. Government troops defending with **bombs**. 10. **Ebert**, leader of the revolutionists greets the government troops. 11. **Revolutionary council** [illegible] names can be read from the picture).

1. **Ерцбергер,** државни секретар.

2. **Граф Оберндорф.**

3. Генерал **фон Винтерфелд.**

4. **Ванзелов,** морнарички капетан.

1—4. Чланови немачке делегације за прекид непријатељстава.

5. **Долазак немачких делегата** пред француску борбену линију код Андроа, 7. новембра 1918.

Ich verzichte hiermit ausdrücklich und endgültig auf alle Rechte an der Krone Preußen und an der Kaiserkrone, die mir, sei es auf Grund der Thronentsagung Seiner Majestät des Kaisers und Königs, sei es aus einem anderen Rechtsgrunde zustehen mögen.

Urkundlich unter Unserer Höchsteigenhändigen Unterschrift und beigedrucktem Kaiserlichen Insiegel.

Gegeben Amerongen, den 28. November 1918.

6. **Одрицање Цара Вилхелма** од престола и права.

7. **Вилхелм II.** после абдикације.

8. **Вилхелм II.** бега у Холандију.

9. Престолонаследник на лађи за Холандију.

10. Генерал **Веган,** адмирал **Вемис** и маршал **Фош** пред железничким вагоном у коме је 11. XI. 1918. год потписано примирје.

Ich verzichte hiermit ausdrücklich und endgültig auf alle Rechte an der Krone Preußen und an der Kaiserkrone, die Mir, sei es auf Grund der Thronentsagung Seiner Majestät des Kaisers und Königs, sei es aus einem anderen Rechtsgrunde zustehen mögen.

Urkundlich unter Meiner Höchsteigenhändigen Unterschrift.

Gegeben in Bleringen am 1. Dezember 1918.

11. **Одрицање** немачког Престолонаследника од престола и права.

12. Немачки Престолонаследник **Фридрих Вилхелм** после абдикације.

13. **Фелдмаршал фон Хинденбург,** други председник Немачке Републике и официри старе армије.

1. **Erzberger,** secrétaire d'État. 2. **Comte Oberndorf.** 3. Le général **de Winterfeld.** 4. Le capitaine de vaisseau **Vanselow.** 1—4. Les membres de la délégation allemande pour l'armistice. 5. **L'arrivée de la délégation allemande** devant la ligne des avant-postes français près de Hendrey le 7 novembre 1918. 6. **L'abdication de l'empereur Wilhelm.** 7. **Wilhelm II après l'abdication.** 8. **Wilhelm II** s'enfuit en Hollande. 9. Le Prince héritier en batrau pour la Hollande. 10. Le général **Weygand,** l'amiral **Wemys** et le maréchal **Foch** devant le wagon dans lequel fut signé l'armistice le 11 novembre 1918. 11. Le prince héritier allemand renonce au titre et à ses droits. 12. Le Prince héritier allemand **Friedrich Wilhelm** après l'abdication. 13. Le deuxième Président de la République allemande le maréchal **von Hindenburg,** devant les officiers de l'ancienne armée.

1. **Erzberger,** secretary of State. 2. **Count Oberndorf.** 3. General v. **Winterfeldt.** 4. Naval Captain **Vanselow.** 1—4. Members of German delegation for the armistice. 5. **Arrival of the German delegation** before the French out post lines at Hendrey 7th November 1918. 6. **Abdication of Emperor Wilhelm II** from the throne and its privileges. 7. **Wilhelm II after the abdication.** 8. **Wilhelm II** flees to Holland. 9. The Crown-Prince **on board ship** on the way to Holland. 10. General **Weygand,** Admiral **Wemys** and Marshal **Foch** before the railway-carriage in which the armistice **was** signed 11th November 1918. 11. The German Crown-Prince renounces all rights to the throne and its privileges. 12. The German Crown-Prince **Friedrich Wilhelm** after the abdication. 13. Field-marshal v. **Hindenburg** 2nd President of the German Republic with officers of the ancient German army.

Повратак у отаџбину. Povratak u stadžbinu. Le retour dans la patrie. Return to the Native Country.

1. **Врање** се китн за дочек ослободиоца.

2. Одушевљени **Књажевчани** китe своје ослободиоце.

3. **Београд** окићен за дочек својих јунака.

4. **Земун.** Дочек и кићење ослободилачке војске.

5. **Београд.** Наше трупе марширају опет кроз варош.

6. **Цвећем и пешкирима** народ је китио своје јунаке.

7. **Ваљево.** — Дочек ослободилачке војске октобра 1918. год.

9. **Шабац** спрема тријумфалну капију за дочек.

8. **Дочек** ослободилачке војске.

10. **Београд** долазак делегације за уједињење из Банат

1. **Vranje** se kiti za dočak oslobodioca. 2. Oduševljeni **Knjaževčani** kite svoje oslobodioce. 3. **Beograd** okićen za dočak svojih junaka. 4. **Zemun.** Dočak i kićenje oslobodilačke vojske. 5. **Beograd.** Naše trupe marširaju opet kroz varoš. 6. **Cvećem i peškirima** narod je kitio svoje junake. 7. **Valjevo.** — Dočak oslobodilačke vojske oktobra 1918. god. 8. **Dočak** oslobodilačke vojske. 9. **Šabac** sprema trijumfalnu kapiju za dočak. 10. **Beograd.** — Dolazak delegacije za ujedinjenje iz Banata.

1. **Vranje** est décoré de drapeaux pour la réception. 2. Les habitants de **Knjaževac** enthousiasmés décorent de fleurs leurs libérateurs. 3. **Beograd** pavoise pour la réception de ses héros. 4. **Zemun.** Réception et décoration de l'armée libératrice. 5. **Beograd.** Nos troupes marchent à travers la ville. 6. La population a décoré ses héros de **fleurs et de rubans** de toutes les couleurs. 7. **Valjevo.** Réception de l'armée des libérateurs. 8. **Réception** de l'armée des libérateurs. 9. **Šabac.** Un arc de triomphe est préparé pour la réception des libérateurs. 10. **Beograd.** L'arrivée de la délégation de Banat pour l'union.

1. **Vranje** decoration with flags for the reception. 2. The enthusiastic inhabitants of **Knjaževac** decorate their deliverers. 3. **Beograd** decorated for the reception of its heroes. 4. **Zemun.** Reception and decoration of the delivering army. 5. **Beograd.** Our troops marching through the town. 6. The population decorated their heroes with flowers and ribbons. 7. **Valjevo.** reception of the deliverers army. 8. **Reception** of the army of liberators. 9. **Šabac**, preparing the triumphal arches for the reception of the deliverers. 10. **Beograd.** Arrival of the Union-delegation from Banat.

Пре и после дочека војске. Pre i posle dočeka vojske. Avant et après l'arrivée des armées. Before and after arrival of the troops.

1. Измучено и гладно становништво **дочекивало је своје ослободиоце** и добијало од њих хлеба и што треба у изобиљу.

2. Деца која су своју залогај **с муком зарађивала**.

3. Њих троје **очекују тату из Солуна.**

4. **Први престонички лист** после повратка биза је **Правда**.

5. Одушевљени **новинарски продавци** — посао иде добро.

1. Измучена и гладно становништво **дочекивало је своје ослободиоце** и добијало од њих хлеба и што треба у изобиљу. 2. Деца која су своју залогај **с муком зарађивала**. 3. Њих троје очекују **тату из Солуна**. 4. **Први престонички лист** после повратка биза је **Правда**. 5. Одушевљени **новинарски продавци**, посао иде добро.

1. La population tourmentée et affamée **avait salué partout les libérateurs** et avait reçu de vivres en grande quantité. 2. Les enfants qui devaient **gagner leur pain à grande peine**. 3. Les trois enfants attendent leur **papa qui revient de Salonique**. 4. **Le premier journal** de la Résidence après le retour était la **Pravda**. 5. **Les vendeurs de journaux** sont contents. Le commerce marche bien.

1. The tortured and starving population **welcomed the returning army everywhere** and received provisions in large quantities from them. 2. Children who had to earn their **daily bread with great difficulty**. 3. Three children expecting their **fathers from Salonica**. 4. **The first town newspaper** after the return was **Pravda**. 5. The enthusiastic **newspaper vendors**. Business is good.

Повратак из ропства. Povratak iz ropstva. Le retour des camps d'internement. Return from concentration camp.

1—2. Земун. – **Повратак из ропства** интернираних црногорских фамилија.

3. Интернирани при повратку иду **са лађе на железничку станицу** у Београду.

4. **Повратак заробљеника** из Немачке.

5. Заробљеници и интернирани на станици **у Винковцима.**

6. **Повратак наших људи из ропства.**

7. Коњички ордонанси **пребацују се чамцима преко Саве.**

8. **Београд.** Лађа са ослобођеним италијанским заробљеницима.

9. Грађанска патрола **у Шапцу.**

1—2. Земун. **Povratak iz ropstva** interniranih crnogorskih familija. 3. Internirani pri povratku idu **sa lađe na železničku stanicu** u Beogradu. 4. **Povratak zarobljenika** iz Nemačke. 5. Zarobljenici i internirani na stanici **u Vinkovcima.** 6. **Povratak** naših ljudi iz ropstva. 7. Konjički ordonansi prebacuju se **čamcima preko Save.** 8. **Beograd.** Lađa sa oslobođenim italijanskim zarobljenicima. 9. Građanska patrola **u Šapcu.**

1—2. Zemun. **Le retour** des familles monténégrines de leurs camps d'internement. 3. Les internés à leur retour vont **de la station des bateaux à la gare de Beograd.** 4. **Retour des prisonniers de guerre** de l'Allemagne. 5. Les prisonniers de guerre et les internés à la gare de **Vinkovci.** 6. **Retour des prisonniers de guerre** de leurs camps d'internement. 7. Nos ordonnances traversent **la Save sur de petites barques.** 8. **Beograd.** Le bateau amenant les prisonniers de guerre italiens libérés. 9. Une patrouille civile **à Šabac.**

1—2. Zemun. **Return** of Montenegrin families from concentration camp. 3. The interned go on their return **from the steamship landing place to the railway-station** in Beograd. 4. **Return of prisoners** from Germany. 5. Prisoners and interned at the railway-station in **Vinkovci.** 6. **Return** from captivity. 7. Our orderlies cross over the **Sava in small boats.** 8. **Beograd.** The vessel with freed Italian prisoners. 9. A civil patrol **in Šabac.**

Повратак у отаџбину и ослобођење браће. Povratak u otadžbinu i oslobodjenje braće. Retour dans la patrie et la libération de nos frères. The return home and the liberation of the brethren.

1. **Скопље.** Наша војска форсираним маршом гони непријатеља.

2—3. Нови Сад. **Браћа преко Саве и Дунава,** још у шваповској униформи, придружују се по свима местима нашој војсци, дочекујући је најсрдачније.

4. **Последње немачке трупе** напуштају Земун октобра 1918. год.

5—6. Уласци и пролазак наше војске **кроз Земун** у њеном наступању на север.

7. **Укрцавање артилерије за пребацивање преко Саве и Дунава.**

8. Улазак артилерије **у Земун** октобра 1918. год.

9. **Дочек српске команде** на Земунском пристаништу новембра 1918. год.

1. **Skoplje.** Naša vojska forsiranim maršem goni protivnika. 2—3. Novi Sad. **Braća preko Save i Dunava,** još u austrijskoj uniformi, pridružuju se po svima mestima našoj vojsci dočekujući je najsrdačnije. 4. **Poslednje nemačke trupe** napuštaju Zemun oktobra 1918. god. 5—6. Ulazak i prolazak naše srpske kroz **Zemun** u toku nastupanja na sever. 7. Ukrcavanje artilerije za prebacivanje **preko Save i Dunava.** 8. Ulazak artilerije **u Zemun** oktobra 1918. god. 9. **Doček srpske komande** na Zemunskom pristaništu novembra 1918. god.

1. **Skoplje.** Notre armée par une marche forcée poursuit l'ennemi. 2—3. Novi Sad. **Nos frères de l'autre côté de la Sava et du Danube,** encore en uniforme autrichien, se joignent partout à notre armée, les saluant sincèrement. 4. **Les dernières troupes allemandes** quittent Zemun en octobre 1918. 5—6. Entrée de notre armée **à Zemun** et son passage ici — elle suit cette route pendant sa poursuite vers le nord. 7. Embarquement de l'artillerie pour **la traversée de la Sava et du Danube.** 8. Entrée de l'artillerie **dans Zemun.** Octobre 1918. 9. **Réception du commandement serbe** sur le quai de Zemun. Novembre 1918.

1. **Skoplje.** Our army in a forced march pursues the enemy. 2—3. Novi Sad. **Our brethren** still in Austrian uniform, **from the other side of the Sava and the Danube,** join our army everywhere possible and bid each other heartily welcome. 4. **The last German troops** leave Zemun in October 1918. 5—6. Our troops march into, and pass **through Zemun** in their pursuit towards the North. 7. Shipment of artillery to **cross over the Sava and the Danube.** 8. Marching-in of the artillery **into Zemun.** October 1918. 9. **Reception of the Serbian commander** on Zemun quay. October 1918.

1. Широм целе домовине, народ је радосно **дочекивао ослободиоце и китио их цвећем.**

2. Дочек Њ. К. В. Престолонаследника **у Београду.**

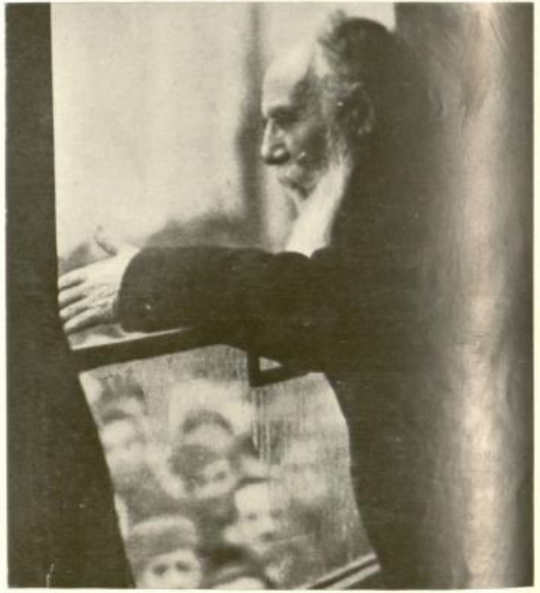
3. **Поздравна реч Београда** Њ. К. В. Престолонаследнику Александру 25. октобра 1918. г.

4. Долазак у отаџбину **Председника Владе** (децембра 1918. г.).

5. Председник Владе **Никола Пашић** је на станици срдачно дочекан.

6. Одушевљено клицање Николи Пашићу **на станици у Митровици.**

1. Throughout the entire home country, our liberators were **received** with great joy by the people who adorned **them with flowers.** 2. Reception of H. R. H. the Crown-Prince **in Belgrad.** 3. **A speech of** welcome to Belgrad for Crown-Prince Aleksandar on 25th October 1918. 4. Return home of the **Prime minister** (in December 1918). 5. Prime Minister **N. Pašić** receives a hearty welcome at the railway station. 6. An enthusiastic welcome to Prime Minister N. Pašić **at the railway station in Mitrovica.**

1. Širom cele domovine, narod je radosno **dočekivao oslobodioce i kitio ih** cvećem. 2. Dolšek Nj. K. V. Prestolonaslednika u Beogradu. 3. **Pozdravna reč Beograda** Prestolonasledniku Aleksandru 25. oktobra 1918. g. 4. Dolazak u otadžbinu **Predsednika Vlade** (decembra 1918. g.). 5. Predsednik Vlade Nikola Pašić je na stanici srdačno dočekan. 6. Oduševljeno klicanje Nikoli Pašiću **na stanici u Mitrovici.**

1. Dans tout le pays, la population **reçoit** avec joie les libérateurs et **les couvre de fleurs.** 2. Réception de S. A. R. le Prince Héritier **à Beograd.** 3. **Discours de réception** au Prince Héritier Aleksandar le 25 octobre 1918. 4. **Le Ministre Président** revient dans la patrie (décembre 1918). 5. Le Ministre Président **N. Pašić** est reçu avec acclamation à la gare. 6. L'acclamation enthousiaste au Ministre Président N. Pašić **à la gare de Mitrovica.**

1. Генерал Франше Деспере, командант источне савезничке војске, искрцава се у **Цариграду.**

3. **У бугарском логору у Хаскову,** наши заробљени и интернирани кличу својим ослободиоцима.

5. Свечани улазак **Белгијског Краља** и Краљевске Породице у ослобођени Брисел.

2. Дефиловање Савезничке победоносне армије **кроз Славолук у Паризу** 14. јула 1919. г.

4. **Претставништво војске** Срба, Хрвата и Словенаца **на параду у Паризу.**

6. Свечани улазак **Румунског Краља** и Краљевске Породице у Букурешт.

1. General Franchet d'Espérey, commandant de l'armée alliée de l'est, débarque **à Constantinople.** 2. Défilé de l'armée des alliés **sous l'Arc de triomphe à Paris** 14 juillet 1919. 3. Dans **le camp bulgare à Haskovo.** Nos prisonniers de guerre et nos internés acclament leurs libérateurs. **4. Un détachement des représentants de l'armée** des Serbes, des Croates et des Slovènes **a la grande revue à Paris.** 5. **Entrée solennelle du roi des Belges** et de la famille royale **dans Bruxelles** libérés. 6. **Entrée solennelle du roi de Roumanie** et de la famille royale dans **Bucarest.**

1. General Franchet d'Espérey, commandant of the east allied army, disembarks **in Constantinople.** 2. The allied army march **through the Arc de Triomphe in Paris** 14th July 1919. 3. **In the Bulgarian camp in Haskovo.** Our prisoners and our interned, welcome their liberators with great jubilation. **4. The representative Detachment** of the Serbian, Croatian and Slovenian armies at the review in Paris. 5. **Ceremonious entry of the Belgian King** and the Royal Family into liberated **Bruxelles.** 6. **Ceremonious entry of the Roumanian King** and the Royal Family into **Bucarest.**

Победоносна и ослободилачка војска у Хрватској. Pobjednosna i oslobodilačka vojska u Hrvatskoj. L'armée victorieuse et libératrice en Croatie. The victorious and liberating army in Croatia.

1. Наша војска улази у Загреб (новембар 1918. г.)

2. Наша војска маршује кроз ослобођени Загреб.

3. И старо и младо изашло је у Загребу да дочека нашу војску.

4. На Јелачићевом Тргу у Загребу (новембар 1918 г.)

5. Наши соколи на свечаности.

6. Загреб. — **Дочек и поздрав ослободилачке војске,** која је после дугих тешких и крвавих борби пробила фронт и неодољивим налетом натерала Бугаре, Турке и Аустро-Мађаре да положе оружје, а Немцима сломила сваку наду на даљи отпор, био је величанствен, братски и сердачан.

1. Nole vojske ulaze **u Zagreb** (novembar 1918. g.). 2. Naša vojska marširje **kroz oslobođjeni Zagreb**. 3. **I staro i mlado** izašlo je u Zagrebu da dočeka našu vojsku. 4. **Na Jelačićevom Trgu** u Zagrebu (novembar 1918 g.). 5. **Naši sokoli** na svečanosti. 6. Zagreb. **Doček i pozdrav oslobodilačke vojske,** koja je poslе dugih teških i krvavih borbi probila front i neodoljivim naletom naterala Bugare, Turke i Austro-Mađare da polože oružje, a Nemcima slomila svaku nadu na dalji otpor, bio je veličanstven, bratski i srdačan.

1. Notre armée entre **dans Zagreb** (novembre 1918). 2. Notre armée traverse **Zagreb libéré**. 3. **Vieux et jeunes,** tous viennent saluer notre armée. 4. **Marché de Jelačić** à Zagreb (novembre 1918). 5. **Notre organisation - Sokol** dans les solennités. 6. Zagreb. **Réception de l'armée libératrice,** qui après de longs et difficiles combats au front, a forcé les Bulgares, les Turcs et les Austro-Hongrois à rendre les armes, et a été aux Allemands tout espoir de résistance. On l'accueille d'une manière solennelle, fraternelle et cordiale.

1. Our army marches **into Zagreb** (November 1918). 2. Our army marches **through liberated Zagreb**. 3. **Old and young** all come to welcome our army. 4. On **the Jelačić market** in Zagreb (November 1918). 5. **Our Sokol organisation** at the celebrations. 6. Zagreb, **reception and welcoming of the liberating army**, who after long and hard fighting had broken through the front, and with an irresistible force had compelled the Bulgarians, Turks and Austro-Hungarians to lay down their arms and had destroyed the German hopes of further resistance on their part, were everywhere welcomed, heartily, brotherly and ceremoniously.

1. **Савет Четворице:** Орландо, Лојд Џеџ, Клемансо и Вилсон.

2. **Ђолити и Весниђ.**

3. **Граф Брокдорф-Ранцау** са немачком делегацијом.

4. **Аустријски делегати** после предатих им услова за мир (2 јуна 1919. г.).

5. **Гроф Апоњи** са мађарском делегацијом.

6. **Стамболијски** потписује мир 27. новембра 1919. год.

7. **Турски делегати** после предатих им услова за мир.

8. Парма 18. јануара 1919. г. — Отварање **конференције савезника и немачких противника, за израду услова за мир.**

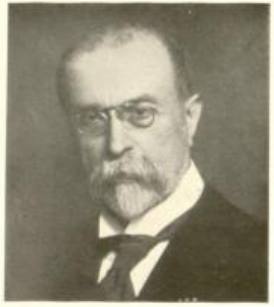
9. Историјска седница од 7. маја 1919. год., на којој су **предати немачким делегатима услови Версајског мира,** са краћом изјавом Клемансо-а (1); наши су делегати **Пашић** (2) и **Трумбић** (3).

1. **Savet Četvorice:** Orlando, Lloyd George, Clemenceau i Wilson. 2. **Giolitti** i **Vesnić.** 3. **Graf Brockdorff-Rantzau** sa nemačkom delegacijom. 4. **Austrijski delegati** posle predatih im uslova za mir (2. juna 1919. g.). 5. **Graf Apponyi** sa mađarskom delegacijom. 6. **Stamboljiski** potpisuje mir 27. novembra 1919. god. 7. **Turski delegati** posle predatih im uslova za mir. 8. Paris, 18. januara 1919. g. — Otvaranje **konferencije saveznika i nemačkih protivnika,** za izradu uslova za mir. 9. Istorijska sednica od 7. maja 1919. god., na kojoj su **predati nemačkim delegatima uslovi Versajskog mira,** sa kratkom izjavom Clemenceau-a (1); naši su delegati: **Pašić** (2) i **Trumbić** (3).

1. **Conseil des Quatre:** Orlando, Lloyd George, Clémenceau, Wilson. 2. **Giolitti, Vesnić.** 3. **Le Comte de Brockdorff - Rantzau** avec la délégation allemande. 4. **Les délégués autrichiens** après la réception des conditions pour la paix. 5. **Le Comte Apponyi** avec la délégation hongroise. 6. **Stamboulijski** à la signature de la paix le 27 novembre 1919. 7. **Les délégués turcs** après avoir reçu les conditions de la paix. 8. Paris, 18 janvier 1919. Ouverture de **la conférence des Alliés et des Etats-unnois des puissances centrales,** pour travailler aux conditions de la paix. 9. Séance historique du 7 mai 1919 dans laquelle Clemenceau (1), après une courte déclaration, **remit à la Délégation allemande les conditions du traité de Versailles.** Nos délégués sont Pašić (2) et Trumbić (3).

1. **The council of four.** Orlando, Lloyd George, Clemenceau and Wilson. 2. Giolitti, Vesnić. 3. **Graf Brockdorff-Rantzau** with the German delegation. 4. **The Austrian delegates** after receiving the conditions of peace. 5. **Graf Apponyi,** with the Hungarian delegation. 6. **Stamboliyski** signing the Peace on 27th November 1919. 7. **The Turkish delegation** after receiving the conditions of Peace. 8. Paris, 18th January 1919. Opening of **the conference of the allies and the States hostile to Germany,** for the purpose of working out the Peace conditions. 9. The historical meeting on 7th May 1919, at which the German delegation **was made acquainted with the conditions of the Versailles treaty of Peace** with a short explanation from Clemenceau (1); our delegates are **Pašić** (2) and Trumbić (3).

Наша словенска браћа: Чеси, Словаци и Пољаци. Naša slovenska braća: Česi, Slovaci i Poljaci. Nos frères slaves : Tchèques, Slovaques et Polonais. Our slav brethren: Czechs, Slovakes and Poles.

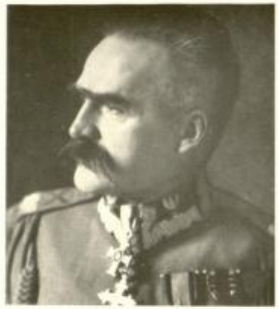
1. **Т. Масарик,** Председник Чешке Републике.

2. **Бенеш,** Министар Спољних Послова.

3. **Јан Сирови,** генерал, шеф легионара.

4. **Ј. Пилсудски,** Држ. Начелник, организ. пољске војске.

5. **И. Падеревски,** Министар Председник Пољске Републике.

6. **Кнез З. Љубомирски,** члан регентског

7. **С. Чечек** генерал.

8. **Р. Гајда,** генерал.

9. **О. Хусак,** генерал.

10. **Шиејдарен, генерал.**

11. **Генерали Халер и Пилсудски у Варшави.**

12. **Повратак Пилсудског из логора у Магдебургу.**

13. **Свечан улазак Чехословачких легионара у Прат.**

14. **Пилсудски на скупштини легионара у Кракову.**

15. **Пилсудски пред краљевским замком у К**

1. **T. Masaryk,** Président de la République tchèque. 2. **Beneš,** ministre des Affaires Etrangères. 3. **Jan Syrový,** général. Chef des Légionnaires. 4. **J. Pilsudski,** Chef de l'Etat, organisateur de l'armée polonaise. 5. **J. Paderewski,** Ministre Président de la République pol. 6. Grand-Duc **Z. Lubomirski,** Membre-Régent. 7. **S. Čeček,** général remplaçant Syrový en Russie. 8. **R. Gajda,** Général. 9. **O. Husák,** Général. 10. **Šnejdárek,** Général. 11. Les généraux **Haller** et **Pilsudski** à Varsovie. 12. Retour de Pilsudski **du camp des prisonniers de Magdebourg.** 13. **Entrée solennelle** des légions tchéco-slovaques à Prague. 14. Pilsudski **dans l'Assemblée des Légionnaires** à Cracovie. 15. Pilsudski **devant le Palais Royal** à Cracovie.

1. **T. Masaryk,** President of the Czechian Republic. 2. **Beneš,** minister of Foreign Affairs. 3. **Jan Syrový,** General chief of the legionaires. 4. **J. Pilsudski,** the Head of the State, organizator of the polish army. 5. **J. Paderewski,** Prime minister of the Polish Republic. 6. Primer **Z. Lubomirski,** member of the regency. 7. **S. Čeček,** General and representative for Syrovy in Russia. 8. **R. Gajda,** General. 9. **O. Husák,** General. 10. **Šnejdárek,** General. 11. Generals **Haller** and **Pilsudski** in Warsaw. 12. Return of Pilsudski from **the concentration camp** in Magdeburg. 13. **Ceremonious entry** of Czechian-Slovakian legions in Prague. 14. Pilsudski **at the congress** in Cracow. 15. Pilsudski **before the royal palace** in Cracow.

Уједињена Црква — у ослобођеној отаџбини. Ujedinjena Crkva — u oslobodjenoj otadžbini. L'Eglise unie — dans la patrie libérée. The united Church — in the liberated Fatherland.

1. Њ. К. В. Престолонаследник Александар, Министар Вера Др. Т. Алауповић и старешине уједињене православне цркве: 1. **В. Поповић** (Митрополит Бањалучко-Бихаћски. 2. **П. Зимоњић** (Митроп. Захумско-Херцеговачки, 3. **Димитрије** (Митроп. Србије). 4. **Митрофан** (Митроп. Црне Горе и Брда), 5. **Др. Г. Летић** (Еписк. Темишварски). 6. **И Радовић** (Митроп. Зворничко-Тузлански). 7. **Г. Змејановић** (Еписк. Вршачки). 8. **Д. Бранковић** (Еписк. Далматинско-Истријски). 9. **К. Митровић** (Еписк. Рашко-Никшићски). 10. **Др. Н. Велимировић** (Еписк. Жички). 11. **Варнава** (Еписк. Велешко-Дебарски). 12. **И. Зеремски** (Еписк. Карловачки). 13. **Досите**ј (Еписк. Нишки). 14. **Др. Г. Дожић** (Митр. Пећки). 15. **Др. Г. Зубковић** (Еписк. Будимски).

(Phot. Atelje „Vera"-Beograd)

2. Руски патријарх **Тихон.**

3. **Наша коњица** полаже заклетву.

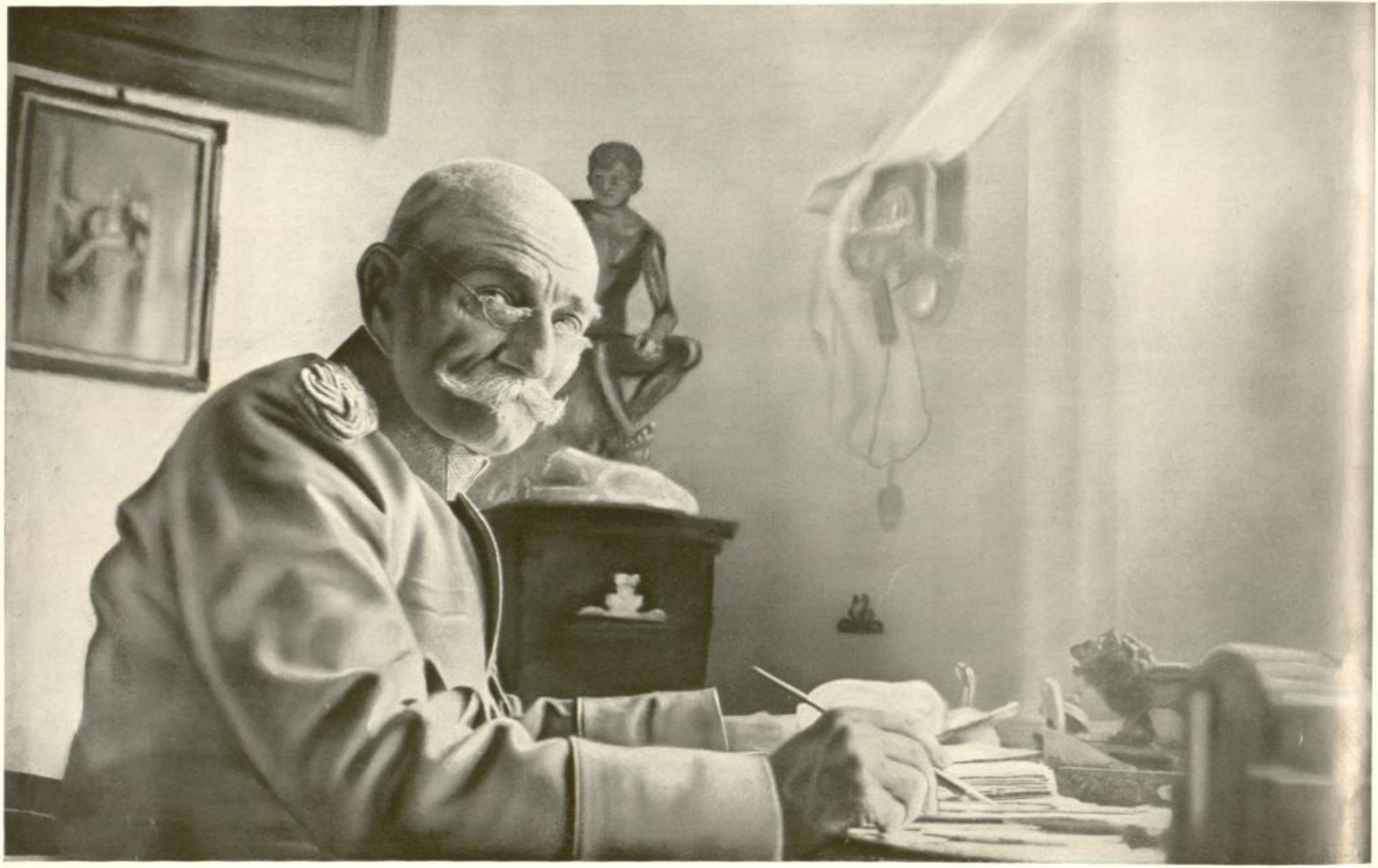

4. **Наша пешадија** полаже заклетву у Београдској Тврђави.

1. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar, Minister Vera Dr. T. Alaupović i starešine ujedinjene pravoslavne crkve: 1. **V. Popović** (Mitropolit Banjalučko-Bihaćski). 2. **P. Zimonjić** (Mitrop. Zahumsko-Hercegovački). 3. **Dimitrije** (Mitropolit Srbije). 4. **Mitrofan** (Mitropolit Crne Gore i Brda), 5. **Dr. G. Letić** (Episk. Temišvarski). 6. **I. Radonjić** (Mitropol. Zvorničko-Tuzlanski). 7. **G. Zmejanović** (Episk. Vršački). 8. **D. Branković** (Episk. Dalmatinsko-Istrijski). 9. **K. Mitrović** (Episk. Rasko-Nikšićki). 10. **Dr. N. Velimirović** (Episk. Žički). 11. **Varnava** (Episk. Veleško-Debarski). 12. **I. Zeremski** (Episk. Karlovački). 13. **Dositej** (Episk. Niški). 14. **Dr. G. Dožić** (Mitropol. Pećki). 15. **Dr. G. Zubković** (Episk. Budimski). 2. Ruski patrijarh **Tihon.** 3. **Naša konjica** polaže zakletvu. 4. **Naša pešadija** polaže zakletvu u Beogradskoj Tvrđavi.

1. S. A. R. le Prince Aleksandar, Ministre de la Religion Dr. T. Alaupović et les chefs de l'Eglise unie orthodoxe: 1. **V. Popović** (Métropolite Banjalučko-Bihaćski). 2. **P. Zimonjić** (Métrop. Zahumsko-Hercegovački). 3. **Dimitrije** (Métropolite de la Serbie). 4. **Mitrofan** (Métropolite de Monténégro). 5. **Dr. G. Letić** (Archevêque Temišvarski). 6. **I. Radonjić** (Métrop. Zvorničko-Tuzlanski). 7. **G. Zmejanović** (Archev. Vršački). 8. **D. Branković** (Archev. Dalmatinsko-Istrijski). 9. **K. Mitrović** (Archev. Raško-Nikšićki). 10. **Dr. N. Velimirović** (Archev. Žički). 11. **Varnava** (Archev. Veleško-Debarski). 12. **J. Zeremski** (Archev. Karlovački). 13. **Dositej** (Archev. Niški). 14. **Dr. G. Dožić** (Métrop. Pećki). 15. **Dr. G. Zubković** (Archev. Budimski). 2. Le Patriarche russe **Tihon.** 3. **La cavalerie** prête serment. 4. **Notre infanterie** prête serment dans la forteresse de Belgrad.

1. H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar, Minister of religion Dr. T. Alaupović and the Heads of the United Church: 1. **V. Popović** (Metropolit Banjalučko-Bihaćski). 2. **P. Zimonjić**, (Metrop. Zahumsko-Hercegovački). 3. **Dimitrije** (Metropolit of Serbia) 4. **Mitrofan** (Metropolit of Montenegro). 5. **Dr. G. Letić** (Archbishop Temišvarski). 6. **I. Radonjić** (Metrop. Zvornično-Tuzlanski). 7. **G. Zmejanović** (Archb. Vršački). 8. **D. Branković** (Archbishop Dalmatinsko-Istrijski). 9. **K. Mitrović** (Archb. Raško Nikšićki). 10. **Dr. N. Velimirović** (Archb. Žički). 11. **Varnava** (Archb. Veleško-Debarski). 12. **J. Zeremski** (Archb. Karlovački). 13. **Dositej** (Archb. Niški). 14. **Dr. G. Dožić** (Metrop. Pećki). 15. **Dr. G. Zubković** (Archb. Budimski). 2. The Russian Patriarch **Tichon.** 3. **The Cavalry** take the oath. 4. **Our infantry** take the oath in the fortress of Belgrad.

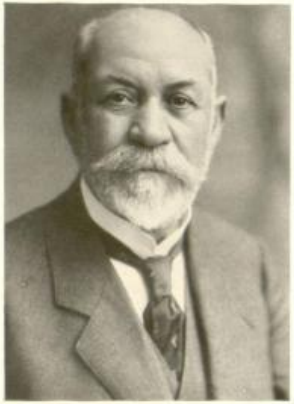

Њ. В. Краљ Петар **опет у своме кабинету** у Краљевском Двору у Београду.

Nj. V. Kralj Petar **opet u svome kabinetu** u Kraljevskom Dvoru u Beogradu. S. M. le Roi Petar **est de nouveau dans son cabinet de travail** au Palais Royal de Beograd. H. M. King Peter **in his study** in the Royal Palace in Beograd **again.**

Прва Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (12. јануара 1919. год.).

Prva Vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (12. januara 1919. g.). Premier gouvernement du royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes (12 janvier 1919). The first government of the Kingdoms of Serbia, Croatia and Slovenia (12th January 1919).

1. **Стојан Протић**, Министар Председник.

2. **Др. Антон Корошец**, Министар Потпредседник.

3. **Марко Трифковић**, Министар Правде.

4. **Др. Анте Трумбић**, Министар Иностраних Дела.

5. **Стојан Рибарац**, Министар Трговине и Индустрије.

6. **Велислав Вуловић**, Министар Железница.

7. **Милан Капетановић**, Министар Грађевина.

8. **Љуба Давидовић**, Министар Просвете, доцније Председник.

9. **Светозар Прибићевић**, Министар Унутрашних Дела.

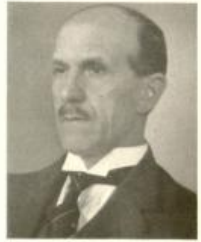
10. **Др. Момчило Ninčić**, Министар Финансија.

11. **Др. Едо Лухинић**, Министар Поште и Телеграфа.

12. **Михајло Рашић**, Ђенерал, Министар Војни и Морнарице.

13. **Др. Живко Петрићић**, Министар Пољопривреде.

14. **Др. Тугомир Алауповић**, Министар Вера.

15. **Милосав Рајичевић**, Министар без портфеља.

16. **Милоје Јовановић**, Минист. Исхране и обнове земље.

17. **Витомир Корач**, Министар за Социјалну Политику.

18. **Др. Мехмед Спахо**, Министар за Шумарство и Рударство.

19. **Др. Алберт Крамер**, Мин. Прип. за Уставотвор. Скуп. и И. З.

20. **Др. Урош Круљ**, Министар Народног Здравља.

1. **Stojan Protić**, Ministar Predsednik. 2. **Dr. Anton Korošec**, Ministar Potpredsednik. 3. **Marko Trifković**, Ministar Pravde. 4. **Dr. Ante Trumbić**, Ministar Inostranih Dela. 5. **Stojan Ribarac**, Ministar Trgovine i Industrije. 6. **Velislav Vulović**, Ministar Železnica. 7. **Milan Kapetanović**, Ministar Građevina. 8. **Ljuba Davidović**, Ministar Prosvete, docnije Predsednik. 9. **Svetozar Pribićević**, Ministar Unutrašnjih Dela. 10. **Dr. Momčilo Ninčić**, Ministar Finansija. 11. **Dr. Edo Lukinić**, Ministar Pošta i Telegrafa. 12. **Mihajlo Rašić**, djenerał, Ministar Vojni i Mornarice. 13. **Dr. Živko Petričić**, Ministar Poljoprivrede. 14. **Dr. Tugomir Alaupović**, Ministar Vere. 15. **Milosav Rajičević**, Ministar bez portfelja. 16. **Miloje Jovanović**, Ministar Ishrane i obnove zemlje. 17. **Vitomir Korać**, Ministar za Socijalnu Politiku. 18. **Dr. Mehmed Spaho**, Ministar za Šumarstvo i Rudarstvo. 19. **Dr. Albert Kramer**, Ministar prípreme za Ustavotvorno Skupštinu i izjednačenje Zakona. 20. **Dr. Uroš Krulj**, Ministar Narodnog Zdravlja.

1. **Stojan Protić**, Président des Ministres. 2. **Dr. Anton Korošec**, vice-président des Ministres. 3. **Marko Trifković**, ministre de la Justice. 4. **Dr. Ante Trumbić**, ministre des Affaires étrangères. 5. **Stojan Ribarac**, ministre du Commerce et de l'Industrie. 6. **Velislav Vulović**, ministre des Chemins de fer. 7. **Milan Kapetanović**, ministre des Bâtiments publics. 8. **Ljuba Davidović**, ministre des Cultes et de l'Instruction publique, plus tard Président des Ministres. 9. **Svetozar Pribićević**, ministre de l'intérieur. 10. **Dr. Momčilo Ninčić**, ministre des Finances. 11. **Dr. Edo Lukinić**, ministre des Postes et Télégraphes. 12. **Michajlo Rašić**, ministre de l'Armée et de la Marine. 13. **Dr. Živko Petričić**, ministre de l'Agriculture. 14. **Dr. Tugomir Alaupović**, ministre de la Religion. 15. **Milosav Rajičević**, ministre sans portefeuille. 16. **Miloje Jovanović**, ministre des Vivres et du Rétablissement du pays. 17. **Vitomir Korać**, ministre pour la Politique sociale. 18. **Dr. Mehmed Spaho**, ministre pour les Forêts et les Mines. 19. **Dr. Albert Kramer**, ministre pour la Tenue de la constituante et des Lois. 20. **Dr. Uroš Krulj**, ministre de la Santé Publique.

1. **Stojan Protić**, Prime minister. 2. **Dr. Anton Korošec**, vice-prime minister. 3. **Marko Trifković**, minister of Justice. 4. **Dr. Ante Trumbić**, minister of Foreign affairs. 5. **Stojan Ribarac**, minister of commerce and industry. 6. **Velislav Vulović**, minister of railways. 7. **Milan Kapetanović**, minister of buildings. 8. **Ljuba Davidović**, minister of culture and science, afterwards prime minister. 9. **Svetozar Pribićević**, Home secretary. 10. **Dr. Momčilo Ninčić**, finance minister. 11. **Dr. Edo Lukinić**, post and telegraphic minister. 12. **Mihajlo Rašić**, minister of the Army and Navy. 13. **Dr. Živko Petričić**, minister of agriculture. 14. **Dr. Tugomir Alaupović**, minister of religion. 15. **Milosav Rajičević**, without porte-feuille. 16. **Miloje Jovanović**, minister for maintenance and restoration of the country. 17. **Vitomir Korać**, minister of social politics. 18. **Dr. Mehmed Spaho**, minister of forestry and mining. 19. **Dr. Albert Kramer**, minister for the preparation of constitutional assembly and adjustment of the laws. 20. **Dr. Uroš Krulj**, minister of health for the population.

1. „Весела је Србадија, кад јој гајдаш коло вија!"... (Коло).

2. Нови Сад. Наши војници после демобилизације, **пред поласком кућама.**

3. Шабац. — Председници мачванских општина слушају **објаву о свршетку** рата.

4. Солунац полази **на осуство,** да се види са својима.

5. Коморџије са гајдашом **на маршу за свој родни крај.**

6. Весели демобилисани војници путују **железницом својим кућама.**

1. „Vesela je Srbadija, kad joj gajdaš kolo vija!" (**Kolo**). 2. Novi Sad. Naši vojnici posle demobilizacije, **pred polaskom kućama.** 3. Šabac. Predsednici mačvanskih opština slušaju **objavu o svršetku rata.** 4. Solunac polazi **na osustvo,** da se vidi sa svojima. 5. Komordžije sa gajdašom **na maršu za svoj rodni kraj.** 6. Veseli demobilisani vojnici putuju **železnicom svojim kućama.**

1. «Le peuple serbe est gai quand on joue de la cornemuse» (**Danse**). 2. Novi Sad. Nos soldats, après la publication de la démobilisation partielle, sont **prêts à partir dans leurs maisons.** 3. Šabac. Les Maires des Communes de la Mačva apprennent la nouvelle de **la fin de la guerre.** 4. Le combattant de Salonique **a obtenu un congé,** il va revoir les siens. 5. Les hommes du train accompagnés de cornemeneurs **marchent vers leurs villages.** 6. Les heureux soldats démobilisés rentrent **par chemins de fer dans leurs foyers.**

1. "Merry are the Serbian people when the bag pipes play!" (**a dance**). 2. Novi Sad. Our soldiers after the proclamation of the partial demobilisation **before their departure for their homes.** 3. Šabac. The mayors of the Communes from Mačva, **listen to the proclamations about the termination of the war.** 4. The fighter at Salonica gets **an leave** and sees his own people again. 5. The army service corps men with their pipes **on the march** to their **villages.** 6. The merry demobilised soldiers **return to their homes by train.**

Они који за отаџбину жртвоваше све. Oni koji za otadžbinu žrtvovaše sve. Ceux qui ont sacrifié tout pour leur patrie. Those who sacrificed every thing for their country.

1—2. Инвалиди без обеју ногу.

3. Инвалид са дрвеним ногама.

4. Инвалид са штаком.

5. Инвалид са двема штакама.

6. Официр инвалид.

7. Инвалид без обе ноге.

8. Инвалид без обе руке.

9. Инвалид без целе једне ноге.

10. Без кола и среставa, муче се у ходу несрећни инвалиди.

11. Командант пука инвалид.

12. Енглески добротвори код инвалида у Бизерти.

13. Школа слепих инвалида у Земуну.

14. Инвалид дошао из села да моли за помоћ.

15. Грех садашњице. Инвалиди просе милостињу по угловима.

1—2. Invalizi **bez obeju nogu.** 3. Invalid **sa drvenim nogama.** 4. Invalid **sa štakom.** 5. Invalizi **sa dvema štakama.** 6. **Oficir invalid.** 7. Invalid **bez obe noge.** 8. Invalid **bez obe ruke.** 9. Invalizi **bez cele jedne noge.** 10. **Bez kola i sredstava,** muče se u hodu nesrećni invalizi. 11. **Komandant puka invalid.** 12. Engleski dobrotvori kod invalida u Bizerti. 13. Škola slepih invalida u Zemunu. 14. Invalid dolazi iz sela da moli za pomoć. 15. Greh sadašnjice. Invalizi prose milostinju po uglovima ulica.

1—2. Les invalides **sans pieds.** 3. L'invalide avec **deux jambes de bois.** 4. L'invalide avec **une béquille.** 5. L'invalide **avec deux béquilles.** 6. **L'officier invalide.** 7. L'invalide **sans pieds.** 8. Invalide **sans bras.** 9. L'invalide **sans jambe.** 10. Les malheureux invalides se tourmentent; **ils n'ont pas de moyens de transport.** 11. **Un commandant de régiment — invalide.** 12. **Les bienfaiteurs anglais** chez les invalides à Bizerte. 13. L'école **des invalides aveugles** à Zemun. 14. Un invalide d'un village est **arrivé à Beograd pour demander des secours.** 15. Un péché des temps présents: **les invalides mendient aux coins des rues.**

1—2. A disabled soldier **without both legs.** 3. A disabled soldier **with two wooden legs.** 4. A disabled soldier **with one crutch.** 5. A disabled soldier **with two crutches.** 6. **A disabled officer.** 7. A disabled soldier **without both legs.** 8. A disabled soldier **without both arms.** 9. A disabled soldier **with an entire leg missing.** 10. **Without means of conveyance** the unfortunate disabled soldiers walk in great pain and with much difficulty. 11. **Commandant of the regiment as an invalide.** 12. **The British benefactors** with the disabled men in Bizerte. 13. The school **for the disabled blind** in Zemun. 14. A disabled man **from a village has come to Beograd to seek aid.** 15. A sin of the present time, disabled men **begging** at street corners.

1. Безбрижан гајдаш.

2. Деда са унуцима.

3. Мали чувар велике крмаче са прасцима.

4. Добродушан изглед једног нашег сељака из Хомоља

5. Једна сеоска кућа у јужној Македонији.

6. Тата спрема новога војника.

7. Сељанка из Шумадије са подмлатком.

8. Млада и младожења из Шумадије.

9. Сељанке из околине Београда очекују своје.

10. Једна идила на селу у Шумадији.

1. Burlesque **gajdaš**. 2. **Deda sa unucima**. 3. **Mali čuvar** velike krmače sa prascima. 4. **Dobrodušan izgled** jednog našeg seljaka iz Homolja. 5. Jedna seoska kuća **u južnoj Makedoniji**. 6. Tata spрema **novoga vojnika**. 7. **Seljanka iz Šumadije** sa podmlatkom. 8. **Mlada i mladoženja** iz Šumadije. 9. Seljanke **iz okoline Beograda** očekuju svoje. 10. **Jedna idila na selu** u Šumadiji.

1. **Un** [illegible] sans souci. 2. **Un grand-père** avec **ses petits-enfants**. 3. **Un petit gardien** d'une grande truie et ses petits. 4. **L'air bonhomme** d'un de nos paysans de Homolje. 5. Une maison d'un village **de la Macédoine méridionale**. 6. Le père prépare **le futur soldat**. 7. **Une paysanne de Šumadija** avec ses enfants. 8. **Un fiancé et une fiancée** de Šumadija. 9. Des paysannes **de la contrée de Beograd** attendant le retour des leurs. 10. **Idylle dans un village** de Šumadija.

1. Happy, careless **piper**. 2. **Grandfather with his grandchildren**. 3. **A little swine herd** with a large sow and the little pigs. 4. **The pleasant face** of one of our peasants from Homolje. 5. A village home **in Southern Macedonia**. 6. A father teaches **future soldiers**. 7. **A peasant woman from Šumadija** with her children. 8. Bride and **bridegroom** from Šumadija village. 9. Peasant women **from the neighbourhood of Beograd** awaiting their relatives. 10. **A village idyll** in Šumadija.

Дочек Престолонаследника у Хрватској. | Doček Prestolonaslednika u Hrvatskoj. | Réception du Prince Héritier en Croatie. | Reception of H. R. H. the Crown-Prince in Croatia.

1. **Загреб** дочекује Њ. К. В. Престолонаследника Александра у јулу 1920. год.

2. Њ. К. В. Престолонаследник **отпоздравља** одушевљене грађане.

3. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника Александра **у Загребу.**

4. **Ученице** виших загребачких школа у очекивању.

5. **Раздрагане загребчанке** поздрављају Престолонаследника.

6. **Загребачки ученици** у народној ношњи дочекују Престолонаследника.

7—9. **Одушевљене Хрватице** у давној, шареној народној ношњи, дочекују Престолонаследника Александра.

1. **Zagreb** dočekuje Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra u julu 1920. god. 2. Nj. K. V. Prestolonaslednik **otpozdravlja** oduševljene građane. 3. Doček i pozdrav Nj. K. V. Prestolonaslednika Aleksandra **u Zagrebu.** 4. **Učenice** viših zagrebačkih škola u očekivanju. 5. **Razdragane zagrebčanke** pozdravljaju Prestolonaslednika. 6. **Zagrebačke učenici** u narodnoj nošnji dočekuju Prestolonaslednika. 7—9. **Oduševljene Hrvatice** u davnoj, šarenoj narodnoj nošnji, dočekuju Prestolonaslednika Aleksandra.

1. **Zagreb** reçoit S. A. R. le Prince Héritier Aleksandar. Juillet 1920. 2. S. A. R. le Prince Héritier **salue** la population enthousiaste. 3. Réception et harangue au Prince Héritier **à Zagreb.** 4. **Les élèves** des écoles supérieures de jeunes filles attendent. 5. **Des jeunes filles enthousiastes** de Zagreb saluent le Prince Héritier. 6. **Des élèves de Zagreb,** dans leur costume national, reçoivent le Prince Héritier. 7. **Des femmes croates,** transportées de joie, reçoivent le Prince Héritier dans leur beau costume national.

1. **Zagreb** receives H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar in July 1920. 2. His R. H. the Crown-Prince **greets** the enthusiastic population. 3. Reception and speech of welcome for the Crown-Prince **in Zagreb.** 4. **The pupils** of the girls' school, higher grade, in expectation. 5. Enthusiastic Zagreb **girls** welcome the Crown-Prince. 6. Zagreb **girl-pupils** receive the Crown-Prince in national costumes. 7. **The enthusiastic Croatian women** in national costumes of beautiful colours receive H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar.

Дочек Престолонаследника у Словеначкој. Doček Prestolonaslednika u Slovenačkoj. Réception de S. A. R. le Prince Héritier en Slovénie. Reception of H. R. H. the Crown-Prince in Slovenia.

1—3. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

4. **Љубљана.** Окићена група **на** окићеним колима.

5. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **у Љубљани.**

6. Дочек и поздрав Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

7. Поздрав и дочек Њ. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.**

8. Њ. К. В. Престолонаследник у разговору са **рударима из Трбовља.**

9. Њ. К. В. Престолонаследник Александар **у Зиданом мосту.**

1—3. Дочек і поздрав Ње. К. В. Престолонаследника **на путу кроз Словеначку.** 4. **Ljubljana.** Okićena grupa na okićenim kolima. 5. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar **u Ljubljani.** 6. Dočck i pozdrav Nj. K. V. Prestolonaslednika **na putu kroz Slovenačku.** 7. Pozdrav i dočck Nj. K. V. Prestolonaslednika **na putu kroz Slovenačku.** 8. Nj. K. V. Prestolonaslednik u razgovoru **sa radarima iz Trbovlja.** 9. Nj. K. V. Prestolonaslednik Aleksandar **u Zidanom Mostu.**

1—3. Réception, baisemain à S. A. R. le Prince Héritier **dans son voyage en Slovénie.** 4. **Ljubljana.** Un groupe paré sur une voiture décorée. 5. Hacsagsse au Prince Héritier à Ljubljana. 6. Réception, baisemain à S. A. R. le Prince Héritier **en Slovénie.** 7. Réception, baisemain à S. A. R. le Prince Héritier dans son voyage **en Slovénie.** 8. S. A. R. le Prince Héritier en conversation avec **des mineurs de Trbovlje.** 9. S. A. R. le Prince Héritier **à Zidani-Most.**

1—3. Reception and welcome of the Crown-Prince **on his journey through Slovenia.** 4. **Ljubljana.** A decorated group upon a decorated carriage. 5. Welcoming the Crown-Prince **in Ljubljana.** 6. Réception of and welcome to H. R. H. the Crown-Prince **through out Slovenia.** 7. Reception of and welcome to H. R. H. the Crown-Prince **through Slovenia.** 8. H. R. H. the Crown-Prince in conversation with **miners from Trbovlje.** 9. H. R. H. the Crown-Prince **in Zidani Most.**

1—2. **Непрегледне масе света,** обучене у свом свечаном народном оделу, изашле су да поздраве Њ. К. В. Престолонаследника.

3. **Блед.** Словенкиње у очекивању Престолонаследника.

4. Једна група дама и деце аклампрају војску и **ките цвећем официре и војнике** из Краљеве Гарде.

5. **Словенкиње** у дивној својој ношњи и са цвећем очекују Престолонаследника.

6. **Изасланство Острва Крка** поздравља Престолонаследника.

1—2. **Nepregledne mase sveta,** obučene u svom svečanom narodnom odelu, izašle su da pozdrave Nj. K. V. Prestolonaslednika. 3. **Bled.** Slovenkinje u očekivanju Prestolonaslednika. 4. Jedna grupa dama i dece aklamuju vojsku i **kite cvećem oficire i vojnike** iz Kraljeve Garde. 5. **Slovenkinje** u divnoj svojoj nošnji i sa cvećem očekuju Prestolonaslednika. 6. **Izaslanstvo Ostrva Krka** pozdravlja Prestolonaslednika.

1—2. **Des foules nombreuses** dans leur beau costume national, sont allées à la rencontre du Prince Héritier. 3. **Bled.** Des femmes slovènes attendent le Prince Héritier. 4. Un groupe de dames et d'enfants acclame l'armée et **offre des fleurs aux officiers et aux soldats** de la Garde Royale. 5. **Les femmes slovènes** dans leur beau costume national, des fleurs dans les mains, attendent le Prince Héritier. 6. **Une Délégation de l'Ile Krk** vient saluer son Altesse Royale le Prince Héritier.

1—2. **Countless numbers of people** in beautiful national costume of many colours welcomed the entry of the Crown-Prince. 3. **Bled.** The Slovenian women in expectation of the Crown-Prince's arrival. 4. A group of ladies and children greet the Army with acclamation and **decorate the officers and men of the Royal Guard with flowers.** 5. **Slovenian women** attired in splendid costumes await the Crown-Prince's arrival with flowers. 6. A **delegation from the Island of Krk,** to welcome the Crown-Prince.

1. Оболели Краљ **на свом имању у Топoли.**

2. Њ. В. Петар I Велики Ослободилац **на самртном одру** († 16. августа 1921. г.).

3. Једна успомена. Њ. В. Краљ Петар **при повратку из рата 1912. и 191**[illegible] г.

4. **Уношење сандука** са умрлим Краљем у цркву.

5. **Патријарх и свештенство** за пратњи умрлог Краља.

6. Њ. В. Принц **Ђорђе**, принцеза **Јелена**, Кнез **Арсен** и Принц **Павле**.

7. **Никола Пашић** (†), Министар Председник, на пратњи умрлог Кра[illegible].

1. Obolели Kralj **na svom imanju u Topoli.** 2. Nj. V. Petar I Veliki Oslobodilac **na samrtnom odru** († 16. avg. 1921. g.). 3. Jedna uspomena. Nj. V. Kralj Petar **pri povratku iz rata 1912. i 1913. g.** 4. **Unošenje sanduka** sa umrlim Kraljem u crkvu. 5. **Patrijarh i sveštenstvo** za pratnji umrlog Kralja. 6. Nj. V. Princ **Djordje**, princeza **Jelena**, Knez **Arsen** i Princ **Pavle.** 7. **Nikola Pašić** (†), Ministar Predsednik, na pratnji umrlog Kralja.

1. Le Roi malade **dans son bien à Topola.** 2. S.M. le Roi Petar, le Grand Libérateur **sur son lit de mort** († 16 août 1921). 3. Un souvenir: Retour de S.M. le Roi Petar **après la guerre des Balcans 1912 et 1913.** 4. **On porte le cercueil** avec le Roi dans l'église. 5. **Le patriarche et le clergé** aux funérailles du Roi. 6. L.A.S. le Prince **Djordje**, la princesse **Jelena**, le Grand Duc **Arsen**, le Prince **Pavle** dans le cortège. 7. **Nicola Pašić** (†), le Président des Ministres dans le cortège du Roi mort.

1. The sick King **on his estate in Topola.** 2. His Majesty Petar Ist **on his death bed** († 16th August 1921). 3. A souvenir: His Majesty King Petar **on his return from the Balkan war 1912 and 1913.** 4. Carrying the dead King Petar into the Church. 5. **Patriarch with the priests** in the procession escorting the dead King. 6. H.R.H. Prince **Djordje**, Princess **Jelena**, Prince **Arsen** and Prince **Pavle** in the procession. 7. **Nikola Pašić** (†), Prime minister on the procession escorting the dead King.

1. Њ. В. Александар I. Карађорђевић, Крал. Срба, Хрвата и Словенаца

2. Никола Пашић са Краљевском Владом присуствује полагању заклетве новоме Краљу.

3. Њ. В. Принц Ђорђе, Министар Војни Зечевић и официри Београдског гарнизона полажу заклетву.

4. Трупе Београдског гарнизона свих вера полажу заклетву новоме Краљу.

1. Nj. V. Aleksandar I. Karađorđević, Kralj Srba, Hrvata i Slovenaca. 2. Nikola Pašić sa Kraljevskom Vladom prisustvuje polaganju zaklетve novome Kralju. 3. Nj. V. Prince Djordje, Ministar Vojni Zečević i oficiri Beogradskog garnizona polažu zaklетvu. 4. Trupe Beogradskog garnizona svih vera polažu zaklетvu novome Kralju.

1. S. M. Aleksandar Ier Karadjordjević, Roi des Serbes, des Croates et des Slovènes. 2. Nicola Pašić avec le gouvernement royal assiste au serment prêté du nouveau Roi. 3. S. A. Le Prince Djordje, le Ministre de la Guerre Zečević, les officiers de la garnison de Beograd prêtent serment. 4. Les troupes de la garnison de Beograd de toutes les confessions prêtent serment au nouveau Roi.

1. H. M. Aleksandar I Karadjordjević, King of the Serbians, Croatians and Slovenians. 2. Nikola Pašić is present together with the Royal Government, when the new King takes the oath. 3. Prince Djordje, Zečević, Minister of war, and the officers of the Beograd Garrison take the oath. 4. The troops of the Beograd Garrison of all religions take the oath for the new King.

После демобилизације. Posle demobilizacije. Après la démobilisation. After the Demoblization.

Официри на народа поздрављани радосно и жељно дочекани на селу као и у варошп.

Oficiri iz naroda pozdravljani radosno i željno dočekani na selu kao i u varoši. **Les officiers du peuple** sont reçus dans les villages, ainsi que dans les villes, avec des transports de joie. **The officers** were received by the population with joy and with longing whether in the villages or in towns.

1. На дан свадбе Њ. В. Краља Александра са Њ. В. румунском принцезом Маријом.

2. Њ. В. Краљ, Краљица и Престолонаследник Петар.

3—5. Њ. К. В. Престолонаследник Петар у шумадијском летњем (3), зимском (4), и црногорском оделу (5).

1. **Na dan svadbe** Nj. V. Kralja Aleksandra sa Nj. V. rumunskom princezom Marijom. 2. **Nj. V. Kralj, Kraljica i Prestolonaslednik Petar.** 3—5. **Nj. K. V. Prestolonaslednik Petar u šumadijskom** letnjem (3), zimskom (4), i crnogorskom odelu (5).

1. **Mariage** de S. M. le Roi Alexandre avec la Princesse roumaine Marie. 2. **L. M. le Roi, la Reine et S. A. R. le Prince Héritier Petar.** 3—5. **S. A. R. le Prince Héritier Petar** en costume national. Costume serbe de Šumadija d'été (3), d'hiver (4) et **Monténégrin** (5).

1. **At the wedding** of His Majesty King Aleksandar with the Roumanian Princess Marija. 2. **Their Majesties the King and Queen and H. R. H. Crown-Prince Petar.** 3—5 **H. S. H. the Crown-Prince Petar** in national Costume, **Serbian-Sumadian** summer (3), winter (4) and **Montenegrin** (5).

1. Црногорке, Босанске муслиманке, Херцеговке и Далматинке.

2. Херцеговке и Далматинке.

3. Приморке, Словенкиње и Корушкиње.

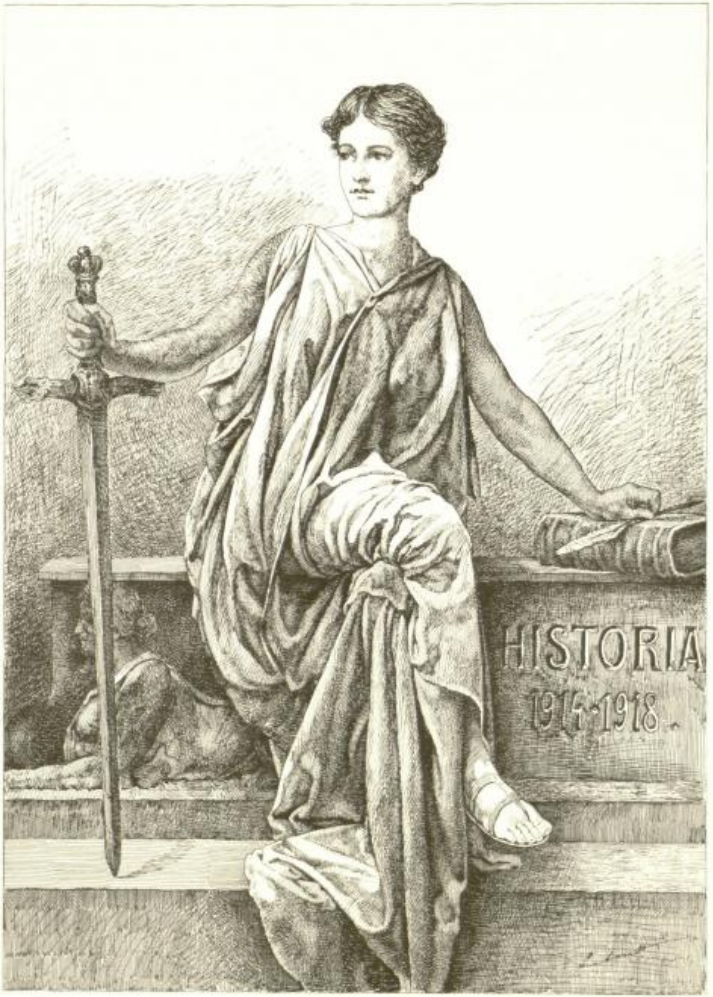

4. Далматинке и Хрватице.

1. Crnogorka, Bosanske muslimanke, Hercegovke i Dalmatinke. 2. Hercegovke i Dalmatinke. 3. Primorke, Slovenkinje i Koruškinje. 4. Dalmatinke i Hrvatice.

1. Costume monténégrin, bosnien, musulman, herzégovinien, dalmatien. 2. Les femmes herzégoviniennes et les dalmatiennes. 3. Des femmes des bords de la mer, de la Slovénie et de Karvinka. 4. Femmes dalmatiennes et croates.

1. Montenegrin, Bosnian, Muslimen, Herzegovinian and Dalmatian. 2. The Herzegovinians and Dalmatians. 3. The Sea-Coast, Slovenian and from Karvinka. 4. Dalmatian and Croatian women.

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД
СВЕТСКОГ РАТА
И ДОГАЂАЈА, КОЈИ СУ МУ ПРЕТХОДИЛИ

KRATAK ISTORIJSKI PREGLED
SVETSKOG RATA
I DOGADJAJA, KOJI SU MU PRETHODILI

Карађорђе — Kara Djordje

Милош Обреновић - Miloš Obrenović

Михајло Обреновић - Mihajlo Obrenović

Милан I - Milan I

Петар I - Petar I

Александар I - Aleksandar I

ПОТОМЦИМА Српских бојних Змајева, Храбрих Хрватских Витезова и упорних Словеначких Корењака! **ДАВНА ПРОШЛОСТ** Вам крвавом буктињом осветљава пропаст Ваших Држава, многовековно **ропство** и неизмерно **страдање**, чему је једино била крива **неслога** Ваших предака; **НОВО ДОБА** Вас је окитило **ореолом славе** најхрабријех међу храбрим и предало Вам **уједињену** и слободну Отаџбину и њену крвљу окупану светлу заставу; **ЗА БУДУЋНОСТ ВАМ У АМАНЕТ**, да сви, **братски и složно**, посветити све своје силе **снажењу и културном препороћају** Отаџбине – а дође ли када у питање њена Част или Слобода, **презрите смрт и ропство**, жртвујте све и задахнути једином идејом: **„победа или смрт“**, сви složно и јуначки, ватрено-гвозденим валом **заштитите је.**

A LA POSTÉRITÉ des **Héros serbes**, des braves **Chevaliers croates** et des **Slovènes** valeureux et tenaces! **LE PASSÉ lointain** éclaire **la ruine** de vos Etats avec une torche rouge de sang, un **esclavage** et des **tourments** horribles dont la cause est attribuée à la **désunion** de vos pères: **LE TEMPS PRÉSENT** vous a paré d'une **auréole de gloire**, les plus braves entre les braves, et vous a donné **la Patrie libérée et unie**, ainsi que **le drapeau glorieux** lavé dans le sang; **POUR L'AVENIR**, le devoir le plus sacré, c'est que vous employez **fraternellement et unis toutes vos forces au développement de la grandeur de la patrie.** Et si un jour **son Honneur ou sa Liberté** était mis en cause, **méprisez la mort ou l'esclavage**, sacrifiez lui tout, et, remplis de l'unique idée de «**Victoire ou de Mort**», tous unis et héroïquement, comme une vague de feu et de fer, protégez la patrie.

POTOMCIMA Srpskih bojnih **Zmajeva**, Hrabrih **Hrvatskih Vitezova** i upornih **Slovenačkih Korenjaka!** **DAVNA PROŠLOST** Vam krvavom buktinjom osvetljava **propast** Vaših Država, mnogovekovno **ropstvo** i neizmerno **stradanje**, čemu je jedino bila kriva **nesloga** Vaših predaka; **NOVO DOBA** Vas je okitilo **oreolom slave** najhrabrijih medju hrabrim i predalo Vam **ujedinjenu** i **slobodnu** Otadžbinu i njenu krvlju okupanu **svetlu zastavu**; **ZA BUDUĆNOST VAM U AMANET**, da svi, **bratski i složno**, posvetiti **sve svoje sile snaženju i kulturnom preporodjaju** Otadžbine – a dodje li kada u pitanje njena **Čast ili Sloboda, prezrite smrt i ropstvo**, žrtvujte sve i zadahnuti jedinom idejom **„pobeda ili smrt“**, svi složno i junački, vatreno-gvozdenim valom **zaštitite je.**

TO POSTERITY, to the **heroic Serbians**, to the brave **Croatian knights**, to the tenacious ancestral noble **Slovenians!** **THE FAR AWAY PAST** illuminated by the torch red with blood, **the fall** of your state, **the slavery**, and **great torture**, the fault of which lay only in **the disunion** of your fathers. **THE NEW EPOCH** had surrounded itself with an **aureole of glory** of the bravest among the brave and has given you **the united and liberated fatherland** as well as **the glorious flag**, washed in blood. **FOR THE FUTURE, the most sacred duty** will be, that, **united and as brothers**, you will employ **all your strength for the cultural development and universal benefit of the fatherland**; and should at any time **its honour or freedom** be endangered, you will **defy death and slavery**, and inspired with the one single idea **"Victory or Death"**, closely united and heroically, like a firy iron wave, you will protect your fatherland.

СВЕТСКИ РАТ 1914—1918. ГОД.

I. КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД ДОГАЂАЈА ОД НАШЕГ ДОЛАСКА У ЕВРОПУ ДО ДАНАС.

Ми **Срби, Хрвати и Словенци**, говоримо од памтивека једним истим језиком, **један смо и исти народ** но са три имена.

Саставни смо део велике Словенске Нације, која броји **160 милиона душа** а коју сачињавају још **Руси** (Велико-, Мало- и Бело-Руси), **Чеси, Моравци, Словаци**, Горњи и Доњи **Лужички Срби** (звани Венди), **Пољаци, Кашуби** и **Бугари**. Препотопили су се и ишчезли: Полабски Срби (звани Сорби), Вилице, Велети, Лутице и Бодрице, који су живели у пределима између Елбе и Одре у Северној Немачкој.

Од целокупног броја Словена, **вере** православне су 125 милиона (овде се урачунавају и Срби), католичке 30 милиона (овде долазе и Хрвати, Словенци и мањи део Срба), протестантске 2 милиона и мухамеданаца око 1 милиона овде долазе Срби-Муслимани из Босне и мали део Бугара.

Стабла смо индо-европског; почели смо долазити из Азије у Европу још у I. столећу после Христа и већ у IV. столећу смо били населили просторије између Азовског и Црног мора и Карпата, на обалама Одре, Елбе и Дњестра, Галицију и Панонију.

Данашње наше земље населили смо крајем VI. века.

Интересантно је напоменути, да **у Миxенском рукопису** (из IX. века) пише, да су Срби били велики и многобројни народ и да су се, по ставши тврђењу, **сви Словени, у свом почетку, Србима звали.**

Наш народ је по своме словенском менталитету, добродушан, мирољубив, радан, интелигентан, до крајности частољубив, гостољубив и правдољубив. Вредно је напоменути да су, готски историчар **Јорданес** и византијски **Прокопиос** (оба из VI столећа) још тада за наше претке писали, да од побеђених народа нису одузимали ни земље ни имања, ни порезе ни уцене; једновремено веле да међу племенима није постојала никаква хармонија, живели су у расприма и борили се подвојено.

И благодарећи нашим **сепаратистичким особинама** тога доба, није ни чудо што, су наша, и ако јака, но несложна племена **постепено потпадала под туђу власт** и то:

Словенци, не успевши ни да образују своју државу потпадоше прво под Аваре, а затим под Франке, доцније Аустро-Мађаре, Турке, Француске и на крају опет Аустро-Мађаре, са променљивим слободама у домаћој самоуправи, које су им према потреби и приликама давали њихови господари и до свршетка светског рата налазили су се под туђинским игом.

Хрвати, који у IX столећу образоваше своју Кнежевину под Трпимиром, у X веку Краљевину под Томиславом, већ крајем XI века, по смрти Звонимировој, због несложе своје властеле, потпадоше под власт мађарског краља Коломана и од тада, па до свршетка светског рата, били су готово исте судбине као и Словенци.

Срби, који у X веку образоваше своју Кнежевину, од XII—XIV века преживеше сјајну епоху под Немањићима, од којих се најсилнији Цар Душан крунисе, као Краљ Срба, Грка, Бугара и Арбанаса, изгуби због несложе своје властеле Царство, јер после битке на Косову Пољу 28. јуна 1389. год. потпадоше под петстолетњи ропски турски јарам; за време овог ропства, **Срби, наследници римско-византијске културе, некада најпросвећенији и најбогатији народ на Балкану**, бише и економно и интелектуално, формално исцрпљени; **Турци**, као дивље и сурове азијатске хорде, **отели су од Српског народа све до голе душе**, уништили су културне и народне тековине, **поубијали су све народне прваке**, а повремено су залазили по народу, **одузимали родитељима најздравију и најнапредњију децу** и одводили их у Азију и васпитавали их у турском духу, формирајући од њих најстрашнију турску војску — јаничаре.

И у овом црном добу, које је трајало 500 година, **гусле**, народне јуначке **песме** и витешке борбе слободне, српске, **Црне Горе**, одржавале су у Српском Народу веру на боље дане.

У пролеће 1804. год., када дође душа у подграђај, услед страховитог јаничарско-дахијског насиља и покоља, народни геније **Вожд Карађорђе**, диже устанак, који би крваво угушен тек у 1813. год., но стим да у пролеће 1815. год. под **Милошем Великим** понова плане. Упућених 10.000 турских низама, да устанак угуше и цео крај ставе под нож, потуче **јатаганска легија Црногорских ускока**, који прискочише браћи у помоћ; ово још већма подиже веру у успех и силу српског оружја, те устанак попут стихије заталаса масе измученог и последњим покољима озлојеђеног народа.

За време **Милоша** Турци напустише села по Србији и повукоше се у градове; за време **Михаила** напустише и градове и предадоше и сам Београд (1867); под **Миланом** би ослобођен Нишки, Пиротски, Лесковачки и Врањски округ (1878), проглас Краљевине (1882), а под владавином **Петра Великог Ослободиоца** и врховним командовањем Његовог Сина **Александра**, Срби ослобађају Стару Србију и Македонију (1912), туку Бугаре (1913) и у великом Светском Рату (1914-1918. год.), уз одушевљену братску потпору Хрвата и Словенаца изводе велико дело Ослобођења и Уједињења нашег Троименог Народа, стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у којој живе **13 милиона становника на 250.000 км²**.

Пишући о нашем народу и нашој земљи Др. Александар Џана (Länder- und Völkerkunde Jugoslawiens) вели: „Жилава гвоздена воља, несаломљиви осећај слободе, жарка љубав према домовини, гранитна вера у сопствену силу, истино-демократско осећање, које не подноси апсолутизам ни једног владара, нити иједне друштвене класе, су врлине, које у пркос свима насиљима, интригама и издаји, створише на Балкану једну праву силу, како у економном тако и у политичком смислу, силу, која је позвана, да у животу Европе игра велику улогу."

И да би дао добри Бог, да наш народ, пошто је после тако дугих и крвавих напрезања и искушења, са **малим изузетком**, постигао своје племенско-етнографске идеале, да од сада **у једном низу мирних година надокнади изгубљено** и постигне свој идеал на економном, културном и научном пољу, те да заиста буде један угледан члан у европској државној заједници.

II. ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА И СЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ.

Питање европског рата висило је као Дамаклов мач над главом Европе; **ослобођење централних и јужних Словена испод германског ига**, било је проблем, који је био све акутнији у колико је култура и цивилизација Европе напредовала, и сваборај међу европским народима бивао већи.

И ако су централни и део јужних Словена, благодарећи само своме и сувише **мирољубивом карактеру** и својој карактеристичној **међусобној подвојености** у давној прошлости, изгубили своју самосталност и потпали под иго Германа, ипак је питање о њиховом ослобођењу непрестано одлагано, само стога, што је **баук о панславизму или неославизму** мајсторски раздуван, и европски народи, на срамоту културе и цивилизације, гледали су мирне савести, како се ти народи с године у годину гуше и даве у великом германском мору, и благодарећи само њиховој урођеној јакој отпорности **процес асимилирања је ишао врло споро**, јер и после многобројних векова, ми видимо, да су Германи успели, да потпуно прогутају само неколико наших мањих племена као што су Полапски Срби и делимично Горњо и Доњо Лужички Срби.

Да је потреба слободног независног културног развитка словенских народа постала неодољива, у добу, када се чак **дивља афричка племена** диже и боре за своју независност са свим је појмљиво.

Овако дуго ропство Словена у срцу просвећене и културне Европе могли су условљавати и омогућити само **супротни политички односи европских сила**, које су у његовом решавању гледале поремећај равнотеже и мира, те су га избегавале, докле је год било могуће, презајући од рата, за који се је унапред знало, да ће бити велики и крвав и да ће морати створити потпуно нову карту Европе.

Но историја греди својим током за решење свега па и овог питања. **Германи, који су га у давној прошлости поставили** проузрокујући га насилним захватом и подјармљивањем словенских земаља и народа, **допринели су сами његовом решењу** — но разуме се на своју штету, јер им је захват исто тако насилним путем отргнут.

После успешних ратова 1864 (против Данске), 1866 (против Аустрије) и 1870.—1871. (против Француске), **Немачка је постигла**

своје народно уједињење, но једновремено последњом својом победом, и неправедним својим актом према побеђеној Француској (отимањем Елзаса и Лотарингије са Мецом и Штрасбургом, контрибуцијом од 5 милијарда франака и парадом кроз Париз немачке војске од 30.000, као и самим актом прогласа немачког уједињења у Версајском замку код Париза) **она је створила немогуће односе са својим западним суседом**, који је од тада, потпуно оправдано био обузет и живео духом реванша.

Немачка са своје стране уложила је била све силе ради **снажења** војничког, политичког, индустријског и економног; овоме су на првом месту много допринеле добро смишљене **реформе и организација у Управном и Социјалном законодавству** — и резултати су били за кратко време сјајни; **војска**, а нарочито **флота** (која се оснива тек 1897.), достижу максимум своје силе и техничке спреме; **у политици** Немачка игра првенствену улогу; **у индустрији**, па чак и **у раси**, врло велики приграштај и вишак; смишљеном трговачком тактиком **захвата све више страна тржишта** на штету осталих држава. Све ово **условљава територијално проширење**, како за насељавање суфицита становништва, тако и за добијање индустрији нужних сировина и она је, смишљеном **колонизаторском политиком**, изашиљањем разних приватних трговачких мисија и субвенираних друштава (који су непрестано појачавани новим немачким колонистима), почела око 1884. год. насељавати разне колоније (Того, Камерун, Немачка Нова Гинеја, Немачка Источна Африка, Немачка Западна Африка) а затим је, после извесног броја година, ради заштите својих поданика поседала целе те области узимајући их потпуно под своју управу.

1897. год. Немачка поседа **Киау-Чау**; 1899. год. **Кнез Билов** јавно изјављује, да у случају нових територијалних подела Немачка мора добити свој део и исте године она добија већи део **Самоа острва**. 1905. год. чим се појави **Мароканска криза**, Кајзер изјављује у **Тангеру** своје симпатије за Султана и на конференцији у **Алгесирасу** (1906.) заступа његова права; 1911., када Французи поседоше **Фез**, Немачка демонстрира ратним бродом у **Агадир-у** и успева, да се закључи **Мароканско-Конгошки Уговор**, по коме она добија као рекомпензацију, за француски захват Марока, један део француског Конга, и присаједињује га Камеруну.

У својој колонизаторској политици она је успела, да за непуних 30 год. т. ј. до почетка светског рата, располаже са колонијама, које су укупно имале: близу 3 милиона кв. километара и 15½ милиона становника (које је, разуме се, после свршеног рата све изгубила).

Једновремено са овим Немачка потпомаже Аустро-Угарску експанзију, сматрајући је као филијал своје источне политике. Помоћу сродничких веза са Руским Двором и огромног утицаја својих људи, које је вешто убацила на највише положаје у државној руској управи, она је умела готово у свима временима да одстрани руски интерес за судбину подјармљених Словена; помоћу родбинских и расних веза са Румунским, Бугарским, Грчким и назад Албанским владарима она тежи да изолује Србију, како би на тај начин, омогућила Аустрији, њено економно и политичко уништење (пошто иста троши огромне суме **на** пропаганду противу Србије, еда би у своје време, компромитовану и од свију напуштену земљу без икаквих заплета могла напасти и окупирати). Да би се осигурао излаз на Солун и Средоземно море, помаже Аустрији да закључи уговор са Турском за везу Босанских железница уског колосека са једном линијом преко Митровице и Скопља са Солуном а једновремено врши смишљену колонизацију у Босни. Паралелно са овим, а да би у згодном моменту могла вршити притисак на Енглеску, ствара и одржава све тешње везе са Турском, реорганизује њену војску (мисија ф. д. Голца 1909., Л. ф. Сандерса 1913.), добија концесију жел. линије Багдад–Персијски залив и небројне друге индустријско-економне експлоатације у Азијској Турској. Успева да одобровољи Турску да за суму од 54 милиона круна пристане да Аустрија изврши Анексију Босне и Херцеговине (1908.).

На овај начин Немачка, са својом филијалом Аустро-Угарском, достиже врхунац своје силе, но једновремено угрожавајући своје велике суседе, и поред све супротности њихових интереса, доводи их у савез противу себе, јер:

Француска, не губећи из вида изгубљени Елзас и Лотарингију, угрожена у Мароканском питању, долазећи у све тешњу борбу за освајање светског тржишта и угрожена порастом немачке војне силе, видећи при томе непрестано повећавање железничких линија ка Луксембургу и Белгији, осећа сву тежину свога положаја, ужурбано предузимље војне припреме и ради увећања војног састава, уводи трогодишњи рок службе, што и сувише оптерећује њене финансије;

Енглеска, која у угрожено увећању немачке флоте види своју флотну хегемонију угрожену, исто тако у извођењу Килског канала и проширењу пристаништа уређења, офанзивни смер исте; сем тога немачка колонизација у Југо-источној Африци је стална угроза замишљеном спровођењу директне железничке линије од Кап-а, крајњег Афричког југа, па до Кајира, који постаје чвор свих Европских, Афричких и Азијских међу - континенталних комуникација; после заузећа Египта, снажење Турске угрожавало је сферу њених интереса на Персијском заливу и Црвеном мору — а међутим Немачка је са извесним планом потпомагала Турску вршећи једновремено њен економни захват;

Русија у заузимању Балкана и пропасти Србије видела је угрожене расне интересе, а сем тога и своје давнашње наде, заузимање Цариграда и Дарданела (ради слободног излаза у Средоземно море). У Помагању снажења Турске, која је била стални противник руске политике на Истоку, осећала је Русија такође један акт непријатељства упереног противу себе, јер пошто је она са Енглеском 1907. год. извршила поделу интересних сфера у Персији (при чему Русија доби север, Енглеска југоисток, а југозапад остаде неутралан, са нарочитим енглеским правима на Персијском заливу), то турско-немачка експанзија угрожаваше руску интересну сферу у Јерменској и Тигрису.

Све ово, учинило је, да су означене три Велике Силе у заштиту својих животних интереса склопиле пријатељски споразум, и да се је могло са сигурношћу рачунати, да ће рат са ма којом од њих повући и остале.

Немачка пак изгледа није хтела да гледа реалности у очи, и у нади да ће са једном од њих моћи посебно и успешно да ратује и да ће онда осталима диктовати своју вољу, није имала у свом односу нужне обзире; како су спрема војске и њено бројно стање кулминирали, а издаци на војску достигли такође и свој максимум, то, да би се све то оправдало, она није презала од рата, верујући, да су нови успеси осигурани и да ће они још више допринети њеној моћи; како се је реформа у наоружању Русије имала да заврши тек 1917. год. она, до зуба наоружана, налази, да је моменат за ма какво разрачунавање са Русијом најповољнији, пре њеног потпуног наоружања, те не само што није ништа предузела да рат спречи, већ је подржавањем Аустрије, допринела његовој објави.

III. ИСТОРИЈА СРПСКО-АУСТРИЈСКОГ КОНФЛИКТА.

Аустрија је у средњем веку била најмоћнија европска држава; њена власт се је простирала сем на садање Немачке државе повремено и на **Елзас-Лотарингију, Швајцарску, Горњу Италију, Ниске Земље** (Белгију, Холандију и Луксембург), **Шпанију, део Пољске, Чешку, Моравску, Словачку, Галицију, Мађарску, Трансилванију, Хрватску, Краљску, Корушку и Далмацију.**

У 1521. год. она се одриче директне управе у **Шпанији**; 1648. год. уступа **Елзас-Лотарингију** Француској; у револуционим ратовима (1797) губи **Ломбардију** и **Ниске Земље**; 1806. одриче се **Немачких царских права**; у рату са Наполеоном губи **Доњу Аустрију, Тирол, Венецију** и **Далмацију**, које по поразу Наполеоновом (1814) поново враћа; **Револуционни устанак 1848. год. у Милану и Венецији**, за добијање либералних реформи угушује Радецки (борбом код Кустоце) а **устанак у Прагу** кнез Виндишгрец; **Кошутов устанак** за независност Мађарске угушује 1849. помоћу Југословена и Руса; **у борбама за ослобођење и уједињење Италије 1859. год.** потучена од удружених Италијана и Француза (код Магенте и Солферина), губи **Магенту, Тоскану, Парму Модену** и сву **Ломбардију**; у савезу са Пруском осваја 1863—4 Шлезвиг-Холштајн од Данске, али због несугласица у подели и управи истог, долази **са Пруском до рата 1866.**, који се свршава њеним потпуним и двојним поразом и то, код Садове на Кенегрицу у Чешкој и код Лангенсалца у з. Немачкој; као последица овога било је **уступање владавине над јужном и југозападном Немачком** Пруској, а сем тога мораде се одрећи **Венеције** у корист Италије; **1867. образује са Угарском дуализам** и њен Цар постаје једновремено и Угарски Краљ.

Од овога доба избачена из Немачке и Италије, целокупна **њена политика окреће се к југу** и у свему подаје директивама, које јој се дају из Немачке. Изгубивши Венецију и западну обалу Јадрана, а имајући у Далматинском приморју и сувише слабо залеђе за своју флотну политику, она је **по сваку цену имала да заузме Босну и Херцеговину** а доцније, у колико су више расле немачке аспирације за захват нових колонија и тржишта, и Немачка више осећала потребу, да држи Енглеску у шаху, угрожавајући њеној најосетљивијој комуникацији са Индијом (преко Црвеног мора, Каира и Средоземног мора) и њеним захватима на Персијском Заливу и Месопотамији, у толико се је јасније испољавала потреба аустријског **захвата Балкана и заузимања Солуна и Цариграда.** Ово је пак ишло **на**

штету руских аспирација, и Руси су морали из напред наведених разлога, спречити његово извођење, у толико пре што су захват Цариграда, Босфора и Дарданела и **излазак на Средоземно море**, сматрани као животно питање још од Екатерине Велике.

Енглеска, подједнако ценећи опасност од стране Русије као и од германске Аустрије, заступала је гледиште **што дужег одржавања Турске на Балкану**, одлучно се одупирући захвату или ширењу утицаја, ма које од поменутих двеју сила.

Видећи и сами да захват не могу једна другој одобрити, Русија и Аустрија 1872. год. закључе договор да бар заједнички бране и подржавају постојеће стање.

Међутим **живот хришћана под управом Турске био је несносан**; њихов лелек парао је срца суседне слободне браће и рат између Турске и Балканских држава био је неизбежан; **устанак у Херцеговини 1875.** био је само претеча рата.

Да неби били стављени пред свршеним чином, који би био непријатан и штетан једној или другој Великој Сили, владари Русије и Аустрије састају се одмах после објаве рата 1876. у Рајхштату и регулишу своје односе на случај успеха или пораза Србије и Црне Горе; у првом случају, ове последње би имале, да се у неколико прошире на Дрини, Лиму и Херцеговини, но тако да их Санџак и даље дели; у другом случају имало би да се васпостави предратно стање. **Аустрија би имала да добије** као рекомпензацију српско-црногорског захвата **Босну и Херцеговину**, а Русија Бесарабију (одузету јој после Кримске војне на Парискоj конференцији 1856. год.) као и нека проширења у Азијској Турској. Бугарска, Румелија и Албанија имале су постати аутономне, Грчка да добије Тесалију и Крит, а **Цариград да постане слободан град.**

Осећајући, да ће Србија и Црна Гора изгубити рат, и потребу да се и сама умеша, Русија позива Аустрију, да заратe са Турском, и то да Аустрија заузме Босну и Херцеговину а Русија Бугарску. Како је ово било у супротности са **Париско-Кримском одлуком**, по којој је Турској загарантован интегритет и Црно-морска обала неутрализована, то **Аустрија почетком 1877 закључи са Русијом само уговор о неутралности,** но са правом да може заузети Босну и Херцеговину; овај уговор је и био разлог да је Аустро-Угарска одбила предлог Енглеске да Русију зауставе у току самога рата са Турском.

После дуге и крваве опсаде Плевне, где је помогоше и Румуни, и после победе на Шипки и Розалити, Русија примора Турске да закључе примирје у Једренима и усвоје индиктиране им услове мира у Сан Стефану (3. марта 1878. год.).

Видећи јасну тенденцију Русије, **да огромним границама нове Бугарске, ствара једну руску губернију на Балкану** ради осигурања захвата Цариграда и мореуза и видећи на тај начин угрожену главну **германско-аустријску линију Берлин—Београд—Софија—Цариград—Багдад—Персијски залив**, Аустрија, и ако јој је дато право окупације Босне и Херцеговине, плаши се од руских смерова и тражи конференцију за **ревизију Сан Стефанског уговора**; ово је било потенцирано и **нашим протестом**, због давања Бугарској не само безспорно чисто српских територија, које су под Турцима, већ и оних области, које смо ми ранији ослободили у току тога самога рата. **На Потсдамској конференцији**, која је овоме последовала, Сан Стефански уговор је анулиран, ми смо добили нова 4 округа (Нишки, Врањски, Лесковачки и Пиротски), државну и црквену самосталност; Бугарска се простире до Балкана, постаје вазална Кнежевина са изборним Кнезом; Румелија добија турског гувернера и аутономију: Аустрија Босну и Херцеговину на триседетогодишњу владавину, ради увођења реда, а затим да је опет преда Турској; дозвољено јој је да у Санџаку држи гарнизоне и спроводи нужне јој путове; Црна Гора да се пусти на Јадранско море и да добије Барско пристаниште.

Од овог момента Аустрија постаје Балканска сила и све своје силе упире да осигура свој утицај, како би лакше извршила продирање кроз Санџак за Солун и преко Србије и Бугарске за Цариград.

1879. Аустрија успева да, противно руским жељама, Бугари изабере за Кнеза Александра Батенберга а не једнога руског кнеза, но када овај, руковођен ипак руском политиком организује устанак у Румелији и улазн са војском у Пловдив, кога му предаје дотадањи гувернер Гаврил Паша, готово без отпора, и проглашује присаједињење Румелије Бугарској, тада а да се неби отворено замерила Русији, пошто Турска не реагира због овог отуђавања њене територије, она наговара Краља Милана, да он нападне Бугаре и спречи присаједињење, које је кварило досадању ратнотежу сила; он пак брз и плаховит наређује мобилизацију; не чека њено потпуно извођење, већ само са првим позивом, са војском од непуних 60000 људи, подељених на два фронта (Софијски и Тимочки), удара на Бугарску, и док се северна војска успешно креће и заузимље Кулу и Белограчник, јужна војска заузимље Драгоман и стиже пред Сливницу.

Када се узме у обзир, да је осамнаест година пре тога, Кнез Михајло са бугарским поглаварима и емигрантима закључио договор о ослобођењу Бугарске и њеном у једињењу са Србијом, да су буквари и просветне школске књиге за бугарски народ штампане у Београду у Државној штампарији, да је била у нашем народу развијена једна велика патриотска пропаганда за ослобођење браће Срба и Бугара од турског ропства, онда није ни чудо, што наша војска, укојој се је свако питао: „Зар на браћу Бугаре“ и осећао душевну депресију, што не помаже, већ одмаже, ослобођење Крста од Некрста, да наша војска није имала, нити воле, нити елана, да ратује, те није ни чудо, да када су Бугари, видећи неактивност Турску, са великом војском, коју су руски генерали били спремили за борбу са Турском, и пребацивши је већим делом противу Срба, успели да наше наступање зауставе, и благодарећи онда још слабо организованој санитетској служби, због извесне помешње у нашој Врховној Команди, изазване нетачним извештајима, приморали нашу војску на повлачење, и то до самог Пирота, где је она, тек тада, видећи да почиње да губи своју родну груду, почела да даје крваве отпоре.

Аустрија, видећи Краља Милана у тешком положају, а имајући према њему обавезу из фамозне Тајне конвенције, коју је он 1881. год. био закључио, ради заштите своје династије, а против интереса свога народа, **ставља ултиматум** да се рат одах прекине.

Бугари, заведени и руковођени непријатељима Словена, у пасивном држању нашег народа, у место саосећања виде слабост, користе ову грешку краља Милана и трубе на све стране, чак у носе и читаве пасусе по својим народно-васпитним књигама, како су необучени и слабо опремљени бугарски новобранци, тукли старе српске ветеране, а недовољни млади официри тукли опробане и искусне српске генерале. Но ова њихова раздувана заблуда постала је за њих фаталним миражом, јер при првом оружаном сукрета са Србима на Брегалници, и ако су били и бројно надмоћнији и у далеко повољнијем стратегијском обухвату, они су били потучени исто онако као и за време Душаново на Велбужду.

Но ехо ове њихове **назови победе** било је за нас врло неповољно, јер је штетно утицало на наше људе, који су се налазили под Турцима. Бугарска, је **тада већа просторно и бројно, а привидно и војнички јача, потпомогнута више од Руса и Егзархије, толерирана боље од Турака** (јер имају и своје владике и своје школе, а српске књиге у то доба биле су забрањене и ми нисмо имали ни једног владику вити школу), давала више наде на брзо ослобођење и заштиту, него Србија, коју раздиру династичке и партијске размирице — сем тога, Бугари, осећајући да ће у далеком снажењу Србије број слободних Срба (који је у то доба био мањи од слободних Бугара), расти прираштајем из ослобођавајућих области и да ће се ускоро наћи у једној многострукој мањини, развили су све своје силе, да што већи део Македоније уграбе пре нашег националног уједињења, ово у толико пре, што је тамошњем хришћанском живљу било готово свеједно, дали ће га ослободити Срби или Бугари, главно му је било само да се што пре ослободи турског зулума — тим пре, што су му и по религији и по језичном дијалекту били готово подједнако блиски и Срби и Бугари, а национално осећање било је дугогодишњим ропством, и ако у срцу душанової Царства, и сувише отупило. Турци пак тежење између Срба, Бугара и Грка гледали су са благовољењем, јер за њих је било у толико боље, у колико се ђаури међусобно више кољу.

Пошто је руским утицајем **Кнез Батенберг збачен**, то је опет аустријским заузимањем доведен на бугарски престо **Фердинанд Кобург, немачки принц а аустријски официр.** — Ова околност је сада још више погоршала наш положај у Македонији, јер сада Аустрија, која ужива јак утицај код Турака, помаже далеко више Бугаре но до сада.

Да би парирали рад Бугара, **ми успевамо да добијемо у Скопљу и Призрену две владике** и када смо отворили **српске школе у Косовском, Скопском и Солунском вилајету,** наш утицај у народу почео је веома да се осећа, а Бугари, видећи, да сваким даном све више губе и да се на културно-националном пољу са нама не могу носити прибегавају скривеној четничкој акцији „ками и мартинца“.

Да би се поправило стање хришћана, Русија и Аустрија израдиле су **реформни програм у Мирцштегу** и Турска и ако га је у почетку одбила, ипак га крајем 1903. одобрава и уводи, **под руководством Италије, реформну Македонску жандармерију** састављену од офи-

цира Великих Сила; у Скопљу и према нашој граници били су аустријски официри, што је нашем националном раду и четничкој акцији, којом смо и ми и Грци реагирали Бугарима, нанело велике штете, јер су они удружени са Бугарима и Турцима ометали сваки наш рад и спречавали сваки покрет. Ово је још већма било потенцирано Царинским ратом Србије са Аустријом, који је избио 1906. год.

Осећајући да југословенска идеја заузимље све више маха, Аустрија се носи мишљу да угуши слободну Србију и да онда уведе **тријализам** у својој Државној управи. Да би ово лакше извела, она ступа у преговоре са Турском да јој дозволи да спроведе **железничку линију кроз Санџак**, и да на тај начин веже Босанске железнице са Солуном. Цењећи војнички значај те аустријске тежње, Србија одмах тражи као рекомпензацију **спровођење Јадранске железнице** за везу са морем и Русијом, **Русија и Енглеска траже спровођење реформи**; у ово време **Арбанаси су у устанку** против Централне власти, једновремено бесни велика **четничка акција.**

Све се је у ово доба окомило на слабу Турску Управу, која је срљала у пропаст — ради њеног спаса, а у страху од **„смртног удара"**, који су Турској припремали на састанку у Ревалу 9 и 10 јуна 1908. г. Енглеска и Русија а са њиховим **реформним програмом**, који је био безобзиран у предстојећој **подели Турске**, избила је и **Младотурска Револуција**, која је имала карактер западно европске демократије, дајући равноправност свима. Цар Абдул Хамид дао је **државни устав**. Питање о санџачкој железници, реформама, жандармерији, све је отишло у заборав, а четничке организације се, као излишне, распуштају. **1909. контра-револуција** не успева да обори режим, но Абдул Хамид, због учешћа бива збачен и интериран у Солуну, а на његово место доведен његов брат Мухамед V.

Аустрија, уплашена од младотурске реорганизације и привидне стабилизације, решава да изврши анексију. Споразумевши се са Русијом и Италијом у Бухлави 5. октобра 1908. **извршава анексију**; истог дана Бугарска збацује Турско вазалство и проглашује Краљевину, Турска се противи, но за суму од 54. милиона круна одобрава анексију; Србија огорчено протествује; Аустрија сматра згодан моменат да нападне и уништи Србију, али јој не одобравају Велике Силе, и она се задовољава **изнуђеном од Србије изјавом „да** анексијом српска права нису повређена, да ће престати са протестима и опозицијом и да ће променити правац политике према Аустрији"; Србија је под притиском Великих Сила морала ово да испуни.

Да би Србију показала у очима света као земљу немира, завера, револуција и убистава, за коју је пропаганду трошила велике суме, и на тај начин лакше добила мандат, да је окупира, Аустрија је створила и два велеиздајничка процеса и то од марта до децембра 1909. Фридјунгов-бечки, а у мају 1909., Настићев-загребачки, који се оба свршавају њеним јавним бламажом. Арнаутски устанак у лето 1909. заузео је велике размере, послане војске са Цавид и Тургут пашом не успевају да га угуше, већ се он све више развија у 1910. и 1911., и тек када на крају Велике Силе врше пресију на Црну Гору, успева се ликвидирање истог.

За време анексионе кризе Крит се је одметнуо од Турске и објавио присаједињење са Грчком, но Турци успевају да га ипак одрже. Немачка, да би помогла и више обвезала Турке, шаље 1909. год. ф. д. Голца ради реорганизације турске војске. 1911. Турска води неуспешан рат са Италијом у Триполису. Све ово као и околност да младотурски режим води једну панисламску националну политику, безобзирну у мухамедизирању становништва, довело је Балканске државе до одлуке да међусобно образују Балкански савез и изврше деобу Европске Турске. Русија је овај савез по готову и саздала; Србији је претила Аустрија, а једновремено за њу је излаз на море био економно животно питање; Бугарској је претила Румунија, која је имала тајну конвенцију са Аустријом, сем тога и њој и Грчкој (Крит) прети опасност од снажења Турске, а свима се све више измиче могућност, да ослободе подјармљену браћу; 29. фебруара 1912. год. потписан је између нас и Бугара уговор о савезу, у мају између Бугарске и Грчке, а ми и Црна Гора смо са Грчком потписали само споразум за заједничку акцију. Црна Гора је објавила рат 8. октобра 1912.; Србија поставила истог дана ултиматум а 13. окт. објавила рат.

Да би парилала очигледне намере Србијине и евентуалан успех, Аустрија са Италијом на неколико дана по објави рата закључује у Сан Росиоре споразум о аутономији Албаније, а којим се је Србији спречавао излаз на море.

Потпуно наоружана и финансијски јака са неописаним одушевљењем, кренула је српска војске у свети рат за ослобођење, и у неодољивом налету у великој бици на Куманову и Битољу потукла турску војску и ослободила за непун месец дана сву стару Србију и Македонију; до 16. новембра заузимље Љеш и Драч, сву Северну Албанију, долази пред Скадар, кога Есад Паша после дуге и упорне одбране, најзад предаје Црној Гори; но ипак по свршетку рата Конференција амбасадора, по упорном захтеву Аустрије, Италије и Немачке, одбила је Србију и Црну Гору од Албаније, са обавезом, да ће се Србији одобрити економи излаз (Сан Ђовани) а Црној Гори финансијска помоћ. Једновремено са опсадом Скадра, вршена је и опсада Једрена.

За време поменутих преговора, а да би изазвала Србију и напала је, Аустрија раздува измишљену аферу о увреди њеног **конзула Прохаске** из Митровице; када ово није успело, онда наговара Бугаре, да у спорном питању о подели Македоније не попуштају и не приме арбитражу Руског Цара, већ да нас нападну. **Спор између нас и Бугара** био је у томе, што су се Бугари за кооперацију у ослобођењу Македоније, које је једино и било нашим уговором предвиђено, обавезали да нам упуте **100 000 војника**; у место тога они одмах по објави рата најављују да ову војску не могу послати, већ упућују једну слабу дивизију (Рилску), која се фиктивно води под командом наше II. армије а у ствари она извршава само политичко-окупациона наређења своје врховне команде и поседа територију, коју смо ми ослобађали; за то време Бугарска са главном својом силом **ослобођава Тракију** и двојно увеличава бугарску територију; не могући да заузме сама својим силама Једрене она од нас још тражи помоћ и ми јој упућујемо у **помоћ II. армију (50 000 људи) и сву тешку артилерију.**

Према томе јасно је да **Бугарска не испунивши обавезе** предвиђене уговором и не давши ни једну жртву за ослобођење Македоније губила је и право на све оне користи, које је уговор предвиђао, а сем тога **пошиљком војске на Једрене ми смо извршили једну прекоуговорну операцију**, која нам је давала право на извесне компензације, ово у толико пре, што није превиђао огромно ширење Бугарске у Тракији, за које су наше победе у Македонији биле од пресудног значаја, а што је из основе мењало однос наших сила. И сада у место као и ми, **да приме безусловно арбитражу Русије**, што је било и предвиђено уговором за случај неспоразума, **они нас изненада нападају** 30. јуна 1913. год. У крвавој бици на Брегалници, која је трајала равно месец дана, они су и ако бројно јачи и у повољнијем стратегијском обухватном положају, били до ноге потучени, а да би им разочарење било што веће, **Турци** су искористили овај моменат бугарског пораза и поново заузели **Једрене, Киркилисе и добар део Тракије; Грци** који су такође били нападнути заузели су добар део Македоније а изазвана Румунија са војском прелази Дунав и не наилазећи никакав отпор заустављa свој марш за Софију; на Букурешкој конференцији, која је извршила рекапитулацију Балканског рата, и поред свега заузимања Аустрије, Бугарска је изгубила Добруџу у корист Румуније, а Македонија би подељена између Србије и Грчке. Исто онако, како је на Букурешкој конференцији радила противу нас, исто тако је Аустрија радила и на ревизионој Лондонској конференцији за одређивање граница нове Албанске државе. У јесен 1913. год. избија Албанска побуна и њихов напад на нашу територију; ми га одбијамо поседајући стратегијске граничне тачке.

У ово доба спада долазак немачке реформаторске мисије Лимана фон Сандерса у Цариград, што изазива интервенцију сила споразума; 7. марта 1914. долазак принца Вида на Албански престо, у мају он се спасава на једној италијанској лађи од националних устаника а у септембру исте године напушта земљу, да се више у њу не повратн.

Балкански ратови подигли су високо углед Србије а код потиштене браће у границама Аустро-Угарске засветлела је нада на ослобођење јаче него икада, и док се у Србији скупљају конгреси југословенских књижевника и конференције културних и националних радника, дотле значај српско-хрватске коалиције народних посланика из Хрватске, Славоније и Далмације има све већи утицај а паралелно са овим почиње по свима словенским местима нагло отварање омладинских националних организација. И ако је све ово био резултат опште народног осећања и полета, које се није могло угушити никаквом акцијом ни званичне Аустрије, ни званичне Србије, ипак Аустрија осећајући, да је пропустила два погодна момента да нас нападне (анексиону кризу и нашу борбу са Бугарима), тражила је сада и морала наћи ма какав повод да нас нападне и уништи, јер је за њу било у питању бити или не бити, а сем тога велики новчани издаци чињени због делимичне мобилизације за време анексионе кризе и балканског рата требали су се оправдати и покрити; у спремању да нас нападне, случај јој је повод сервирао.

У лето 1914. год. Аустро-Угарска изводи маневре у Босни са маневарском предпоставском рат са Србијом и на терену према

Србији. Да би национално осећање најчистијег српског народа у Босни још више унизио Франц Фердинанд, долази у Сарајево, да на сам Видовдан, 28. јуна држи смотру аустро-угарским трупама, и то на најсветији празник српске жалости, дан кога је Србин некада, пре 500 година изгубио своје Царство на Косову, дан, кога се тамо преко Дрине, у слободној Српској Краљевини, по свима црквама врше црквени парастоси и смотра српске слободне војске — тог дана Франц Фердинанд игноришући најсветије народно осећање у срцу српском у Сарајеву, својим презирућим господарским ставом указује сву беду народног ропског положаја.

Да су хиљаде српских срца крвавиле од увређеног националног частољубља, и да ће се наћи неко, код кога ће планути варница осветe и, презревши смрт, одати одушке своме националном гневу и убити мрског насилника, могло се је без дубоког размишљања претпоставити, јер је у то доба, када се је сазнало о маневрима и одласку Франца Фердинанда у Сарајево и најпростији сељак из Краљевине Србије, осећајући страховити и безазаштитни положај ратовима исцрпљене своје отаџбине, обузет расним саосећањем и предосећањем, свестан компликација и страшне опасности, која прети Србији од Аустрије, са жебљом и брижно изговарао „убиће га Бога ми!"

Да је Краљевска Влада, да је цео народ из Краљевине Србије у то доба био против ма каквих заплета ратних компликација, очигледно је свакоме, јер народ, који је 1912 и 1913 издржао два тешка рата, једну колерну епедемију и одбио Албански напад, биоје исцрпљен материјално, физички и финансијски, био је без оружја, оруђа и муниције, осећао се је потпуно неспособан за рат ма са киме, а најмање са једном великом и одморном силом, која је до зуба била наоружана и у сваком погледу спремна. Но судбина је хтела да буде друкчије и када бомба једног народног осветника — Чабриновића — није оборила мрског насилника, онда је то учинила револверска кугла његовог друга — Гаврила Принципа — и Франц Фердинанд је био убијен (куким случајем од исте кугле и његова супруга).

И ако су атентатори били из самог Сарајева и атентат извршен на аустро-угарској територији и пред очима аустро-угарске полиције, и ако су атентатори аустро-угарски поданици, и ако је самом аустријском истрагом утврђено да Влада и народ из Краљевине Србије са њиме не стоје никаквој вези, ипак је овај случај требао да се искористи против Србије и она нападне и окупира, јер српски народ је крив што је жив!

На седници одржаној у Бечу 2. јула 1914. г. под председништвом графа Берхтолда, а којој су присуствовали граф Штирк, граф Тиса, Министри Билински и Кробатин, фон Хецендорф и адмирал Кајл, донета је одлука да се Србији објави рат а Велике Силе обавесте, да он неће бити ни освајачки ни анексиони, но извесне коректуре границе или смањење граница Србије у корист неке друге државе нису искључене; исто тако да ће окупација бити прелазна. Да би пак рат био објављен требао је Србији бити дан такав ултиматум, који она не би могла примити, те је на тој седници и редигован текст ултиматума, који је 25. јула предао нашој Влади, аустро-угарски посланик у Београду барон Гизл.

Овај ултиматум је јединствен по својој безобзирности и насилничком омаловажавању, јер захтева, да наша Влада безусловно и без измене објави послати јој текст изјаве, да је Она, да су српски официри и чиновници, српске просветне и националне организације, сви они, саучесници у извођењу Сарајевског „злочина", осем тога да забрани све публикације, које би ма у чему непријатно тангирале Аустро-Угарску, да се распусте све националне организације, униште и забране све књиге, које би ма у чему неповољно тангирале њене интересе, да се из војске и државне службе отпусте Аустрији непријатни официри и државни чиновници, које би она накнадно именовала, а као кулминација свега, тражи да она — Аустрија држи стално у Србији своје државне органе, ради угушивања превратничких покрета противу њеног територијалног интегритета, другим речима да Србија капитулира на свагда својом независношћу. Одговор је тражен за 24 сата.

Тешког срца са страшним душевним револтом Српска Влада врши принудну капитулацију и даје изјаву, да ће испунити сва требовања сем последњег, које негира државно достојанство и независност Краљевине, но да би и по овој тачци умирила Аустро-Угарску, она изјављује, да је вољна, да се покори решењу Међународног суда у Хагу или Великих Сила, којима би се овај спор имао да преда на обавезно решење. Одговор ie предат на време.

Аустрија решена да Србију уништи, опозива свога Посланика и радиограмом од 28. јула 1914. год нам објављује рат, наводећи, да јој наша Влада није дала повољан одговор и да је принуђена да силом оружја заштити своја права и своје интересе; авизо за мобилизацију она је била већ издала 21. јула.

И у овом страшном и очајном часу, по српском народу од уста до уста постављало се је једно питање: „шта ће рећи Руси?" — И племенити наш велики руски брат одговорио је на то својим царским телеграмом од 27. јула: „Докле год буде и најмање наде, да се избегне проливање крви, сви моји напори тежиће томе циљу. Ако пак не успемо, у пркос наше најискреније жеље, нека Ваше Величанство буде уверено, да ни у том случају Русија неће напустити Србију". И српски народ сазнавши да неће бити сам, а свестан да је у питању не сам његово биги или не бити, већ и судбина све његове под Аустријом подјармљене браће, хвата се оружја са чаретом и једином одлуком: **„победа или смрт"**.

Сви покушаји енглески и француски, да се аустријски услови ублаже остали су без успеха, јер Немачка упорно заступа гледиште да Аустрији треба оставити одрешене руке у погледу решења спора са Србијом. 26. јула енглески посланик у Берлину предлаже конференцију Енглеске, Немачке, Француске и Италије у Лондону, да се спорно питање реши, али Немачка поново одбија мешање у овај спор, а када Русија 29. јула наређује мобилизацију 4 пограничка војна округа према Аустрији, Едвард Грej ради умирења јавног мнења изјављује да се и у случају окупације Београда, може успешно посредовати, а једновремено позива Немачку, да она сама укаже пут за мирну ликвидацију овог спора; Немачка оставља Велике Силе без одговара до 31. јула, када Аустрија која је због објаве рата Србији наредила делимичну мобилизацију, као одговор на руску делимичну мобилизацију наређује своју општу мобилизацију; Русија на ово одговара истога дана такође општом мобилизацијом, јер јој је сада јасно, да су Немачка и Аустро - Угарска решене да воде рат; Немачка, која је већ као одговор на руску мобилизацију, наредила припремну мобилизацију (Kriegsgefahrzustand), ставља Русији истога дана ултиматум, да у року од 12 сати обустави мобилизацији у противном објавиће рат, а када Русија на овај дрски ултиматум и не одговори, Немачка 1. августа објављује Русији рат. Једновремено са руским, Немачка је послала била и Француској ултимативан захтев, да јој у року од 18 сати одговори, да ли ће остати неутрална у случају немачког рата са Русијом; Француска као савезница Русије, наредила је и сама мобилизацију одмах после Немачке и пошто Немачка добија неповољан одговор, то под измишљеним поводом, да су француске трупе 2. августа на више места повредиле немачку границу, објављује рат и Француској (3. августа); устог дана Немачка заузимље Луксембург и ултимативно тражи од Белгије дозволу, да са својом војском поседне и прелази њену територију (да би са севера упала у Француску, пошто је француски гранични фронт према неутралној Белгији био слабо утврђен), и обавезује се, да ће надокнадити све ратом проузроковане штете и по свршетку рата евакуисати поседнуте области, у противном прети, да ће сматрати Белгију као непријатеља и силом оружја себи заузети оно, што сада лепим тражи. Белгија одбија захтев и Немачка 4. августа упада у Белгију.

Енглеска, која је још 26. јула тражила изјаву од Француске и Немачке, да ће обе поштовати неутралност Белгије, не добивши дотле изјаву Немачке, захтева од ње, да ултиматум повуче, а када она изјављује, да то не може да учини, онда јој Енглеска верна својим традицијама, у заштиту Белгије и ради испуњења свечано датих писмених уговорних обавеза 4. августа објављује рат „и то само због једног парчета хартије", како се је изразио немачки канцелар фон Бетман-Холвег огорчен поступком Енглеске.

На овај начин у међувремену од 28. јула до 4. августа заратиште с једне стране: Аустро-Угарска и Немачка а с друге стране: Србија Црна Гора, Русија, Француска, Енглеска и Белгија; ускоро затим (23. августа) Јапан се придружује Споразуму; Турска објављује рат Русији 1. нов. 1914; Италија, Аустро-Угарској 23. маја 1915; Бугарска напада Србију 14. октобра 1915; Немачка Португалији 9. марта 1916; Румунија Аустро-Угарској 27. августа 1916; Немачка Румунији 28. августа 1916; Италија Немачкој 28. августа 1916; Америка Немачкој 6. априла 1917; Куба Немачкој 7. априла 1917; Сијам Немачкој 23. јула 1917; Либерија Немачкој 6. августа 1917; Кина Немачкој 14. августа 1917; Бразилија Немачкој 26. октобра 1917; Америка Аустрији 7. децембра 1917; Панама Аустрији 11. децембра 1917; Куба Аустрији 12. децембра 1917; Никарагуа Немачкој 7. маја 1918; Коста-Рика Централним Силама 25. маја 1918; Хајити Немачкој 17. јула 1918; Хондурас Немачкој 21. јула 1918 и Румунија Немачкој 12. нов. 1918.

IV. РАТ НА БАЛКАНУ.

А. ОПЕРАЦИЈЕ 1914. ГОДИНЕ.

Српска војска завршавала је концентрацију 10. августа 1914. год овако:

Врховна Команда у Крагујевцу.

Врховни Командант Њ. Кр. В. Престолонаследник Александар.
Начелник Штаба војвода Радомир Путник.
Помоћник Начелника Штаба ђенерал Живојин Мишић.

I. армија, ђенерал Бојовић, са главном снагом од 3 пешад. дивизије на простору: Рађа–Паланка–Топола, а са деташманима од 1 пеш. дивизије код Пожаревца и од једне, пешадијом ојачане, Коњичке дивизије код Смедерева.

II. армија, ђенерал Степановић, са главном снагом од 3 пеш. дивизије на фронту: Аранђеловац–Лазаревац, а са деташманом од 1 пеш. дивизије код Београда.

III. армија, ђенерал Јуришић, са главном снагом од 1 пеш. дивизије код Ваљева, а са деташманима-здруженим одредима-код: Обреновца, Шапца, Лешнице и Лознице.

Ужичка војска, ђенерал Божановић, са главном снагом од 1 пеш. дивизије код Ужице, а са деташманима - здруженим одредима-код: Бајине Баште, Мокре Горе и Прибоја.

Аустро-Угарска војска, имала је завршити концентрацију 14. августа овако:

II. армија, ђенерал ф. Ермоли, са 7. корпусом на Дунаву од Базјаша до Панчева; са 4. и 9. корпусом на Сави од Земуна до Митровице.

V. армија, ђенерал ф. Франк, са 8. и 13. корпусом и 1 брдском бригадом на десној Дрини од Бељине до Зворника.

VI. армија, фелдцајгмајстор Поћорек, са 15 корпусом на фронту: Власеница–Вишеград, а са 16. корпусом на фронту: Горажда–Фоча и према Црној Гори. Све трупе 6. армије биле су брдске формације.

Стратегијска резерва од 1 пеш. дивизије у Сарајеву.

Први операцијски план Српске војске био је овакав: **I. армија** брани долину Вел. Мораве; **III. армија** штити правце са Саве и Дрине ка Ваљеву; **II. армија,** као маневарска, дејствује у бок главне аустријске снаге, која би са Дунава предузела наступање ка I. армији, односно са Саве ка III. армији; **Ужичка војска** прикива што јаче аустријске снаге за горњу Дрину и брани долину Западне Мораве, ако би била приморана на одступање.

Први операцијски план аустријске војске био је овакав: **II. и V. армија** обухватно наступају ка Ваљеву,а затим ка Крагујевцу; **VI. армија** наступа ка Ужици, а затим ка Крагујевцу.

Али, 4. августа ступа Русија у рат против Аустро-Угарске, која, услед тога, објављује општу мобилизацију своје војске и исправља свој операцијски план према Србији овако: **II. армија** демонстрира на Дунаву и Сави до 18. августа, а затим се пребацује на руски фронт: **V. и VI. армија образују „Балканску војску"** под командом Поћорека, који и даље остаје командант VI. армије. „Балканска војска" добија задатак да предузме офанзиву и то: **V. армија** ка Ваљеву, а **VI. армија** ка Ужици, заштићавајући се према Црној Гори, која је 5. августа такође ступила у рат против Аустро-Угарске.

1. Церска битка.

По горњем плану, а да би се искористило и демонстративно дејство II. армије до њеног одласка на руски фронт, аустријска **„Балканска војска"** предузима офанзиву и то: **V. армија** прелази Дрину према Лозници и Лешници 12. августа, и ако још није била потпуно завршила концентрацију; **II. армија** истог дана предузима страховито бомбардовање: Београда, Обреновца и Шапца, пребацујући 1 пеш. пук преко Саве код Шапца; **VI. армија** продужава концентрацију ка фронту Вишеград–Фоча, према коме су се појавили већ предњи делови српске Ужичке војске и Црногорци.

Српска главна снага, под заштитом **III. армије** предузима маршманевар у северо-западном правцу и то: **II. армија,** остављајући деташман код Београда, креће своје 3 пеш. дивизије са фронта Аранђеловац –Лазаревац у правцу Шапца; **I. армија,** остављајући деташман код Пожаревца и Смедерева (сем Коњичке дивизије) креће своје 3 пеш. дивизије на фронт Аранђеловац–Лазаревац, упућујући Коњичку дивизију ка Убу у састав II. армије; **Ужичка војска** предузима офанзивни притисак на горњој Дрини према Вишеграду.

Пошто се уведело, да **II. аустријска армија** на Дунаву и Сави демонстрира и да се њен одред, који је заузео Шабац даље не креће, међу тим **V. аустријска армија** надире са Дрине ка Ваљеву, Српска Врховна Команда предузима груписање главне снаге за битку овако: **II. армија,** са 1 пешад. дивизијом прикива аустријску снагу код Шапца; Коњичку дивизију упућује у Мачву у циљу расветљавања ситуације и осигурања бока главне снаге, а са 2 пешад. дивизије предузима покрет од Уба преко Вел. Бошњака ка Текеришу у циљу удара у леви бок **V.** аустријске армије. **I. армија** креће се ка Ваљеву као стратегијска резерва; деташмани код Обреновца, Београда и Пожаревца остају на својим местима за заштиту северног фронта.

Још ноћу 15.-16. августа, предхотница 1 дивизија **из II. српске армије** напала је изненада на преноћиште код Текериша (на Церу), 1 дивизију **V. аустријске армије** тако, да се у целини, није више појављивала у току ове битке.

У току 16., 17., 18. и 19. августа вођена је знаменита Церска битка, прво на линији: Шабац–Текериш–Јаребице–Крупањ, а затим на линији: Шабац–Текериш–Завлака. Најјаче надирање V. аустријске армије било је на правцу од Крупња на леви бок III. српске армије, која је давала снажан отпор на фронту, прво код Лознице, затим код Јаребице и најзад код Завлаке, куда је била приморана на повлачење због угрожености свога левог бока, док најзад није стигла 1 дивизија из **I. српске армије** од Ваљева преко Пецке, и успела да парира ову опасност по III. армију.

Распоред обостраних снага 19. августа у решавајућој фази Церске битке био је овакав:

Код Шапца: 1½ пешад. дивизија II. аустријске армије против 1 пешадијске и 1 коњичке дивизије II. српске армије.

Код Текериша (на Церу): 1½ дивизија V. аустријске армије против 2 дивизије II. српске армије.

Код Завлаке: 3 дивизије V. аустријске армије против 2 слабе дивизије III. и 1 свеже дивизије I. српске армије.

У овој веома крвавој битци, **V. аустријска армија** претрпела је пораз, услед бочних удара код Текериша и Завлаке и повукла се хитно на леву обалу Дрине, и ако још 2 дивизије I. српске армије нису биле употребљене. **Делови II. аустријске армије** предузимају јачу офанзиву са 2 дивизије код Шапца, тек после пропасти V. аустријске армије. Благовременим појачањем српских трупа код Шапца са 1 дивизијом **I. српске армије,** непријатељ је и овде потучен и пребачен на леву обалу Саве; **VI. аустријска армија** успела је да потисне српску Ужичку војску од Вишеграда, али није могла искористити овај успех услед пропасти V. армије, којој је морала хитати у помоћ, у циљу заштите северне Босне.

24. августа није било ни једне организоване јединице аустријске војске на српској територији. Поред многобројних заробљеника, у руке победоносне српске војске пало је: 50 топова разног калибра са 86 муниционских кара и доста другог ратног материјала.

За заслуге стечене у овој битци, Командант II. армије, ђенерал Степановић, унапређен је у чин војводе.

За време ове прве аустријске инвазије у Србији, аустро-угарска војска починила је страховита зверства и свирепства у Мачви и Јадру.

2. Битка на Дрини.

После Церске битке **II. аустријска армија** пребачена је са српског на руски фронт, оставивши само 1 дивизију на Сави под командом ђенерала Крауса; **V. армија** уређивала се на левој обали Дрине на фронту Белина–Батар, а **VI. армија,** оставивши само 1 брдску бригаду на горњој Дрини, пребачена је ближе V. армији, на простор: Зворник–Сребрница–Власеница, где је доведена и стратегијска резерва (1 дивизија) из Сарајева.

Савезници Србије, а нарочито Русија, захтевали су да српска војска продужи офанзиву и онемогући аустријској војсци одлазак на руски фронт.

Верна својим савезницима, и ако веома оскудна у ратном материјалу, који је у многоме био угрожен још у Балканском рату 1912. и 1913. г., Српска Врховна Команда излази на сусрет савезничком захтеву и ствара овакав план: **I. армија,** са 2 пешадијске и 1 коњичком дивизијом прелази Саву према Купинову и наступа у Срем. Ову операцију потпомаже II. армија са 1 пешад. дивизијом демонстративним дејством код Митровице. **Ужичка војска,** прелази горњу Дрину код Вишеграда и наступа у Босну. За ово време **II. армија** брани доњу, а **III. армија** брани средњу Дрину са по три своје пешад. дивизије. Деташмани код Београда и Пожаревца, сведени већином на трупе 3. позива, остају на својим местима.

Офанзива је отпочела 6. септембра. По цену пораза 6 батаљона и 3 топа, који су, из 1 дивизије II. српске армије у циљу демонстрације, пребачени на леву обалу Саве источно од Митровице, **I. српска армија** успела је да пређе Саву према Купинову и да предузме успешну офанзиву у Срему.

Али, командант аустријске **„Балканске војске“** Пођорек, у циљу парирања офанзиве српске војске у Срему, предузима 8. септембра снажну офанзиву на Дрини и то: са **V. армијом** против **II. српске армије**, а са **VI. армијом** против **III. српске армије**.

Усљед овога, српска Врховна Команда обуставља успешну офанзиву **I. армије** у Срему и пребацује обе њене пешад. дивизије преко Ваљева ка Крупњу на угрожено лево крило **III. армије**, а коњичку дивизију упућује на појачање II. армије, и ако је она успела да **V. аустријску армију** заустави на обалама Дрине.

Офанзива аустријске **„Балканске војске“** заустављена је, не само упорним и крвавим борбама на фронту појачане **III. и II. армије**, већ и наступањем српске **Ужичке војске**, уз садејство са Црногорцима, ка Власеници и Сарајеву у позадину **VI. аустријске армије**.

Видећи опасно дејство по десни бок и позадину VI. армије, а немајући снаге да Србе потисне на главном фронту, Пођорек захтева хитну помоћ од Врховне Команде Целокупне аустријске војске. Брзо дошавшим појачањима из унутрашњости Монархије, организована је, не само заштита бока **VI. армије**, већ је **српска Ужичка војска** потиснута натраг ка Вишеграду. У овом времену од трупа у Срему, после одступања **I. српске армије**, Аустријанци су формирали **Комбиновани Корпус**, под командом ђенерала Крауса и пребацили га преко Саве северно од Шапца, у циљу удара у десни бок и позадину **II. српске армије**.

Настале су огорчене борбе на једном дугачком фронту: Шабац–Митровица–Лешница–Лозница–Крупањ–Љубовија–Бајина Башта–Вишеград, које су прешле у једну дуготрајну **„позицијску битку“**. —

Код српске војске, за време ове битке, настала је велика исцрпљеност у људству, јер рекрути још нису могли бити уведени у строј, а затим и у материјалу сваке врсте, нарочито у артилеријској муницији, која су очекивала сваког дана да преко Солуна стигне из Француске.

Видећи, да ће под оваквим склоностима бити изгубити, Српска Врховна Команда наређује постепено повлачење **I., II. и III. армије** за одбрану Ваљева, надајући се, да ће у томе времену моћи попунити редове новим људством и да ће дотле стићи очекивана муниција из Француске.

Опште повлачење ка Ваљеву предузето је 8. новембра, али под врло тешким околностима, јер се је са војском кретало и сво становништво, које није смело чекати по други пут аустријску инвазију.

До 14. новембра, све три српске армије биле су прикупљене за одбрану Ваљева и делимично попуњене рекрутима, али очекивана муниција још није добивена. Усљед овога, Српска Врховна Команда наређује повлачење све три армије на: десну обалу Колубаре, њене притоке р. Љига и на планину Суводор.

3. Колубарска битка.

Српска војска заузела је овакав распоред: **II. армија, војвода Степановић**, 3 пешадиске и 1 коњичка дивизија на фронту: Конатица–Лазаревац; **III. армија, ђенерал Јуришић**, 3 пешадијске дивизије на фронту: Лазаревац-Гукоши; **I. армија, ђенерал Мишић** (који је заменио ђенерала Бојовића, оболелог од поплеђене ране задобивене у бољу код Шапца), 4 дивизије на фронту: Гукоши–Суводор–Маљен.

До доласка на овај фронт, вођене су упорне заштитничке борбе. Са војском је оступала и маса становништва, која је у знатној мери ометала правилност повлачења војске.

На десном крилу II. армије, а на фронту: Конатица–Обреновац био је **Обреновачки одред**; трупе **„Одбране Београда“** на фронту: Остружница–Београд–Гроцка; **Браничевски одред** на фронту: Смедерево–Голубац, а **Ужичка војска** код Ужице.

Аустријска војска, гонећи опрезно главну снагу српске војске, избила је 24. новембра и то: **V. армија, ђенерал ф. Франк**-Комбиновани, 8. и 13. корпус, на фронт: Обреновац–Лазаревац; **VI. армија, фелдцајгмајстор Пођорек** — 15. и 16. корпус, на фронт: Гукоши–западне падине Суводора–Маљен.

Од 24. новембра отпочеле су огорчене борбе на целом фронту.

Најјачи притисак вршила је **VI. аустријска армија** на **I. српску армију**, Ситуација је била веома критична, с тога се Српска Врховна Команда **одлучује да напусти Београд,** да појача **I. армију** и да скрати фронт. У овом циљу **Трупе „Одбране Београда“** повучене су на положаје: Космај–Варовница; десно крило **II. армије са Обреновачким одредом** повијено ка положајима код Сибинице; **III. армија** заузела положаје на западним границама Рудника; **I. армија**, по предлогу команданта армије, повучена са Суводора на положаје западно од Г. Милановца; **Ужичка војска** повучена на положаје код Овчарско–Кабларске клисуре.

30. новембра, лево крило **V. аустријске армије**, не наишавши ни на какав отпор, креће се преко Колубаре. А сазнавши да су 2. децембра аустријске трупе из Земуна ушле у напуштени Београд, командант V. аустр. армије, ђенерал Франк, хита ка Београду да изведе свечан дочек својих победоносних трупа у српску престоницу.

Лако заузеће Београда, створило је код команданта аустријске **„Балканске војске“** Пођорека идеју о промени основнице и наслону на Саву, на коју избијају жељезничке пруге из Монархије, јер је, усљед дальне основице на Дрини и провалених у јесењем времену путева, војска врло рђаво снабдевана, да је наступило веома критично стање.

У овом циљу наређује, да **V. армија** са **комбинованим и 8. корпусом** избије на положаје јужно од Београда, те да, не само осигура држање ове важне тачке, већ и да офанзивом у правцу Аранђеловца снажно нападне у бок српску војску **„и да је као једну завесу савије у ролну“**; 13. корпус ове армије да се помера северно од Лазаревца. У исто време Пођорек наређује, да **VI. армија** рокира 15. корпус ка Лазаревцу, а 16. корпус да се, са заузетог Суводора, кога су Срби благовремено напустили, креће ка Г. Милановцу.

Ситуација српске војске, у овом времену била је знатно побољшана: муниција из Француске стигла и већ раздана дивизијама; трупе су попуњене рекрутима, а избегло становништво упућено у дальу позадину. Међутим, сазнало се о веома тешком стању аустријске војске. Стога се Врховна Команда одлучује да предузме општу офанзиву на целом фронту, што и наређује за 3. децембар.

Настао је судбоносан дан за српску војску: победити или изгинути. Све три српске армије и Ужичка војска, 3. децембра у јутро прелазе у енергичан напад, неочекиван од стране аустријске војске, која је у то време прослављала заузеће Београда и хитно вршила рокаду својих трупа ка северу.

Одлучан напад **I. српске армије** из **16. аустр. корпус** успешно је напредовао. У току 4. децембра заузет је Суводор. Извршен је одлучан пробој, који је дао сјајне резултате: **16. аустр. корпус** у паничном бегству одступа ка Ваљеву, што повлачи одступање и суседног **15. корпуса** на леву обалу Колубаре. Снажно гоњење оба ова корпуса од стране **I. српске** армије ка Ваљеву, убрзао их је натерало, да се спасавају преко Саве код Шапца; **13. корпус V. аустр. армије** предузима повлачење ка северу да би дошао у тешњу везу са 8. и комбинованим корпусом, који врше офанзиву од Београда ка Сопоту, против слабих српских трупа.

Видећи пораз **VI. аустр. армије**, Врховна Команда српске војске наређује промену фронта **II. и III. армије** ка северу те да, уз садејство трупа „Одбране Београда“, које су држале положаје према 8. и комбинованом корпусу **V. аустр. армије**, предузме снажну офанзиву; 11. децембра предузет је енергичан напад **на V. аустр. армију**, која је после упорних борби пребачена преко Саве и Дунава.

15. децембра, победоносна српска војска **ослобађа своју престоницу — Београд.**

За заслуге стечене у овој битци, командант I. армије ђенерал Мишић, унапређен је у чин војводе.

Са овим су завршене операције у 1914. г., у којима је српска војска показала **величину моралне снаге,** издржавши не само стојички петомесечну страшну кризу, већ успевши да је претвори у један величанствен успех, који је удармао темеље А.-Угарске Монархије и у сваком Србину створио велику наду на ослобођење, не само Срба, већ Хрвата и Словенаца испод вековног аустријског и мађарског ропства.

Б. ОПЕРАЦИЈЕ 1915. ГОДИНЕ.

Да би подигла своју савезницу Аустрију, која, после пораза у Србији беше морално јако посрнула, Немачка придобија Бугарску, да удруженом аустро-немачком-бугарском снагом прегази Србију и добије везу са Турском.

У септембру 1915. г. предузета је према Србији концентрација немачке војске, узете са руског фронта. Бугарска објављује 22. септембра мобилизацију целокупне своје војске, мотивишући овај поступак потребом преласка **„на обичне у оружану неутралност“**. Међу тим, по склопљеном уговору и војној конвенцији, Бугарска је имала извршити концентрацију своје војске на источном фронту Србије и предузети офанзиву, када аустро-немачка војска пређе Саву и Дунав и овлада Београдом.

Удружена аустро-немачка војска стављена је под команду маршала фон Макензена, који је добио задатак, да српску војску, уз припомоћ бугарске војске, одлучно потуче; да успостави што пре везу између Централних Сила и Турске и да ову везу осигура.

У овим циљу извршена је оваква концентрација:

Аустро-Немачка војска:

XI. немачка армија, ђенерал ф. Галвиц, 3., 4. и 10. немачки корпус на Дунаву од Базјаша до Панчева.

III. аустро-немачка армија, ђенерал ф. Кевеш, 8., 19. аустријски и 22. немачки корпус на Сави од Земуна до Бољевца, са деташманима код Митровице на Сави и код Бељине и Вишеграда на Дрини.

Обе ове армије биле су снабдевене најмодернијим средствима за борбу, а нарочито многобројном артилеријом свих калибара, закључно са 420 мм.

Бугарска војска.

I. армија, ђенерал Бојаџијев, од 4 пешад. дивизије на фронту Видин–Белоградчик–Цариброд.

II. армија, ђенерал Тодоров, од 2 пешадијске и 1 коњичке дивизије на фронту Тјустендил–Џумаја.

За одржавање везе ових армија, постављени су здружени одреди код Трна, Клисуре и Босиљграда.

Остала бугарска војска, била је резервисана за држање у шаху Румуније и Грчке, односно за појачање I. и II. армије на српском фронту.

Српска војска.

После издржаних тешких борби у 1914. г., не рачунајући борбе у Балканском рату 1912.—1913. г., српској војсци био је потребан извесан одмор. Али, одмах после отступања аустријске војске из Србије, појавила је се у Ваљеву јака епидемија (пегави тифус), која се страховитом брзином ширила, не само по становништву, већ и у редовима војске. Ова епидемија косила је становништво Србије и прорећивала иначе ретке редове, српске војске. Од слабог санитетског кадра пропала је $^1/_4$ лекара указујући помоћ оболелом становништву и војсци. У оваквој ситуацији, Српска Врховна Команда, већ је осећала аустријске припреме за реванш. Из Бугарске су добијане веома узнемиравајуће вести, да се и она спрема напасти Србију из освете за њен пораз на Брегалници.

За сваки случај, Српска Врховна Команда спремила је овакав план: одмах чим Бугарска нареди мобилизацију своје војске, потребан део српске војске има се пребацити на источни фронт, а чим Бугарска предузме концентрацију своје војске против Србије, српска војска има прећи у одлучну офанзиву ка Софији, разбити бугарску војску на томе правцу и одбацити је што даље на исток, **у циљу осигурања своје животне комуникације: Ниш–Скопље–Солун.**

У времену мобилизације бугарске војске, српска војска била је овако груписана:

I. армија, војвода Мишић, $3^1/_2$ дивизије на фронту: Обреновац–Шабац–Љешница–Вишеград.

„Одбрана Београда" ђенерал Живковић, 20 батаљона сва три позива, на фронту Остружница–Гроцка.

III. армија, ђенерал Јуришић, $2^1/_2$ дивизије на фронту: Смедерево–Голубац.

Крајински одред, пуковник Димитријевић, 13 батаљона сва три позива народне војске, на фронту: Д. Милановац–Текија.

Тимочка војска, ђенерал Гојковић, 2 дивизије, на фронту: Неготин–Зајечар–Књажевац.

II. армија, војвода Степановић, 3 пешадијске и 1 коњичка дивизија, на фронту: Пирот–Кална.

Власински одред, пуковник Плазина, 9 батаљона сва три позива народне војске, на фронту: Власина–Патарице.

Трупе Нових Области, ђенерал Поповић, а затим ђенерал Бојовић, 29 батаљона на фронту према Бугарској од Криве Паланке до Дојрана, а 14 батаљона према Албанији.

На расположењу Врховне Команде, 1 дивизија од 12 батаљона, код Сопота, позади трупа Одбране Београда.

Чим се утврдило, крајем септембра 1915. г., да Бугарска предузима концентрацију своје војске према Србији, Врховна Команда српске војске хтела је извршити свој план: **Напасти Бугарску војску у правцу Софије и осигурати тиме једину животну комуникацију Србије и њене војске: Ниш–Скопље–Солун.** Али, Савезници Србије нису били сагласни са овим планом, наводећи да ће се тиме изазвати Бугарска и уверавали Српску Врховну Команду да Бугарска неће напасти Србију, ако не буде изазвата ничим од стране Србије.

Верна својим савезницима, Српска Врховна Команда, наређује командантима армија на источном фронту, да се држе најстрожије дефанзиве на српској територији и да се сваки војник **казни смрћу**, ако би прешао бугарску границу, или би пуцао на бугарску страну, изузев случаја самоодбране на српској територији.

5. октобра аустро-немачка војска на северном фронту предузима одлучну офанзиву против Србије. Настале су веома огорчене борбе на обалама Саве и Дунава.

Српска нешадија свуда је тукла и аустриску и немачку пешадију, где год је дошло до судара, али је аустро-немачка артилерија и бројем и калибром била далеко надмоћнија од српске артилерије, те је борба била и сувише неравна. Па ипак, аустро-немачке снаге нису могле стати чврстом ногом на десну обалу Саве и Дунава пре 10. октобра, када су застале ради утврђивања и пребацивања тешке артилерије са леве на десну обалу поменутих река, као и у циљу очекивања бугарске офанзиве.

Све до 14. октобра Бугарска је ћутала, те је Српска Врховна Команда, узела са источног фронта, 1 пешадијску дивизију из **Тимочке војске** и Коњичку дивизију из **II. армије** и пребацила на појачање **III. армије** на северном фронту.

14. октобра, бугарска војска, верна своме урођеном менталитету — мучком нападу, предузима одлучну офанзиву против Србије, без објаве рата.

Наступили су судбоносни дани, не само за српску војску већ и за целу Србију. Нарочито је настало критичко стање, када су Бугари, у реону Врање успели, да пресеку животну артерију Србије — комуникацију: Ниш–Скопље–Солун.

Од овог момента, **снабдевање** српске војске и народа северне Србије имало се вршити сопственим средствима, која нису била велика. Организована је на брзу руку помоћна основица на Косову, куда је евакуисана храна из појединих слагалишта северне Србије, у колико је то било могуће.

Савезничка помоћ није се могла очекивати у кратком времену, јер су тек тада пребациване трупе са Дарданела у Солун. Оно пак, што се већ налазило у Солуну, било је и сувише слабо за какву озбиљнију акцију са југа против Бугарске.

Грчка као савезница Србије, не само да није била вољна притећи Србији у помоћ, већ је њен Краљ Константин, чинио и велике сметње искрцавању француских и енглеских трупа на територију Грчке у Солуну.

Настало је **опште повлачење српске војске под борбом** са свију фронтова, али под невероватно тешким околностима, јер се требало борити не само **на три фронта**, већ је требало повлачити војску измешану са масом становништва, кроз, тако рећи, **„отвор од левка"** и довести на Косово.

Трупе Нових Области, по паду Скопља и Куманова, повлачиле су се за одбрану Качаничког и Кончулског теснаца, на правцима ка Косову. Командант ових трупа, генерал Бојовић, формирао је 2. слабе дивизије, са којима је, појачавајући их постепено одступајућим трупама из северне Србије, давао снажан отпор Бугарима, све до 20. новембра, када су и последње трупе из северне Србије одступило на Косово.

22. новембра, аустро-немачке трупе ушле су у Приштину, услед чега је српска војска предузела концентрацију на левој обали р. Ситнице, што је и извршено до 24. новембра.

У овом времену распоред српске војске био је овакав:

а. Трупе у рејону Косова:

Тимочка војска: 2 пешад. дивизије, затвара правце од Качаника и Урошевца ка Призрену.

Трупе нових области: 4 пешадијске и 1 коњичке дивизије, затварају правце од Штимља и Липљана ка Призрену и Ђаковици.

II. армија: 2 пешад. дивизије, затвара правац од Приштине ка Ђаковици и Пећи.

III. армија и Трупе Одбране Београда: 2 дивизије, затварају правце од Вучитрна и Митровице ка Пећи.

I. армија: 2 пешад. дивизије, затвара правце од Новог Пазара и Сјенице ка Андријевици.

Овде су рачунате све трупе 1, 2. и 3. позива и последње одбране.

б. Трупе у рејону Битоља.

Вардарски одред: 3. пеш. пука, затвара правац Прилеп-Битоль.

Тетовски одред: 1 пеш. пук, затвара правце Прилеп — Кичево и Тетово–Гостивар.

Савезничке трупе затварају правац Ђевђелија–Солун.

Српска војска на овим положајима имала је основицу за снабдевање само у својој комори, која је успела да се пребаци на линију: Призрен–Ђаковица–Пећ–Андријевица. Под оваквим околностима дала борба била је апсолутно немогућа, те се српска Врховна Команда одлучује на једну невероватно судбоносну али у исто време, на једино часну и спасоносну операцију — **на повлачење трупа из рејона Ко-**

сова преко беспутне и сиромашне Црне Горе и Албаније ка Јадранском мору, у нади, да ће тамо бити прихваћена Савезницима; да ће тамо моћи реорганизовати војску и спремити је за нове операције.

Уовом циљу наређено је 25. новембра опште повлачење и то:

а) **I., II. и III. армија** повлаче се правцем: Печ–Андријевица–Подгорица–Скадар. Ово повлачење штити I. армија на положајима код Рожаја; II. армија користи пут: Печ–Ругово–Андријевица; 3. армија са трупама „Одбрана Београда", користи пут: Печ–Рожај–Беране–Андријевица којим ће затим одступити и I. армија.

б) **Трупе нових области,** повлаче се преко Призрена Ђаковице ка Везировом мосту, а затим преко Ороша и Пуки ка Љешу и Скадру. Ове трупе имају првенствено заштити повлачење Тимочке војске.

в) **Тимочка војска са коњичком дивизијом** повлачи се правцем: Призрен–Љум Кула–Пишкопеја–Дебар са задатком, да у вези са трупама у рејону Битоља огарантују што дуже везу Битоља–Солуна, а у случају немогућности извршења овог задатка да се повлачи ка Елбасану... Пошто од Љум Куле и Ђаковице ка Скадру и од Пећи ка Андријевици воде само пешачке и коњичке стазе, то је наређено да се све трупе, које овим правцима одступају, преформирају првенствено на брдску формацију, уништавајући затим сва моморска кола, као и сву артилерију, која се неби могла даље кретати, односно закопати, ако је и што је могуће.

Непријатељ је већ надирао са Косова нарочито у правцу Призрена, те је требало давати и отпор, и вршити преформирање јединица на брдску формацију и сакривати односно уништавати материјал, који се не може пренети преко Албаније и Црне Горе.

Призрен, Љум Кула, Ђаковица и Печ, представљају **„Крематоријум"** оног српског **славног оружја,** које се није могло преко беспутне Албаније и Црне Горе носити, а које би било **оскрнављено** падом у руке непријатељу.

Од 28. новембра настаје напуштање последње стопе крвљу натопљене територије Краљевине Србије—српска војска са масом избеглог народа прелази Албанију.

Шта је све претрпљено у прелазу преко кршевите и сиромашне Албаније и Црне Горе до Јарданског мора, на коме српска војска није могла бити прихваћена од савезника онако како се очекивало, а шта опет при маршевању, дуж неверватно баровитог јадранског приморја до Драча и Валоне, тешко је наћи перо, које би то у неколико речи описало....

Српска војска гинула је на овом путу од умора и глади; српски војник давао је кошуљу са себе Албанцу за парче тврде коре кукурузног хлеба, јер се за папирни новац ништа није могло купити, а другог новца није било....

В. ОПЕРАЦИЈЕ 1916. ГОДИНЕ.

Груписање и реорганизација српске војске на Крфу.

Усled нагомилавости већег дела српске војске и избеглог становништва у околини Скадра и Љеша, настала је врло критична ситуација у погледу исхране, јер су бродови са храном, који су се имали искрцавати у Медуанском пристаништу, били јако угрожени сумаренима и хидропланима из аустријске ратне луке — Боке Которске.

С тога је Српска војска, и ако јако изнурена, морала продужити марш дуж беспутног и подводног јадранског приморја ка Драчу, где је један део укрцан у бродове и транспортован на Крф, а други део је продужио марш ка Валони, одакле је бродовима пребачен, такође на Крф.

Маршевање трупа дуж приморја ка Драчу и Валони, било је скопчано са невероватним тешкоћама, како у погледу исхране, тако, и још више, у погледу савлађивања подводног терена и река, на којима нигде моста није било ....

У току месеца јануара, целокупна српске војска, која је успела да преживи прелаз преко Албаније, прикупљена је на Крфу, где је прихваћена, у колико је то било могуће, од стране Савезника. Али, умирање изнурених војника није одмах престало. Острво Видо код Крфа, на коме су војници сумњивог здравља издржавали карантин, назвато је **„Острво смрти"**, услед страховите смртности, која је на њему дуго владала.

Добивши од савезника, већином Француза, храну, одело, обућу и логорску спрему, српски војници почели су, не само „васкрсавати из мртвих", већ су дивно уредили своје логоре, у којима су чак почели и певати. А, када се пронела вест, да се уређује **Солунски Фронт,** са кога ће српска војска, предузети офанзиву, уз припомоћ савезничких војсака, почео се нагло дизати морал српске војске и разбуктавати нада на скоро ослобођење Србије.

Већ 19. фебруара 1916. г. отпочела је реорганизација српске војске, која је завршена 26. априла исте године. Састав војске био је овакав:

Врховни Командант Њ. Кр. В. Преотолонаследник **Александар.**

Начелник штаба, ђенерал Бојовић, који је још у Скадру заменио оболелог војводу Путника.

I. армија, војвода Мишић, Моравска и Вардарска дивизија.

II. армија, војвода Степановић, Шумадијска и Тимочка дивизија.

III. армија, ђенерал Васић, Дринска и Дунавска дивизија.

Сем тога формирана је и **Коњичка дивизија.**

Укупна јачина српске војске била је 147.000 људи.

Добивши извештај из Русије, да српски војни изасланик, пуковник Лонткијевић, формира добровољачке јединице у Одеси, од заробљених на Руском фронту Јужних Словена-аустријских војника, Српска Врховна Команда упућује 16. марта пуковника Хаџића са стотину официра и подофицира, да се преко Италије, Француске и Енглеске пребаци у Русију и да у Одеси формира **1. Српску добровољачку дивизију.**

СОЛУНСКИ ФРОНТ.

Извесне савезничке трупе, под командом француског ђенерала Сараја, већ су се налазиле на Солунском фронту и смењивале постепено сумњиве грчке трупе, које су биле на српско-грчкој граници.

12. априла 1916. г. предузето је пребацивање српске војске са Крфа у Солун. Српска Врховна Команда стигла је 16. маја, а све трупе, већ крајем маја, биле су у логорима источно од Солуна, где су изводиле вежбу. Крајем истог месеца упућен је српски добровољачки одред од 1700 људи да затвори пут Корча-Лерин, у циљу спречавања шпијунаже и контрабанде из Грчке ка непријатељу.

Између 21. јуна и 1. августа 1916. г., све три српске армије изашле су на фронт, а 15. августа дошла је и коњичка дивизија, са једном бригадом на коњима, а једном без коња.

На Солунском фронту, **српска војска** заузела је овакав распоред: **I. армија,** десно крило, од Вардара, преко Бохемице, Извора до Фуштана; **II. армија,** центар, преко Кожуха и Ветреника до Доброг поља и **III. армија са коњичком дивизијом,** лево крило, од Доброг поља, преко Кајмакчалана до пута Бањица-Лерин.

Савезничка војска била је у продужењу I. српске армије у долини Вардара и према Дојрану.

Главни командант свих српско-савезничких трупа на солунском фронту био је француски **ђенерал Сарај.**

Бугарско-немачка војска у јачини око 169.000 људи, држала је главне тачке на српско-грчкој граници од Вардара, преко Дудице, Кожуха, Ветреника, Доброг поља, Кајмакчалана, па између Кенали и Лерина на Преспанско и Охридско језеро.

Још 23. јула, српско-савезничка војска припремала је један демонстративан план напада у циљу сазнања јачине непријатељске војске, али је овај напад неколико пута одлаган, у очекивању Румуније да ступи на страну споразумних сила.

Међутим, **бугарско-немачка војска** предузима 17. августа офанзиву против **III. српске армије** на правцу: Кенали–Бањица. И ако је III. армија потиснута, ипак непријатељ није могао постићи одлучан успех, јер се, претрпевши огромне губитке; заустављено на линији: Костур–Влаховклисура–Новиград–Горничево–Малко Ниче–Чеганска пл.

19. августа, Румунија ступа на страну споразумних сила, објављујући рат само А. Угарској.

Од 28. августа до 11. септембра на Солунском фронту владало је затишје. За ово време српско-савезничка војска припремала је офанзиву. У овоме циљу, **I. српска армија** пребацује се на фронт: Острово–Валандово, образујући лево крило; **III. армија** тада је образовала центар, а **II. армија** десно крило српског фронта. Француске јединице појачала су I. и III. српску армију и Коњичку дивизију.

12. септембра предузета је офанзива са овакним планом: **II. армија** напада на фронт; Козјак–Ниче; **III. армије** пошто овлада гребеном Малко Ниче, да дејствује у бок непријатеља код Горничева и Бањице; **I. армија** напада северно од Горничева. Западно од I. српске армије, груписана је **француско-руска армија** са задатком да дејствује правцем: Лерин–Кенали–Битољ.

Од 12.—16. септембра српске трупе разбијају непријатеља на положајима код Островског и Петрског језера, а од 18.—30. септембра, одбијајући многобројне непријатељске противнападе, у најогорченијој борби **избијају и на Кајмакчалан.**

3. октобра, српске трупе заузимају Старков гроб, прелазе Црну реку и успевају, уз садејство француских трупа, да заузму јаке положаје у луку Црне реке — кључ одбране Битоља — коте: 1212 и 1378, а 19. новембра, 1 српски коњички пук прелази Црну реку западно од с. Новака и **улазе у Битољ,** у који су већ ушле и савезничке трупе.

За време ове офанзиве заробљено је на српском фронту: 64 официра са 5474 војника; а заплењено: 50 пољских и 32 брдска топа,

10 хаубица, 51 муниџијска кара, 76 топовских предњака, 4 бацача мина, 42 митраљеза, 1 бугарски и 1 немачки пионирски парк, мноштво муниције и осталог материјала.

Од 6. децембра, настало је затишје на Солунском фронту.

Операције 1. Српске добровољачке дивизије у Добруџи.

Под командом пуковника Хаџића, који је још у мају месецу 1916. г. стигао са Крфа у Одесу, формирана је крајем јуна исте године **1. српска добровољачка дивизија**, у јачини око 18000 људи, у чијем је саставу било око 90% Срба. Остало су били Хрвати и Словенци и нешто — Чехо-Словака.

Када је Румунија ступила у рат против А.Угарске у августу 1916. г., формиран је **комбиновани руско-српски корпус**, под командом руског ђенерала Зајончковског. У саставу овог корпуса била је и **1. српска добровољачка дивизија.** Корпус је добио задатак да оперише у Добруџи против Бугарске.

Операције овог корпуса, у почетку, биле су веома успешне, али, када је румунска војска била разбијена на Карпатима од стране аустро-немачке војске, а руско-српски корпус био притиснут код Добрича јаким немачко-бугарским силама, настало је повлачење из Добруџе, а затим и њено дефинитивно напуштање.

У овој операцији **1. српска добровољачка дивизија** показала је јединствену храброст, и ако је западала у врло критичну ситуацију, усled наглог повлачења једне румунске дивизије, која је оперисала на њеном десном крилу.

Румунска војска, изгубивши и Букурешт, повлачила се на руској граници, где је прихваћена руским трупама, а **1. српска добровољачка дивизија**, која је имала око 6000 губитака, које мртвих, које рањених, повучена је у позадину северно од Одесе, ради одмора. Једновремено са попуњавањем ове дивизије, предузето је и формирање **2. српске добровољачке дивизије** у Русији и стварање **српског добровољачког корпуса.**

Г. ОПЕРАЦИЈЕ 1917. ГОДИНЕ.

Све до 8. маја 1917. г. обе зараћене стране држали су се дефанзиве. Усled великих губитака код српске војске, и немања никаких извора за попуну, укинути су четврти пукови у дивизијама, које су формиране у две армије овако: **I. армија-војвода Мишић** – Моравска, Дринска, Дунавска и Коњичка дивизија, на левом крилу од Црне реке до Сокола; **II. армија – војвода Степановић** – Шумадијска, Тимочка и Вардарска дивизија, на десном крилу од Сокола до Фуштана. Обе армије снабдевене су тешком артиљеријом, муницијом и осталим потребама за офанзиву.

Пребацивање добровољачких дивизија из Русије за појачање српске војске на Солунском фронту.

У марту месецу 1917. г. букнула је у Русији револуција. На пространом руском фронту од Балтичког до Црног мора, настало је братимљење између руских и непријатељских војника. Руски војник није хтео више да се бори, већ је одлазио кући. Настала је опасност, да се српске добровољачке дивизије не уплету у ову револуцију и не растуре, нарочито када су неколицина официра добровољаца — Хрвата, на челу са резервним потпоручником Миланом Бањићем, тражили да се у добровољачке јединице уведу **„комитети"**, подобно комитетима, који су се тада увођили у руској војсци.

У циљу спасавања добровољачких дивизија од ове опасне заразе, као и бесциљности даљег останка у Русији, отпочето је 30. августа пребацивање добровољачких организованих јединица на Солунски фронт, где су биле веома потребне за попуну проређених редова српске војске.

Транспортовање добровољаца из Русије у Солун изведено је овим правцима:

а) Преко Архангелска бродовима у Енглеску и затим железницом, односно бродовима преко Француске, Италије и Грчке и

б) Преко Сибира на Дални железницом, а затим бродовима до Суецца, па железницом до Александрије и назад бродовима у Солун.

Од приспевшег првог транспорта добровољаца преко Архангелска формирано је 16 чета, које су у децембру 1917. г. појачале дивизије српске војске, а од добровољаца из осталих транспорта и Вардарске дивизије формирана је 14. јануара 1918 г. **„Југословенска дивизија".**

Крајем децембра 1917. г. на место **ђенерала Сараја**, постављен је за команданта савезничких војска на солунском фронту, француски **ђенерал Гијома.**

Д. ОПЕРАЦИЈЕ 1918. ГОДИНЕ.

Ускоро по пријему дужности команданта Савезничких војсака на Солунском фронту, ђенерал Гијома тражио је од српске Врховне Команде, да прошири фронт своје војске. Међутим, Начелник Штаба српске Врховне команде, ђенерал Бојовић, тражио је, напротив, да се српски фронт још више скрати.

Усled ове несугласице настале, су ове промене: на место ђенерала Гијоме, дошао је **ђенерал Франше д'Еспере,** а на место ђенерала Бојовића дошао је **војвода Мишић**, чију је I. армију примио ђенерал Бојовић.

Пробој Солунског фронта.

Од 1. јануара до 13. септембра 1918. г. био је застој на солунском фронту. Ово време употребљено је на појачање фронта и на припрему одлучне офанзиве. У овом циљу, Командант савезничких војсака на Солунском фронту ђенерал Франше д'Еспере, сазвао је 3. јула конференцију, којој је присуствовао и Начелник Штаба српске Врховне команде војвода Мишић. Већ 6. јула почиње припреме за одлучну офанзиву на целом фронту, које трају све до 13. септембра. Основна идеја плана за офанзиву била је оваква: **Нападом са фронта српских армија у планинском пределу између р. Сушице и Лешнице извршити пролом непријатељског фронта на ширини од 30. км., а затим брзом експлотацијом успеха, проширити фронт пролома и енергичним гоњењем доћи до линије: Демир Капија -Кавадарци.**

Распоред трупа на фронту српске војске:

II. армија-војвода Степановић на фронту: Сушица Соко (17 км.). У **првој линији:** Шумадијска дивизија (десно крило), 17. француска колонијална дивизија (центар), и 122. француска дивизија (лево крило). У **другој линији:** Тимочка дивизија, позади 17. француске дивизије, и Југословенска дивизија, позади 122. француске дивизије. На фронту ове армије пласирано је укупно 351 оруђе.

Према фронту ове армије била је цела 3. и део 2. бугарске дивизије. **I. Армија, ђенерал Бојовић**, на фронту Соко–Лешница (16,5 км.) **У првој линији:** Дринска дивизија (десно крило), Дунавска дивизија (лево крило). **У другој линији:** Моравска дивизија, позади средине фронта. На **фронту ове дивизије** пласирано је свега 203. оруђа.

Према фронту ове армије био је део 2. и цела 4. бугарска дивизија.

На расположењу Српске Врховне Команде била је Коњичка дивизија, која је стојала позади Моравске дивизије, и 12. тешких оруђа на Флори.

План напада: Извршити пролом на делу фронта 2. армије између Камена и Сокола (9. 5 км.), а затим ширити фронт пролома у десно и лево. Експлоатацију успеха врши Југословенска и Тимочка дивизија енергичним гоњењем у правцу Демир Капије и Кавадара. I. Армија потпомаже напад 2. армије и енергично гони у правцу Црне реке.

Трећег дана по предузетом нападу на фронту српских армија, извршити напад савезничким трупама код Дојрана, а деветог дана код Битоља, те да се фронт пролома на српском фронту прошири на обе стране.

Извршење пробоја Солунског фронта.

14. септембра од 8 часова, вршена је артилериска припрема на целом фронту. На одсеку II. армије, рушење артил. дејство изведено је врло добро, а на одсеку I. армије, било је задовољавајуће.

15. септембра: II. армија вршила је напад са овим успехом. **Шумадијска дивизија** заузима **Слоново уво, Ветреник и Голу Рудину; 17. француска дивизија** овладала је **ровове око „Кравице".** Непријатељ, појачан једним пуком врши три противнапада на ову дивизију, али су сви одбијени садејством Шумадијске дивизије нападом на **Борову чуку,** коју и заузима, и нападом **Тимочке дивизије** на **Облу чуку,** коју такође осваја. При крају дана 17. француска дивизија потпуно заузима **Кравицу; 122. француска дивизија** заузела је **Добро поље** и дошла у подножје Сокола. I. армија, са десном колоном Дринске дивизије уз садејство 122. француске дивизије, нападала је на на Соко, али у току дана без успеха. Када је лева колона Дринске дивизије подишла непријатељским рововима на фронту: Соко–Градешница, тада је, у току ноћи 15—16. септембра, **Дринска дивизија** са 122. француском дивизијом извршила заузеће **Сокола.**

На тај начин, **за првих 24 часа напада, заузета је цела прва линија непријатељских ровова на српском фронту,** сем малог дела на крајњем левом крилу I. армије. Пред вече 15. септембра обе дивизије на друге линије II. армије (Југословенска и Тимочка) изашле су испред дивизија прве линије.

Српско-савезничке **авијатичари,** и поред неповољних околности, извршили су свој задатак потпуно.

16. септембра постигнут је овај успех.

II. армија, заузима са Југословенском дивизијом **Козјак** (К. 1810), најважнију тачку друге непријатељске линије. Непријатељ предузима против напад и успева да поврати Козјак, али је убрзо следовао снажан

јуриш **Југословенске дивизије,** која је дефинитивно заузела ову важну тачку. Остале дивизије ове армије утврђивале су заузете положаје.

I. армија напредује по терену изванредно тешком, осваја једну за другом непријатељску утврђену линију ровова и продире за 15. км. **Моравска дивизија** избија из друге линије I. армије на Козјачку косу и хвата везу са Југословенском дивизијом II армије. **Коњичка дивизија** која је била позади Моравске дивизије, избија у току ноћи 16—17. септ. код Лабинице иза средине Дринске и Дунавске дивизије.

17. септембра постигнут је овај успех:

II. армија, савлађујући огорчен непријатељски отпор избија са Југословенском дивизијом, уз садејство Моравске дивизије из I. армије, на **Кучков камен** и продужује наступање ка Тиуровом камену. Тимочка дивизија осваја **Тополац** и подилази Студеној води; 17. француска дивизија кретала се позади Југословенске, а Шумадијска позади Тимочке дивизије; 122. француска дивизија задржата је у рејону Доброг поља на расположењу команданта савезничке војске.

I. армија, гонећи енергично непријатеља избија на линију: Кучков камен—с. Мелници—с. Бешиште. Коњичка дивизија стигла до с. Полчиште.

18. септембра, постигнут је овај успех:

II. армија, осваја са Тимочком дивизијом **Блатац** и надире ка Голупцу; Југословенска дивизија допире до линије: Мрежиште—Конопиште; 17. француска дивизија долази на Козјак, а Шумадијска на Тополац.

I. армија, избија предњим деловима на Црну реку од с. Полошко до моста Разим беја; Дринска дивизија већим делом долази у армијску резерву код с. Вигалишта; Коњичка дивизија врши гоњење са једном бригадом испред леве колоне Југословенске дивизије а са једном бригадом испред Дунавске дивизије у правцу Бешиште—Разим беј. Овог дана, цела коњичка дивизија, стављена је на расположење команданту II. армије.

19. септембра, постигнут је овај успех:

II. армија избија на линију: Радња—Бохул—Мокриште.

I. армија заузима прелазе на Црној реци од Разим беја до Полошко. Против ове армије, Бугари су довели знатна појачања, али нису били у стању да поправе по њих критичну ситуацију.

20. и 21. септембра, обе српске армије предузимају снажно гоњење и то:

II. армија ка Вардару, успевши да пресече комуникацију: Ђевђелија—Скопље и Прилеп—Градско.

I. армија левом обалом Црне реке и даље на запад.

На тај начин направљен је у центру непријатељског фронта тако дубок пробој, да су и крила почела да попуштају. Непријатељ, који се у маси налазио у рејону северно од Битоља, нагло је отступао да би се дохватио комуникације Прилеп-Велес. Исто тако, непријатељ је почео попуштати и у рејону Дојранског језера.

22. септембра постигнут је овакав успех:

II. армија заузима Криволак, упућујући Коњичку дивизију у гоњење непријатеља ка Штипу.

I. армија енергично напада на непријатељску комуникацију: Прилеп—Дреново—Градско.

Непријатељске трупе, у хитном повлачењу, палили су своја слагалишта, па ипак су нека од њих у добром стању пала у руке I. армије.

23. септембра постигнут је овај успех:

II. армија осваја Градско на пруги Скопље—Солун, (главно слагалиште непријатељске војске) а из Криволака надире ка Штипу.

I. армија заузима теснац северно од с. Дренова, и пресеца непријатељску комуникацију: Прилеп—Градско, а са предњим деловима избија на комуникацију Прилеп—Велес.

24. септембра: II. армија, подилази ка Штипу, а **I. армија** избија на гребен планине Бабуне и надире ка Велесу.

25. септембра: Коњичка дивизија заузима Штип и наступа ка Кочанима; **II. армија** избија на Овче поље, а **I. армија** наступа ка Велесу.

26. септембра: Коњичка дивизија осваја Кочане и гони непријатеља ка Царевом селу; **II. армија** остаје на Овчем пољу, а са једним одредом из Тимочке дивизије поседа планину Градец у циљу осигурања десног бока, јер савезничке трупе још нису биле тамо стигле.

I. армија заузима Велес и креће се ка Овчем пољу ради тешње везе са II армијом.

Овог дана **дошао је један бугарски мајор,** упућен од стране Тудорова, да моли команданта савезничке војске за обустављање операција у току 48 часова. Ђенерал Франше д'Епере вратио је парламентара са одговором, да се операције не могу прекидати, а Бугари, ако желе, могу послати своје делегате са својим понудама за мир.

27. септембра: Коњичка дивизија води борбу код Царевог Села, а са једном патролом избија на српско-бугарску границу: **II. армија** и даље држи Овче поље, а **I. армија** линију Велес—Св. Никола.

28., 29. и 30. септембра: Обе српске армије наступају ка српско-бугарској граници на комуникацију: Куманово—Крива Паланка—Ђустендил.

Бугари, бојећи се инвазије српске војске на своју територију, јер им савест за почињена страховита зверства у Србији за време трогодишње окупације није била мирна, моле за мир, претостављајући и срамну капитулацију уласку српске војске у Бугарску.

Бугарска је, види се, ценила морал српске војске, по моралу своје војске, а достојанство Србије према своме достојанству, што је ван компарације. Српска војска тукла се ритерски од првог до последњег дана рата, а Србија је увек претпостављала верност својим савезницима, сепаратном закључењу мира, и ако је била у невероватним тешким ситуацијама.

Бугарска је 29. септембра у 23 часа потписала конвенцију примирја, те су 30. септембра у подне према овој обустављена непријатељства.

НАСТУПАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ КА НИШУ.

I. српска армија добија задатак да гони аустро-немачке трупе, које су отступале ка Нишу, али овај задатак није могао бити одмах предузет, јер је у Куманову требало разоружавати бугарске трупе, које су капитулирале и у маси стизале са правца Тетово—Скопље. Бугарима се није могло веровати ни после потписане конвенције о примирју.

Из истих разлога задржата је и II. армија на српско-бугарској граници на фронту: Царево Село—Крива Паланка, до доласка савезничких трупа. На тај начин изгубљен је 1. и 2. октобар.

3. октобра, I. српска армија са француском коњичком бригадом Гамбете наступа ка Врању, гонећи 9. аустријску дивизију и 5 немачких батаљона, који су у отступању рушили систематски жељезничку пругу ка Нишу.

4. октобра, I. армија осваја Врању, задобивши велики ратни плен и неколико стотина заробљеника. Становништво узима заплењено оружје и бори се против непријатеља. I. армија са француском коњичком бригадом продужава гоњење долином Јужне Мораве, а српска коњичка дивизија добија задатак да дејствује долином Ветренице у обилазак Грделичке клисуре ка Лесковцу.

5. октобра, I. армија заузима Владичин Хан.

6. октобра, I. армија пробија се под борбом кроз Грделичку клисуру и осваја Грделицу, где задобија 10 митраљеза, доста ратног плена и неколико стотина заробљеника. Од Грделице француска коњичка бригада добија самостални задатак, да гони непријатеља преко Свођа ка Пироту и да пресече жељезничку пругу Ниш—Пирот—София.

7. октобра, I. армија заузима Лесковац, у који избија српска коњичка дивизија из долине Ветренице; II. армија, предавши савезницима бугарску границу, креће се са 2 дивизије ка Велесу, а са 1 дивизијом ка Скопљу.

8. октобра, I. армија заузима Брестовац и Житни поток и упућује један ескадрон ка Куршумлији; француска коњичка бригада осваја Свођ.

9. октобра, I. армија припрема се за напад на положаје јужно од Ниша, где је била прикупљена ова непријатељска снага: 9. аустријска дивизија са три немачка пука, који су одступали испред 1. српске армије; 217. немачка дивизија, која је из Софије пребачена жељезницом и 219. немачка дивизија, која је са руског фронта довежена у Ниш.

10. октобра, I. армија напада на планину Селичевицу, коју је непријатељ јако посео. Француска коњичка бригада надире ка Бабушници, а ескадрон српске коњице ка Куршумлији. После врло јаке борбе код Ниша, у којој је непријатељ неколико пута предузимао безуспешне контранападе, српске трупе заузимају Селичевицу. Француска коњичка бригада осваја Бабушницу, а ескадрон српске коњице Куршумлију.

11. октобра, I. армија, обухватним маневром натерује непријатеља да напусти Ниш (који је услед срдите немоћи бацао из аероплана бомбе на варош, у коју још нису биле ушле српске трупе).

12. октобра, I. армија избија кроз Ниш на висове северно од вароши, у којој је задобивен огроман ратни материјал. Француска коњичка бригада заузела је Белу Паланку, а 1 коњички пук, упућен на српске коњичке дивизије, заузео је Прокупље.

Здружени савезнички одред: 2 француска и 2 грчка пешад. пука, са 1 француским коњичким пуком избио је на Косово и ту чекао долазак II. српске армије да га смени.

Порушена железничка пруга, испровољавани путеви у вези са брзим напредовањем I. армије, јако су отежавали снабдевање трупа. Храна и муниција допремана је воловским колима, те су трупе већином набављале храну на терену. Патриотско српско становништво садејствовало је војсци не само са оружјем у руци, већ и изношењем пред војску хране, која је у току трогодишње окупације брижљиво прикривана.

13. и 14. октобра, I. армија наступа ка Алексинцу и прикупља се за напад на положаје код Ражња, које је непријатељ био јако посео.

15. октобра, I. армија заузима Алексинац и распоређује се за напад. Француска коњичка бригада осваја Пирот; II. српска армија прикупља се код Скопља.

Од 16.—21. октобра, I. армија напада на положаје код Ражња. Непријатељ, добивши појачања у артилерији, бранио се упорно и то више ради спаса части свога оружја него из каких виших оперативних разлога. Француска коњичка бригада за ово време заузела је Књажевац и Царево Село; а српски коњички пук заузео је Трстеник и Крушевац; II. армија избила је на Косово, сменила савезничке трупе и посела Митровицу, Призрен, Ђаковицу и Пећ.

Ноћу 21.-22. октобра, непријатељ је напустио одбрану Сталаћске клисуре—положаје код Ражња и хитно се повлачио долином Вел. Мораве ка Дунаву, кварећи систематски железничку пругу.

Од 22. октобра, I. армија, енергично гони непријатеља долином Мораве, ослобођавајући једну по једну варош, а **1. новембра** у 10.[10] часова **улази у напаћену српско престоницу — Београд.**

Непријатељ је дефинитивно прешао преко Саве и Дунава, а у овом времену и **Турска капитулира** потписујући конвенцију о примирју.

II. армија, избила је са Тимочком дивизијом на босанску границу код Вишеграда, оставивши Шумадијску дивизију у Чачку, а Југословенску на Косову.

Од 1 пешад. пука и 1 брдског дивизијона Југословенске дивизије формиране су **„Јадранске Трупе"**, са задатком, да избију на Јадранско море код Скадра и Бара. После упорне борбе заузет је 30. октобра Скадар, а 31. октобра Подгорица.

До 3. новембра цела Краљевина Србија била је ослобођена.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА.

Испод мађарског и аустријског ропства.

3. новембра, прва српска чета прелази Дунав код Вел. Градишта и напада код Дивчи-баре на немачке чете, које одступају ка Белој Цркви. Ово је био почетак прелаза **I. армије** у Срем и Банат. Одушевљени мештани пресретали су српску војску, молећи поједине команданте да дођу и у њихово место, те да успоставе ред, јер се А.-Угарска царевина већ почела распадати.

Делови **II. армије** ушли су овог дана у Вишеград.

4. новембра. Босанско **„Народно веће"** прокламује уједињење са Србијом, молећи да српска војска што пре дође у Сарајево. **Јадранске Трупе"** ушле су у **Цетиње,** где их је становништво одушевљено дочекало.

Овога дана дошли су мађарски парламентари, да моле за примирје.

5. Новембра, око 16 часова дошли су лађом до доњег Београдског града мађарски делегати: гроф Каролји и Бакош, да воде преговоре о закључењу мира.

Од 6.—13. новембра, I. армија је продужавала наступање на правцима: Вршац–Темишвар и Нови Сад–Суботица.

13. новембра у 20 часова ушао је 1 батаљон српске војске у Суботицу, а у 23.[30] часова потписана је **конвенција о примирју са Мађарском.**

Од 14—22. новембра, трупе српске војске биле су у сталном покрету у циљу поседања одређене демаркационе линије на северу: до р. Мароша и новог Арада.

На западу, **српске трупе су избиле на Јадранско море** и поселе сва пристаништа од Бакра до Скадра изузев Задра, који су заузели Талијани.

1. децембра, опуномоћени делегати свих **„Народних већа"** из ослобођених области долазе у Београд и **изјављују Српској Краљевској Влади народну жељу за територијално и национално уједињење са Краљевином Србијом под династијом Њ. В. Краља Петра I. Карађорђевића.** Овога дана проглашено је ослобођење и у јединење и **створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.**

Ово велико народно дело изведено је под мудром владавином **Њ. В. Краља Петра I.,** кога сви славимо као **Великог Ослободиоца,** а кога је на престолу Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, наследио Н. В. Краљ **Александра I.,** који је као Врховни Командант целокупне српске војске, својом мудрошћу, одлучношћу, енергијом и беспримерном истрајношћу, уз припомоћ Великих Савезника, извојевао коначну победу српског оружја над силним непријатељима и омогућио остварење овог великог дела.

Из овога кратког историјског описа, приложеног уз овај Ратни Албум, види се, са каквим је тешкоћама српска војска извојевала ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну моћну Краљевину, те, нека би то био подстрек садашњој и свима будућим генерацијама, да једна другој предају заједничку домовину, не само војнички још снажнију, већ и културно и у сваком погледу, напреднију.

V. КРАТАК ПРЕГЛЕД НАЈВАЖНИЈИХ ОПЕРАЦИЈА И ДОГАЂАЈА ЗА ВРЕМЕ СВЕТСКОГА РАТА.

Чим је између Француске и Русије био закључен војни савез (1891) и Енглеска му условно пришла (1901, Немачкој је било јасно, да ће будући рат имати да води на два фронта; ова околност условљавала је и неопходну потребу, да, користећи се својим централним положајем, најбржом акцијом по унутрашним стратегијским правцима потуче противника на једном фронту, а за то време слабим заштором брани други фронт, па се затим окрене и туче противника на другом фронту.

Како је било јасно, да се пространа и људима богата Русија, са познатом њеном тактиком повлачења, не може тако лако и брзо ликвидирати, а међутим претпостављало се, да ће њена мобилизација и концентрација трајати најмање два месеца, то је првенствени напад на Француску и њено уништење самим тиме био условљен, и то у толико пре, што би на тај начин и Енглеска била спречена, да се доцније развија јачим снагама, а одмах у почетку њене силе, с обзиром на удаљеност и спору мобилизацију, нису могле бити озбиљне.

Напасти пак Француску фронтално и изложити се дугим борбама око заузимања утврђеног фронта Белфор — Тул — Верден и терена брежуљкастог и планинског, испресецаног обалама Мезе и Мозела, значило би изгубити и у снази и у времену, дозволити француској војсци, да се повлачи у своју дубоку позадину и добија нужна појачања из земље и из Енглеске, сем тога, ово би дало времена Русији да изврши мобилизацију и концентрацију, упадне у и. Пруску, угрози самоме Берлину и постави Немачку у безизлазан положај.

Како је пак утврђена гранична линија према Француској у Елзасу и Лотарингији: Диденхофен — Мец — Штрасбург — Милхаузен, могла да се штити од јачег француског напада са малим снагама, како је простор између Вердена и неутралне Белгије био и сувише мали (30 км) за развијање већих снага, то није остала никаква друга комбинација, до, да се у Француску изврши упад или из неутралне Швајцарске или Белгије, и то у толико пре, што је требало искористити преимућство у раније наређеној припремној мобилизацији (Kriegsgefahrzustand) и извршеној брзој концентрацији трупа, упасти у Француску са фронтова, који су мало или никако утврђени, и на тај начин користити се изненађењем и забуном око стварања новог непредвиђеног плана дејства и рокирања целог ратног распореда трупа.

Упад из Швајцарске био је неповољан због испресецаног и планинског терена као и недовољног броја железничких комуникација; сем тога и добро спремљена Швајцарска војска од преко 200.000 људи била би јака препона тој окупационој операцији.

Пролаз кроз Белгију био је далеко повољнији, јер је она била врло пролазна, операцијски правац кроз њу био далеко краћи, њена војска двојно слабија, а сем тога давала се је и могућност, да се доцније, заузимањем њених пристаништа, прошири Немачка флотна база и непосредно загрози Енглеској.

И Немачка и ако је то било противно међународним обавезама и моралу, решава се на оно последње.

У том циљу она распоређује пет својих армија (I—V) на простору: Крефелд, Диденхофен, за задатком, да прегазе Луксембург и Белгију и заузевши енергичним ударом Лијеж, Брисел, Намир, Валенсијен упадну у Француску са северо-истока, између Лила и Вердена, при чему десно немачко крило (I. и II. армија) има да се стално повија, и захвативши лево крило француског фронта, непрестано угрожавајући његову позадину, збија га ка југо-истоку, у правцу изнад Париза и Фонтенбла, и да онда заједно са центром (III. IV. и V. армија), који би имао, да се према њему равња, на крају успеју, да целу француску војску скотрљају ка Јури и Швајцарској граници и натерају је на капитулацију или на спасавање преко границе. Лево пак немачко крило (VI. и VII. армија) имало је да штити Лотарингију и Елзас, наслањајући се на утврђену линију: Мец, Штрасбург и Милхаузен, при чему је у првом периоду својом офанзивном акцијом, имало да привуче на себе

што јаче француске силе, и онда да их стално прикива очекујући извршење поменутог обухвата и цернирање целокупне француске војске.

Вредно је овде напоменути, да је Немачка, која је за време мира располагала са кадром од 847000 људи мобилисала одмах у почетку 2 и по милијона од којих је 1600000 упућено против Француске.

Противу ове немачке инвазије Француска, чија је мирнодопска сила износила 884000 људи, мобилисала је 3781000 људи од којих је 2689000 формирано у армијске саставе и одбране утврђења и било непосредно под Врховним Командантом (Жофр), а 935000 људи упозадини под Министром Војним и 157000 у Алжиру, Тунису и Мароку.

Мобилисана француска војска требала је да се концентрише на фронту Белфор — Мезијер, у намери да офанзивно предухитри немачки напад и то: I. армија (Дибај) на фронту Белфор-Епинал-Линвил, II. армија (Кастелно) у пределу Тул-Нанси, III. армија (Рифеј) горња Меза и Верден, V. армија (Ланрезак) предео Вердена и Мезијера и IV. армија (Ланж де Кари) у резерви; коњички корпус (Сорде) према Мезијеру.

Но чим се сазнало 2. августа (у очи дана објаве рата Француској) да су немачке трупе заузеле Луксембург и продиру ка Белгији, то француска мења свој распоред у толико што IV. армију из резерве увлачи између III. и V. (ова последња се пласира на простору Карињан-Живе) па онда са све три предузима офанзиву према белгијском Луксембургу.

Енглеска војска, која је имала за време мира 647000 људи, требала је да одмах упути три корпуса са по две пешадијске дивизије и једну коњичку дивизију; но искрцавање је ишло доста споро, јер до 20. августа било је пребачено свега 4 пешадијске и једна коњичка дивизија укупно 70000 људи; ова војска требала је да се концентрише на левом крилу у пределу Валенсијен — Мобеж — Хирсон, са задатком да ко-опериште француској војсци.

Белгија је имала мирнодопске војске 48000 људи, а мобилисала је 118000 формираних у пешадијских и 1 коњичку дивизију; од ових 3 и 4. имале су да бране Лијеж и Намир, остале су концентрисане позади Ла Жет на линији Тирлемон, Лувен — Вавр — Первез, то јест на два дана марша иза Лијежа. Концентрација је била извршена већ 6 августа, благодарећи јаком и уредном железничком саобраћају. Њен план био је чисто дефанзивни а доцније индентичан са француским.

Односно **источног-руског фронта** сем гарнизона у Кенигсбергу, Грауденцу, Торну, Познању и Бреслави, Немци су ставили према Њеменском фронту VIII. армију (фон Притвиц), која са северном групом штити Кенигсберг а јужном, код Аленштајна, Данциг; сем тога на јужној граници источне Пруске остављен је био XX. Ландверско-Ландштурмски Корпус (фон Војрш), који је имао да ступи и одржава везу са левим аустријским крилом. Укупна јачина овога фронта износила је око 400000 људи.

Аустрија, чија је мирнодопска јачина износила 494000 људи, рачунала је са 4 милијона мобилисаних обвезника, од којих 1820000 активних трупа, 2000000 Ландштурма и Ерацрезерве, но због буџетских и административних разлога половина овог броја је нишчезавала. Она је имала за задатак, да са главном силом наступа на Љублин и угрожавајући непрестано руском левом крилу и позадини, привуче на себе што веће њихове силе и задржи их што дуже од упада у источну Пруску. Лево аустријско крило имало је да се ослања на Вислу десно на Дњестар.

У том циљу она са половином своје војске образује **Северни фронт** (Ерцхерцог Фридрих), чија I. армија (Данкл) има да наступа према линији Тарнов — Јарослав, IV. армија (фон Ауфенберг) према линији Јарослав–Лавово, III. армија (фон Брудерман) на линију Лавово –Калич, Одред Кевеш (XII. корпус) да се концентрише у Станиславу а одред Кумер (ландверски корпус) код Кракова.

Русија, чија је мирнодопска формација у разним годинама била разна, у 1914. имала је 1 499 000 људи; односно ратне формације постојале су разне претпоставке, предвиђајући разне опште и делимичне мобилизације, јер је очигледно да Русија, која се граничи са 10 разних држава ретко може доћи у положај, да зарати са свима. Њена ратна сила износила је 12—15 милиона.

Мобилизација за рат против Немачке и Аустрије била је општа по упуту № 18 и требала је да дâ 2,5—3 милијона људи, од кога се броја формирају 7 армија. Мобилизација и концентрација извршене су преко очекивања брзо и то тако, да је већ после 16 дана било све мобилисано а после 12 дана концентрисана војска била спремна за операције и на овај начин распоређена: **Северо-западни фронт** (Жилински), чија I. армија (Ренненкампф), са простора Ковно–Друсеники, наступа у источну Пруску обилазећи Мазурска језера са севера; II. армија (Самсонов) наступа са линије Гродно–Бјелосток у источну Пруску обилазећи Мазурска језера са југа. **Западни фронт** (Иванов), чија III. армија (Руски) са простора Дубно–Ровно наступа на Лавов; VIII. армија (Брусилов) у Подолској, код Проскурова наступа на Лавов; IV. армија (Еверт) упределу Рајовец–Љублин–Ивангород–Луков са наступним правцем на Пшемисл и V. армија (Плеве) упределу Ковељ–Холм–Брест-Литовск, наступа на Лавов–Пшемисл. VI. армија (Фандерфлит) у Петрограду ради осматрања обале Балтичког мора и осигурања престонице. VII. армија (Никитин) у Одеси осигурава Црноморску обалу и гранични фронт према Румунији.

Руска војска је требала свом силином да нападне на Немачку у источној Пруској и натера је, да ради заштите повуче што већи део трупа са француског фронта; с друге стране да туче аустријску војску и упадне у монархију, што би олакшало операције српске војске и евентуално изазвало револуцију словенских елемената.

Пада у очи једна крупна грешка да Руси нису одмах искористили своје многобројне коњичке дивизије (31), које су целом биле већ 4. до 6. дана готове за употребу, и које би са једним упадом у источну Пруску изазвале панику, од чега је још у мирно доба народ страховао, и о чему се је тако много писало па чак и сама коњица у томе духу васпитавала.

Према Србији по немачком плану Аустрија је требала да се држи дефанзивно, бацајући се свом силом против Русије, али и она, рачунајући са задоцњеном руском мобилизацијом и концентрацијом сматра за повољније, да са половином својих снага угрожава Русе, а са другом половином баци се одмах против Србије и прегази је, пре него што би се веће руске силе и могле појавити на њеном или пруском граничном фронту.

У том циљу она образује **Јужни фронт** (Поћорек), чија II. армија (фон Бем Ермоли) заузима фронт на Дунаву и Сави од Базјаша до Митровице, са задатком, да са десним крилом зауме Шабац и демонстративно кооперише армијама, које упадају из Босне у Мачву; но стим, да чим буде српска војска потучена, она своје трупе повуче на север; V. армија (фон Франк) на линију Бељина–Зворник и VI. армија (Поћорек) Власеница–Херцег Нови, премо левом српском крилу и Црној Гори, имале су да упадну у Србију и Црну Гору и пошто потуку њихову војску задрже нужан број ради поседања гарнизона а осталу војску да пребаце на руски фронт.

Српска војска, за време мира износила је око 50000 људи, мобилизацијом она се је увећала само на 371000, чему је допринела изненадна појава рата, која је затекла многе војне обвезнике ван земље (нарочито печалбаре); сем тога, како је овај рат дошао непосредно у продужењу два тешка рата (1912. и 1913), који су земљу и људство и у спреми и у снабдевању средствима исцрпли, формацијом предвиђене јединице, биле су јако редуциране, но ипак мобилизација и концентрација извршена је за 6 дана и ако су превозна средства била јако оштећена.

Пошто је Србији рат био наметнут, и како су се елементи за састав ратног плана непрестано мењали новим развијањем војно-политичке ситуације, то се је и основни план одбране земље, морао у неколико мењати, и како се је Начелник главног ђенералштаба, војвода Путник у моменту објаве рата налазио у Немачкој на лечењу, то су измене у мобилизацијском плану извршене у савету генерала. Главна идеја је била у првом моменту дефанзива са исчекивањем момента за прелаз у наступање. Српска војска је у том циљу имала да се концентрише са својом главном снагом од три армије на фронту Паланка–Аранђеловац–Лазаревац–Ваљево, и са споредном снагом, Ужичком војском на фронту Бајина–Башта–Мокра Гора. Мобилизацију и концентрацију штитили су неколико граничних одреда, који су били избачени на најважнијим граничним тачкама. Резервне трупе концентрисале су се у Крушевцу и у Нишу.

Црна Гора је за време мира имала 2000 војника, а за време рата мобилисала је укупно 60000 људи. Она је имала да једним делом своје снаге осигура своју територију и да да најмање 20000 људи ради кооперације са Ужичком војском од Пљевља према Босни.

Према свему изложеном, Централне Силе су избациле првих дана рата на фронт 143 пешадијских и 25 коњичких дивизија; Силе Споразума 186 пешадијских и 45 коњичких дивизија, што значи, да су Силе Споразума биле у неколико бројно надмоћније; околност пак, да су немачке дивизије биле материјално спремније и у артилерији јаче, што је Централним Силама централни положај давао слободу маневровања, и због краткоће операцијских праваца већу брзину дејства, а потпуна давнашња идентичност у интересима и војно политичком задатку, створила им одмах и јединство командовања и то их све стављало у далеко повољнији положај, него што је то био случај код разних народа споразумних сила, који су до рата један другоме били туђи, у рату великим просторијама раздвојени и у командовању, до пред сам свршетак истог, необједињени.

Упад у Белгију и граничне борбе.

За заузеће Лијежа и граничних Белгијских форова Немци су формирали Меску армију (фон Емих); и ако је варош пала седмог августа (после два дана опсаде) ипак су њени последњи форови пали тек 17. августа; одбрана је имала свега 40 000 људи и њом је командовао генерал Леман; Белгијска војска се је међутим била повукла на реку ла Жет и храбро одбијала нападе немачких коњичких маса (корпуси ф. д. Марвиц и Рихтхофен) све док је нису напале и трупе немачког десног крила (I. армија фон Клук и II. армија фон Билов), које су кренуле одмах по паду Лијежа т. ј. 18. августа.

У нади да заштити своју престоницу Брисел и своју економно-материјалну базу утврђени Антверпен, а видећи да му Савезници не могу помоћи, јер се Енглези тек сада концентришу код Мобеж-а, а Французи према Соми, Белгијски Краљ решава, да се повуче на Антверпен, верујући, да ће ипак помоћи Савезницима, јер ће везати известан део противничке војске. Када је 20. августа пао Брисел а 24. августа и Намир, кога је бранила једна белгијска дивизија (Мишлер), Немцима је био отворен пут за Француску и њихове армије су се кретале под заштитом и густом завесом коњичких маса, снабдевених великим бројем ауто-митраљеза а праћених са пешадијом на камијонима, што је спречавало свако извиђање и уносило (због немачких драконских мера) страх и трепет, код становништва.

Правац наступања немачких армија био је овај: I. армија наступа на Брисел и Лил, II. на Валенсијен, III. (фон Хаузен) на Динан и Хирзон, IV. (А. фон Виртемберг) на Нвев Шато, Мезијер и Монмеди, V. армија (Кронприц) преко Луксембурга на Лонгвил и Монмеди–Верден, VI. (Р. фон Бајерн) против Француског напада од Пон-а-Мусон (јужније Меца) па до Линевила; одавде па до Милхаузена и швајцарске границе VII. армија (фон Херинген).

Немајући довољно података о противнику а сматрајући, да је његов напад на Белгију демонстрација, за главни напад на француско десно крило у Елзасу и Лотарингији, Генерал Жофр га појачава формирањем (10. августа) Елзашке армије (По). Да би изненадио противника он предузима офанзиву (14. августа) са I-ом и II-ом армијом из Елзаса и Лотарингије у правцу Сарбрикен–Сарбург а Елзашка армија на Колмар; са центром и левим крилом очекује развој догађаја, спреман да предузме офанзиву или да прими бој. И ако су Елзашка и I. армија успешно наступале, јер ова прва осваја Алткирхен и Милхаузен, пребацујући Немце преко Рајне, а ова друга Сарбург и околину, ипак због неуспеха друге армије у њеном нападу на утврђеног непријатеља на оградницма Вогеза код Моранж–Бернсторф–Фенстранж-а, који је обасипље тешком артиљеријом са оба крила VI-ог и VII-ог армије, Врховна Команда повлачи своје армије и то II. на линију Гранд Курон (источно Нансија) па преко висова Сафе и Белшан до жуме де Шарм, одакле I. армија под правим углом повија свој фронт преко Бакара, виса Зал до Сан Мари-о-Мин.

Немци пак, рачунајући да су овде потукли Французе упућују своје силе, са оба унутрашња крила, према чувеној долини Шарм-у, но овде дошавши под унакрсну ватру оба унутрашња крила I-ог и II-ог француске армије и одбијени, повуку се са великим губитцима на задње положаје.

Још 19. августа, а да би осигурала слободу дејства трећој армији и лево крило друге, Врховна Команда оснива Лоренску армију (Монури), са задатком да штити или дејствује према Мецу.

Немајући још потпуне и тачне податке о снагама противничким, али прозревши његову намеру и главни ударни правац, Жофр 21. августа наређује наступање и осталим армијама и то: III-ој ка Луксембургу, IV-ој преко Седана и Семое, а V-ој са Самбре на Шарлероа; Енглезе моли да наступају на Мон.

Пошто су III. и IV. армија водиле небројене „борбе у сусрету" са противником у Арденима, а нарочито код Лонгвил-а и на Семо-и, у терену испресецаном и шумовитом, при чему је због померања целог распореда у лево, фронт ових армија био непрестано фланкиран од непријатеља, оне су се, и ако непобеђене, због стања код V. армије, повукле на гранични фронт.

V. армија, која се је налазила код Динана и бранила мостобране између Намира и Фиме-а, после вођених упорних борби 21. 22. и 23. августа, би принуђена да се повуче на десну обалу Самбре и евакуише Шарлероа.

Услед тога што Немци заузимљу 23. августа Намир, што се код Динана, на десном боку појављује претходница III. немачке армије и прети позадини, и што се енглеска армија од Мон-а, притиснута јачим силама, које долазе од Брисела, повлачи на линију Валенсијен–Мобеж, V. француска армија се повлачи ка линији Живе Филипвиљ–Мобеж. Енглеска армија тежећи, да се ослони на природну баријеру, као што је Сома или Оаза, наређује 25. августа даље повлачење на линију Верман–Сен Кантен.

Немци цернирају Мобеж (но тек 7. септембра је капитулирала његова мала посада).

На овај начин француска офанзива је била сломљена и гранична битка изгубљена, IV. и V. армија су биле раздвојене, лево француско-енглеско крило је било у опасности од захвата, далеко јачим противником, а белгијска војска одбачена на север (Антверпен).

Повлачење до Марне.

Осећајући сву тежину створене ситуације и потребу да своје трупе прикупи и уреди на повољнијим положајима, Жофр се решава да отступи и од граничног фронта и да се повуче на линију: Амијен, Хан, Лан, Вузијер и Верден и 25. августа издаје наређење за повлачење, наређујући једновремено да се образује код Амијена нова VI. армија (Монури) коју имају да формирају дивизије упућене из Елзаса, Лотарингије и Париза.

Верујући да су француси дефинитивно потучени, а с обзиром што су Руси у бици код Гумбина потукли немачку VIII-ој армију и наступају у источну Пруску, Немачка Врховна Команда, у овом моменту, када стоји пред самим извршењем свога главног задатка, чини грешку и одваја шест армијских корпуса и једну коњичку дивизију, упућујући их на руски фронт; сем тога били су већ деташовани два корпуса за опсаду Антверпена и један корпус за Мобеж; ово слабљење осећа се у толико више, што француска војска у повлачењу непрестано наноси велике губитке, и умор трупа у вези са хрђавим снабдевањем слабе све више њихов победни елан.

Како је француско лево крило било све већма угрожено јаким надирањем I. н. армије, како је простор између V. и IV. фр. армије претио, да буде све већи и искоришћен од противника, и како је и веза између Енглеза и V-ог армије прекинута, Жофр се решава, да још даље одступи те наређује, да се део фронт повуче на линију: од мора (ушће Соме) па Сомом преко Сен Кантена – Лана, позади Ена–Вузијера–Гран Пре-а до Вердена. Коњички корпус Сорде на р. Анти ради осигурања левог крила; VI. армија, која се формира у околини Амијена има да отклони опасност од цепања на левом крилу; лево од ње, до мора, да се пласира група д'Амад.

Пошто Енглези воде бој код Като-а, V. фр. армија, да би их помогла, води бојеве код Гиз-а и Сан Кентена, чиме се успева, да се између немачке II. и III. армије поцепа веза и да се Енглеска војска ослободи притиска; I. нем. армија одустаје стога од даљег кретања на југ и од сада мења правац на југозапад ради одржавања везе са II-ом нем. армијом. Једновремено са овим води на Мези IV. фр. армија бој са IV. нем. армијом (која дебушује од Седана). Услед тога што се она бори против противника фронтом према северу а V. армија са Енглезима против I. и II. нем. армије, фронтом према северо-западу веза између ње и V. армије не само да је прекинута, већ је створен празан простор од 50 километара, што ју је и принудило да похита са повлачењем; Врховна Команда формира нову групу од 3 корпуса и једне коњичке дивизије, коју убацује и са њима затвара празан простор између IV. и V. фр. армије; ова група од 4. септембра постаје IX. армија (Фош).

Како I. нем. армија врши силан натисак упадајући у зону, у којој је имала да се формира VI. армија, како су Енглези били одбачени од операцијског правца далеко на југ, то се Жофр још једном решава на даље повлачење и 30. августа наређује: да VI. армија одступи на Париз и под командом Гувернера, штити престоницу (заповест од 2. септембра гласи: „армија треба да пожури у свом повлачењу, главно је бити у Паризу пре непријатеља"); за паирање опасности размака енглеске и V. армије узимље из Елзаса два коњичка корпуса и упућује их код Бреја; умољава да се енглеска војска пласира северно од Мелана; наређује да V. армија поседне фронт на Сени од Бреја до Ножана; IX. армија да поседне реку Обу са центром код Арсиса; IV. и III. армија, да прекину додир са непријатељем и, одржавајући међусобну везу, повуку се и поседну форове и то IV. армија источно Витри а III. са левим крилом Бар ле Дик а десним да се ослони на Верден, с тим да се обезбеди од Меца; I. и II. армија да остану на својим положајима. На овај начин Жофр образује фронт у виду једног цепа, коме отвор чини линија Париз–Верден, а дно Сева, Оба и линија Арсис–Бар ле Дик. Постојало је при овоме распореду премућство, да се непријатељ улови у клопку и обухватно туче, са трупама, које би имале времена да се прикупе и ојачају, но с друге стране појава противника у непосредној близини престонице и дуго одступање могли су катастрофално дејствовати на морал трупа; а сем тога постојала је опасност да противник, осетивши замку,

предузме какав други маневар, на пример, да десним крилом наступи долином Оазе до Париза, и Париз увуче у мрежу свога маневра или да успе да изврши централни пробој.

Немачка Врховна Команда у жели да заузме Париз наређује 27. августа да прва њена армија маршује западно од Оазе према Доњој Сени и штитећи бок целог фронта, садејствује акцији II. армије; остале армије да нападну противнички фронт на Марни, при чему, а да би VI. и VII. нем. армија биле згодно употребљене за наступање преко Мозела, обе ове армије и посаду Меца саједињава под командом команданта VI. нем. армије; ослобођена два корпуса од опсаде Антверпена упућује ради појачања десног крила (I. армија).

2. септембра немачка Врховна Команда већ мења свој план и сада у намери, да по основном (Шлифеновом) плану набаци Француску војску на Швајцарску границу, тукући је југо-источно од Париза, наређује I. армији, да се ешалонира иза II^ге армије и да јој штити бок, а њена коњица, да се појави пред Паризом и поруши железничке пруге, које воде у њега. Како је I. н. армија у свом маршу за Париз одмакла од II. н. армије за два дана марша и појављивала се готово као претходница исте, то командант I. армије (фон Клук), сматра да је рад његове армије најглавнији у целом распореду, да је он дужан, да јаше на леђима (по његовом нахођењу) потпуно потученог и деморалисаног противника (јер рачуна, да је уништена и VI. франц. армија код Амијена) и да је он сада једино и позван да осигура II. армији прелаз преко Марне; у место да извршава издато му наређење и да бар успорава рад своје армије до појаве II. н. армије, он наређује прелаз преко Марне на линији ла Ферт—Шато Тијери, стављајући у дужност коњичком корпусу фон Марвица осигурање од стране Париза; овај пак, остављајући према Паризу између Оазе и Марне само једну дивизију, са другим двема дивизијама тражи преко Марне лево француско крило. Фон Клук, не само што одобрава ово, већ наређује, да се ове две дивизије и даље крећу ка Провансу, а са четири петине својих снага се упућује на југ за прелаз Гранд Морена (код Епернеја и Коломијера) а само IV. резервни корпус оставља код Моа ради осигурања од Париза. У овом момент, т. ј., 4. септембра увече немачка Врховна Команда наређује, да I. и II. армија заједно дејствују против источног фронта Париза и то I. армија између Оазе и Марне, држећи прелазе на Марни западно од Шато Тијери, а друга армија прелазе на Сени између Ножана и Мери-а: III. армија да наступа на Троје.

Фон Клук неизвршава ни ово наређење, већ извештава, да извршујући раније наређења, наступа и даље преко Ребе и Монмираја ка Сени. На ово Врховна Комманда 5. септембра наређује, да, пошто се по свима подацима види, да се француска војска групише према Паризу повлачећи делимично и трупе са фронта Туа—Белфор и како се не може више мислити на набацивање француске војске на Швајцарску границу, то се наређује, да: I. и II. нем. армија офанзивно и узајамно одбијају испаде из Париза, III. армија да наступа на Троје-Вандевр и према потреби помаже десно или лево крило; IV. и V. армија да стално потискују противника ка југо-истоку и омогуће прелаз VI. и VII. армије преко Мозела, које би дотле имале да остану на својим местима.

Дакле сада се циљ одртава у фронталном пробоју француског центра, расположеног у шампасиљој равници, после чега би се десно француско крило набацило на изворне делове Марне, Мезе и Мозела и приступило заузећу Париза.

Савезницима се је пружала згодна прилика, да погрешке ђенерала фон Клука искористе и незаштићено десно крило нем. распореда овухвате и нападну. Код француске војске припрема за напад како у погледу моралном тако и у погледу прегруписавања била је потпуно извршена, јер су била доведена и нова појачања са десног крила; за команданта V^те армије одређен је Франше д'Еспере, а III^ће армије Сарај.

Обе противничке војске стајала су на једном фронту од 280 километара (Шантији–Верден) и готово паралелно једна према другој.

Да би пак нашао лево француско крило, не водећи рачуна о VI. армији и Енглезима, фон Клук наступа и даље ка реци Великом Морену; у ово време II. нем. армија прешав Марну челом избија на пут Монмираj—Шалон; III. армија, крећући се од Шалона долази према фронту IX. фр. армије на висини Гондског Блата; IV. нем. армија према IV. фр. армији на висини Витри—Ревињи а V. нем. армија спушта се обема странама Аргона са челом на висини Тријанкура.

Гувернер Париза (Галиени) пратио је пажљиво покрет I. нем. армије и у колико је желео да већма захвати њен бок и позадину, у толико је имао више да рачуна са њеним нападом између Оазе и Марне, те стога моли, да се нареди напад за 5. септембар.

Битка на Марни (5.—12. септембра 1914.).

Пошто је испитао околности и споразумео се са енглеским командантом армије (Френч), Врховни Командант Жофр наређује 4^ог напад за 6. септембар, по коме: VI. армија има да удари у бок и позадину десног немачког крила и наступа на Шато Тијери, Енглези у правцу Монмираја, V. армија такође у правцу Монмираја, IX. армија штити фронт а доцније да наступи на Епернеј, IV. армија да заустави повлачење ради давања отпора а III. армија да нападне на противника, који се спушта са Аргона: II. и I. армија да остану на својим местима. 7. септембра Жофр објављује војсци и прокламацију: „У моменту када почиње битка, од које зависи спас земље, важно је подсетити сваког, да се не може више гледати у назад. . . . . Зато нека сазна сваки војник, да је заиста настао одлучни час, те нека буде спреман пре да погине него што отступи."

Међутим VI. фр. армија (Монури), у извршењу свога распореда (још 5. септембра увече, што је била једна велика погрешка), наишла је на претстраже IV. рез. немачког корпуса северо-западно од Моа, и судар, који је био и мали, ипак је био довољан за окретног фон Клука, да га упозори на страшну ситуацију, у коју је био упао, те он одмах опозива два корпуса, да се врате на Урк, а једновремено убеђује и команданта II. армије (фон Билов) о критичности ситуације, те му и овај упућује у помоћ један корпус; 6. септембра развија се бој на Урку, при чему оба противника теже, да надкриле један другог; 6., 7., 8. и 9. септембра воде се са обе стране очајни бојеви, при чему Немце потпомаже силна тешка артилерија (у којој Французи оскудевају), и они успевају, да заузму Бес и Нантеј и одбаце VI. фр. армију на Сији - Делонг, поред снега тога, што генерал Галијени убацује на фронт и уводи у борбу све што и како стиже (61. резервну и 7. активну дивизију пребацио је до самих положаја помоћу паришких варошких аутомобила и омнибуса). Појачана са 8. Туниском дивизијом и прикупивши и део 4. корпус спрема се VI. армија да 10. септембра опет предузме контра напад, али је те ноћи I. нем. армија, угрожена и са левог бока (од енглеске и V. армије), напустила положај и одступила у правцу Соасона; VI. армија предузима гоњење и 12. септ. стиже заштитницу I. нем. армије на Ену на линији Кампијен—Соасон.

Енглеска армија 6. септембра прешла је такође у наступање и разбивши немачку заштитницу, коју чини, појачана пешадијом, коњица фон Марвица, успева да пређе 8. септембра Марну јужно од Ферте су Жуар; 9. септембра она наступа даље и стиже према Урку, отварајући јаку артилеријску ватру на лево крило I. нем. армије, која се и даље повлачи. 12. септембра Енглези стижу такође на Ен, источно од Соа Осна, према Вајну. Доста смотрено и сувише споро гоњење од стране Француза а нарочито Енглеза омогућило је ипак I. нем. армији, да се повуче без великих губитака.

V. армија (Франше д'Еспере) наступајући на Монмирај, имала је да издржи много веће борбе, јер 6. септембра наилази на јак отпор левог крила I. нем. армије, на положају Великог Морена, 7. септембра заузимље Естернеј и због већ предузетог повлачења немачке I. армије ка Урку наступа форсирано на Монмирај. У овом моменту се је већ појавила велика празнина између I. и II. нем. армије, коју покрива и у неколико одржава везу само коњица; примећивши ово Врховни командант наређује, да центар и лево крило V. фр. армије продру у тај расцеп, при чему успољава одржавање везе, лево са Енглезима и десно са IX. фр. армијом, која се још бори око Гондског Блата; борећи се без прекида и дању и ноћу V. армија успе, да 9. септембра заузме левим крилом Шато Тијери и десним Вошан; продужујући и даље своје гоњење, и разбивши северно од Марне немачке заштитнице, V. армија избија 12. септембра на линију Фим—Ремс.

IX. армија (Фош) водила је до 10. септембра јаку и крваву борбу, јер, да би спасла своје десно крило и изиграла француски маневар, немачка Врховна Команда хоће по сваку цену, да са II^ом армијом, састављеном од гарде и најбољих трупа извриши пробој француског центра. У очајним борбама, у којима је била нападнута IX. армија, ослањајући се десним крилом на Гондско Блато а левим преко Мондемана на Сен При, њене су дивизије по неколико пута губиле и поново заузимале положаје, при чему, 9 септембра, када је немачка гарда заузела Фер Шампеноаз и Гургансон, одбацивањем 9. и 11. фр. корпуса и ситуација постала врло критична, Фош, негубећи ни за тренутак присуство духа и веру у успех, телеграфише Врховној Команди: „Ситуација одлична, наређујем да се поново предузме офанзива" и помоћу 10^ог корпуса, који добија од V^те армије, и извлачећи своју најбољу дивизију (42.) из саме борбе, успева да контра нападима спасе лево крило 11^ог корпуса а следећег дана сјајним

јуришем ове гвоздене дивизије (42.) би повраћен изгубљени Фер Шампеноаз; за овим, а са продуженим контра нападима успева, да примора Немце на даље повлачење, и гоњење их стиже 12. септембра на Марну између Епернеја и Шалона.

IV. фр. армија (д'Ланж д'Кари) после повлачења од неколико дана, а према добијеном наређењу, заустављена се је била на висини Витри, где је снажно напада IV. нем. армија, која тежи ка Сен Дизијеру и обилазној десног крила француског борбеног фронта; Немци при овоме заузимају Сермез и угрожавају везу између IV. и III. фр. армије. Да би ово отклонила, III. армија шаље у помоћ IV. армији 15. корпус; IV. армија 8. и 9. септембра води крваве борбе, и на захтев Врховног Команданта, а да би олакшала десном крилу 9. армије, прикупивши на своје лево крило, све резерве и појачана са 21. корпусом из Лорена предузима енергичну и снажну офанзиву, заузима Витри и надирући противу десног бока немачке армије, са правца Витри–Шалон, угрожавајући јој позадини, принуђује је на одступање; предузетим гоњењем ка Дамартин-Јовр тежи да заузме висове, који деле долину Ена од Шампање, како би садејствовала операцијама III. армије.

III^{by} армију (Сарај) предухитри у нападу V. нем. армија, напавши је 5. септембра; у борбама до 7. септембра она је успела да одбије све нападе; 8^{ог} септембра нападнута на целом фронту од Немаца, III. армија се повлачи, но следећег дана снажним контранападом из центра и појачаним десним крилом успева, да одбаци Немце, који су се већ појавили у њеној позадини код Сен Михиела, при чему су Немци претрпели велике губитке; предузето бомбардовање фора Троајен-а, V. нем. армија прекида, сазнавши за пораз осталих армија и 13. септембра предузима одступање.

II. армија (Кастелно) до 4. септембра водила је крваве борбе са VI. нем. армијом, те јој је немачка офанзива од 5. септембра на Пон-а-Мусон затекла врло исцрпљену; њен 20. корпус у борбама од 6. и 7. септембра би принуђен на повлачење и напуштање ове важне тачке; 7. и 8. септембра Немци нападају шуму Шавпену, да би се дочепали Нансија и Тула; али Французи успеју да одрже западну ивицу шуме; 11. септембра II. армија, подупумогнута трупама левог крила I. армије, успева да поново заузме шуму, а 12. септембра и Пон-а-Мусон и Линевил. У критичном моменту када је био пао Пон-а-Мусон Немци су били упутили једну дивизију да напада на форт Троајон и Сен Михиел, и прешавши Мезу угрози позадини III. фр. армије, но нападнута трупама ове армије буде потучена и одбачена назад.

I. армија (Дибај) је за све време борбе на Марни имала да издржава нападе VII. нем. армије, при чему је морала у једно време заломити своје десно крило на висове између Мерте и Монтање, но 11. септембра и она предузима офанзиву и после упорних борби 12. и 13. септембра принуди VII. нем. армију на повлачење и поврати сву дотле изгубљену област.

Битка на на Марни, у којој су се сукобили 900000 Немаца са, у њеном почетку 850000, а при крају укупно милијон Француза и Енглеза, добијена је 10. септембра, при чему главни разлог немачког неуспеха лежи у: нестталности у извођењу ратног плана код саме Врховне Команде (честе промене главног нападног објекта, цепање и слабљење главних сила); у претераној удаљености Врховне Команде од фронта Луксембург на неколико стотина километара, што је дало повода командантима да наређењима Врховне Команде, која су често била у задоцњењу, не придају нужну важност, већ да се сами споразумевају и раде по свом нахођењу; у недовољној обавештајној служби, базираној на немачком подцењивању Француске војне силе и дотле добијеним победама; у фаталним грешкама команданта I. армије, које се могу приписати његовом упорном и до недисциплинованости самосталном карактеру.

Битка на Марни је решила Светски Рат у корист Савезника, јер је у њој немачки план о победи претрпео катастрофу, и о тада је било само питање времена када ће Немачка бити побеђена.

Битка на Марни спасла је не само Европу насиља и роптва већ и цео свет од опасности немачке грубе и безобзирне милитаристичке хегемоније.

Од Марне Немци су се повукли иза Ена и утврдили на природно јаким положајима на линији Ноајон–Соасон–Ремс, и наслонивши се на своје лево крило према Вердену образовали су један фронт до Вогеза и Швајцарске.

Покушаји савезника, да их са ове линије одбаце даље били су безуспешни а такође и немачка контраофанзива (са центром и левим крилом) би сломљена, свуда сем у Вевру, где Баварски одред (фон Штранц) успе, да заузме Сен Михијел, пређе на лену обалу Мезе и заузевши Шовукур, био је устању да од сада држи под своју ватру железничку линију Тул–Верден и главну железничку артерију Париг–Нанси (на делу Бар ле Дик–Комерси) и то за пуне четири године (ослободише га америчке трупе тек у септембру 1918. год.).

Због неуспеха на Марни генерал Молтке би смењен и на његово место би постављен фон Фалкенхајн.

Трка ка мору и борбе у Фландрији (септембар-новембар 1914.).

Тежња Савезника да левим крилом (VI. армијом) наткриле и обухвате немачко десно крило (I. армију), као и тежња Немаца да осигурају своје десно крило, а ускоро затим и да заузму Кале и угрозе енглеској комуникацији и Лондону (прошируући своју морску базу), довели су до низа бојева у фази „Трка ка мору", међу којима се нарочито истичу они у Пикардији и Арто-и; за време ових бојева и једна и друга страна скидају са досадашег фронта скоро по једну трећину својих снага и преносе на нови фронт.

26. октобра бида је постигнута једна непрекидна линија од мора (ушће Изера) па до Швајцарске границе; она је била поседнута на овај начин: на крајњем левом крилу белгијска армија од 6 дивизија, имајући једну француску дивизију на самој обали морској код Непора, заузимала је фронт од Непора до Диксмида (после пада Антверпена 9. октобра, белгијска војска, која је отступила преко Остенде и саједињила се са осталим својим дивизијама образовала је засебну армију под командом Краља Алберта); у Диксмиду једна белгијска бригада и француски марински стрелци; одавде до према Ланжмарку три пешадијске дивизије (Брижер) и један француски коњички корпус (д'Митри); даље на југ до ла Бас, ниже Арментијера, енглеска армија (3 корпуса); одавде до ниже Бапома ново формирана група Модуји ујачини од три пешадијска и једног коњичког корпуса и једне пешадијске дивизије (доцније је ова група преформирана у X. армију; одавде на југ до испод Компијена група Кастелно (доцније II. армија), ујачини три корпуса; даљи фронт заузимала је VI, V, IV, III. и I. армије, по већ познатој нам фронтовој линији, са разликом што је I. армија проширила свој фронт у лево заузевши и онај део, који је држала II. армија (преформирана и пребачена код Амијена) а IX. армија расформирана и Фош био одређен, да као помоћник Врховног Команданта координира дејство армија Кастелноа Модуји-а и Брижера.

Немци пак заузевши 5. октобра Антверпен и ослободивши опсадну војску као и многобројну тешку артилерију, преформирају IV. армију (допунивши је са нових 6 резервних корпуса) и упућују је на Остенде–Диксмид (где је дотле дејствовао коњички корпус ф. Марвица); од линије Ипр–Куртре до Арментијера одред ф.Фабек; одавде до изнад Бапома VI. армија (пребачена из Лотарингије); даље до Оазе преформирана II. армија (састављена осим из два баварска још и из XVI. резервног корпуса, доведеног од Антверпена, XVI. корпуса из Елзаса и XVIII. корпуса); даље према Соасону I. армија према Ремсу VI. (из Елзаса) према Шалону III. и према Вердену V. армија, према Тул–Нанси-у група ф. Штранц, према Нанси–Миркур-у група Фалкенхаузен и јужније од ње до швајцарске границе група фон Геде.

Немци, који су били већ заузели Остенде, нападну и на фронт Њепор–Диксмид, да би одбацили белгијске дивизије и заузели ушће Изера; не могући их одбацити поред свих контранапада генерал д'Ирбал (командант француских трупа целог региона од мора до енглеског фронта) нареди, у споразуму са Белгијском Врховном Командом, да се употреби и последње средство, т. ј., да се отворе бране код Њепора и поплави цео предео између Изера и железничке пруге, при чему су се белгијске трупе благовремено повукле иза пруге и утврдиле. После тешких и крвавих напора Немци успеју да заузму Диксмид; Овај напад на Изер коштао их је преко 200000 људи од којих 100000 мртвих.

Да би зауставили енглеско наступање ка Куртреу, Немци изврше напад на Ипрски испадни угао и после крвавих борби, вођених једновремено и са француским (који притекоше у помоћ Енглезима, принуђеним једно време да се повуку), Немци су били одбачени; по жестини којом су вођени, нарочито се истичу бојеви око Месина и Вичела; но када 11. новембра Немци заузеше Диксмид, услед угрожености са левог бока, Французи и Енглези се повукоше, до иза канала.

За време овог врло крвавог боја, ништавног по резултатима, Немци су изгубили око 300000 људи, савезници исто толико. За време бомбардовања Ипра запаљивим гранатама Немци су потпуно разорили ову лепу варош, чувену због многобројних споменика у чисто готском стилу.

После овога, бојеви се стишавају и прелази се у фазу рововске војне.

Руски фронт (упад у и. Пруску августа 1914.).

Као што је раније казано, немачки план је предвиђао заједничку акцију немачко-аустро-угарске војске у правцу ка Варшави, чијим би заузимањем и победом била отклоњена опасност од Источне Пруске и добило се у времену за тучење противника на западном фронту; међутим Руси изненађују својом брзом мобилизацијом; Аустрија дели на пола своје снаге (једну половину за Србију); у место да предузму офанзиву Аустро-Немци, нападају Руси, и то са I^ом^ армијом од Ковна преко Њемена на Кенигсберг, II^ом^ армијом од Нарева на Аленштајн, при чему имају једну групу за везу код Гродна и формирају IX. армију у Варшави као резерву; а остале четири армије нападају на Аустро-Угарски фронт од Висле до Дњестра.

Рененкампф туче код Гумбина два немачка корпуса и заузимље Инстербург, Самсонов Ортелсбург; опасност да се две руске армије за сада још растављене Мазурским језерима не саставе и не цернирају немачку VIII. армији код Кенигсберга, доводе фон Притвица до одлуке, да одступи на Вислу; но са овим се несклаже Врховна Команда и замењује Притвица са Хинденбургом, дајући овом последњем за начелника штаба Лудендорфа.

Нови командант види могућност да туче раздвојене руске армије сваку посебице и остављајући према Рененкампфу само слаб коњички застор, свима својим силама баца се на Самсонова; код Танеберга јужно од Аленштајна 26. до 29. августа, обухвативши је са оба крила и бацивши је у Мазурска блата, Немци готово цернирају II. руску армију и потпуно је униште (заробљено је око 90000 људи, 70000 је пало на бојишту а остатак се је једва спасло; сам Самсонов, видећи страховити слом, завршни самоубиством.

Рененкампф је за све то време био потпуно неактиван. Околност да он дозвољава VIII. нем. армији, да се скине са његовог фронта и пред његовим очима продефилује на југ, околност да он са војском од 250000 људи не предузима ништа, па ни онда, када му противник излаже не само свој бок већ и позадину, околност да се он ограничава театралним посматрањем једне четвородневне крваве битке, у којој се ништи њему најближа суседна руска армија, подижу страховиту оптужбу противу овог генерала, оптужбу, која је још већма потенцирана околношћу, што су Немци, при предузетим свима мерама и издатим заповестима за оступање од једаред и неочекивано променили и одлуку за повлачење и самог команданта и прешли у наступање противу готово два пута јачег противника. Држање генерала Рененкампфа неможе се ничим оправдати, па ни предпоставком да су његове трупе после Гумбинске битке биле изнурене, да он није благовремено сазнао за рокирање немачких трупа, да је он могао рачунати да је број тих противничких трупа био мали, а најмање околношћу што је он лично био у завади са Самсоновом; предпоставка да Немци не би смели да изврше овакав један маневар, да нису били уверени, да неће бити нападнути, потпуно је умесна. Околност пак да Немци често хватају руске отворене радио-телеграфске извештаје и наређења, и да знају телеграфску тајну шифру, не могу отклонити страховиту сумњу издајства, које је систематски вршено у корист Немачке.

Завршивши са Самсоновом, Хинденбург се креће против Рененкампфа рокирајући трупе долином Але ка Инстербургу, при чему доби и појачања (два корпуса и једна дивизија са Западног фронта) и у намери да захвати руско-лево крило, и да га набаци на Њемен, он напада обухватно на фронт I. армије; 8. и 9. августа вођене су јаке борбе, и када 10. августа Немци заузеше Гердауен, Руси се повукоше на Њемен, при чему ипак изгубише преко 80000 људи.

Пољска и Галиција (у 1914).

Аустријска војска у распореду како је то раније изложено (стр. 387 - кол. II.) предузима офанзиву тек после месец дана (25. августа) и то: I. армија (Данкл) заузимље Красник и наступа на Љублин, IV. армија (фон Ауфенберг) заузимље Комаров и наступа на Холм; десно аустријско крило, III. армија (Брудерман), Одред Кевеш са деловима II. армије повлачећи се, пред силном руском офанзивом, напуштају Броди и Тарнопољ, које заузимљу III^та^ (Руски) и VIII^ма^ (Брусилов) руска армија; после четворо дневне борбе на Златној Липи Аустро-Угарска војска је принуђена да се и даље; повлачи III. руска армија заузимље 3. септ. Лавов. У ово доба формиране и комплетиране IV^та^ (Еверт) и V^та^ (Плеве) руска армија предузимљу офанзиву од Љублина и Холма и избивши на висину фронта III. армије на линији Красник–Гродек–Рава Руска, предузимљу све укупно генерални напад и туку аустријску војску, која се повлачи у Карпате и иза Висломе; Русима падају у руке 100000 заробљеника и 400 топова; Руси продиру даље у Галицију, и док њихов центар опсађује Пшемисл, десно крило напада Краково, лево крило прелази Карпате и упада у Мађарску; у ово доба спада и пораз Руса на Мазурским језерима и одређивање Хинденбурга за заједничког команданта VIII. и IX. армије (која је по његовом захтеву формирана ради операција из Горње Шлезије према Кракову); IX. армијом командује он лично а VIII^ма^ преко свога помоћника фон Шуберта. Да би нанео Русима одсудан удар, намера му је да заједничком акцијом са аустро-угарском војском упадне у Пољску и заузме Варшаву, у тој цељи врши са VIII. армијом демонстративан напад према Њемену, но како је Рененкампф већ био ојачао своју армију, то у четворо-дневној битци код Августова (30. септембра до 4. октобра) немачка армија потучена и одбачена повлачи се на граничини фронт.

У намери да сада обухвати са аустријском војском лево крило руског распореда на Сану, јер противу десног крила према Лодзу, не може да предузме ништа (због јаких руских резерви у Варшави), Хинденбург, споразумно са Аустријском Врховном Командом предузима офанзиву. Двема колонама обема обалама Висле на Варшаву. Са двема колонама у правцу Лода и Петрикова на Варшаву и једном колоном преко Радома на Ивангород; аустријски корпуси прикупљени у Угарској прелазе Карпате за појачавање армија, ради ослобођења Пшемисла од блокаде и поновног заузећа Лавова.

Николај Николајевич, главно командујући, сматрајући да му је десно крило угрожено, наређује, да се фронт повуче до иза Висле и Сана и ту сачекају појачања, која се скупљају око Брест-Литовска; наишавши на напуштену територију Аустро-Немци су наступали без икаквих тешкоћа. Сазнавши даје немачко лево крило оголићено, Руси предузимљу својим десним крилом офанзиву са Висле (на простору Варшава–Ивангород) а са једном армијом из долине Бзуре; 24. октобра немачко лево крило (фон Макензен) се повлачи и са собом повлачи цео фронт, те тако Руси поново заузеше фронт од Варте преко Кракова и Карпата (на којима заузеше и прелазе). Хинденбург назначен за Главно-командујућег свих немачких трупа на источном фронту, предаје IX. армију Макензену а свој штаб поставља у Познању. Видећи, да је десно руско крило, које наступа на Шлезију одкривено, Хинденбург превлачи железницом главнину VIII^ме^ армије ка Торњу, и баца је у правцу Висле, да би обухватно руско десно крило. После успешне борбе код Влозлавска, ова армија наступа на Бзуру; 11. новембра IX. армија (Макензен) наступајући од Калиша преко Варте продужује њено десно крило; група (Војрш) наступа од Вилуна управцу на Лодз; Руси се повлаче Заламајући према Лодзу; Макензен предузима фронтални пробој и успева код Стрикова, при чему убацује у брешу два корпуса за њено проширење; Руси напуштају Лодз и повлаче се на линију испред Варшаве иза Петрикова и иза Кракова, т. ј. на леву обалу реке Бзуре, Раве, Пилице и Ниде. Аустријанци при свим својим нападима неуспеше пробити фронт на Вислоки те и они пошто су задржали руску офанзиву у борбама Лиманова–Лапанов, прелазе и сами у утврђивање и фазу позиционске борбе. На овај начин крајем децембра 1914. год. руски фронт полазећи од Њемена, преко Августова спушта се на поменуте реке и даље на југ на Дунајец и Бјалу до Карпата; овај фронт би затворен непрекидном линијом окопа и дала војна и овде прелази у фазу роповских борби.

Од овог момента Централне Силе су свесне свога тешког положаја да им предузетом савезничком блокадом и непрестаним нападима прети главна смрт, изнурење и на крају капитулација, али нада на непредвиђене промене држала их је и даље.

Једина олакшица у овом доба за централне силе је улазак Турске у рат на њихову страну; благодарећи безобзирном раду Енвер-Паше и Младо-Турака, који су били врло обавезни Немцима, они су брзо импровизовали узрок рату и то нападом турске флоте на две руске лађе у Црном мору (које су потопљене) и бомбардовањем једног француског параброда. Савезници су објавили рат Турској 1. новембра и одмах упутило противу ње своју флоту на Дарданеле; 7. новембра руске трупе прелазе границу преко Кавказа и туку две турске дивизије код Ерзерума; исто дана енглеске трупе заузимљу Басору у врху Персијског залива а ускоро за овим 17. децембра Енглеска објављује свој протекторат над Египтом.

Операције на Западном фронту (у 1915. год.).

Крајем 1914. год. а да би олакшао руску офанзиву, предузимље Жофр напад са X. армијом из предела Араса према Камбреу и са IV. армијом у Шампањи правцем на Атињи, исто тако и неколико споредних напада на Лис, између Аргона и Мезе (од Тијанкура) и у

Горњем Елзасу; сви ови напади били су после кратких успеха обустављени, јер се је видело да су положаји противнички не само по фронту већ и по дубини јако утврђени.

Предузети напади у пролеће 1915. год. у Шампањи и у Вевру, у циљу исцрпљавања противника, завршени су незнатним успесима; напад Енглеза, источно од Шапела у Артои би такође ликвидиран (са незнатним захватом фронта од 800 метара на дужини од три километра); 22. априла Немци предузимају напад противу Енглеза од Ипра и први пут употребљавају загушљиве гасове, при чему изненађени и потрешени Енглези одступе неколико километара но подпомогнути француским трупама убрзо поврате изгубљене положаје.

Благодарећи придоласку британских трупа и новим контингентима, као и јако утврђеном фронту (од 800 километара), Французи успевају не само да га још гушће поседну, већ и да створе извесну стратегијску резерву, која је већ у ово доба износила 36 дивизија и преко шест стотина тешких топова; да би што боље сачували трупе од бомбардовања, главнина је била повлачена према другој линији и према потреби увођена у прву линију ради појачања и одбране.

Савезнички фронт крајем јула 1915. био је овакав: на крајњем левом крилу Белгијска армија (Вилманс) на каналу Изера, имајући лево код Њепора и десно до Ланжмарка трупе 36. фр. корпуса (Хели д' Оазел); даље од њих Енглеска војска (Френч) са II[ом] армијом (Смит Доријен) од Ланжмарка до Арментијера и I[ом] армијом (Дглас Хег) од Арментијера до Вермела; одавде Француска војска и то: X. армија (д'Ирбал) од Вермела до Соме; II. армија (Петен) у Пикардију од Соме до Оазе; VI. армија (Дибоа) од Оазе до Весла; V. армија (Фраше д'Еспере) од Весла до Ремса; IV. армија (де Ланж де Кари) у Шампањи; III. армија (Сарај) у Аргони и северније Вердена; I. армија (Рок) на висовима изнад Мезе и у Вевру; Лоренски армијски одред (Ембер) у Лотарингији и VII. армија (Модуј) у Вогезима и Елзасу. Цео овај француски фронт, био је подељен на три групе-армија и то: Северна (Фош), Централна (Кастелно) и Источна (Дибај).

Немци пак у ово доба имају на западном фронту око 50 корпуса и њихов распоред био је следећи: На крајњем десном крилу у пределу Изера и Ипра IV. армија (А. фон Виртемберг); упределу Љља и Араса VI. армија (Р. фон Бајери); у пределу Соме II. армија (фон Билов); у пределу Ена I. армија (фон Клук); у пределу Ремса VII. армија (фон Херинген); у пределу Шампање III. армија (фон Ајнем); у Аргони и према Вердену V. армија (Кронпринц Вилхелм); на висинама према Мези армијски одред „Штранц"; у Лотарингији армијски одред „фон Фалкенхаузен" и у Елзасу армијски одред „Геде".

Борбе у Карпатима и Мазурској области (1915.).

Фалкенхајн и ако поборник првенствене победе на западном фронту, с обзиром на слабост аустријских трупа, руску офанзиву у Карпатима и неопредељено држање Италије, Румуније и Бугарске, као и потребу да потпомогне и Турке, реши се у почетку 1915. год. да своју акцију управи противу источног фронта а према западном, да се држи дефанзивно (осим тога што Немци предузевше много јачу акцију подводним ратом).

У почетку 1915. год. (јануар—фебруар) Руси су предузели офанзиву у Карпатима; да би подигли морал аустријских трупа Немци образују Јужну-Немачку Армију (фон Линсинген) и убацују је на карпатски фронт према Станиславу; да би приморали Русе да своја појачања упућују на север, Немци постављају ново формирану X[ту] армију (фон Ајхорн) на крајње лево крило и она уз садејство левог крила VIII. армије (Ото фон Белов) успева, да у борбама код Августова (које трају недељу дана) нанесе велике губитке X[oj] руској армији, која се стога повуче на Бобру и Њемен; VIII. немачка армија убрзо после заузећа Праснида била је тучена и принуђена да се повуче, при чему Руси заробљавају 10 000 људи.

Пошто се борбе на десном крилу стишавају, Руси предузимљу офанзиву преко Карпата, прелазе преко Дукле, Лупинова и Узкова и већ крајем априла спуштају се у Угарску; Пшемисл, који је био опсађиван већ 4 месеца предаје се и Руси заробљавају 150 000 људи и 1050 топова, од којих 300 тешких; сем тога ослобођава им се за операције опсадна војска од 200 000. Турци воде тешке борбе на Дарданелима и Кавкаском фронту; Бугарска и Грчка непрестано презају, да се изјаве у корист Централних Сила.

Да би ослободила Аустрију сталног руског притиска, да би уздржала Италију и Румунију од уласка у рат, да би приволела Бугарску и Грчку, да јој се придруже, немачка Врховна Команда предузимље снажну офанзиву на целом аустро-немачком фронту, изводећи главни удар од Кракова у правцу Тариов—Горличе (са Макензеновом групом), противу руског слабо поседнутог фронта (150 000 људи). Почињући од Черновица, где се налази VI. аустро армија (Пфланцер фон Балтин), остале групе размештене су овако: прва (у лево) Јужнонемачка армија (фон Ботмер) с тим да наступа на Тарнопољ; II. а. армија (Бем-Ермоли) на Пшемисл—Лавов; Макензеново десно крило и центар (XI армија, сам Макензен) на Горличе—Холм и лево крило (IV. а. армија, фон Пухало) на Ковел и Буг-армија (фон Линсинген) на Брест-Литовск; група А. фон Бајерн са својим десним крилом (армијска група Војрш) на Ивангород и главнином (IX. армија сам А. фон Бајерн) на Варшаву. На левом крилу целог распореда група Хинденбургова, чија XII. армија (фон Галвиц) наступа на Остроленку, VIII. армија (фон Шолц) на Бјелосток, X. армија (фон Ајхорн) на Ковно—Гродно и на крајњем левом крилу Њеменска армија (фон Белов) на Двинск.

Сама немачка војска била је јака 61. дивизију, са аустро-угарском војском било је на овом фронту два милијона људи са 4000 топова (од којих 1500 тешких); према њима, на фронту од ушћа Њемена до Черновица стајала је војска од 2 000 000 Руса. Хинденбург је и овом приликом тежио да изведе обухватни крилни маневр. И ако под врло тешким околностима, нарочито у погледу снабдевања са муницијом, коју добијају из Француске, са даљине од преко 2000 километара (преко Архангелска), ипак се Руси стопу по стопу повлаче и Немци успевају да тек после месец и по дана стигну пред Варшаву; Руси су приморани да евакуишу Лавово и Пшемисл; видећи да Варшава не може да се брани без риска, да Немци могу и овде да изврше цернирање руских трупа, Николај Николајевич, наређује повлачење и 15. августа напушта Варшаву и до краја септембра успева, да се задржи и утврди на линији Рига, Двинск, Пинск, Дубно, Тарнопољ и Черновиц; Немци заузимљу 17. августа Ковно, 19. Ново-Георгијевск, 23. Осовјец, 26. Брест-Литовск и на тај начин пада им у руке цела Пољска, Галиција, Курландија и Литовска.

И ако је овим повлачењем била спашена руска армија, и ако се према приликама ништа боље и корисније није могло извршити, ипак Николај Николајевич бива смењен и упућен за команданта Кавкаског фронта а сам Цар предузима Врховно Командовање.

Српско војиште (1914—1916.).

У 1914. год. спада прва аустријска инвазија у Србију и њихов пораз у Церској-Битци, затим друга инвазија са дугим борбама на Дрини, Колубари и Руднику као и њихово повлачење преко Дрине и Саве.

Од октобра до децембра 1915. год. удружени Немци, Аустро-Мађари и Бугари (који им се придружише 5. октобра) са укупном војском од 550 000 људи, под обједињеном командом Макензеновом принуђују српску војску да евакуише Србију и да се повуче делом на Битољ, делом преко Албаније и Црне Горе на обалу Јадранског Мора, одакле је била пребачена на Крф и у Бизерту; тамо прихваћена и реорганизована, била је затим превежена и распоређена на Солуиском фронту.

Директна веза између Берлина, Беча, Софије и Цариграда била је остварена и Централне силе успевају да што боље снабдеју и организују своје бугарске и турске савезнике.

*

6. јануара 1916. год. Енглеска уводи општу војну обавезу, чиме манифестује своју тврду одлуку да води рат до краја.

Дарданели (фебруар 1915—јануар 1916.).

Да би нанели турској осетан удар, да би се везали са Русијом преко Црног и Мраморног мора и да би имали јачи утицај на Румунију и Бугарску, савезници су били решили још у почетку 1915 год да заузму мореузине и Цариград и у том циљу упутили у Дарданеле заједничку флоту (адмирал Робек) која је 19. фебруара бомбардовала форове Седул Бар и Кумкале; при овом нападу Французи изгубише једну оклопњачу а две друге биле су јако повређене, Енглези пак изгубише такође три оклопњаче; убрзо затим Савезници формирају и једну експедицију (Хамилтон) од четири енглеске и једне француске дивизије; експедиција се искрцава 25. априла једним делом у Седул Бару а другим (Енглези) у Силви и Габа Тепе; француским трупама командује генерал д'Амад, кога смењује Гуро а кад овај би рањен, смени га Бају.

Пошто никакви резултати нису били постигнути, а видећи да је Србија окупирана, Савезници повлаче своју војску са Дарданела и пребацују је на Солуски фронт, у Дарданелској операцији Савезници су изгубили око 250 000 људи, од којих 30 000 мртвих; Турци пак изгубише око 200 000 људи.

Италија.

До рата у одбрамбеном савезу са Аустро-Немачком, Италија је, чим је Немачка објавила Русији рат, изјавила да излази из савеза; пошто Аустро-Угарска, у преговорима које је водила са Саландром, није могла задовољити све њене претеране захтеве, то се она окрене Савезницима и уговором од 26. априла 1915. год., оне јој без знања и пристанка Србије обећавају Тријентин и Истру, Острва Далматинског Приморја, Валону, интересну сферу у јужном приморју Мале Азије и финансијску помоћ. Пустивши претходно Данунција да својим говорима распали народне масе, Италија 23. маја објављује рат Аустро-Угарској а већ 24. њена војска прелази границу наступајући у Тријент и Истру.

Италија је за време мира имала војску од 800000 људи; за време рата мобилизацијом се је иста увећала на 2 милијона; генералсим био је генерал Кадорна. Прва тежња италијанских покрета била је заузеће граничних доминирајућих тачака, а затим заузеће важнијих градова као што су Трст, Горица, Тоблах Тријент и Роверето; после првог налета она је успела да заузме само граничне тачке, али даље наступање било јој је спречено брзим придоласком аустријске војске, која је у моменту објаве рата на италијанском фронту располагала свега са 45 батаљона а већ после две недеље са 280 батаљона (450000 људи) и распоређена овако: Армија Данкл у Тиролу и на Адиђе-у, армија Рор у пределу Карнијском, а на Изонцу Армија Боројевића; главни заповедник целога фронта био је Ердхерцог Евген.

У првим четири борбама на Изонцу, које су водиле I. итал. армија (Херцог од Аосте) и II. итал. армија (Фругони), а које су трајале са већим прекидима од 30. јуна до 30. новембра заузети су само Монфалконе и Градишка, а Горица је била јако бомбардована; покушај Италијана да заузму прелаз Шлудербах–Толбах и прекину главну артерију за снабдевање Тирола, линију Вилах–Франценсфест није успео; за време пете борбе на Изонцу (марта 1916. год.) Италијани успевају да заузму Добердо; да би угрозили фронту на Изонцу Аустријанци предузимљу у маја 1916. год снажну офанзиву између Еча и Бренте у правцу Виченца–Венеција, заузимљу форове Тараро–Кампомолом, Камполонго и Верена и напад би продужен на линију Арсијеро–Азијаго; услед притиска Брусиловљеве офанзиве, која спада у ово доба, Аустријанци, обустављају офанзиву и бацајући све резерве на руски фронт повлаче се на линију Пасубио–Чима–Дичи; августа 1916 год. предузимљу Италијани шести напад на Изонцу, при чему заузеше Горицу, у седмом, осмом и деветом нападу проширише се на линију Брестолица–Биља (14. септембра до 31. октобра 1916. год.); у десетом продреше у Карст према Трсту (мај 1917) и заузеше Моите Кук; у једанаестом (август 1917) који би предузет на дужини од 70 километара Италијани продреше свега 7 километара водећи крваве борбе за заузеће Виса–Сан Габријеле; непрестано ма и лагано напредовање Италијана и губитци, које они наносе, слабе морал аустријске војске и доводе у питање држање фронта, те се аустријска Врховна Команда обраћа за помоћ Немачкој.

*

Ово је моменат када је ситуација за Централне Силе изгледала најповољније. Јер на западном фронту се држе јако утврђени, на истоку Руси одбачени и заузете велике просторије, на југу Србија окупирана и преко Бугарске дошло се у директну везу са Цариградом и Турском. Савезничка експедиција на Дарданелима претрпела неуспех, наступање Енглеза и Руса противу Турака на Кавказу и у Месопотамији задржано, Италијанска офанзива такође.

Савезници међутим све већима појачавају своје силе и организују све боље продукцију оружја и муниције. Сем тога срећно решавају и принцип јединства акције и јединства фронта.

Борбе око Вердена (фебруар—децембар 1916.).

Сазнавши да Савезници припремају офанзиву, Немци реше, да их предухитре и то једним снажним нападом на Верден, рачунајући га као најповољније нападни објект, из разлога што је удаљен од енглеске војске и енглеске базе, што у његовој позадини Французи располажу само двема пругама (једна нормалнога друга уског колосека), што је Верден у испадном углу и могао се је обухватно тући. За ову операцију Немци повукоше са источног фронта и из Србије 17 дивизија, подигоше фабрике за израду муниције у непосредној близини фронта; поред многобројних топова од 380 мм. упутише још и 12 топова од 420 мм. развише још већу мрежу пољских железница и са 15 пруга везаше фронт са главном артеријом, која води у Немачку; да би одстранили пажњу са овог фронта, предузимљу низ демонстративних напада у Шампањи, на Непор, у области Ипра, у Арасу и т. д. Но у колико се време напада више примиче у толико се више открива ова немачка намера, јер француски Посланик из Данске саопштава о великим транспортима немачке војске ка Мези. Аеропланским извиђачи извештавају о појави нових муниционских депо-а и фабрика, изради железничких линија и транспортовању трупа. Све ово указује Француза на потребу хитног утврђивања Верденског утврђеног логора и ојачање његове посаде; сва требовања команданта одбране Вердена (Хер) су испуњена и већ у моменту напада (21. фебруар) он располаже са 9 пешадијских дивизија, шест пукова и две групе тешке артилерије (388 пољских и 444 тешких топова); генерал Кастелно је упућен пред сам напад да прегледа извршене и предузете радове као и да укаже на недостатке.

Напад на Верден имала је да изврши IV. армија (Кронпринц) појачана са 4 нова корпуса, а VI. рез. корпус са леве обале Мезе и V. из Вевра, имала су да суделују; јачина немачких нападних сила на Верден износила је 18 и по дивизија; противници су били бројно подједнаки.

После страховитог бомбардовања од 9 часова, Немци су прешли у напад само са северне стране (десна обала Мезе), и пошто су нанели Французима велике губитке, успели су првих 5 дана да освоје прве три линије на десној обали Мезе; да би створили јаче резерве, видећи да непријатељ не предузимље никакав други већи напад на осталом фронту, Французи предају сектор Арас енглеској армији и ослобођавају на тај начин X. армију. Петену наређују да са својим штабом (II. армија) прими управу над целокупном одбраном Вердена. Дошавши у Верден, 26. фебруара, и примивши извештај од генерала Хера, споразумевши се са Кастелно-ом, Петен дели одмах Верденску утврђену област у 4 сектора; леви Авокур–Меза (Базелер), Меза–Дуомон (Гијэма), Дуомон–Еј (Балфуријер) и Еј–Сен Михијел (Дишен); врши распоред појачања и артилерије, издаје наређења за утврђивање посељутих положаја, поседање и наоружање свих важнијих прихватних тачака и форова, израду многобројних мостова преко Мезе, регулише саобраћај на путу Верден–Барледик, којим су за пуних седам месеци од тада јурили свакодневно по три хиљаде ауто-камијона, преносећи свако-недељно по 50000 људи и по 50000 тона материјала; једновремено наређује, да се изради железничка линија дуж леве обале Мезе; XX корпус, који стиже 26. фебруара увече, баца одмах на противника, који напада Дуомон и принуђује га, да се повуче, но после страшних напада и небројених контранапада, Немци успевају 4. марта да заузму готово рушевине овог фора. Кронпринц наређује 6. марта напад и својим крилима и то на положај Мортом и Коту 304 на левој обали Мезе, а 8. марта фор Во и позадину Дуомона, на десној обали Мезе; после 15. дневне борбе на левој обали, и поред употребе запаљивих течности Немци не успеше да заузму означене важне тачке а такође и на десној обали били су одбијени. У овим нападима (од 6. до 22. марта) Немци изгубише 120000, (60000 мртвих), Французи толико исто.

Од 22. марта до краја априла Немци довлаче још 4 нове дивизије, и пошто су предузели нове нападе и били одбијених како на левој обали Мезе, тако и на десној, (код Дуомона–Манжен), Кронпринц наређује генерални напад за 9. и 10. април на целом фронту са обе стране Мезе; но овај напад би такође сломљен и у њему изгубише Немци преко 300000 људи; у мају и јуну одбраном руководи генерал Нивел, пошто је Петену наређено да предузме групу армија центра; покушај Немаца да заузму Мортом би неуспешан; за ово време генерал Манжен заузимље Дуомон, но следећег дана Немци појачани двема свежим баварским дивизијама, поново га заузимљу; 22. маја Немци успеше да заузму Мортом; у месецу јуну Немци усиљено и журно нападају, јер на источном фронту Руси спремају офанзиву; у Италији Аустрија је слаба, да издржи дванаесту офанзиву на Изонцу; те стога продужујући напад на левој обали Мезе они снажно нападају на фор Во (од 2. до 7. јуна) и заузимљу га, затим једним страховитим налетом (од 22. до 23. јуна), коме је претходила једна дотле никад не бивала артилеријска ватра, у којој су избачени више од 200000 само угушљивих граната, Немци заузимљу Тимон–Флери–Сувил; предузетим контра нападима Французи успеша да 30. јуна поново поврате Тиомон. Осам дана после овога почиње велика офанзива на Соми и принуђује Немце да постепено повлаче трупе са овог фронта. У јулу месецу успева генерал Манжен да уређеним и смишљеним контра нападима сломи сваку тежњу даљих немачких напада а у борбама од 24 октобра до 3. новембра успева да поврати форове Диомон и Во а у офанзиви од 12. до 18. децембра Луземон и Безонво—при чему Французи заробише 12000 Немаца и 284 топова. И у моменту, када генерал Нивел напушта Верден, да прими од Жофра Врховну Команду, фронтова линија од 25. фебруара била је поново повраћена.

На овај начин свршила се је најкрвавија периода светског рата; свршила се битка, која је трајала 131 дан и која је прогутала 950000 људи и то 600000 Немаца и 350000 Француза, убијених рањених и заробљених — битка која је свршила онде, где је и почела.

Брусиловљева офанзива (у лето 1916. год.).

На руском фронту траје затишје (до месеца јуна), које Руси искоришћују за формирање нових корпуса и попуну старих (у почетку су имали 35 а сада већ 60) да створе нове фабрике за топове, оружје и муницију; за бољу везу са Америком и Јапаном спроводе дупли колосек Сибирске железнице (до Бајкала); подижу Мурманску железницу (1400 километара) за везу са Колом, чије пристаниште се не смрзава преко целе године (што није случај са пристаништем у Архангелску). Свој фронт деле на Северни (Куропаткин), Центар (Еверт) у пределу Пинска и Припета и Јужни (Брусилов).

Немци и Аустријанци рачунајући да су Руси за дуго време онеспособљени, повукли су добар део трупа са руског фронта (нарочито тешку артилерију) и упутили за Верден и у Тријент. На руском фронту њихове силе у ово доба износиле су 127 пешадијских и 21 коњичку дивизију, које су биле подељене у 4 групе: Хинденбург на северу, Л. фон Бајерн у центру према Припету, Линзинген на Висинама према Дубну и Ердхердог Фридрих на Југу (са три аустријске армије).

Да би се олакшало Италијанима, који су нападнути из Тријента и Французима, који се боре на Вердену, Брусилов са својом групом армија предузимље 4. јуна 1916. год. страховито бомбардовање противничких линија (30 часова) а затим врши напад на фронт од Припета до румунске границе (350 кл. мтр.). Његово десно крило (армија Каледина) заузимље Луцк, прелази Штир и наступа за читавих 50 километара; група Линзинген, и ако добија појачања од Хинденбурга, ипак не може да одоли овом силном нападу и повлачи се. Лево од Каледина наступа Сахаров, и заузимље Дубно и Броди. Центар са Шчербачевом наступа од Тарнопоља, прелази Стрипу и Злота Липу и наилазећи на врло јак отпор, наступа успорено. На крајњем левом крилу армија Лечицки, прешла Дњестар и Прут, опсела Черновиц, наступа на Коломеју. Наступање на Лавово и Ковељ би задржато, јер Немци довукоше нове дивизије (20) са западног, италијанског и балканског фронта. Брусиловљева офанзива је заустављена и од половине септембра почело да се стишава; она је резултирала са 217 000 аустро-немачких заробљеника, 420 000 избачених из строја и 600 заузетих топова; сем тога, што је у најкритичнијем моменту, потпомогла Савезнике, она је била и од врло великог моралног значаја.

Битка на Соми (јули — новембар 1916. год.).

Решење о овој операцији донето је било на међу-савезничкој конференцији 6. децембра 1915. год. у Шантији, стим да одпочне у јулу 1916. год. Битка код Вердена променила је и план и време почетка, јер је она прогутала велике резерве, а сем тога она је хитно условљавала потребу какве секундарне операције, ради олакшања, те се није могло чекати на утврђени датум; овом битком је требало да се помогне Вердену, Русима и Италијанима, а сем тога да се слаби немачки фронт. Главни удар су имали да изврше Енглези са својих 55 дивизија а Француска војска имала је да им кооперише и то: VI. армија (Фајол) са 15 дивизија, имајући при томе у резерви још 4 пешадијске и 4 коњичке дивизије. На случај успеха X. фр. армија (Мишле), која је била јужније (према Шолнеу) требала је такође да прими учешће.

Немци су имали на овом делу фронта II. армију (фон Билов) са 7 дивизија (5 северно и 2 јужно од Соме) и 12—13 дивизија у резерви. Приметивши благовремено припреме код Француза, Немци су почели да се и сами спремају и ојачавају положаје.

24. јуна 1916. год. почела је артилеријска припрема и трајала је до 1. јула; нарочита пажња је била управљена противу препречних средстава; ватра је била тако страшна, да су многе немачке трупе морале бити смењене пре него што су Савезници кренули у напад. Битка на Соми трајала је 4½ месеца; за време њене 1. фазе (1. до 12. јула) VI. француска армија (Фајол) заузимље Флокур и Бијаш према Перону и пробија фронт од 15 кмтр. у дубину од 9 кмтр., заробљава 12 000 људи и 85 топова; IV. енглеска армија (Роленсон) својим десним крилом наслоњена на Француске, успева да заузме Мамес и Монтобан, али њено лево крило наилази на страшан немачки одбор и трпи велике губитке због чега се повлачи на своје полазне положаје, а Дглас Хег наређује, да се оба лево-крилна корпуса извуку из борбе и да се замене са два свежа корпуса, који формирају V. армију (Гох) са задатком да методично и опрезно наступају; при даљем наступању Енглези воде тешке борбе, нарочито око шуме Мамеса и Троноса, при чему заробише око 9000 Немаца и 50 топова; 17. јула допреше до шуме Делвила и заробише још 2000 Немаца. Ради појачања фронта Немци довукоше из резерве још 11 дивизија а сем тога овај део фронта разделише у три групе, које крајем јула обједињише под командом фон Галвица.

За време друге фазе (половина јула – крај августа) са обзиром на знатна немачка појачања Француска X. армија (Мишле) рокира северније до Барлеа а VI. армија држи обе обале Соме, помажући левим крилом акцију Енглеза; напредовање је био слабо, но због врло јаке артилеријске ватре губитци са обе стране врло велики (Савезници до краја августа имају 28000 мртвих и 40000 евакуисаних, Немци далеко више).

Прилике су захтевале нове борбе, јер Руси наступају у Галицији, на Солунском фронту се изводе последње припреме за наступање, Румунија се колеба, Италијани наступају.

Немци су међутим до сада ангажовали и изнурили 39 дивизија, док су код Вердена водили битку са 41 дивизијом; Савезници пак овде имају 30 дивизија, у резерви 15 дивизија поред тога 1200 топова од којих 130 преко 240 мм.

За време треће фазе (од 3. до 30. септембра) потпомогнути јаком артилеријском ватром, а енглеске армије и тенковима (прва њихова појава) Савезници наступају на целом фронту и заузимљу линију Тјепвал (овај су фор Немци упорно бранили три месеца), Курслет, Гедекур, Бушавен, Биаш, Барле, Берни, Вермандовилер, Шили.

За време четврте фазе (октобар – новембар) допунила се је линија северно од Соме на линију до испред Сера, Сарса, иза Гедекура, Саји-а до Бушавена и јуж. од Соме од Барлеа испред Шолнеа на Шили.

И ако по захвату ови сви бојеви нису дали готово никакве резултате (200 кв. клмтр.) ипак су се они, с'обзиром на жестину, којом су вођени и на снаге, које су биле постепено увођене, слили у једну битку од великог значаја јер је њоме спашем Верден и тамо повраћено за неколико дана, све оно, што је противник са великим жртвама и за четири месеца освојио.

У овој битци која је већим делом вођена по кишовитом и маглovитом времену и у блатњавом и мочарном терену, противник је исто тако био исцрпљен као на Вердену, јер је имао најмање 500000 људи избачених из строја и преко 100000 заробљених; на крају септембра противник је већ имао овде 67 дивизија, што представља већу половину његових армија. Немци су овде први пут осетили солидност и силу енглеске војске, коју су дотле као неискусну и недовољно обучену потцењивали, околност од великог деморалишућег дејства, пошто је сада и сваки немачки војник осећао неуспешни свршетак; сем тога Савезници су задобили и преко 350 топова и 1500 митраљеза.

Колики је значај имала артилерија за време ове битке најбоље илуструје околност, да је на дан 3. септембра само Француска армија имала на овом малом фронту 1200 тешких топова (од којих 130 преко 240 мм. и 1200 рововских топова, те је на сваких 38 метара фронта долазило по један топ од 75 мм., на сваких 20 метара по један тешки топ и на сваких 22 метара по један рововски топ, или просечно на сваких 8 метара по један топ.

Надмоћност ваздушних сила, употреба загушљивих гасова и тенкова, као и огромно увећање аутомобила (за транспорт муниције и маневровање трупа) почињу да играју врло значајну улогу, а сем тога веза авијатике са артилеријом, тактика контр-батеријског дејства, тесна веза између артилеријске ураганске ватре и непосредног налета пешадије, као и методичност напада се све више усавршавају; осећа се све јача потреба, да се тежина одбране пребаци са прве на задње линије; да би се трупе поштедиле од страховите припремне ватре, оне се својом главнином повлаче на задње линије; положаји се утврђују по дубини (за 15—20 километара) са неколико прихватних линија, а резерве држе ван домета непријатељске ватре (за 5 до 8 километара иза прве линије).

Операције у Румунији (крај 1916. год.).

Румунија објављује рат Аустро-Угарској 27. августа, што с обзиром на слабе припреме, које беше предузео, као и на неуспех код Вердена и на Соми изазва потребу да Фалкенхајн би смењен и Врховну Команду предузе фон Хинденбург, који доведе као помоћника Луденодрфа, а Фалкенхајн предузе IX. армију, одређену против Румуније.

Положај Румуније према источном немачком фронту био је због своја бочног стања врло опасан, те је било врло нужно са њом најхитније ликвидирати, захватајући је из Трансилваније и Бугарске; да би Дунавској армији (Кош) омогућили прелаз Дунава из Бугарске; потребно је било претходно притиснути Румунију са севера и ослободити Бугарску од Руско-Румунског притиска из Добруџе.

Удружена аустро-немачка војска (Фалкенхајн, Ердхердог Јозеф и Арц фон Штраусенберг) имали су да нападају са Севера а Макензен, који је био у Бугарској, да напада са југа и у Добруџи; за ову опе-

рацију Немци су имали 16 пешадијских и 6 коњичких дивизија, Аустријанци 7 пешадијских дивизија и једну коњичку бригаду, Турци 3 пешадијске дивизије и Бугари 5 пешадијски дивизија и 1 коњичку дивизију; од ове снаге Макензену су били стављени под команду: III. бугарска армија (Тошев) састављена из 5 пешадијских и 1 коњичке бугарске дивизије, посада Варне, одред Кауфмана (1 пешадијска и 1 коњичка немачка дивизија), Дунавска аустријска флотила и VII. турски корпус (из 3 дивизије). Према њему у Добруџи дејствује III. румунска армија (Аслан) и XXXXVII. руски корпус (Зајончковски), у који улази и I. Српска добровољачка дивизија.

Остала Румунска војска распоређена је према северној граници овако: I. румунска армија (Кулчер) заузимље фронт од Оршаве до Црвене Куле (прелаз на Карпатима), II. армија (Гревичану затим Авереску) од Камполунга до изнад Фокшана; Северна војска (IV армија—Презан) у Молдави до Дорна Ватре; Јужна војска једна дивизија од Турн-Северина Дунавом до Александрије и југо-западно од Букурешта на простору Александрија–Ђурђу–Зимча једна слабија група од три дивизије, као стратегијска резерва. Главни заповедник Краљ, начелник штаба генерал Илијеску; мобилисана војска износила је укупно око 900000 људи, од којих 500000 у борбеним формацијама.

28. августа северне армије прелазе Карпате, упадају у Трансилванију, спуштају се у долину Мароша и Олте и без великих тешкоћа заузимљу (око 10. септембра) линију Дорна Ватра–Сибију (Херманштат)–Оршова, дугачку 600 километара; у ово време Макензен заузимље Тутракан и Силистрију (6. до 11. септембра) и после борбе код Добрича принуђује румунску војску као и руско-српски корпус на повлачење до иза линије Чернавода–Констанца; за овим предузима припреме за извршење прелаза преко Дунава.

Напавши I. румунску армију код Сибију, Фалкенхајн је принуђује на повлачење, ово условљава повлачење и II. рум. армије; 15. октобра Румуни се задржавају на Карпатским преласима од Оршаве до Предела; у ово доба Французи упућују у Румунију генерала Бертло-а са мисијом, енглези ратни материјал а Руси помоћ но све је доцкан! Фалкенхајново десно крило (фон Кине) продире 14. новембра преко Вулкана, туче Румуне код Тургу Џуа (15.—16. новембра) и 25 заузимље Крајову; румунски одред из Оршаве капитулира; 24. Немци прелазе Олту и 26. код Александрије ступају у везу са Макензеновом коњицом, док његова армија прелази Дунав западно од Зимнице, код саме Зимнице, Свистова и Ђурђу-а; удруживши обе групе и обједињени под командом Макензеновом, Аустро-Немци и Бугари наступају на Букурешт; и 30. новембра, док они наступајући са севера и југоистока прелазе реку Аргеш, њихове остале колоне прешав Карпате преко прелаза Црвена Кула (Крафт фон Делмензинген) наступају на Питешти и преко Предела (фон Морген) на Плојешти и даље на Букурешт; Генерал Авереску потпомогнут Русима организује одбрану на Аргешу пред Букурештом и у намери да изврши пробој одбацивши Макензена на Дунав и десно немачко крило на Карпате води крваву борбу од 1. до 5. децембра но без успеха, те собзиром на опасност, која му прети десном боку и позадини, бива принуђен да се брзо повуче на Ремникул-Серет, где бива прихваћен јачим руским силама, и успева да се прикупи и реорганизује.

Падом Брапле и Фокшана као и Добруџе до Дунава, завршена је и ова операција; Руско-Румунски фронт се изравњује преко линије Дорнаватра, иза Путне и Серета, Галаца и Дунавом до мора.

И ако је изгубила преко 200000 људи и велика слагалишта хране спреме и петролејске изворе, ипак је Румунија спасла војску од 450000 људи. У ово време спада образовање солунског фронта и заузимање Битоља. (19. новембра 1916. год.).

*

Немачка објављују самосталност Пољске, но наде да ће тиме добити много више помоћи од Пољака изјаловише се. 25. новембра умире Франц Јозеф и на престо долази Цар Карло а са њиме и партија помирљивости. 1. фебруара 1917. год. Немци уводе неограничену подводну војну, на што Америка реагира прекидом дипломатских односа а 6. априла 1917. год. објављује рат. У Русији избија револуција од 9. до 15. марта, Цар се одриче престола, књаз Лвов образује Владу.

Савезничка Пролећна офанзива 1917. год.

Осећајући да Савезници врше припреме за напад великога стила, и сматрајући ситуацији својих трупа врло тешком, нарочито због и сувише испадних углова према Лилу и од Араса преко Мондидијера јужније Ноајона, Шато Тијерија и Ремса, Хинденбург, да би скратио фронт за 40 километара наређује у половини марта 1917. год. повлачење на линију Лил—Камбре, ла Фер, Ремс, но стим, да се цела напуштајућа територија са свима важнијим комуникацијама и објектима разори; села и вароши и све растиње бише сравњени са земљом.

Да би пробили немачки фронт, пре него што Немци скину своје дивизије за руског фронта и пребаце на запад, Савезници предузимљу 9. априла напад од Артоа на Скап и то: I. енгл. армија (Хори) северно и III. енгл. армија (Аленбе) јужно, зашто је претходно била извршена артилеријска припрема из 4000 топова, као и бомбардовање из ваздуха; овом приликом би заузета линија до испред Ленса, Ашвила, Реа, Шеризи и Билекура; јужно IV. енгл. армија (Роленсон) напада северно од Сен Кантена и незнатно напредује, V. енгл. армија (Гох) садејствовала је крилима суседним армијама; око 5. маја борбе се стишавају.

16. априла нападоше Французи на Ен и источно од Ремса: околности, што напад није вршен једновремено са Енглезима што је план истог пао у руке Немцима (још за време фебруарских борби нађен код једног француског официра), што је вођен у терену тешком и испресецаном долинама (према Французима за читавих сто метара узвишеном) допринеле су, да овај напад није могао да да велике резултате и поред тога, што је био нарочито припреман и вођен са великим силама. Распоред трупа: у првој линији, на левом крилу, две француске армије и то: лево VI. армија (Манжен), и десно V. армија (Мазел) позади њих X. армија (Мишле) и још даље I. армија (Фајол) укупно 53 дивизије са 1000000 људи; број оруђа само код армија прве линије 1800 топова, 75 мм., 1700 тешких топова, 1650 рововских оруђа и 200 тенкова; 24 милиона метака за пољску и 5 милиона метака за тешку артилерију; напад је био извршен између Саосона и Ремса. Артилеријска припрема трајала је 10 дана, но после првог пешадијског налета, увидело се је, да је противник био јако утврђен, јер је, и ако иза порушених објеката, дочекао нападне колоне многобројним митраљезима (постављеним готово на отвореном пољу и иза порушених објекта); IV. армија (Антоен) садејствовала је нападајући Мороивилер. Око 20. маја ова пролећна офанзива се стишава. За време ове офанзиве, сем тога што је уклоњен упадни угао код Соасона, у терену се готово није добило ништа. Због непостигнутог циља и ако се има још 30 свежих неупотребљених дивизија, и ако Енглези предлажу даље наступање, ипак француска Влада и Парламенат затевају, да се ове крваве и тешке операције обуставе и генерал Нивел смени; Врховну Команду предузимље Петен. Губитци француски у априлу износили су 96000 људи, у мају 175000 људи а крајем јула 256000; за то време у позадини фронта се усиљено развија дефетизам и пацифизам и такође и дезертерство. Петен решава да се сачекају америчански контингенти и да се побољша стање војске; да би противника што више слабио наређује примену система подвојених напада; поштo је, за време ових бојева увео 90 дивизија непријатељ је био исцрпљен, да је већ био доведен у критично стање.

Операције у лето и јесен 1917.

Операције код Вердена (20. до 26. августа) предузели су Французи, да би заузели последње осматрачнице, које су биле изгубљене у прошлој години, на линији шума Авокур—Безонво; напад врши друга армија (Гијома), подпомогнута са 600 батерија, од којих 300 тешких (2200 топова); Немци су имали 260 до 280 батерија. Ватра је била страховита, јер је просечно на сваких 8 метара фронта долазио по један топ на извесним секторима је било више топција но пешака; избачено је било за 10 дана 3 милијона зрна од 75 мм., један милијон тешких, (урачунавајући и 300000 са отровним гасовима, што чини 110000 тона укупно, 6000 тона по километру или 6 тона по једном метру фронта (код Вердена и на Соми у прошлој години није никад пређено више од једне тоне по метру); Вредност утрошка износи 700—800 милијона франака. За време ових напада Французи успеше, да поврате шуму Де Фое, Самоње, Мортом, и Коту 304.

У октобру (23.—26.) X. армија (Метр) подпомогнута ватром од 1850 топова на фронту од 20 километара (што чини један топ на 7 метара фронта) заузе фор Малмезон и неколико мање важнијих тачака.

Борбе у Фландрији. (Од јуна до новембра) Подпомогнута са I. армијом (Антоен), 7. јуна енглеска II. армија (Пламар) врши напад на фронт од 16 километара на положај Месин-Вичет, којим је противник до сада фланкирао сваки напад од мора; 1200 пољских топова, 400 пољских хаубица и 800 тешких топова, укупно 2400 топова (на 6,70 м. по један топ), обасипали су пакленом ватром од 21. маја до 7. јуна непријатељске положаје а затим су биле запаљене 20 минских галерија, којима су смишљено и систематски за две године, били потконани непријатељски положаји. Страховито је било дејство, које је учинила једновремена експлозија од преко 500 000 кила експлозива; означени положаји су заузети готово без икаквог отпора, јер је противник био потпуно ошамућен и пренеражен.

Од 31. јула почиње друга битка у Фландрији и траје преко 4 месеца. За време њено врше Енглези секундарно бојеве код Араса

(5. августа) и Ленса (15. увгуста) а Французи код Вердена (12. августа) и код Лафарексека (22. октобра). За време ових борби у Фландрији Савезници (I. француска и V. енглеска армија) успевају да исправе угао код Ипра, заузевши све три линије противничких окопа и то на простору од 30 километара, при чему заробише преко 35000 људи; и ако су Савезници и сами претрпели велике губитке, ипак је противник био формално изцрпљен, јер је морао да уведе у фронт око 90 дивизија (милијон људи) и то на фронту где су Савезници имали на свака три и по метра фронта по један топ). Како се крајем октобра борбе на овом фронту утишавају, то Енглези предузимају офанзиву на Камбре (од 2. новембра до 6. децембра) на простору од 15 километара (између путова који воде од Перона и Бапома за Камбре) подпомогнути са 1000 топова (од којих 300 тешких), 360 тенкова и преко 1000 аероплана. Тајна напада је била тако сачувана, да су Французи сазнали за напад тек у очи дан напада; за сваки случај они су одмах упутили генерала Дегута са одредом од 4 дивизије код Перона, да се нађе за сваки случај, било ради искоришћавања пробоја, било ради подржавања Енглеза; после врло брзог енглеског успеха и заузимања положаја (по дубини за 8 километара), Немци предузеше контранапад и повратише изгубљени терен.

*

У ово доба спада и јака пропаганда за мир, афера Бонеруж, Малви, Боло, Далмеренда, Шарл Ембер и Кајо, образовање владе са Клемансо-ом; по предлогу Лојд Џоџ-а образује се међусавезнички ратни комитет у Версаљу (Генерали Фош, Вилсон и Кадорна). Покушај Немаца, да помоћу социјалистичке конференције у Штокхолму (Шајдеман), спроведу мир без анексије и без накнада не успе, а исто тако и интервенција за мир Папе Бенедикта XI. (у августу 1917. год.).

Италијански фронт (1917.).

У октобру 1917. год. овај фронт био је поседнут овако: На крајњем десном крилу у Карсту према Истри (јужно од Горице) III. армија (Кнез од Аосте), до ње, северно од Горице, II. армија (Капело), у Доломитима и у Кадори IV. армија (Робиланте) и у Трентину I. армија (Пекори Џералди).

Немци пак образују XIV. армију (Ото фон Белов) и групу Краус и постављају их на најслабији део италијанског фронта: Плеце–Капоретто Толмино; аустро-немачки распоред на овом фронту је следећи: лево крило Ерцхерцог Евген, са једним резервним корпусом, групама фон Бојовића (I. и II. Изонцо-армија) и фон Белова; центар и десно крило (фон Хецендорф) имајући у Доломитима и Кадоре X. армију (Кробатин) XX. корпус, XI. армију (Шојхенштил) и групу Ерцхерцога Петра Фердинанда.

Благодарећи пропаганди за мир и братимљењу италијанских и аустро-немачких војника, Аустро-Немци успеше да сазнају све појединости фронта и 24. октобра после силне артилеријске припреме и напада загушљивим гасовима предузеше снажну офанзиву; до 27. октобра фронт је био пробијен и планински прелази са обе стране Чивидале заузети; две бригаде II. италијанске армије бацише оружје и са узвицима „спасавај се ко може" повукоше у бегство и остали фронт; до Тиљамента Аустро-Немци надирући на југозапад заробише 60000 људи. Генерал Кадорна наређује повлачење до Пијаве и ту образује фронт подпомогнут француско-енглеским трупама (X. армија — Генерал Дишен, доцније Метр, са 4 француске дивизије и генерал Пламар са 6 енглеских дивизија, оба под командом Фајола); фон Хецендорф пошто је заузео Асиаго, покушава да заузме Грапу и Томбу, које бране француско-британске трупе, но бива одбијен после чега настаје затишје на овом целом фронту. У овим операцијама Италијани су изгубили око 37000 мртвих, 91000 рањених, 335000 заробљених и 3000 топова. После овог пораза Генерала Кадорну смењује Диаз.

Руски фронт, јули 1917. год.

У пролеће Керенски постаде Министар Војни и Брусилов као главни командант наређује офанзиву и то са VII. армијом нападом на Злоту Липу у правцу Лавова а VIII. армијом (Корнилов) на Халич и Калиш; обе армије успешно напредују и заробљавају 36000 људи. 15. јула Принц Леополд Баварски, подпомогнут ватром из 136 батерија, напада у правцу Тарнопоља, II. руска армија одступи и повуче за собом и VII. и VIII. армију; заражени бољшевичком агитацијом, војници напуштају фронт, предају без борбе Станислав, Тарнопољ и Коломеју; у присуству Кајзеровом, немачка војска прелази Серет. Ерцхерцог Јозеф предузимље офанзиву у правцу Черновица; Керенски примивши Председништво Владе од Љвова смењује Брусилова и одређује Корнилова за Врховног Заповедника; и ако је цела Галиција и Буковина пала Немцима у руке, ипак Корнилов успева, да задржи противнике на границама Бесарабије; Макензенов напад крајем августа на правцу Текучио — Фокшани, уз садејство румунске војске бива одбијен. Да би најкраћим путем натерали Русе да закључе мир, Немци, користеће разорно дејство бољшевизма, предузимљу напад са VIII. армијом (фон Хутијер) на утврђену Ригу и пресав Двину код Уксхула, опкољавајућим дејством, нападају са обеју обала Двине. Страховита ватра из 157 батерија и 550 миномета, коју су употребили Немци само на месту прелаза, на простору од свега четири и по километара, растроји са свим већ бољшевизирану одбрану Риге и она се делимично повуче на северо — исток остављајући варош без одбране те у њу уђе Кајзер са својим трупама 6. септембра 1917. год.; за овим Немци заузеше Езел, Мон и Даге, острва која бране ово важно пристаниште.

Корнилов увиђајући пропаст, која прети земљи и народу крене са војском на Петроград, али Керенски у том времену свемоћни диктатор, проглашује га издајником и наређује, да се затвори. 7. новембра Ленин и Бољшевици извршавају државни удар, узимљујући власт у своје руке; Керенски бега из земље, Бољшевици нуде мир, Украјина, Курландија и Финландија се одвајају од Русије, проглашујући своју независност. Бољшевици потписују 15. децембра примирје, а 3. марта и срамни капитулациони мир у Брест Литовску. Румунија доведена у тешку ситуацију, нехтевши да се и даље бори, имајући дубоку и богату руску позадину или да попут српског и чехословачког добровољачког корпуса пребаци војску на друге савезничке фронтове, врши капитулацију и потписује мир 5. марта, при чему изгуби Добруџу (у корист Бугарске) и све преласе на Карпатима (у корист Аустро-Угарске), извршивши разоружање војске и стави на расположење Аустро-Немцима своје богате петролејске изворе као и велике количине хране.

*

12. јуна 1917. год. абдицира грчки краљ Константин у корист млађег сина Александра, 13. јуна Венизелос образује владу и објављује рат Централним Силама, блокада Грчке би дигнута и грчка војска упућена на Солунски фронт.

Немачка офанзива у пролеће 1918 год.

Ослободивши своје масе са Руског фронта Немачка намерава да зада главни удар Савезницима, пре него што Америка успе да пребаци веће контингенте војске у Европу. Најосетљивији део, савезничког фронта била је линија између Араса и Сен Кантена, т. ј. линија, која дели Французе од Енглеза; пробити тај део фронта и одбацити Енглезе ка мору био је задатак, који немачка Врховна Команда намерава да превиствено изврши и 20. марта, у очи немачке офанзиве савезнички фронт био је овако поседнут: На крајњем левом крилу, од мора до близу Ипра (35 километара) Белгијска армија (12 дивизија); од више Ипра до спрам Сен Гобена (200 километара) енглеска армија са 59 својих и 2 португалске дивизије; одавде па до швајцарске границе Француска војска 99 дивизије (530 километара) укупно дакле на целом фронту 172 дивизије од којих 111 у линији, а 61 у резерви.

Према њима Немци подељени на 4 групе армија и то: Р. фон Бајерн на крајњем десном крилу, имајући као ударну групу XVII. армију (фон Белов) и II. армију (фон Марвиц); Кронпринц Вилхелм имајући на десном крило XVIII. армију (фон Хутијера); група армија фон Галвиц са (V. армија и армијски одред Мудра); група армија Херцог фон Виртемберг; укупно 150 дивизија, од којих 80 у резерви.

Напад на Сому (21. марта 1918. год.) Немци су предузели напад на Сому са фронта Камбре–Ла Фер у правцу Амијена и то са 40 дивизија у првој линији против 21 дивизије III. и V. енглеске армије. Да би једновремено морално дејствовали на јавно мнење у Паризу, гађу ново конструисаном топовима са невероватне даљине са фронта Ла Фер–Лан (120 километара) на сам Париз (ових топава било је израђено свега 7, калибра су 350 милиметара са дужином цеви од 15,75 м); 23. марта једна граната из ових топова пада у цркву Сен Жерве у Паризу и убија масу света; Немци успеше да пробију фронт и заузеша за неколико дана Бапом, Комбл, Несл, Мондидије и Ноајон. Французи довукоше хитно из резерве III. армију (Ембер) да поджи Енглезе на Соми и да попуни празан простор, који се појављује према Мон Дидијеру; Генералу Фајолу, команданту групе армија резерве, дато је наређено, да попуни празнину, која се појављује између Француске VI. и енглеске V. армије; I. француска армија (Дбенеј) довучена из Лотарингије продужује лево крило III. француске армије. У овом тешком моменту, јавном мнење у Енглеској и Француској јако је узбуђено; на седници у Дуленсу, под председништвом Клемансоа би решено, да генерал Фош координира акције свих савезничких трупа на француском фронту, а после месец дана на конференцији у Бовеу он би назначен за директора операција на свима фронтовима. Отпор који сада би организован уз припомоћ трупа из резерве примора противника, да

прекине напад на Амијен. На овај начин и ако противник проби фронт и заробе преко 70000 људи и 1000 топова, многобројну спрему, продре у дубину за 60 километара и приђе ближе Паризу и Калеу, ипак његова офанзива на овом месту била је сломљена; непријатељски напад на Ласињи и Арас биће одбачени славним борбама, које су водиле група генерала Пеле, I. и III. француска армија под командом генерала Фајола. Колико је било велико напрезање у погледу добацивања трупа и материјала, може се ценити по факту, да је само на дан 31. марта у близини Компијена саобраћало 180 возова и 3000 камиона.

Офанзива на Лис (9. априла 1918. год.) предузета од IV. немачке армије (Сикст фон Арним) и VI. немачке армије (фон Кваст) са циљем да заузму висове Кемела, који доминирају Фландријом и приморају Савезнике да напусте Ипр и Изер, би и ако по цену великих губитака задржана (Месин и Арментијер су при томе изгубљени). Брзом интервенцијом француске помоћи би ситуација поправљена (на овом месту су биле постављене изнурене енглеске трупе и две недовољно спремне португалске дивизије).

Противнички **напад на Амијен** (24.—26. априла) слабо је напредовао, јер би париран француским контранападом те и у првим данима изгубљени терен би повраћен.

За време ових бојева Савезници су били јако исцрпљени, јер поред великих губитака непријатељ је заробио 125000 људи и 1600 топова, но и сам противник се није боље осећао пошто није успео ни по цену страховити жртава да створи брешу између Енглеза и Француза, и да избије на море према Калеу.

Међутим америчка војска почела је да ужурбано пристиже у Европу, јер у фебруару стижу 48 000 људи, у априлу 100 000 људи, у мају 250000 људи, и даље све више.

Напад на Ен (од 27. маја до 8. јула) извршава група Кронприца између Ремса и Новјона са 42 дивизије, подпомогнута са 4000 топова (4 пута више но што имађаху Французи на том сектору); после три сата бомбардовања она врши снажан налет и заузимље Шмен де Дам и Малмезон, прелази преко Ена, заузимље Фиме; у Паризу паника, код савезног јавног мњења велико узбуђење; V. француска армија се поставља према Ремсу. И сами изненађени овољиким успехом Вилхелм, Хинденбург и Луденлорф решавају, да продуже наступање до Марне и већ 29. маја заузимљу Соасон, а 30. маја стижу на Марну код Жолгоне, заузимљу и Шато Тијери; 10. француска армија повучена са фронта Арас–Дуленс убацује се између III. и VI. француске армије; Немци се труде да створени џеп што јаче прошире и нападају на целу линију од Шато Тијеря до Оазе; и ако се овде боре готово један противу тројице, ипак Французи успевају и поред најжешћих немачких напада, да одрже шуму Вилер Котре. 8. јуна немачка офанзива је била потпуно задржана, но и губитци француски били су велики (55000 заробљених, 650 топова, 2000 митраљеза и небројени магацини спреме и хране); противник заузео терен до Марне и дошао у близину самога Париза; држи под ватру железничку артерију Париз–Шалон, што у вези са прекинутим саобраћајем на линији Париз–Кале чини велики минус у погледу маневровање са трупама и резервама.

Да би продужили свој успех, XVIII. немачка армија (фон Хутијер) напада у правцу **Компијена**, али генерал Фајол упућује генерала Манжена са 5 дивизија, које 11. јуна ударају у десни бок XVIII. немачке армије и одбацују је на неколико километара; изненађени овим нападом Немци увиђају, да им је маневр пропао и одустају од даљег напада на Компијен; напад VII. немачке армије (фон Бем) 12. јуна на шуму Котре и северније од ње би такође одбијен.

Аустријска офанзива на Пијави (15. до 23. јуна 1918.).

Да би притисли Италијане и у случају већег успеха приморали савезнике да одвоје већи део војске за помоћ Италијанима, Аустријска Врховна Команда предузима напад на италијански фронт; довукавши са руског фронта најбоље своје трупе и тешку артилерију, генерал Боројевић дели фронт: на крајњем десном крилу на Бренти поставља XI. армију (Шојхенштил) са 20 дивизија; до њега на Пијави VI. армију (Ерцхерцог Јозеф) са 8 дивизија; даље V. армију (фон Вирм) са 15 дивизија на Пијави и IV. армију у резерви и Фриолу. Генерал Диац поделио је фронт овако: На крајњем левом крилу I. армија (Пекори–Жиралди); до ње на платоу Асијаго Енглези (Лорд Калван) и око Бренте Французи (Граџанни); даље IV. армија (Робилант између Бренте и Пијаве на Грапи и Томби; на крајњем десном крилу III. армија (кнез од Аосте) на Пијави до мора. Напад предузет 15. јуна, после јаке артилеријске припреме, сруда би одбијен и крај мора, где Аустријанци извршише прелаз према Меолу, бише одбачени са великим губитцима; Италијани заробише 23000 људи и 60 топова.

Друга битка на Марни (15. јула—4. августа 1918.).

У ово време се и француска Врховна Команда спрема да искористи незгодан положај немачке групе армија у џепу до Шато Тијерија и да нападне њене бокове. Прикупљене ударне силе (57 француских, 7 америчких, 2 италијанске и 4 енглеске дивизије, укупно 70) распоређује овако: на лево крило од Соасона до Урка X. армија (Манжен), који је примио ову армију од Метра јер је овај примио групу армија центра (од Франше д'Еспереја, упућеног да смени Гијому на Солунском фронту); VI. армија (Дегут) од Урка до Шато Тијери и IX. армија (д'Митри) се поставља јужно од Марне, стим да према потреби буде убачена између IV. и V. или V. и VI. армије; IV. армија (Гуро) на фронту десно од Ремса.

Немци пак у жељи да што пре изађу из незгодне ситуације предузимљу 15. јула (после месец дана) снажну артилеријску ватру са свима могућим калибрима; Париз узбуђено слуша страховиту грмљавину ове судбоносне битке. Немачки понтонири, производећи вештачке димове и под густом маглом подигоше мостове на Марни, на простору од 20. километара (између Гланда и Мареј ле Пор-а); Напад источно од Ремса одби IV. армија наневши противнику велике губитке. Под заштитом ватре из 500 батерија Немци прелазе Марну западно од Ремса и заузимљу терен по дубини за 5 километара нагињући стално у правцу према Еперне-у. Но и овде даље наступање би сломљено; ситуација пребачених 10 немачких дивизија преко Марне постаде критична, јер без подршке артилерије, без уређеног транспорта муниције (мостове непрестано руши француска артилерија) оне су приморане да се повуку и Луденлорф увиђајући неуспех, решава да сада нападне у Фландрији на Енглезе, у ком циљу наређује, да се дивизије из друге линије пребацују за Фландрију а такође и тешка артилерија. Но у овом моменту Фош цени да је судбоносни час куцнуо и наређује контра офанзиву; V. армију (Бертло) и IX. армију (д'Митри) ставља под команду генерала Метра, а VI. армију (Дегут) и X. армију (Манжен) под команду Фајола.

18. јула изјутра крену X. армија (Манжен) у напад предвођена са многобројним тенковима и без артилеријске припреме, при чему у свом првом налету пробија фронт од 7 километара ударајући у бок немачке војске; VI. армија (Дегут) наступа у продужење X. армије; бој се развија и на фронту IX. и V. армије; непријатељ обухваћен са три стране брани се очајно; да би спасао и себе и своју спрему; Кронпринц враћа послате дивизије и тражи нове. 30. јула X. армија заузимље Соасон, 4. августа непријатељ би потпуно пребачен преко Реке Весле на почетни фронт од 15. јула при чему би заробљено 35 000 људи и 800 топова.

Савезничка офанзива (од 8. августа до 25. септембра 1918.).

Фош решава, да првенствено ослободи железничку линију Париз–Амијен, Париз–Аврикур и Рудну област Брије–Бетим.

У том циљу он наређује, да IV. енглеска армија (Ролеизон) I. француска (Дбенеј) и III. француска (Ембер) армија нападну на противника на простору између Албера и Оазе. За време од 8. до 15. августа ове армије успеше да заузму Мондидијер, и одбаце Немце на линију Бре–Ласињи; на овај начин железничка линија Париз–Амијен би ослобођена. Благодарећи притиску на оба противничка крила и то: X^ом^ француском армијом (Манжен), I^ом^ (Хори) и III^ом^ (Бинг) енглеском армијом, непријатељ би принуђен у борбама од 17. до 29. августа, да се повуче на линију Кроазил–Бапом, Перон, Сому и Канал ди Нор; продуженим и систематским нападима од 30. августа до 6. септембра генерал Манжен успева да продре до Сен Гобена и Хинденбургове линије (из 1917. год.). Енглеска армија на другом крилу новом офанзивом на Кеан принуђује противника, који се боји обухвата, да се повуче (8. септембра) целим фронтом на Хинденбургову линију.

На северу на Лису, непријатељ да би скратио фронт повлачи се из џепа Белела и на тај начин се ослобођава и утврђени базен Брије–Бетим.

У овим операцијама од 8. августа до 8. септембра заробљено је 150000 људи (од којих 3000 официра), 2000 топова и 13000 митраљеза.

Од постављеног задатка остаде још да се уклони џеп код светог Михијела и тиме ослободи линија Париз–Аврикур.

Сен Михиел. На овом фронту налазила се је прва америчка армија (Першинг) са 14 дивизија и једним француским корпусом; ова група имала је 250 батерија од којих 150 тешких (укупно 2900 топова), 275 тенкова и многобројну ваздушну ескадрилу. У борбама од 12. до 15. септембра они успевају, да заузму и Сен Михиел и уклоне џеп; на овај начин би ослобођена и железничка линија Париз—Аврикур, која је годинама била заробљена.

Аустријска нота за мир.

Осећајући свој брзи свршетак и немоћ да даље ратује, Аустрија објављује на сам дан пробоја солунског фронта (14. септембра 1918. год.) апел свима зараћеним државама да приступе међусобном споразуму ради закључења мира — што Савезници одбише.

Борбе са Турцима.

Као што смо раније рекли Турска је објавила рат 1. новембра 1914. Главни заповедник турске војске је Енвер Паша, а турске флоте немачки адмирал Сухон. Турска је имала за задатак да спречи везу Русије са Савезницима преко Дарданела и да штити своју територију. Султанова и Шеих-Ул-Исламова прокламација Мухамеданцима за борбу противу Савезника не даде никакве резултате. Турска војска би подељена на два фронта и то: на Кавкаски фронт и Сујешки канал. 12. новембра 1914. год. Руси продреше до Керикоја али нападнути далеко јачим силама (III. турском армијом) морадоше се повући, при чему Турци прећоше границу и продреше до Карса; како у томе Русима пристигоше нова појачања то они потукоше III. турску армију до ноге (4. јануара 1915. год.); напад IV. турске армије против Суецког канала Енглези такође успешно одбише; ускоро затим Руси продреше и поседоше северо западну Персију. Да би нанели Турцима знатан удар Енглези искрцавају једну дивизију (генерал Вилсон) у Персијски залив код Ковајта, туку Турке и заузимљу Басру (22. новембар 1914.); једноврмено са овим они образују самосталну Краљевину Арабију под управом Шерифа од Меке. 1915. год. тежа операција лежи у Месопотамији, јер у јануару Енглези искрцавају нове трупе под генералом Таунсхендом и продужавају напад од Басре на Багдад, но овај одред би нападнут код Ктесифона (22. новембра 1915.) од 2 турска корпуса, којим командује пуковник Нуредин (а доцније фон дер Голц-Паша), и Енглези у моменту (када Турци потпуно исцрпљени предузимљу мере за повлачење) повукоше се на Кут-ел-Амара, но овде буду ценирани од Турака, који сада предузеше гоњење и како послана војска да их ослободи и сувише доцкан дође, они бише принуђени на капитулацију (29. априла 1916. год.) т. ј. на 10 дана по смрти ф. д. Голц-Паше, команданта опсаде, који умре од пегавца.

Када Николај Николајевич предузе Кавкавски фронт у јесен 1915. год., Турци су били приморани да се повуку из Азербејџана; Руси заузеше затим Техеран (а Турци у октобру 1915. Хамадан). У почетку 1916. год. нападају Руси на Јерменску и заузимљу 16. фебруара Ерзерум, 19. фебруара Муш, 18. априла Трапезунт; Турци потучени, и ако добише појачања са Европског ратишта, губе и Ерзинџан (у јулу 1916. год.); руско наступање под Баратовом, који достиже линију Шаникин према Тигру, Турци ипак успеше да задрже.

На Сујешком каналу држали су се Турци до краја 1916. год. када их енглеска офанзива (Ачиболд Маре), начелник штаба британске војске на француском фронту) одбаци на линију Ел-Ариш—Ел-Акаба. После револуције марта 1917. год. они пребацују војску на румунски и галицијски фронт. На Тигру и у Палестини Енглези под генералом Модом предузимљу нападе и приморавају Турке, да се повуку на Кут-ел-Амара на Багдад, но енергично гоњени од Енглеза напуштају и сам Багдад у који улазе енглеске трупе у марту 1917. год.; Турци принуђени напуштају персијску границу и повлаче своје трупе у Месопотамију на линију Хит-Текрит—Ревандус. Генерал фон Фалкенхајн, који командује немачком армијском групом Ф. (Јилдирим) покуша да ослободи Багдад али без успеха. Енглези у ово доба наступају у Палестину и прете позадини Месопотамијског фронта; Турци намеравају да нападну на Египат, али генерал Аленбе (раније командант III. енглеске армије на француском фронту) већ распалаже са војском од 200 000 људи и потпомогнут флотом, користећи железничку линију Порт Саид, Ел-Ариш (коју Енглези убрзаним темпом претворише у нормалну) заузе 7. новембра 1917. год. Газу а 17. новембра Јафу и наступи даље ка Јерусалиму, који и заузе 9. децембра 1917. год.; Турци се повукоше на линију Арсуф—Ел-Салт где се добро утврдише; у ово време Енвер Паша пребацује трупе на Кавкавски фронт и када ускоро затим 19. септембра 1918. год. Енглези предузеше офанзиву, Турски фронт на Јордану (којим сада командује Лиман фон Сандерс) би пробијен и турсконемачке трупе потпуно потучене повукоше се на север. Енглези заузимљу 1. октобра Дамаск. До овог доба Бугарска је већ била потписала примирје (29. септембра) Аустро-Угарска потпуно исцрпљена тражила да се рат што пре заврши, а Немачка Врховна Команда захтевала од Државног Канцелара, да се мир што пре закључи, и Државни Канцелар, Макс фон Баден (који је образовао чисто демократску владу), упутио 5. октобра Вилсону предлог за мир, који су једновремено потписале и Аустрија и Турска. 5^ог октобра Енглези заузимљу Бајрут а 26^ог Алепо и Александрету; потпуно растројени и потучени Турци су принуђени да закључе примирје а њихове трупе у Арабији, Сирији, Месопотамији и код Мозула да положе оружје.

Пробој Хинденбургове линије (26. септембра—15. октобра 1918.).

Знајући да се не може дуго задржати ни на Хинденбурговој линији, Немачка Врховна Команда је наредила, да се велике масе материјала постепено евакуишу за Немачку да се припреме све потребе за рушење путова, мостова, железница и угљених мајдана, да се позади десног крила изради нова прихватна утврђена линија (Херманова), и даље за њом још једна прихватна линија (Антверпен-Мас.)

Да би Немцима нанео одсудни удар и спречио их у даљем утврђивању прихватних положаја Савезнички Врховни Командант (Фош) предвиђа три операције: Прва, у Шампањи и по обадвема странама Аргона, управљена на Мезијер, при чему француско десно крило наступа између Аргона и Сипе, а Американци између Мезе и Аргона; овом би операцијом имала да се пробије Брунхилд–Хундингова линија и расцепи немачки фронт на обе стране Ардена; ова операција има да отпочне 26. септембра;

Друга, са Централном Групом напада на простор Камбре—Сен Кантен, са задатком да заузме Хинденбургову линију; њу имају да изврше I. енгл. армија (Хори), III енг. армија (Бинг), IV. енг. армија (Роленсон) и I. фр. армија (Дбене); француски центар (X. армија, Манжен, и V. армија Бертло) има да пребаци противника преко Ена; ова операција има да отпочне 27. септембра;

Трећа операција са крајњим левим крилом (у Фландрији), које чине Белгијска војска (Краљ Алберт, Начелник штаба Дегут) VI. фр. армија и II. енгл. армија (Пламар); имају задатак да одбаце немачко десно крило и експлоатишу успех у правцу на Брић, Тил и Ган; ова операција имала је да отпочне 28. септембра.

И од 26. септембра до 13. октобра Савезници успевају да на целој дужини од Вердена па до мора освоје противничку утврђену Хинденбургову линију, заузевши на југу до линије Вузијер, Атињи, Лан (би ослобођен), Ла Фер, испред Ле Като (ослобађајући Сен Кантен и Камбре), Арле, па иза Ленса и Арментијера (који бише такође ослобођени), затим испред Менина и иза Пашендала на Изер иза Диксмида.

Од 13. до 20. октобра, у даљем наступању левокрилне групе на Брисел, централне на Самбру и деснокрилне на Мезијер достигне се по готову свуда друга утврђена линија: Херман–Хундинг–Брунхилд, која с малим исправкама линије од 13. октобра јужније од Катоа иде на Куртре, Деинце (ослобађајући Ла Фер, Дуе, Лил, Тил, Остенде и Брић).

Пробој друге немачке утврђене линије (од 20. октобра до 4 нов.).

19. октобра Фош издаје последњу директиву: Фландријска група (Алберт I) наступа на Брисел са десним крилом на Лесин и Хал; Енглеска група (Дглас Хег) наступа између Самбре и Шелде, стим да лево потпомаже Фландријску војску а десно да набаци противника на непролазан терен у Арденима; Француска војска левим крилом да потпомаже наступање Енглеза а десно да набаци противника на линију Сер–Сисион. V. и VI. армија са Америчком војском, да пошто левим крилом доспеју на висину Мезијера–Седана, дејствују на противника тако да га поцепају и то V. армија у правцу Шато Порсијен, а IV. фр. са I-ом амер. армијом у правцу Бисанси–Шен. Генералу Петену наређује, да припреми офанзиву по обадвема обалама Мозела, на Луксембург и у Сарску област.

Противник покушава, да се задржи на другој линији, како би добио у времену, да спасе што више материјал и утврди трећу линију, али под силни притиском савезничке офанзиве и општом катастрофом, која сналази све фронтове, он је принуђен да се и даље повлачи.

Италијанска офанзива (24. октобра—4. новембра 1918.).

У ово време на Италијанском фронту било је 51 италијанска, 3 енглеске, 2 француске, и 1 чехословачка, и једна коњичка дивизија, осем тога и 1 амерички пук. Фронт је био подељен у 3 групе: на крајњем десном крилу на Пијави почињајући од мора III. армија (Кнез од Аосте), затим централна ударна група са X. армијом (Енглез Лорд Калван) лево од њега VIII. итал. армија (Кавиља у области Монтела, са правцем наступања на Виторио Венето; даље од ње XII. армија (фр. генерал Грациани) између Томбе и Монтела са правцем наступања на Белуно; на левом крилу од Грапа до Астика, IV. и VI. армија; на крајњем левом крилу I. армија између Астика и Адиже и VII. армија код прелаза Тонале (ове последње са правцем наступања на Трento–Боџен).

Од 26. до 28. октобра потпомогнуте са 4750 топова ове армије врше напад на цео фронт (при чему XII. армија прва прелази Пијаву),

јашећи на леђима противничке деморалисане војске, они у брзо заузимљу линију Монтикана–Виторио Венето–Фелтре), заробљавају 80000 Аустријанаца и 1600 топова. И у времена док Савезници проучавају услове мира, савезничке трупе на Италијанском фронту, гоне аустријске трупе, које се повлаче без отпора и заузимљу Роверето, Тренте Удину а одред упућен морем поседа Трст и Лису (такође без отпора); 3. новембра би потписано примирје у Падови. За време овог беспорног наступања, Савезницима падоше у руке преко 400000 војника, 10000 официра, 6850 топова и безбројна спрема.

Немачка капитулација (7.—11. новембра 1918.).

Ситуација за Немачку била је безизлазна: Бугарска и Турска побеђене положиле оружје, Аустро-Угарска потучена молила за мир; Угарска и Пољска проглашују самосталност; формирају се Чехо-Словачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, као нове самосталне државе; сама Немачка до 4 новембра приличном повлачења изгубила 250000 људи, и 4000 топова; Лудендорф као главни кривац војничке и политичке несреће смењен (Гренер); 5. новембра избила револуција са побуном флоте у Килу; ситуација налаже да се најенергичније ради и земља спасе катастрофе, те се већ 7. новембра појављују код Хандроја (с. н. од Капела) на фронту IV. армије (Гуро), немачки пуномоћници за закључење примирје, којима Фош ставља следеће услове:

1. Прекид непријатељства у међувремену од 6 сати по потпису примирја; 2. напуштање последњих области Белгије Француске, Елзаса, Лотарингије и Луксембурга у року од 14 дана; 3. напуштање леве обале Рајне у року од 30 дана; 4. дозвола за поседање мостобрана (од 30 километара у пречнику) код Мајнца, Кобленца и Келна; сва војна уређења да се предају неповређена; животне намирнице за цивилно насељење имају да остану где су; индустријска предузећа се не смеју штетити; 5. имају се предати Савезницима 5000 локомотива, 150000 вагона, 5000 аутомобила; 6. имају се предати сви заробљеници без права замене; 7. Аустро-Угарску, Румунију и Турску да напусте одмах немачке трупе; раније Руске Области имају се уредити према нахођењу Савезника; 8. одрицање од Брест-Литовског и Букурешког мира; 9. напуштање Источне Африке у року од месец дана; 10. новчане рекомпензације и репарације имају се накнадно утврдити; 11. имају се предати 166 подводних лађа у року од 14 дана; 12. имају се интернирати у савезничким пристаништима 10 линијских лађа, 6 убојних крстарица, 8 лаких крстарица, 50 лађа рушилица; све у року од 7 дана; једновремено да се изврши разоружање свих бродова; 13. блокада има да траје и даље; 14. примирје има да траје 35 дана, са правом продужења и правом отказа (48 часова), ако услови не буду испуњавани; Има се одредити једна међународна комисија за регулисање питања о прекиду рата и закључењу мира.

Одговор је имао бити предат за 62 сата.

Међутим 8. новембра резервне немачке трупе у Минхену проглашују републику; 9. новембра у Берлину трупе одричу послушност; Кајзер и Кронпринц беже у Холандију. Савезници су и даље наступали и 10. новембра у очи немачке капитулације генерал Гуро улази у Седан; Меза је заузета до више Мезијера; V. армија (Гијома, јер је Бертло упућен за команданта Дунавске армије у Румунију) достигла линију Шарлвил и Ревен; III. армија (Ембер) прешла шуму Сини ле Пети и стиже у Ресо; I. армија (Дбене) прешла границу у правцу Шиме; IV. енг. армија (Роленсон) иза шуме Трелон; III. енг. армија (Бинг) ушла у Мобеж; I. енг. армија (Хорн заједно са генералисимом Дглас Хегом) стиже у Монс; Фландријска група је већ на линији Ат-Ган. На југу пак на крајњем десном крилу са нестрпљењем очекује група армија Кастелно, да крене на Мец и Сар, да би прекинула одступницу немачке главнине — но 11. новембра у 11 сати преподне Немци потписаше капитулацију и Маршал Фош, Врховни Заповедник свих савезничких војсака поздравља све трупе следећим телеграмом (од 12. новембра): „Официри, подофицири и војници, савезничких војсака, пошто сте одлучно заустављали непријатеља, ви сте га са једном бескрајном енергијом месецима неуморно нападали. Ви сте извојевали највећу битку у историји и спасли најсветију ствар Слободу Света. Будите горди, јер сте окитили бесмртном славом ваше заставе; потомство ће Вам бити благодарно."

До овог момента, а у међувремену од 15. јула до 11. новембра Савезници су добили на западном фронту око 400000 заробљеника, 7000 топова и 40000 митраљеза и многобројну другу спрему, сем тога што су 600000 Немаца били избачени из строја.

ПОМОРСКА ВОЈНА.

Паралелно са операцијама на копну вођена је и војна на води: благодарећи својој флотној надмоћности, Савезници су били у стању да осигурају своје међусобне комуникације, везу са колонијама, трговачке веза са неутралним државама, и да пребацују на фронт огромне количине сировина за свеколике војске и индустрије; транспортовање и маневровање са трупама по разним фронтовима, било ради помоћи, било ради изненадних напада, било је могуће благодарећи овој надмоћности; сем тога Савезници су блокирали приступе ка противничким обалама и на тај начин га откинули од његових колонија као и од осталог света.

Брзо пребацивање два милијона Американаца, извођење Дарданелске експедиције, пребацивање Српске војске на Крф, Бизерту и Солун, Енглеске војске у Египат и Месопотамију, Руске и Португалске војске на Француски фронт, као и непрегледних контингената франко-британских колонијалних трупа, кидање непријатељских подморских каблова и освајање његових колонија су искључива заслуга савезне флоте.

Стање флоте у почетку рата било је следеће:

Врста ратних лађа:	Енглеска	Француска	Русија	Немачка	Аустрија
оклопњача дредноута	31	7	8–10	20	4
оклопњача остарих	30	18		26	9
оклопних крстарица	34	22	6	9	3
убојних крстарица	11	—	—	5	—
крстарица заштитница, обалница и др.	62	22	7	16	6
модерних крстарица (лаких)	36	—	9	41	4
рушилица-торпедњача и миноно-торпедњача	314	80	311	177	25
обичних торпедњача	100	141		32	23
субмарина (подводних лађа)	90	69	29	42	14

Овде није улаз Јапанска флота, чије је дејство било усамљено као и Турска флота, која је имала неколико старих оклопњача, три модерне крстарице и десетину торпедњача. Енглеском флотом командовао је адмирал Целико и она је била разметена код Скапа Фло (северна обала Енглеске) и у Ламаншу; Атлантском флотом командовао је Крадок; Француском средземно-морском флотом бие де Лапереј а Енглеском-Трубриџ. Две трећине Руске флоте биле су у Балтичком а једна трећина у Црном мору.

Немачка флота под адмиралом Шером налазила се је у Килу и Вилхелмсхафену, сем тога две крстарице у Средземном мору, једна ескадра (фон Шпе) у Кинеском мору код Кинчау и Каролинских острва, неколико крстарица према Мексику, Бразилији и Источној Африци. Аустријска флота једним делом у Пули, а једним у Которском заливу.

Операције у 1914. год.: Одмах по објави рата Енглеска флота затвара Ламанш и улаз у Атлантски океан; 28. августа адмирал Бите туче Немце код Хелголанда, потопивши две ланкове крстарице; у октобру док се бригада маринаца бори у Диксмиде, Савезничка флота под командом Енглеза Худа сведочствује својим великим топовима. У Средземном мору немачке крстарице Гебен и Бреслау повлаче се у Дарданеле и улазе у састав Турске флоте. Аустријска флота је повучена у Пули и у Боци Которској; Енглеска флота (Карден) бомбардује Дарданеле, где јој се убрзо придружује дивизија француских крстарица (Гепрат). У Индијском океану налазе се две немачке крстарице, код Антила једна, на југу Атлантског океана једна, и дивизија фон Шпе у Тихом океану. Адмирал Крадок са три оклопњаче старијег система, пролазећи поред Чилеске обале сусреће се са флотом фон Шпеа код Коронела 1. новембра; у нејединакој борби (јер Немци имају 5 крстарица новог типа) 2 енглеске оклопњаче бише изгубљене а једна се спасе; 5 недеља доцније (8. децембра) код Факлanда, адмирал Штурдел туче фон Шпеа и топи 4 њемачке крстарице, пета се спасила, но и она у марту 1915. год би потопљена на западној Кинеској обали.

Операције у 1915. год. У јануару се сукобљавају код Догербанка у Северном мору (између Енглеске и Норвешке) нем. дивизија Хипера (4 крстарице) и енглеска дивизија Бите (5 крстарица); изгубивши „Блихера". Немци се повукоше са великим повредама. На Дарданелима (фебруар—март) удружена британско-француска флота (Карден и Гепрат) бомбардује улазне форове, неуспевши да исте заузме, иако се поуче са знатним губитцима; ускоро за овим британско-француски експедициони кор (Хамилтон) би превезен са Лемноса и подпомогнут ојачаном флотом (Робек), би искрцан на Галиполском полуострву, које су Турци уз помоћ Немаца дотле били јако утврдили. И ако савезнички сумарени пролазе кроз Мраморно море до Цариграда, ипак с обзиром на велики отпор и губитке као и безизгледност даље акције од момента уласка Бугарске у рат и пада Србије, Савезници обустављају даљу борбу и пребацују трупе са Галипола у Солун (крај 1915. год.).

Уласком Италије у рат: (мај 1915. год.) њена флота (Херцог од Абруце) концентрисана у Бриндизи и Таренту, предузиме обезбеђење Јадранског мора и држи у шаху Аустријску флоту. Крајем 1914. год. Немачка предузиме подводну акцију против свих лађа, које се налазе у Савезничким водама, без обзира да ли исте припадају Савезницима или Неутралним државама; Америка протестује а Енглеска реагира објавом да трговину са Централним силама сматра као контрабанду. Једно за другим крајем 1914. и у 1915. год. Немци потопише велики број (470) трговачких и путничких лађа, међу којима и параброд „Адмирал Гантом" са 2500 белгијских избеглица и „Лузитанију" (друштва Кунард) на путу из Њујорка, близу Енглеске са 1250 путника; у мају се појављују немачки сумарени и у Средземном мору. Савезници организују специјалне патролне ескадриле, које се подпомогнуте са хидро-авионима и ипкратима за ослушкивање подводног саобраћаја као и нарочитим минеским заградама, боре одлучно против пое подводне немаи.

Операције у 1916. год. У почетку 1916. год. удружена Итало-француска флота превлађује Српску војску из Св. Јована ди Медуа, Драча и Валоне на Крф и у Бизерту а од 16. априла до 2. маја одтуда у Солун. Од 31. маја до 1. јуна вођена је код Јитланда у Скагерраку највећа светска поморска битка, између Енглеске- и Немачке флоте, у којој је учествовало 64 оклопњача, 50 крстарица и преко 170 рушилица и других мањих убојних лађа. Енглеском претходницом командовао је Бите а главнином Целико, немачком претходницом фон Хипер а главнином фон Шер; изгубивши 19 потопљених и са 17 јако оштећених великих као и знатним бројем изгубљених и оштећених мањих лађа. Немци се повукоше на своју базу а Енглези и сами јако оштећени, јер и они имају 14 потопљених и 11 јако оштећених лађа, не предузеше гоњење, већ се вратише такође на своју базу; од овог доба Немачка флота осећајући се слабијом више се више нивано упуштала у одсудњим бој.

Када Грци, чије је држање према Савезницима било и сувише непријатељско, дозволише Бугарима да поседну Кавалу (августа 1916. год), то Савезници ради своје заштите послаше флоту у Грчке воде и почеше да воде контролу над грчком поштом и телеграфима, и обезбеђивши се од Грчке флоте врше једновремено и извесну блокаду; када Венизелос образова Привремену Владу, Савезници стадоше ултиматум Краљу Константину и поседоше Атину. На дан истицања ултиматума (1. децембра) Грчке трупе у Атини мучки нападају на Француске маринце, при чему многи погибоше; бој се утиша када Француска ескадра отпочне да бомбардује Краљевски Двор; називани овакним држањем Савезници блокираше Грчку и разоружаше њену војску, што ускоро изазва и збацивање Краља Константина. И у току ове године Немци потопише многе лађе а њихови се сумарени почеше појављивати, како у Калеу тако и по Енглеским пристаништима, код Малте и Бејрута, дуж Мароканске и Америчке обале, па чак и код Архангелска; несигурност на мору постаде врло велика, месечни губитци у потопљеној тонажи расту невероватном брзином.

Операције у 1917. год. Под командом немачког адмирала Шмита 11. до 13. октобра Балтичка флота од 10 дредноута и толико него крстарица, са 50 транспортних бродова натоварених трупама поседа Острово, Елеј и Даге (који доминирају улазе у Рижки и Фински залив; Руска флота готово без икаког отпора повлачи се Финским заливом за Петроград; одмах по доласку фон Капела на чело Немачке марине, Немци у јануару извештавају Америку, да ће потапати све лађе, које се нађу у водама енглеским, француским и италијанским. На ово Америка објављује рат 6. априла. Немци предузимају неограничено подморску војну и поред многобројних осталих лађа они потопљају од марта до јуна 1917. и 7 енглеских санитетских бродова са свима рањеницима.

Савезно јавно мнење узбуђено тражи, да се злу стане на пут, што доведе к сазиву Међусавезничке конференције, која утврђује следеће мере: прецизира линије циркулације бродова, патролирање линија, спровођење транспортних лађа, патролирање у ваздуху авионима и балонима везаним за велике лађе, организоване ескадриле гонилица за ништење непријатељских сумарена. Резултати предузетих мера показаше се у брзо и то велики, јер 800000 тона, које су дотле месечно потапани сведоше се за неколико месеци на половину, сем тога би уништено исто време и 66 немачких сумарена.

Операције у 1918. год. У почетку ове године енглески адмирал Вемис, који је сменио Целико-а, решава да уништи немачке сумренске базе у Зебриџу и Остендји и пошто су припремљене сви модерна средства и напад био смишљено и прецизно организован, Енглеска флота успева у времену између 22. до 23. априла да очисти од непријатељских сумарена Зебриџ, а између 9. и 10. маја Остемде.

КОЛОНИЈАЛНИ РАТ.

Того, немачку афричку колонију заузеше Енглеско-француске трупе од 7. до 28. августа 1914. год. готово без никаког отпора.

Камерун, који је по пространству готово три пута већи него Енглеска би заузет од стране Савезника од августа 1914. па до фебруара 1916.; у њега продреше: са севера једна француска колона, са истока две француске колоне (генерал Емрих), са југа 2 француске и са запада 1 енглеска и 1 енглеско-француска колона; трупе су имале да се боре, не само са противником, који је био јак 2500 Немаца и 6000 урођеника, подпомогнутих са преко 40 армираних утврђења, већ и са неома тешким климатским тропским тешкоћама, трошницама, беспутним пределима и непроходним шумама. Северна колона после четворо-месечне опсаде заузе Гару. Десна источна колона крајем децембра 1914., заузе Берту-у и око половине јуна појављују се пред Јаундеом, где у ово време стиже и суседна лева колона; јужна колона у ово време заузела је Битам и Акоафем, а западна Енглеско-француска колона заузимље Дјалу, Бареу и Едеу и појављују се такође пред Јаундеом; Енглеска колона сједињивши се са северном Француском колоном код Гару-е, наступила је са њом такође на Јаунде. 1. јануара 1916. Француји заузимају Јаунде а остатак немачке посаде се повуче у Шпањску Гинеју (где бива разоружан); Камерун би потпуно заузет око половине фебруара.

Немачка Југо-западна Африка, која је три пута веће од Енглеске, би заузета у међувремено од августа 1914. до 12. јула 1915. Бурски генерал Бота, председник Јужно-Афричког савеза, на челу експедиционог енглеског корп, заузимље целу ову колонију и под називом Боталанд присаједињује је Јужно-Афричкој савезној држави; при овоме бише заробљени бурски генерали Девет и Берген, који покушше да дигну Трансвал и Оранж, ради кооперације са Немцима.

Немачка Источна Африка, која је два пута већа од француске, би поседнута већ крајем јануара 1917. год.; у овој колонији организоване немачке снаге износиле су преко 40000 људи, од којих 12% Немаца, остало урођеница; немачком одбраном командује фон Летов-Форбек. Под командом енглеског генерала Смоца, удружене колоне: 1 енглеска (са севера). 3 белгијске (са запада), 1 енглеска и 1 савезно-африканска (са југо-запада), 1 португалска (са југа) и флота (са истока) предузеше око 1. марта 1916. год. офанзиву. После прелаза Килиманџара (6000 м) опсаде и заузеће Таборе, прелазећи језера Танганјике, заузеће Бизмаркбурга и са мора Дар-ес-Салама, колоне ће све концентрисане према Махенге, куда се беху повукле све противничке снаге; у јануару би заузет и овај последњи отпорни пиво, а немачке трупе се растурише у разне правце, водећи од тада па до свршетка рата усамљену герилу.

Киначау, ову колонију су Немци узели од Кине (1897) под најам за 99 година и ако по пространству заноси свега 500 кв. кмтр. ипак с обзиром на њено пристаниште Тсингтао и многобројне комуникације, које бише спроведене за кратко време, она је служила као најпа база за немачке флотне аспирације на Крајњем Истоку и економну експлоатацију северне Кине; 15. августа 1914. Јапан захтева да Немачка напусти ову колонију, а када то она неучини, Јапан објави рат и упути три своје ескадре, које у заједници са једном малом енглеском ескадром блокираше пристаниште и у њему један део немачке флоте фон Шпе-а као и једну аустријску крстарицу; 21. новембра искрцаше се на копно једна и по јапанска дивизија и 1300 Енглеза, и поседоше Тсингтао а усторо затим и целу колонију.

Колоније у Тихом океану: Немачку Нову Гвнеу, Бизмарково острво и Саломон-архипелаг (у пространству 250 кв. клм.) као и два острва Самоа поседоше Енглези, а Маршал, Каролинска и Маријанска острва Јапанци, у међувремену од августа до октобра 1914. год.

На овај начин заврши се велики светски рат 1914—1918. год., у коме су сви учасници поднели страховите жртве, јер Француска је изгубила 1370000 људи, што чини један човек на сваких 27 људи, Немачка 2000000 (1 на 35), Аустро-Угарска 1 000 00 (1 на 50), Русија 2500000 (1 на 107), Енглеска 870 000 (1 на 57), Италија 500 000 (1 на 78), Србија 369 000 (1 на 13), Румунија 200 000 (1 на 37), Америка 114000 (1 на 1000), Грчка 12000 (1 на 310), Португалија 9000 (1 на 600), Белгија 50000 (1 на 150), Бугарска 65 000 (1 на 75), Турска 325000 (1 на 25). Рачунајући и Државе чија статистика овде није указана свега је пало 12 милиона људи; губитци због слабијег рађања и увећане смртности за време рата износе 28 милиона укупно дакле 40 милиона.

Епилог целога рата добио је завршну форму у Версаљском Уговору потписаном са Немачком 28. јуна 1919. год.; Сан Жерменском Уговора са Аустријом 10. септембра 1919. год.; Нејском Уговору са Бугарском 27. новембра 1919. год.; Тријанонском Уговору са Угарском 4. јуна 1920. и Севрском Уговору са Турском 10. августа 1920. год.

КРАЈ

SVETSKI RAT 1914—1918 GOD.

I. KRATAK ISTORIJSKI PREGLED DOGADJAJA OD NAŠEG DOLASKA U EVROPU DO DANAS.

Mi Srbi, Hrvati i Slovenci, govorimo od pamtiveka jednim istim jezikom, jedan smo i isti narod no sa tri imena.

Sastavni smo deo velike Slovenske Nacije, koja broji 160 miliona duša, a koju sačinjavaju još Rusi (Veliko- Malo- i Belo-Rusi), Česi, Moravci, Slovaci, Gornji i Donji Lužički Srbi (zvani Vendi), Poljaci, Kasabi i Bugari. Prepotopili su se i potpuno iščezli: Polabski Srbi (zvani Sorbi), Vilice, Veleti, Ljutice i Bedrice, koji su živeli u predelima izmedju Elbe i Odre u Severnoj Nemačkoj.

Od celokupnog broja, Slovena, vere pravoslavne su 125 miliona, (ovde se uračunavaju i Srbi), katoličke 30 miliona (ovde dolaze i Hrvati, Slovenci i mali broj Srba), protestantske 2 miliona i muhamedanske oko 1 miliona (ovde dolaze Srbi-Muslimani iz Bosne i mali deo Bugara).

Stabla smo indo-evropskog; počeli smo dolaziti iz Azije u Evropu još u I stoleću posle Hrista i već u IV stoleću smo bili naselili prostorije izmedju Azovskog i Crnog mora i Karpata, na obalama Odre, Elbe i Dnjestra, Galiciju i Panoniju.

Današnje naše zemlje naselili smo krajem VI veka.

Interesantno je napomenuti, da u Münchenskom rukopisu (iz IX veka) piše, da su Srbi bili veliki i mnogobrojni narod i da su se po opštem tvrdjenju svi Sloveni, u svom početku, Srbima zvali.

Naš narod je po svome slovenskom mentalitetu, dobrodušan, miroljubiv, radan, inteligentan, do krajnosti častoljubiv, gostoljubiv i pravdoljubiv. Vredno je napomenuti da su, gotski istoričar Jordanes i vizantijski Prokopios (oba iz VI stoleća) još tada za naše pretke pisali da od pobedjenih naroda nisu oduzimali ni zemlje ni imanja ni poreze ni ucene; jednovremeno vele da medju plemenima nije postojala nikakva harmonija, živeli su u rasprama i borili se podvojeno.

I blagodareći našim separatističkim osobinama toga doba, nije ni čudo, sto su naša i ako jaka no nesložna plemena postepeno potpala pod tudju vlast, i to:

Slovenci, ne uspevši ni da obrazuju svoju državu, potpadoše prvo pod Avare, a zatim pod Franke, docnije Austro-Madžare, Turke, Francuze i na kraju opet Austro-Madžare sa promenljivim slobodama u domaćoj samoupravi, koje su im davali prema potrebi i prilikama njihovi gospodari i do svršetka svetskog rata nalazili su se pod tudjinskim igom.

Hrvati, koji u IX stoleću obrazovaše svoju Kneževinu pod Trpimirom u X veku Kraljevinu pod Tomislavom, već krajem XI veka, po smrti Zvonimirovoj, zbog nesloge svoje vlastele, potpadoše pod vlast madžarskog kralja Kolomana i od tada pa do svršetka svetskog rata bili su gotovo iste sudbine kao i Slovenci.

Srbi, koji u X. veku obrazovaše svoju kneževinu, od XII—XIV veka preživeše sjajnu epohu pod Nemanjićima, od kojih se najsilniji Car Dušan krunisa, kao Kralj Srba, Grka, Bugara i Arbanasa, izgubiše zbog nesloge svoje vlastele Carstvo, jer posle bitke na Kosovu Polju 28. juna 1389. god. podpadoše pod pet-sto letnji ropski turski jaram; za vreme ovog ropstva, Srbi, naslednici rimsko-vizantijske kulture, nekada najprosvećeniji i najbogatiji narod na Balkanu, biše i ekonomno i intelektualno, formalno iscrpljeni; Turci, kao divlje i surove azijatske horde, oteli su od Srpskog naroda sve do gole duše, uništili su kulturne i narodne tekovine, poubijali su sve narodne prvake, a povremeno su zalazili po narodu, oduzimali roditeljima najzdraviju i najnapredniju decu i odvodili ih u Aziju i vaspitavali ih u turskom duhu, formirajući od njih najstrašniju tursku vojsku—janičare.

I u ovom crnom dobu, koje je trajalo 500 godina, gusle, narodne junačke pesme i viteške borbe slobodne, srpske, Crne Gore, održavale su u Srpskom Narodu veru na bolje dane.

U proleće 1804. god., kada dodje duša u podgrlac, usled strahovitog janičarsko-dahijskog nasilja i pokolja, narodni genije Vožd Karadjordje, diže ustanak, koji bi krvavo ugušen tek u 1913. god., no stim da u proleće 1815. god. pod Milošem Velikim ponova plane. Upućenih 10.000 turskih nizama, da ustanak uguše i ceo kraj stave pod nož, potuče jataganska legija Crnogorskih Uskoka, koji priskočiše braći u pomoć; ovo još većma podiže veru u uspeh i silu srpskog oružja, te ustanak po put stihije zatalasa mase izmučenog i poslednjim pokoljima ozlojedjenos naroda.

Za vreme Miloša Turci napustiše sela po Srbiji i povukoše se u gradove; za vreme Mihajla napustiše i gradove i predadoše i sam Beograd (1867); pod Milanom bi oslobodjen Niški, Pirotski, Leskovački i Vranjski okrug (1878); proglas Kraljevine (1882); a pod vladavinom Petra Velikog Oslobodioca i Vrhovnim Komandovanjem Njegovog sina Aleksandra, Srbi oslobodjavaju Staru Srbiju i Makedoniju (1912), tuku Bugare (1913) i u velikom Svetskom Ratu (1914—1918), uz oduševljenu bratsku potporu Hrvata i Slovenaca izvode veliko delo Oslobodjenja i Ujedinjenja našeg troimenog Naroda, stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u kojoj žive 13 miliona stanovnika na 250.000 km².

Pišući o našem narodu i našoj zemlji Dr. Alexander Szana (Länder und Völkerkunde Jugoslaviens) veli: „Žilava gvozdena volja, nesalomljivi osećaj slobode, žarka ljubav prema domovini, granitna vera u sopstvenu silu, istinodemokratsko osećanje, koje ne podnosi apsolutizam ni jednog vladara, niti ijedne društvene klase, su vrline, koje u prkos svima nasiljima, intrigama i izdaji stvoriše na Balkanu jednu silu, kako u ekonomnom tako i u političkom smislu, silu, koja je pozvana da u životu Evrope igra veliku ulogu."

E da bi dao dobri Bog, da naš narod, pošto je posle tako dugih i krvavih naprezanja i iskušenja, sa malim izuzetkom, postigao svoje plemenske i etnografske ideale, da od sada u jednom nizu mirnih godina nadoknadi izgubljeno i postigne svoj ideal na ekonomnom, kulturnom i naučnom polju, te da zaista bude jedan ugledan član u evropskoj državnoj zajednici.

II. EVROPSKA POLITIKA I SLOVENSKO PITANJE.

Pitanje evropskog rata visilo je kao Damaklov mač nad glavom Evrope; oslobodjenje centralnih i južnih Slovena ispod germanskog iga, bio je problem, koji je bio sve akutniji u koliko je kultura i civilizacija Evrope napredovala, i saobraćaj medju evropskim narodima bio veći.

I ako su centralni i deo južnih Slovena, blagodareći samo svome i suviše miroljubivom karakteru i svojoj karakterističnoj medjusobnoj podvojenosti u davnoj prošlosti, izgubili svoju samostalnost i potpali pod igo Germana, ipak je pitanje o njihovom oslobodjenju neprestano odlagano samo stoga, što je bauk o panslavizmu ili neoslavizmu majstorski razduvan, i evropski narodi, na sramotu kulture i civilizacije, gledali su mirne savesti, kako se ti narodi s godine u godinu guše i dave u velikom germanskom moru; a blagodareći samo njihovoj urodjenoj jakoj otpornosti proces asimiliranja je išao vrlo sporo, jer i posle mnogobrojnih vekova, mi vidimo, da su Germani uspeli da potpuno progutaju samo nekoliko naših manjih plemena kao sto su Polapski Srbi i delimično Gornjo i Donjo Lužički Srbi.

Da je potreba slobodnog nezavisnog kulturnog razvitka slovenskih naroda postala neodoljiva, u dobu, kada se čak divlja afrička plemena dižu i bore za svoju nezavisnost sa svim je pojmljivo.

Ovako dugo ropstvo Slovena u srcu prosvećene i kulturne Evrope mogli su uslovljavati i omogućiti samo suprotni politički odnosi evropskih sila, koje su u njegovom rešavanju gledale poremećaj ravnoteže i mira, te su ga izbegavale, dokle je god bilo moguće, prezajući od rata, za koji se je unapred znalo da će biti veliki i krvav i da će morati stvoriti potpuno novu kartu Evrope.

No istorija gredi svojim tokom za rešenje svega pa i ovog pitanja. Germani, koji su ga u davnoj prošlosti postavili, prouzrokujući ga nasilnim zahvatom i podjarmljivanjem slovenskih zemalja i naroda, doprineli su sami njegovom rešenju — no razume se na svoju štetu, jer im je zahvat isto tako nasilnim putem otrgnut.

Posle uspešnih ratova 1864 (protivu Danske), 1866 (protivu Austrije) i 1870-71 (protivu Francuske), Nemačka je postigla svoje narodno ujedinjenje, no jednovremeno poslednjom svojom pobedom, nepravednim svojim aktom prema pobedjenoj Francuskoj (otimanje Elzasa i Lotaringije sa Metz-om i Strasburgom, kontribucijom od 5 milijarda franaka i paradom kroz Pariz nemačke vojske od 30.000, kao i samim aktom proglasa nemačkog ujedinjenja u Versaljskom zamku kod Pariza), ona je stvorila nemoguće odnose sa svojim zapadnim susedom, koji je od tada potpuno opravdano bio obuzet i živeo duhom revanša.

Nemačka sa svoje strane uložila je bila sve sile radi snaženja vojničkog, političkog, industrijskog i ekonomnog, čemu su na prvom mestu mnogo doprinele dobro smišljene reforme i organizacije u Upravnom i Socijalnom zakonodavstvu — i rezultati su bili za kratko vreme sjajni. Vojska, a naročito flota, koja se osniva tek 1897. g., dostižu maksimum svoje sile i tehničke spreme; u politici Nemačka igra prvenstvenu ulogu, u industriji, vrlo veliki višak a

NARODNA BIBLIOTEKA SRBIJE BEOGRAD

u rasi, veliki priraštaj. Smišljenom trgovačkom taktikom zahvata sve više strana tržišta na štetu ostalih država. Sve ovo uslovljava teritorijalno proširenje, kako za naseljavanje suficita stanovništva, tako i za dobijanje industriji nužnih sirovina i ona je, smišljenom kolonizatorskom politikom, izašiljanjem raznih privatnih trgovačkih misija i subveniranih društava (koji su neprestano pojačavani novim nemačkim kolonistima) počela oko 1884. god. naseljavati razne kolonije (Togo, Kamerun, Nemačka Nova Gineja, Nemačka Istočna Afrika i Nemačka Zapadna Afrika), a zatim je posle izvesnog broja godina, radi zaštite svojih podanika, posedala cele te oblasti uzimajući ih potpuno pod svoju upravu.

1897. god. Nemačka poseda Kiau-tschau, 1899. g. Knez Bülow javno izjavljuje, da u slučaju novih teritorijalnih podela Nemačka mora dobiti svoj deo i iste godine ona dobija veći deo Samoa ostrva. 1905. g., čim se pojavi Marokanska kriza, Kaiser izjavljuje u Tangeru svoje simpatije za Sultana i na konferenciji u Algesirasu (1906. g.) zastupa njegova prava; 1911. g., kada Francuzi posedoše Fez, Nemačka demonstrira ratnim brodom u Agadir i uspeva da se zaključi Marokansko-Kongoški Ugovor, po kome ona dobija, kao rekompenzaciju, za francuski zahvat Maroka, jedan deo francuskog Konga, i prisajedinjuje ga Kamerunu.

U svojoj kolonizatorskoj politici ona je uspela da za nepunih 30 god. t. j. do početka svetskog rata raspolaže sa kolonijama koje su ukupno imale: blizu 3 miliona km² i 15½ miliona stanovnika (koje je razume se posle svršenog rata sve izgubila).

Jednovremeno sa ovim Nemačka potpomaže Austro-Ugarsku ekspanziju, smatrajući je kao filijalu svoje istočne politike. Pomoću srodničkih veza sa Ruskim Dvorom i ogromnog uticaja svojih ljudi, koje je vešto ubacila na najviše položaje u državnoj ruskoj upravi, ona je umela gotovo u svima vremenima da odstrani ruski interes za sudbinu podjarmljenih Slovena; pomoću rodbinskih i rasnih veza sa Rumunskim, Bugarskim, Crčkim i najzad Albanskim Vladarima (Princ Wied) ona teži da izoluje Srbiju kako bi na taj način omogućila Austriji njeno ekonomno i političko uništenje (pošto ista troši ogromne sume na propagandu protivu Srbije, eda bi u svoje vreme kompromitovanu i od sviju napuštenu zemlju, bez ikakvih zapleta mogla napasti i okupirati). Da bi se osigurao izlaz na Solun i Sredizemno more, pomaže Austriji da zaključi ugovor sa Turskom za vezu Bosanskih železnica sa jednom linijom uskog koloseka preko Mitrovice i Skoplja sa Solunom a jednovremeno vrši smišljenu kolonizaciju u Bosni. Paralelno sa ovim, a da bi u zgodnom momentu mogla vršiti pritisak na Englesku, stvara i održava sve tešnje veze sa Turskom, reorganizuje njenu vojsku (v. d. Goltz, 1919. g., L. v. Sanders 1913. g.), dobija koncesiju žel. linije Bagdad—Persijski zaliv i nebrojene druge industrijsko-ekonomne eksploatacije u Azijskoj Turskoj. Uspeva da odobrovolji Tursku, da za sumu od 54 miliona kruna pristane, da Austrija izvrši aneksiju Bosne i Hercegovine (1908. god.).

Na ovaj način Nemačka, sa svojom filijalom Austrougarskom, dostiže vrhunac svoje sile, no jednovremeno ugrožavajući svoje velike susede, i pored sve suprotnosti njihovih interesa, dovodi ih u savez protivu sebe, jer:

Francuska, ne gubeći iz vida izgubljeni Elzas-Lotaringiju, ugrožena u Marokanskom pitanju, dolažeći u sve tešnju borbu za osvajanje svetskog tržišta i ugrožena pcrastom nemačke vojne sile, videći pri tome neprestano povećavanje železničkih linija ka Luxemburgu i Belgiji, oseća svu težinu svoga položaja, užurbano preduzimlje vojne pripreme, i radi uvećanja vojnog sastava uvodi trogodišnji rok službe, što i suviše opterećuje njene finansije.

Engleska, koja u ogromnom uvećanju nemačke flote vidi svoju flotnu hegemoniju ugroženu, isto tako u izvodjenju Kielskog Kanala i proširenju pristaništa uredjenja, ofanzivni smer ističe; sem toga nemačka kolonizacija u Jugoistočnoj Africi je stalna ugroza zamišljenom sprovodjenju direktne železničke linije od Cap-a, krajnjeg afričkog juga, pa do Kaira, koji postaje čvor svih Evropskih, Afričkih i Azijskih medju-kontinentalnih komunikacija; posle zauzeća Egipta, snaženje Turske ugrožavalo je sferu njenih interesa na Persijskom zalivu i Crvenom moru — a medjutim Nemačka je sa izvesnim planom potpomagala Tursku vršeći jednovremeno njen ekonomni zahvat;

Rusija u zauzimanju Balkana i propasti Srbije videla je ugrožene rasne interese a sem toga i svoje davnašnje nade zauzimanje Carigrada i Dardanela (radi slobodnog izlaza u Sredizemno more). U pomaganju snaženja Turske, koja je bila stalni protivnik ruske politike na Istoku, osećala je Rusija takodje jedan akt neprijateljstva uperenog protivu sebe, jer pošto je ona sa Engleskom 1907. god. izvršila podelu interesnih sfera u Persiji pri čemu Rusija dobi sever, Engleska jugoistok, a jugozapad ostade neutralan, sa naročitim engleskim pravima na Persijskom zalivu to tursko-nemačka ekspanzija ugrožavaše rusku interesnu sferu u Jermenskoj i Tigrisu.

Sve ovo, učinilo je, da su označene tri Velike Sile u zaštitu svojih životnih interesa sklopile prijateljski sporazum, i da se je moglo sa sigurnošću računati da će rat sa ma kojom od njih povući i ostale.

Nemačka pak izgleda nije htela da gleda realnosti u oči, i u nadi da će sa jednom od njih moći posebno i uspešno da ratuje i da će onda ostalima diktovati svoju volju, nije imala u svom odnosu nužne obzire, a kako su sprema vojske i njeno brojno stanje kulminirali, a izdaci na vojsku dostigli takodje i svoj maksimum, to, da bi se sve opravdalo, ona nije prezala od rata, verujući, da su novi uspesi osigurani i da će oni još više doprineti njenoj moći a kako se je reforma u naoružanju Rusije imala da završi tek 1917. god. ona, do zuba naoružana, nalazila je, da je momenat za ma kakvo razračunavanje sa Rusijom najpovoljniji, pre njenog potpunog naoružanja te, ne samo sto nije ništa preduzela da rat spreči, već je podržavanjem Austrije, doprinela njegovoj objavi.

III. ISTORIJA SRPSKO-AUSTRIJSKOG KONFLIKTA.

Austrija je u srednjem veku bila najmoćnija evropska država; njena vlast se je prostirala sem na sadanje nemačke države povremeno i na Elzas-Lotaringiju, Švajcarsku, Gornju Italiju, Niske Zemlje (Belgija, Holandija i Luxemburg), Španiju, deo Poljske, Češku, Moravsku, Slovačku, Galiciju, Madžarsku, Transilvaniju, Hrvatsku, Kranjsku, Koruško i Dalmaciju.

U 1521. god. ona se odriče direktne uprave u Španiji, 1648 god. ustupa Elzas-Lotaringiju Francuskoj, u revolucionim ratovima (1797) gubi Lombardiju i Niske Zemlje. 1806. g. odriče se Nemačkih Carskih prava, u ratu sa Napoleonom gubi Donju Austriju, Tirol, Veneciju i Dalmaciju, koje po porazu Napoleonovom (1814. g.) ponovo vraća; Revolucioni ustanak 1848. god. u Milanu i Veneciji (za dobijanje liberalnih reformi), ugušuje Radecki (borbom kod Kustoce) a ustanak u Pragu knez Windischgraetz; Košutov ustanak (za nezavisnost Madžarske) ugušuje 1849. g. pomoću Jugoslovena i Rusa; u borbama za oslobodjenje i ujedinjenje Italije 1859. god., potučena od udruženih Italijana i Francuza (kod Magente i Solferina), gubi Magentu, Toskanu, Parmu Modenu i svu Lombardiju; u savezu sa Pruskom osvaja 1863/4. g. Schleswig-Holstein od Danske, ali zbog nesuglasica u podeli i upravi istog, dolazi sa Pruskom do rata 1866. g., koji se svršava njenim potpunim i dvojnim porazom i to, kod Sadove na Königrätz-u u Češkoj i kod Langensalza u z. Nemačkoj; kao posledica ovoga bilo je ustupanje vladavine nad južnom i jugozapadnom Nemačkom Pruskoj, a sem toga morade se odreći Venecije u korist Italije; 1867. g. obrazuje sa Ugarskom dualizam i njen Car postaje jednovremeno i Ugarski Kralj.

Od ovoga doba izbačena iz Nemačke i Italije, celokupna njena politika okreće se k jugu i u svemu podaje direktivama, koje joj se daju iz Nemačke. Izgubivši Veneciju i zapadnu obalu Jadrana, a imajući u Dalmatinskom primorju i suviše slabo zaledje za svoju flotnu politiku, ona je po svaku cenu imala da zauzme Bosnu i Hercegovinu a docnije, u koliko su više rasle nemačke aspiracije za zahvat novih kolonija i tržišta, i Nemačka više osećala potrebu da drži Englesku u šahu, ugrožavajući njenoj najosetljivijoj komunikaciji sa Indijom (preko Crvenog mora, Kaira i Sredizemnog mora) i njenim zahvatima na Persijskom Zalivu i u Mesopotamiji, u toliko se je jasnije ispoljavala potreba austrijskog zahvata Balkana i zauzimanja Soluna i Carigrada. Ovo je pak išlo na štetu ruskih aspiracija, i Rusi su morali iz napred navedenih razloga, sprečiti njegovo izvodjenje, u toliko pre, što su zahvat Carigrada, Bosfora i Dardanela i izlazak na Sredizemno more smatrali kao životno pitanje i cilj, koji je postavila još Ekatarina Velika.

Engleska, podjednako ceneći opasnost od strane Rusije, kao i od Germanske Austrije, zastupala je gledište što dužeg održavanja Turske na Balkanu, odlučno se odupirući zahvatu ili širenju uticaja, ma koje od pomenutih dveju sila.

Videći i sami da zahvat ne mogu jedna drugoj odobriti, Rusija i Austrija 1872. god. zaključe dogovor, da bar zajednički brane i podržavaju postojeće stanje.

Medjutim život hrišćana pod upravom Turske bio je nesnostan, njihov lelek parao je srca susedne slobodne braće i rat izmedju Turske i Balkanskih država bio je neizbežan; ustanak u Hercegovini 1875. g. bio je samo preteča rata.

Da nebi bili stavljeni pred svršenim činom, koji bi bio neprijatan i štetan jednoj ili drugoj Velikoj Sili, vladari Rusije i Austrije sastaju se odmah posle objave rata 1876. g. u Reichstadt-u i regulišu svoje odnose na slučaj uspeha ili poraza Srbije i Crne Gore; u prvom slučaju, poslednje bi imale da se u nekoliko prošire na Drini, Limu i Hercegovini, no tako da ih Sandžak i dalje deli, u drugom slučaju imalo bi da se vaspostavi predratno stanje. Austrija bi imala da dobije kao rekompenzaciju srpsko crnogorskog zahvata, Bosnu i Hercegovinu, a Rusija Besarabiju (oduzetu joj posle Krimske vojne na Pariskoj konferenciji 1856. god.) kao i neka proširenja u Azijskoj Turskoj. Bugarska, Rumelija i Albanija imale su postati autonomne, Grčka da dobije Tesaliju i Krit, a Carigrad da postane slobodan grad.

Osećajući da će Srbija i Crna Gora rat izgubiti, i potrebu da se i sama umeša, Rusija poziva Austriju da zarate sa Turskom, i to da Austrija zauzme Bosnu i Hercegovinu a Rusija Bugarsku. Kako je ovo bilo u suprotnosti sa Parisko-Krimskom odlukom, po kojoj je Turskoj zagarantovan integritet i Crno-morska obala neutralizovana, to Austrija početkom 1877. g. zaključi sa

Rusijom samo ugovor o neutralnosti, no sa pravom da može zauzeti Bosnu i Hercegovinu; ovaj ugovor je i bio razlog da je Austro-Ugarska odbila predlog Engleske, da Rusiju zaustave u toku samoga rata sa Turskom.

Posle duge i krvave opsade Plevne, gde je pomogoše i Rumuni, i posle pobede na Šipki i Rozaliti, Rusija primora Turke da zaključe primirje u Jedrenima i usvoje izdiktirane im uslove mira u San Stefanu 3. marta 1878. god.

Videći jasnu tendenciju Rusije, da ogromnim granicama nove Bugarske, stvara jednu rusku guberniju na Balkanu, radi osiguranja zahvata Carigrada i moreuzina, i videći na taj način ugroženu glavnu germansko-austrijsku liniju Berlin—Beograd—Sofija—Carigrad—Bagdad—Persijski zaliv, Austrija, i ako joj je dato pravo okupacije Bosne i Hercegovine, plaši se od ruskih smerova i traži konferenciju za reviziju San-Stefanskog ugovora, što je bilo potencirano i našim protestom, zbog davanja Bugarskoj, ne samo bezsporno čisto srpskih teritorija, koje su pod Turcima, već i onih oblasti koje smo krvlju oslobodili u toku toga samoga rata. Na Potsdamskoj konferenciji, koja je ovome posledovala, San-Stefanski ugovor je anuliran, mi smo dobili nova 4 okruga (Niški, Vranjski, Leskovački i Pirotski), državnu i crkvenu samostalnost, Bugarska se prostire do Balkana, postaje vazalna Kneževina sa izbornim Knezom; Rumelija dobija turskog guvernera i autonomiju; Austrija Bosnu i Herzegovinu na tridesetogodišnju vladavinu, radi uvođenja reda, a zatim da je opet preda Turskoj; dozvoljeno joj je da u Sandžaku drži garnizone i sprovodi nužne joj putove; Crna Gora da se pusti na Jadransko more i da dobije Barsko pristanište.

Od ovog momenta Austrija postaje Balkanska sila i sve svoje sile upire da osnaži svoj uticaj, kako bi lakše izvršila prodiranje kroz Sandžak za Solun i preko Srbije i Bugarske za Carigrad.

1879. g. Austrija uspeva da, protivno ruskim željama, Bugari izaberu za kneza Alexandra Battenberga a ne jednoga ruskog kneza; no kada ovaj rukovodjen ipak ruskom politikom organizuje ustanak u Rumeliji i ulazi sa vojskom u Plovdiv, koga mu predaje dotadanji guverner Gavril Paša, gotovo bez otpora, i proglašuje prisajedinjenje Rumelije Bugarskoj, tada, a da se nebi otvoreno zamerila Rusiji, pošto Turska ne reagira zbog ovog otudjivanja njene teritorije, ona nagovara Kralja Milana, da on napadne Bugare i spreči prisajedinjenje, koje je kvarilo dotadanju ravnotežu sila. On pak brz i plahovit naredjuje mobilizaciju, ne čeka njeno potpuno izvodjenje, već samo sa prvim pozivom, sa vojskom od nepunih 60.000 ljudi, podeljenih na dva fronta (Sofijski i Timočki), udara na Bugarsku, i dok se severna vojska uspešno kreće i zauzimlje Kulu i Belogradžik, južna vojska zauzimlje Dragoman i stiže pred Slivnicu.

Kada se uzme u obzir, da je osamnajest godina pre toga Knez Mihajlo sa bugarskim poglavarima i emigrantima zaključio bio dogovor o oslobodjenju Bugarske i njenom ujedinjenju sa Srbijom, da su bukvari i prosvetne školske knjige za bugarski narod štampane u Beogradu u Državnoj Štampariji, da je bila u našem narodu razvijena jedna velika patriotska propaganda za oslobodjenje braće Srba i Bugara od turskog ropstva, onda nije ni čudo, što naša vojska, u kojoj se je svako pitao: „Zar na braću Bugare?" i osećao duševnu depresiju, što ne pomaže već odmaže oslobodjenje Krsta od Nekrsta, da naša vojska nije imala niti volje niti elana, da ratuje, te nije ni čudo, da kada su Bugari, videći tursku neaktivnost sa velikom vojskom, koju su ruski djenerali bili spremili za borbu sa Turskom, i prebacivši je većim delom protivu Srba, uspeli da naše nastupanje zaustave, i blagodareći onda još slabo organizovanoj saobraćajnoj službi, zbog izvesne pometnje u našoj Vrhovnoj Komandi, izazvane netačnim izveštajima, primorali našu vojsku na povlačenje, i to do samog Pirota, gde je ona, tek tada, videći da počinje da gubi svoju rodnu grudu, počela da daje krvave otpore.

Austrija, videći Kralja Milana u teškom položaju, a imajući prema njemu obavezu iz famozne Tajne Konvencije, koju je on 1881. god. radi zaštite svoje dinastije, a protiv interesa svoga naroda bio zaključio, stavlja ultimatum da se rat odmah prekine.

Bugari zavedeni i rukovodjeni neprijateljima Slovena, u pasivnom držanju našeg naroda, u mesto saosećanja vide slabost, koriste ovu grešku Kralja Milana i trube na sve strane, čak unose i čitave pasuse po svojim narodno-vaspitnim knjigama, kako su neobučeni i slabo opremljeni bugarski novobranci, tukli stare srpske veterane, a neobučeni mladi oficiri tukli opробane i iskusne srpske generale. — No ova njihova razduvana zabluda postala je za njih fatalnim mitažom, jer pri prvom oružanom susretu sa Srbima na Bregalnici, i ako su bili i brojno nadmoćniji i u daleko povoljnijem strategijskom obuhvatu, oni su bili potučeni isto onako, kao i za vreme Dušanovo na Velbuždu.

No eho slivničke nazovi pobede bilo je za nas vrlo nepovoljno jer je štetno uticalo na naše ljude koji su se nalazili pod Turcima. Bugarska je tada veća prostorno i brojno, a prividno i vojnički jača, potpomognuta više od Rusa i Egzarhije, tolerirana bolje od Turaka (jer imaju i svoje vladike i svoje škole, a srpske knjige u to doba bile su zabranjene i mi nismo imali ni jednog vladiku niti školu) davala je više nada na brže oslobodjenje i zaštitu, nego Srbija, koju razdiru dinastijske i partijske razmirice, — sem toga Bugari, osećajući da će u daljem snaženju Srbije, broj slobodnih Srba, koji je u to doba bio manji od slobodnih Bugara, rasti prirašćajem iz oslobodjavajućih oblasti i da će se uskoro naći u jednoj mnogostrukoj manjini, razvili su sve svoje sile da što veći deo Makedonije ugrabe pre našeg nacionalnog ujedinjenja, a ovo u toliko pre što je tamošnjem hrišćanskom življu bilo gotovo svejedno, dali će ga osloboditi Srbi ili Bugari, glavno mu je bilo samo da se što pre oslobodi turskog zuluma — u toliko pre, što su mu i po religiji i po jezičnom dijalektu bili gotovo podjednako bliski i Srbi i Bugari, a nacionalno osećanje bilo je dugogodišnjim ropstvom, i ako u srcu Dušanovog Carstva, i suviše otupilo. Turci pak, trvenje izmedju Srba, Bugara i Grka gledali su sa blagovoljenjem, jer za njih je bilo u toliko bolje u koliko se „djauri" medjusobno više kolju.

Pošto je ruskim uticajem Knez Battemberg zbačen, to je opet austrijskim zauzimanjem doveden na bugarski presto Ferdinand Koburg, nemački prinz a austrijski oficir. Ova okolnost je sada još više pogoršala naš položaj u Makedoniji, jer sada Austrija, koja uživa jak uticaj kod Turske, pomaže daleko više Bugare no do sada.

Da bi parirali rad Bugara, mi uspevamo da dobijemo u Skoplju i Prizrenu dve vladike i kada smo otvorili srpske škole u Kosovskom, Skopskom i Solunskom vilajetu, naš uticaj u narodu počeo je veoma da se oseća, a Bugari videći da svakim danom sve više gube i da se na kulturno-nacionalnom polju sa nama ne mogu nositi, pribegavaju skrivenoj četničkoj akciji „kami i martinci".

Da bi se popravilo stanje hrišćana, Rusija i Austrija izradile su reformni program u Mürtzstegu i Turska, i ako ga je u početku odbila, ipak ga krajem 1903. g. odobrava i uvodi pod rukovodstvom Italije reformnu Makedonsku žandarmeriju sastavljenu od oficira Velikih Sila; u Skoplju i prema našoj granici bili su austrijski oficiri, što je našem nacionalnom radu i četničkoj akciji, kojom smo, i mi i Grci, Bugarima reagirali, nanelo velike štete, jer su oni udruženi sa Bugarima i Turcima ometali svaki naš rad i sprečavali svaki pokret. — Ovo je još većma bilo potencirano „Carinskim ratom" Srbije sa Austrijom, koji je izbio 1906. god.

Osećajući da jugoslovenska ideja zauzimlje sve više maha, Austrija se nosi mišlju da uguši slobodnu Srbiju i da onda uvede trijalizam u svojoj Državnoj upravi. Da bi ovo lakše izvela, ona stupa u pregovore sa Turskom, da joj dozvoli, da sprovede železničku liniju kroz Sandžak, i da na taj način veže Bosanske železnice sa Solunom. Ceneći vojnički značaj te austrijske težnje, Srbija odnah traži kao rekompenzaciju sprovodjenje Jadranske železnice za vezu sa morem i Rusijom; Rusija i Engleska traže sprovodjenje reformi; u ovo vreme Arbanasi su u ustanku protiv centralne vlasti, jednovremeno besni velika četnička akcija.

Sve se je u ovo doba okomilo na slabu Tursku Upravu, koja je srljala u propast — radi njenog spasa, a u strahu od „smrtnog udara", koji su Turskoj pripremile na sastanku u Revalu 9. i 10. juna 1908. g. Engleska i Rusija, a sa njihovim reformnim programom, koji je bio bezobziran u predstojećoj podeli Turske, izbila je i Mladoturska Revolucija, koja je imala karakter zapadno evropske demokratije, dajući ravnopravnost svima. Car Abdul Hamid dao je državi ustav. Pitanje o sandžačkoj železnici reformama, žandarmeriji, sve je otišlo u zaborav, a četničke organizacije se, kao izbišne, raspuštaju. 1919. g. kontrarevolucija ne uspeva da obori režim, no Abdul Hamid, zbog učešća biva zbačen i interniran u Solunu, a na njegovo mesto doveden njegov brat Muhamed V.

Austrija, uplašena od mladoturske reorganizacije i prividne stabilizacije, rešava da izvrši aneksiju. Sporazumevši se sa Rusijom i Italijom u Buhlavi 5. oktobra 1908. g. izvršava aneksiju; istog dana Bugarska zbacuje Tursko vazalstvo i proglašuje Kraljevinu. Turska se protivi, no za sumu od 54 miliona kruna odobrava aneksiju. Srbija ogorčeno protestvuje, Austrija smatra zgodan momenat da napadne i uništi Srbiju, ali joj ne odobravaju Velike Sile, i ona se zadovoljava iznudjenom od Srbije izjavom „da aneksijom srpska prava nisu povredjena, da će prestati sa protestima i opozicijom i da će promeniti pravac politike prema Austriji." Srbija je pod pritiskom Velikih Sila morala ovo da ispuni.

Da bi Srbiju pokazala u očima sveta kao zemlju nemira, zavera, revolucija i ubistava, za koju je propagandu trošila velike sume, i na taj način lakše dobila mandat da je okupira, Austrija je stvorila i dva veleizdajnička procesa i to od marta do decembra 1909. g. Fridjungov-bečki, a u maju, 1919. g. Nastićev-zagrebački proces, koji se oba svršavaju njenim javnim blamažom. Arnautski ustanak u leto 1909. g. zauzeo je velike razmere; poslane vojske sa Džavid i Turgut Pašom ne uspevaju da ga uguše, već se on sve više razvija u 1910. i 1911. g., i tek kada na kraju Velike Sile vrše presiju na Crnu Goru, uspeva se likvidiranje istog.

Za vreme aneksione krize Krit se je odmetnuo od Turske i objavio prisajedinjenje sa Grčkom, no Turci, uspevaju da ga ipak održe. Nemačka, da bi pomogla i više obvezala Tursku, šalje 1909. god. v. d. Golza radi reorganizacije turske vojske. 1911. g. Turska vodi neuspešan rat sa Italijom u Tripolisu. Sve ovo kao i okolnost da mladoturski režim vodi jednu pan-islamsku nacionalnu politiku, bezobzirnu u muhamediziranju stanovništva, dovelo je Balkanske države do odluke da medjusobno obrazuju Balkanski savez i izvrše deobu Evropske Turske. Rusija je ovaj savez po gotovu i sazdala, jer Srbiji je pretila

Austrija, a jednovremeno za nju je izlaz na more bio ekonomno životno pitanje; Bugarskoj je pretila Rumunija, koja je imala tajnu konvenciju sa Austrijom, sem toga i njoj i Grčkoj (Krit) preti opasnost od snaženja Turske, a svima se sve više izmiče mogućnost da oslobode podjarmljenu braću; 29. februara 1912. g. potpisan je između nas i Bugara ugovor o savezu, u maju između Bugarske i Grčke, a mi i Crna Gora smo sa Grčkom potpisali samo sporazum za zajedničku akciju. Crna Gora je objavila rat 8. oktobra 1912. g.; Srbija postavila istog dana ultimatum a 13. oktobra objavila rat.

Da bi parirala očigledne namere Srbijine i eventualan uspeh, Austrija sa Italijom na nekoliko dana po objavi rata zaključuju u San Rossiore sporazum o autonomiji Albanije, a kojim se je Srbiji spređavao izlaz na more.

Potpuno naoružana i finansijski jaka, sa neopisanim oduševljenjem, krenula je srpska vojska u Sveti Rat za oslobođenje, i u neodoljivom naletu u velikoj bitci na Kumanovu i Bitolju potukla tursku vojsku i oslobodila za nepun mesec dana svu Staru Srbiju i Makedoniju; do 16. novembra zauzimlje Lješ i Drač, svu severnu Albaniju, dolazi pred Skadar, koga Esad Paša, posle duge i uporne odbrane, najzad predaje Crnoj Gori, no ipak po svršetku rata Konferencija Ambasadora, po upornom zahtevu Austrije, Italije i Nemačke, odbila je Srbiju i Crnu Goru od Albanije, sa obavezom da će se Srbiji odobriti ekonomni izlaz (San Giovanni) a Crnoj Gori finansijska pomoć. Jednovremeno sa opsadom Skadra, vršena je i obsada Jedrena.

Za vreme pomenutih pregovora, a da bi izazvala Srbiju i napala je, Austrija razduva izmišljenu aferu o uvredi njenog konsula Prohaske iz Mitrovice; kada ovo nije uspelo, onda nagovara Bugare, da u spornom pitanju o podeli Makedonije ne popuštaju i ne prime arbitražu Ruskog Cara, već da nas napadnu; spor između nas i Bugara, bio je u tome, što su se Bugari za kooperaciju u oslobođenju Makedonije, koje je jedino i bilo našim ugovorom predviđeno, obavezali, da nam upute 100.000 vojnika, u mesto toga oni, odmah po objavi rata, izjavljuju, da ovu vojsku ne mogu poslati, već upućuju jednu slabu diviziju (Rilsku), koja se fiktivno vodi pod komandom naše II. armije, a u stvari una izvršava samo političko-okupaciona naređenja svoje Vrhovne Komande i poseda teritoriju, koju smo mi oslobađjali; a za to vreme Bugarska, sa glavnom svojom silom, oslobođjava Trakiju i dvojno uvećava bugarsku teritoriju; ne mogući da zauzme sama svojim silama Jedrene, ona od nas još traži pomoć i mi joj upućujemo u pomoć II. armiju (50.000 ljudi) i svu tešku artileriju.

Prema tome, jasno je da Bugarska, ne ispunivši obaveze predviđene ugovorom i ne davši ni jednu žrtvu za oslobođenje Makedonije, gubila je i pravo na sve one koristi, koje je ugovor predvidjao, a sem toga pošiljkom vojske na Jedrene mi smo izvršili jednu preko-ugovornu operaciju, koja nam je davala pravo na izvesne rekompenzacije, ovo u toliko pre, što nije predvidjao ogromno širenje Bugarske u Trakiji, za koje su naše pobede u Makedoniji bile od presudnog značaja, a što je iz osnove menjalo odnos naših sila. I sada, u mesto kao i mi, da prime bezuslovno arbitražu Rusije, što je bilo predviđeno i ugovorom za slučaj nesporazuma, oni nas iznenada napadaju 30. juna 1913. g. U krvavoj bitci na Bregalnici, koja je trajala ravno mesec dana, oni su i ako brojno jači i u povoljnijem strategijskom obuhvatnom položaju, bili do noge potučeni, a da bi im razočarenje bilo što veće, Turci su iskoristili ovaj momenat bugarskog poraza i ponovo zauzeli Jedrene, Kirkilise i dobar deo Trakije; Grci, koji su takođe bili napadnuti, zauzeli su dobar deo Makedonije, a izazvana Rumunija, sa vojskom prelazi Dunav i ne nailazeći nikakav otpor zaustavlja svoj marš za Sofiju; na Bukureškoj konferenciji, koja je izvršila rekapitulaciju balkanskog rata, i pored svega zauzimanja Austrije, Bugarska je izgubila Dobrudžu u korist Rumunije, a Makedonija bi podeljena između Srbije i Grčke. Isto onako kako je na Bukureškoj konferenciji radila protivu nas, isto tako je Austrija radila i na revizionoj Londonskoj konferenciji za odredjivanje granica nove Albanske države. U jesen 1913. god. izbija Albanska pobuna i njihov napad na našu teritoriju; mi ga odbijamo posedajući strategijske granične tačke. U ovo doba spada dolazak nemačke reformatorske misije Liman von Sanders-a u Carigrad, što izaziva intervenciju sila sporazuma; 7. marta 1914. g. dolazak princa Wied-a na Albanski presto, u maju on se spasava na jednoj italijanskoj ladji od nacionalnih ustanika a u septembru iste godine napušta zemlju, da se više u nju ne povrati.

Balkanski ratovi podigli su visoko ugled Srbije, a kod potištene braće u granicama Austro-Ugarske zasvetlela je nada na oslobođenje jače nego ikada, i dok se u Srbiji skupljaju kongresi jugoslovenskih književnika i konferencije kulturnih i nacionalnih radenika, dotle značaj srpsko-hrvatske koalicije narodnih poslanika iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ima sve veći uticaj a paralelno sa ovim počinje po svima slovenskim mestima naglo otvaranje omladinskih nacionalnih organizacija. I ako je sve ovo bio rezultat opšte narodnog osećanja i poleta, koje se nije moglo ugušiti nikakvom akcijom ni zvanične Austrije, ni zvanične Srbije, ipak Austrija osećajući da je propustila dva pogodna momenta da nas napadne (aneksionu krizu i našu borbu sa Bugarima), tražila je sada i morala naći ma kakav povod da nas napadne i uništi, jer je za nju bilo u pitanju biti ili ne biti, a sem toga veliki novčani izdaci činjeni zbog delimične mobilizacije za vreme aneksione krize i balkanskog rata trebali su se opravdati i pokriti; u spremanju da nas napadne, slučaj joj je povod servirao.

U leto 1914. g. Austro-Ugarska izvodi manevre u Bosni sa manevarskom predpostavkom rat sa Srbijom i na terenu prema Srbiji. Da bi nacionalno osećanje najčistijeg srpskog naroda u Bosni još više unizio, Franz Ferdinand dolazi u Sarajevo, da na sam Vidovdan, 28. juna, drži revi austro-ugarskim trupama i to na najsvetiji praznik Srbinove žalosti, dan koga je Srbin, nekada, pre 500 godina, izgubio svoje Carstvo na Kosovu, dan, koga se tamo preko Drine u slobodnoj Srpskoj Kraljevini, po svima crkvama drže crkveni parastosi i smotra srpske slobodne vojske — tog dana Franz Ferdinand, ignorišući najsvetije narodno osećanje, u srcu srbinovom, u Sarajevu, svojim preziručim gospodarskim stavom ukazuje svu bedu narodnog ropskog položaja.

Da su hiljade srpskih srca krvavile od uvredjenog nacionalnog častoljublja, i da će se naći neko, kod koga će planuti varnica osvete i prezreviši smrt, odati oduške svome nacionalnom gnjevu, i ubiti mrskog nasilnika, moglo se je bez dubokog razmišljanja pretpostaviti, jer je u to doba, kada se je saznalo o manevrima i odlasku Franza Ferdinanda u Sarajevo čak i najprostiji seljak iz Kraljevine Srbije, osećajući strahoviti i bez-zaštitni položaj ratovima iscrpljene svoje otadžbine, obuzet rasnim saosećanjem i predosećanjem, svestan komplikacija i strašne opasnosti koja preti Srbiji od Austrije sa zebnjom i brižno izgovarao „ubiće ga, Boga mi"!

Da je Kraljevska Vlada, da je ceo narod iz Kraljevine Srbije u to doba bio protiv ma kakvih zapleta i ratnih komplikacija, očigledno je svakome, jer narod, koji je 1912. i 1913. g. izdržao dva teška rata i jednu kolernu epidemiju i odbio Albanski napad, bio je iscrpljen i materijalno, fizički i finansijski, bio je bez oružja, oruđja i municije, osećao se je potpuno nesposoban za rat, ma sa kime, a najmanje sa jednom velikom i odmornom silom, koja je do zuba bila naoružana i u svakom pogledu spremna. No sudbina je htela da bude drukčije i kada bomba jednog narodnog osvetnika — Čabrinovića — nije oborila mrskog nasilnika, onda je to učinila revolverska kugla njegovog druga — Gavrila Principa — i Franz Ferdinand je bio ubijen (pukim slučajem od iste kugle i njegova supruga).

I ako su atentatori bili iz samog Sarajeva i atentat izvršen na austro-ugarskoj teritoriji i pred očima austro-ugarske policije i ako su atentatori austro-ugarski podanici, i ako je samom austrijskom istragom utvrdjeno da Vlada i narod iz Kraljevine Srbije sa njime ne stoji ni u kakvoj vezi, ipak je ovaj slučaj trebao da se iskoristi protiv Srbije i ona napadne i okupira, jer srpski narod je kriv što je živ.

Na sednici održanoj u Beču 2. jula 1914. g. pod predsedništvom grafa Berchtolda, a kojoj su prisustvovali graf Stürgkh, graf Tisza, ministri Billinsky i Krobatin, v. Hetzendorf i admiral Keil, doneta je odluka, da se Srbiji objavi rat a Velike Sile obaveste, da on neće biti ni osvajački ni aneksioni, no izvesne korekture granice ili smanjenje granica Srbije u korist neke druge države nisu isključene, isto tako, da će okupacija biti prelazna. Da bi pak rat bio objavljen, trebao je Srbiji biti dan takav ultimatum, koji ona ne bi mogla primiti, te je na toj sednici i redigovan tekst ultimatuma, koji je 25. jula predao našoj vladi austro-ugarski poslanik u Beogradu baron Giesl.

Ovaj ultimatum je jedinstven po svojoj bezobzirnosti i nasilničkom omalovažavanju, jer zahteva, da naša Vlada bezuslovno i bez izmene objavi poslati joj tekst izjave, da je ona, da su srpski oficiri i činovnici, srpske prosvetne i nacionalne organizacije, svi oni saučesnici u izvodjenju Sarajevskog zločina, osem toga, da zabrani sve publikacije, koje bi ma u čemu neprijatno tangirale Austro-Ugarsku, da se raspuste sve nacionalne organizacije, uniše i zabrane sve knjige, koje bi ma u čemu nepovoljno tangirale njene interese, da se iz vojske i državne službe otpuste Austriji neprijatni oficiri i državni činovnici, koje bi ona naknadno imenovala, a kao kulminacija svega traži da ona, Austrija, drži stalno u Srbiji svoje državne organe, radi ugušivanja prevratničkih pokreta protivu njenog teritorijalnog integriteta, drugim rečima da Srbija kapituliza na svagda sa svojom nezavisnošću. Odgovor je tražen za 24. sata.

Teškog srca, sa strašnim duševnim revoltom, Srpska Vlada vrši prinudnu kapitulaciju i daje izjavu da će ispuniti sva trebovanja, sem poslednjeg, koje negira državno dostojanstvo i nezavisnost Kraljevine, no da bi i po ovoj tački umirila Austro-Ugarsku, ona izjavljuje, da je voljna da se pokori rešenju Medjunarodnog Suda u Hagu ili Velikih Sila, kojima bi se ovaj spor imao da preda na obavezno rešenje. Odgovor je predat na vreme.

Austrija rešena da Srbiju uniši, opoziva svoga Poslanika i radiogramom od 28. jula 1914. g. nam objavljuje rat, navodeći da joj naša Vlada nije dala povoljan odgovor i da je prinudjena, da silom oružja zaštiti svoja prava i svoje interese; avizo za mobilizaciju ona je bila već izdala 21. jula.

I u ovom strašnom i očajnom času, po srpskom narodu od usta do usta postavljalo se je jedno pitanje: „šta će reći Rusi?" — I plemeniti naš veliki ruski brat odgovorio je na to svojim carskim telegramom od 27. jula: „Dokle god bude i najmanje nade, da se izbegne prolivanje krvi, svi moji napori težiće tome cilju. Ako pak ne uspemo, u prkos naše najiskrenije želje neka Vaše Veličanstvo bude uvereno, da ni u tom slučaju Rusija neće napustiti Srbiju". I. srpski narod saznavši da neće biti sam, a svestan da je u pitanju ne

samo njegovo biti ili ne biti, već i sudbina sve njegove pod Austrijom podjarmljene braće, hvata se oružja sa čvrstom i jedinom odlukom pobeda ili smrt.

Svi pokušaji engleski i francuski, da se austrijski uslovi ublaže, ostali su bez uspeha, jer Nemačka uporno zastupa gledište da Austriji treba ostaviti odrešene ruke u pogledu rešenja spora sa Srbijom. 26. jula engleski poslanik u Berlinu predlaže konferenciju Engleske, Nemačke, Francuske i Italije u Londonu, da se sporno pitanje reši, ali Nemačka ponovo odbija mešanje u ovaj spor, a kada Rusija 29. jula naređuje mobilizaciju 4 pogranična vojna okruga prema Austriji, Edward Grey, radi umirenja javnog mnjenja, izjavljuje, da se i u slučaju okupacije Beograda, može uspešno posredovati, a jednovremeno poziva Nemačku, da ona sama ukaže put za mirnu likvidaciju ovog spora; Nemačka ostavlja Velike Sile bez odgovora do 31. jula, kada Austrija, koja je zbog objave rata Srbiji naredila delimičnu mobilizaciju, kao odgovor na rusku delimičnu mobilizaciju, naređuje svoju opštu mobilizaciju; Rusija na ovo odgovara istoga dana takodje opštom mobilizacijom, jer joj je sada jasno, da su Nemačka i Austro-Ugarska rešene da vode rat; Nemačka, koja je već kao odgovor na rusku mobilizaciju, naredila pripremnu mobilizaciju (Kriegsgefahrzustand), stavlja Rusiji istoga dana ultimatum, da u roku od 12 sati obustavi mobilizaciju u protivnom objaviće rat, a kada Rusija na ovaj drski ultimatum i ne odgovori, Nemačka 1. avgusta objavljuje Rusiji rat. Jednovremeno sa ruskim, Nemačka je poslala bila i Francuskoj ultimativan zahtev, da joj u roku od 18 sati odgovori, da li će ostati neutralna u slučaju nemačkog rata sa Rusijom; Francuska, kao saveznica Rusije, naredila je i sama mobilizaciju odmah posle Nemačke i pošto Nemačka dobija nepovoljan odgovor, to pod izmišljenim povodom, da su francuske trupe 2. avgusta na više mesta povredile nemačku granicu, objavljuje rat i Francuskoj 3. avgusta; istog dana Nemačka zauzimlje Luxemburg i ultimativno traži od Belgije dozvolu, da sa svojom vojskom posedne u prelazu njenu teritoriju (da bi sa severa upala u Francusku, pošto je francuski granični front prema neutralnoj Belgiji bio slabo utvrdjen) i obavezuje se, da će nadoknaditi sve ratom prouzrokovane štete i po svršetku rata evakuisati posednute oblasti, u protivnom preti da će smatrati Belgiju kao neprijatelja i silom oružja sebi zauzeti ono, što sada lepim traži. Belgija odbija zahtev i Nemačka 4. avgusta upada u Belgiju.

Engleska, koja je još 26. jula tražila izjavu od Francuske i Nemačke, da će obe poštovati neutralnost Belgije, ne dobivši dotle izjavu Nemačke, zahteva od nje da ultimatum povuče, a kada ova izjavljuje da to ne može da učini, onda joj Engleska, verna svojim tradicijama, u zaštitu Belgije i radi ispunjenja svečano datih pismenih ugovornih obaveza, 4. avgusta objavljuje rat „i to samo zbog jednog parčeta hartije", kako se je izrazio nemački kancelar v. Bethmann-Hollweg ogorčen postupkom Engleske.

Na ovaj način u medjuvremenu od 28. jula do 4. avgusta zaratiše s jedne strane: Austro-Ugarska i Nemačka, a s druge strane: Srbija, Crna Gora, Rusija, Francuska, Engleska i Belgija, uskoro zatim (23. avgusta) Japan se pridružuje Sporazumu; Turska objavljuje rat Rusiji 1. novembra 1914. g.; Italija Austro-Ugarskoj 23. maja 1915. g.; Bugarska napada Srbiju 14. oktobra 1915. g.; Nemačka Portugaliji 9. marta 1916. g.; Rumunija Austro-Ugarskoj 27. avgusta 1916. g.; Nemačka Rumuniji 28. avgusta 1916. g.; Italija Nemačkoj 28. avgusta 1916. g.; Amerika Nemačkoj 6. aprila 1917. g.; Kuba Nemačkoj 7. aprila 1917. g.; Siam Nemačkoj 23. jula 1917. g; Liberia Nemačkoj 6. avgusta 1917. g.; Kina Nemačkoj 14. avgusta 1917. g.; Brazilija Nemačkoj 26. oktobra 1917. god.; Amerika Austriji 7. decembra 1917. god.; Panama Austriji 11. decembra 1917. god.; Cuba Austriji 12. decembra 1917. god.; Nicaragua Nemačkoj 7. maja 1918. god.; Costa Rica Centralnim Silama 25. maja 1918. god.; Haiti Nemačkoj 17. jula 1918. god.; Honduras Nemačkoj 21. jula 1918. god. i Rumunija Nemačkoj 12. novembra 1918. god.

IV. RAT NA BALKANU.

A. OPERACIJE 1914. GODINE.

Srpska vojska završavala je koncentraciju 10. avgusta 1914. god. ovako:

Vrhovna Komanda u Kragujevcu.

Vrhovni Komandant Nj. Kr. V. Prestolonaslednik **Aleksandar.**
Načelnik Štaba vojvoda Radomir Putnik.
Pomoćnik Načelnika Štaba djeneral Živojin Mišić.

I. armija, djeneral **Bojović,** sa glavnom snagom od 3. pešad. divizije na prostoru: Ralja—Palanka—Topola, a sa detašmanima od 1 peš. divizije kod Požarevca i od jedne, pešadijom ojačane, konjičke divizije kod Smedereva.

II. armija, djeneral **Stepanović,** sa glavnom snagom od 3 peš. divizije na frontu: Arandjelovac—Lazarevac, a sa detašmanom od 1 peš. divizije kod Beograda.

III. armija, djeneral **Jurišić,** sa glavnom snagom od 1 peš. divizije kod Valjeva, a sa detašmanima — združenim odredima — kod: Obrenovca, Šapca, Lješnice i Loznice.

Užička vojska, djeneral **Božanović,** sa glavnom snagom od 1 peš. divizije kod Užica, a sa detašmanima — združenim odredima — kod: Bajine Bašte, Mokre Gore i Priboja.

Austro-Ugarska vojska imala je završiti koncentraciju 14. avgusta ovako:

II. armija, djeneral **Ermolli,** sa 7. korpusom na Dunavu od Bazjaša do Pančeva; sa 4. i 9. korpusom na Savi od Zemuna do Mitrovice.

V. armija, djeneral **Franck,** sa 8. i 13. korpusom i 1 brdskom brigadom na donjoj Drini od Beljine do Zvornika.

VI. armija, Feldzeugmeister Potiorek, sa 15. korpusom na frontu: Vlasenica—Višegrad, a sa 16. korpusom na frontu: Goražda—Foča i prema Crnoj Gori. Sve trupe 6. Armije bile su brdske formacije.

Strategijska rezerva od 1 peš. divizije u Sarajevu.

Prvi operacijski plan srpske vojske bio je ovakav: I. armija brani dolinu Velike Morave; III. armija štiti pravce sa Save i Drine ka Valjevu; II. armija, kao manevarska, dejstvuje u bok glavne austrijske snage, koja bi sa Dunava preduzela nastupanje ka I. armiji, odnosno sa Save ka III. armiji: Užička vojska prikiva što jače austrijske snage za gornju Drinu i brani dolinu Zapadne Morave, ako bi bila primorana na odstupanje.

Prvi operacijski plan austrijske vojske bio je ovakav: II. i V. armija obuhvatno nastupaju ka Valjevu, a zatim ka Kragujevcu; VI. armija nastupa ka Užici, a zatim ka Kragujevcu.

Ali, 4. avgusta stupa Rusija u rat protiv Austro-Ugarske, koja, usled toga, objavljuje opštu mobilizaciju svoje vojske i ispravlja svoj operacijski plan prema Srbiji ovako: II. armija demonstrira na Dunavu i Savi do 18. avgusta, a zatim se prebacuje na Ruski front: V. i VI. armija obrazuju „Balkansku vojsku" pod komandom Potioreka koji i dalje ostaje Komandant VI. armije. „Balkanska vojska" dobija zadatak da preduzme ofanzivu i to: V. armija ka Valjevu, a VI. armija ka Užici, zaštićavajući se prema **Crnoj Gori,** koja je 5. avgusta takodje stupila u rat protiv Austro-Ugarske.

I. Cerska bitka.

Po gornjem planu, a da bi se iskoristilo i demonstrativno dejstvo II. Armije do njenog odlaska na Ruski front, Austrijska „Balkanska Vojska" preduzima ofanzivu i to: V. armija prelazi Drinu prema Loznici i Lešnici 12. avgusta, i ako još nije bila potpuno završila koncentraciju; II. armija istog dana preduzima strahovito bombardovanje: Beograda, Obrenovca i Šapca, prebacujući 1 peš. puk preko Save kod Šapca; VI. armija produžava kocentraciju ka frontu Višegrad—Foča, prema kome su se pojavili već prednji delovi srpske Užičke vojske i Crnogorci.

Srpska glavna snaga, pod zaštitom III. armije preduzima maršmanevar u severo-zapadnom pravcu i to: II. armija, ostavljajući detašman kod Beograda, kreće svoje 3 peš. divizije sa fronta Arandjelovac—Lazarevac u pravcu Šapca; I. armija, ostavljajući detašman kod Požarevca i Smederva (sem konjičke divizije) kreće svoje 3 peš. divizije na front Arandjelovac—Lazarevac, upućujući Konjičku diviziju ka Ubu u sastav II. armije: **Užička vojska** preduzima ofanzivni pritisak na gornjoj Drini prema Višegradu.

Pošto se uvidelo, da **II. austrijska armija** na Dunavu i Savi demonstrira i da se njen odred, koji je zauzeo Šabac dalje ne kreće, medju tim V. **austrijska armija** nadire sa Drine ka Valjevu, Srpska Vrhovna Komanda preduzima grupisanje glavne snage za bitku ovako: **II. armija,** sa 1 peš. divizijom prikiva austrijsku snagu kod Šapca; Konjičku diviziju upućuje u Mačvu u cilju rasvetljavanja situacije i osiguranja boka glavne snage, a sa 2 pešad. divizije preduzima pokret od Uba preko Vel. Bošnjaka ka Tekerišu u cilju udara u levi bok. V. austrijske armije. I. armija kreće se ka Valjevu kao strategijska rezerva; detašmani kod Obrenovca, Beograda i Požarevca ostaju na svojim mestima za zaštitu severnog fronta.

Još noću 15/16. avgusta, prethodnica, 1 divizija iz II. srpske armije, napala je iznenada na prenoćištu kod Tekeriša (na Ceru), 1 diviziju V. austrijske armije tako, da se u celini, nije više pojavljivala u toku ove bitke.

U toku 16., 17., 18. i 19. avgusta vodjena je znamenita Cerka bitka, prvo na liniji: Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj, a zatim na liniji: Šabac—Tekeriš—Zavlaka. Najače nadiranje V. austrijske armije bilo je na pravcu od Krupnja na levi bok III. srpske armije, koja je davala snažan otpor na frontu, prvo kod Loznice, zatim kod Jarebice i najzad kod Zavlake, kuda je bila primorana na povlačenje zbog ugroženosti svoga levog boka, dok najzad nije stigla 1 divizija iz srpske armije od Valjeva preko Pecke, i uspela da parira ovu opasnost po III. armiju.

Raspored obostranih snaga 19. avgusta u rešavajućoj fazi Cerke bitke bio je ovakav:

Kod Šapca: 1½ pešad. divizija II. austrijske armije protiv 1 pešadijske i 1 konjičke divizije II. srpske armije.

Kod Tekeriša (na Ceru): 1½ divizija V. austrijske armije protiv 2 divizije II. srpske armije.

Kod Zavlake: 3 divizije V. austrijske armije protiv 2 slabe divizije III. i jedne sveže divizije I. srpske armije.

U ovoj veoma krvavoj bitci, V. austrijska armija pretrpela je poraz usled bočnih udara kod Tekeriša i Zavlake i povukla se hitno na levu obalu Drine i ako još 2 divizije I. srpske armije nisu bile upotrebljene. Delovi II. austrijske armije preduzimaju jaču ofanzivu sa 2 divizije kod Šapca, tek posle propasti V. austrijske armije. Blagovremenim pojačanjem srpskih trupa kod Šapca sa 1 divizijom I. srpske armije, neprijatelj je i ovde potučen i prebačen na levu obalu Save; VI. austrijska armija uspela je da potisne srpsku Užičku vojsku od Višegrada, ali nije mogla iskoristiti ovaj uspeh usled propasti V. armije, kojoj je morala hitati u pomoć, u cilju zaštite severne Bosne.

24. avgusta nije bilo ni jedne organizovane jedinice austrijske vojske na srpskoj teritoriji. Pored mnogobrojnih zarobljenika, u ruke pobedonosne srpske vojske palo je: 50 topova raznog kalibra sa 86 municijskih kara i dosta drugog ratnog materijala.

Za zasluge stečene u ovoj bitci, Komandant II. armije djeneral Stepanović, unapređen je u čin vojvode.

Za vreme ove prve austrijske invazije u Srbiji, austro-ugarska vojska počinila je bezbrojna strahovita zverstva i sviregstva u Mačvi i Jadru.

2. Bitka na Drini.

Posle Cerske bitke II. austrijska armija prebačena je sa srpskog na ruski front, ostavivši samo 1 diviziju na Savi pod komandom djenerala Krauss-a; V. armija uredjivala se je na levoj obali Drine na frontu Beljina—Batar, a VI. armija, ostavivši samo 1 brdsku brigadu na gornjoj Drini, prebačena je bliže V. armiji, na prostor: Zvornik—Srebrnica—Vlasenica, gde je dovedena i strategijska rezerva (1 divizija) iz Sarajeva.

Saveznici Srbije, a naročito Rusija, zahtevali su da srpska vojska produži ofanzivu, i onemoguci austrijskoj vojsci odlazak na ruski front.

Verna svojim Saveznicima, i ako veoma oskudna u ratnom materijalu koji je u mnogome bio utrošen još u Balkanskom ratu 1912. i 1913. g., srpska Vrhovna Komanda izlazi na susret saveznickom zahtevu i stvara ovakav plan: I. armija, sa 2 peš. i 1 konjičkom divizijom prelazi Savu prema Kupinovu i nastupa u Srem. Ovu operaciju potpomaže II. armija sa 1 pešad. divizijom demonstrativnim dejstvom kod Mitrovice. Užička vojska, prelazi gornju Drinu kod Višegrada i nastupa u Bosnu.. Za ovo vreme II. armija brani donju, a III. armija brani srednju Drinu sa po tri svoje pešad. divizije. Detašmani kod Beograda i Požarevca, svedeni većinom na trupe 3. poziva, ostaju na svojim mestima.

Ofanziva je otpočela 6. septembra. Po cenu poraza 6 bataljona i 3 topa, koji su, iz 1 divizije II. srpske armije u cilju demonstracije, prebačeni na levu obalu Save istočno od Mitrovice, I. srpska armija uspela je da predje Savu prema Kupinovu i da preduzme uspešnu ofanzivu u Sremu.

Ali, komandant austrijske „Balkanske Vojske" Potiorek, u cilju parirania ofanzive srpske vojske u Sremu, preduzima 8. septembra snažnu ofanzivu na Drini i to: sa V. armijom protiv II. srpske armije, a sa VI. armijom protiv III. srpske armije.

Usljed ovoga, srpska Vrhovna Komanda obustavlja uspešnu ofanzivu I. Armije u Sremu i prebacuje obe njene pešad. divizije preko Valjeva ka Krupnju na ugroženo levo krilo III. armije, a konjičku diviziju upućuje na pojačanje II. armije, i ako je ova uspela da V. austrijsku armiju zaustavi na obalama Drine.

Ofanziva austrijske „Balkanske vojske" zaustavljena je, ne samo upornim i krvavim borbama na frontu ojačane III. i II. armije, već i nastupanjem srpske Užičke vojske, uz sadejstvo sa Crnogorcima, ka Vlasenici i Sarajevu u pozadinu VI. austrijske armije.

Videći opasno dejstvo po desni bok i pozadinu VI. armije, a nemajući snage da Srbe potisne na glavnom frontu, Potiorek zahteva hitnu pomoć od Vrhovne Komande celokupne austrijske vojske. Brzo došavšim pojačanjima iz unutrašnjosti Monarhije, organizovana je, ne samo zaštita boka VI. armije, već je srpska Užička vojska potisnuta natrag ka Višegradu. U ovom vremenu od trupa u Sremu, posle odstupanja I. srpske armije, Austrijanci su formirali Kombinovani Korpus, pod komandom generala Kraussa i prebacili ga preko Save severno od Šapca, u cilju udara u desni bok i pozadinu II. srpske armije. Nastale su ogorčene borbe na jednom dugačkom frontu: Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Krupanj—Ljubovija—Bajina Bašta—Višegrad, koje su preišle u jednu dugotrajnu „pozicijsku bitku".

Kod srpske vojske, za vreme ove bitke, nastala je velika iscrpljenost u ljudstvu, jer rekruti još nisu mogli biti uvedeni u stroj, a zatim u materijalu svake vrste, naročito u artilerijskoj municiji, koja se je očekivala svakoga dana, da preko Soluna stigne iz Francuske.

Videći, da će pod ovakim okolnostima bitku izgubiti, srpska Vrhovna Komanda, naredjuje postepeno povlačenje I., II. i III. armije za odbranu Valjeva, nadajući se da će u tome vremenu moći popuniti redove novim ljudstvom i da će dotle stići očekivana municija iz Francuske. Opšte povlačenje ka Valjevu produzeto je 8. novembra, ali pod vrlo teškim okolnostima, jer se sa vojskom kretalo i svo stanovništvo, koje nije smelo čekati po drugi put austrijsku invaziju.

Do 14. novembra sve tri srpske armije bile su prikupljene za odbranu Valjeva i delimično popunjene rekrutima, ali očekivana municija još nije dobivena. Usled ovoga srpska Vrhovna Komanda naredjuje povlačenje sve tri armije na: desnu obalu Kolubare, njene pritoke r. Ljiga i planinu Suvobor.

3. Kolubarska bitka.

Srpska vojska zauzela je ovakav raspored: II. armija, vojvoda Stepanović, 3 pešadijske i 1 konjička divizija na frontu: Konatica—Lazarevac; III. armija, djeneral Jurišić, 3 pešadijske divizije na frontu: Lazarevac—Gukoši; I. armija, djeneral Mišić (koji je zamenio djenerala Bojovića, obolelog od pozledjene rane, zadobivene u boju kod Šapca), 4 divizije na frontu: Gukoši—Suvobor—Maljen.

Do dolaska na ovaj front, vodjene su uporne zaštitničke borbe. Sa vojskom je odstupala i masa stanovništva, koja je u znatnoj meri ometala pravilnost povlačenja vojske.

Na desnom krilu II. armije, a na frontu: Konatica—Obrenovac, bio je Obrenovački odred; trupe „Odbrane Beograda" na frontu: Ostružnica—Beograd—Grocka; Braničevski odred na frontu: Smederevo—Golubac, a Užička vojska kod Užice.

Austrijska vojska, goneći oprezno glavnu snagu srpske vojske, izbila je 24. novembra i to: V. armija, djeneral Franck, Kombinovani, 8. i 13. korpus na front: Obrenovac—Lazarevac; VI. armija, Feldzeugmeister Potiorek, 15. i 16 korpus, na front: Gukoši-zapadne padine Suvobora—Maljen.

Od 24. novembra otpočele su ogorčene borbe na celom frontu.

Najači pritisak vršila je VI. austrijska armija na I. srpsku armiju. Situacija je bila veoma kritična, s toga se srpska Vrhovna Komanda odlučuje da napusti Beograd, da pojača I. armiju i da skrati front. U ovom cilju Trupe „Odbrane Beograda" povučene su na položaje Kosmaj—Varovnica; desno krilo II. armija sa Obrenovačkim odredom povijeno je ka položajima kod Sibnice; III. armija zauzela je položaje na zapadnim ograncima Rudnika; I. armija, po predlogu komandanta armije, povučena sa Suvobora na položaje zapadno od G. Milanovca; Užička vojska povučena na položaje kod Ovčarsko—Kablarske klisure.

30. novembra, levo krilo V. austrijske armije, ne naišavši ni na kakav otpor, kreće se preko Kolubare. A saznavši da su 2. decembra austrijske trupe iz Zemuna ušle u napuštеni Beograd, komandant V. austrijske armije, djeneral Franck, hita ka Beogradu da izvede svečan doček svojih pobedonosnih trupa u srpsku prestonicu.

Lako zauseće Beograda, stvorilo je kod komandanta austrijske „Balkanske vojske" Potioreka, ideju o promeni osnovice i naslonu na Savu, na koju izbijaju železničke pruge iz Monarhije, jer je, usled daljine osnovice na Drini i provaljenih u jesenjem vremenu puteva, vojska vrlo rdjavo snabdevana, da je nastupilo veoma kritično stanje.

U ovom cilju naredjuje, da V. armija sa kombinovanim i 8. korpusom izbije na položaje južno od Beograda, te da ne samo osigura držanje ove važne tačke, već i da ofanzivom u pravcu Arandjelovca snažno napadne u bok srpsku vojsku „i da je kao jednu zavesu savije u rolnu"; a 13. korpus ove armije da se pomeri severno od Lazarevca. U isto vreme Potiorek naredjuje da VI. armija rokira 15. korpus ka Lazarevcu, a 16. korpus da se sa zauzetog Suvobora, koga su Srbi blagovremeno napustili, krene ka G. Milanovcu.

Situacija srpske vojske u ovom vremenu bila je znatno pobolšana: municija iz Francuske stigla i već razdana divizijama; trupe su popunjene rekrutima, a izbegło stanovništvo upućeno u dalju pozadinu. Medju tim, saznalo se o veoma teškom stanju austrijske vojske. Stoga se Vrhovna Komanda odlučuje da preduzme opštu ofanzivu na celom frontu, što i naredjuje za 3. decembar.

Nastao je sudbonosan dan za srpsku vojsku: pobediti ili izginuti. Sve tri srpske armije i Užička vojska, 3. decembra u jutru prelaze u energičan napad, neočekivan od strane austrijske vojske, koja je u to vreme proslavljala zauzeće Beograda i hitno vršila rokadu svojih trupa ka severu.

Odlučan napad I. srpske armije na 16. austr. korpus uspešno je napredovao. U toku 4. decembra zauzet je Suvobor. Izvršen je odlučan proboj, koji je dao sjajne rezultate: 16. austr. korpus u paničnom begstvu odstupa ka Valjevu, što povlači odstupanje i susednog 15. korpusa na levu obalu Kolubare. Snažno gonjenje oba ova korpusa od strane I. srpske armije ka Valjevu, ubrzo ih je nateralo, da se spasavaju preko Save kod Šapca; 13. korpus V. austr. armije preduzima povlačenje ka severu, da bi došao u tešnju vezu sa 8. i kombinovanim korpusom, koji vrše ofanzivu od Beograda ka Sopotu, protiv srpskih trupa.

Videći poraz VI. austrijske armije, Vrhovna Komanda srpske vojske naredjuje promenu fronta II. i III. armije ka severu te da, uz sadejstvo trupa „Odbrane Beograda", koje su držale položaje prema 8. i kombinovanom korpusu V. austrijske armije, preduzme snažnu ofanzivu. 11. decembra preduzet je energičan napad na V. austr. armiju, koja je posle upornih borbi prebačena preko Save i Dunava.

15. dec., pobedonosna srpska vojska oslobadja svoju prestonicu Beograd.

Za zasluge stečene u ovoj bitci, komandant I. armije, general Mišić, unapredjen je u čin vojvode.

Sa ovim su završene operacije u 1914. g., u kojima je srpska vojska pokazala veličinu moralne snage, izdržavši ne samo stojički petomesečnu strašnu krizu, već uspevši da je pretvori u jedan veličanstven uspeh, koji je uzdrmao temelje A. Ugarske monarhije i u svakom Srbinu stvorio veliku nadu, na oslobodjenje, ne samo Srba, već Hrvata i Slovenaca ispod vekovnog austrijskog i madjarskog ropstva.

B. OPERACIJE 1915. GODINE.

Da bi podigla svoju saveznicu Austriju, koja posle poraza u Srbiji beše moralno jako posrnula, Nemačka pridobija Bugarsku, da udruženom austro-nemačkom-bugarskom snagom pregazi Srbiju i dobije vezu sa Turskom.

U septembru 1915. g. preduzeta je prema Srbiji koncentracija nemačke vojske, uzete sa rukog fronta. Bugarska objavljuje 22. septembra mobilizaciju celokupne svoje vojske, motivišući ovaj postupak potrebom prelaska „iz obične u oružanu neutralnost". Medju tim, po sklopljenom ugovoru i vojnoj konvenciji, Bugarska je imala izvršiti koncentraciju svoje vojske na istočnom frontu Srbije i preduzeti ofanzivu, kada austro-nemačka vojska predje Savu i Dunav i ovlada Beogradom.

Udružena austro-nemačka vojska stavljena je pod komandu maršala v. Mackensena, koji je dobio zadatak, da srpsku vojsku, uz pripomoć bugarske vojske, odlučno potuče; da uspostavi što pre vezu izmedju Centralnih Sila i Turske i da ovu vezu osigura.

U ovom cilju izvršena je ovakva koncentracija:

Austro-Nemačka vojska:

XI. nemačka armija, djeneral v. Gallwitz, 3., 4. i 10 nemački korpus na Dunavu od Bažjaša do Pančeva.

III. austro-nemačka armija, djeneral v. Kövess, 8., 19. austr. i 22. nemački korpus na Savi od Zemuna do Boljevca, sa detašmanima kod Mitrovice na Savi i kod Beljine i Višegrada na Drini.

Obe ove armije bile su snabdevene najmodernijim sredstvima za borbu, a naročito mnogobrojnom artilerijom svih kalibara, zaključno sa 420 mm.

Bugarska vojska:

I. armija, djeneral Bojadžijev, od 4 pešad. divizije na frontu Vidin—Belogradčik—Caribrod.

II. armija, djeneral Todorov, od 2 pešad. i 1 konjičke divizije na frontu Custendil—Džumaja.

Za održavanje veze ovih armija, postavljeni su združeni odredi kod Trna, Klisure i Bosiljgrada.

Ostala bugarska vojska, bila je rezervisana za držanje u šahu Rumunije i Grčke, odnosno za pojačanje I. i II. armije na srpskom frontu.

Srpska vojska:

Posle izdržanih teških borbi u 1914. g., ne računajući borbe u Balkanskom ratu 1912.—1913. g., srpskoj vojsci bio je potreban izvesan odmor. Ali, odmah posle odstupanja austrijske vojske iz Srbije, pojavila se je u Valjevu jaka epidemija (pegavi tifus), koja se strahovitom brzinom širila ne samo po stanovništvu, već i u redovima vojske. Ova epidemija kosila je stanovništvo Srbije i proredjivala, inače retke redove, srpske vojske. Od slabog sanitetskog kadra, propala je $\frac{1}{3}$ lekara ukazujući pomoć obolelom stanovništvu i vojsci. U ovakvoj situaciji, srpska Vrhovna Komanda, već je osećala austrijske pripreme za revanš. Iz Bugarske su dobijane veoma uznemiravajuće vesti, da se i ona sprema napasti Srbiju iz osvete za njen poraz na Bregalnici.

Za svaki slučaj, srpska Vrhovna Komanda spremila je ovakav plan: Odmah, čim Bugarska naredi mobilizaciju svoje vojske, potreban deo srpske vojske ima se prebaciti na istočni front, a čim Bugarska preduzme koncentraciju svoje vojske protiv Srbije, srpska vojska ima preći u odlučnu ofanzivu ka Sofiji, razbiti bugarsku vojsku na tome pravcu i odbaciti je što dalje na istok, u cilju osiguranja svoje životne komunikacije: Niš—Skoplje—Solun.

U vremenu mobilizacije bugarske vojske, srpska vojska bila je ovako grupisana:

I. armija, vojvoda Mišić, $3\frac{1}{2}$ divizije na frontu: Obrenovac—Sabac—Lješnica—Višegrad.

„Odbrana Beograda", djeneral Živković, 20 bataljona sva tri poziva, na frontu Ostružnica—Grocka.

III. armija, djeneral Jurišić, $2\frac{1}{2}$ divizije na frontu: Smederevo—Golubac.

Krajinski odred, pukovnik Dimitrijević, 13 bataljona sva tri poziva narodne vojske, na frontu: D. Milanovac—Tekija.

Timočka vojska, djeneral Gojković, 2 divizije, na frontu: Negotin—Zaječar—Knjaževac.

II. armija, vojvoda Stepanović, 3 pešadijske i 1 konjička divizija, na frontu: Pirot—Kalna.

Vlasinski odred, pukovnik Plazina, 9 bataljona sva tri poziva narodne vojske, na frontu: Vlasina—Patarice.

Trupe Novih Oblasti, djeneral Popović, a zatim djeneral Bojović, 29 bataljona na frontu prema Bugarskoj od Krive Palanke do Dorjana, a 14 bataljona prema Albaniji.

Na raspoloženju Vrhovne Komande, 1 divizija od 12 bataljona, kod Sopota, pozadi trupa Odbrane Beograda.

Čim se utvrdilo, krajem septembra 1915. g., da Bugarska preduzima koncentraciju svoje vojske prema Srbiji, Vrhovna Komanda srpske vojske htela je izvršiti svoj plan: napasti Bugarsku vojsku u pravcu Sofije i osigurati time jedinu životnu komunikaciju Srbije i njene vojske Niš—Skoplje—Solun. Ali, Saveznici Srbije nisu bili saglasni sa ovim planom, navodeći da će se time izazvati Bugarska i uveravajući srpsku Vrhovnu Komandu, da Bugarska nesme napasti Srbiju, ako ne bude izazvata ničim od strane Srbije.

Verna svojim Saveznicima, srpska Vrhovna Komanda naredjuje komandantima armija na istočnom frontu, da se drže najstrožije defanzive na srpskoj teritoriji i da se svaki vojnik kazni smrću, ako bi prešao bugarsku granicu, ili bi pucao na bugarsku stranu, izuzev slučaja samoodbrane na srpskoj teritoriji.

5. oktobra, austro-nemačka vojska na severnom frontu preduzima odlučnu ofanzivu protiv Srbije. Nastale su veoma ogorčene borbe na obalama Save i Dunava.

Srpska pešadija svuda je tukla i austrijsku i nemačku pešadiju, gde god je došlo do sudara, ali je austro-nemačka artilerija i brojem i kalibrom bila daleko nadmočnija od srpske artilerije, te je borba bila i suviše neravna. Pa ipak, austro-nemačke snage nisu mogle stati čvrstom nogom na desnu obalu Save i Dunava pre 10. oktobra, kada su zastale radi utvrdjivanja i prebacivanja teške artilerije sa leve na desnu obalu pomenutih reka, kao i u cilju očekivanja burgarske ofanzive.

Sve do 14. oktobra, Bugarska je čutala, te je srpska Vrhovna Komanda uzela sa istočnog fronta, 1 pešad. diviziju iz Timočke vojske i konjičku diviziju iz II. armije i prebacila na pojačanje III. armije na severnom frontu.

14. oktobra, bugarska vojska, verna svome urodjenom mentalitetu-mučkom napadu, preduzima odlučnu ofanzivu protiv Srbije, bez objave rata.

Nastupili su sudbonosni dani, ne samo za srpsku vojsku već i za celu Srbiju. Naročito je nastalo kritično stanje, kada su Bugari, u reonu Vranje, uspeli da preseku životnu arteriju Srbije — komunikaciju: Niš—Skoplje—Solun.

Od ovog momenta, snabdevanje srpske vojske i naroda severne Srbije imalo se vršiti sopstvenim sredstvima, koja nisu bila velika. Organizovana je na brzu ruku pomoćna otnovica na Kosovu, kuda je evakuisana hrana iz pojedinih slagališta severne Srbije, u koliko je to bilo moguće.

Saveznička pomoć nije se mogla očekivati u kratkom vremenu, jer su tek tada prebacivane trupe sa Dardanela u Solun. Ono pak, što se već nalazilo u Solunu, bilo je i suviše slabo za kakvu ozbiljniju akciju sa juga protiv Bugarske.

Grčka kao saveznica Srbije, ne samo da nije bila voljna priteći Srbiji u pomoć, već je njen Kralj Konstantin činio i velike smetnje iskrcavanju francuskih i engleskih trupa na teritoriju Grčke u Solunu.

Nastalo je opšte povlačenje srpske vojske pod borbom sa sviju frontova, ali pod neverovatno teškim okolnostima, jer se trebalo boriti ne samo na tri fronta, već je trebalo povlačiti vojsku izmešanu sa masom stanovništva, kroz, tako reći, „otvor od levka" i dovesti na Kosovo.

Trupe Novih Oblasti, po padu Skoplja i Kumanova, povlačile su se za odbranu Kačaničkog i Končulskog tesnaca, na pravcima ka Kosovu. Komandant ovih trupa, djeneral Bojović, formirao je 2 slabe divizije, sa kojima je, pojačavajući ih postepeno odstupajućim trupama iz severne Srbije, davao snažan otpor Bugarima, sve do 20. novembra, kada su i poslednje trupe iz severne Srbije odstupile na Kosovo.

22. novembra, austro-nemačke trupe uše su u Prištinu, usled čega je srpska vojska preduzela koncentraciju na levoj obali r. Sitnice, što je i izvršeno do 24. novembra.

U ovom vremenu raspored srpske vojske bio je ovakav:

a) Trupe u rejonu Kosova:

Timočka vojska: 2 pešad. divizije, zatvara pravce od Kačanika i Uroševca ka Prizrenu.

Trupe novih oblasti: 4 pešadijske i 1 konjička divizija, zatvaraju pravce od Štimlja i Lipljana ka Prizrenu i Djakovici.

II. armija: 2 pešad. divizije, zatvara pravac od Prištine ka Djakovici i Peći.

III. armija i Trupe Odbrane Beograda: 2 divizije, zatvaraju pravce od Vučitrna i Mitrovice ka Peći.

I. armija: 2 pešad. divizije, zatvara pravce od Novog Pazara i Sjenice ka Andrijevici.

Ovde su računate sve trupe 1., 2., 3. poziva i poslednje odbrane.

b) Trupe u rejonu Bitolja:

Vardarski odred: 3. pešad. puka, zatvara pravac Prilep—Bitolj.

Tetovski odred: 1 pešad. puk, zatvara pravce Prilep—Kičevo i Tetovo—Gostivar.

Savezničke tupe zatvaraju pravac Djevdjelija—Solun.

Srpska vojska na ovim položajima imala je osnovicu za snabdevanje samo u svojoj komori, koja je uspela da se prebaci na liniju: Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Pod ovakvim okolnostima dalja borba bila je apsolutno nemoguća, te se Srpska Vrhovna Komanda odlučuje na jednu neverovatno sudbonosnu, ali u isto vreme, na jedino časnu i spasonosnu operaciju — na **povlačenje trupa iz rejona Kosova preko besputne i potpuno siromašne Crne Gore i Albanije ka Jadranskom moru, u nadi, da će tamo biti prihvaćena Saveznicima; da će tamo moći reorganizovati vojsku i spremiti je za nove operacije.**

U ovom cilju naređeno je 25. novembra opšte povlačenje i to:

a) I., II., III. armija povlače se pravcem: Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. Ovo povlačenje štiti I. armija na položajima kod Rožaja; II. armija koristi put: Peć—Rugovo—Andrijevica; III. armija sa trupama „Odbrana Beograda", koristi put: Peć—Rožaj—Berane—Andrijevica, kojim će zatim odstupiti i I. armija.

b) Trupe novih oblasti, povlače se preko Prizrena i Djakovice ka Vezirovom mostu, a zatim preko Oroša i Puki ka Lješu i Skadru. Ove trupe imaju prvenstveno zaštititi povlačenje Timočke vojske.

v) Timočka vojska sa konjičkom divizijom povlači se pravcem: Prizren—Ljum Kula—Piskopeja—Debar sa zadatkom, da u vezi sa trupama u rejonu Bitolja egarantuje što duže vezu Bitolj—Solun, a u slučaju nemogućnosti izvršenja ovog zadatka da se povlači ka Elbasanu.

Pošto od Ljum Kule i Djakovice ka Skadru i od Peći ka Andrijevici vode samo pešačke i konjičke staze, to je naređeno da se sve trupe koje ovim pravcima odstupaju, preformiraju prvenstveno na brdsku formaciju, uništavajući zatim sva komorska kola, kao i svu artileriju, koja se nebi mogla dalje kretati, odnosno zakopavati, ako je i što je moguće.

Neprijatelj je već nadirao sa Kosova naročito u pravcu Prizrena, te je trebalo davati i otpor i vršiti preformiranje jedinica na brdsku formaciju; sakrivati odnosno uništavati materijal, koji se ne može preneti preko Albanije i Crne Gore.

Prizren, Ljum Kula, Djakovica i Peć, predstavljaju „Krematorium" onog **srpskog slavnog oružja**, koje se nije moglo preko besputne Albanije i Crne Gore nositi, a koje bi bilo **oskrnavljeno** padom u ruke neprijatelju.

Od 28. novembra nastaje napuštanje poslednje stope krvlju natopljene teritorije Kraljevine Srbije—srpska vojska sa masom izbeglog naroda prelazi Albaniju . . .

Šta je sve pretrpljeno u prelazu preko krševite i siromašne Albanije i Crne Gore do Jadranskog mora, na kome srpska vojska nije mogla biti prihvaćena od Saveznika onako kako se je očekivalo, a šta opet, pri marševanju duž neverovatno barovitog jadranskog primorja, do Drača i Valone, teško je naći pero, koje bi to u nekoliko reči opisalo. . .

Srpska vojska ginula je na ovom putu od umora i gladi; srpski vojnik davao je košulju sa sebe Albancu za parče tvrde kore kukuruznog hleba, jer se za papirni novac ništa nije moglo kupiti, a drugog novca nije bilo. . . .

V. OPERACIJE 1916. GODINE.

Grupisanje i reorganizacija srpske vojske na Krfu.

Usled nagomilanosti većeg dela srpske vojske i izbeglog stanovništva u okolini Skadra i Lješa, nastala je vrlo kritična situacija u pogledu ishrane, jer su brodovi sa hranom, koji su se imali iskrcavati u Meduanskom pristaništu, bili jako ugroženi sumarenima i hidroplanima iz austrijske ratne luke—Boke Kotorske.

S toga je srpska vojska, i ako jako iznurena, morala produžiti marš duž besputnog i podvodnog jadranskog primorja ka Draču, gde je jedan deo ukrcan u brodove i transportovan na Krf, a drugi deo je produžio marš ka Valoni, odakle je brodovima prebačen, takodje na Krf.

Marševanje trupa duž primorja ka Draču i Valoni, bilo je skopčano sa neverovatnim teškoćama, kako u pogledu ishrane, tako, i još više, u pogledu savladjivanja podvodnog terena i reka, na kojima nigde mosta nije bilo. . . .

U toku meseca januara, celokupna srpska vojska, koja je uspela da preživi prelaz preko Albanije, prikupljena je na Krfu, gde je prihvaćena, u koliko je to bilo moguće, od strane Saveznika. Ali, umiranje iznurenih vojnika nije odmah prestalo. Ostrvo Vido kod Krfa, na kome su vojnici sumnjivog zdravlja izdržavali karantin, nazvato je „Ostrvo smrti", usled strahovite smrtnosti, koja je na njemu dugo vladala.

Dobivši od Saveznika, većinom Francuza, hranu, odelo, obuću i logorsku spremu, srpski vojnici počeli su, ne samo „vaskrsavati iz mrtvih", već su divno uredili svoje logore, u kojima su čak počeli i pevati. A, kada se pronela vest, da se uređuje Solunski Front, sa koga će srpska vojska, preduzeti ofanzivu, uz pripomoć savezničkih vojska, počeo se naglo dizati moral srpske vojske i razbuktavati nada na skoro oslobodjenje Srbije.

Već 19. februara 1916. g. otpočela je reorganizacija srpske vojske, koja je završena 26. aprila iste godine. Sastav vojske bio je ovakav:

Vrhovni Komandant Nj. K. V. Prestolaslednik Aleksandar.

Načelnik Štaba, djeneral Bojović, koji je još u Skadru zamenio obolelog vojvodu Putnika:

I. armija, vojvoda Mišić, Moravska i Vardarska divizija.

II. armija, vojvoda Stepanović, Šumadijska i Timočka divizija.

III. armija, djeneral Vasić, Drinska i Dunavska divizija.

Sem toga formirana je i konjička divizija.

Ukupna jačina srpske vojske bila je 147.000 ljudi.

Dobivši izveštaj iz Rusije, da srpski vojni izasланik pukovnik Lontkijević formira dobrovoljačke jedinice u Odesi, od zarobljenih na ruskom frontu južnih Slovena—austrijskih vojnika, Srpska Vrhovna Komanda upućuje 16. marta pukovnika Hadžića sa stotinu oficira i podoficira, da se preko Italije, Francuske i Engleske prebaci u Rusiju i da u Odesi formira **1. Srpsku dobrovoljačku diviziju.**

SOLUNSKI FRONT.

Izvesne savezničke trupe, pod komandom francuskog djenerala Sarrail-a, već su se nalazile na Solunskom frontu i smenjivale postepeno sumnjive grčke trupe, koje su bile na srpsko-grčkoj granici.

12. aprila 1916. g. preduzeto je prebacivanje srpske vojske sa Krfa u Solun. Srpska Vrhovna Komanda stigla je 16. maja, a sve trupe, već krajem maja bile su u logorima istočno od Soluna, gde su izvodile vežbu. Krajem istog meseca upućen je srpski dobrovoljački odred od 1700 ljudi da zatvori put Korča—Lerin, u cilju sprečavanja špijunaže i kontrabande iz Grčke ka neprijatelju.

Između 21. juna i 1. avgusta 1916. g., sve tri srpske armije izašle su na front, a 15. avgusta došla je i konjička divizija, sa jednom brigadom na konjima a jednom bez konja.

Na Solunskom frontu, **srpska vojska zauzela je ovakav raspored: I. armija**, desno krilo, od Vardara, preko Bohemice, Izvora do Fuštana; **II. armija**, centar, preko Kožuha i Vetrenika do Dobrog polja i **III. armija sa konjičkom divizijom**, levo krilo, od Dobrog polja, preko Kajmakčalana do puta Banjica—Lerin.

Saveznička vojska bila je u produženju 1. srpske armije u dolini Vardara i prema Dojranu.

Glavni komandant svih srpsko-savezničkih trupa na solunskom frontu bio je francuski djeneral Sarrail.

Bugarsko-nemačka vojska u jačini oko 160.000 ljudi, držala je glavne tačke na srpsko-grčkoj granici od Vardara, preko Dudice, Kožuha, Vetrenika, Dobrog Polja, Kajmakčalana, pa između Kenali i Lerina na Prespansko i Ohridsko jezero.

Još 23. jula, srpsko-saveznička vojska pripremala je jedan demonstrativan plan napada u cilju saznanja jačine neprijateljske vojske, ali je ovaj napad nekoliko puta odlagan, u očekivanju Rumunije da stupi na stranu sporazumnih sila.

Medjutim, **bugarsko-nemačka vojska** preduzima 17. avgusta ofanzivu protiv **III. srpske armije** na pravcu: Kenali—Banjica. I ako je III. armija potisnuta, ipak neprijatelj nije mogao postići odlučan uspeh, jer se, pretrpevši ogromne gubitke, zaustavio na liniji: Kostur—Vlahoklisura—Novi grad—Gorničevo—Malko Nidže—Čeganska pl.

27. avgusta Rumunija stupa na stranu sporazumnih sila, objavljujući rat samo A. Ugarskoj.

Od 28. avgusta do 11. septembra na soluskom frontu vladalo je zatišje. Za ovo vreme srpsko-saveznička vojska pripremala je ofanzivu. U ovome cilju, **I. srpska armija** prebacuje se na front: Ostrvo—Valandovo, obrazujući levo krilo; **III. armija** tada je obrazovala centar, a **II. armija** desno krilo srpskog fronta. Francuske jedinice pojačale su I. i III. srpsku armiju i konjičku diviziju.

12. septembra preduzeta je ofanziva sa ovakvim planom: **II. armija** napada na front: Kozjak—Nidže; **III. armija**, pošto ovlada grebenom Malka Nidže, da dejstvuje u bok neprijatelja kod Gorničeva i Banjice; **I. armija** napada severno od Gorničeva. Zapadno od I. srpske armije, grupisana je **francusko-ruska armija** sa zadatkom da dejstvuje pravcem: Lerin—Kenali—Bitolj.

Od 12.—16. septembra srpske trupe razbijaju neprijatelja na položajima kod Ostrovskog i Petrskog jezera, a od 18.—30. septembra, odbijajući mnogobrojne neprijateljske protivnapade, u najogorčenijoj borbi izbijaju i na **Kajmakčalan.**

3. oktobra, srpske trupe zauzimaju Starkov grob, prelaze Crnu reku i uspevaju, uz sadejstvo francuskih trupa, da zauzmu jake položaje u luku Crne reke — ključ odbrane Bitolja — kote: 1212 i 1378, a 19. novembra, I. srpski konjički puk prelazi Crnu Reku zapadno od s. Novaka i ulazi u Bitolj, u koji su već ušle i savezničke trupe.

Za vreme ove ofanzive zarobljeno je na srpskom frontu: 64 oficira sa 5474 vojnika; a zaplenjeno: 50 poljskih i 32 brdska topa, 10 haubica, 51 municijska kara, 76 topovskih prednjaka, 4 bacača mina, 42 mitraljeza, 1 bugarski i 1 nemački pionirski park, mnoštvo municije i ostalog materijala.

Od 6. decembra, nastalo je zatišje na solunskom frontu.

Operacije I. Srpske dobrovoljačke divizije u Dobrudži.

Pod komandom pukovnika Hadžića, koji je još u maju mesecu 1916. g. stigao sa Krfa u Odesu, formirana je krajem juna iste godine 1. srpska dobrovoljačka divizija, u jačini oko 18.000 ljudi, u čijem je sastavu bilo oko 90% Srba. Ostalo su bili Hrvati i Slovenci i nešto Čeho-Slovaka.

Kada je Rumunija stupila u rat protiv A. Ugarske u avgustu 1916. g., formiran je **kombinovani rusko-srpski korpus**, pod komandom ruskog đenerala Zajončkovskog. U sastavu ovog korpusa bila je i **1. Srpska dobrovoljačka divizija**. Korpus je dobio zadatak da operiše u Dobrudži protiv Bugarske.

Operacije ovog korpusa, u početku, bile su veoma uspešne, ali, kada je rumunska vojska bila razbijena na Karpatima od strane austro-nemačke vojske, a rusko-srpski korpus bio pritisnut kod Dobriča jakim nemačko-bugarskim silama, nastalo je povlačenje iz Dobrudže, a zatim i njeno definitivno napuštanje.

U ovoj operaciji **1. Srpska dobrovoljačka divizija** pokazala je jedinstvenu hrabrost, i ako je zapadala u vrlo kritičnu situaciju, usled naglog povlačenja jedne rumunske divizije, koja je operisala na njenom desnom krilu.

Rumunska vojska, izgubivši i Bukurešt, povlačila se je ka ruskoj granici, gde je prihvaćena ruskim trupama, a **1. Srpska dobrovoljačka divizija** koja je imala oko 6.000 gubitaka, koje mrtvih, koje ranjenih, povučena je u pozadinu severno od Odese, radi odmora. Jednovremeno sa popunjavanjem ove divizije, preduzeto je i formiranje **2. Srpske dobrovoljačke divizije** u Rusiji i stvaranje **Srpskog dobrovoljačkog korpusa**.

G. OPERACIJE 1917. GODINE.

Sve do 8. maja 1917. g., obe zaraćene strane držale su se defanzive. Usled velikih gubitaka kod srpske vojske, a nemanja nikakvih izvora za popunu, ukinuti su četvrti pukovi u divizijama, koje su formirane u 2 armije ovako: **I. armija, vojvoda Mišić**, Moravska, Drinska, Dunavska i Konjička divizija, na levom krilu od Crne reke do Sokola; **II. armija, vojvoda Stepanović**, Šumadijska, Timočka i Vardarska divizija, na desnom krilu od Sokola do Fuštana. Obe armije snabdevene su teškom artilerijom, municijom i ostalim potrebama za ofanzivu.

Prebacivanje dobrovoljačkih divizija iz Rusije za pojačanje srpske vojske na solunskom frontu.

U martu mesecu 1917. god. buknula je u Rusiji revolucija. Na prostranom ruskom frontu od Baltičkog do Crnog mora, nastalo je bratimljenje između ruskih i neprijateljskih vojnika. Ruski vojnik nije hteo više da se bori, već je odlazio kući. Nastala je opasnost, da se srpske dobrovoljačke divizije ne upletu u ovu revoluciju i ne rasture, naročito kada su nekolicina oficira dobrovoljaca-Hrvata, na čelu sa rezervnim potporučnikom Milanom Banićem, tražili da se u dobrovoljačke jedinice uvedu „komiteti", podobno komitetima, koji su se tada uvodili u rusku vojsku.

U cilju spasavanja dobrovoljačkih divizija od ove opasne zatvaze, kao i bezciljnosti daljeg ostanka u Rusiji, otpočeto je 30. avgusta prebacivanje dobrovoljačkih organizovanih jedinica na Solunski front, gde su bile veoma potrebne za popunu proređenih redova srpske vojske.

Transportovanje dobrovoljaca iz Rusije u Solun izvedeno je ovim pravcima:

a) Preko Arhangelska brodovima u Englesku i zatim železnicom, odnosno brodovima preko Francuske, Italije i Grčke, i

b) Preko Sibira na Dalјni, železnicom, a zatim brodovima do Sujeca, pa železnicom do Aleksandrije i najzad brodovima u Solun.

Od prispeviег prvog transporta dobrovoljaca preko Arhangelska formirano je 16 četa, koje su u decembru 1917. g. pojačale divizije srpske vojske, a od dobrovoljaca iz ostalih transporta i Vardarske divizije formirana je 14. januara 1918. g. **„Jugoslovenska divizija"**.

Krajem decembra 1917. g. na mesto đenerala Sarrail-a, postavljen je za komandanta saveznićkih vojska na Solunskom frontu, francuski đeneral **Guillaumat**.

D. OPERACIJE 1918. GODINE.

Uskoro po prijemu dužnosti komandanta Saveznićkih vojska na Solunskom frontu, đeneral Guillaumat tražio je od srpske Vrhovne Komande, da proširi front svoje vojske. Među tim, Načelnik Štaba srpske Vrhovne Komande, đeneral Bojović, tražio je, naprotiv, da se srpski front još više skrati.

Usled ove nesuglasice nastale su ove promene: na mesto đenerala Guillaumat, došao je đeneral **Franchet d'Espérey**, a na mesto đenerala Bojovića došao je **vojvoda Mišić**, čiju je I. armiju primio đeneral Bojović.

Proboj Solunskog fronta.

Od 1. januara do 13. septembra 1918. g., bio je zastoj na Solunskom frontu. Ovo vreme upotrebljeno je na pojačanje fronta i na pripremu odlučne ofanzive. U ovom cilju, Komandant saveznićkih vojska na Solunskom frontu đeneral Franchet d'Espérey, sazvao je 3. jula konferenciju, kojoj je prisustvovao i Načelnik Štaba srpske Vrhovne Komande vojvoda Mišić. Već 6. jula počinju pripreme za odlučnu ofanzivu na celom frontu, koje traju sve do 13. septembra. Osnovna ideja plana za ofanzivu bila je ovakva: **Napadom na frontu srpskih armija u planinskom predelu između r. Sušice i Lešnice izvršiti prolom neprijateljskog fronta na širini od 30 km., a zatim brzom eksploatacijom uspeha, proširiti front proloma i energičnim gonjenjem doći do linije: Demir Kapija—Kavadarci.**

Raspored trupa na frontu srpske vojske:

II. armija vojvoda Stepanović, na frontu Sušica—Soko (17 km). U prvoj liniji: Šumadijska divizija (desno krilo), 17. francuska kolonijalna divizija (centar) i 122. francuska divizija (levo krilo). U drugoj liniji: Timočka divizija, pozadi 17. francuske divizije i Jugoslovenska divizija pozadi 122. francuske divizije. Na frontu ove armije plasirano je ukupno 351 oruđe.

Prema frontu ove armije bila je cela 3. i deo 2. bugarske divizije.

I. armija, đeneral Bojović, na frontu Soko—Lešnica (16.5 km). U prvoj liniji: Drinska divizija (desno krilo), Dunavska divizija (levo krilo). U drugoj liniji: Moravska divizija, pozadi sredine fronta. Na frontu ove divizije plasirano je svega 203 oruđa.

Prema frontu ove armije bio je deo 2. i cela 4. bugarska divizija.

Na raspoloženju srpske Vrhovne Komande bila je Konjička divizija, koja je stojala pozadi Moravske divizije i 12. teškim oruđja na Fleci.

Plan napada: Izvršiti prolom na delu fronta II. armije između Kamena i Sokola (9.5 km), a zatim širiti front proloma u desno i levo. Eksploataciju uspeha vrši Jugoslovenska i Timočka divizija energičnim gonjenjem u pravcu Demir Kapije i Kavadara. I. armija potpomaže napad II. armije i energično goni u pravcu Crne reke.

Trećeg dana po preduzetom napadu na frontu srpskih armija, izvršiti napad saveznićkim trupama kod Dojrana, a devetog dana kod Bitelja, te da se front proloma na srpskom frontu proširi na obe strane.

Izvršenje proboja Solunskog fronta.

14. septembra od 8 časova, vršena je artileriska priprema na celom frontu. Na odseku II. armije, rušeće artil. dejstvo izvedeno je vrlo dobro, a na odseku I. armije, bilo je zadovoljavajuće.

15. septembra: II. armija vršila je napad sa ovim uspehom: **Šumadijska divizija** zauzima **Slonovo uvo, Vetrenik i Golu Rudinu**; **17. francuska divizija** ovojila je **rovove oko „Kravice"**. Neprijatelj, pojačan jednim pukom vrši tri protivnapada na ovu diviziju, ali su svi odbijeni sadejstvom Šumadijske divizije napadom na **Borovu čuku**, koju i zauzima, i napadom **Timočke divizije** na **Oblu čuku**, koju takođe osvaja. Pri kraju dana 17. francuska divizija potpuno zauzima **Kravicu**; 122. francuska divizija zauzela je **Dobro polje** i došla u podnožje Sokola. I. armija, sa desnom kolonom Drinske divizije uz sadejstvo 122. francuske divizije, napadala je na Soko, ali u toku dana bez uspeha. Kada je leva kolona Drinske divizije podišla neprijateljskim rovovima na frontu: Soko—Gradešnica, tada je, u toku noći 15./16. septembra, **Drinska divizija** sa 122. francuskom divizijom izvršila zauzeće **Sokola**.

Na taj način, **za prvih 24 časa napada, zauzeta je cela prva linija neprijateljskih rovova na srpskom frontu**, sem malog dela na krajnjem levom krilu I. armije.

Pred veče 15. septembra obe divizije iz druge linije II. armije (Jugoslovenska i Timočka) izašle su ispred divizija prve linije.

Srpsko-saveznički avijatičari, i pored nepovoljnih okolnosti, izvršili su svoj zadatak potpuno.

16. septembra postignut je ovaj uspeh:

II. armija zauzima sa Jugoslovenskom divizijom **Kozjak** (K. 1810), najvažniju tačku druge neprijateljske linije. Neprijatelj preduzima protivnapad i uspeva da povrati Kozjak, ali je ubrzo sledovao snažan juriš **Jugoslovenske divizije** koja je definitivno zauzela ovu važnu tačku. Ostale divizije ove armije utvrđivale su zauzete položaje.

I. armija napreduje po terenu izvanredno teškom, osvaja jednu za drugom neprijateljsku utvrđenu liniju rovova i prodire za 15. km. Moravska divizija izbija iz druge linije I. armije na Kozjačku kosu i hvata vezu sa Jugoslovenskom divizijom II. armije. Konjička divizija, koja je bila pozadi Moravske divizije, izbija u toku noći 16./17. septembra kod Labinice iza sredine Drinske i Dunavske divizije.

17. septembra postignut je ovaj uspeh:

II. armija, savladujući ogorčen neprijateljski otpor izbija sa Jugoslovenskom divizijom, uz sadejstvo Moravske divizije iz 1. armije, na Kučkov kamen i produžuje nastupanje ka Djurovom kamenu. Timočka divizija osvaja Topolac i podilazi Studenoj vodi; 17. francuska divizija kretala se pozadi Jugoslovenske, a Šumadijska pozadi Timočke divizije; 122. francuska divizija zadržata je u rejonu Dobrog polja na raspoloženju komandanta savezničke vojske.

I. armija, goneći energično neprijatelja izbija na liniju: Kučkov kamen—s. Melnica—s. Bešište. Konjička divizija stigla do s. Polčiste.

18. septembra, postignut je ovaj uspeh:

II. armija, osvaja sa Timočkom divizijom Blatac i nadire ka Golupcu; Jugoslovenska divizija dopire do linije: Mrežinče—Konopište; 17. francuska divizija dolazi na Kozjak, a Šumadijska na Topolac.

I. armija, izbija prednjim delovima na Crnu reku cd s. Pološko do mosta Razim beja; Drinska divizija većim delom dolazi u armijsku rezervu kod s. Vigališta; Konjička divizija vrši gonjenje sa jednom brigadom ispred Dunavske divizije u pravcu Bešište—Razim bej. Ovog dana, cela Konjička divizija, stavljena je na raspolozenje komandantu II. armije.

19. septembra, postignut je ovaj uspeh:

II. armija izbija na liniju: Radnja—Bohul—Mokliste.

I. armija zauzima prelaze na Crnoj reci od Razim beja do Pološko. Protiv ove armije, Bugari su doveli znatna pojačanja, ali nisu bili u stanju da poprave po njih kritičnu situaciju.

20. i 21. septembra, obe srpske armije preduzimaju snažno gonjenje i to:

II. armija ka Vardaru, uspevši da preseče komunikaciju: Djevdjelija—Skoplje i Prilep—Gradsko.

I. armija levom obalom Crne reke i dalje na zapad.

Na taj način napravljen je u centru neprijateljskog fronta tako dubok proboj, da su i krila počela da popuštaju. Neprijatelj, koji se u masi nalazio u rejonu severno od Bitolja, naglo je otstupao, da bi se dohvatio komunikacije Prilep-Veles. Isto tako, neprijatelj je pcćeo popuštati i u rejonu Dojranskog jezera.

22. septembra postignut je ovakav uspeh:

II. armija zauzima Krivolak, upućujući Konjičku diviziju u gonjenje neprijatelja ka Stipu.

I. armija energično napada na neprijateljsku komunikaciju: Prilep—Drenovo—Gradsko.

Neprijateljske trupe, u hitnom povlačenju, palile su svoja slagališta, pa ipak su neka od njih u dobrom stanju pala u ruke I. armije.

23. septembra postignut je ovaj uspeh:

II. armija osvaja Gradsko na pruzi Skoplje—Solun (glavno slagalište neprijateljske vojske) i iz Krivolaka nadire ka Stipu.

I. armija zauzima tesnac severno od s. Drenova, i preseca neprijateljsku komunikaciju: Prilep—Gradsko, a sa prednjim delovima izbija na komunikaciju Prilep—Veles.

24. septembra: II. armija podilazi ka Stipu, a I. armija izbija na greben planine Babune i nadire ka Velesu.

25. septembra: Konjička divizija zauzima Štip i nastupa ka Kočanima; II. armija izbija na Ovče polje, a I. armija nastupa ka Velesu.

26. septembra: Konjička divizija osvaja Kočane i goni neprijatelja ka Carevom selu; II. armija ostaje na Ovčem polju, a sa jednim odredom iz Timočke divizije poseda planinu Gradec u cilju osiguranja desnog boka, jer savezničke trupe još nisu bile tamo stigle.

I. armija zauzima Veles i kreće se ka Ovčem polju radi tešnje veze sa II. armijom.

Ovoga dana došao je jedan bugarski major, upućen od strane Todorova, da moli komandanta savezničke vojske za obustavljanje operacija u toku 48 časova. Djeneral Franchet d'Espérey vratio je parlamentara sa odgovorom da se operacije ne mogu prekidati, a Bugari, ako žele, mogu poslati svoje delegate sa svojim ponudama za mir.

27. septembra: Konjička divizija vodi borbu kod Carevog Sela, a sa jednom patrolom izbija na srpsko-bugarsku granicu; II. armija i dalje drži Ovče polje, a I. armija liniju Veles—Sv. Nikola.

28., 29. i 30. septembra: Obe srpske armije nastupaja ka srpsko-bugarskoj granici na komunikaciju: Kumanovo—Kriva Palanka—Custendil.

Bugari, bojeći se invazije srpske vojske na svoju teritoriju, jer im savest za počinjena strahovita zverstva u Srbiji za vreme trogodišnje okupacije nije bila mirna, mole za mir, pretpostavljajući i sramnu kapitulaciju ulasku srpske vojske u Bugarsku.

Bugarska je, vidi se, cenila moral srpske vojske, po moralu svoje vojske, a dostojanstvo Srbije prema svome dostojanstvu, što je van komparacije. Srpska vojska tukla se riterski od prvog do poslednjeg dana rata, a Srbija je uvek pretpostavljala vernost svojim Saveznicima separatnom zaključenju mira, i ako je bila u neverovatnim teškim situacijama.

Bugarska je 29. septembra u 23 časa potpisala konvenciju primirja, te su 30. septembra u podne prema ovoj obustavljena neprijateljstva.

NASTUPANJE SRPSKE VOJSKE KA NIŠU.

I. srpska armija dobija zadatak, da goni austro-nemačke trupe, koje su otstupale ka Nišu, ali ovaj zadatak nije mogao biti odmah preduzet, jer je u Kumanovu trebalo razoružavati bugarske trupe, koje su kapitulirale i u masi stizale sa pravca Tetovo—Skoplje. Bugarima se nije moglo verovati ni posle potpisane konvencije o primirju.

Iz istih razloga zadržata je i II. armija na srpsko-bugarskoj granici na frontu: Carevo Selo—Kriva Palanka, do dolaska savezničkih trupa. Na taj način izgubljen je 1. i 2. oktobar.

3. oktobra, I. srpska armija sa francuskom konjičkom brigadom Gambette nastupa ka Vranji, goneći 9. austrijsku diviziju i 5 nemačkih bataljona, koji su u odstupanju rušili sistematski železničku pruga ka Nišu.

4. oktobra, I. armija osvaja Vranju, zadobivši veliki ratni plen i nekoliko stotina zarobljenika. Stanovništvo uzima zaplenjeno oružje i bori se protiv neprijatelja. I. armija sa francuskom konjičkom brigadom produžava gonjenje dolinom Južne Morave, a srpska konjička divizija dobija zadatak da dejstvuje dolinom Veternice u obilazak Grdeličke klisure ka Leskovcu.

5. oktobra, I. armija zauzima Vladičin Han.

6. oktobra, I. armija probija se pod borbom kroz Grdeličku klisuru i osvaja Grdelicu, gde zadobija 10 mitraljeza, dosta ratnog plena i nekoliko stotina zarobljenika. Od Grdelice francuska konjička brigada dobija samostalan zadatak, da goni neprijatelja preko Svodja ka Pirotu, i da preseče železničku prugu Niš—Pirot—Sofija.

7. oktobra, I. armija zauzima Leskovac u koji izbija srpska Konjička divizija iz doline Veternice; II. armija, predavši Saveznicima bugarsku vojsku, kreće se sa 2 divizije ka Velesu, a sa 1 divizijom ka Skoplju.

8. oktobra, I. armija zauzima Brestovac i Zitni potok i upućuje jedan eskadron ka Kuršumliji; francuska konjička brigada osvaja Svodj.

9. oktobra, I. armija priprema se za napad na položaje južno od Niša, gde je bila prikupljena ova neprijateljska snaga: 9. austrijska divizija sa tri nemačka puka koji su odstupali ispred I. srpske armije; 217. nemačka divizija, koja je iz Sofije prebačena železnicom i 219. nemačka divizija koja je sa ruskog fronta dovežena u Niš.

10. oktobra, I. armija napada na planinu Selićevicu, koju je neprijatelj jako poseo. Francuska konjička brigada nadire ka Babušnici, a eskadron srpske konjice ka Kuršumliji. Posle vrlo jake borbe kod Niša, u kojoj je neprijatelj nekoliko puta preduzimao bezuspešne kontra napade, srpske trupe zauzimaju Selićevicu. Francuska konjička brigada osvaja Babušnicu, a eskadron srpske konjice Kuršumliju.

11. oktobra, I. armija, obuhvatnim manevrom nateruje neprijatelja da napusti Niš (koji je usled srdite nemoći bacao iz aeroplana bombe na varoš, u koju još nisu bile ušle srpske trupe).

12. oktobra, I. armija izbija kroz Niš na visove severno od varoši, u kojoj je zadobiven ogroman ratni materijal. Francuska konjička brigada zauzela je Belu Palanku, a 1. konjički puk, upućen iz srpske konjičke divizije, zauzeo je Prokuplje.

Združeni savezнički odred: 2 francuska i 2 grčka pešad. puka, sa 1 francuskim konjičkim pukom, izbio je na Kosovo i tu čekao dolazak II. srpske armije da ga smeni.

Porušena železnička pruga, isprovaljivani putevi u vezi sa brzim napredovanjem I. armije, jako su otežavali snabdevanje trupa. Hrana i municija dovlačena je volovskim kolima, te su trupe većinom nabavljale hranu na terenu. Patriotsko srpsko stanovništvo sadejstvovalo je vojsci ne samo sa oružjem u ruci već i iznošenjem pred vojsku hrane, koja je u toku trogodišnje okupacije brižljivo prikrivana.

13. i 14. oktobra, I. armija nastupa ka Aleksincu i prikuplja se za napad na položaje kod Ražnja, koje je neprijatelj jako bio poseo.

15. oktobra, I. armija zauzima Aleksinac i rasporedjuje se za napad. Francuska konjička brigada osvaja Pirot; II. srpska armija prikuplja se kod Skoplja.

Od 16.—21. oktobra, I. armija napada na položaje kod Ražnja. Neprijatelj, dobivši pojačanja u artileriji, branio se uporno i to više radi spasa časti svoga oružja nego iz kakvih viših operativnih razloga. Francuska konjička brigada za ovo vreme zauzela je Knjaževac i Carevo Selo; a srpski konjički puk zauzeo je Trstenik i Kruševac; II. armija izbila je na Kosovo, smenila savezničke trupe i posela Mitrovicu, Prizren, Djakovicu i Peć.

Noću 21/22. oktobra, neprijatelj je napustio odbranu Stalaćke klisure, položaje kod Ražnja i hitno se povlačio dolinom Vel. Morave ka Dunavu, kvareći sistematski železničku prugu.

Od 22. oktobra, I. armija energično goni neprijatelja dolinom Morave, oslobođjavajući jednu po jednu varoš, a 1. novembra u 10.30 časova ulazi u napaćenu srpsku prestonicu—Beograd.

Neprijatelj je definitivno prebačen preko Save i Dunava, a u ovom vremenu i Turska kapitulira, potpisujući konvenciju o primirju.

II. armija izbila je sa Timočkom divizijom na bosansku granicu kod Višegrada, ostavivši Sumadijsku diviziju u Čačku, a Jugoslovensku na Kosovu.

Od 1 pešad. puka i 1 brdskog divizijona Jugoslovenske divizije formirane su „Jadranske trupe", sa zadatkom, da izbiju na Jadransko more kod Skadra i Bara. Posle uporne borbe zauzet je 30. okt. Skadar, a 31. okt. Podgorica.

Do 3. novembra cela Kraljevina Srbija bila je oslobođena.

OSLOBOĐENJE JUŽNIH SLOVENA.

Ispod madžarskog i austrijskog ropstva.

3. novembra, prva srpska četa prelazi Dunav kod Vel. Gradišta i napada kod Divči bare na nemačke čete, koje odstupaju ka Beloj Crkvi. Ovo je bio početak prelaza I. armije u Srem i Banat. Oduševljeni meštani presretali su srpsku vojsku, moleći pojedine komandante da dođu i u njihovo mesto, te da uspostave red, jer se je A.-Ugarska carevina već počela raspadati.

Delovi II. armije ušli su ovog dana u Višegrad.

4. novembra, Bosansko „Narodno Veće" proklamuje ujedinjenje sa Srbijom, moleći da srpska vojska što pre dođe u Sarajevo. „Jadranske trupe" ušle su u Cetinje, gde ih je stanovništvo oduševljeno dočekalo.

Ovoga dana došli su madžarski parlamentari, da mole za primirje.

5. novembra, oko 16. časova došli su ladjom do donjeg Beogradskog grada madžarski delegati: grof Károlyi i Bakon, da vode pregovore o zaključenju mira.

Od 6.—13. novembra, I. armija je produžavala nastupanje na pravcima: Vršac—Temišvar i Novi Sad—Subotica.

13. novembra u 20 časova ušao je 1 bataljon srpske vojske u Suboticu, a u 23.30 časova potpisana je konvencija o primirju sa Madžarskom.

Od 14.—22. novembra, trupe srpske vojske bile su u stalnom pokretu u cilju posedanja odredjene demarkacione linije na severu: do r. Maroša i Novog Arada.

Na zapadu, srpske trupe su izbile na Jadransko more i posele sva pristaništa od Bakra do Skadra, izuzev Zadra, koji su zauzeli Italijani.

1. decembra, opunomoćeni delegati svih „Narodnih veća" iz oslobodjenih oblasti dolaze u Beograd i izjavljuju Srpskoj Kraljevskoj Vladi narodnu želju za teritorijalno i nacionalno ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom pod dinastijom Nj. V. Kralja Petra I. Karadjordjevića. Ovoga dana proglašeno je oslobodjenje i ujedinjenje i stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ovo veliko narodno delo izvedeno je pod mudrom vladavinom Nj. V. Kralja Petra I., koga svi slavimo kao Velikog Oslobodioca, a koga je na prestolu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nasledio Nj. V. Kralj Aleksandar I., koji je kao Vrhovni Komandant celokupne srpske vojske svojom mudrošću, odlučnošću, energijom i besprimernom istrajnošću, uz pripomoć Velikih Saveznika, izvojevao konačnu pobedu srpskog oružja nad silnim neprijateljima i omogućio ostvarenje ovog velikog dela.

Iz ovoga kratkog istorijskog opisa, priloženog uz ovaj Ratni Album, vidi se, sa kakvim je teškoćama srpska vojska izvojevala oslobodjenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu moćnu Kraljevinu, te, neka bi to bio podstrek i sadašnjoj i svima budućim generacijama, da jedna drugoj predaju zajedničku domovinu ne samo vojnički još snažniju, već i kulturno, i u svakom pogledu, napredniju.

V. KRATAK PREGLED NAJVAŽNIJIH OPERACIJA I DOGADJAJA ZA VREME SVETSKOGA RATA.

Čim je izmedju Francuske i Rusije bio zaključen vojni savez (1891. g.) i Engleska mu uslovno priđa (1901. g.), Nemačkoj je bilo jasno, da će budući rat imati da vodi na dva fronta; ova okolnost uslovljavala je i neophodnu potrebu da, koristeći se svojim centralnim položajem, najbržom akcijom po unutrašnjim strategijskim pravcima potuče protivnika na jednom frontu, a za to vreme slabim zastorom brani drugi front, pa se zatim okrene i tuče protivnika na drugom frontu.

Kako je bilo jasno, da se prostrana i ljudima bogata Rusija, sa poznatom njenom taktikom povlačenja ne može tako lako i brzo likvidirati, a medjutim pretpostavlja se, da će njena mobilizacija i koncentracija trajati najmanje dva meseca, to je prvenstveni napad na Francusku i njeno uništenje samim tim bio uslovljen, i to u toliko pre, što bi na taj način i Engleska bila sprečena, da se docnije razvije jačim silama, a odmah u početku njene sile, s obzirom na udaljenost i sporu mobilizaciju, nisu mogle biti ozbiljne.

Napasti pak Francusku frontalno i izložiti se dugim borbama oko zauzimanja utvrdjenog fronta Belfort—Toul—Verdun i terena brežuljkastog i planinskog, ispresecanog obalama Meuse i Mosella, značilo bi izgubiti i u snazi i u vremenu, dozvoliti francuskoj vojsci, da se povlači u svoju duboku pozadinu i dobije nužna pojačanja iz zemlje i iz Engleske, sem toga, ovo bi dalo vremena Rusiji da izvrši mobilizaciju i koncentraciju, upadne u istočnu Prusku, ugrozi samome Berlinu i postavi Nemačku u bezizlazan položaj.

Kako je pak utvrdjena granična linija prema Francuskoj u Elzasu i Lotaringiji: Diedenhofen—Metz—Strassburg—Mülhausen mogla da se štiti od jačeg francuskog napada sa malim snagama, kako je prostor izmedju Verdun-a i neutralne Belgije i suviše mali (30 km) za razvijanje većih sila, to nije ostala nikakva druga kombinacija, do da se u Francusku izvrši upad ili iz neutralne Švajarske ili Belgije, što u toliko pre što je trebalo iskoristiti preimućstvo u ranije naredjenoj pripremnoj mobilizaciji (Kriegsgefahrzustand) i izvršenoj brzoj koncentraciji trupa, upasti u Francusku sa frontova, koji su malo ili nikako utvrdjeni, i na taj način koristiti se iznenadjenjem i zabunom oko stvaranja novog nepredvidjenog plana dejstva i rokiranja celog ratnog rasporeda trupa.

Upad iz Švajcarske bio je nepovoljan zbog ispresecanog planinskog terena kao i nedovoljnog broja železničkih komunikacija; sem toga i dobro opremljena švajcarska vojska od preko 200.000 ljudi, bila bi jaka prepona toj okupacionoj operaciji.

Prolaz kroz Belgiju bio je daleko povoljniji, jer je ona bila vrlo prolazna, operacijski pravac kroz nju bio daleko kraći, njena vojska dvojno slabija, a sem toga davala se je i mogućnost, da se docnije, zauzimanjem njenih pristaništa, proširi nemačka flotna baza i neposredno zagrozi Engleskoj.

I Nemačka, i ako je to bilo protivno medjunarodnim obavezama i moralu, rešava se na ovo poslednje.

U tom cilju ona rasporedjuje pet svojih armija (I—V) na prostoru: Crefeld—Diedenhofen, sa zadatkom, da pregaze Luxemburg i Belgiju i, zauzevši energičnim udarom Liège, Bruxelles, Namur, Valenciennes, upadnu u Francusku sa severo-istoka, izmedju Lille-a i Verdun-a, pri čemu desno nemačko krilo (I. i II. armija) ima da se stalno povija i, zahvativši levo krilo francuskog fronta, neprestano, ugrožavajući njegovoj pozadini, zbija ga ka jugo-istoku u pravcu iznad Pariza i Fontenebleau-a i da onda, zajedno sa centrom (III., IV. i V. armija), koji bi imao da se prema njemu ravnja na kraju uspeju, da celu francusku vojsku skotrljaju ka Juri i švajcarskoj granici i nateraju je na kapitulaciju ili na spasavanje preko granice. Levo pak nemačko krilo (VI. i VII. armija) imalo je da štiti Lotaringiju i Elzas naslanjajući se na utvrdjenu liniju: Metz—Strassburg i Mülhausen, pri čemu je u prvom periodu svojom ofanzivnom akcijom imalo da privuče na sebe što jače francuske sile i onda da ih stalno prikiva, očekujući izvršenje pomenutog obuhvata i cerniranja celokupne francuske vojske.

Vredno je ovde napomenuti, da je Nemačka, koja je za vreme mira raspolagala sa kadrom od 847.000 ljudi mobilisala odmah u početku 2,5 miliona od kojih je 1.600.000 upućeno protiv Francuske.

Protivu ove nemačke invazije Francuska, čija je mirnodopska sila iznosila 884.000 ljudi, mobilisala je 3.781.000 ljudi, od kojih je 2.689.000 formirano u armijske sastave i odbrane utvrdjenja i bilo neposredno pod Vrhovnim Komandantem (Joffre), a 935.000 ljudi u pozadini pod Ministrom Vojnim i 157.000 u Alžiru, Tunisu i Maroku.

Mobilisana francuska vojska trebala je da se koncentriše na frontu Belfort—Mézières, u nameri da ofanzivno preduhitri nemački napad, i to: I. armija (Dubail) na frontu Belfort—Epinal—Luneville, II. armija (Castelnau) u predelu Toul—Nancy, III. armija (Ruffey) gornja Meuse i Verdun, V. armija (Lanrezac) predeo Verdun-a i Mézières-a i IV. armija (de Langle de Cary) u rezervi; konjički korpus (Sordet) prema Mézières-u.

No, čim se saznalo 2. avgusta (u oči dana objave rata Francuskoj), da su nemačke trupe zauzele Luxemburg i prodiru u Belgiju, to Francuska menja svoj raspored u toliko što IV. armiju iz rezerve uvlači izmedju III. i V. a ova poslednja se plasira na prostoru Carignan—Givet pa onda sa sve tri preduzima ofanzivu prema belgijskom Luxemburgu.

Engleska vojska, koja je imala za vreme mira 647.000 ljudi, trebala je da odmah uputi tri korpusa, sa po dve pešadijske divizije i jednu konjičku diviziju; no iskrcavanje je išlo dosta sporo, jer do 20. avgusta bilo je prebačeno svega 4 pešadijske i jedna konjička divizija ukupno 70.000 ljudi; njena vojska trebala je da se koncentriše na levom krilu u predelu Valenciennes—Maubeuge—Hirson, sa zadatkom da kooperiše francuskoj vojsci.

Belgija je imala mirnodopske vojske 48.000 ljudi, a mobilisala je 118.000 formiranih u 6 divizija; od ovih 3. i 4. imale su da brane Liège i Namur, ostale su koncentrisane pozadi La Gette na liniji Tirlemont—Louvain—Wavre—Pervez, t. j. na dva dana marša iza Liège-a. Koncentracija je bila izvršena već 6. avgusta, blagodareći jakom i urednom železničkom saobraćaju. Njen plan bio je čisto defanzivni a docnije identičan sa francuskim.

Odnosno istočno-ruskog fronta, sem garnizona u Königsberg-u—Graudenz-u—Thornu—Poznanju i Breslavi, Nemci su istavili prema njemenskom frontu VIII. armiju (von Prittwitz), koja sa severnom grupom štiti Königsberg a južnom kod Allenstein-a, Danzig; sem toga na južnoj granici istočne Pruske istavljen je bio XX. Landwehr-sko—Landsturm-ski korpus (Woyrsch), koji je imao da stupi i održava vezu sa levim austrijskom krilom. Ukupna jačina ovoga fronta iznosila je oko 400.000 ljudi.

Austrija, čija je mirnodopska jačina iznosila 494 000 ljudi računala je sa 4 miliona mobilisanih obveznika od kojih 1.820.000 aktivnih trupa, 2.000.000

Landsturm-a i Ersatzreserve, no zbog budžetskih i administrativnih razloga, polovina ovog broja je iščezavala. Ona je imala za zadatak da sa glavnom silom nastupa na Ljubljin i, ugrožavajući neprestano ruskom levom krilu i pozadini, privuče na sebe što veće njihove sile i zadrži ih što duže od upada u istočnu Prusku. Levo austrijsko krilo imalo je da se oslanja na Vislu, desno na Dnjestar.

U tom cilju ona sa polovinom svoje vojske obrazuje Severni front (Erzherzog Friedrich), čija I. armija (Dankl) ima da nastupa prema liniji Tarnov—Jaroslav, IV. armija (Auffenberg) prema liniji Jaroslav—Lavov, III. armija (Brudermann) na liniju Lavov—Galič, odred Kövess (XII. korpus) da se koncentriše u Stanislavu, a odred Kummer (Landwehrski korpus) kod Krakova.

Rusija, čija je mirnodopska formacija u raznim godinama bila razna, u 1914. g. imala je 1.499.000 ljudi; odnosno ratne formacije postojale su razne pretpostavke, predvidjajući razne opšte i delimične mobilizacije, jer je očigledno da Rusija, koja se graniči sa 10 raznih država retko može doći u položaj da zarati sa svima. Njena ratna sila iznosila je 12—15 miliona.

Mobilizacija za rat protiv Nemačke i Austrije bila je opšta po uputu № 18 i trebala je da da 2,5—3 miliona ljudi, od koga se broja formiraju 7 armija. Mobilizacija i koncentracija izvršene su preko očekivanja brzo i to tako, da je već posle 16 dana bilo sve mobilisano a posle 12 dana koncentrisana vojske bila spremna za operacije i na ovaj način rasporedjena: **Severozapadni front** (Zilinski), čija I. armija (Rennenkampf) sa prostora Kovno—Druzenici, nastupa u istočnu Prusku obilazeći Mazurska jezera sa severa; II. armija (Samsonov) nastupa sa linije Grodno—Bjelostok u istočnu Prusku, obilazeći Mazurska jezera sa juga. **Zapadni front** (Ivanov), čija III. armija (Ruski) sa prostora Dubno—Rovno nastupa na Lavov; VIII. armija (Brusilov) u Podoljskoj kod Proskurova nastupa na Lavov; IV. armija (Everth) u predelu Rajovec Ljubljin—Ivangorod—Lukov sa nastupnim pravcem na Przemysl i V. armija (Plehwe) u predelu Kovelj, Holm, Brest-Litovsk, nastupa na Lavov—Przemysl; VI. armija (Vanderflit) u Petrogradu, radi osmatranja obale Baltičkog mora i osiguranja prestonice; VII. armija (Nikitin) u Odesi osigurava Crnomorsku obalu i granični front prema Rumuniji.

Ruska vojska je trebala svom silinom da napadne na Nemačku u istočnoj Pruskoj i natera je da radi zaštite povuče što veći deo trupa sa francuskog fronta; s druge strane da tuče austrijsku vojsku i upadne u Monarhiju, što bi olakšalo operacije srpske vojske i eventualno izazvalo revoluciju slovenskih elemenata.

Pada u oči jedna krupna greška da Rusi nisu odmah iskoristili svoje mnogobrojne konjičke divizije (31), koje su delom bile već 4. do 6. dana gotove za upotrebu, i koje bi sa jednim upadom u istočnu Prusku izazvale paniku, od čega je još u mirno doba narod strahovao, i o čemu se je tako mnogo pisalo pa, čak i sama konjica u tome duhu vaspitavala.

Prema Srbiji, po nemačkom planu, Austrija je trebala da se drži defanzivno, bacajući se svom silom protivu Rusije, ali i ona, računajući sa zadocnjenom ruskom mobilizacijom i koncentracijom, smatra za povoljnije da sa polovinom svojih snaga ugrožava Ruse a sa drugom polovinom se baci odmah protivu Srbije i pregazi je, pre nego što bi se veće ruske sile i mogle pojaviti na njenom ili pruskom frontu.

U tom cilju ona obrazuje južni front (Potiorek), čija II. armija (v. Böhm Emolli) zauzima front na Dunavu i Savi od Bazjaša do Mitrovice, sa zadatkom, da sa desnim krilom zauzme Sabac i demonstrativno kooperiše armijama, koje upadaju iz Bosne u Mačvu, no stim, da čim bude srpska vojska potučena, ona svoje trupe povuče na sever; V. armija (Frank) na liniji Beljina—Zvornik i VI. armija (Potiorek) Vlasenica—Herzeg Novi, prema levom srpskom krilu i Crnoj Gori imale su da upadnu u Srbiju i Crna Goru i posle potuku njihovu vojsku zadrže nužan broj radi posedanja garnizona a ostalu vojsku da prebace na ruski front.

Srpska vojska, za vreme mira, iznosila je oko 50.000 ljudi, mobilizacijom ona se je uvećala samo na 371.000, čemu je doprinela iznenadna pojava rata, koja je zatekla mnoge vojne obveznike van zemlje (naročito pečalbare) sem toga, kako je ovaj rat došao neposredno u produženju dva teška rata (1912. i 1913. g.), koji su zemlju i ljudstvo i u spremi i u saobraćajnim sredstvima iscrpli, formacijom predvidjene jedinice bile su jako reducirane, no ipak mobilizacija i koncentracija izvršena je za 6 dana i ako su prevozna sredstva bila jako oštećena.

Pošto je Srbiji rat bio nametnut, i kako su se elementi za sastav ratnog plana neprestano menjali novim razvijanjem vojno-političke situacije, to se je i osnovni plan odbrane zemlje morao u nekoliko menjati, i kako se je Načelnik glavnog djeneralštaba, vojvoda Putnik, u momentu objave rata, nalazio u Nemačkoj na lečenju, to su izmene u mobilizacijskom planu izvršene u savetu generala. Glavna ideja je bila u prvom momentu **defanziva, sa iščekivanjem momenta za prelaz u nastupanje**. Srpska vojska je u tom cilju imala da se koncentriše sa svojom glavnom snagom od tri armije na frontu: Palanka—Arandjelovac—Lazarevac—Valjevo, i sa sporednom snagom Užičkom vojskom na frontu: Bajina Bašta—Mokra Gora. Mobilizaciju i koncentraciju štitili su nekoliko graničnih odreda, koji su bili izbačeni na najvažnijim graničnim tačkama. Rezervne trupe koncentrisale su se u Kruševcu i u Nišu.

Crna Gora je za vreme mira imala 2.000 vojnika a za vreme rata mobilisala je ukupno 60.000 ljudi. Ona je imala da jednim delom svoje snage osigura svoju teritoriju i da dâ najmanje 20.000 ljudi radi kooperacije sa Užičkom vojskom od Plevalja prema Bosni.

Prema svemu izloženom Centralne sile su izbacile prvih dana rata na front 143 pešadijskih i 25 konjičkih divizija; sile Sporazuma 186 pešadijskih i 45 konjičkih divizija, što znači, da su sile Sporazuma bile u nekoliko brojno nadmoćnije; okolnost pak da su nemačke divizije bile materijalno spremnije i u artileriji jače, što je Centralnim silama centralni položaj davao slobodu manevrovanja i zbog kratkoće operacijskih pravaca veću brzinu dejstva, a potpuna davnašnja identičnost u interesima i vojno-političkom zadatku stvorila im odmah i jedinstvo komandovanja, i to ih sve i stavljalo u daleko povoljniji položaj nego što je to bio slučaj kod raznih naroda Sporazumnih sila, koji su do rata jedan drugome bili tudji, u ratu velikim prostorijama razdvojeni i u komandovanju do pred sam svršetak rata neobjedinjeni.

Upad u Belgiju i granične borbe.

Za zauzeće Liège-a i graničnih belgijskih forova Nemci su formirali Mesku armiju (von Emmich); i ako je varoš pala 7. avgusta (posle dva dana opsade (ipak su njeni poslednji forovi pali tek 17. avgusta; odbrana je imala svega 40.000 ljudi i njom je komandovao general Leman; Belgijska vojska se je medjutim bila povukla na reku la Gette i hrabro odbijala napade nemačkih konjičkih masa (korpusi v. d. Marwitz i Richthofen) sve dok je nisu napale i trupe nemačkog desnog krila (I. armija von Kluck i II. armija von Bülow), koje su krenule odmah po padu Liège-a t. j. 18. avgusta.

U nadi da zaštiti svoju prestonicu Bruxelles i svoju ekonomno-materijalnu bazu, utvrdjeni Antwerpen, a videći da mu Saveznici ne mogu pomoći, jer će Englezi tek sada koncentrišu kod Maubeuge-a, a Francuzi prema Somme-i, **Belgijski Kralj rešava, da se povuče na Antwerpen**, verujući, da će ipak pomoći Saveznicima, jer će vezati izvestan deo protivničke vojske. Kada je 20. avgusta pao Bruxelles a 24. avgusta i Namur, koga je branila jedna belgijska divizija (Micheler), **Nemcima je bio otvoren put za Francusku** i njihove armije su se kretale pod zaštitom i gustom zavesom konjičkih masa, snabdevenih velikim brojem auto-mitraljeza i praćenih sa pešadijom na kamijonima, što je sprečavalo svako izvidanje i unosilo, zbog nemačkih drakonckih mera, strah i trepet kod stanovništva.

Pravac nastupanja nemačkih armija bio je ovaj: I. armija nastupa na Bruxelles i Lille, II. na Valenciennes, III. (von Hausen) na Dinant i Hirson, IV. (A. v. Württemberg) na Neufchateau, Mézières i Montmedy, V. armija (Kronprinz) preko Luxemburg-a na Longwy i Montmédy—Verdun, VI. armija (R. v. Bayern) protiv francuskog napada od Pont à Mousson (južnije Metz-a) pa do Luneville; edavde pa do Mülhausen i Svajcarske granice VII. armija (von Heeringen).

Nemajući dovoljno podataka o protivniku a smatrajući da je njegov napad na Belgiju demonstracija za glavni napad na francusko desno krilo u Elzasu i Lotaringiji, general Joffre ga pojačava, formiranjem (10. avgusta) Elzaške armije (Peau). Da bi iznenadio protivnika on preduzima ofanzivu (14. avgusta sa I. i II. armijom iz Elzasa i Lotaringije u pravcu Saarbrücken—Saarburg i Elzaškom armijom na Colmar; sa centrom i levim krilom očekuje razvoj dogadjaja, spreman da preduzme ofanzivu ili da primi boj. I ako su Elzaška i I. armija uspešno nastupale, jer ova prva osvaja Altkirchen i Mülhausen, prebacujući Nemce preko Rajne, a ova druga Saarburg i okolinu, ipak, zbog neuspeha II. armije u njenom napadu na utvrdjenog neprijatelja na ograncima Vogeza (kod Morhange—Bernsdorf—Fenestrange-a), koji je obasipje teškom artiljerijom sa oba krila VI. i VII. armije, Vrhovna Komanda povlači svoje armije i to II. na liniju Grande Couronne (istočno Nancy-a) pa preko visova Saffais i Belchamps do šume Charmes, odakle I. armija povija svoj front pod pravim uglom preko Bacarrat, visa Salles do St. Marie-aux-Mines.

Nemci pak računajući da su ovde potukli Francuze upućuju svoje sile, sa oba unutrašnja krila, prema čuvenoj dolini Charmes-u, no ovde dočaviši pod unakrsnu vatru oba unutrašnja krila I. i II. francuske armije i odbijeni, povuku se na zadnje položaje sa velikim gubitcima.

Još 19. avgusta, a da bi osigurala slobodu dejstva III. armiji i levom krilu II., Vrhovna Komanda formira Lorraine-sku armiju (Mounoury), sa zadatkom da štiti ili dejstvuje prema Metz-u.

Nemajući još potpune i tačne **podatke o snagama protivničkim**, ali prozrevši njegovu nameru i glavni udarni pravac, Joffre, 21. avgusta naredjuje nastupanje i ostalim armijama i to III. ka Luxemburgu, IV. preko Sedan-a i Semoy-e, a V. sa Sambre na Charleroi; Engleze moli da nastupaju na Mons.

Pošto su III. i IV. armija vodile nebrojene „borbe u suretu" sa protivnikom u Ardennes-ima, a naročito kod Longville i na Semoy, u terenu ispre-

secanom i šumovitom, pri čemu je zbog pomeranja celog rasporeda u levo, front ovih armija bio neprestano flankiran od neprijatelja, one su se, i ako ne pobedjene, zbog stanja kod V. armije, povukle na granični front.

V. armija, koja se je nalazila kod Dinant-a i branila mostobrane izmedju Namur-a i Fumay-a, posle, vodjenih upornih borbi 21., 22. i 23. avgusta, bi prinudjena da se povuče na desnu obalu Sambre i evakuiše Charlerci.

Usled toga što Nemci zauzimlju 23. avgusta Namur, što se kod Dinant-a, na desnom boku pojavljuje prethodnica III. nemačke armije i preti pozadini i što se engleska armija od Mons-a pritisnuta jačim silama, koje dolaze od Bruxelles-a, povlači na liniju Valenciennes—Maubeuge, V. francuska armija se povlači ka liniji Givet— Philippeville—Maubeuge. Engleska armija težeći da se osloni na prirodnu barijeru, kao što je Somme ili Oise, naredjuje 25. avgusta dalje povlačenje na liniju Vermand—St. Quentin.

Nemci cerniraju Maubeuge (no tek 7. septembra kapitulirala je njegova mala posada).

Na ovaj način francuska ofanziva je bila slomljena i granična bitka izgubljena; VI. i V. armija su bile razdvojene, levo francusko-englesko krilo je bilo u opasnosti od zahvata daleko jačeg protivnika a belgijska vojska odbačena na sever (Antwerpen).

Povlačenje do Marne.

Osećajući svu težinu stvorene situacije i potrebu da svoje trupe prikupi i uredi na povoljnijim položajima, Joffre se rešava da odstupi i od graničnog fronta i da se povuče na liniju: Amiens, Ham, Laon, Vouziers i Verdun i 25. avgusta izdaje naredjenje za povlačenje, naredjujući jednovremeno da se obrazuje kod Amiens-a nova — VI. armija (Mounoury), koju imaju da formiraju divizije upućene iz Elzasa, Lotaringije i Pariza.

Verujući da su Francuzi definitivno potučeni, a s obzirom što su Rusi u bitci kod Gumbinna potukli nemačku VIII. armiju i nastupaju u istočnu Prusku, nemačka Vrhovna Komanda, u ovom momentu, kada stoji pred samim izvršenjem svoga glavnog zadatka, čini grešku i odvaja šest armijskih korpusa i jednu konjičku diviziju, upućujući ih na ruski front; sem toga bili su već detašovani dva korpusa za opsadu Antwerpena i jedan korpus za Maubeuge; ovo slabljenje oseća se u toliko više, što francuska vojska u povlačenju neprestano nanosi velike gubitke, a umor trupa, u vezi sa hrdjavim snabdevanjem, slabi sve više njihov pobedni elan.

Kako je francusko levo krilo bilo sve većma ugroženo jakim naditanjem I. nem. armije, kako je prostor izmedju V. i IV. fr. armije pretio da bude sve veći i iskorišćen od protivnika, i kako je i veza izmedju Engleza i V. armije prekinuta, Joffre se rešava da još dalje odstupi te naredjuje, da se ceo front povuče na liniju: od mora (uśće Somme), pa Somme-om preko St. Quentin-a—Laon-a- pozadi Aisne-a—Vouzier-a—Grand Pré-a do Verdun-a. Konjički korpus Sordet na r. Anthie radi osiguranja levog krila, sem toga VI. armija, koja se formira u okolini Amiens-a ima da otkloni opasnost od cepanja na levom krilu; levo od nje do mora da se plasira grupa d'Amade.

Pošto Englezi vode boj kod Cateau-a, V. fr. armija da bi ih pomogla, vodi bojeve kod Guise-a i St. Quentin-a, čime se uspeva, da se izmedju nemačke II. i III. armije pocepa veza i da se englesko vojska oslobodi pritiska; I. nem. armija odustaje stoga od daljeg kretanja na jug i od sada menja pravac na jugo-zapad, radi održavanja veze sa II. nem. armijom. Jednovremeno sa ovim vodi na Meuse-i IV. fr. armija boj sa IV. nem. armijom, koja debušuje od Sedan-a. Usled toga što se ona beri protiv protivnika frontom prema severu a V. armija sa Englezima protiv I. i II. nem. armije, frontom prema severo-zapadu, veza izmedju nje i V. armije, ne samo da je prekinuta, već je stvoren prazan prostor od 50 kilometara, što ju je i prinudilo, da pohita sa povlačenjem; Vrhovna Komanda formira novu grupu od 3 korpusa i jedne konjičke divizije, koju ubacuje i sa njima zatvara prazan prostor izmedju IV. i V. fr. armije; ova grupa od 4. septembra postaje IX. armija (Fech).

Kako I. nem. armija vrši silan natisak i upada u zonu u kojoj je imala da se formira VI. armija, kako su Englezi bili odbačeni od operacijskog pravca daleko na jug, to se Joffre još jednom rešava na dalje povlačenje i 30. avgusta naredjuje: da VI. armija odstupi na Paris i pod komandom Guvernera, štiti prestonicu (zapovest od 2. septembra glasi: „armija treba da požuri u svom povlačenju, glavno je biti u Parizu pre neprijatelja"); za pariranje opasnosti razmaka englesko i V. armije uzimlje iz Elzasa dva konjička korpusa i upućuje ih kod Bray-a; umoljava da se englesko vojska plasira severno od Melun-a; naredjuje da V. armija posedne front na Seine-i od Bray-a do Nogent-a; IX. armija da posedne reku Aube-u sa centrom kod Arcis-a; IV. i III. armija da prekinu dodir sa neprijateljem i održavajući medjusobnu vezu povuku se i posednu forove i to: IV. armija istočno Vitry-a III. sa levim krilom Bar-le-Duc a desnim da se osloni na Verdun, s tim da se obezbedi i od Metz-a; I. i II. armija da ostanu na svojim položajima. Na ovaj način Joffre obrazuje front u vidu jednog džepa, kome otvor čini linija Paris—Verdun, a dno Seine, Aube i linija Arcis—Bar-le-Duc. Postojalo je pri ovome rasporedu preimućstvo, da se neprijatelj ulovi u klopku i obuhvatno tuče, sa trupama koje bi imale vremena da se prikupe i ojačaju, no s druge strane pojava protivnika u neposrednoj blizini prestonice i dugo odstupanje mogli su katastrofalno dejstvovati na moral trupa, postojala je opasnost da protivnik, osetivši zamku, preduzme kakav drugi manevar (n. p. da desnim krilom nastupi dolinom Oise do Pariza, i Pariz uvuče u mrežu svoga manevra), ili da uspe da izvrši centralni proboj.

Nemačka Vrhovna Komanda u želji da zauzme Pariz naredjuje 27. avgusta da prva njena armija maršuje zapadno od Oise-e prema donjoj Seine-i i šireći bok celog fronta, sadejstvuje akciji II. armije; ostale armije da napadnu protivnički front na Marne-i, pri čemu, a da bi VI. i VII. nem. armija bile zgodno upotrebljene za nastupanje preko Moselle-a, obe ove armije i posadu Metz-a sajedinjava pod komandom komandanta VI. nem. armije, a oslobodjenu dva korpusa od opsade Antwerpen-a upućuje radi pojačanja desnog krila (I. armije).

2. septembra nemačka Vrhovna Komanda već menja svoj plan i sada u nameri, da po osnovnom (Schlieffen-ovom) planu nabaci francusku vojsku na švajcarsku granicu, tukući je jugo-istočno od Pariza, naredjuje I. armiji, da se ešalonira iza II. armije i da joj štiti bok, a njena konjica da se pojavi pred Parizom i poruši železničke pruge, koje vode u njega. Kako je I. nem. armija u svom maršu za Pariz odmakla od II. armije za dva dana maršа i pojavljivala se gotovo kao prethodnica iste, to komandant I. armije (von Kluck), smatrajući da je rad njegove armije najglavniji u celom rasporedu, da je on dužan, da jače na ledjima (po njegovom nahodjenju) potpuno potučenog i demoralisanog protivnika a računajući pri tome da je uništena i VI. fr. armija kod Amiens-a drži da je on jedino u stanju da otvori II. armiji prelaz preko Marne-e, te u mesto da izvršava izdato mu naredjenje ili da čak usporava rad svoje armije, do pojave II. nem. armije, naredjuje prelaz preko Marne na liniji la Ferte—Château Thierry, stavljajući u dužnost konjičkom korpusu v. Marwitz-a osiguranje od strane Pariza; ovaj, pak, ostavljajući prema Parizu izmedju Oise i Marne samo jednu diviziju, sa drugim dvema divizijama traži preko Marne-e levo francusko krilo. v. Kluck, ne ramo što odobrava ovo, već naredjuje, da se ove dve divizije i dalje kreću ka Provence, a sa četiri petine svojih snaga se upućuje na jug za prelaz Grand Morin-a (kod Esternay i Coulommiers-a), pri čemu samo IV. rez. korpus ostavlja kod Meaux-a radi osiguranja od Pariza. U ovom momentu, t. j. 4. septembra uveče nemačka Vrhovna Komanda naredjuje da I. i II. armija zajedno dejstvuju protiv istočnog fronta Pariza i to: I. armija izmedju Oise i Marne, držeći prelaze na Marne-i zapadno od Château Thierry, a II. armija prelaze na Seine-i izmedju Nogent-a i Mery-a; III. armija da nastupa na Troyes.

von Kluck ne izvršava ni ovo naredjenje, već izveštava da, izvršujući ranija naredjenja, nastupa i dalje preko Robais i Montmirail-a ka Seine-i. Na ovo Vrhovna Komanda 5. septembra naredjuje, da, pošto se po svima podacima vidi, da se francuska vojska grupiše prema Parizu povlačeći delimično i trupe sa fronta Toul—Belfort i kako se ne može više misliti na nabacivanje francuske vojske na švajcarsku granicu, to se naredjuje, da: I. i II. nem. armija ofanzivno i uzajamno odbijaju ispade iz Pariza, III. armija da nastupa na Troyes—Vandeuvre i prema potrebi pomaže desno ili levo krilo; IV. i V. armija da stalno potiskuju protivnika ka jugo-istoku i omoguće prelaz VI. i VII. armije preko Moselle-a (koje bi dotle imale da ostanu na svojim mestima).

Dakle sada se cilj ocrtava u frontalnom proboju francuskog centra, raspoloženog u šampanjskoj ravnici, posle čega bi se desno francusko krilo nabacilo na izvorne delove Marne, Meuse i Moselle i pristupilo zauzeću Pariza.

Saveznicima se je pružala zgodna prilika, da pogreške djenerala von Kluck-a iskoriste i nezaštićeno desno krilo nem. rasporeda obuhvate i napadnu. Kod francuske vojske priprema za napad, kako u pogledu moralnom tako i u pogledu pregrupisavanja, bila je potpuno izvršena, jer su bila dovedena i nova pojačanja sa desnog krila; za komandanta V. armije odredjen je Franchet d'Espérney, a III. Sarrail.

Obe protivničke vojske stajale su na jednom frontu od 280 km. (Chantilly—Verdun) i gotovo paralelno jedna prema drugoj.

Da bi pak našao levo francusko krilo, ne vodeći računa o VI. armiji i Englezima, von Kluck nastupa i dalje ka reci Velikom Morin-u; u ovo vreme II. nem. armija prešav Marne-u čelom izbija na put Montmirail—Chalons, III. armija, krećući se od Chalons-a dolazi prema frontu IX. fr. armije na visini Gondskog Blata; IV. nem. armija prema IV. fr. armiji na visini Vitry—Revigny a V. nem. armija spušta se čbema stranama Argonne-a sa čelom na visini Triancourt-a.

Guverner Pariza (Gallieny) pratio je pažljivo pokret I. nem. armije i u koliko je želeo da većma zahvati njen bok i pozadinu, u toliku je imao više da računa sa njenim napadom izmedju Oise i Marne, te stoga moli, da se naredi napad za 5. septembar.

Bitka na Marni (5.—12. septembra 1914. god.)

Pošto je ispitao okolnosti i sporazumeo se sa engleskim komandantom armije (French-om), Vrhovni Komandant (Joffre) naredjuje 4. napad za 6. septembar, po kome: VI. armija ima da udari u bok i pozadinu desnog

nemačkog krila i nastupa na Château Thierry, Englezi u pravcu Montmirail-a, V. armija takodje u pravcu Montmirail-a, IX. armija štiti front a docnije da nastupi na Epernay, IV. armija da zaustavi povlačenje radi davanja otpora s III. armija da napadne na protivnika, koji se spušta sa Argonne-a; II. i I. armija da ostanu na svojim mestima. 7. septembra Joffre objavljuje vojsci i proklamaciju: „U momentu kada počinje bitka, od koje zavisi spas zemlje, važno je podsetiti svakog, da se ne može više gledati u nazad . . . zato neka sazna svaki vojnik, da je zaista nastao odlučni čas, te neka bude spreman pre da pogine nego što odstupi."

Medjutim, VI. fr. armija (Monoury) u izvršenju svoga rasporeda još 5. septembra uveče (što je bila jedna velika pogreška), našla je na predstraže IV. rez. nem. korpusa, severo zapadno od Meaux-a, i sudar, koji je bio i mali, ipak je bio dovoljan za okretnog von Kluck-a, da ga upozori na strašnu situaciju u koju je bio zapao, te on odmah opoziva dva korpusa da se vrate na Ourcq a jednovremeno ubedjuje i komandanta II. armije (von Bülow-a) o kritičnosti situacije, te mu ovaj upućuje u pomoć jedan korpus; 6. septembra razvija se boj na Ourcq-u, pri čemu oba protivnika teže, da nadkrile jedan drugog; 6., 7., 8. i 9. septembra vode se sa obe strane očajni bojevi, pri čemu Nemce potpomaže silna teška artilerija (u kojoj Francuzi oskudevaju) i oni uspevaju da zauzmu Betz i Nanteuil i odbace VI. fr. armiju na Silly le Long, pored svega toga, sto general Gallieny ubacuje na front i uvodi u borbu sve što i kako stiže (61. rezervnu i 7. aktivnu diviziju prebacio je do samih položaja pomoću pariskih varoških automobila i omnibusa). Pojačana sa 8. Tuniskom divizijom i prikupivši i čeo 4. korpus sprema se VI. armija da 10. septembra opet preduzme kontra-napad, ali je te noći I. nem. armija ugrožena i sa levog boka (od engleske i V. armije), napustila položaj i odstupila u pravcu Soissons-a; VI. armija preduzima gonjenje i 12. septembra stiže zaštitnicu I. nem. armije na Aisne-u na liniji Compiègne—Soissons.

Engleska armija 6. septembra prešla je takodje u nastupanje i razbivši nemačku zaštitnicu, koju čini ojačana pešadijom konjica von Marwitz-a, uspeva da predje 8. septembra Marne-u, južno od la Ferté-sur-Jouarre; 9. septembra nastupa dalje i stiže prema Ourcq-u, otvarajući jaku artilerijsku vatru na levo krilo I. nem. armije, koja se i dalje povlači; 12. septembra Englezi stižu takodje na Aisne, istočno od Soissons-a, prema Vailly-u. Dosta smotreno i suviše sporo gonjenje od strane Francuza a naročito Engleza, omogućilo je ipak I. nem. armiji da se povuče bez velikih gubitaka.

V. armija (Franchet d'Espérey) nastupajući na Montmirail imala je da izdrži mnogo veće borbe, jer 6. septembra nailazi na jak otpor levog krila I. nem. armije, na položaju Grand Morin-a, 7. septembra zauzimlje Esternay i zbog već preduzetog povlačenja nemačke I. armije ka Ourcq-u- nastupa forsirano na Montmirail. U ovom momentu se je već pojavila velika praznina izmedju I. i II. nem. armije, koju pokriva i u nekoliko održava vezu samo konjica; primetivši ovo Vrhovni Komandant naredjuje, da centar i levo krilo V. armije prodru u taj rascep, pri čemu uslovljava održavanje veze levo sa Englezima i desno sa IX. fr. armijom, koja se još bori oko Gondskog Blata; boreći se bez prekida i danju i noću V. armija uspe da 9. septembra zauzme levim krilom Château Thierry i desnim Veauchamps; produžujući i dalje svoje gonjenje i razbivši severno od Marne-e nemačke zaštitnice, V. armija izbija 12. septembra na liniju Filmes—Reims.

IX. armija (Foch) vodila je do 10. septembra jaku i krvavu borbu. Jer, da bi spasla svoje desno krilo i izigrala francuski manevar, nemačka Vrhovna Komanda hoće po svaku cenu, da sa II. armijom sastavljenom od garde i najboljih trupa izvrši proboj francuskog centra. U očajnim borbama, u kojima je bila napadnuta. IX. armija, oslanjajući se desnim krilom na sv. Gondsko Blato a levim preko Montdement-a na St. Prix, njene su divizije po nekoliko puta gubile i ponovo zauzimale položaje, pri čemu, 9. septembra, kada je nemačka garda zauzela Fère Champenoise i Courgançon, odbacivanjem 9. i 11. fr. korpusa i situacija postala vrlo kritična, Foch, ne gubeći ni za trenutak prisustvo duha i veru u uspeh, telegrafiše Vrhovnoj Komandi: „Situacija odlična, naredjujem da se ponovo preduzme ofanziva" i pomoću 10. korpusa, koji dobija od V. armije, i izvlačeći svoju najbolju diviziju (42) iz same borbe, uspeva da kontra napadima spase levo krilo 11. korpusa a sledećeg dana ujanim jurišem ove gvozdene divizije (42.) bi povraćen izgubljeni Fère Champenoise. Za ovim, a sa produženim kontra napadima uspeva da primora Nemce na dalje povlačenje i goneći ih stiže 12. septembra na Marne-u, izmedju Epernay i Chalons-a.

IV. fr. armija (de Langle de Cary), posle povlačenja od nekoliko dana, a prema dobijenom naredjenju, zaustavila se je bila na visini Vitry, gde je snažno napada IV. nem. armija, koja teži ka St. Dizier-u i obilasku desnog krila francuskog borbenog fronta; Nemci pri ovome zauzimlju Sermaize i ugrožavaju vezu izmedju IV. i III. fr. armije. Da bi ovo otklonila III. armija šalje u pomoć IV. armiji 15. korpus; ova armija 8. i 9. septembra vodi krvave borbe, i na zahtev Vrhovnog Komandanta, a da bi olakšala desnom krilu 9. armije, prikupivši na svoje levo krilo sve rezerve i pojačana sa 21. korpusom iz Lorraine-a, preduzima energičnu i snažnu ofanzivu, zauzima Vitry i nadirući protivu desnog boka nemačke armije, sa pravca Vitry—Châlons, ugrožavajući joj pozadinu, prinudjuje je na odstupanje; preduzetim gonjenjem ka Dammartins-Yevre teži da zauzme visove, koji dele dolinu Aisne od Champagne, kako bi sadejstvovala operacijama III. armije.

III. armiju (Sarrail) preduhitri u napadu V. nem. armija, napavši je 5. septembra; u borbama do 7. septembra ona je uspela da odbije sve napade; 8. septembra napadnuta na celom frontu od Nemaca, III. armija se povlači, no sledećeg dana snažnim kontra-napadom iz centra i pojačanim desnim krilom uspeva da odbaci Nemce, koji su se već pojavili u njenoj pozadini kod St. Mihiel-a, pri čemu su Nemci pretrpeli velike gubitke; preduzeto bombardovanje fora Troyon-a V. nem. armija prekida saznavši za poraz ostalih armija i 13. septembra preduzima odstupanje.

II. armija (Castelnau) do 4. septembra vodila je krvave borbe sa VI. nem. armijom, te ju je nemačka ofanziva od 5. septembra na Pont à Mousson zatekla vrlo iscrpljenu; njen 20. korpus u borbama od 6. i 7. septembra bi prinudjen na povlačenje i napuštanje ove važne tačke; 7. i 8. septembra Nemci napadaju šumu Champenoux da bi se dočepali Nancy-a i Toul-a ali Francuzi uspeju da održe zapadnu ivicu šume; 11. septembra II. armija, potpomognuta trupama levog krila I. armije, uspeva da ponovo zauzme šumu, a 12 septembra i Pont à Mousson i Luneville. U kritičnom momentu kada je bio pao Pont à Mousson Nemci su bili uputili jednu diviziju da napada na front Troyon i St. Mihiel, i prešavši Meuse-u ugrozi pozadini III. fr. armije, no napadnuta trupama ove armije bude potučena i odbačena nazad.

I. armija (Dubail) je za sve vreme borbe na Marne-i imala da izdržava napade VII. nem. armije, pri čemu je morala u jedno vreme zalomiti svoje desno krilo na visove izmedju Meurthe i Mortagne, no 11. septembra i ona preduzima ofanzivu i posle upornih borbi 12. i 13. septembra prinudi VII. nem. armiju na povlačenje i povrati svu dotle izgubljenu oblast.

Bitka na Marni, u kojoj su se sukobili 900.000 Nemaca sa u njenom početku 850.000, a pri kraju ukupno milijon Francuza i Engleza, dobijena je 10. septembra, pri čemu glavni razlog nemačkog neuspeha leži: u nestalnosti u izvodjenju ratnog plana kod same Vrhovne Komande (česte promene glavnog napadnog objekta, cepanje i slabljenje glavnih sila), u preteranoj udaljenosti Vrhovne Komande od fronta (Luxemburg, na nekoliko stotina kilometara) što je dalo povoda komandantima da naredjenjima Vrhovne Komande, koja su često bila u zadocnjenju, ne pridaju nužnu važnost već da se sami sporazumevaju i rade po svom nahodjenju, u nedovoljnoj obaveštajnoj službi, baziranoj na nemačkom podcenjivanju francuske vojne sile i dotle dobijenim pobedama, u fatalnim greškama komandanta I. armije, koje se mogu pripisati njegovom upornom i do nedisciplinovanosti samostalnom karakteru.

Bitka na Marni je rešila Svetski Rat u korist Saveznika, jer je u njoj nemački plan o pobedi pretrpeo katastrofu i od tada je bilo samo pitanje vremena kada će Nemačka biti pobedjena.

Bitka na Marni spasla je ne samo Evropu nasilja i ropstva već i ceo svet od opasnosti nemačke grube i bezobzirne militarističke hegemonije.

Od Marne Nemci su se povukli iza Aisne-a i utvrdili na prirodno jakim položajima na liniji Noyon—Soissons—Reims, i nalsonivši se na svoje levo krilo prema Verdun-u obrazovali su jedan front do Vogeza i Švajcarske.

Pokušaji Saveznika, da ih sa ove linije odbace dalje bili su bezuspešni a takodje i nemačka kontraofanziva sa centrom i levim krilom bi slomljena svuda, sem u Woëvre-u, gde Bavarski odred (von Strantz) uspe, da zauzme St. Mihiel, predje na levu obalu Meuse i zauzevši Chauvoucourt bio je u stanju da od sada drži pod svoju vatru železničku liniju Toul—Verdun i glavnu železničku arteriju Paris—Nancy (na delu Bar le Duc—Commercy) i to za pune četiri godine (oslobodiše je američke trupe tek u septembru 1918. god.).

Zbog neuspeha na Marni general Moltke bi smenjen i na njegovo mesto bi postavljen von Falkenhayn.

Trka ka moru i borbe u Flandriji (septembar—novembar 1914. god.).

Težnja Saveznika da levim krilom (VI. armijom) natkrile i obuhvate nemačko desno krilo (I. armiju), kao i težnja Nemaca da osiguraju svoje desno krilo, a uskoro zatim i da zauzmu Calais i ugroze englesku komunikaciji i Londonu (proširujući svoju morsku bazu), doveli su do niza bojeva u fazi „Trka ka Moru", medju kojima se naročito ističu oni u Pikardiji i Artois-i; za vreme ovih bojeva i jedna i druga strana skidaju sa dosadanjeg fronta skoro po jednu trećinu svojih snaga i prenose na novi front.

26. oktobra bila je postignuta jedna neprekidna linija od mora (ušće Ysere-a) pa do švajcarske granice; ona je bila posednuta na ovaj način: na krajnjem levom krilu Belgijska armija od 6 divizija, imajući jednu francusku diviziju na samoj obali morskoj kod Newport-a zauzimala je front od Newport-a do Dixmude- (posle pada Antwerpen-a, 9. oktobra, belgijska vojska, koja je otstupila preko Ostende i sjedinila se sa ostalim svojim divizijama obrazovala je zasebnu armiju pod komandom Kralja Alberta); u Dixmude-u jedna bilgijska brigada i francuski marinski streleci; odavde do prema Langenmarck-u tri pešadijske divizije (Brugère) i jedan francuski konjički korpus (de Mitry); dalje na

jug do la Basse niže Armantières-a Engleska armija (3 korpusa); odavde do niže Bapaume-a novo formirana grupa Maudhui-a u jačini od tri pešadijska i jednog konjičkog korpusa i jedne pešadijske divizije (docnije je ova grupa preformirana u X armiju); odovde na jug do ispod Compiègne-a grupa Castelnau (docnije II. armija, u jačini tri korpusa; dalji front zauzimala je VI., V., IV., III. i I. armija, po već poznatoj nam frontovoj liniji, sa razlikom, što je I. armija proširila svoj front u levo zauzevši i onaj deo, koji je držala II. armija (preformirana i prebačena kod Amiens-a), a IX. armija rasformirana i Foch bio određen, da kao pomoćnik Vrhovnog Komandanta koordinira dejstvo armija Castelnau-a, Maudhui-a i Brugère-a.

Nemci pak zauzevši 5. oktobra Antwerpen i oslobodivši opsadnu vojsku kao i mnogobrojnu tešku artileriju preformiraju IV. armiju (dopunivši je sa novih 6 rezervnih korpusa) i upućuju je na Ostende—Dixmude (gde je dotle dejstvovao konjički korpus Marwitz-a); od linije Ypres—Courtrai do Armentières-a odred von Fabeck; odavde do iznad Bapaume-a VI. armija (prebačena iz Lotaringije); dalje do Oise preformirana II. armija (sastavljena osim iz dva bavarska još i iz 16. rezervnog korpusa, dovedenog od Antwerpen-a, 16. korpusa iz Elzasa i 18. korpusa); dalje prema Soisson-u I. armija, prema Reims-u VI. (iz Elzasa) prema Châlons-u III. i prema Verdun-u V. armija; prema Toul—Nancy grupa von Strantz, prema Nancy—Maricourt-u grupa Falkenhausen i južnije od nje do švajcarske granice grupa von Gaede.

Nemci, koji su bili već zauzeli Ostende, napadnu i na front Newport—Dixmude, da bi odbacili belgijske divizije i zauzeli ušće Ysere-a ne mogući ih odbaciti pored svih kontranapada general d'Urbal (komandant francuskih trupa celog regiona od mora do engleskog fronta, naredi, u sporazumu sa belgijskom Vrhovnom Komandom, da se upotrebi i poslednje sredstvo, t. j. da se otvore brane kod Newport-a i poplavi ceo predeo između Ysere-a i železničke pruge, pri čemu su se belgijske trupe blagovremeno povukle iza pruge i utvrdile. Posle teških i krvavih napora Nemci uspeju da zauzmu Dixmude; ovaj napad na Ysere koštao ih je preko 200 000 ljudi, od kojih 100 000 mrtvih.

Da bi zaustavili englesko nastupanje ka Courtrai-a Nemci izvrše napad na Ypres-ki ispadni ugao i posle krvavih borbi, vođenih jednovremeno i sa Francuzima (koji pritekoše u pomoć Englezima, prinudjenim jedno vreme da se povuku), Nemci su bili odbačeni; po žestini kojom su vođjeni, naročito se ističu bojevi oko Messines-a i Wytchel-a; no kada 11. novembra Nemci zauzeše Dixmude, usled ugroženosti sa levog boka, Francuzi i Englezi se povukoše do iza kanala.

Za vreme ovog vrlo krvavog boja, ništavnog po rezultatima, Nemci su izgubili oko 300.000 ljudi, Saveznici isto toliko. Za vreme bombardovanja Ypres-a zapaljivim granatama, Nemci su potpuno razorili ovu lepu varoš, čuvenu zbog mnogobrojnih spomenika u čisto gotskom stilu.

Posle ovoga bojevi se stišavaju i prelazi se u fazu rovovske vojne.

Ruski front (upad u i. Prusku avgusta 1914. god.).

Kao sto je ranije kazano, nemački plan je predvidjao zajedničku akciju nemačko-austro-ugarske vojske u pravcu ka Varšavi, čijim bi zauzimanjem i pobedom bila otklonjena opasnost od istočne Pruske i dobilo se u vremenu za tučenje protivnika na zapadnom frontu; medjutim Rusi iznenadjuju svojom brzom mobilizacijom; Austrija deli na pola svoje snage (jednu polovinu za Srbiju), u mesto da preduzmu ofanzivu Austro-Nemci, napadaju Rusi, i to sa I. armijom od Kovna preko Njemena na Königsberg, II. armijom od Nareva na Allenstein, pri čemu imaju jednu grupa za vezu kod Grodna i formiraju IX. armiju u Varšavi kao rezervu; ostale četiri armije napadaju na Austro-Ugarski front od Wisle do Dnjestra.

Rennenkampf tuče kod Gumbina dva nemačka korpusa i zauzimlje Insterburg, Samsonov Ortelsburg; Opasnost da se dve ruske armije za sada još rastavljene Mazurskim jezerima ne sastave i ne cerniraju nemačku VIII. armiju kod Königsberg-a, dovode von Pritwitz-a do odluke, da odstupi na Wislu, no sa ovim se ne slaže Vrhovna Komanda i zamenjuje Pritwitz-a sa Hindenburg-om, dajući ovom poslednjem za načelnika štaba Ludendorf-a.

Novi komandant vidi mogućnost da tuče razdvojene ruske armije svaku posebice i ostavljajući prema Rennenkampf-u samo slab konjički zastor, svima svojim silama baca se na Samsonova; kod Tannenberg-a južno od Allenstein-a 26. do 29. avgusta obuhvativši je sa oba krila i bacivši je u Mazurska blata, Nemci gotovo cerniraju II. rusku armiju i potpuno je unište (zarobljeno je oko 90.000 ljudi, 70.000 je palo na bojištu a ostatak se je jedva spasao; sam Samsonov, videći strahoviti slom, završi samoubijstvom).

Rennenkampf je za sve to vreme bio potpuno neaktivan. Okolnost da on dozvoljava VIII. nem. armiji, da se skine sa njegovog fronta i pred njegovim očima prodefiluje na jug, okolnost, da on sa vojskom od 250.000 ljudi ne preduzima ništa, pa ni onda, kada mu protivnik izlaže ne samo svoj bok već i pozadinu, okolnost, da se on ograničava teatralnim posmatranjem jedne četvorodnevne krvave bitke, u kojoj se ništi njemu najbliža susedna ruska armija, podižu strahovitu optužbu protivu ovog generala; optužbu, koja je još većma potencirana okolnošću, što su Nemci pri preduzetim svima merama i izdatim zapovestima za odstupanje od jedared i neočekivano promenili i odluku za povlačenje i samog komandanta i prešli u nastupanje protivu gotovo dva puta jačeg protivnika. Postupak generala Rennenkampf-a ne može se ničim opravdati, pa ni predpostavkom, da su njegove trupe posle Gumbinske bitke bile iznurene, da on nije blagovremeno saznao za rokiranje nemačkih trupa, da je on mogao računati da je broj tih protivničkih trupa bio mali, a najmanje okolnošću, što je lično bio u zavadi sa Samsonovom; pretpostavka da Nemci ne bi smeli ni da izvrše ovakav jedan manevar, da nisu bili uvereni da neće biti napadnuti, potpuno je umesna. Okolnost pak da Nemci često hvataju ruske otvorene radio izveštaje i naredjenja, i da znaju telegrafsku tajnu šifru, ne mogu otkloniti strahovitu sumnju izdajstva, koje je sistematski vršeno u korist Nemačke.

Završivši sa Samsonovom, Hindenburg se okreće protiv Rennenkampf-a rokirajući trupe dolinom Alle ka Insterburg-u, pri čemu dobi i pojačanja (dva korpusa i jedna divizija sa zapadnog fronta) i u nameri da zahvati rusko levo krilo i da ga nabaci na Njemen, on napada obuhvatno na front I. armije; 8. i 9. avgusta vodjene su jake borbe; kada 10. avgusta Nemci zauzeše Gerdauen, Rusi se povukoše na Njemen, pri čemu ipak izgubiše preko 80.000 ljudi.

Poljska i Galicija (u 1914. god.).

Austrijska vojska u rosporedu kako je to ranije izloženo (str. 412 kol. I) preduzima ofanzivu tek posle mesec dana (25. avgusta) i to: I. armija (Dankl) zauzimlje Krasnik i nastupa na Ljubljin; IV. armija (von Auffenberg) zauzimlje Komarov i nastupa na Holm; desno austrijsko krilo, III. armija (Brudermann), Odred Kövezs-a sa delovima II. armije, povlačeći se pred silnom ruskom ofanzivom, napuštaju Brody i Tarnopolj, koje zauzimlju III. (Ruski) i VIII. Brusilov) ruska armija; posle četvorodnevne borbe na Zlatnoj Lipi, austro-ugarska vojska je prinudjena da se i dalje povlači; III. ruska armija zauzimlje 3. septembra Lavov. U ovo doba formirane i kompletirane IV. (Everth) i V. (Plehwe) ruske armije preduzimlju ofanzivu od Ljubljina i Holm-a i izbivši na visinu fronta III. armije na liniju Krasnik—Grodek—Rava Ruska preduzimlju sve ukupno generalni napad i tuku austrijsku vojsku, koja se povlači u Karpate i iza Wisloke; Rusima padaju u ruke 100.000 zarobljenika i 400 topova. Rusi prodiru dalje u Galiciju, i dok njihov centar opsadjuje Przemisl, desno krilo napada Krakovo, levo krilo prelazi Karpate i upada u Madžarsku; u ovo doba spada i poraz Rusa na Mazurskim jezerima i odredjivanje Hindenburga za zajedničkog komandanta VIII. i IX. armije (koja je po njegovom zahtevu formirana radi operacija iz Gornje Šlezije prema Krakovu); IX. armijom komanduje on lično a VIII. preko svoga pomoćnika von Schubert-a. Da bi naneo Rusima odsudan udar, namera mu je da zajedničkom akcijom sa austro-ugarskom vojskom upadne u Poljsku i zauzme Varšavu, u toj celji vrši sa VIII. armijom demonstrativan napad prema Njemenu, no kako je Rennenkampf već bio ojačao svoju armiju, to u četvorodnevnoj bitci kod Avgustova (30. septembra do 4. oktobra) nemačka armija potučena i odbačena povlači se na granični front.

U nameri da sada obuhvati sa austrijskom vojskom levo krilo ruskog rasporeda na Sanu, jer protivu desnog krila prema Lodz-u ne može da preduzme ništa (zbog jakih ruskih rezervi u Varšavi) Hindenburg, sporazumno sa austrijskom Vrhovnom Komandom preduzima ofanzivu: dvema kolonama obema obalama Wisle na Varšavu; sa dvema kolonama u pravcu Lodz-a i Petrikova na Varšavu i jednom kolonom preko Radoma na Ivangorod; austrijski korpusi prikupljeni u Ugarskoj prelaze Karpate za pojačanje armija radi oslobodjenja Przemisla od blokade i radi ponovnog zauzeća Lavova.

Nicolaj Nikolajević, glavno-komandujući, smatrajuci da mu je desno krilo ugroženo, naredjuje, da se front povuče do iza Visle i Sana i tu sačekaju pojačanja koja se skupljaju oko Brest-Litovska; naišavši na napuštenu teritoriju Austro-Nemci su nastupali bez ikakvih teškoća. Videći pak nemačko levo krilo ogoljćeno, Rusi preduzimlju svojim desnim krilom ofanzivu sa Wisle (na prostoru Varšava—Ivangorod) a sa jednom armijom iz doline Bzure; 24. oktobra nemačko levo krilo (Mackensen) se povlači i sa sobom povlači ceo front, te tako Rusi ponovo zauzeše front od Warte preko Krakova i Karpata (na kojima zauzeše i prelaze). Hindenburg naznačen za glavnokomandujućeg svih trupa na istočnom frontu, predaje IX. armiju Mackensen-u a svoj štab postavlja u Poznanju. Videći da je desno rusko krilo, koje nastupa na Sleziju otkriveno, Hindenburg prevlači železnicom glavninu VIII. armije ka Tornu, i baca je u pravcu Visle, da bi obuhvatio rusko desno krilo. Posle uspešne borbe kod Wlozlavska, ova armija nastupa na Bzuru; 11. novembra IX. armija (Mackensen) nastupajuci od Kališ-a preko Warthe produžuje njeno desno krilo; Grupa Woyrsch nastupa od Wieluna u pravcu na Lodz; Rusi se povlače zalamajući prema Lodz-u; Mackensen preduzima frontalni proboj i uspeva kod Stryckova, pri čemu ubacuje u brešu dva korpusa za njeno proširenje; Rusi napuštaju Lodz i povlače se na liniju ispred Varšave, iza Petrikova i iza Krakova t. j. na levu obalu reke Bzure, Rave, Pilice i Nide. Austrijanci pri svim svojim napadima neuspešе probiti front na Wisloki te i oni pošto su zadržali ruski ofanzivu u borbama Limanova—Lapanov, prelaze i sami u utvrdjivanje i fazu pozicijske borbe.

Na ovaj način krajem decembra 1914. god. ruski front polazeći od Njemena, preko Avgustova spušta se na pomenute reke i dalje na jug na Dunajec i Bjalu do Karpata; ovaj front bi zatvoren neprekidnom linijom okopa i dalja vojna i ovde prelazi u fazu rovovskih borbi.

Od ovog momenta Centralne sile su svesne svoga teškog položaja da im preduzetom saveznickom blokadom i neprestanim napadima preti gladna smrt, iznurenje i na kraju kapitulacija, ali nada na nepredvidjene promene držala ih je i dalje.

Jedina olakšica u ovom dobu za Centralne sile je ulazak Turske u rat (na njihovu stranu); blagodareći bezobzirnom radu Enver Paše i Mlade—Turaka, koji su bili vrlo obavezni Nemcima, oni su brzo improvizovali uzrok ratu, i to napadom turske flote na dve ruske ladje u Crnom moru (koje su potopljene) i bombardovanjem jednog francuskog parobroda. Saveznici su objavili rat Turskoj 1. novembra i odmah uputili protivu nje svoju flotu na Dardanele; 7. novembra ruske trupe prelaze granicu preko Kavkaza i tuku dve turske divizije kod Erzeruma; istog dana engleske trupe zauzimlju Bassoru u vrhu Persijskog zaliva a uskoro za ovim, 17. decembra, Engleska objavljuje svoj protektorat nad Egiptom.

Operacije na Zapadnom frontu u 1915. godini.

Krajem 1914. god., a da bi olakšao rusku ofanzivu, preduzimlje Joffre napad sa X. armijom iz predela Arras-a prema Cambrais-u i sa IV. armijom u Champagne-i pravcem na Attigny, isto tako i nekoliko sporednih napada na Lys, izmedju Argonne i Meuse (od Thiancourt-a) i u Gornjem Elzasu; svi ovi napadi bili su posle kratkih uspeha obustavljeni, jer se je videlo da su položaji protivnički jako utvrdjeni i to ne samo po frontu, već i po dubini.

Preduzeti napadi u proleće 1915. god. u Champagne-i i u Woevre-u u cilju iscrpljavanja protivnika, završieni su neznatnim uspesima, napad Engleza istočno od Chapelle-a u Artois-u, bi takodje likvidiran (sa neznatnim zahvatom fronta od 800 metara na dužini od tri kilometra); 22. aprila Nemci preduzimlju napad protivu Engleza od Ypres-a i prvi put upotrebljavaju zagušljive gasove, pri čemu iznenadjeni i potrešeni, Englezi odstupe nekoliko kilometara no podpomognuti francuskim trupama ubrzo povrate izgubljene položaje.

Blagodareći pridolasku britanskih trupa i novim kontigentima, kao i jako utvrdjenom frontu (od 800 km), Francuzi uspevaju ne samo da ga još gušće poseednu i ojačaju, već i da stvore izvesnu strategijsku rezervu, koja je već u ovo doba iznosila 36 divizija i preko šest stotina teških topova; da bi što bolje sačuvali trupe od bombardovanja, glavnina je bila povlačena prema drugoj liniji i prema potrebi uvodjena u prvu liniju radi pojačanja i odbrane.

Saveznički front krajem jula 1914. bio je ovakav: na krajnjem levom krilu Belgijska armija (Willmans) na kanalu Ysere-a, imajući levo kod Newport-a i desno do Langemarck-a trupe 36. fr. korpusa (Hely d'Oissel), dalje od njih Engleska vojska (French) sa II. armijom (Smith Dorrien) od Langemarck-a do Armentiers-a i I. armijom (Douglas Haig) od Armentiers-a do Vermelles-a odavde Francuska vojska, i to: X. armija (d'Urbal) od Vermelles-a do Semme; II. armija (Pétain) u Picardie-ji, od Somme do Oise; VI. Armija (Dubois) od Oise do Vesle; V. armija (Franchet d'Espérey) od Vesle do Reims-a; IV. armija (De Langle de Cary) u Champagne-i; III. armija (Sarrail) u Argonne-i i severnije Verdun-a; I. armija (Roques) na visovima iznad Meuse i u Woevre-u; Lorenski armijski odred (Humbert) u Lotaringiji i VII. armija (Maud'hui) u Vogezima i Elzasu. Ceo ovaj francuski front, bio je podeljen na tri grupe armija, i to: Severna (Foch), Centralna (Castelnau), i Istočna (Dubail).

Nemci pak u ovo doba imaju na zapadnom frontu oko 50 korpusa i njihov raspored bio je sledeći: na krajnjem desnom krilu u predelu Yser-a i Ypres-a IV. armija (A. v. Württemberg); u predelu Lille-a i Arras-a VI. armija (R. v. Bayern) u predelu Somme II. armija (v. Bülow); u predelu Aisne-a I. armija (v. Kluck); u predelu Reims-a VII. armija (v. Heeringen); u predelu Champagne III. armija (v. Einem); u Argonne-i i prema Verdun-u V. armija (Kronprinz Wilhelm); na visinama prema Meuse-i armijski odred „Stranz", u Lotaringiji armijski odred „von Falkenhausen" i u Elzasu armijski odred „Gaede".

Borbe u Karpatima i Mazurskoj oblasti u 1915. godini.

Falkenhayn, i ako pobornik prvenstvene pobede na zapadnom frontu, s obzirom na slabost austrijskih trupa, rusku ofanzivu u Karpatima i neopredeljeno držanje Italije, Rumunije i Bugarske, kao i potrebu da potpomogne i Turke, reši se u početku 1915. god. da svoju akciju upravi protivu istočnog fronta, a prema zapadnom da se drži defanzivno (osim toga što Nemci preduzeše mnogo jaču akciju podvodnim ladjama).

U početku 1915. god. (januar—februar) Rusi su preduzeli ofanzivu u Karpatima. Da bi podigli moral austrijskih trupa Nemci obrazuju Južnu Nemačku armiju (von Linsingen) i ubacuju je na karpatski front prema Stanislavu; da bi primorali Ruse da svoja pojačanja upućuju na sever, Nemci postavljaju novo formiranu X. armiju (von Eichhorn) na krajnje levo krilo i ona uz sadejstvo levog krila VIII. armije (Otto v. Below) uspeva, da u borbama kod Avgustova (koje traju nedelju dana) nanese velike gubitke X. ruskoj armiji, koja se stoga povuče na Bobru i Njemen; VIII. nem. armija ubrzo posle zauzeća Prasnysz-a bila je tučena i prinudjena da se povuče, pri čemu Rusi zarobljavaju 10 000 ljudi.

Pošto se borbe na desnom krilu stišavaju, Rusi preduzimlju ofanzivu preko Karpata, prelaze preko Dukle, Lupnowa i Uzkowa i već krajem aprila spuštaju se u Ugarsku; Przemysl, koji je bio opsadjivan već 4 meseca predaje se i Rusi zarobljavaju 150 000 i 1050 topova, od kojih 300 teških; sem toga oslobodjava im se za operacije opsadna vojska od 200 000 ljudi; Turci vode teške borbe na Dardanelima i Kavkaskom frontu; Bugarska i Grčka neprestano prezaju, da se izjave u korist Centralnih Sila.

Da bi oslobodila Austriju stalnog ruskog pritiska, da bi uzdržala Italiju i Rumuniju od ulaska u rat, da bi privelela Bugarsku i Grčku da joj se pridruže, nemačka Vrhovna Komanda preduzimlje snažnu ofanzivu na celom austro-nemačkom frontu, izvodeći glavni udar od Krakova u pravcu Tarnov—Gorliče (sa Mackensen-ovom grupom), protivu ruskog slabo posednutog fronta (150 000 ljudi); počinjući od Černovica, gde se nalazi VI. austr. armija (Pflanzer v. Baltin), ostale grupe razmeštene su ovako: prva (u levo) Južnonemačka armija (von Bothmer) s tim da nastupa na Tarnopolj; II. armija Boehm Ermolli) na Przemysl—Lavov; Mackensen-ovo desno krilo i centar (XI. armija sam Mackensen) na Gorliče—Holm i levo krilo (IV. austr. armija, von Puhalo) na Kovel, i Bug-armija von Linsingen na Brest-Litovsk); grupa L. von Bayern sa svojim desnim krilom (armijska grupa Woytsch) na Ivangorod i glavninom (IX. armija, sam L. v. Bayern) na Varšavu; na levom krilu celog rasporeda Grupa Hindenburgova, čija XII. armija (v. Gallwitz), nastupa na Ostroljenku, VIII. armija (von Scholz) na Bjelostok; X. armija (von Eichhorn) na Kovno—Grodno i na krajnjem levom krilu Njemenska armija (von Below) na Dvinsk.

Sama nemačka vojska bila je jaka 61. diviziju, a sa austro-ugarskom vojskom bilo je na ovom frontu dva miliona ljudi sa 4 000 topova (od kojih 1 500 teških); prema njima na frontu od ušća Njemena do Černovica, stajala je vojska od 2 000 000 Rusa. Hindenburg je i ovom prilikom težio da izvede obuhvatni krilni manevar. I ako pod vrlo teškim okolnostima, naročito u pogledu snabdevanja sa municijom, koju Rusi dobijaju iz Francuske, sa daljine od preko 2 000 km (preko Arhangelska), ipak Rusi se povlače stopu po stopu i Nemci uspevaju da tek posle mesec i po dana stignu pred Varšavu; Rusi su primorani da evakuišu i Lavovo i Przemysl; videći da Varšava ne može da se brani bez riska, da Nemci mogu i ovde da izvrše cerniranje ruskih trupa, Nikolaj Nikolajević naredjuje povlačenje i 15. avgusta napušta Varšavu i do kraja septembra uspeva da se zadrži i utvrdi na liniji Riga, Dvinsk, Pinsk, Dubno, Tarnopolj i Černovic; Nemci zauzimlju 17. avgusta Kovno, 19. Novo Georgijevsk, 23. Osovjec, 26. Brest-Litovsk i na taj način pada im u ruke cela Poljska, Galicija, Kurlandija i Litovska.

I ako je ovim povlačenjem bila spašena ruska armija, i ako se prema prilikama ništa bolje korisnije nije moglo izvršiti, ipak Nikolaj Nikolajević bi smenjen i upućen za komandanta Kavkaskog fronta a sam Car preduzima vrhovno komandovanje.

Srpsko vojište (1914.—1916. god.)

U 1914. god. spada prva austrijska invazija u Srbiju i njihov poraz u Cerskoj bitci, zatim druga invazija sa dugim borbama na Drini, Kolubari, i Rudniku i njihovo povlačenje preko Drine i Save.

Od oktobra do decembra 1915. god. udruženi Nemci, Austro-Madžari i Bugari (koji im se pridružiše 5. oktobra), sa ukupnom vojskom od 550 000 ljudi, pod objedinjenom komandom Mackensenovom prinudjuju srpsku vojsku da evakuiše Srbiju i da se povuče delom na Bitolj, delom preko Albanije i Crne Gore na obale Jadranskog Mora, odakle je bila prebačena na Krf i u Bizertu; tamo prihvaćena i reorganizovana, bila je zatim prevezena i raspoređena na Solunskom frontu.

Direktna veza izmedju Berlina, Beča, Sofije i Carigrada bila je ostvarena i Centralne sile uspevaju da što bolje snabdeju i organizuju oboje bugarske i turske saveznike.

6. januara 1916. god. Engleska uvodi opštu, vojnu obavezu, čime manifestuje svoju tvrdu odluku da vodi rat do kraja.

Dardaneli (februar 1915.—januar 1916. god.)

Da bi naneli Turskoj osetan udar, da bi se vezali sa Rusijom preko Crnog i Mramornog mora i da bi imali jači uticaj na Rumuniju i Bugarsku, saveznici su bili rešili još u početku 1915. god. da zauzmu moreuzine i Carigrad i u tom cilju uputili u Dardanele zajedničku flotu (admiral Rebeck), koja je 19. februara bombardovala forove Sedoul Bahr i Koum Kaleh; pri ovom napadu Francuzi izgubiše jednu oklopnjaču a dve druge bile su jako povredjene, Englezi

pak izgubiše takođe tri oklopnjače, ubrzo zatim Saveznici formiraju i jednu **ekspediciju** (Hamilton) od četiri engleske i jedne francuske divizije; ekspedicija se iskrcava 25. aprila jednim delom u Seddul Bahr a drugim (Englezi) u Sulvi i Gaba Tepe; francuskim trupama komanduje general d'Amade, koga smenjuje Gouraud a kad ovaj bi ranjen smeni ga Bailloud.

Pošto **nikakvi rezultati** nisu bili postignuti, a videći da je Srbija okupirana, Saveznici povlače svoju vojsku sa Dardanela i prebacuju je na Solunski front. U Dardanelskoj operaciji Saveznici su izgubili oko 250 000 ljudi, od kojih 30 000 mrtvih; Turci pak izgubiše oko 200 000 ljudi.

Italija.

Do rata u **odbranbenom savezu sa Austro-Nemačkom** Italija je, čim Nemačka objavi Rusiji rat, izjavila da izlazi iz saveza; pošto Austro-Ugarska, u **pregovorima koje je vodila sa Salandrom**, nije mogla zadovoljiti sve njene preterane zahteve, to se ona okreće Savezničima i ugovorom od 26. aprila 1915. god. one joj bez znanja i pristanka Srbije obećavaju Trientin i Istru, ostrva Dalmatinskog Primorja, Valonu, interesnu sferu u južnom primorju Male Azije i finansijsku pomoć. Pustivši prethodno D'Annunzia da svojim govorima raspali narodne mase, Italija 23. maja objavljuje rat Austro-Ugarskoj a već 24. njena vojska prelazi granicu nastupajući u Trient i Istru.

Italija je za vreme mira imala vojsku od 800 000 ljudi; za vreme rata mobilizacijom se je ista uvećala na 2 miliona; generalisim bio je general **Cadorna**. Prva težnja italijanskih pokreta bila je zauzeće graničnih dominirajućih tačaka, a zatim zauzeće važnijih gradova kao što su Trst, Gorica, Toblah, Trient i Rovereto; posle prvog naleta ona je uspela da zauzme samo granične tačke, ali dalje nastupanje bilo joj je sprečeno brzim pridolaskom austrijske vojske, koja je u momentu objave rata na italijanskom frontu raspolagala svega sa 45 bataljona a već posle dve nedelje sa 280 bataljona (450 000) i raspoređena ovako: armija Dankl u Tirolu i na Adige-u, armija Rohr u predelu Karnijskom, a na Izoncu armija Borojevića; glavni zapovednik celoga fronta bio je Erzherzog Eugen.

U prvim četiri borbama na Izoncu, koje su vodile I. ital. armija (Herzog od Aoste) i II. ital. armija (Frugoni), a koje su trajale sa većim prekidima od 30. juna do 30. novembra, zauzeti su samo Monfalcone i Gradiška, a Gorica je bila jako bombardovana; pokušaj Italijana da zauzmu prelaz Schluderbach—Tolbach i prekinu glavnu arteriju za snabdevanje Tirola, liniju Villah—Franzensfeste nije uspeo; za vreme pete **borbe na Izoncu** (marta 1916. god.) Italijani uspevaju da zauzmu Doberedo; da bi ugrozili frontu na Izoncu Austrijanci preduzimlju u maju 1916. god. snažnu ofanzivu između Adige-a i Brente u pravcu Vicenza—Venetia, zauzimlju forove Tararo—Campomolon, Campolongo i Verena i napad bi produžen na liniju Arsiero—Asiago; usled pritiska Brusilovljeve ofanzive, koja spada u ovo doba, Austrijanci obustavljaju ofanzivu bacajući sve rezerve na ruski front povlače se na liniju Posubio—Cima Dieci; avgusta 1916. god. preduzimlju Italijani šesti **napad na Izoncu**, pri čemu zauzeše Goricu, u **sedmom, osmom i dvetom** napadu proširiše se na liniju Brestovica—Biglia (14. septembra do 31. oktobra 1916. god.); u **desetom** prodreše u Karst prema Trstu (maj 1917. god.) i zauzeše Monte Kuk; u **jedanaestom** (avgust 1917. god.) koji bi preduzet na dužini od 70 km. Italijani prodreše svega 7 km. vodeći krvave borbe za zauzeće visa San Gabriele; neprestano, tu a lagano napredovanje Italijana, i gubitci koje oni nanose, slabe moral austrijske vojske i dovode u pitanje držanje fronta, te se austrijska Vrhovna Komanda obraća za pomoć Nemačkoj.

Ovo je momenat kada je situacija za **Centralne Sile** izgledala najpovoljnije, jer na zapadnom frontu se drže jako utvrđeni, na istoku Rusi odbačeni i zauzete velike prostorije, na jugu Srbija okupirana i preko Bugarske došlo se u direktnu vezu sa Carigradom i Turskom. Saveznička ekspedicija na Dardanelima pretpela neuspeh, nastupanje Engleza i Rusa protivu Turaka na Kavkazu i u Mesopotamiju zadržano, italijanska ofanziva takođe.

Saveznici medjutim sve većma pojačavaju svoje sile i organizuju sve bolje produkciju oružja i municije. Sem toga srećno rešavaju i princip jedinstva akcije i jedinstva fronta.

Borbe oko Verdun-a. (Februar—decembar 1916. god.).

Saznavši da Saveznici pripremaju ofanzivu, Nemci rešе da ih preduhitre i to jednim snažnim napadom na Verdun, računajući ga kao najpovoljniji napadni objekt, iz razloga što je udaljen od engleske vojske i engleske baze, što u njegovoj pozadini Francuzi raspolažu samo dvema prugama (jedna normalnog a druga uskog koloseka), što je Verdun u ispadnom uglu i mogao se je obuhvatno tući. Za ovu operaciju Nemci povukoše sa istočnog fronta i iz Srbije 17 divizija, podigoše fabrike za izradu municije u neposrednoj blizini fronta; pored mnogobrojnih topova od 380 mm uputiše još i 12 topova od 420 mm. razviše još veću mrežu poljskih železnica i sa 15 pruga vezaše front sa glavnom artilerijom, koja vodi u Nemačku; da bi odstranili pažnju sa ovog fronta preduzimlju niz demonstrativnih napada u Champagne-i, na Newport, u oblasti Ypres-a, u Arras-u i t. d. No u koliko se vreme napada više primiče u toliko se više otkriva ova nemačka namera, jer francuski poslanik iz Danske saopštava o velikim transportima nemačke vojske ka Meuse-i. Aeroplanski izviđači izveštavaju o pojavi novih municijskih depoa i fabrika, izradi železničkih linija i transportovanju trupa. Sve ovo ukazuje Francuzima na potrebu hitnog utvrđivanja Verdun-skog utvrđenog logora i ojačanje njegove posade; sva trebovanja komandanta odbrane Verdun-a (Herr) su ispunjena i već u momentu napada (21. februar) on raspolaže sa 9 pešadijskih divizija, šest pukova i dve grupe teške artilerije (388 poljskih i 444 teških topova); general Castelnau je upućen pred sam napad da pregleda izvršene i preduzete radove kao i da ukaže na nedostatke.

Napad na Verdun imala je da izvrši IV. armija (Kronprinz) pojačana sa 4 nova korpusa, a 6. rez. korpus sa leve obale Meuse i 5. iz Woevre-a, imali su da sudeluju; jačina nemačkih napadnih tila na Verdun iznosila je 18½ divizija, dakle snage protivničke su bile brojno podjednake.

Posle strahovitog bombardovanja od 9 časova, **Nemci su prešli u napad samo sa severne strane** (desna obala Meuse), i pošto su naneli Francuzima velike gubitke uspeli su prvih 5 dana da osvoje prve tri linije na desnoj obali Meuse; da bi stvorili jače rezerve, videći da neprijatelj ne preduzimlje nikakav drugi veći napad na ostalom frontu, Francuzi predaju sektor Arras engleskoj armiji i oslobodjavaju na taj način X. armiju. **Pétain-u naređuju da sa svojim itabom (II. armija) primi upravu nad celokupnom odbranom Verdun-a.** Došavši u Verdun, 26. februara, i primivši izveštaj od generala Herr-a, sporazumevši se sa Castelnau-om, Pétain deli odmah Verdun-sku utvrđenu oblast u 4 sektora; levi Avocourt—Meuse (Bazelaire), Meuse—Douaumont (Guillaumat), Douaumont—Eix (Balfourier) i Eix—St. Mihiel (Duchesne); vrši raspored pojačanja i artilerije, izdaje naređjenja za utvrđjivanje posednutih položaja, posedanje i naoružanje svih važnijih prihvatnih tačaka i forova, izradu mnogobrojnih mostova preko Meuse, reguliše saobracaj na putu Verdun—Bar le Duc, kojim su za punih sedam meseci od tada jurili svakodnevno po tri hiljade auto-kamiona, prenoseći svako nedeljno po 50 000 ljudi i po 50 000 tona materijala; jednovremeno naređuje da se izradi železnička linija duž leve obale Meuse; 20. korpus, koji stiže 26. februara uveče, baca odmah na protivnika, koji napada Douaumont i prinudjujega da se povuče, no posle strašnih napada i nebrojnih kontranapada, Nemci uspevaju 4. marta da zauzmu gotovo ruševine ovog fora. **Kronprinz naređuje 6. marta napad i svojim krilima** i to na položaj Mort Homme i kotu 304 na levoj obali Meuse, a 8. marta fort Vaux i pozadinu Douaumont-a, na desnoj obali Meuse; posle 15. dnevne borbe na levoj obali, i pored **upotrebe zapaljivih tečnosti**, Nemci ne uspeše da zauzmu označene važne tačke a takodje i na desnoj obali bili su odbijeni. U ovim napadima (od 6. do 22. marta) Nemci izgubiše 120 000 (60 000 mrtvih), Francuzi isto toliko.

Od 22. marta do kraja aprila Nemci dovlače još 4 nove divizije, i pošto su preduzeli nove napade i bili odbijeni kako na levoj abali Meuse, tako i na desnoj (kod Douaumont-a Mangin), **Kronprinz naređuje generalni napad za 9. i 10. april na celom frontu sa obe strane Meuse**; no ovaj napad bi takodje slomljen i u njemu izgubiše Nemci preko 300 000 ljudi; u maju i junu odbranom rukovodi general Nivelle, pošto je Pétain-u naređeno da primi grupu armija centra; pokušaj Nemaca, da zauzmu Mort Homme bi neuspešan; za ovo vreme general Mangin zauzimlje Douaumont, no sledećeg dana Nemci pojačani dvema svežim bavarskim divizijama ponovo ga zauzimlju; 22. maja Nemci uspeše da zauzmu Mort Homme; u mesecu junu Nemci usiljeno i žurno napadaju, jer na istočnom frontu Rusi spremaju ofanzivu. U Italiji Austrija je bila slaba da izdrži dvanajestu ofanzivu na Izoncu, te stoga, produžujući napad na levoj obali Meuse, oni snažno napadaju na fort Vaux (od 2. do 7. juna) i zauzimlju ga; zatim jednim strahovitim naletom (od 22. do 23. juna), **kome je prethodila jedna dotle nikad ne bivala artilerijska vatra**, u kojoj su izbačeni više od 200 000 samo ugušljivih granata, Nemci zauzimlju Thiaumont—Flery—Souville; preduzetim kontra napadima Francuzi uspeše da 30. juna ponovo povrate Thiaumont. Osam dana posle ovoga počinje velika ofanziva na Somme-i i prinudjuje Nemce da postepeno prevlače trupe sa ovog fronta. U julu mesecu uspeva general Mangin da uredjenim smišljenim kontra napadima slomi svaku težnju daljih nemačkih napada a u borbama od 24. oktobra do 3. novembra uspeva da povrati forove Diaumont i Vaux a u ofanzivi od 12. do 18. decembra Louvemont i Bezonvaux pri čemu Francuzi zarobiše 12 000 Nemaca i 284 topova. I u momentu, kada general Nivelle napušta Verdun da primi od Joffre-a Vrhovnu Komandu, frontova linija od 25. februara bila je ponova povraćena.

Na ovaj način svršila se je **najkrvavija perioda svetskog rata**, svršila se je bitka, koja je trajala 131 dan i koja je progutala 950 000 ljudi i to 600 000 Nemaca i 350 000 Francuza, ubijenih ranjenih i zarobljenih, — bitka, koja je svršila onde gde je i počela.

Brusilovljeva ofanziva (u leto 1916. god.).

Na ruskom frontu traje zatišje (do meseca juna), koje Rusi iskorišćuju za formiranje novih korpusa i popunu starih (u početku su imali 35 a sada već

60), da stvore nove fabrike za topove, oružje i municiju; za bolju vezu sa Amerikom i Japanom sprovode dupli kolosek Sibirske železnice (do Baikala); podižu Murmansku železnicu (1400 kilometara) za vezu sa Kolom, čije pristaništе se ne smrzava preko cele godine (što nije slučaj sa pristaništem u Arhangelsku). Svoj front dele na Severni (Kuropatkin), Centar (Everth) u predelu Pinska i Pripeta i Južni (Brusilov).

Nemci i Austrijanci, računajući da su Rusi za dugo vreme onesposobljeni, povukli su dobar deo trupa sa ruskog fronta (naročito tešku artileriju) i uputili za Verdun i u Trient. Na ruskom frontu njihove sile u ovo doba iznosile su 127 pešadijskih i 21 konjičku diviziju, koje su bile podeljene u 4 grupe: Hindenburg na severu, L. v. Bayern u centru (prema Pripetu), Linsingen na visinama prema Dubnu i Erzherzog Friedrich na jugu (sa tri austrijske armije).

Da bi se olakšalo Italijanima, koji su napadnuti iz Trijenta i Francuzima, koji se bore na Verdun-u, Brusilov sa svojom grupom armija preduzimlje u junu 1916. god. strahovito bombardovanje protivničkih linija (30 časova) a zatim vrši napad na front od Pripeta do rumunske granice (300 kilometara). Njegovo desno krilo (armija Kaledina) zauzimlje Luck, prelazi Styr i nastupa za čitavih 50 kilometara; grupa Linsingen, i ako dobija pojačanja od Hindenburga, ipak ne može da odoli ovom silnom napadu i povlači se. Levo od Kaledina nastupa Saharov i zauzimlje Dubno i Brody. Centar sa Ščerbačevom nastupa od Tarnopolja, prelazi Strypu i Zlota Lipu no nailazeći na vrlo jak otpor, nastupa usporeno. Na krajnjem levom krilu armija Lečitski, prešla Dnjestar i Prut, opsela Černovic i nastupa na Kolomeju. Nastupanje na Lavovo i Kovel bi zadržato, jer Nemci dovukoše nove divizije (20) sa zapadnog, italijanskog i balkanskog fronta. Brusilovljeva ofanziva je zaustavljena i od polovine septembra počelo da se stišava; ona je rezultirala sa 217 000 austro-nemačkih zarobljenika, 420 000 izbačenih iz stroja i 600 zauzetih topova; sem toga što je u najkritičnijem momentu potpomogla Saveznike, ona je bila i od vrlo velikog moralnog značaja.

Bitka na Somme-i (juli—novembar 1916. god.)

Rešenje o ovoj operaciji doneto je bilo na medju-savezničkoj konferenciji 6. decembra 1915. god. u Chantilly, stim da odpočne u julu 1916. god. Bitka kod Verduna promenila je i plan i vreme početka, jer je ona progutala velike rezerve, a sem toga ona je hitno uslovljavala potrebu kakve sekundarne operacije radi olakšanja, te se nije moglo čekati na utvrdjeni datum; ovom bitkom je trebalo da se pomogne Verdun-u Rusima i Italijanima, a sem toga da se slabi nemački front. Glavni udar su imali da izvrše Englezi sa svojih 55 divizija a Francuska vojska imala je da im kooperiše i to: VI. armija (Fayolle) sa 14 divizija, imajući pri tome u rezervi još 4 pešadijske i 4 konjičke divizije. Na slučaj uspeha X. armija (Micheler), koja je bila južnije, prema Chaulnes-u trebala je takodje da primi učešće.

Nemci su imali na ovom delu fronta II. armiju (von Bülow) sa 7 divizija (5 severno i 2 južno od Somme) i 12—13 divizija u rezervi. Primetivši blagovremeno pripreme kod Francuza, Nemci su počeli da se i sami spremaju i ojačavaju položaje.

24. juna 1916. god. počela je artilerijska priprema i trajala je do 1. jula; naročita pažnja je bila upravljena protivu preprečnih sredstava; vatra je bila tako strašna, da su mnoge nemačke trupe morale biti smenjene pre nego što su Saveznici krenuli u napad. Bitka na Somme-i trajala je 4½ meseca (jula do novembra 1916. god.): za vreme 1. faze ove bitke (1. do 12. jula) VI. francuska armija (Fayolle) zauzimlje Flaucourt i Biaches prema Peronne-u i probija front od 15 klmtr. u dubinu od 9 klmtr., zarobljava 12 000 ljudi i 85 topova; IV. engleska armija (Rawlinson) svojim desnim krilom naslonjena na Francuze, uspeva da zauzme Mametz i Montauban, ali njeno levo krilo nailazi na strašan nemački otpor i trpi velike gubitke, zbog čega se povlači na svoje polazne položaje, a Douglas Haig, naredjuje da se oba levokrilna korpusa izvuku iz borbe i da se zamene sa dva sveža korpusa, koji formiraju V. armiju (Gough) sa zadatkom da metodično i oprezno nastupaju; pri daljem nastupanju Englezi vode teške borbe; naročito oko šume Mametz-a i Trones-a, pri čemu zarobiše oko 9 000 Nemaca i 50 topova; 17. jula dopreše do šume Delville i zarobiše još 2 000 Nemaca. Radi pojačanja fronta Nemci dovukoše iz rezerve još 11 divizija a sem toga ovaj deo fronta razdeliše u tri grupe, koje krajem jula objediniše pod komandom von Gallwitza.

Za vreme druge faze (polovina jula kraj avgusta) sa obzirom na znatna nemačka pojačanja Francuska X. armija (Micheler) rekira severnije (do Barleux-a) a VI. armija drži obe obale Somme, pomažući levim krilom akciju Engleza; napredovanje je bilo slabo no zbog vrlo jake artilerijske vatre gubitci sa obe strane vrlo veliki (Saveznici do kraja avgusta imaju 28 000 mrtvih i 40 000 evakuisanih, Nemci daleko više).

Prilike su zahtevale nove borbe, jer Rusi nastupaju u Galiciju, na Solunskom frontu se izvode poslednje pripreme za nastupanje, Rumunja se koleba, Italijani nastupaju.

Nemci su medjutim do sada angažovali i iznurili 39 divizija dok su kod Verdun-a vodili bitku sa 41 divizijom; Saveznici pak ovde imaju 30 divizija, u rezervi 15 divizija, pored toga 1 200 topova od kojih 130 preko 240 mm.

Za vreme treće faze (od 3. do 30. septembra) potpomognuti jakom artilerijskom vatrom, a engleske armije i tenkovima (prva njihova pojava), Saveznici nastupaju na celom frontu i zauzimlju liniju Thiepval (ovaj su for Nemci uporno branili tri meseca), Courcelette, Gaieudecourt, Bouchavesne, Biache, Barleux, Berny, Vermandovilliers, Chilly.

Za vreme četvrte faze (oktobar i novembar) dopunila se je ova linija severno od Somme na liniju do ispred Serre-a, Sars-a, iza Gueudecourt-a, Sailly-a do Bouchavesnes-a i južno od Somme do Barleux-a ispred Chaulnes-a na Chilly.

I ako po zahvatu svi ovi bojevi nisu dali gotovo nikakve rezultate (200 km²) ipak su se oni s obzirom na žestinu, kojom su vodjeni i na snage, koje su bile postepeno uvodjene, slili u jednu bitku od velikog značaja, jer je njome spašem Verdun i tamo povraćeno za nekoliko dana sve ono, što je protivnik sa velikim žrtvama i za četiri meseca osvajao.

U ovoj bitci koja je većim delom vodjena po kišovitom i maglovitom vremenu i u blatnjavom i močarnom terenu, protivnik je isto tako bio iscrpljen kao na Verdun-u, jer je imao najmanje 500 000 ljudi izbačenih iz stroja i preko 100 000 zarobljenih; na kraju septembra protivnik je već imao ovde 67 divizija, što prestavlja veću polovinu njegovih armija. Nemci su ovde prvi put osetili sclidnost i silu engleske vojske, koju su dotle kao neiskusnu i nedovoljno obučenu potcenjivali, okolnost od velikog demorališućeg dejstva, pošto je sada i svaki nemački vojnik predosećao neuspešni svršetak; sem toga Saveznici su zadobili i preko 350 topova i 1500 mitraljeza.

Koliki je značaj imala artilerija za vreme ove bitke najbolje ilustruje okolnost, da je na dan 3. septembra samo francuska armija imala na ovom malom frontu 1200 teških topova (od kojih 130 preko 240 mm) i 1200 rovovskih topova, što čini da na svakih 38 metara fronta dolazi po jedan top od 75 mm, na svaki 20 metara po jedan teški top i na svakih 22 metara po jedan rovovski top, ili prosečno na svakih 8 metara po jedan top.

Nadmoćnost vazdušnih sila, upotreba zagušljivih gasova i tenkova, kao i ogromno uvećanje automobila (za transport municije i manevrovanje trupa) počinju da igraju vrlo značajnu ulogu, a sem toga veza aviatike sa artilerijom, taktika kontra-baterijskog dejstva, tesna veza izmedju artilerijske uraganske vatre i neposrednog naleta pešadije, kao i metodičnost napada se sve više usavršavaju; oseća se sve jača potreba, da se težina odbrane prebaci sa prve na zadnje linije; da bi se trupe poštedile od strahovite pripremne vatre, one se svojom glavninom povlače na zadnje linije; položaji se utvrdjuju po dubini (za 15—20 km) sa nekoliko prihvatnih linija a rezerve drže van dometa neprijateljske vatre (za 5 do 8 km) iza prve linije.

Operacije u Rumuniji (kraj 1916. god.).

Rumunija objavljuje rat Austro-Ugarskoj 27. avgusta, što s obzirom na slabe pripreme, koje beše preduzeo, kao i na neuspeh kod Verduna i na Somme-i izazva potrebu da Falkenhayn bi smenjen i Vrhovnu Komandu preduze von Hindenburg, koji dovede kao pomoćnika Ludendorfa, a Falkenhayn preduze IX. armiju, odredjenu protivu Rumunije.

Položaj Rumunije prema istočnom nemačkom frontu bio je zbog svoga bočnog stava vrlo opasan, te je bilo vrlo nužno sa njom najhitnije likvidirati, zahvatajući je iz Transilvanije i Bugarske; da bi Dunavskoj armiji (Kosch) omogućili prelaz Dunava iz Bugarske, potrebno je bilo prethodno pritisnuti Rumuniju sa severa i osloboditi Bugarsku od rusko-rumunskog pritiska iz Dobrudže.

Udružena austro-nemačka vojska, Falkenhayn, Erzherzog Josef i Arz von Straussenberg imali su da napadaju sa severa a Mackensen, koji je bio u Bugarskoj da napada sa juga i u Dobrudži; za ovu operaciju Nemci su imali 16 pešadijskih i 6 konjičkih divizija, Austrijanci 7 pešadijskix divizija i jednu konjičku brigadu, Turci 3 pešadijske divizije i Bugari 5 pešadijskih divizija i jednu konjičku diviziju; od ove znage Mackensen-u su bili stavljeni pod komandu III. bugarska armija (Tošev sastavljena iz 5 pešadijskih i 1 konjičke bugarske divizije), posada Varne, odred Kaufmanna (1 pešadijska i 1 konjička divizija), Dunavska austrijska flotila i 7. turski korpus (iz 3 divizije). Prema njemu u Dobrudži dejstvuje III. rumunska armija (Aslan) i 47. ruski korpus (Zajončkovski) u koji ulazi i 1. Srpska dobrovoljačka divizija.

Ostala rumunska vojska rasporedjena je prema severnoj granici ovako: I. rumunska armija (Culcer) zauzimlje front od Oršave do Crvene Kule (prelaz na Karpatima); II. armija Graniceanu zatim Averescu) od Campolunga do iznad Focšana; severna vojska IV. armija, Pressan u Moldavi do Dorna Vatre; južna vojska jedna divizija od Turnu Severina Dunavom do Alexandri-e; jugo zapadno od Bukurešta na prostoru Alexandria—Giurgiu—Zimnice jedna slabia grupa od 3 divizije, kao strategijska rezerva. Glavni zapovednik Kralj, načelnik štaba general Iliescu; mobilisana vojska iznosila je ukupno oko 900 000 ljudi, od kojih 500 000 u borbenim formacijama.

28. avgusta severne armije prelaze Karpate, upadaju u Transilvaniju, spuštaju se u dolinu Maroša i Olte i bez velikih teškoća zauzimlju (oko 10. sep-

tembra) liniju Dorna Vatra—Sibiu (Hermannstadt)—Oršava, dugačku 600 km; u ovo vreme Mackensen zauzimlje Tutrakan i Silistriu (6. do 11. septembra) i posle borbe kod Dobriča prinuđuje rumunsku vojsku kao i rusko-srpski korpus na povlačenje do iza linije Cerna Voda—Konstanca, za ovim preduzima pripreme za izvršenje prelaza preko Dunava.

Napavši I. rumunsku armiju kod Sibiu, Falkenhayn je prinuđuje na povlačenje, ovo uslovljava povlačenje i II. rumunske armije; 15. oktobra Rumuni se zadržavaju na Karpatskim prelazima od Oršave do Predeala; u ovo doba Francuzi upućuju u Rumuniju generala Berthelot-a sa misijom, Englezi ratni materijal a Rusi pomoć, no sve je dockan! Falkenhaynovo desno krilo (von Kuehne) prodire 14. novembra preko Vulkana, tuče Rumune kod Turgu—Jiu-a (15.—16. novembra) i 25. zauzimlje Craiovu; rumunski odred iz Oršave kapitulira; 24. Nemci prelaže Oltu i 26. kod Alexandrie stupaju u vezu sa Mackensenovom konjicom, dok njegova armija prelazi Dunav zapadno od Zimnice, kod same Zimnice, Svistova i Giurgiu-a, i udruživši obe grupe i objedinjeni pod komandom Mackensenovom, Austro-Nemci i Bugari nastupaju ka Bukureštu, i 30. novembra, dok oni nastupajući sa severa i jugo istoka prelaze reku Argesch, njihove ostale kolone prešav Karpate preko prelaza Crvena Kula (Kraft von Delmensingen) nastupaju na Pitesti i preko Predeala (von Morgen) na Ploesti i dalje na Bukurešt; general Averescu potpomognut Rusima organizuje odbranu Argescha pred Bukurештom i u nameri da izvrši proboj odbacivši Mackensena na Dunav i desno nemačko krilo na Karpate vodi krvavu borbu od 1. do 5. decembra no bez uspeha, te s obzirom na opasnost, koja preti desnom boku i pozadini biva prinuđen, da se brzo povuče ka Rimniku Sarat, gde biva prihvaćen jačim ruskim silama, te uspeva da se prikupi i reorganizuje. Padom Braile i Focšana kao i Dobrudže do Dunava završena je i ova operacija; rusko-rumunski front se izravnjuje preko linije Dorna Vatra, iza Putne i Sereta, Galatza i Dunavom do mora.

I ako je izgubila preko 200 000 ljudi i velika skladišta hrane, spreme i petrolejske izvore, ipak je Rumunija spasla vojsku od 450 000 ljudi. U ovo vreme spada obrazovanje Solunskog fronta i zauzimanje Bitolja. 5. novembra 1916 Nemačka objavljuje samostalnost Poljske, no nade, da će time dobiti mnogo više pomoći od Poljaka izjaloviše se. 25. novembra umire Franz Joseph i na presto dolazi Karlo a sa njime i partija pomirljivosti. 1. februara 1917. god. Nemci uvode neograničenu podvodnu vojnu, na što Amerika reagira prekidom diplomatskih odnosa a 6. aprila 1917. god. objavljuje i rat. U Rusiji izbi revolucija od 9.—15. marta, Car se odriče prestola, Knez Lvov obrazuje vladu.

Saveznička prolećna ofanziva 1917. god.

Osećajući da Saveznici vrše pripreme za napad velikoga stila, i smatrajući situaciju svojih trupa vrlo teškom, naročito zbog i suviše ispadnih uglova prema Lille-u i od Arras-a preko Montdidier-a južnije Noyon-a, Château Thierry-a i Reims-a, Hindenburg, da bi skratio front za 40 km naredjuje u polovini marta 1917. god. povlačenje na liniju Lille—Cambrai, La Fère, Reims no s tim, da se cela napuštajuća teritorija sa svima važnijim komunikacijama i objektima razori; sela i varoši i sve rastinje biše sravnjeni sa zemljom.

Da bi probili nemački front, pre nego što Nemci skinu svoje divizije sa ruskog fronta i prebace na zapad, Saveznici preduzimlju 9. aprila napad od Artois-a na Scarpe i to: I. engl. armija (Horne) severno i III. engl. armija (Alenby) južno, za što je prethodno bila izvršena artilerijska priprema iz 4 000 topova, kao i bombardovanje iz vazduha; ovom prilikom bi zauzeta linija do ispred Lensa, Acheville-a, Roeux-a, Cherisy-a i Bullecourt-a; južnije postavljena IV. engl. armija (Rawlinson) napada severno od Saint Quentin-a i neznatno napreduje; V. engl. armija (Gough) sadejstvovala je krilima susednim armijama; oko 5. maja borbe se stišavaju.

16. aprila napadoše Francuzi na Aisne i istočno od Reims-a, okolnosti što napadad nije izvršen jednovremeno, sa Englezima što je plan istog, pao u ruke Nemcima (još za vreme februarskih borbi nadjen kod jednog francuskog oficira) što je vodjen u terenu teškom i ispresecanom dolinama (prema Francuzima za čitavih što metara uzvišenom) doprinele su da ovaj napad nije mogao da dă velike rezultate i pored toga što je bio naročito pripreman i vodjen sa velikim silama. Raspored trupa: u prvoj liniji, na levom krilu, dve francuske armije i to: levo VI. armija (Mangin), i desno V. armija (Mazel), pozadi njih X. armija (Micheler) i još dalje I. armija (Fayolle) ukupno 52 divizije sa 1 400 000 ljudi, broj oruđja samo kod armija prve linije 1 800 topova 75 mm, 1 700 teških topova, 1 650 rovovskih oruđja i 200 tenkova; 24 milijona metaka za poljsku i 5 milijona metaka za tešku artileriju; napad je bio izvršen izmedju Soisson-a i Reims-a. Artilerijska priprema trajala je 10 dana, no posle prvog pešadijskog naleta uvidelo se je, da je protivnik bio jako utvrdjen, jer je i ako iza porušenih objekata dočekao napadne kolone mnogobrojnim mitraljezima (postavljenim gotovo otvoreno); IV. armija (Anthoine) sadejstvovala je napadajući Moronvilleur. Oko 20. maja ova prolećna ofanziva se stišava. Za vreme ove ofanzive, sem toga što je uklonjen upadni ugao kod Soisson-a, u terenu se gotovo nije dobilo ništa. Zbog nepostignutog cilja i ako se ima još 30 svežih neupotrebljenih divizija i ako Englezi predlažu dalje nastupanje, ipak Francuska Vlada i Parlamenat zahtevaju, da se ove krvave i teške operacije obustave i general Nivelle smeni; Vrhovnu Komandu preduzimlje Pétain. Gubitci francuski u aprilu iznosili su 96 000 ljudi, u maju 175 000 ljudi a krajem jula 256 000; zato vreme u pozadini fronta se usiljeno razvija defetizam i pacifizam a takodje i dezerterstvo. Pétain rešava da se sačekaju amerikanski kontingenti i da se poboljša stanje vojske; da bi protivnika što više slabio, naredjuje primenu sistema podvojenih napada; pošto je za vreme ovih bojeva uveo 90 divizija, neprijatelj je toliko bio iscrpljen, da je već bio doveden u kritično stanje.

Operacije u leto i jesen 1917. god.

Operacije kod Verdun-a (20.—26. avgusta).

Da bi zauzeli poslednje osmatračnice, koje su bile izgubljene u prošloj godini, preduzeli su Francuzi napad na liniju šuma Avocourt—Bezonvaux, napad vrši II. armija (Guillaumat), podpomognuta sa 600 baterija, od kojih 300 teških (2 200 topova); Nemci su imali 260 do 280 baterija. Vatra je bila strahovita, jer je prosečno na svakih 8 metara fronta dolazio po jedan top, na izvesnim sektorima je bilo više topdžija no pešaka; izbačeno je bilo za 10 dana 3 milijona zrna od 75 mm, jedan milijon teških, uračunavajući i 300 000 sa otrovnim gasovima, što čini 110 000 tona ukupno, 6 000 tona po km ili 6 tona po jednom metru fronta (kod Verdun-a i na Somme-i u prošloj godini nije nikad predjeno više od jedne tone po metru); vrednost utroška iznosi 700—800 milijona franaka. Za vreme ovih napada Francuzi uspeše, da povrate šumu des Fosses, Samogneux, Mort'Homme i Kotu 304.

U oktobru (23.—26.) X. armija (Maistre) podpomognuta vatrom od 1 850 topova na frontu od 20 km (što čini jedan top na 7 metara fronta) zauze For Malmaison i nekoliko manje važnijih tačaka.

Borbe u Flandriji (od juna do novembra). Podpomognuta sa I. armijom (Anthoine) engleska II. armija (Plumer) vrši 7. juna napad na frontu od 16 km na položaj Mesines—Wytschaete, kojim je protivnik do sada flankirao svaki napad od mora; 1 200 poljskih topova, 400 poljskih haubica i 800 teških topova, ukupno 2 400 topova (na 6,70 m po jedan top) obasipali su paklenom vatrom od 21. maja do 7. juna, neprijateljske položaje a zatim su bile zapaljene 20 minskih galerija; kojima su smišljeno i sistematski za dve godine, bili potkopani neprijateljski položaji. Strahovito je bilo dejstvo koje je učinila jednovremena eksplozija od preko 500 000 kila eksploziva; označeni položaji su zauzeti gotovo bez ikakvog otpora, jer je protivnik bio potpuno ošamućen i prenerażen.

Od 31. jula počinje druga bitka u Flandriji i traje preko 4 meseca. Za vreme njeno vrše Englezi sekundarne bojeve kod Arras-a (5. avgusta) i Lens-a (15. avgusta) a Francuzi kod Verdun-a (12. avgusta) i kod Lafatexeck-a (22. oktobra). Za vreme ovih borbi u Flandriji Saveznici (I. fr. i V. engl. armija) uspevaju da isprave ugao kod Ypres-a, zauzevši sve tri linije protivničkih okopa i to na prostoru od 30 km, pri čemu zarobiše preko 35 000 ljudi; i ako su Saveznici i sami pretrpeli velike gubitke, ipak je protivnik bio formalno izcrpljen, jer je morao da uvede u front oko 90 divizija (milijon ljudi) i to na frontu gde su Saveznici imali na svaka tri i po metra fronta po jedan top). Kako se krajem oktobra borbe na ovom frontu stišavaju, to Englezi preduzimlju ofanzivu na Cambrai (od 2. novembra do 6. decembra) na prostoru od 15 km (izmedju putova koji vode od Peronne-a i Bapaume-a za Cambrai), podpomognuti za 1 000 topova (od kojih 300 teških), 360 tenkova i preko 1 000 aeroplana. Tajna napada je bila tako sačuvana, da su Francuzi saznali za napad tek u oči dana napada; za svaki slučaj oni su odmah uputili generala Degoutte-a sa odredom od 4 divizije kod Peronne-a, da se nadje, bilo radi iskorišćavanja proboja, bilo radi podržavanja Engleza; posle vrlo brzog engleskog uspeha i zauzimanja položaja (po dubini za 8 km), Nemci preduzeše kontranapad i povratiše izgubljeni teren.

*

U ovo doba spada i jaka propaganda za mir, afera Bonnet-Rouge, Malvy, Bolo, d'Almereyda, Charles Humbert i Caillaux, obrazovanje vlade sa Clemenceau-om; po predlogu Lloyd George-a obrazuje se medjusaveznički ratni komitet u Versailles-u (Generali Foch, Wilson i Cadorna). Prekidaju Nemaca da pomoću socijalističke konferencije u Stockholmu (Scheidemann) sprovedu mir bez anexije i bez naknada ne uspe, a isto tako i intervencija za mir Pape Benedicta XV (u avgustu 1917. god.).

Italijanski front (1917. god.).

U oktobru 1917. god. ovaj front bio je posednut ovako: Na krajnjem desnom krilu u Karstu prema Istri (južno od Gorice) III. armija (Knez od Aoste) do nje, severno od Gorice, II. armija (Capello) u Dolomitima i u Cadori, IV. armija (Robilando) i u Trentinu I. armija (Pecori-Geraldi).

Nemci pak obrazuju XIV. armiju (Otto von Below) i grupa Krauss i postavljaju je na najslabiji deo italijanskog fronta: Plezzo—Caporetto—Tolmino; austro-nemački raspored na ovom frontu je sledeći: levo krilo Erzherzog

Eugen sa jednim rezervnim korpusom, grupama von Borojevića (I. i II. Isonzo-armija) i von Belowa; **centar i desno krilo** (von Hoetzendorf) imajući u Dolomitima i Cadore X. armiju (Krobatin) 20. korpus, XI. armiju (Scheuchenstuel) i grupu Erzherzog Petra Ferdinanda.

Blagodareći propagandi za mir i bratimljenu italijanskih i austro-nemačkih vojnika Austro-Nemci uspeše da saznaju sve pojedinosti fronta i 24. oktobra posle silne artilerijske pripreme i napada zagušljivim gasovima preduzeše snažnu ofanzivu; do 27. oktobra front je bio probijen i planinski prelazi sa obe strane Cividale zauzeti; dve brigade II. italijanske armije baciše oružje i sa uzvicima „spasavaj se ko može" povukoše u begstvo i ostali front; do Tagliamenta Austro-Nemci, nadirući na jugozapad, zarobiše 60 000 ljudi. General Cadorna naređuje povlačenje do Piave i tu obrazuje front podpomognut francusko-engleskim trupama (X. armija general Duchesne, docnije Maistre, sa 4 francuske divizije i general Plumer sa 6 engleskih divizija, oba pod komandom Fayolla); von Hoetzendorf, pošto je zauzeo Asiagio, pokušava da zauzme Grappu i Tombu, koje brane francusko-britanske trupe, no biva odbijen posle čega nastaje zatišje na ovom celom frontu. U ovim operacijama Italijani su izgubili oko 37 000 mrtvih, 91 000 ranjenih, 335 000 zarobljenih i 3 000 topova. Posle ovog poraza general Cadornu smenjuje Diaz.

Ruski front, juli 1917. god.

U proleće Kerenski postade Ministar Vojni i Brusilov kao glavni komandant naređuje ofanzivu i to sa VII. armijom napadom na Zlotu Lipu u pravcu Lavova, a VIII. armijom (Kornilov) na Halič i Kališ; obe armije uspešno kapreduju i zarobljavaju 36 000 ljudi. 15. jula Prinz Leopold Bavarski, podpomognut vatrom iz 136 baterija, napada u pravcu Tarnopolja; II. ruska armija odstupi i povuče za sobom i VII. i VIII. armiju; zaraženi boljševičkom agitacijom vojnici napuštaju front. Predaju bez borbe Stanislav, Tarnopolj i Kolomeju; u prisustvu Kaiserovom, nemačka vojska prelazi Seret. Erzherzog Josef preduzimlje ofanzivu u pravcu Černovica; Kerenski primiviši Predsedništvo Vlade od Lvova smenjuje Brusilova i odredjuje Kornilova za Vrhovnog zapovednika; i ako je cela Galicija i Bukovina pala Nemcima u ruke, ipak Kornilov uspeva, da zadrži protivnika na granicama Besarabije; Mackensenov napad krajem avgusta na pravcu Tecucio Focšani, uz sadejstvo rumunske vojske biva odbijen. Da bi najkraćim putem naterali Ruse da zaključe mir, Nemci koristeći razorno dejstvo boljševizma, preduzimlju napad sa VIII. armijom (von Hutier) na utvrđenu Rigu i prelazeći Dinu kod Uxhulla, opkoljavačim dejstvom, napadaju sa obeju obala Dine. Strahovita vatra iz 157 baterija i 550 minometa, koju su upotrebili Nemci samo na mestu prelaza na prostoru od svega četiri i po km rastroji sa svim već boljševiziranu odbranu Rige i ona se delimično povuče na severoistok ostavljajući varoš bez odbrane te u nju udje Kaiser sa svojim trupama 6. septembra 1917. god. Za ovim Nemci zauzeše Oesel, Moon i Dagoe, ostrva koja brane ovo važno pristanište.

Kornilov uvidjajući propast, koja preti zemlji i narodu, kreće sa vojskom na Petrograd, ali Kerenski u tom vremenu svemoćni diktator, proglašuje ga izdajnikom, i naređuje, da se zatvori. 7. novembra Lenin i Boljševici izvršavaju državni udar, uzimljujući vlast u svoje ruke, Kerenski bega iz zemlje, Boljševici nude mir, Ukrajina, Kurlandija i Finlandija se odvajaju od Rusije, proglašujući svoju nezavisnost. Boljševici potpisuju 15. decembra primirje, a 3. marta i sramni, kapitulacioni mir u Brest-Litovsku. Rumunija dovedena u tešku situaciju, nehtevši da se i dalje bori, imajući duboku i bogatu rusku pozadinu, ili da poput srpskog i čehoslovačkog dobrovoljačkog korpusa, prebaci vojsku na druge savezničke frontove, vrši kapitulaciju i potpisuje mir 5. marta, pri čemu izgubi Dobrudžu (u korist Bugarske), i sve prelaze na Karpatima (u korist Austro-Ugarske), izvrši razoružanje vojske i stavi na raspoloženje Austro-Nemcima svoje bogate petrolejske izvore kao i velike količine hrane.

12. juna 1917. god. abdicira grčki kralj Konstantin u korist mljadjeg sina Alexandra, 13. juna Venizelos obrazuje vladu i objavljuje rat centralnim silama, blokada grčke bi dignuta i grčka vojska bi upućena na Solunski front.

Nemačka ofanziva u proleće 1918. god.

Oslobodivši svoje mase sa ruskog fronta Nemačka namerava da zada glavni udar Saveznicima, pre nego što Amerika uspe da prebaci veće kontingente vojske u Evropu. Najosetljiviji deo zapadnog fronta je bila linija izmedju Arras-a i Saint Quentin-a, t. j., linija, koja deli Francuze od Engleza; probiti, taj deo fronta i odbaciti Engleze ka moru bio je zadatak, koji nemačka Vrhovna Komanda namerava da prevenstveno izvrši; 20. marta, u oči nemačke ofanzive saveznički front bio je ovako posednut: Na krajnjem levom krilu, od mora do blizu Ypres-a (35 km) **belgijska armija** (12 divizija); od više Ypres-a do spram Saint Gobaina (200 km), **engleska armija** sa 59 svojih i 2 portugalske divizije; odavde pa do švajcarske granice **francuska vojska** 99 divizija (530 km); ukupno dakle na celom frontu 172 divizije od kojih 111 u liniji, a 61 u rezervi.

Prema njima Nemci podeljeni na 4 grupe armija i to: **R. von Bayern**, na krajnjem desnom krilu, imajući kao udarnu grupu XVII. armiju (von Below) i II. armiju (von Marwitz); **Kronprinz Wilhelm** imajući na desnom krilo XVIII. armiju (von Hutier); **grupa armija von Gallwitz** (V. armija i armijski odred Mudra) i **grupa armija Herzog von Württemberg** (ukupno 150 divizija, od kojih 80 u rezervi).

Napad na Somme-u od 21. marta 1918. god.

Nemci su preduzeli napad na Somme-u sa fronta Cambrai—La Fère, u pravcu Amiens-a i to sa 40 divizija, u prvoj liniji protiv 21 divizije III. i V. engleske armije. Da bi jednovremeno moralno dejstvovali na javno mnenje u Parizu, gadju novo konstruisanim topovima, sa neverovatne daljine sa fronta la Fère—Laon (120 km) na sam Pariz (ovih topova bilo je svega 7, kalibra 350 mm sa dužinom cevi od 15,75); 23. marta jedna granata iz ovih topova pada u crkvu St. Gervais u Parizu i ubija masu sveta; Nemci uspeše da probiju front i zauzeše za nekoliko dana Bapaume, Combles, Nesles, Montdidier i Noyon. Francuzi dovukoše hitno iz rezerve III. armiju (Humbert) da podrži Engleze na Somme-i i da popuni prazan prostor, koji se pojavljuje prema Montdidier-u; generalu Fayolle-u, komandantu Grupe armija rezerve, bi naredjeno, da popuni prazninu, koja se pojavljuje izmedju francuske VI. i engleske V. armije; I. francuska armija (Debeney) dovučena iz Lotaringije produžuje levo krilo III. francuske armije. U ovom teškom momentu, javno mnenje u Engleskoj i Francuskoj jako je uzbudjeno; na sednici u Doullens-u, pod predsedništvom Clemenceau-a bi rešeno, da general Foch koordinira akcijem svih savezničkih trupa na francuskom frontu, a posle mesec dana na konferenciji u Bauvais-u on bi naznačen za direktora operacija na svima frontovima. Otpor koji sada bi organizovan uz pripomoć trupa iz rezerve primora protivnika da prekine napad na Amiens. Na ovaj način i ako protivnik probi front i zarobi preko 70 000 ljudi i 1000 topova, mnogobrojnu spremu, pedre u dubinu za 60 km i pridje bliže Parizu i Calais-u, ipak njegova ofanziva na ovom mestu bila je slomljena; neprijateljski napadi na Lassigny i Arras biše odbačeni slavnim borbama, koje su vodile grupa generala Pellé, I. i III. francuska armija, pod komandom generala Fayolle-a. Koliko je bilo veliko naprezanje u pogledu dobacivanja trupa i materijala, može se ceniti po faktu, da je samo na dan 31. marta u blizini Compiegna saobraćalo 180 vozova i 3 000 kamiona.

Ofanziva na Lys-u (9. aprila 1918. god.) preduzeta od IV. nemačke armije (Sixt von Arnim) i VI. nemačke armije (von Quast) sa ciljem da zauzmu visove Kemmel-a, koji dominiraju Flandrijom i primoraju Saveznike da napuste Ypres i Yser, bi i ako po cenu velikih gubitaka zadržana (Messines i Armentiers pri tome biše izgubljeni). Brzom intervenicijom Francuske pomoći bi situacija propravljena (na ovom mestu su bile postavljene iznurene engl. trupe i dve nedovoljno spremne portugalske divizije).

Protivnički napad na Amiens (24.—26. aprila) slabo je napredovao, jer bi papiran francuskim kontranapadom te i u prvim danima izgubljeni teren bi povraćen.

Za vreme ovih bojeva Saveznici su bili jako iscrpljeni, jer pored velikih gubitaka, neprijatelj je zarobio 125 000 ljudi i 1600 topova, no i sam protivnik se nije bolje osećao pošto nije uspeo ni po cenu strahovitih žrtava da stvori brešu izmedju Engleza i Francuza, i da izbije na more prema Calais-u.

Medjutim amerikanska vojska počela je da užurbano pristiže u Evropu jer u februaru stižu 48 000 ljudi, u aprilu 100 000 ljudi u maju 250 000 ljudi i dalje sve više.

Napad na Aisne (od 27. maja do 8. jula), izvršava grupa Kronprinza izmedju Reims-a i Noyon-a sa 42 divizije, podpomognuta sa 4 000 topova (4 puta više no što imadjahu Francuzi na tom sektoru); posle tri sata bombardovanja oni vrše snažan nalet i zauzimlju Chemin des Dames i Malmaison, prelaze preko Aisne-a, zauzimlju Fismes; u Parizu panika, kod saveznog javnog mnenja veliko uzbudjenje; V. francuska armija se postavlja prema Reims-u. I sami iznenadjeni ovolikim uspehom, Wilhelm, Hindenburg i Ludendorf rešavaju, da produže nastupanje do Marne i već 29. maja zauzimlju Soisson, a 30. maja stižu na Marnu kod Jaulgonne, zauzimlju i Château Thierry; X. francuska armija povučena sa fronta Arras—Doullens ubacuje se izmedju III. i VI. francuske armije; Nemci se trude da stvoreni džep što jače prošire i napadaju na celu liniju od Château Thierry do Oise; i ako se ovde bore gotovo jedan protivu trojice, ipak Francuzi uspevaju i pored najžešćih nemačkih napada, da održe šumu Viller Cotterêts. 8. juna nemačka ofanziva je bila potpuno zadržana, no i gubitci francuski bili su veliki (55 000 zarobljenih, i izgubljeno 650 topova, 2000 mitraljeza i nebrojeni magacini spreme i hrane), protivnik zauzeo teren do Marne i došao u blizinu samoga Pariza. Drži pod vatru železničku arteriju Pariz—Chalons, što u vezi sa prekinutim saobraćajem na liniji Pariz—Calais čini veliki minus u pogledu manevrovanje sa trupama i rezervama.

Da bi produžili svoj uspeh XVIII. nemačka armija (von Hutier) napada u pravcu Compiègne-a, ali general Fayolle upućuje generala Mangin-a sa 5 divizija, koje 11. juna udaraju u desni bok XVIII. nemačke armije i odbacuju je na nekoliko km; iznenadjeni ovim napadom Nemci uvidjaju da im je manevar proprao i odustaju od daljeg napada na Compiègne; napad VIII.

nemačke armije (vom Boehm), 12. juna na šumu Cotterêts i severnije od nje bi takodje odbijen.

Austrijska ofanziva na Pijavi (15. do 23. juna).

Da bi pritisli Italijane i u slučaju većeg uspeha primorali Saveznike da odvoje veći deo vojske za pomoć Italijanima, Austrijska Vrhovna Komanda preduzima napad na italijanski front; dovukavši sa ruskog fronta najbolje svoje trupe i tešku artileriju, general Borojević deli front: na krajnjem desnom krilu na Brenti postavlja XI. armiju (Scheuchenstuel) sa 20 divizija, do njega na Piavi VI. armiju (Erzherzog Josef) sa 8 divizija, dalje V. armiju (von Wuerm) sa 15 divizija na Piavi i IV. armiju u rezervi u Friolu. General Diaz podelio je front ovako: Na krajnjem levom krilu I. armija (Pecori-Giraldi) do nje, na platou Asiago, Englezi (Lord Calvan) i oko Brente Francuzi (Graziani); dalje IV. armija (Robilant) izmedju Brente i Piave na Grappi i Tombi; i na krajnjem desnom krilu na Piavi do mora III. armija (Knez od Aoste). Napad preduzet 15. juna posle jake artilerijske pripreme svuda bi odbijen a kraj mora, gde Austrijanci izvršiše prelaz prema Meolu, biše odbačeni sa velikim gubitcima: Italijani zarobiše 23 000 ljudi i 60 topova.

Druga bitka na Marni (15. juli do 4. avgust 1918. god.).

U ovo vreme se i francuska Vrhovna Komanda sprema da iskoristi nezgodan položaj nemačke grupe armija u džepu do Château Thierry i da napadne njene bekove. Prikupljene udarne sile (57 francuskih, 7 amerikanskih, 2 italijanske i 4 engleske divizije, ukupno 70), rasporedjuje ovako: na levo krilo od Soissona do Ourcq-a X. armija (Mangin), koji je primio ovu armiju od Maistra, jer je ovaj primio Grupu armija centra od Franchet d'Espérey-a (upućenog da smeni Guillaumat-a na Solunskom frontu); VI. armija (Degoutte) od Ourcq do Château Thierry i IX. armija (de Mitry) se postavlja južno od Marne, stim da prema potrebi bude ubačena izmedju IV. i V. ili V. i VI. armije; IV. armija (Gouraud) na frontu desno od Reims-a.

Nemci pak u želji, da što pre izadju iz nezgodne situacije, preduzimlju 15. jula (posle mesec dana) snažnu artilerijsku vatru sa svima mogućim kalibrima; Pariz uzbudjeno sluša strahovitu grmljavinu ove sudbonosne bitke. Nemački pontoniri, proizvodeći veštačke dimove i pod gustom maglom podigoše mostove na Marni na prostoru od 20 km (izmedju Glanda i Mareuil le Port-a).

Napad istočno od Reims-a, odbi IV. armija nanevši protivniku velike gubitke. Pod zaštitom vatre iz 500 baterija Nemci prelaze Marnu zapadno od Reims-a i zauzimlju teren po dubini za 5 km; naginjući stalno u pravcu prema Epernay-u. No i ovde dalje nastupanje bi slomljeno; situacija prebačenih 10 nemačkih divizija preko Marne postade kritična, jer bez podrške artilerije, bez uredjenog transporta municije (mostove neprestano rusi francuska artilerija) one su primorane da se povuku i Ludendorf uvidjajući neuspeh, rešava da sada napadne u Flandriji na Engleze, u kom cilju naredjuje da se divizije iz druge linije prebacuju za Flandriju a takodje i teška artilerija. No u ovom momentu Foch ceni da je sudbonosni čas kucnuo i naredjuje kontra ofanzivu; V. armiju (Berthelot) i IX. armiju (de Mitry) stavlja kod komandu generala Maistre-a, a VI. armiju (Degoutte) i X. armiju (Mangin) pod komandu Fayolla.

18. jula izjurta krenu X. armija (Mangin) u napad predvodjena sa mnogobrojnim tenkovima i bez artilerijske pripreme, pri čemu u svom prvom naletu probija front od 7 km udarajući u bok nemačke vojske; VI. armija (Degoutte) nastupa u produženje X. armije; boj se razvija i na frontu IX. i V. armije, neprijatelj obuhvaćen sa tri strane brani se očajno; da bi spasao i sebe i svoju spremu, Kronprinz vraća posłate divizije i traži nove. 30. jula X. armija zauzimlje Soisson, 4. avgusta neprijatelj bi potpuno prebačen preko reke Vesles na početni front od 15. jula, pri čemu bi zarobljeno 35 000 ljudi i 800 topova.

Saveznička ofanziva (od 8. avgusta do 15. septembra).

Foch rešava, da prvenstveno oslobodi železničku liniju Paris—Amiens, Paris—Avricourt i rudnu oblast Briay—Béthume.

U tom cilju on naredjuje, da IV. engleska armija (Rawlinson), I. francuska armija (Debeney) i III. francuska armija (Humbert) napadnu na protivnika na prostoru izmedju Albert-a i Oise. Za vreme od 8. do 15. avgusta ove armije uspeše da zauzmu Montdidier, i odbace Nemce na liniju Bray—Lassigny; na ovaj način železnička linija Paris—Amiens bi oslobodjena. Blagodareći pritisku na oba protivnička krila i to: X.-om francuskom armijom (Mangin), i I.-om (Horne) i III.-om (Byng) engleskom armijom, neprijatelj bi prinudjen u borbama od 17. do 29. avgusta, da se povuče na liniju Croisilles, Bapaume, Peronne, Somme-u i Canal du Nord; produženim i sistematskim napadima od 30. avgusta do 6. septembra general Mangin uspeva da prodre do St. Gobain-a i Hindenburg-ove linije (iz 1917. god.). Engleska armija na drugom krilu novom ofanzivom na Qeant prinudjuje protivnika, koji se boji obuhvata, da se povuče (8. sept.) celim frontom na Hindenburg-ovu liniju.

Na severu na Lys-u, neprijatelj da bi skratio front povlači se iz džepa Bailleul-a i na taj način se oslobodjava ugljeni bazen Briay—Béthune.

U ovim operacijama od 8. avgusta do 8. septembra je zarobljeno 150 000 ljudi, od kojih 3000 oficira, 2000 topova i 13 000 mitraljeza.

Od postavljenog zadatka ostade još da se ukloni džep kod Saint Mihiel-a i time oslobodi linija Paris—Avricourt.

Saint Mihiel. Na ovom frontu nalazila se je I. amerikanska armija (Pershing) sa 14 divizija i jednim francuskim korpusom; ova grupa imala je 250 baterija od kojih 150 teških (ukupno 2900 topova), 275 tenkova i mnogobrojnu vazdušnu eskadrilu. U borbama od 12. do 15. septembra oni uspevaju, da zauzmu i Saint Mihiel i uklone džep; na ovaj način bi oslobodjena i železnička linija Paris—Avricourt, koja je godinama bila zarobljena.

Austrijska nota za mir.

Osećajući svoj brzi svršetak i nemoć da dalje ratuje, Austrija objavljuje na sam dan proboja solunskog fronta (14. septembra 1918. god.) apel svima zaračenim državama da pristupe medjusobnom sporazumu radi zaključenja mira — što Saveznici odbiše.

Borbe sa Turcima.

Kao što smo ranije rekli Turska je objavila rat 3. novembra 1914. god. Glavni zapovednik turske vojske je Enver Paša, a turske flote nemački admiral Souchon. Turska je imala za zadatak da spreči vezu Rusije sa Saveznicima preko Dardanela i da štiti svoju teritoriju. Sultanova i Seih Ul Islamova proklamacija Muhamedancima za borbu protivu Saveznika ne dade nikakve rezultate. Turska vojska bi podeljena na dva fronta i to: na Kavkaski i Suezki. 12. novembra 1914. god. Rusi prodrešе do Köprikoi-a ali napadnuti daleko jačim silama (III. turskom armijom) moradoše se povući, pri čemu Turci predjoše granicu i predreše do Karsa; kako u tome Rusima pristigoše nova pojačanja to oni pctukoše III. tursku armiju do noge (4. januara 1915. god.), napad IV. turske armije protiv Suezkog kanala Englezi takodje uspešno odbiše; uskoro zatim Rusi prodreše i posedoše severo zapadnu Persiju. Da bi naneli Turcima znatan udar Englezi iskrcavaju jednu diviziju (General Wilson) u Persijski Zaliv kod Koviet-a, tuku Turke i zauzimlju Bassor-u (22. novembra 1914. god.); jednovremeno sa ovim oni obrazuju samostalnu Kraljevinu Arabiju kod upravom Cherif-a od Meke. 1915. god. teža operacija leži u Mesopotamiji, jer u januaru Englezi iskrcavaju nove trupe pod generalom Townshend-om i produžavaju napad od Bassor-e na Bagdad, no ovaj odred bi napadnut kod Ctesiphon-a (22. novembra 1915) od 2 turska korpusa, kojim komanduje pukovnik Nuredin (a docnije von der Goltz Paša) i Englezi, u momentu, kada Turci potpuno iscrpljeni preduzimlju mere za povlačenje, povukoše se na Kut-el-Amara; ovde budu cernirani od Turaka, koji preduzeše gonjenje i kako poslana vojska da ih oslobodi i suviše dočkan dodje, oni biše prinudjeni na kapitulaciju (29. aprila 1916. god.), t. j. na 10 dana, po smrtu v. d. Goltz-Paše, komandanta opsade, koji umre od pegavca.

Kada Nikolaj Nikolajević preduze kavkaski front u jesen 1915. god., Turci su bili primorani da se povuku iz Azerbeidžan-a; Rusi zauzeše zatim Teheran (a Turci u oktobru 1915. god., Hamadan). U početku 1916. god. napadaju Rusi na Jermensku i zauzimlju 16. februara Erzerum; 19. februara Musch, 18. aprila Trapezunt; Turci potučeni, i ako debiše pojačanja sa evropskog vojišta, gube i Ersindžan (u julu 1916. god.); rusko nastupanje pod Baratovom, koji dostiže liniju Chanikin prema Tigru, oni ipak uspeše da zadrže.

Na Suezkom kanalu držali su se Turci do kraja 1916. god. kada ih engleska ofanziva (Archibald Murray, načelnik štaba britanske vojske na francuskom frontu) odbaci na liniju El-Arisch—El-Akaba. Posle revolucije marta 1917. god. oni prebacuju vojsku na rumunski i galicijski front. Na Tigru i u Palestini Englezi pod generalom Maude-om preduzimlju napade i primoravaju Turke, da se povuku iz Kut-el-Aamara na Bagdad, no energično gonjeni od Engleza napuštaju i sam Bagdad u koji ulaze engleske trupe u martu 1917. god.; Turci prinudjeni napuštaju persijsku granicu i povlače svoje trupe u Mesopotamiju na liniju Hit—Tekrit—Revandus. General von Falkenhayn, koji komanduje nemačkom armijskom grupom F (Yildirim) pokuša da oslobodi Bagdad ali bez uspeha. Englezi u ovo doba nastupaju u Palestinu i prete pezadini Mesopotamijskog fronta; Turci nameravaju da napadnu na Egipat, ali general Allenby (ranije komandant III. engleske armije na Francuskom frontu) već raspolaže sa vojskom od 200 000 ljudi i potpomognut flotom, koristeći železničku liniju Port Said—El-Arisch (koju Englezi ubrzanim tempom pretvoriše u normalnu) zauze 7. novembra 1917. god. Gaz-u a 17. novembra Jaffu i nastupi dalje ka Jerusalimu, koji zauze 9. decembra 1917. god.; Turci se povukoše na liniju Arsif—El-Salt, gde se dobro utvrdiše; u ovo vreme Enver Paša prebacuje trupe na Kavkaski front i kada uskoro zatim (19. septembra 1918. god.). Englezi preduzeše ofanzivu, Turski front na Jordanu (kojime sada komanduje Liman von Sanders) bi probijen i tursko-nemačke trupe potpuno potučene povukoše se na sever. Englezi zauzimlju 1. oktobra Damask, do ovog doba Bugarska je već bila potpisala primirje (29. septembra), Austro-Ugarska, potpuno iscrpljena tražila da se rat što pre završi, a Nemačka Vrhovna

Komanda zahtevala od Državnog Kancelara, da se mir što pre zaključi, DržavniKancelarMax von Baden (koji je obrazovao čisto demokratsku Vladu, uputio 5. oktobra Wilson-u predlog za mir, koji su jednovremeno potpisale i Austrija i Turska. 5. oktobra Englezi zauzimlju Beyrout a 26. Alepo i Aleksandretu; potpuno rastrojeni i potučeni Turci su prinudjeni da zaključe primirje a njihove trupe u Arabiji, Siriji, Mesopotamiji i kod Mozula da polože oružje.

Proboj Hindenburgove linije (26. septembra—15. oktobra 1918. god.).

Znajući da se ne može dugo zadržati ni na Hindenburg-ovoj liniji, nemačka Vrhovna Komanda je naredila, da se velike mase materijala postepeno evakuišu za Nemačku, da se pripreme sve potrebe za rušenje putova, mostova, železnica i ugljenih majdana, da se pozadi desnog krila izradi nova prihvatna utvrdjena linija (Hermannova) i dalje za njom još jedna prihvatna linija (Antwerpen—Maass).

Da bi Nemcima naneo odsudni udar i sprečio ih u daljem utvrdjivanju prihvatnih položaja saveznički Vrhovni Komandant (Foch) predvidja tri operacije: Prva, u Champagne-i i po obadvema stranama Argonne-a upravljena na Mézières, pri čemu Francusko desno krilo nastupa izmedju Argonne-a i Suippe, a Amerikanci izmedju Meuse i Argonne-a, ovom bi operacijom imala da se probije Brunhild-Hundingova-linija i rascepi nemački front na obe strane Ardene-a; ova operacija ima da otpočene 26. septembra;

Druga, sa Centralnom grupom napada na prostor Cambrai—Saint Quentin, sa sadatkom da zauzme Hindenburg-ovu liniju; nju imaju da izvrše I. engl. armija (Horne); III. engl. armija (Byng); IV. engl. armija (Rawlinson) i I. fr. armija (Debeney); francuski centar (X. armija, Mangin i V. armija, Berthelot) ima da prebaci protivnika preko Aisne-a; ova operacija ima da otpočne 27. septembra i

Treća operacija sa krajnjim levim krilom (u Flandriji), koje čine Belgijska vojska (Kralj Albert, Načelnik štaba Degoutte) VI. fr. armija i II. engl. armija (Plumer) imaju za zadatak da odbace nemačko desno krilo i eksploatišu uspeh u pravcu na Brugges, Thielt i Gand; ova operacija imala je da otpočne 28. septembra.

I od 26. septembra do 13. oktobra Saveznici uspevaju da na celoj dužini od Verdun-a pa do mora, osvoje protivničku utvrdjenu Hindenburg-ovu liniju, zauzevši na jugu do linije: Vouziers, Attigny, Laon (bi oslobodjen) La Fère, ispred le Cateau (oslobodjavući St. Quentin i Cambrai) Arleux, pa iza, Lens-a i Armentièrs-a (koji biše takodje oslobodjeni), zatim ispred Menina i iza Paschendale na Yser, iza Dixmude-a.

Od 13. do 20. oktobra, u daljem nastupanju levokrilne grupe na Bruxelles, centralne na Sambre-u i desnokrilne na Mezières dostiže se po gotovu svuda druga utvrdjena linija Hermann—Hunding—Brunhild-ova koja s malim ispravkama linije od 13. oktobra južnije od Cateau-a ide na Courtrai, Deynze (oslodjavajući La Fère, Douai, Lille, Thielt, Ostende i Brugges).

Proboj druge nemačke utvrdjenje linije (od 20. oktobra do 4. novembra).

19. oktobra Foch izdaje poslednju direktivu: **Flandrijska grupa** (Albert I) nastupa na Bruxelles sa desnim krilom na Lessines i Hal; **Engleska grupa** (Douglas Haig) nastupa izmedju Sambre i Schelde, stim da levo potpomaže Francusku vojsku a desno da nabaci protivnika na neprolazan teren u Ardenima; **Francuska vojska** levim krilom da potpomaže nastupanje Engleza a desno da nabaci protivnika na liniju Serre—Sission. V. i VI. armija sa **Amerikanskom vojskom**, da pošto levim krilom dospeju na visinu Mézières—Sedan-a dejstvuju na protivnika tako, da ga pocepaju i to V. armija u pravcu Château Porcien-a, a IV. fr. sa I. amer. armijom u pravcu Buzancy—Chesne-a. Generalu Pétain-u naredjuje, da pripremi ofanzivu po obadvema obalama Mosel-a, na Luxemburg i u Sarsku oblast.

Protivnik pokušava, da se zadrži na drugoj liniji, kako di dobio u vremenu, da spase što više materijala i utvrdi treću liniju, ali pod silnim pritiskom savezničke ofanzive i opštom katastrofom, koja snalazi sve frontove, on je prinudjen da se i dalje povlači.

Italijanska ofanziva (24. oktobra—4. novembra 1918. god.).

U ovo vreme na Italijanskom frontu bilo je 51 italijanska, 3 engleske, 2 francuske i 1 čehoslovačka, i jedna konjička divizija i 1 amerikanski puk. Front je bio podeljen u 3 grupe: na krajnjem desnom krilu na Piavi počinjujući od mora **III. armija** (Knez od Aoste), zatim centralna udarna grupa sa **X. armijom** (Englez Lord Calvan), levo od njega **VIII. ital. armija** (Caviglia) u oblasti Montella, sa pravcem nastupanja na Vittorio-Veneto; dalje od nje **XII. armija** (fr. general Graziani) izmedju Tombe i Montella sa pravcem nastupanje na Bellune, i na levom krilu od Grappa do Astica IV. i **VI. armija**; na krajnjem levom krilu **I. armija** izmedju Astica i Adige i **VII. armija** kod prelaza Tonale (ove poslednje sa pravcem nastupanja na Trente—Bozen).

Od 26. do 28. oktobra potpomognute sa 4750 topova ove armije vrše napad na ceo front (pri čemu XII. armija prva prelazi Piavu) i jašeći na ledjima protivničke demoralisane vojske oni ubrzo zauzimlju liniju Monticano—Vittorio Veneto—Feltre, zarobljavaju 80 000 Austrijanaca i 1600 topova. I u vremenu dok Saveznici proučavaju uslove mira, savezničke trupe na Italijanskom frontu, gone austrijske trupe, koje se povlače bez otpora i zauzimlju Rovereto, Trente, Udinu a cdred upućen morem poseda Trst i Lissu (takodje bez otpora); 3. novembra bi potpisano primirje u Padovi. Za vreme ovog bezotpornog nastupanja, Saveznicima padoše u ruke preko 400.000 vojnika, 10 000 oficira, 6850 topova i bezbrojna sprema.

Nemačka kapitulacija (7.—11. novembra 1918. god.)

Situacija za Nemačku bila je bezizlazna, Bugarska i Turska potučene položile oružje Austro-Ugarska potučena mobila za mir; Ugarska i Poljska proglašuju samostalnost; formiraju se Čehoslovačka i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kao nove samostalne države; sama Nemačka do 4. novembra prilikom povlačenja izgubila 250 000 ljudi, i 4000 topova; Ludendorf kao glavni krivac vojničke i političke nesreće smenjen (Groener); 5. novembra izbila revolucija sa pobunom flote u Kiel-u; situacija nalaže da se najenergičnije radi i zemlja spase katastrofe, te se već 7. novembra pojavljuju kod Handroye-a (s. i. od Capelle-a) na frontu IV. armije (Gouraud), nemački punomoćnici za zaključenje primirja, kojima Foch stavlja sledeće uslove:

1. prekid neprijateljstava u medjuvremenu od 6 sati po potpisu primirja; 2. napuštanje posednutih oblasti Belgije, Francuske, Elzasa, Lotaringije i Luxemburg-a u roku od 14 dana; 3. napuštanje leve obale Rhein-e u roku od 30 dana; dozvola za posedanje mostobrana (od 30 kilometara u prečniku) kod Mainz-a, Koblenza i Koeln-a; 4. sva vojna uredjenja da se predadu nepovredjena; životne namirnice za civilno naseljenje imaju da ostanu gde su; industrijska preduzeća se ne smeju štetiti; 5. imaju se predati Saveznicima 5000 lokomotiva, 150 000 vagona, 5000 automobila; 6. imaju se predati svi zarobljenici bez prava zamene; 7. Austro-Ugarsku, Rumuniju i Tursku da napuste nemačke trupe odmah; ranije Ruske Oblasti imaju se urediti prema nahodjenju Saveznika; 8. odricanje od Brest-Litovskog i Bukureškog mira; 9. napuštanje Istočne Afrike u roku od mesec dana; 10. novčane rekompenzacije i reparacije imaju se naknadno utvrditi; 11. imaju se predati 166 podvodnih ladja u roku od 14 dana; 12. imaju se internirati u saveznićkim pristaništima 10 linijskih ladja, 6 ubojnih krstarica, 8 lakih krstarica, 50 ladja rušilica, sve u roku od 7 dana; jednovremeno da se izvrši razoružanje svih brodova; 13. blokada ima da traje i dalje; 14. primirje ima da traje 35 dana, sa pravom produženja i pravom otkaza (48 časova), ako uslovi ne budu ispunjavani. Ima se odrediti jedna medjunarodna komisija za regulisanje pitanja o prekidu rata i zaključenju mira.

Odgovor je imao biti predat za 62 sata. Medjutim 8. novembra rezervne nemačke trupe u Muenchen-u proglašuju republiku; 9. novembra u Berlinu trupe odriču poslušnost; Kaiser i Kronprinz begaju u Hollandiju. Saveznici su i dalje nastupali i 10. novembra u oči nemačke kapitulacije general Gouraud ulazi u Sedan, Meuse je zauzeta do više Mézière-a; V. armija (Guillaumat (jer je Berthelot upućen za komandanta Dunavske armije u Rumuniju) dostigla liniju Charleville i Revin; III. armija (Humbert) preiao šumu Signy le Petit i stiže u Roeroy; I. armija (Debeney) prešla granicu u pravcu Chimay, IV. engl. armija (Rawlinson) iza šume Trelon, II. engl. armija (Byng) ušla u Maubeuge, I. engl. armija (Horne) zajedno sa generalisimom Douglas Haig-om stiže u Mons, i dalje Flandrijska grupa je već na liniji Ath-Gand. Na jugu pak na krajnjem desnom krilu sa nastrpljenem očekuje grupa armija Castelnau, da krene na Metz i Saar, da bi prekinula odstupnicu nemačke glavnine — no 11. novembra u 11 sati prepodne Nemci potpisaše kapitulaciju i Maršal Foch, Vrhovni Zapovednik svih savezničkih vojska pozdravlja sve trupe sledećim telegramom (od 12. novembra): „Oficiri, podoficiri i vojnici, savezničkih vojsaka, pošto ste odlučno zaustavili neprijatelja, vi ste ga sa jednom beskrajnjom energijom mesecima neumorno napadali. Vi ste izvojevali najveću bitku u istoriji i spasli najsveiiu stvar Slobodu Sveta. Budite gordi, jer ste okitili besmrtnom slavom vaše zastave; potomstvo će vam biti blagodarno."

Do ovog momenta a u medjuvremenu od 15. jula do 11. novembra Saveznici su dobili na zapadnom frontu oko 400 000 zarobljenika, 7 000 topova, 40 000 mitraljeza i mnogobrojnu drugu spremu, sem toga što su 600 000 Nemaca bili izbačeni iz stroja.

POMORSKA VOJNA.

Paralelno sa operacijama na kopnu vodjena je i vojna na vodi; blagodareći svojoj flotnoj nadmoćnosti, Savezniei su bili u stanju da osiguraju svoje medjusobne komunikacije, vezu sa kolonijama, trgovačke veza sa neutralnim državama, i da prebacuju na front ogromne količine sirovina za snabdevanje vojske i industrije; transportovanje i manevrovanje sa trupama po raznim frontovima, bilo radi pomoći, bilo radi iznenadnih napada, bilo je moguće blagodareći ovoj

nadmoćnorti; sem toga Saveznici su blokirali pristupe ka protivničkim obalama i na taj način ga otkinuli od njegovih kolonija kao od ostalog sveta.

Brzo prebacivanje dva milijona Amerikanaca, izvođenje Dardanelske ekspedicije, prebacivanje Srpske vojske na Krf, Bizertu i Solun, Engleske vojske u Egipat i Mesopotamiju, Ruske i Portugalske vojske na francuski front, kao i nepregledntih kontingenata franko-britanskih kolonijalnih trupa, kidanje neprijateljskih kablova i osvajanje njegovih kolonija su isključiva zasluga savezne flote.

Stanje flote u početku rata bilo je sledeće:

Vrsta ratnih ladja:	Engl.	Franc.	Rusija	Nem.	Austrija
oklopnjača dredenota	31	7	8—10	20	4
oklopnjača ostalih	30	18		20	9
oklopnih krstarica	34	22	6	9	3
ubojnih krstarica	11	—	—	7	—
krstarica zaštitnica, objavnica i dr.	62	22	?	16	6
modernih krstarica (lakih)	36	—	9	41	4
rušilica-torpednjača i kontra-torpednjača	314	88	311	177	25
običnih torpednjača	100	141		32	73
sumarena (podvodnih ladja)	98	69	29	42	14

Ovde nije uila Japanska flota, čije je dejstvo bilo usamljeno kao i Turska flota, koja je imala nekoliko starih oklopnjača, tri moderne krstarice i desetinu torpednjača. Engleskom flotom komandovao je admiral Jellicoé i ona je bila razmeštena kod Scapa Flow (severna obala Engleske) i u la Manche; Atlantskom flotom komandovao je Cradock; Francuskom sredizemno-morskom flotom Boué de Lapeyrère a Engleskom-Troubridge. Dve trećine Ruske flote bile su u Baltičkom, a jedna trećina u Crnom moru.

Nemačka flota pod admiralom Scheer-om nalazila se je u Kiel-u i Wilhelmshaven-u, sem toga dve krstarice u Sredizemnom moru, jedna eskadra (von Spee) u Kineskom moru kod Kiau-Tschau i Karolinskih ostrva, nekoliko krstarica prema Mexiku, Braziliji i Jstočnoj Africi. Austrijska flota jednim delom u Poli, a jednim u Kotorskom zalivu.

Operacije u 1914. god.

Odmah po objavi rata Engleska flota zatvara La Manche i ulaz u Atlantski okean; 28. avgusta admiral Beatty tuče Nemce kod Helgolanda, potopivši dve njihove krstarice; u oktobru dok se brigada marinaca bori u Dixmude, Saveznička flota pod komandom Engleza Hood-a sadejstvuje svojim velikim topovima. U Sredizemnom moru nemačke krstarice „Goeben" i „Breslau" povlače se u Dardanelle i ulaze u sastav turske flote. Austrijska flota je povučena u Poli i u Beci Kotorskoj; Engleska flota (Carden) bombarduje Dardanelle, gde joj se ubrzo pridružuje divizija francuskih krstarica (Guépratte). U Indijskom okeanu nalaze se dve nemačke krstarice, kod Antilla jedna, na jugu Atlantskog okeana jedna, i divizija von Spee u Tihom okeanu. Admiral Cradok sa tri oklopnjače starijeg sistema, prolazeći pored Cilske obale susreta se sa flotom von Spee-a kod Coronela 1. novembra; u nejednakoj borbi (jer Nemci imaju 5 krstarica novog tipa) 2 engleske oklopnjače biše izgubljene a jedna se spase; 5 nedelja docnije (8. decembra) kod Falklanda, admiral Sturdel tuče von Spee-a i topi 4 njegove krstarice, peta se spasava, no i ona u martu 1915. god. bi potopljena na zapadnoj Kineskoj obali.

Operacije u 1915. god.

U januaru se sukobljavaju kod Dogger-Bank-a u Severnom moru (između Engleske i Norveške) nem. divizija Hipper-a (4 krstarice) i engelska divizija Beatty (5 krstarica); izgubiši „Bluecher-a", Nemci se povukoše sa velikim povredama. Na Dardanellima (februar-mart) udružena Britansko-francuska flota (Carden i Guépratte) bombarduje ulazne forove; neuspevši da iste zauzme, ona se povuče sa znatnim gubitcima; uskoro za ovim britansko-francuski ekspedicioni kor (Hamilton) bi prevezen sa Lemnosa i podpomognut ojačanom flotom (Robeck), bi iskrcan na Galipoljskom poluostrvu, koje su Turci uz pripomoć Nemaca dotle bili jako, utvrdili. I ako saveznički sumareni prolaze kroz Mramorno more do Carigrada, ipak s obzirom na veliki otpor i gubitke kao i bezciljnost dalje akcije, od momenta ulaska Bugarske u rat i pada Srbije, Saveznici obustavljaju dalju borbu i prebacuju trupe sa Galipolja u Solun (kraj 1915. god.)

Ulaskom Italije u rat (maj 1915. god.) njena flota (Herzog od Abruzze) koncentrisana u Brindisi i Tarentu, preduzimlje obezbeđenje Jadranskog Mora i drži u šahu Austrijsku flotu. Krajem 1914. god. Nemačka preduzimlje podvodnu akciju protivu svih ladja, koje se nalaze u Saveznićkim vodama, bez obzira, da li iste pripadaju Saveznicima ili Neutralnim državama; Amerika protestvuje a Engleska reagira objavom da trgovinu sa Centralnim silama smatra kao kontrabandu; jedno za drugim krajem 1914. i u 1915. god. Nemci potopiše veliki broj (470) trgovačkih i putničkih ladja, medju kojima i parobrod „Admiral Ganteaume" sa 2500 belgijskih izbeglica i „Lusitaniju" društva Kunard na putu iz New-York-a blizu Engleske sa 1250 putnika; u maju se pojavljuju nemački sumareni i u Sredizemnom moru. Saveznici organizuju specijalne patrolne eskadrile, koje se podpomognute sa hidro-avijonima i aparatima za osluškivanje podvodnog saobraćaja kao i naročitim minskim zagradama, bore odlučno protiv ove podvodne nemani.

Operacije u 1916. god.

U početku 1916. god. udružena Italo-francuska flota prebacuje Srpsku vojsku iz San Giovanni di Medua, Drača i Valone na Krf i u Bisertu a od 16. aprila do 27. maja edtuda u Solun. Od 31. maja do 1. juna vodjena je kod Juetland-a u Skagerak-u najveća svetska pomorska bitka, izmedju Engleske-i Nemačke flote, u kojoj je učestovalo 64 oklopnjače, 50 krstarica i preko 170 rušilica i drugih manih ubojnih ladja. Engleskom prethodnicom komandovao je Beatty a glavninom Jellicoé, nemačkom prethodnicom von Hipper, a glavninom von Scheer; izgubivši 19 potopljenih i sa 17 jako oštećenih velikih kao i znatnim brojem izgubljenih i oštećenih manjih ladja, Nemci se povukoše na svoju bazu a Englezi i sami jako oštećeni, jer i oni imaju 14 potopljenih i 11 jako oštećenih ladja, ne preduzeše gonjenje, već se vratiše takodje na svoju bazu; od ovog doba Nemačka flota osećajući se slabijom nije se više nikako upuštala u odsudnij boj.

Kada Grci, čije je držanje prema Saveznicima bilo i suviše neprijateljsko, dozvoliše Bugarima da posednu Kavalu (avgusta 1916. god.), to Saveznici radi svoje zaštite poslaše flotu u Grčke vode i počeše da vode kontrolu nad grčkom poštom i telegrafima, i obezbedivši se od Grčke flote, vrše jednovremeno i izvesnu blokadu; kada Venizelos obrazova Privremenu Vladu, Saveznici staviše ultimatum Kralju Konstantinu i posedoše Atinu. Na dan isticanja ultimatuma (1. decembra Grčke trupe u Atini, mučki napadaju na Francuske marince, pri čemu mnogi pogibošе; boj se utiša kada Francuska eskadra otpoče da bombarduje Kraljevski Dvor; izazvani ovakvim držanjem Saveznici blokiraše Grčku i razoružaše njenu vojsku, što uskoro izazva i abdikaciju Kralja Konstantina. I u toku ove godine Nemci potopiše mnoge ladje a njihovi se sumareni počeše pojavljivati kako u Calais-u tako i po Engleskim pristaništima, kod Malte i Beyrut-a, duž Marokanske i Američke obale, pa čak i kod Azhangelska; nesigurnost na moru postade vrlo velika, mesečni gubitci u potopljenoj tonaži rastu neverovatnom brzinom.

Operacije u 1917. god.

Pod komandom nemačkog admirala Schmidt-a 11. do 13. oktobra Baltička flota od 10 dredenota i toliko isto krstarica, sa 50 transportnih brodova natovarenih trupama poseda ostrva Oesel i Dagoe (koja dominiraju ulaze u Riški i Finski zaliv; ruska flota gotovo bez ikakvog otpora povlači se Finskim zalivom za Petrograd; odmah po dolasku von Capella na čelo Nemačke marine, Nemci u januaru izveštavaju Ameriku, da će potapati sve ladje, koje se nadju u vodama engleskim, francuskim i italijanskim, na ovo Amerika objavljuje rat 6. aprila. Nemci preduzimlju neograničenu podmorsku vojnu i pored mnogobrojnih ostalih ladja oni potapaju od marta do juna 1917. god. i 7 engleskih sanitetskih brodova sa svima ranjenicima.

Savezno javno mnenje uzbudjeno traži, da se zlu stane na put, što dovede k sazivu Medjusaveznićke konferencije koja utvrdjuje sledeće mere: precizira linje cirkulacije brodova, patroliranje linija, sprovodjenje transportnih ladja, patroliranje u vazduhu aeroplanima i balonima vezanim za velike ladje, ogranizovanje eskadrila gonilica za uništenje neprijateljskih sumarena. Rezultati preduzetih mera pokazaše se u brzo i to veliki, jer 800 000 tona, koji su dotle mesečno potapani, svedoše se za nekoliko meseci na polovinu, sem toga bi uništeno zato vreme i 66 nemačkih sumarena.

Operacije u 1918. god.

U početku ove godine engleski admiral Weymiss, koji je smenio Jellicoé-a rešava da uništi nemačke sumarenske baze u Zeebrugge-u i Ostendi i pošto su pripremljena sva moderna sredstva i napad bio smišljeno i precizno organizovan, Engleska flota uspeva u vremenu izmedju 22. do 23. aprila da očisti od neprijateljskih sumarena Zeebrugge a izmedju 9. i 10. maja Ostende.

KOLONIJALNI RAT.

Togo, nemačku afričku koloniju zauzeše Englesko- francuske trupe od 7. do 28. avgusta 1914. god. gotovo bez ikakvog otpora.

Kamerun, koji je po prostanstvu gotovo tri puta veći nego Engleska bi zauzet od strane Saveznika od avgusta 1914. god. pa do februara 1916. god.; u njega prodreše sa severa jedna francuska kolona, sa istoka dve francuske kolone (General Aymerich), sa juga 2 francuske i sa zapada 1 engleska i 1 engleskofrancuska kolona; trupe su imale da se bore, ne samo sa protivnikom, koji je bio jak 2500 Nemaca i 6000 urodjenika, podpomognutih sa preko 40 armiranih utvrdjenja, već i sa veoma teškim klimatskim tropskim teškoćama, groznicama, bespuтnim predelima i neprehodnim šumama. Severna kolona posle četvoro mesečne opsade zauze Garoua-u. Desna istočna kolona krajem decembra 1914. god. zauze Bertoua-u i oko polovine juna pojavljuju se pred Yaoundé-om, gde

u ovo vreme stiže i susedna leva kolona; južna kolona u ovo vreme zauzela je Bitam i Akoafim, a zapadna Englesko-francuska kolona zauzimlje Duala, Baré-u i Ede-u i pojavljuju se takodje pred Yaoundé-om; Engleska kolona sjedinivši se sa severnom Francuskom kolonom kod Garoue, nastupila je sa njom takodje na Yaoundé. 1. januara 1916.god. Francuzi zauzimlju Yaoundé a ostatak nemačke posade se povuče u Spansku Guineu (gde biva razoružan); Kamerun bi potpuno zauzet oko polovine februara.

Nemačka Jugo-zapadna Afrika, koja je tri puta veće od Engleske, bi zauzeta u medjuvremenu od avgusta 1914. god. do 12. jula 1915. god. Burski general Botha, predsednik Južno-Afrikanskog Saveza, na čelu ekspedicionog engleskog kora, zauzimlje celu ovu koloniju i pod nazivom Bothaland prisajedinjuje je Južno-Afrikanskoj saveznoj državi, pri ovome biše zarobljeni burski generali De Wett i Bergen, koji pokušaše da dignu Transval i Orange radi kooperacije sa Nemcima.

Nemačka Istočna Afrika, koja je dva puta veća od Francuske, bi posednuta već krajem januara 1917. god.; u ovoj koloniji organizovane nemačke sile iznosile su preko 40 000 ljudi, od kojih 12% Nemaca, ostalo urodjenici; nemačkom odbranom komanduje von Lettow-Forbeck. Pod komandom engleskog generala Smuts-a, udružene kolone: 1 engleska (sa severa), 3 belgijske (sa zapada), 1 engleska i 1 savezno-afrikanska (sa jugo-zapada), 1 portugalska (sa juga) i flota (sa istoka) preduzeše oko 1. marta 1916. god. ofanzivu. Posle prelaza Kilimanjara (6000 m) opsade i zauzeća Tabore, prelaska jezera Tanganyke zauzeća Bismarckburga i sa mora Dar-es-Salam-a kolone se sve koncentrisaše prema Mahengé, kuda se behu povukle sve protivničke sile; u januaru bi zauzet i ovaj poslednji otporni pivo, a nemačke trupe se rasturiše u razne pravce, vodeći od tada pa do svršetka rata usamljenu gerilu.

Kiau-Tschau, ovu koloniju su Nemci uzeli od Kine (1897) pod najam za 99 godina; i ako po prostranstvu iznosi svega 500 kvklmtr. ipak s obzirom na njeno pristanište Tsing-Tau i mnogobrojne komunikacije, koje biše sprovedene za kratko vreme, ona je služila kao važna baza za nemačke flotne aspiracije na Krajnjem Istoku i ekonomnu eksploataciju severne Kine; 15. avgusta 1914. god. Japan zahteva da Nemačka napusti ovu koloniju, a kada ona to ne učini, Japan objavi rat i uputi tri svoje eskadre, koje u zajedinici sa jednom manjom engleskom eskadrom blokiraše pristanište i u njemu jedan deo nemačke flote von Spee-a, kao i jednu austrijsku krstaricu; 21. novembra iskrcaše se na kopno jedna i po japanska divizija i 1300 Engleza, i posedoše Tsing-Tau a uskoro zatim i celu koloniju.

Kolonije u Tihom okeanu: Nemačku Novu Guineé-u, Bismarck-ovo ostrvo i Salomon-arhipelag (u prostranstvu 250 km²) kao i dva ostrva Samoa posedoše Englezi, a Marshall, Carolinska i Marianska ostrva Japanci, u medjuvremenu od avgusta do oktobra 1914. god.

Ina ovaj način završi se veliki svetski rat 1914.—1918. god. u kome su svi učasnici podneli strahovite žrtve, jer Franzuska je izgubila 1 370 000 ljudi, što čini jedan čovek na svakih 27 ljudi, Nemačka 2 000 000 (1 na 35), Austro-Ugarska 1 000 000 (1 na 50), Rusija 2 500 000 (1 na 107), Engleska 870 000 (1 na 57), Italija 500 000 (1 na 78), Srbija 369 000 (1 na 13), Rumunija 200 000 (1 na 37), Amerika 114 000 (1 na 1000), Grčka 12 000 (1 na 310), Portugalija 9000 (1 na 600), Belgija 50 000 (1 auf 150), Bugarska 65 000 (1 na 75), Turska 325 000 (1 na 25), — svega je palo 12 miliona ljudi. Računajući i države čija statistika ovde nije ukazana, gubitci zbog slabijeg radjanja i uvećane smrtnosti za vreme rata iznose 28 miliona, ukupno dakle 40 miliona.

Epilog celoga rata dobio je završnu formu u Versailleskom Ugovoru potpisanom sa Nemačkom 28. juna 1919. god.; Saint Germainskom Ugovoru sa Austrijom (10. septembra 1919. god.); Neuillyskom Ugovoru sa Bugarskom (27. novembra 1919. god.); Trianonskom Ugovoru sa Ugarskom (4. juna 1920. god.) i Sèvreskom Ugovoru sa Turskom (10. avgusta 1920. god.).

K R A J

LA GUERRE MONDIALE 1914—1918

I. APERCU DES ÉVÉNEMENTS DEPUIS NOTRE ARRIVÉE EN EUROPE JUSQU'AUJOURD'HUI.

Nous Serbes, Croates et Slovènes, nous parlons de tout temps la même langue, nous sommes un même peuple avec trois noms.

Nous sommes une partie de la grande Nation Slave qui compte en tout 160 millions, et à laquelle appartiennent encore: les Russes (Grands, Petits et Blancs), les Tchèques, les Moraves, les Slovaques, les Serbes de la Lausitz (sup. et inf.), appelés Wendens, les Polonais, les Kassubans et les Bulgares. Fondus entre eux et complètement disparus sont les Polabes-serbes (appelés Sorbes), les Vilices, les Vélètes, les Ljutices et les Bodrices qui vivaient dans le nord de l'Allemagne, entre l'Elbe et l'Oder.

De tous les Slaves, il y a 125 millions d'orthodoxes (y compris aussi des Serbes), 30 millions de catholiques-romains (y compris tous les Croates et les Slovènes et un petit nombre de Serbes), 2 millions de protestants, et environ 1 million de mahométans (les Serbes musulmans de Bosnie et un petit nombre de Bulgares).

Notre origine est indo-européenne. Nous avons commencé à venir en Europe au Ier siècle après J. C., et déjà au IVme siècle, nous nous sommes établis dans les plaines sablonneuses, entre la Mer d'Azow et la Mer Noire et les Carpathes, sur les bords de l'Oder, de l'Elbe, du Dnjestre, dans la Calicie et la Pannonie.

Dans nos pays d'à présent, nous nous sommes établis à la fin du VIme siècle.

Il est intéressant de mentionner que dans le manuscrit de München (IXme siècle), il est écrit que les Serbes sont une nation grande et populeuse, et que d'après l'opinion générale, tous les Slaves auparavant se nommaient Serbes.

Notre peuple a les qualités suivantes qui lui sont innées: il est cordial, paisible, laborieux, intelligent, ambitieux, hospitalier et juste au plus haut degré. Il faut mentionner que l'historien goth Jordannes, et l'historien byzantin Prokopios (tous deux au VIme siècle) ont alors déjà écrit de nos aïeux, qu'ils n'ont pris ni terre, ni biens, ni impôts, ni tribut des peuples vaincus; en même temps on raconte qu'il ne régnait aucune harmonie entre les tribus; elles vivaient constamment en dissension et se battaient séparément.

Et grâce à nos qualités séparatives de jadis, il n'est pas étonnant que nos tribus puissantes, mais en désaccord, tombent sous le joug étranger, principalement:

Les Slovènes qui n'ont pas réussi à former leur propre Etat alors qu'ils étaient tombés sous le joug des Avares, puis des Francs, plus tard des Austro-Hongrois, des Turcs, des Français, et finalement de nouveau des Austro-Hongrois. De leurs souverains ils avaient reçu des libertés inconstantes dans leur administration indigène. Ces libertés leur avaient été données selon la nécessité et les circonstances. Jusqu'à la fin de la Guerre Mondiale, ils étaient sous la domination étrangère.

Les Croates, qui formaient au IXme siècle une principauté sous Trpimir, un royaume sous Tomislav au Xme siècle, tombent déjà à la fin du XIme siècle, après la mort de Zvonimir, sous la domination du roi de Hongrie, Koloman, grâce aux dissensions qui existaient entre les princes, et depuis ils partagèrent le sort des Slovènes, jusqu'à la fin de la Guerre Mondiale.

Les Serbes qui formaient déjà au Xme siècle leur principauté, ont eu leur époque la plus brillante du XIIme au XIVme siècle sous les Nemanjić, dont le tzar Dušan a été le plus puissant; il se fit couronner roi des Serbes, des Grecs, des Bulgares, des Albanais. Mais par les querelles de leurs princes, ils perdirent leur royaume, et après la bataille de Kosovo Polje, ils tombèrent sous le joug turc et y restèrent pendant cinq cents ans! Pendant ce temps d'esclavage, les Serbes qui étaient les héritiers de la culture romano-byzantine et en même le peuple le plus cultivé et le plus riche sur les Balkans, furent horriblement exploités sous le rapport économique et intellectuel. Les Turcs, hordes asiatiques sauvages et barbares, volèrent au peuple serbe tout, anéantirent les richesses nationales, assassinèrent les hommes les plus remarquables. De temps en temps il se mêlaient au peuple, enlevaient de force aux parents les enfants les mieux-portants et les plus forts; ils les envoyaient en Asie, où ils furent élevés dans l'esprit turc, et c'est avec eux qu'ils formèrent l'armée la plus redoutée, les Janissaires.

Pendant ce temps de terreur qui dura 500 ans, « Gusle » (sorte de balalaika), la poésie nationale, et la résistance héroique du Monténégro serbe toujours libre, ont conservé dans le peuple serbe l'espoir d'un temps meilleur.

Au printemps 1804, lorsque le tourment des horreurs et des actes de violence et de massacre des Janissaires et des Dachiés étrangla pour ainsi dire le peuple serbe, le génie du peuple, le commandant en chef Kara-Djordje, souleva une révolte qui ne fut étouffée qu'en 1813 avec beaucoup de sang. Mais au printemps 1815, une nouvelle révolte éclata sous Miloš le Grand. Tous les 10.000 soldats turcs qui devaient étouffer la révolte et tenir toute la contrée sous leur épée, furent anéantis par la Légion jatagane des Hajducks monténégrins, venus au secours de leurs frères. Ces exploits réveillèrent de nouveau la confiance dans le succès et la force des armes serbes, et la révolution, comme un ouragan, s'empare du peuple si tourmenté, et par les derniers massacres si exaspéré.

Du temps de Miloš, tous les Turcs quittèrent les villages de la Serbie et s'établirent dans les villes; du temps de Mihailo, ils quittèrent toutes les villes, même Becgrad (1867). Sous Milan les districts de Niški, Pirotski, Leskovački et Vranjski (1878) furent libérés, et en 1882 on proclama la royauté. Sous le règne de Petar le Grand, le Libérateur, et sous le commandement de son fils Aleksandar, les Serbes libèrent l'Ancienne Serbie et la Macédonie (1912), battent les Bulgares (1913), et dans la grande Guerre Mondiale (1914 à 1918), avec le secours enthousiaste et fraternel des Croates et des Slovènes, ils accomplissent la grande œuvre de la libération et l'union de notre peuple de trois noms, en fondant le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes dans lequel, sur une étendue de 250.000 km.², habitent 13 millions d'hommes.

Dans le livre: « Länder und Völkerkunde Jugoslaviens », dans lequel le Dr. Alexandre Szana s'occupe de notre peuple et de notre pays, il dit entre autre ce qui suit:

« Une volonté opiniâtre, de fer, un désir impétueux et inflexible pour la liberté, un brûlant amour pour sa propre tribu, une confiance sans borne dans sa propre force, un caractère honnête et démocratique qui ne souffrait l'absolutisme d'aucun souverain et d'aucune classe, telles étaient les vertus qui, malgré toutes les oppressions, toutes les intrigues, les trahisons, ont fondé la nouvelle puissance sur les Balkans, une véritable puissance au point de vue économique et politique, qui est encore appelée à jouer un grand rôle dans la vie de l'Europe.

Que Dieu donne que notre peuple, qui après tant de sanglants efforts et beaucoup d'épreuves a atteint, à peu d'exceptions près, son idéal ethnographique d'origine, puisse regagner, pendant un nombre de paisibles années, tout ce qu'il a perdu, et atteindre son idéal au point de vue économique, intellectuel et scientifique, pour devenir véritablement un membre honorable parmi les Etats européens.

II. LA POLITIQUE EUROPÉENNE ET LA QUESTION SLAVE.

La question de la guerre européenne était comme l'épée de Damoclès suspendue au-dessus de la tête de l'Europe.

La libération des Slaves du centre et du sud du joug germanique était un problème qui devenait plus aigu, à mesure que la culture et la civilisation de l'Europe faisaient des progrès, et que les rapports entre les peuples européens devenaient plus vifs.

Et quoique les Slaves du centre et du sud, grâce à leur caractère paisible et leur séparatisme caractéristique, aient perdu l'indépendance dans le passé lointain et soient tombés sous le joug germanique, la question de leur libération a toujours été ajournée, parce que le fantôme du panslavisme et du néoslavisme a été partout perfidement propagé, et c'est à cause de cela que les nations européennes pouvaient regarder, au préjudice de la culture et de la civilisation, la conscience tranquille, comme ces peuples étouffaient et se noyaient dans la grande mer germanique. Seulement grâce à leur force de résistance naturelle, le procès d'assimilation n'a marché que très lentement, et seulement après plusieurs siècles, nous avons vu que les Germains ont réussi à engloutir complètement quelques-unes de nos petites tribus, comme les Serbes-Polabes, et partiellement les Serbes de la Lausitz (sup. et inf.).

C'est compréhensible que la nécessité d'un développement libre et intellectuel était devenu irrésistible chez les peuples slaves à une époque où des tribus sauvages d'Afrique se révoltent et se battent pour leur indépendance.

Un si long esclavage des Slaves au cœur de l'Europe civilisée et intellectuelle, ne pouvait être possible que grâce aux contrastes et aux rapports politiques opposés des puissances européennes, qui craignaient de déranger l'équilibre et la paix de l'Europe par la résolution de ce problème, et autant qu'il

était possible, elles ont éludé cette question, terrifiées par la guerre qu'on prévoyait forte et sanglante, et qui devait former une carte géographique toute nouvelle de l'Europe.

Mais l'histoire suit son cours dans les solutions de toutes les questions, de même dans celle-ci. Les Germains qui, dans le passé, ont posé cette question, et qui, par la conquête et l'assujettissement des pays et des peuples slaves l'ont occasionnée, ont eux-mêmes contribué à la résoudre, mais naturellement à leur détriment, car leur conquête leur a été, de la même manière, arrachée de force.

Après les guerres victorieuses de 1864 contre le Danemark, de 1866 contre l'Autriche et de 1870 à 1871 contre la France, l'Allemagne a atteint son Union nationale. En même temps, avec sa dernière victoire par des agissements injustes contre la France vaincue (en s'appropriant l'Alsace et la Lorraine, avec Metz et Strasbourg, en prenant une contribution de 5 milliards de francs, en faisant traverser Paris par 30.000 hommes, en proclamant l'Union de l'Allemagne dans le château de Versailles, près Paris), l'Allemagne a créé des relations insupportables avec sa voisine de l'Ouest qui, depuis ce temps, n'était animée que d'une pensée: la revanche, et cette pensée était complètement justifiée.

L'Allemagne, de son côté, a mis tous ses efforts pour développer les forces militaires, économiques, politiques, industrielles, auxquelles ont contribué avant tout, de bonnes réformes et les organisations dans l'administration et des lois sociales. En peu de temps les résultats en ont été brillants. L'Armée, et principalement la Flotte qui n'a été créée qu'en 1897, atteignit le maximum de sa force et de sa préparation technique. En ce qui concerne la politique, l'Allemagne joue un des principaux rôles, de même dans l'excédent de l'industrie et même dans le surcroit de la race. Avec une tactique commerciale bien étudiée, elle a conquis le marché du monde au désavantage des autres Etats. Tout cela est la conséquence de son étendue territoriale qui convient à l'établissement de l'excédent de la population ainsi qu'à l'acquisition des matières premières nécessaires à l'industrie. Par une politique coloniale bien étudiée, par l'envoi de différentes missions commerciales privées, par des sociétés subventionées par l'Etat, par de nouveaux colons allemands qui ont été continuellement renforcés, elle a commencé à fonder en 1884 différentes colonies: Togo, Kameroun, la Nouvelle Guinée allemande, l'Afrique orientale allemande, l'Afrique occidentale allemande; après quelques années, elle s'y est établie solidement pour protéger ses sujets et a pris tous ces territoires sous son administration.

En 1897 l'Allemagne prend Kiau Tschau, en 1899 le prince Bülow déclare publiquement que dans le cas de nouveaux partages territoriaux, l'Allemagne doit recevoir sa part, et la même année elle reçoit la plus grande partie de l'Ile de Samoa. En 1905, lorsque la crise de Maroc se produit, l'Empereur témoigne à Tanger sa sympathie pour le sultan, et à la conférence d'Algésiras 1906, il défend ses droits. En 1911, lorsque la France occupe Fez, l'Allemagne fait une démonstration avec un vaisseau de guerre devant Agadir, et elle réussit à faire signer le traité de Maroc et de Congo. Comme compensation pour l'occupation du Maroc par les Français, elle reçoit une partie du Congo français qui fut incorporée à Cameroun.

Grâce à sa politique coloniale, l'Allemagne a réussi après une trentaine d'années, c'est-à-dire jusqu'au commencement de la Guerre Mondiale, à posséder des colonies qui ont eu presque 3 millions de kilmtr. car. et 15½ millions d'habitants. Naturellement, à la fin de la Guerre, elle les a toutes perdues.

En même temps l'Allemagne aide l'Autriche dans sa politique d'expansion en considérant cette dernière comme une succursale de sa politique de l'Orient. Grâce aux relations de parenté avec la Cour de la Russie et à la puissante influence de ses gens qu'elle a su placer adroitement aux plus hauts postes de l'Administration russe, elle a su, presque toujours, désintéresser la Russie pour la cause des peuples slaves assujettis. Avec l'aide des relations de parenté et de race avec la famille royale roumaine, bulgare, grecque et aussi avec le souverain d'Albanie, elle désire ardemment l'isolation de la Serbie pour aider l'Autriche à la détruire sous le rapport économique et politique. C'est pour cette raison que l'Autriche emploie de grandes sommes pour la propagande contre la Serbie, pour pouvoir, à la première occasion, envahir et occuper, sans aucune complication, ce pays compromis et maintenant abandonné de tous. Pour se garantir une issue sur Salonique et la Mer Méditerranée, elle aide à l'Autriche à signer un traité avec la Turquie pour la jonction aux chemins de fer de la Bosnie par une voie ferrée étroite qui les liera par Mittrovica et Skoplje avec Salonique, et en même temps elle exécute en Bosnie une colonisation bien étudiée. En même temps pour pouvoir exécuter dans un moment convenable une pression sur l'Angleterre, elle ouvre et entretient des relations toujours plus étroites avec la Turquie, réorganise son armée (Mission von der Goltz, L. v. Sanders 1913), reçoit la concession de la ligne de chemin de fer Bagdad—Golfe de Perse, beaucoup d'autres exploitations industrielles économiques dans la Turquie d'Asie. En outre l'Allemagne réussit à décider la Turquie à l'annexion à l'Autriche de la Bosnie et de la Herzégovine pour une somme de 54 millions de couronnes.

De cette façon, l'Allemagne, avec sa succursale l'Autriche, atteint le point culminant de sa puissance. En même temps, elle menace ses grands voisins, et malgré l'antagonisme de ses intérêts opposés, elle les pousse à signer un traité contre elle, car la France ne pouvait oublier l'Alsace et la Loraine, et de plus, dans la question du Maroc, elle se voit de plus en plus menacée, prévoyant un combat difficile pour la conquête du Marché du Monde, et menacée au même temps par l'agrandissement de la puissance militaire allemande. Elle voit le continuel accroissement et l'agrandissement des Lignes de Chemin de fer vers le Luxembourg et la Belgique, sent tout le poids de sa position. En hâte elle entreprend les préparatifs nécessaires, et pour augmenter les contingents militaires, introduit le service de trois ans, ce qui pèse fort sur ses finances.

L'Angleterre voit sa propre flotte menacée dans son hégémonie par l'agrandissement de la flotte allemande, par l'exécution du Canal de Kiel, par l'élargissement des constructions des ports ainsi que par l'intention offensive. Outre cela, la colonisation allemande dans l'Afrique sud-est est un danger continuel pour l'exécution projetée de la Ligne de chemin de fer directe du Cap, le point le plus méridional de l'Afrique jusqu'au Caire, qui devient le point de jonction de toutes les communications inter-continentales européennes, africaines et asiatiques. Après la conquête de l'Egypte, chaque amélioration de la force de la Turquie menace ses intérêts dans le Golfe Persique et la Mer Rouge. Par contre l'Allemagne, avec un plan déterminé, soutient la Turquie en exécutant au même temps ses conquêtes économiques.

La Russie, dans la conquête du Balkan et dans la ruine de la Serbie, voyait menacés ses intérêts de la race, puis depuis des années elle rêve la prise de Constantinople et des Dardanelles pour avoir une libre issue sur la Mer Méditerranée. Tout cela est menacé.

Comme l'Allemagne soutient le développement des forces de la Turquie qui a été continuellement un adversaire de la politique russe en Orient, la Russie pressent un acte ennemi contre elle, car en 1907 il y a eu un partage des sphères intéressées de la Perse, et la Russie reçut le nord, l'Angleterre la partie sud-est. La partie sud-ouest resta neutre avec des droits particuliers de l'Angleterre sur le Golfe Persique. C'est ainsi que l'expansion turco-allemande menace les intérêts russes en Arménie et à Tigris.

Tout cela a pour conséquence que les trois grandes puissances ci-dessus nommées ont formé une alliance pour protéger leurs intérêts qui étaient pour eux une question vitale. On pouvait être sûr, que si la guerre n'était faite que par une d'elles, les autres nations alliées y prendraient part.

Mais il paraît que l'Allemagne ne voulait pas voir la réalité; elle espérait pouvoir faire une guerre glorieuse avec une seule nation et ensuite dicter ses volontés aux autres. Elle n'a eu aucun égard dans ses exigences, et comme les préparatifs militaires et la force de son armée avaient atteint le point culminant, et que les dépenses pour l'armée étaient à leur maximum, pour justifier tout cela, elle ne craignait pas la guerre, espérant que les nouveaux succès étaient assurés, et que la guerre augmenterait encore sa puissance. Comme la réforme des préparatifs de la Russie ne devait être terminée qu'en 1917, et que l'Allemagne était prête jusqu'aux dents, cette dernière a pensé que le moment était favorable pour commencer quelque liquidation avec la Russie avant que celle-ci ait fini ses préparatifs. Elle n'a donc rien entrepris pour empêcher la guerre; en soutenant l'Autriche, elle a, au contraire, contribué qu'elle éclatât.

III. CAUSE DU CONFLIT ENTRE LA SERBIE ET L'AUTRICHE.

Au moyen âge l'Autriche était l'Etat le plus puissant de l'Europe. Sa puissance s'étendait non seulement sur l'Allemagne d'aujourd'hui, mais aussi pendant quelque temps sur l'Alsace-Lorraine, la Suisse, l'Italie sup., les Pays-Bas (Belgique, Hollande et Luxembourg), l'Espagne, une partie de la Pologne, Bohème, Slovaquie, Moravie, Galicie, la Hongrie, la Transilvanie, la Croatie, la Carinthie, la Carniole, et la Dalmatie.

En 1521 elle renonce à l'administration directe en Espagne, en 1648 elle cède l'Alsace-Lorraine à la France, pendant les guerres de la révolution 1797 elle perd la Lombardie et les Pays-Bas, en 1806 elle renonce aux droits impériaux allemands, dans la guerre avec Napoléon elle perd la Basse-Autriche, le Tyrol, Venise et la Dalmatie, qu'elle reçoit de nouveau après la défaite de Napoléon 1814. L'insurrection révolutionnaire à Milan et à Venise, pour obtenir des réformes libérales, est étouffée par Radetzky (Bataille de Kustezza) celle de Prague, par le prince Windischgraetz; celle de Kossuth, pour l'indépendance de la Hongrie, est étouffée en 1849 avec l'aide des Jugo-slaves et des Russes. Dans les combats pour la libération et l'union de l'Italie en 1859, elle fut vaincue par les Italiens et les Français la même année à Magenta et à Solferino, et elle perd Magenta, Toscane, Parme, Modène et toute la Lombardie. Alliée à la Prusse, elle conquiert (1863/4) le Schlesvig-Holstein du Danemark, mais le partage et l'administration de ce pays amènent une guerre avec la Prusse en 1866 qui finit par une complète, même double défaite près

de Sadowa à Kœniggrætz en Bohême, et près de Langensalz dans l'Allemagne occidentale. La suite en a été la renonciation de sa souveraineté dans Allemagne sud-ouest au profit de la Prusse, outre cela elle a cédé Venise à l'Italie. En 1867, elle forme un dualisme avec la Hongrie, et son empereur devient en même temps roi de Hongrie.

A partir de cette époque, chassée de l'Allemagne et de l'Italie, la politique de l'Autriche se tourne vers le sud, et dans tout elle reçoit les directions de l'Allemagne. En perdant Venise et la côte occidentale de la Mer Adriatique, et n'ayant qu'un faible soutien dans le Littoral de la Dalmatie pour sa politique maritime, elle doit à tout prix occuper la Bosnie et la Herzégovine. Lorsque plus tard les aspirations de l'Allemagne pour s'approprier de nouvelles colonies et des marchés du monde, grandirent, pour tenir l'Angleterre en échec en menaçant ses communications les plus sensibles avec les Indes (par la Mer Rouge, le Caire et la Méditerranée) et ses prétentions sur le Golfe Persique et la Mésopotamie, l'Allemagne trouva que la conquête du Balkan, la prise de Constantinople et de Salonique devinrent une nécessité pour l'Autriche. Mais cela était au détriment des aspirations de la Russie, et les Russes, pour des causes déjà mentionnées, étaient obligés de l'empêcher, d'autant plus qu'ils ont vu menacées leurs aspirations sur Constantinople, le Bosphore ainsi que sur l'issue sur la Mer Méditerranée, ce qui était déjà le but posé par Catherine la Grande.

L'Angleterre évalue le danger du côté de la Russie ainsi que du côté de l'Autriche germanique, et à son point de vue, il faut conserver le plus longtemps possible la Turquie sur le Balkan. Résolument elle s'oppose à toute conquête ou expansion de l'influence de n'importe lequel des deux Etats.

Comprenant qu'elles ne pourront accorder la conquête ni à l'un ni à l'autre, la Russie et l'Autriche signent un traité en 1872, qu'elles défendront le status quo ensemble et qu'elles le maintiendront. Cependant la vie des chrétiens était devenue impossible sous l'administration turque; leurs cris de souffrance déchiraient les cœurs des frères libérés voisins, et la guerre entre les Etats du Balkan contre la Turquie était inévitable. L'insurrection de la Herzégovine 1875 n'était que le précurseur de la guerre.

Pour ne pas être mis devant un fait accompli, ou devant le dernier acte qui aurait pu être désagréable et préjudiciable pour l'une ou l'autre grande puissance, les souverains de la Russie et de l'Autriche eurent une entrevue à Reichstadt, immédiatement après la déclaration de la guerre en 1876, et réglèrent leurs relations réciproques dans le cas d'un succès ou d'une défaite de la Serbie et du Monténégro. Dans le premier cas, les derniers pourraient prendre de l'expansion sur les lignes de la Drina et dans la Herzégovine, à la condition que le Sandžak les séparât; dans le deuxième cas, la position d'avant la guerre devrait de nouveau être rétablie.

Comme compensation, l'Autriche devait recevoir la Bosnie et la Herzégovine, la Russie — la Bessarabie (qui lui été reprise après la guerre de la Crimée à la conférence de Paris 1856) ainsi que d'autres agrandissements dans la Turquie d'Asie. La Bulgarie, la Roumaine et l'Albanie devaient recevoir l'autonomie, la Grèce devait recevoir la Thessalie et la Crète, et Constantinople devait rester une ville libre.

Prévoyant que la Serbie et le Monténégro perdraient la guerre et qu'elles seraient forcées de s'en mêler, la Russie invite l'Autriche à déclarer la guerre à la Turquie, pour que l'Autriche puisse occuper la Bosnie et la Herzégovine, et la Russie — la Bulgarie. Comme c'était contre la convention de Paris—Crimée, dans laquelle on garantissait l'intégrité à la Turquie, et que les côtes de la Mer Noire étaient devenus neutres, l'Autriche conclut au commencement de 1877 un traité de neutralité avec la Russie avec le droit d'occuper la Bosnie et la Herzégovine.

Ce traité était aussi la cause pour laquelle l'Autriche-Hongrie a refusé la proposition de l'Angleterre, de forcer la Russie, au milieu de la guerre, de cesser les opérations contre la Turquie.

Après un long et sanglant siège de Plevna, auquel les Roumains prirent aussi part, et après la victoire de Šipka et Rosalita, la Russie force la Turquie à signer les préliminaires d'Adrianople et d'accepter les conditions dictées à la paix de San Stefano le 3 mars 1878.

Comprenant la claire tendance de la Russie de créer avec les larges frontières de la nouvelle Bulgarie une province russe sur le Balkan, pour une plus sûre conquête de Constantinople et du détroit, et voyant que de cette façon la principale ligne germano-autrichienne Berlin—Beograd—Sofia—Constantinople—Bagdad—le Golfe Persique est menacée, l'Autriche quoiqu'elle eût reçu le droit d'occuper la Bosnie et la Herzégovine, craint des intentions russes et demande une conférence pour la revision du traité de San Stefano, ce qui a été soutenu par notre protestation, à cause de la remise à la Bulgarie des territoires incontestablement purs serbes qui avaient été sous les Turcs, ainsi que les territoires que nous avons libérés nous-mêmes dans le cours de cette guerre. A la conférence de Potsdam qui suivit, le traité de San Stéfano fut annulé; nous reçûmes 4 arrondissements nouveaux — Niški, Vranjski, Leskovački et Pirotski, l'indépendance de l'Etat et des Eglises; la Bulgarie s'agrandit jusqu'au Balkan, devient une principauté vassale avec un prince choisi; la Roumélie reçoit un gouverneur turc et devient autonome; l'Autriche reçoit la Bosnie et la Herzégovine, où elle doit gouverner 30 ans pour y établir l'ordre, et la rendre plus tard aux Turcs. On permet à l'Autriche d'avoir des garnisons à Sandžak et de faire les chemins dont elle a besoin; le Monténégro peut s'étendre jusqu'à la Mer Egée et reçoit le port de Bar.

De ce moment l'Autriche devient un Etat du Balkan, et elle emploie toute sa force pour affermir son influence pour pouvoir mieux exécuter son expansion par Sandžak à Salonique, et par la Serbie et la Bulgarie à Constantinople.

En 1877 l'Autriche réussit à ce que les Bulgares choisissent pour prince Alexandre de Battenberg et non un prince russe; mais lorsque celui-ci est tout de même dirigé par la politique russe et organise une révolte en Roumélie, et entre avec une armée dans Plovdiv, que le gouverneur d'alors, Gavril Pacha, lui remet presque sans résistance, et qu'il proclame l'union de la Bulgarie avec la Roumélie, pour ne pas rompre ouvertement avec la Russie, et les Turcs n'ayant pas réagi contre l'expropriation de leur territoire, l'Autriche engage le roi Milan à attaquer la Bulgarie, à cause de cette union, qui dérange l'équilibre. Milan, en toute hâte et plein de tempérament, décrète la mobilisation, et sans en attendre le complet achèvement, avec une armée de 60000 hommes à peu près, partagée sur deux fronts (Sofijski et Timočki) attaque la Bulgarie. Pendant que l'armée du nord avance avec succès et prend Kula et Belogračik, l'armée du sud prend Dragoman et arrive devant Slivnica.

Si on prend en considération qu'il y a 18 ans, le prince Mihajlo avec les chefs bulgares et les émigrés a signé un traité pour la délivrance de la Bulgarie et pour son union avec la Serbie, que les abécédaires et les livres à l'usage des écoles pour le peuple bulgare ont été imprimés dans l'imprimerie de l'Etat à Beograd, que dans notre peuple il y a eu une grande propagande patriotique pour la libération des frères serbes et bulgares du joug turc, il n'est pas étonnant, que dans les rangs de notre armée, chaque soldat se disait: « Comment, tuer les frères bulgares? » Il avait l'âme navrée de ne pas aller aider au lieu de cuire à la libération des chrétiens contre les musulmans.

Nos soldats n'avaient ni envie ni élan de se battre, et lorsque les Bulgares virent l'inaction turque, ils jetèrent la plus grande partie de leur armée, que les généraux russes avaient organisée pour combattre les Turcs, sur les Serbes. Ils réussirent à arrêter notre marche, et grâce à certains malentendus, causés par les inexacts renseignements dans notre Quartier Général (le service de communications à cette époque était mal organisé), la Bulgarie força notre armée à la retraite jusqu'à Pirot, où elle reconnut pour la première fois, qu'il y allait de sa terre natale; c'est pourquoi elle fit preuve d'une résistance sanglante.

L'Autriche vit que la position du roi Milan était fort critique, et en considération du fameux traité secret qu'il avait signé en 1881 avec l'Autriche pour protéger sa dynastie, même au détriment de son peuple, cette dernière avait des engagements contre la Serbie et posa donc un ultimatum de terminer la guerre. Les Bulgares, égarés et dirigés par l'ennemi des slaves, dans l'attitude passive, voient la faiblesse (au lieu la compassion), utilisèrent adroitement à leur profit cette faute du roi Milan. Ils publièrent à son de trompe à l'Etranger et dans leur propre pays, ainsi que dans leurs livres, que les recrues bulgares mal équipées et pas encore exercées avaient battu les vieux vétérans serbes, et que les jeunes officiers bulgares mal instruits, avaient vaincu les généraux serbes bien expérimentés. Mais leur fictif éblouissement devint leur fatamorgana fatale, car à la première rencontre armée avec les Serbes, près de Brégalnica, malgré leur supériorité en nombre et leur position stratégique très favorable, ils furent battus comme au temps de czar Dušan près de Velbužd.

L'écho de Slivnica sur les victoires fictives nous à été nuisible et eut une mauvaise influence sur nos gens qui se trouvaient sous les Turcs. La Bulgarie dans ce temps là était plus grande et avait aussi un plus grand nombre d'habitants. Sa force militaire donnait le change. Ce pays était soutenu par les Russes et l'exarque et était toléré par les Turcs. La Bulgarie avait ses evêques et ses écoles, tandis que nos livres serbes étaient alors défendus et que nous n'avions ni évêques, ni écoles; il était à espérer qu'elle serait bientôt la libératrice et qu'elle offrirait une meilleure protection que la Serbie, dévorée par des querelles de dynasties et de partis. Puis les Bulgares sentaient que le nombre des Serbes libres, quoique en ce moment plus petit que celui des Bulgares, augmenterait peu à peu par les territoires libérés et qu'ils se trouvaient bientôt dans grande minorité. Les Bulgares donc ont réuni toutes leurs forces pour s'emparer de la plus grande partie de la Macédonie avant que notre union nationale ne fût atteinte, d'autant plus que c'était égal à notre population d'être libérée par des Serbes ou des Bulgares, le principal c'était d'être libérée aussitôt que possible du joug de terreur turc; d'ailleurs les Serbes et les Bulgares avaient la même religion et à peu près la même langue, et par le long assujettissement, les sentiments nationaux chez la population en Macédoine quoiqu'au milieu du Royaume du tzar Dušan étaient devenus moins sensibles et moins vifs. Les Turcs voyaient avec plaisir les querelles entre les Serbes, les Bulgares et les Grecs, car pour eux c'était mieux que les « infidèles » se massacrassent entre eux.

Lorsque le prince de Battenberg, grâce à l'influence russe fût détrôné, les

intrigues de l'Autriche mirent sur le trône Ferdinand Cobourg, prince allemand, mais officier autrichien. Cette circonstance a aggravé notre position en Macédoine; car à partir de ce moment, l'Autriche, qui a une grande influence en Turquie, aide aux Bulgares plus qu'auparavant.

Pour parer au travail de la Bulgarie, nous réussissons à avoir deux évêques à Skoplje et à Prizren, et lorsque nous ouvrons des écoles serbes dans les arrondissements de Kossovo, Skoplje et de Salonique, notre influence est facile à sentir. Les Bulgares, voyant qu'ils perdaient chaque jour davantage et qu'ils ne pouvaient pas se comparer à nous dans le domaine de la culture, formèrent des bandes secrètes, comitadžis, armées de coutelas et du fusil « Martini ».

Pour améliorer la situation des chrétiens, la Russie et l'Autriche ont fait un programme de réformes à Mürzsteg, que la Turquie après l'avoir refusé d'abord, a cependant accepté à la fin de 1903. Sous la direction de l'Italie, elle a réformé la gendarmerie macédonienne, composée d'officiers des grandes puissances. A Skoplje et à notre frontière, il y avait des officiers autrichiens, ce qui causait de grands dommages à notre œuvre nationale et à l'action des Komitadžis (dans laquelle, avec les Grecs, nous réagissions contre les Bulgares), car ces officiers s'étaient mis ensemble avec les Bulgares et les Turcs, embrouillaient notre travail et empêchaient chaque mouvement. Cela fut encore empiré par la guerre de douane entre la Serbie et l'Autriche, qui éclata en 1906.

Sentant que l'idée jugoslave prend un essor de plus en plus grand, l'Autriche rêve d'étrangler la libre Serbie, et après, d'introduire dans son Etat le Trialismus. Pour pouvoir le faire plus aisément, elle entre en négociations avec la Turquie, pour que celle-ci permette à l'Autriche de construire par le Sandžak une ligne de chemin de fer qui unira les chemins de fer bosniens avec Salonique. Comprenant l'importance militaire de cette action autrichienne, la Serbie demande immédiatement, comme compensation, l'exécution d'une ligne de chemin de fer adriatique, pour s'unir avec la Russie et la mer. La Russie et l'Angleterre exigent l'accomplissement des réformes. Pendant ce temps, il y a une révolte en Albanie contre l'Etat turc, et en même temps se déchaîne une grande action des Komitadžis.

Tout cela s'est amassé sur l'administration faible de la Turquie, qui court à sa perte. Pour se sauver, et craignant « le coup de mort » que la Russie et l'Angleterre lui ont préparé à Reval le 9 et le 10 juillet 1908, avec leur programme de réformes manquant d'égards, même prévoyant le partage de la Turquie, une révolution jeune-turque éclate. Elle avait le caractère d'une démocratie européenne occidentale donnant à tous les mêmes droits. Le sultan Abdul Hamid donna à l'Etat une constitution. La question des chemins de fer de la Sandžak, les réformes et la gendarmerie tombèrent dans l'oubli, et les organisations des Komitadžis furent congédiées comme inutiles. En 1909 la contre-révolution ne réussit pas à renverser le régime, mais Abdul Hamid y ayant pris part, fut déposé et interné à Salonique. Son frère Mahomed V fut nommé à sa place.

L'Autriche, déconcertée par la réorganisation jeune-turque, se résout à l'annexion. Ayant gagné le consentement de la Russie et de l'Italie (à Buhlava), elle exécute l'annexion le 5 octobre 1908 (ce même jour la Bulgarie s'affranchit de sa vassalité et proclame la royauté). La Turquie s'y oppose, mais pour une somme de 54 millions de couronnes, elle consent à l'annexion. La Serbie aigrie, proteste. L'Autriche pense que c'est le moment favorable d'attaquer la Serbie et de la détruire, mais les grandes puissances le lui défendent. Elle se contente de la déclaration arrachée à la Serbie, que par l'annexion, les droits serbes n'ont pas été violés, que ses protestations et ses oppositions cesseront, qu'elle changera la direction de sa politique envers l'Autriche. La Serbie, sous la pression des grandes puissances, devait accomplir cela.

Pour pouvoir dire au monde que la Serbie est le pays des désordres, des complots et des meurtres, la propagande a dépensé de grandes sommes, et pour recevoir de cette manière plus facilement le mandat d'occuper la Serbie, l'Autriche a mis en scène deux procès de haute trahison, du mois de mars jusqu'en décembre 1909, celui de Friedjung à Vienne, et en mai 1909 le procès de Nastić à Zagreb; tous les deux se terminèrent avec un grand blâme pour l'Autriche. L'insurrection Albanaise en été 1909, a pris de grandes dimensions. Les armées qu'en y avait envoyées avec Dževid et Turgut Pacha ne purent l'étouffer, au contraire elle se développe de plus en plus (1910 à 1911), et seulement lorsque les grandes puissances exécutèrent une pression sur le Monténégro, on parvint à y mettre fin.

Pendant la crise de l'annexion, la Crète s'est séparée de la Turquie et a déclaré son union avec la Grèce, mais la Turquie réussit à la retenir. L'Allemagne, peur aider à la Turquie et pour l'engager davantage, y envoie en 1909 v. der Goltz. Il doit réorganiser l'armée turque. En 1911 la Turquie est engagée dans une guerre sans aucun succès contre l'Italie dans Tripolis. Tout cela, ainsi que le fait, que le régime des jeunes Turcs faisait une politique pan-islamique nationale pour répandre le mahométisme dans la population, obligea les Etats des Balkans à prendre la résolution de former une alliance des Etats Balkaniques et à faire le partage de la Turquie européenne. La Russie avait déjà préparé cette alliance, parce que l'Autriche menaçait la Serbie, et pour cette dernière une issue sur la mer était une question vitale économique. La Bulgarie était menacée par la Roumanie qui avait signé un traité secret avec l'Autriche, outre cela la Bulgarie et la Grèce (Crète) étaient menacées si la Turquie devenait plus forte. Pour tous ces Etats, disparaît de plus en plus la possibilité de libérer leurs frères assujettis. En 1912 le traité entre nous et la Bulgarie a été signé, et au mois de mai celui de la Bulgarie et de la Grèce. Avec le Monténégro et la Grèce nous n'avions signé qu'une entente pour une action commune. Le 8 octobre 1912 le Monténégro a déclaré la guerre; la Serbie a posé le même jour un ultimatum, et le 13 octobre elle déclare la guerre.

Pour parer aux intentions évidentes de la Serbie, et peut-être à un succès, l'Autriche, quelques jours après la déclaration de la guerre, signe un traité avec l'Italie à San Rossiore pour l'accord de l'autonomie de l'Albanie, par quoi on ferme à la Serbie la sortie sur la Mer.

Complètement équipée et forte financiellement, l'armée serbe, avec un enthousiasme indescriptible, commence la guerre sainte pour la libération. Dans un élan irrésistible, elle a complètement défait l'armée turque dans les grandes batailles près de Kumanovo et de Bitolj. En moins d'un mois, elle a libéré toute l'ancienne Serbie et la Macédoine; jusqu'au 16 novembre elle prend Lješ et Drač, toute l'Albanie du nord, arrive devant Scutarie que Esad Pacha, après une longue résistance, donne enfin au Monténégro. Mais après la fin de la guerre, à la conférence des Ambassadeurs, sur le pressant désir de l'Autriche, de l'Italie et de l'Allemagne, on obligea la Serbie et le Monténégro à quitter l'Albanie, avec la promesse qu'on permettrait à la Serbie de recevoir une sortie économique (San Giovanni) et qu'on aiderait financiellement au Monténégro. En même temps que le siège de Scutari, il y a aussi celui d'Adrianople.

Pendant les négociations mentionnées pour provoquer la Serbie et l'attaquer, l'Autriche sème l'affaire inventée de l'offense de son consul Prohaska à Mitrovica; comme cela n'aidait à rien, elle persuade la Bulgarie de ne pas céder dans la question du partage de la Macédoine, et ne pas accepter l'arbitrage du tzar de Russie, mais de nous attaquer. Le différend entre nous et la Bulgarie consistait en ce que les Bulgares, pour les secours de la délivrance de la Macédoine, qui seule était prévue dans notre traité, s'engageaient à nous donner 100.000 soldats. Au lieu de cela, ils déclarent immédiatement après la déclaration de la guerre, qu'ils ne peuvent pas envoyer cette armée, mais ils nous font parvenir une faible division (division de Rilo) qui est fictivement conduite par notre IIme armée, mais celle-ci n'exécute que les ordres politiques de l'occupation de son commandant en chef et occupe les territoires que nous avons libérés. En même temps, la Bulgarie libère avec ses forces principales la Thrace et agrandit son territoire du double. Comme il lui est impossible, avec ses forces seulement de prendre Adrianople, elle exige de nous des secours, et nous lui envoyons la IIme armée (50.000 hommes) et toute la lourde artillerie.

Il est clair que la Bulgarie n'a pas rempli ses obligations qui étaient prévues dans le traité, et n'ayant fait aucun sacrifice pour la libération de la Macédoine, elle a perdu tous les avantages qu'elle devait recevoir d'après le traité, outre cela, par l'envoi de nos troupes devant Adrianople, nous avons exécuté une opération dont il n'était pas question dans le traité. C'est pourquoi nous avions le droit de recevoir certaines compensations, d'autant plus que la Bulgarie s'étendait fortement dans la Thrace, ce qui n'était pas prévu dans le traité, et qui ne pouvait être que le résultat décisif de nos succès en Macédoine, mais ce qui changeait complètement l'équilibre de nos forces.

Et maintenant encore, au lieu d'accepter sans conditions, comme nous, l'arbitrage de la Russie, ce qui était prévu dans le traité dans le cas de dissension, les Bulgares nous attaquent perfidement le 30 juin 1913. Dans la bataille sanglante près de Bregalnica qui dura juste un mois, ils furent complètement défaits, quoiqu'ils fussent en plus grand nombre et dans une position stratégique plus favorable. Pour que leur déception devint encore plus grande, les Turcs profitent du moment de la défaite bulgare, pour reprendre Adrianople, Kirkilisse et une grande partie de Thrace. Les Grecs qui avaient aussi été attaqués, occupent une bonne partie de la Macédoine, et la Roumanie provoquée, traverse avec ses troupes le Danube. Ne trouvant aucune résistance, elle interrompt sa marche sur Sofia. A la conférence de Bukarest, qui exécuta la récapitulation de la guerre Balkanique, la Bulgarie perdit la Dobrudža en faveur de la Rumanie; la Macédoine fut partagée entre les Serbes et les Grecs. Tout à fait comme à la conférence de Bukarest, l'Autriche a travaillé contre nous, elle le fit aussi à la conférence de Londres, lorsqu'on régla les frontières du nouvel Etat, l'Albanie. L'automne 1913, une révolte éclate en Albanie et son attaque sur nos territoires. Nous les forçons à reculer en occupant les points stratégiques de la frontière.

Dans ce temps là, il y a aussi l'arrivée à Constantinople de la mission allemande réformative avec Liman v. Sanders, ce qui suscite l'intervention de l'Entente. Le 7 mars 1914 le prince de Wied monte sur le trône d'Albanie; au mois de mai il se réfugie sur un bateau italien, car il craint les révoltés nationaux, et au mois de septembre, il quitte le pays pour ne plus y retourner.

Les guerres des Balkans ont augmenté la haute considération de la Serbie, et chez les frères assujettis au-dedans des frontières de l'Autriche-Hongrie,

la pensée de l'espoir de la libération brillait de plus en plus; pendant qu'en Serbie se multiplient les congrès des hommes de lettres et les conférences des personnes éminentes et publicistes, l'influence de la coalition serbo-croate des députés de la Croatie, de la Slavonie et de la Dalmatie devient de plus en plus grande. En même temps, dans toutes les localités slaves, on fonde en hâte des organisations de la jeunesse. Aucune action, soit du côté de l'Autriche, soit du côté de la Serbie officielle, ne put étouffer cela; l'Autriche sent qu'elle a laissé passer le moment favorable de nous attaquer (pendant la crise des annexions et notre différend avec la Bulgarie). A présent elle cherchait et devait trouver des moyens et des causes pour une excuse de nous attaquer et de nous anéantir, car pour l'Autriche aussi c'était « être ou ne pas être ». En outre, les grandes dépenses faites pour une mobilisation partielle pendant la crise d'annexions et la guerre des Balkans, devaient être couvertes et justifiées. Pendant qu'elle se prépare à nous attaquer, le hasard lui donne un prétexte:

En 1914 l'Autriche fait ses manœuvres en Bosnie, avec le problème des manœuvres: « Guerre contre la Serbie » et même sur un terrain vis-à-vis de la Serbie. Pour blesser les sentiments du plus pur peuple serbe en Bosnie encore davantage, Franz Ferdinand arrive le 28 juin, le jour de Vidovdan, à Sarajevo, pour passer la revue des troupes austro-hongroises. Juste le jour de deuil le plus sacré de tous les Serbes; jour, où 500 ans auparavant, ils perdirent leur royaume à Kosovo, jour où de l'autre côté de la Drina, dans le royaume libre de Serbie, il y eut des Requiems et des services funèbres dans toutes les églises, et des revues de la libre armée serbe. Ce jour Franz Ferdinand, avec sa tenue de despote méprisante, à Sarajevo, dans le cœur des Serbes, montre toute la misère de la position nationale esclave.

Que des milliers de cœurs serbes ont saigné de l'honneur national blessé, que quelqu'un devait se trouver chez qui l'étincelle de mépris et de vengeance prendrait feu et qui voudrait alléger sa haine nationale en tuant les despotes détestés, on pouvait sans beaucoup réfléchir, facilement le supposer, car quand on apprit la présence de Franz Ferdinand aux manœuvres, à Sarajevo, chacun sentit, même le dernier paysan du royaume de Serbie, combien la position de sa patrie, épuisée par les guerres, était terrible et sans protection. Rempli de mauvais pressentiments, comprenant l'affreux danger et les complications qui menacent la Serbie du côté de l'Autriche, il dit avec crainte et plein de soucis: « Ils le tueront, aussi vrai que nous avons un Dieu. »

Que le gouvernement royal et tout le peuple du royaume de Serbie n'étaient alors dans aucune complication guerrière, est compréhensible à chacun, car un peuple qui en 1912 et 1913 a fait des guerres difficiles, a eu une épidémie de choléra, a étouffé l'insurrection de l'Albanie, était épuisé sous le rapport matériel, physique et financiel, qui n'avait ni munition, ni armes, se trouvait incapable de faire la guerre avec qui que ce fût, surtout avec une grande puissance reposée, armée jusqu'aux dents, et préparée sous tous les rapports. Le sort le voulut autrement; et lorsque la bombe d'un vengeur national, Cabrinović, ne tua pas le prince héritier, la balle du révolver de son ami, Gavrilo Prinzip, ne manqua pas son but. C'était un vrai hasard que le prince héritier et sa femme furent tués par la même balle.

Quoique les auteurs de l'attentat fussent de Sarajevo, que l'attentat fût commis sur le territoire austro-hongrois sous les yeux de la police austro-hongroise, que les auteurs de l'attentat fussent sujets austro-hongrois, que la propre enquête autrichienne eût déclaré que le gouvernement et le peuple du royaume de Serbie n'avaient aucun rapport avec cet attentat, cet événement devait être exploité contre la Serbie. L'Autriche devait l'attaquer et l'occuper, car le peuple serbe en est la cause même par son existence.

Dans la séance de Vienne le 2 juillet 1914, sous la présidence du comte de Berchtold, ont pris part le comte Stürgkh, le comte Tisza, les ministres Billinsky et Krobatin, v. Hœtzendorf et l'admiral Keil. On y prit la résolution de déclarer la guerre à la Serbie, et on communiqua aux grandes puissances que ce n'était pas une guerre de conquête ni une guerre d'annexion; il y aura probablement des changements de frontière ou des diminutions de frontières au profit d'autres Etats. Quant à l'occupation, elle ne sera que passagère. Pour que la guerre puisse être déclarée, la Serbie doit recevoir un ultimatum qu'elle ne peut accepter. Dans cette séance, le texte de cet ultimatum a été rédigé. Le 25 juillet l'ambassadeur austro-hongrois, le baron Giesl, le remet à notre gouvernement à Beograd.

Cet ultimatum est unique par son manque d'égards et par sa grande dépréciation, car l'Autriche exige que notre gouvernement le signe sans hésitation et sans changement, en déclarant que le gouvernement, les officiers et les employés serbes, les organisations nationales serbes ont tous pris part au crime de Sarajevo, en outre les publications qui ne plaisent pas à l'Autriche-Hongrie seront défendues, que toutes les organisations nationales patriotiques seront dissoutes, tous les livres détruits et défendus, dans le cas qu'ils touchent l'Autriche désagréablement ou pourront nuire à ses intérêts, que la Serbie renvoie de son armée et du service de l'Etat, les officiers et les employés désagréables à l'Autriche, et dont elle donnera les noms plus tard, et comme point culminant, elle exige que l'Autriche ait constamment en Serbie ses organes de l'Etat, pour étouffer le mouvement révolutionnaire contre son intégrité territoriale. En un mot, que la Serbie renonce pour toujours à son indépendance. La réponse doit être donnée dans 24 heures.

Le cœur brisé et plein d'une révolte intérieure, la Serbie exécute cette capitulation forcée, et déclare remplir tous les points, excepté le dernier qui nie la dignité de l'Etat et l'indépendance de la royauté. Pour que l'Autriche se tranquillise même sur ce point, la Serbie déclare qu'elle se soumettra à la décision du tribunal international de la Haye ou des grandes puissances à qui en devra envoyer cette question à résoudre. La réponse a été rendue à temps.

L'Autriche-Hongrie résolue à détruire la Serbie, rappelle son ambassadeur, et par télégramme-radio elle déclare le 28 juillet 1914 la guerre, sous prétexte que notre gouvernement n'a pas donné de réponse satisfaisante, et qu'elle est forcée de protéger ses droits et de défendre ses intérêts par les armes. Le 21 juillet on avait déjà tout disposé pour la mobilisation.

Et dans cette heure terrible et désespérante, dans le peuple serbe cette phrase unique va de bouche en bouche: « Que dira la Russie? » Et notre noble frère russe répond par son télégramme impérial du 21 juillet: « Aussi longtemps qu'il y a l'espoir d'empêcher de verser du sang, j'emploierai toutes mes forces pour atteindre ce but. Mais si nous ne pouvous réussir, malgré nos souhaits les plus sincères, je puis assurer à Votre Majesté que la Russie n'abandonnera pas la Serbie. » Lorsque le peuple apprend qu'il ne sera pas seul, et qu'il comprend que non seulement la question: « Etre ou ne pas être » existe, mais qu'il y va aussi du sort de ses frères assujettis de l'Autriche, il prend les armes d'une main ferme, avec la résolution unique « de vaincre ou de mourir ».

Tous les moyens du côté de l'Angleterre et de la France de modifier les conditions autrichiennes restent sans résultat.

L'Allemagne, au point de vue de la question de dissension, scutient opiniâtrement qu'il faut laisser l'Autriche agir à sa guise. Le 26 juillet, l'ambassadeur d'Angleterre à Berlin propose une conférence, qui doit avoir lieu à Londres entre l'Angleterre, la France, l'Allemagne, l'Italie; mais l'Allemagne refuse de se mêler dans cette dissension. Lorsque la Russie décrète le 29 juillet la mobilisation de 4 circonscriptions près de la frontière contre l'Autriche, Edward Grey, pour tranquilliser l'opinion publique, dit que même dans le cas d'une occupation de Beograd, on pourrait intervenir avec succès. En même temps, il engage l'Allemagne à montrer le chemin pour une paisible liquidation de cette question; mais elle laisse les grandes puissances sans réponse jusqu'au 31 juillet. L'Autriche-Hongrie ayant décrété tout de suite après la déclaration de la guerre à la Serbie une mobilisation partielle, comme réponse à la mobilisation partielle de la Russie, elle ordonne maintenant une mobilisation entière. Le même jour la Russie répond aussi par une mobilisation complète, car elle voit que l'Autriche et l'Allemagne sont résolues à faire la guerre. L'Allemagne qui, comme réponse à la mobilisation russe, a déjà ordonné les préparatifs de la mobilisation, (Kriegsgefahrzustand) pose à la Russie le même jour un ultimatum, dans lequel est dit, qu'elle doit arrêter la mobilisation dans 12 heures, sinon on lui déclarera la guerre. Comme la Russie ne répond pas à cet audacieux ultimatum, l'Allemagne lui déclare le 1 août la guerre. En même temps que l'ultimatum envoyé à la Russie, l'Allemagne en a envoyé un à la France, dans lequel on lui demande de répondre dans 18 heures, si elle reste neutre dans le cas d'une guerre entre l'Allemagne et la Russie. La France, comme alliée de la Russie, a ordonné sa mobilisation immédiatement après la mobilisation allemande. Comme l'Allemagne reçoit une réponse défavorable, et aussi profitant d'une occasion inventée, que les troupes françaises ont déjà le 2 août attaqué en différents endroits la frontière allemande, l'Allemagne déclare le 3 août la guerre à la France. Le même jour elle prend le Luxemburg et exige de la Belgique de permettre l'occupation et le passage de ses trcupes (pour pouvoir pénétrer en France par le nord, car la frontière française n'est que faiblement fortifiée du côté de la Belgique qui est neutre); elle s'engage à réparer tous les dommages causés par la guerre et d'évacuer, après la guerre, tous les territoires occupés. En cas de refus, elle considérera la Belgique comme ennmie et prendra avec les armes ce qu'on lui demande en bons termes. La Belgique refuse, et l'Allemagne fait irruption en Belgique le 4 août.

L'Angleterre, déjà le 26 juillet, a demandé une déclaration de la France et de l'Allemagne, qu'elles respecteraient toutes les deux la neutralité de la Belgique. Comme elle n'a pas reçu de réponse de l'Allemagne, elle exige qu'elle rétracte l'ultimatum. Comme celle-ci répond qu'elle ne peut le faire, l'Angleterre, fidèle à sa tradition d'exécuter tout ce qu'elle a promis pour la protection de la Belgique, déclare le 4 août la guerre à l'Allemagne, et comme a dit le Reichskanzler allemand v. Bethmann-Hollweg, furieux de la démarche de l'Angleterre: « A cause d'un bout de papier ».

De cette manière, entre le 28 juillet jusqu'au 4 août, se trouvaient en état de guerre: l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne; de l'autre côté: la Serbie, le Monténégro, la Russie, la France, l'Angleterre et la Belgique. Le 23 août, le Japon se joint à la Triple Alliance; la Turquie déclare la guerre à la Russie le 1 novembre 1914; l'Italie à l'Autriche-Hongrie le 23 mai 1915; la Bulgarie

attaque la Serbie le 14 octobre 1915; l'Allemagne au Portugal le 9 mars 1916; la Roumanie à l'Autriche le 27 août 1916; l'Amérique à l'Allemagne le 6 avril 1917; Cuba à l'Allemagne le 7 avril 1917; le Siam à l'Allemagne le 23 juillet 1917; le Libéria à l'Allemagne le 6 août 1917; la Chine à l'Allemagne le 14 août 1917; le Brésil à l'Allemagne le 26 octobre 1917; les Etats-Unis à l'Autriche le 7 décembre 1917; le Panama à l'Autriche le 11 décembre 1917; Cuba à l'Autriche le 12 décembre 1917; le Nicaragua à l'Allemagne le 4 mai 1918; Costa Rica aux Empires Centraux le 25 mai 1918; Haïti à l'Allemagne 17 juillet 1918; Honduras à l'Allemagne 21 juillet 1918; le Brésil à l'Autriche le 15 septembre 1918, et la Roumanie à l'Allemagne le 12 novembre 1918.

IV. LA GUERRE DES BALKANS.

A. LES OPÉRATIONS EN 1914

L'armée serbe acheva la concentration le 10 août 1914 de la manière suivante:

Le Grand Quartier Général à Kragujevac.

Commandant en Chef S. A. R. le Prince Héritier Aleksandar.

Chef de l'Etat-Major, le voïvode Radomir Putnik.

L'Aide du Chef de l'Etat-Major, le général Živojin Mišić.

La Ire armée, général Bojović, avec les forces principales de 3 divisions d'infanterie disposées sur le terrain Ralja—Palanka—Topola, avec les détachements d'une division d'infanterie près de Požarevac, et une division de cavalerie, renforcée par des troupes d'infanterie, près de Smederevo.

La IIme armée, général Stepanović, avec les forces principales composées de 3 divisions d'infanterie sur le front d'Arandjelovac à Lazarevac et avec un détachement d'une division d'infanterie près de Beograd.

La IIIme armée, général Jurišić, avec les forces principales composées d'une division d'infanterie près de Valjevo et les détachements mixtes près de Obrenovac, Šabac, Lešnica et Loznica.

L'armée d'Užice, général Božanović, avec les forces principales composées d'une division d'infanterie près d'Užice et avec les détachements mixtes près de Bajina Bašta, Mokra Gora et Priboj.

L'armée austro-hongroise devait achever la concentration le 14 août comme suit:

La IIme armée, général v. Ermolli, avec le 7me corps disposé le long du Danube, de Bazjaš à Pančevo et avec le 4me et le 9me corps le long de la Sava, disposés de Zemun à Mitrovica.

La Vme armée, général Franck, avec le 8me et le 13me corps et une brigade de montagne sur le bas de la Drina, de Beljina à Zvornik.

La VIme armée, Feldzeugmeister Potiorek, avec le 15me corps sur le front de Vlasenica à Višegrad et avec le 16me corps sur le front de Goražda à Foča et en même temps contre le Monténégro. Toutes les troupes de la VIme armée étaient des formations de montagne.

La réserve stratégique, comprenant une division d'infanterie restée à Sarajevo.

Le Ier plan d'opération de l'armée serbe était le suivant: la Ire armée défend la vallée de la Grande Morava; la IIIme armée protège les directions de la Sava et de la Drina vers Valjevo; la IIme armée comme troupes de manœuvre, agit contre le flanc des principales forces autrichiennes, si ces dernières voulaient marcher contre la Ire armée du Danube ou contre la IIIme armée de la Sava; l'armée d'Užice tient clouées les forces considérables autrichiennes autant qu'il est possible sur la Drina supérieure et défend la vallée de la Morava à l'Ouest, dans le cas où elle serait obligée de reculer.

Le Ier plan d'opération de l'armée autrichienne était comme suit: la IIme et la Vme armée avancent en entourant vers Valjevo, puis vers Kragujevac; la VIme armée avance dans la direction d'Užice, ensuite vers Kragujevac.

Mais le 4 août, la Russie commence la guerre contre l'Autriche-Hongrie, ce qui fait que cette dernière décrète la mobilisation générale de son armée et change son plan d'opération contre la Serbie de la manière suivante: la IIme armée fait une démonstration sur le Danube et la Sava jusqu'au 18 août, puis elle doit être transférée sur le front russe; la Vme et la VIme armée forment «l'Armée des Balkans» sous le commandement de Potiorek qui reste en même temps commandant de la VIme armée. «L'Armée des Balkans» doit entreprendre l'offensive, principalement: la Vme armée vers Valjevo, et la VIme armée dans la direction d'Užice, se protégeant du Monténégro en même temps. Ce pays, le 5 août, entre aussi en guerre contre l'Autriche-Hongrie.

1. La bataille de Cer.

D'après le plan cité plus haut et afin que l'on utilisât l'action démonstrative de la IIme armée jusqu'au moment de son départ pour le front russe, «l'Armée des Balkans» autrichienne entreprend l'offensive comme suit: la Vme armée, quoique n'ayant pas encore achevé la concentration, passe la Drina en face de Loznica et Lešnica, le 12 août; ce même jour la IIme armée entreprend le terrible bombardement de Beograd, d'Obrenovac et de Šabac, faisant passer un régiment d'infanterie sur l'autre côté de la Sava près de Šabac; la VIme armée continue la concentration vers le front de Višegrad—Foča, devant lequel apparaissent déjà les premiers détachements de l'armée serbe d'Užice et les Monténégrins.

Les forces principales serbes, protégées par la IIIme armée, entreprennent une marche-manœuvre dans la direction nord-ouest comme suit: la IIme armée laissant un détachement à Beograd, dirige ses trois divisions d'infanterie du front d'Arandjelovac—Lazarevac, dans la direction de Šabac; la Ire armée, laissant un détachement près de Požarevac et Smederevo (sans la division de cavalerie), dirige ses trois divisions d'infanterie sur le front Arandjelovac—Lazarevac, envoyant la division de cavalerie vers Ub, dans la composition de la IIme armée; l'armée d'Užice entreprend une pression offensive sur la Drina supérieure en face de Višegrad.

Lorsqu'on s'aperçut que l'action de la IIme armée autrichienne sur le Danube et la Sava n'était qu'une démonstration, et que le détachement qui avait occupé Šabac n'avançait plus, pendant que la Vme armée autrichienne avançait de la Drina vers Valjevo, le Grand Quartier Général Serbe entreprit de grouper les forces principales pour la bataille comme suit: la IIme armée, avec une division d'infanterie, cloue les forces autrichiennes près de Šabac; la division de cavalerie se dirige vers Mačva dans le but d'éclaircir la situation et d'assurer le flanc des forces principales, et, avec 2 divisions d'infanterie, commence le mouvement de Ub par Veliki Bošnjak vers Tekeriš pour attaquer le flanc gauche de la Vme armée autrichienne. La Ire armée se dirige vers Valjevo comme réserve stratégique; les détachements près d'Obrenovac, Beograd et Požarevac restent sur leurs positions pour protéger le front du nord.

Encore dans la nuit du 15/16 août, l'avant-garde d'une division de la IIme armée serbe attaquait à l'improviste au bivouac près de Tekeriš (à Cer) une division de la Vme armée autrichienne, et l'effet en fut tel, que celle-ci ne parut plus au cours de cette bataille comme unité complète.

Les 16, 17, 18, et 19 août eut lieu fameuse bataille de Cer, d'abord sur la ligne Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj, et puis sur la ligne Šabac—Tekeriš—Zavlaka. Les plus fortes tensions de la Vme armée autrichienne ont été dirigées dans la direction de Krupanj contre le flanc gauche de la IIIme armée serbe, qui fit preuve d'une résistance puissante sur le front, d'abord, près de Loznica, ensuite près de Jarebica, et enfin près de Zavlaka, par où elle fut forcée de reculer, parce que son flanc gauche se trouvait menacé jusqu'au moment de l'arrivée d'une division de renfort, détachée de la Ire armée serbe, venant de Valjevo par Pecka. Cette division réussit à détourner le danger couru par la IIIme armée.

Les distributions des forces des deux combattants le 19 août, dans la phase décisive de la bataille de Cer étaient les suivantes:

Près de Šabac: 1½ division d'infanterie de la IIme armée autrichienne contre 1 division d'infanterie et 1 division de cavalerie de la IIme armée serbe.

Près de Tekeriš (à Cer): 1½ division de la Vme armée autrichienne contre 2 divisions de la IIme armée serbe.

Près de Zavlaka: 3 divisions de la Vme armée autrichienne contre 2 divisions incomplètes de la IIIme et 1 division fraîche de la Ire armée serbe.

Pendant cette sanglante bataille, la Vme armée autrichienne subit une défaite à cause des attaques de flanc près de Tekeriš et Zavlaka, et se replia rapidement sur la rive gauche de la Drina, quoique les 2 divisions de la Ire armée serbe n'eussent pas encore pris part à la bataille. Les unités de la IIme armée autrichienne n'entreprennent l'offensive plus violente avec 2 divisions près de Šabac qu'après la défaite de la Vme armée autrichienne. Les troupes serbes renforcées à temps par une division de la Ire armée serbe près de Šabac, battent l'ennemi aussi sur cette position et le forcent à se replier sur la rive gauche de la Sava; la VIme armée autrichienne réussit à repousser de Višegrad l'armée serbe d'Užice, mais elle ne profita pas de ce succès, vu la défaite de la Vme armée. Elle dut aller immédiatement à son secours pour protéger le nord de la Bosnie.

Le 24 août, il n'existait plus une seule unité organisée de l'armée autrichienne sur le territoire serbe. Outre un grand nombre de prisonniers qui étaient tombés entre les mains de la victorieuse armée serbe, furent pris aussi 50 canons de divers calibres avec 86 caissons de munition, ainsi qu'une grande quantité d'autre matériel de guerre.

Pour les mérites montrés dans cette bataille, le commandant de la IIme armée, le général Stepanović, reçut le grade de Voïvode.

Pendant cette première invasion autrichienne en Serbie, l'armée austro-hongroise fit preuve d'actes de terrible férocité et de sauvagerie envers la population, partout où elle passait, surtout en Mačva et en Jadar.

2. La bataille sur la Drina.

Après la fameuse bataille de Cer, la IIme armée autrichienne fut transférée du front serbe sur le front russe, laissant seulement une division sur la Sava, sous le commandement du général Krauss; la Vme armée se reconstituait sur la rive gauche de la Drina, sur le front Beljina—Batar; la VIme armée ne laissant qu'une seule brigade de montagne sur la Drina supérieure, fut rapprochée de la Vme armée, dans la région de Zvornik—Srebrnica—Vlasenica, où fut aussi amenée la réserve stratégique (une division) de Sarajevo.

Les Alliés des Serbes, et surtout la Russie, exigeaient que l'armée serbe continuât l'offensive pour empêcher le départ de l'armée autrichienne sur le front russe.

Resté fidèle à ses alliés, et quoique privé du matériel de guerre nécessaire, déjà en grande partie épuisé pendant les guerres des Balkans en 1912—1913, le Grand Quartier Général Serbe répondit au désir de ses Alliés et entreprit le plan suivant: la Ire armée avec 2 divisions d'infanterie et une division de cavalerie passe la Sava en face de Kupinovo et avance en Srem. Cette opération est soutenue par une division d'infanterie de la IIme armée, par une action démonstrative près de Mitrovica. L'armée d'Užice passe la Drina supérieure en face de Višegrad et avance en Bosnie. Pendant ce temps-là, la IIme armée défend le milieu de ce fleuve, chacune avec trois de ses divisions d'infanterie. Les détachements près de Beograd et de Požarevac, réduits pour la plus grande partie aux troupes du 3me ban, gardent leurs positions.

L'offensive commença le 6 septembre. Au prix de la défaite de 6 bataillons et de la perte de 3 canons engagés par une division de la IIme armée serbe dans un but démonstratif sur la rive gauche de la Sava, à l'est de Mitrovica, la Ire armée serbe réussit à passer la Sava près de Kupinovo et à commencer une offensive bien réussie en Srem.

Mais le commandant de « l'Armée des Balkans » autrichienne, Potiorek, dans le but de parer l'offensive de l'armée serbe en Srem, commence le 8 septembre une grande offensive sur la Drina avec la Vme armée contre la IIme armée serbe, et avec la VIme armée contre la IIIme armée serbe.

A cause de cela, le Grand Quartier Général Serbe suspend l'offensive de la Ire armée si bien réussie en Srem et transporte ses deux divisions d'infanterie par Valjevo vers Krupanj pour aider l'aile gauche de la IIIme armée fort menacée, et envoie la division de cavalerie comme renfort à la IIme armée, bien que cette armée ait réussi à retenir la Vme armée autrichienne sur les rives de la Drina.

L'offensive de « l'Armée des Balkans » autrichienne était retenue, non seulement par les combats bien durs et sanglants, sur le front de la IIIme et de la IIme armée renforcées, mais encore par la marche de l'armée serbe d'Užice en coopération avec les Monténégrins, vers Vlasenica et Sarajevo dans l'arrière de la VIme armée autrichienne.

En remarquant l'action menaçante pour le flanc droit et l'arrière de la VIme armée et n'ayant pas les effectifs indispensables pour repousser les Serbes sur le front principal, Potiorek demande un renfort urgent au Grand Quartier Général Autrichien. Grâce aux renforts arrivés bien vite de l'intérieur de la Monarchie, on organisa non seulement la protection du flanc de la VIme armée, mais encore on repoussa l'armée serbe d'Užice vers Višegrad. En même temps, et après la retraite de la Ire armée serbe, les Autrichiens forment un corps combiné des troupes de Srem, sous le commandement du général Krauss, et le transfèrent, par la Sava, au nord de Šabac dans le but d'attaquer le flanc droit et l'arrière de la IIme armée serbe.

C'est alors que commencent des combats terribles sur un front très étendu Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Krupanj—Ljubovija—Bajina Bašta—Višegrad, combats qui se transforment en une longue et durable « bataille de position ».

L'armée serbe, pendant toute cette campagne, ressent un grand épuisement quant aux hommes, car les recrues ne pouvaient pas encore être mises en ligne, et puis le matériel, en général épuisé aussi, surtout les munitions d'artillerie, dont l'arrivée de France par Salonique était attendue chaque jour.

Voyant que dans des circonstances pareilles l'armée serbe allait subir une défaite, le Grand Quartier Général Serbe prescrivit une retraite progressive des Ire, IIme et IIIme armées pour la défense de Valjevo, croyant que, pendant ce temps-là on pourrait mettre en ligne des forces nouvelles et que les munitions si attendues de France allaient arriver.

La retraite générale vers Valjevo commença le 8 novembre, mais dans des circonstances terribles, car l'armée était suivie par toute la population, qui craignait une deuxième fois une invasion autrichienne.

Le 14 novembre toutes les trois armées serbes étaient réunies pour la défense de Valjevo, complétées en partie par les recrues, mais les munitions attendues n'arrivaient pas, et c'est pourquoi le Grand Quartier Général Serbe prescrivit la retraite des trois armées sur la rive droite de la Kolubara, son affluent la Ljig et la montagne Suvobor.

3. La bataille de Kolubara.

L'armée serbe prit les dispositions suivantes: la IIme armée, le Voivode Stepanović, 3 divisions d'infanterie et 1 division de cavalerie sur le front: Konatica—Lazarevac. La IIIme armée, général Jurišić, 3 divisions d'infanterie sur le front Lazarevac—Gukoši; la Ire armée, général Mišić (qui a remplacé le général Bojović, souffrant d'une plaie rouverte, reçue pendant la bataille près de Šabac) 4 divisions sur le front: Gukoši—Suvobor—Maljen.

Avant l'arrivée sur ce front, on menait de durs combats de protection. Avec l'armée, se retire aussi une masse de population, ce qui rend beaucoup plus difficile la retraite régulière des troupes.

Sur l'aile droite de la IIme armée, savoir: sur le front Konatica—Obrenovac se trouve le détachement d'Obrenovac; les troupes de « la Défense de Beograd », sur le front: Ostružnica—Beograd—Grocka; le détachement de Braničevo sur le front: Smederevo—Golubac et l'armée d'Užice près d'Užice.

L'armée autrichienne, poursuivant avec précaution le gros de l'armée serbe, parut, le 24 novembre dans l'ordre suivant: la Vme armée, général Franck, le 8me et le 13me Corps Combiné sur le front: Obrenovac—Lazarevac; la VIme armée, Feldzeugmeister Potiorek, les 15me et 16me corps sur le front Gukoši, la pente ouest de Suvobor—Maljen.

Dès le 24 novembre commencent les terribles batailles sur tout le front.

La plus grande pression fut opérée par la VIme armée autrichienne contre la Ire armée serbe. La situation était bien critique, et c'est pourquoi le Grand Quartier Général Serbe résolut de renoncer à Beograd, de renforcer la Ire armée et de raccourcir le front. Dans ce but, les troupes de « la Défense de Beograd » furent retirées des positions: Kosmaj—Varovnica; l'aile droite de la IIme armée, avec le détachement d'Obrenovac se replie vers les positions près de Sibnica; la IIIme armée occupe les positions sur les embranchements montagneux de l'ouest de Rudnik; la Ire armée, sur la proposition du commandant de l'armée, retirée de Suvobor sur les positions à l'ouest de G. Milanovac; l'armée d'Užice retirée sur les positions du defilé Ovčar—Kablar.

Le 30 novembre, l'aile gauche de la Vme armée autrichienne, ne trouvant aucune résistance, se dirige de l'autre côté de la Kolubara. Apprenant que le 2 décembre les troupes autrichiennes de Zemun étaient entrées à Beograd abandonnée, le commandant de la Vme armée autrichienne, le général Franck, marche en hâte sur Beograd pour préparer une réception solennelle à ses troupes victorieuses dans la capitale serbe.

L'occupation de Beograd qui n'avait coûté aucune peine, donne l'idée au commandant de « l'Armée des Balkans », Potiorek, de changer la base et l'appui à la Sava vers laquelle aboutissent les voies ferrées de la Monarchie, car, vu la distance de la base sur la Drina et les routes enfoncées pendant l'automne, l'armée était très mal approvisionnée, et en raison de tout cela, la situation était devenue bien critique.

Dans ce but, il prescrit que la Vme armée, le Corps Combiné et le 8me corps poussent sur les positions au sud de Beograd pour assurer non seulement le maintien de ce point important, mais encore, que par une offensive dans la direction d'Arandjelovac, ils attaquent vigoureusement le flanc de l'armée serbe « et qu'ils la plient comme un rideau en rouleau »; il prescrit aussi que le 13me corps de cette armée se déplace au nord de Lazarevac. En même temps Potiorek donne l'ordre à la VIme armée, de pousser le 15me corps vers Lazarevac, ordonne que le 16me corps se dirige vers G. Milanovac, après être decendu de Suvobor, que les Serbes avaient quitté à temps.

La situation de l'armée serbe, à ce moment, était devenue meilleure: les munitions de France étaient arrivées et déja distribuées aux divisions; les troupes étaient complétées par des recrues, et les réfugiés envoyés bien loin, derrière les troupes. En même temps, on apprend que l'armée autrichienne se trouve dans un état déplorable. C'est pour cela que le Grand Quartier Général Serbe prend la résolution de commencer l'offensive générale sur tout le front et la fixe au 3 décembre.

Pour l'armée serbe ce fut un jour décisif : vaincre ou mourir.

Toutes les trois armées serbes et l'armée d'Užice, le 3 décembre, dès le matin, commencent une attaque énergique, inattendue du côté de l'armée autrichienne, qui célébrait à ce moment l'occupation de Beograd et poussait promptement ses troupes vers le nord.

L'attaque énergique de la Ire armée serbe contre le 16me corps autrichien se développe avec succès. Dans le combat du 4 décembre Souvobor était repris. On avait réalisé une percée hardie qui avait donné des résulats magnifiques : le 16me corps autrichien, dans une fuite panique, se retire vers Valjevo, et le 15me corps voisin est forcé de se replier sur la rive gauche de la Kolubara. La poursuite énergique de ces deux corps par la Ire armée serbe vers Valjevo les force à fuir au delà de la Sava, près de Šabac; le 13me corps de la Vme armée autrichienne commence à se replier vers le nord pour venir en contact plus étroit avec le 8me corps et le Corps Combiné, qui menaient l'offensive de Beograd vers Sopot contre les forces insignifiantes des troupes serbes.

En voyant la défaite de la VIme armée autrichienne, le Grand Quartier Général Serbe prescrit le changement du front de la IIme et de la IIIme armée vers le nord, pour que, aidées par les troupes de « la Défense de Beograd », qui tiennent les positions contre le 8me Corps et le Corps Combiné de la Vme armée autrichienne, elles commencent une offensive vigoureuse; le 11 décembre commence une attaque énergique sur la Vme armée autrichienne, qui, après de durs combats, fut rejetée de l'autre côté de la Sava et du Danube.

Le 15 décembre, la victorieuse armée serbe délivre sa capitale Beograd.

Pour la gloire de cette bataille, le commandant de la Ire armée, le général Mišić, reçut le grade de Voïvode.

Maintenant les opérations de 1914 étaient finies, dans lesquelles l'armée serbe montra la grandeur de sa force morale. Après avoir enduré stoïquement une crise terrible de cinq mois, elle réussit à la transformer en un succès magnifique, qui fit tressaillir les fonds de la Monarchie Austro-Hongroise. Ce succès fit espérer à chaque Serbe la libération, non seulement des Serbes, mais aussi des Croates et des Slovènes, qui, pendant des siècles, se trouvaient sous le joug austro-hongrois.

B. LES OPÉRATIONS EN 1915

Pour aider l'Autriche, son alliée qui était après la défaite en Serbie, moralement bien tombée, l'Allemagne gagne la Bulgarie à sa cause, afin que les forces réunies Austro-Allemandes-Bulgares envahissent la Serbie et viennent en contact avec la Turquie.

Au mois de septembre 1915 commença la concentration contre la Serbie de l'armée Allemande, enlevée du front russe. La Bulgarie décréta le 22 septembre la mobilisation de toute son armée, motivant ce fait par le besoin de passer « de l'état d'une neutralité habituelle à l'état d'une neutralité armée ». Cependant, d'après le traité conclu et la convention militaire, la Bulgarie devait faire la concentration de ses armées sur le front oriental de la Serbie, et commencer l'offensive au moment où l'armée austro-hongroise passerait la Sava et le Danube et occuperait Beograd.

L'armée réunie austro-hongroise était sous le commandement du maréchal v. Mackenzen. Celui-ci devait, aidé par les Bulgares, battre définitivement l'armée serbe et rétablir au plus vite le contact entre les puissances centrales et la Turquie et aussi l'assurer.

Dans ce but s'opéra la concentration suivante:

L'armée Austro-Allemande:

La XIme armée allemande, général v. Gallwitz, le 3me, le 4me et le 10me corps allemand sur le Danube, de Bazjaš à Pančevo.

La IIIme armée austro-allemande, général Kövess, le 8me, le 19me corps autrichiens et le 22me corps allemand sur la Sava de Zemun à Boljevac avec des détachements près de Mitrovica sur la Sava et près de Beljina et de Višegrad sur la Drina.

Ces deux armées avaient été munies des armes les plus modernes, et surtout d'une grande quantité de canons de tous les calibres, jusqu'au 420 mm.

L'armée Bulgare:

La Ire armée, général Bojadžijev, composée de 4 divisions sur le front Vidin—Belogradčik—Caribrod.

La IIme armée, général Todorov, composée de 2 divisions d'infanterie et d'une division de cavalerie sur le front Custendil—Džumaja.

Pour maintenir le contact de ces armées, les détachements mixtes furent disposés près de Trn, Klisura et Bosiljgrad.

Le reste de l'armée bulgare était en réserve pour tenir en échec la Roumanie et la Grèce, et pour renforcer la Ire et la IIme armée sur le front serbe.

L'armée Serbe :

Après avoir soutenu les durs combats de 1914, sans compter les guerres des Balkans en 1912—1913, l'armée serbe avait besoin d'un certain repos. Mais aussitôt après la retraite de l'armée autrichienne de la Serbie, surgit à Valjevo une forte épidémie (le typhus exanthématique) qui se répandit incroyablement vite, non seulement parmi la population, mais encore dans les rangs de l'armée. Cette épidémie a fauché la population de la Serbie et clairsemé les rangs de l'armée serbe déjà assez affaiblie. Du petit cadre sanitaire, un bon quart des médecins, venus en aide à la population et à l'armée, a péri. Dans une telle situation, le Grand Quartier Général Serbe apprit les préparatifs des Autrichiens pour la revanche. De la Bulgarie on recevait des nouvelles bien alarmantes, et qu'elle se préparait, elle aussi, à attaquer la Serbie. Elle était avide de venger sa défaite de Bregalnica.

En tout cas, le Grand Quartier Général Serbe prépara le plan suivant: aussitôt que la Bulgarie prescrira la mobilisation de son armée, une partie de l'armée serbe devra être transportée sur le front est, et au moment où la Bulgarie entreprendra la concentration de son armée contre la Serbie, l'armée serbe devra passer en une offensive vigoureuse sur Sofia, battre l'armée bulgare dans cette direction, la rejeter au plus loin à l'est dans le but d'assurer ses communications vitales : Niš—Skoplje—Salonique.

Au moment de la mobilisation de l'armée bulgare, l'armée serbe était groupée ainsi :

La Ire armée, voïvode Mišić, composée de 3½ divisions sur le front Obrenovac—Šabac—Lješnica—Višegrad.

Les troupes de « la Défense de Beograd », général Živković, compsées de 20 bataillons des trois bans, sur le front Ostružnica—Grocka.

La IVme armée, général Jurišić, composée de 2½ divisions sur le front Smederevo—Golubac.

Le détachement de Kraina, colonel Dimitrijević, composé de 13 bataillons des trois bans sur le front D. Milanovac—Tekija.

L'armée de Timok, général Gojković, composée de trois divisions le front Negotin—Zaječar—Knjaževac.

La IIme armée, voïvode Stepanović, composée de trois divisions d'infanterie et d'une division de cavalerie, sur le front Pirot—Kalna.

Le détachement de Vlasina, colonel Plazina, composé de 9 bataillons de tous les bans, sur le front Vlasina—Patarica.

Les troupes des Nouveaux Territoires, général Popović et plus tard général Bojović, composées de 29 bataillons, sur le front contre la Bulgarie, disposées de Kriva Palanka à Dorjan, et 14 bataillons contre l'Albanie.

A la disposition du Grand Quartier Général une division de 12 bataillons près de Sopot derrière les « Troupes de la Défense de Beograd ».

Aussitôt qu'on fut assuré, à la fin du mois de septembre 1915, que la Bulgarie commençait la concentration de ses troupes contre la Serbie, le Grand Quartier Général Serbe voulut réaliser son plan : Attaquer l'armée bulgare dans la direction de Sofia, et s'assurer avec cela, l'unique communication vitale de la Serbie et de son armée : Niš—Skoplje—Salonique. Mais les Alliés de la Serbie n'étaient pas d'accord quant à ce plan, évoquant la raison, que la Bulgarie serait provoquée par cela. Ils assuraient au Grand Quartier Général Serbe que la Bulgarie n'oserait pas attaquer la Serbie, à moins qu'elle ne fût provoquée de la part de la Serbie.

Resté fidèle à ses Alliés, le Grand Quartier Général Serbe prescrit aux commandants des armées sur le front oriental, de se tenir le plus strictement sur la défensive sur le territoire serbe, et décrète que tout soldat sera condamné à mort, s'il passe la frontière bulgare ou s'il tire contre les Bulgares, excepté dans le cas de légitime défense sur le territoire serbe.

Le 5 octobre, l'armée austro-allemande commence une forte offensive sur le front nord contre la Serbie. Des combats très acharnés ont lieu sur les rives de la Sava et du Danube.

L'infanterie serbe bat partout l'infanterie austro-allemande. Mais l'artillerie austro-allemande était beaucoup plus nombreuse et de calibre plus grand que l'artillerie serbe; le combat était bien inégal. Mais nulle part les forces austro-allemandes ne pouvaient mettre le pied solidement sur la rive droite de la Sava et du Danube avant le 10 octobre. A cette date, l'ennemi s'arrêta pour se fortifier et transférer l'artillerie lourde de la rive gauche sur la rive droite des fleuves mentionnés, et aussi pour attendre l'offensive bulgare.

Pendant tout le temps, jusqu'au 14 octobre, la Bulgarie ne bouge pas. Grâce à cela, le Grand Quartier Général Serbe enlève du front oriental une division d'infanterie de l'armée de Timok, ainsi que la division de cavalerie de la IIme armée, et les envoie comme renfort à la IIIme armée sur le front du nord.

Le 14 octobre, l'armée bulgare, fidèle à son caractère insidieux d'attaquer traîtreusement, entreprend une offensive énergique contre la Serbie, sans lui avoir déclaré la guerre.

Des jours décisifs commencent, non seulement pour l'armée serbe, mais encore pour toute la Serbie. Et la situation devient critique surtout au moment où les Bulgares parviennent dans le rayon de Vranja à couper l'artère vitale de la Serbie, la communication Niš—Skoplje—Salonique.

De ce moment, le ravitaillement de l'armée serbe et de la population de la Serbie du nord devait être fait par les propres moyens qui n'étaient pas si abondants. On organisa vite une base auxiliaire à Kosovo, où étaient réunis les vivres évacués de certains dépôts de la Serbie du nord, pour autant que cela était possible.

On ne pouvait pas compter sur le secours des Alliés dans un délai bien court, car à ce moment-là, on transférait les troupes des Dardanelles à Salonique. Et les forces qui se trouvaient déjà à Salonique, étaient bien insignifiantes pour commencer au sud une action quelconque contre la Bulgarie.

La Grèce, alliée de la Serbie, non seulement ne voulut pas secourir la Serbie, mais encore son roi Konstantin mettait des obstacles au débarquement des troupes Franco-Anglaises sur le territoire grec à Salonique.

La retraite générale de l'armée serbe commença en combattant sur tous les fronts, mais dans des circonstances terribles, car on ne se battait pas seulement sur trois fronts, mais encore l'armée, mêlée de population, devait se retirer à Kosovo par, on peut dire, une ouverture d'entonnoir.

Les troupes des Nouveaux Territoires, après la perte de Skoplje et de Kumanovo, se repliaient pour la défense des défilés Kačanik et Končul, dans la direction de Kosovo. Le commandant de ces troupes, le général Bojović, forma 2 divisions peu considérables, successivement renforcées par les troupes en retraite venant de la Serbie du Nord, et avec ces forces il développa une résistance inouïe aux Bulgares jusqu'au 20 novembre, jour où les dernières troupes de la Serbie du Nord furent évacuées à Kosovo.

Le 22 novembre les troupes austro-allemandes font leur entrée à Priština; pour cette raison l'armée serbe commence sa concentration sur la rive gauche de la Sitnica; elle dura jusqu'au 24 novembre.

A ce moment, la disposition de l'armée serbe était la suivante:

a) Les troupes dans le rayon de Kosovo :

L'armée de Timok, composée de 2 divisions d'infanterie ferme les directions de Kačanik et Uroševac vers Prizren.

Les troupes des Nouveaux Territoires : 4 divisions d'infanterie et 1 division de cavalerie, ferment les directions de Stimlje et de Lipljan vers Prizren et Djakovica.

La IIme armée : 2 divisions d'infanterie ferment la direction de Priština vers Djakovica et Peć.

La IIIme armée et les troupes de la défense de Beograd : 2 divisions ferment les directions de Vučitrn et de Mitrovica vers Peć.

La Ire armée : 2 divisions d'infanterie ferment les directions de Novi Pazar et de Sjenica vers Andrijevica.

Dans ce nombre se trouvent les troupes du 1er, 2me et 3me ban, ainsi que celles du dernier ban.

b) Les troupes dans le rayon de Bitolj :

Le détachement de Vardar : 3 régiments d'infanterie ferment la direction Prilep—Bitolj.

Le détachement de Tětovo : 1 régiment d'infanterie ferme les directions Prilep—Kičevo et Tětovo—Gostivar.

Les troupes Alliées ferment la direction Djevdjelija—Salonique.

L'armée serbe, sur ces positions, était ravitaillée seulement par ses troupes du train, qui avaient réussi à se transférer sur la ligne Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Dans des circonstances pareilles, il était absolument impossible de continuer à se battre, et le Grand Quartier Général Serbe se décida à faire une opération incroyablement dangereuse, mais la seule honnête et salutaire : **Il décida de retirer ses troupes du rayon de Kosovo par le Monténégro, l'Albanie vers la mer Adriatique, par des pays très pauvres avec leurs chemins si impraticables. Il espérait que là-bas elles seraient aidées par les Alliés, et qu'il y pourrait réorganiser son armée et la préparer pour de nouvelles opérations.**

Dans ce but on prescrivit le 25 novembre la retraite générale, savoir :

a) La Ire, IIme et IIIme armée se retirent dans la direction Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. Cette retraite est protégée par la Ire armée qui se trouve sur les positions près de Rožaj; la IIme armée profite de la route Peć—Rugovo—Andrijevica; la IIIme armée avec les « Troupes de la Défense de Beograd » prend la route Peć—Rožaj Berane—Andrijevica où se retire ensuite aussi la Ire armée.

b) Les troupes des Nouveaux Territoires se retirent par Prizren et Djakovica vers le pont de Vezir, et ensuite par Oroši et Puki vers Lješ et Skadar. Ces troupes ont la priorité de protéger la retraite de l'armée de Timok.

c) L'armée de Timok, avec une division de cavalerie, se retire par Prizren—Ljum Kula—Piškopeja—Debar ayant pour mission, en liaison avec les troupes du rayon de Bitolj, de garantir, le plus longtemps possible la liaison Bitelj—Salonique, et dans le cas où elle ne pourrait pas accomplir cette mission, de se retirer vers Elbassane. Mais comme de Ljum Kula et de Djakovica vers Skador et de Peć vers Andrijevica il n'y a que des sentiers pour les fantassins et les cavaliers, on prescrivit que toutes les troupes qui se retireraient dans ces directions se reformeraient d'abord en formations de montagne, détruisant ensuite tous les trains des équipages militaires, ainsi que le matériel d'artillerie qui ne pourrait pas être transporté ou qui ne pourrait pas être enterré.

L'ennemi avançait déjà de Kosovo surtout dans la direction vers Prizren, et grâce à cela, on devait tâcher de résister, reformer l'armée en unités de montagne, cacher ou détruire le matériel qui ne pouvait pas être transporté par l'Albanie et le Monténégro.

Prizren, Ljum Kula, Djakovica et Peć représentent un « Crématorium » de ces glorieuses armes serbes, qu'on ne pouvait transporter par les impassables chemins de l'Albanie et du Monténégro, et qui auraient été souillées si elles étaient tombées entre les mains des ennemis.

Le 28 novembre commence l'abandon du dernier pouce de territoire du Royaume Serbe si trempé de sang. L'armée serbe, avec une grande partie de la population, traverse l'Albanie.

Il est impossible de dépeindre les soufftances endurées par l'armée serbe dans cette pénible marche par l'Albanie et le Monténégro, pays pauvres et montagneux, jusqu'à la Mer Adriatique. Elle n'avait pas encore reçu les secours des Alliés qu'on avait espérés. Et combien a-t-elle souffert en marchant le long de la côte horriblement marécageuse de Drač et de Valona.

Dans cette marche, l'armée serbe succomba de faim et de fatigue. Le soldat serbe donnait sa chemise à l'Albanais pour se procurer une croûte dure de pain de maïs, car on ne pouvait rien acheter pour l'argent en papier, et d'autre argent manquait . . . .

C. LES OPÉRATIONS EN 1916

Le groupement et la réorgnisation de l'armée serbe à Corfou.

A cause de l'entassement d'une grande partie de l'armée serbe et des réfugiés aux environs de Skadar et de Lješ, la situation était devenue bien critique quant au ravitaillement, car les bateaux chargés de vivres, qui devaient débarquer leur charge au port de Medua, étaient bien menacés par les sous-marins et les hydroplanes du port de guerre autrichien—Boka Kotorska.

Grâce à cela, l'armée serbe, quoique très épuisée, dut continuer sa marche le long de la côte Adriatique, impraticable et marécageuse, vers Drač où une partie fut embarquée et transportée à Corfou. L'autre partie dut continuer sa marche vers Valone, d'où elle fut de même transportée à Corfou.

La marche des troupes le long de la côte vers Drač et Valone était incroyablement difficile, tant au point de vue du ravitaillement, tant et plus encore au point de vue de maîtriser un terrain marécageux et de traverser des rivières sur lesquelles il n'y avait pas un seul pont.

Dans le cours du mois de janvier, l'armée serbe qui avait réussi à survivre au trajet par l'Albanie, fut réunie à Corfou où elle fut secourue, autant qu'il était possible, par les Alliés. Mais la mort, qui guettait continuellement les soldats épuisés, ne disparut pas si vite. L'île de Vido près de Corfu, où les soldats devaient faire la quarantaine, est appelée « L'île de la Mort » à cause d'une mortalité inouïe, qui régna dans l'île bien longtemps.

Recevant des Alliés, en majeure partie des Français, tout ce qu'il fallait pour le ravitaillement et les autres choses nécessaires, les soldats serbes non seulement se sentaient « ressuscités des morts », mais encore ils arrangeaient leurs camps et commençaient même à chanter. Et quand on apprit qu'on préparait le front Salonique d'où l'armée serbe allait commencer l'offensive, secourue par les armées des Alliés, le moral de l'armée serbe et l'espoir que la Serbie serait délivrée en peu de temps, ressuscitèrent tout d'un coup.

Et déjà, le 19 février 1916 commence la réorganisation de l'armée serbe, qui fut achevée le 26 avril de la même année. La composition de l'armée était la suivante :

Commandant en Chef: Son Altesse Royale le Prince Héritier Aleksandar.

Chef de l'Etat-Major, le général Bojović qui avait remplacé encore à Skadar le voïvode Putnik, tombé malade.

La Ire armée, voïvode Mišić, composée des divisions: Moravska et Vardarska.

La IIme armée, voïvode Stepanović, composée des divisions: Sumadijska et Timočka.

La IIIme armée, général Vasić, composée des divisions Drinska et Dunavska.

Outre cela, la division de cavalerie fut formée.

La force globale de l'armée serbe était de 147000 h.

Après avoir reçu rapport de Russie que l'envoyé militaire serbe, le colonel Lontkijević, formait des détachements de volontaires à Odessa, composés de soldats Autrichiens-Jugoslaves, faits prisonniers sur le front Russe, le Grand Quartier Général Serbe y envoya le 16 mars le colonel Hadžić avec une centaine d'officiers et de sous-officiers. Ils passent par l'Italie, la France et l'Angleterre, arrivent en Russie et forment à Odessa **une division de volontaires serbes.**

Le front de Salonique.

Certaines troupes des Alliés, sous le commandement du général français Sarrail, étaient déjà sur le front de Salonique et remplaçaient successivement les troupes grecques suspectes, qui se trouvaient à ce moment à la frontière serbo-grecque.

Le 12 avril 1916, on commença à transporter l'armée serbe de Corfou à Salonique. Le Grand Quartier Général Serbe y arriva le 16 mai, et toutes les troupes, déjà à la fin du mois de mai, étaient campées à l'est de Salonique où elles furent exercées. A la fin du même mois, on envoya le détachement des volontaires serbes composé de 1700 hommes, fermer le chemin de Korča—Lerin, dans le but d'empêcher l'espionnage et la contrebande de la Grèce au profit de l'ennemi.

Entre le 21 juin et le 1 août 1916, toutes les trois armées serbes étaient sur le front, et le 15 août y arriva la division de cavalerie avec une brigade à cheval et une autre à pied.

Sur le front de Salonique l'armée serbe avait cette disposition: la Ire armée, l'aile droite, de Vardar par Bohemice, et Jzvor à Fuštan; la IIme armée, le centre, par Kožuh et Vetrenik jusqu'à Dobro Polje et la IIIme armée avec la division de cavalerie, l'aile gauche, de Dobro Polje, par Kaimakčalan jusqu'au chemin Banjica—Lerin.

L'armée des Alliés continuait le front de la Ire armée serbe dans la vallée de Vardar et vers Dojran.

Le Commandant en Chef de toutes les troupes serbo-alliées sur le front de Salonique était le général Sarrail.

L'armée bulgare-allemande, forte de 160 000 hommes, tenait les points principaux sur la frontière serbo-grecque partant de Vardar, par Dudice—Kožuh—Vetrenik—Dobro Polje—Kajmakčalan et après, entre Kenali et Lerin jusqu'aux lacs de Prespa et d'Ohrid.

Déjà le 23 juillet, l'armée serbo-alliés préparait un plan démonstratif d'attaque pour connaitre la force de l'armée ennemie, mais cette attaque fut ajournée plusieurs fois; on attendait que la Rumanie se rangeât du côté de l'Entente.

Cependant l'armée bulgaro-allemande commença le 17 août l'offensive contre la IIIme armée serbe dans la direction Kenali—Banjica. Bien que la IIIme armée reculât, l'ennemi n'eut toutefois pas un succès définitif, car après avoir supporté de grandes pertes, il s'arrêta sur la ligne: Kostur—Vlahokliura—Novi Grad—Gorničevo—Malko Nidže—Ceganska Planina.

Le 27 août, la Roumanie se range du côté de l'Entente et déclare la guerre, mais seulement à l'Autriche-Hongrie.

A partir du 28 août jusqu'au 11 septembre, le calme règne sur le front de Salonique. Pendant ce temps, l'armée serbo-alliés prépare l'offensive. Dans ce but on transfère la Ire armée serbe sur le front Ostrvo—Valandovo, formant ainsi l'aile gauche, la IIIme armée forme le centre, et la IIme armée le flanc droit du front serbe. Les unités françaises renforcent la Ire et la IIIme armée serbe ainsi qu'une division de cavalerie.

Le 12 septembre commence l'offensive avec le plan suivant: La IIme armée attaque sur le front Kozjak—Nidže. La IIIme armée, après avoir occupé la crête Malko Nidže, doit opérer contre le flanc de l'ennemi près de Gorničevo et de Banjica; la Ire armée attaque au nord de Gorničevo. A l'ouest de la Ire armée serbe se trouve groupée l'armée franco-russe avec la mission d'attaquer la direction Lerin—Kenali—Bitolj.

A partir du 12—16 septembre, les troupes serbes battent l'ennemi sur les positions près des lacs d'Ostrovo et de Petrsko, et du 18—30 septembre, ayant repoussé de nombreuses contre-attaques de l'ennemi dans un combat très acharné, apparaissent sur le Kajmakčalan.

Le 3 octobre les troupes serbes occupent Starkov Grob, passent la Crna Reka et réussissent, aidées par les troupes françaises, à occuper les positions fortifiées dans l'arc de la Crna Reka, la clef de la défense de Betolj, les côtes 1212 et 1378, et le 19 novembre, le Ier régiment de cavalerie serbe passe la Crna Reka à l'ouest du village de Novak et entre à Bitolj où étaient déjà entrées les troupes alliées.

Pendant cette offensive, on fit prisonniers sur le front serbe: 64 officiers avec 5474 soldats, et on prit 50 canons de campagnes et 32 canons de montagnes, 10 mortiers, 51 caissons de munition, 76 avant-trains, 4 jeteurs de bombes, 42 mitrailleuses, 1 parc de sapeurs bulgare et un parc de sapeurs allemand, beaucoup de munitions et d'autre matériel.

A partir du 6 décembre le calme règne sur le front de Salonique.

Les Opérations de la Ire division de volontaires serbes à Dobrudža.

Sous le commandement du colonel Hadžić, qui était arrivé encore au mois de mai 1916 de Corfou à Odessa, fut formé, à la fin du mois de juin de la même année, 1 division de volontaires serbes, forte de 18 000 hommes, dans laquelle il y avait à peu près 90% de Serbes. Le reste étaient des Croates, des Slovènes et quelques Tchéco-Slovaques.

Au moment où la Roumanie entra en guerre contre l'Autriche-Hongrie, au mois de mai 1916, fut formé un Corps Combiné Russo-Serbe, sous le commandement du général russe Zajončkovski. Dans la composition de ce corps se trouvait aussi la Ire division de volontaires serbes. Le corps avait pour mission d'opérer à Dobrudža contre la Bulgarie.

Au commencement, les opérations de ce corps réussissaient très bien, mais quand l'armée roumaine fut battue dans les Karpathes par l'armée austro-allemande, le corps russo-serbe, pressé près de Dobrič par les forces considérables allemandes-bulgares, commença à se retirer de la Dobrudža et fut obligé de la quitter définitivement.

Pendant cette opération, la Ire division de volontaires serbes se battait incroyablement bien, quoiqu'elle fût quelquefois dans une situation très critique, à cause de la retraite subite d'une division roumaine qui avait opéré sur son aile droite.

L'armée roumaine, après avoir perdu Bucarest, se retira vers la frontière russe, où elle fut secourue par les troupes russes; et la Ire division de volontaires serbes, qui avait environ 6000 morts et blessés, se retira à l'arrière au nord d'Odessa pour se reposer. En même temps qu'on complétait cette division, on commença à former la 2me division de volontaires serbes en Russie et le corps volontaire serbe.

D. LES OPÉRATIONS EN 1917

Jusqu'au 8 mai 1917 toutes les deux parties combattantes étaient en défensive. A cause des grandes pertes subies par l'armée serbe et du manque de ressources pour les remplacer, les 4me régiments dans les divisions étaient supprimés. Les forces serbes étaient formées de deux armées comme suit: la Ire armée, voïvode Mišić, composée des divisions Moravska, Drinska, Dunavska et de la division de cavalerie, disposée sur l'aile gauche de la Crna Reka à Sokol, la IIme armée, voïvode Stepanović, composée des divisions Sumadijska, Timočka et Vardarska à l'aile droite de Soko à Fuštan. Toutes les deux armées étaient munies d'artillerie lourde, de munitions et de tout ce qu'il fallait pour une offensive.

Le transport des divisions volontaires de Russie pour le renforcement de l'armée serbe sur le front de Salonique.

Au mois de mars 1917 éclate tout d'un coup la révolution en Russie. Sur le front russe très étendu de la Mer Baltique à la Mer Noire, les soldats russes fraternisent avec l'ennemi. Le soldat russe quitte le front et retourne chez lui. Il existait un grand danger: les divisions de volontaires serbes ne se mêleront-elles pas à cette révolution et ne se disperseront-elles pas? Ce danger devenait de jour plus grave, surtout au moment où quelques officiers volontaires croates, ayant à leur tête le sous-lieutenant de réserve Milan Banić, demandèrent d'organiser les «comités» dans les unités volontaires, pareils à ceux qu'on organisait alors dans l'armée russe.

Comme les divisions des volontaires étaient menacées de cette contagion, et comme il n'y avait plus de raison de les laisser en Russie, on commença le 30 août le transport des unités de volontaires, encore solidement organisées, sur le front de Salonique, pour compléter les rangs vides de l'armée serbe.

Le transport des volontaires, de Russie à Salonique, fut fait par ces directions:

a) Par Arhangelsk, par bateaux, en Angleterre, et puis par chemin de fer et par bateaux par la France, l'Italie et la Grèce, et

b) Par la Sibérie jusqu'à Daljni par chemin de fer, et puis par bateaux jusqu'à Suez, par chemin de fer jusqu'à Alexandrie, et ensuite par bateaux jusqu'à Salonique.

Du premier transport de volontaires arrivé par Archangelsk, on forma les 16 compagnies avec lesquelles en décembre 1917, furent renforcées les divisions de l'armée serbe. Des autres transports de volontaires et de la division de Vardarska, on forma le 14 janvier 1918, «La Division Jugoslovenska».

A la fin du mois de décembre 1917, le général français Guillaumat, remplace le général Sarrail comme commandant des armées Alliées sur le front de Salonique.

E. LES OPÉRATIONS EN 1918

Peu de temps après avoir pris le commandement des armées alliées sur le front de Salonique, le général Guillaumat demanda au Grand Quartier Général Serbe d'élargir le front de son armée. Cependant, le Chef de l'Etat-Major du Grand Quartier Général Serbe, le général Bojović, proposa au contraire, le raccourcissement le plus possible du front.

A cause de ce désaccord, arrivent les changements suivants; le général Guillaumat est remplacé par le général Franchet d'Espérey, et le général Bojović par le voïvode Mišić, dont la Ire armée sera sous le commandement du général Bojović.

La Percée du front de Salonique.

Le calme régnait sur le front de Salonique du 1 janvier au 13 septembre 1918. Pendant ce temps on renforça le front en se préparant pour une offensive décisive. Dans ce but le commandant des troupes alliées, le général Franchet d'Espérey, convoqua le 3 juillet une conférence à laquelle assistait aussi le Chef de l'Etat-Major du Grand Quartier Général Serbe, le voïvode Mišić. Déjà le 6 juillet commencent les préparatifs pour une offensive décisive sur tout le front. Ces préparatifs durent jusqu'au 13 septembre. L'idée fondamentale de ce plan offensif était la suivante: Le front des armées serbes, qui se trouve dans une contrée montagneuse entre les rivières Suïica et Leïnica, doit attaquer et percer le front ennemi en une largeur de 30 km et, profitant promptement de son succès, élargir le front percé. Par une poursuite énergique, aller jusqu'à la ligne Demir Kapija—Kavadarci.

La distribution des troupes sur le front de l'armée serbe.

La IIme armée, voivode Stepanović, sur le front: Suiica—Soko (17 km). Dans la première ligne : la division Sumadijska (l'aile droite), la 17me division coloniale française (le centre) et la 122me division française (l'aile gauche). Dans la deuxième ligne : la division Timočka derrière la 17me division française, et la division Jugoslovenska derrière la 122me division française. Sur le front de cette armée étaient placés en tout 351 canons.

Vis-à-vis du front de cette armée, se trouvaient toute la 3me division bulgare et une partie de la 2me.

La Ire armée, général Bojović, sur le front Soko—Lešnica (16,5 km). Dans la première ligne : la division Drinska (l'aile droite), la division Dunavska (l'aile gauche). Dans la deuxième ligne : la division Moravska, derrière le centre du front. Sur le front de cette division étaient placés en tout 203 canons.

En face de ce front étaient une partie de la 2me division bulgare et la 4me division tout entière.

A la disposition du Grand Quartier Général Serbe se touvaient la division de cavalerie, derrière la division Moravska et 12 canons lourds à Floka.

Plan d'attaque : Faire la percée sur la partie du front de la IIme armée, entre Kamen et Soko (9,5 km) et puis élargir le front à gauche et à droite. Les divisions Jugoslovenska et Timočka profiteront de ce succès et poursuivront énergiquement l'ennemi dans la direction Demir Kapija et Kavadar. La Ire armée devra seconder l'attaque de la IIme armée et poursuivre énergiquement dans la direction de la Crna Reka. Le troisième jour, après avoir entrepris l'attaque sur le front des armées serbes, exécuter une attaque avec les troupes des Alliés près de Dojran, et le neuvième jour, près de Bitolj; afin que la ligne percée sur le front serbe s'élargisse à gauche et à droite.

Accomplissement de la percée du front de Salonique.

Le 14 septembre dès 8 heures, les préparatifs d'artillerie commencèrent sur tout le front. Sur le rayon de la IIme armée, l'artillerie détruisit très bien et sur le rayon de la Ire assez bien.

Le 15 septembre: la IIme armée exécuta l'attaque avec le succès suivant: La division Sumadijska occupe Slonovo Uvo Vetrenik et Golu Rudinu, la 17me division française occupe les tranchées autour de « Kravice ». L'ennemi, renforcé par un régiment, fait trois contre-attaques sur cette division, mais sans succès, grâce à la division Sumadijska qui attaque Borova Čuka et l'occupe, et grâce aussi à l'attaque de la division Timočka à Obla Čuka, qu'elle occupe aussi. A la fin du jour, la 17me division française occupe définitivement Kravica; la 122me division française prit Dobro Polje en arrivant au pied de Soko. La Ire armée avec la colonne droite de la division Drinska, aidée par la 122me division française, attaqua Soko, cependant sans succès. Mais quand la colonne gauche de la division de la Drina arriva au-dessous des tranchées ennemies sur le front Soko—Gradešnica, alors, pendant la nuit du 15—16 septembre, la division Drinska avec la 122me division française occupa Soko.

De cette manière, dans les premières 24 heures, la première ligne des tranchées ennemies qui se trouvaient en face du front serbe, était tout à fait occupée, excepté une petite partie à l'aile gauche de la Ire armée. Le 15 septembre, avant le soir, les deux divisions de la deuxième ligne de la IIme armée (les divisions de Jugoslovenska et Timočka) prirent le devant des divisions de la première ligne.

Les aviateurs serbo-alliés, quoique le temps fût peu favorable, accomplirent leur mission comme il faut.

Le 16 septembre le succès était le suivant :

La IIIme armée occupe avec la division Jugoslovenska Kozjak (la côte 1810), le point le plus important de la deuxième ligne ennemie. L'ennemi contre attaque et réussit à reprendre Kozjak, mais après un fort assaut de la division Jugoslovenska, celle-ci parvint à occuper définitivement ce point important. Les autres divisions de cette armée fortifièrent les positions prises. La Ire armée avance sur le terrain excessivement pénible, envahit l'une après l'autre les lignes des tranchées fortifiées, avançant par 15 km. La division Moravska passe devant la deuxième ligne de la Ire armée sur la pente de Kozjak et vient en contact avec la division Jugoslovenska de la IIme armée. La division de cavalerie qui était derrière la division de la Moravska, avance pendant la nuit du 16—17 septembre et arrive près de Labinice derrière le milieu des divisions de la Drinska et du Dunavska.

Le 17 septembre le succès était le suivant:

La IIme armée ayant vaincu la résistance acharnée de l'ennemi, pousse avec la division Jugoslovenska, secourue par la division de Moravska de la Ire armée sur Kučkov Kamen, et continue sa marche vers Djurov Kamen. La division Timočka s'empare de Topolac et se rapproche au-dessous de la Studena Voda; la 17me division française marche derrière la division Jugoslovenska, et la division Sumadijska est derrière la division Timočka, la 122me division française resta dans le rayon de Dobro Polje à la disposition du commandant des troupes alliés.

La Ire armée poursuivant énergiquement l'ennemi, arrive sur la ligne Kučkov—Kamen près du village de Melnici et du village de Bešište. La division de cavalerie arrive au village de Polčište.

Le 18 septembre le succès était le suivant :

La IIme armée avec la division Timočka s'empare de Blatac et pousse vers Golubac, la division Jugoslovenska arrive jusqu'à la ligne : Mrežinče—Konopište; la 17 division française s'installe à Kozjak, et la division Sumadijska à Topolac.

La Ire armée, avec son avant-garde, pousse sur la Crna Reka près du village de Pološko, jusqu'au pont de Razim Bej; la division Drinska pour la plus grande partie, reste en réserve près du village de Vitalište; la division de cavalerie poursuit avec une brigade devant la colonne gauche de la division Jugoslovenska et avec une brigade devant la division de Dunavska dans la direction de Bešište—Razim Bej. Ce jour-là toute la division de cavalerie avait été mise à la disposition du commandant de la IIme armée.

Le 19 septembre le succès était le suivant :

La IIme armée pousse sur la ligne : Radnja—Bohul—Mokliište.

La Ire armée occupe les passages de la Crna Reka, en partant du point Razim Bej jusqu'à Pološko. Les Bulgares avaient amené des renforts considérables contre cette armée, ils ne pouvaient réussir à améliorer leur position critique.

Le 20 et le 21 septembre, les deux armées serbes commencent une poursuite vigoureuse, savoir:

La IIme armée vers Vardar, et réussit à couper la communication Djevdjelija Skoplje et Prilep—Gradsko.

La Ire armée le long de la rive de la Crna Reka et plus loin à l'ouest.

De cette manière, on fit au centre du front une percée si profonde, que les ailes commencèrent à céder. L'ennemi, qui se trouvait amassé dans le rayon au nord de Bitolj, se retira à la hâte, afin de gagner la communication Prilep Veles. De la même façon l'ennemi commença à céder dans le rayon du lac de Dojran.

Le 22 septembre le succès était le suivant :

La IIme armée occupe Krivolak et envoie la division de cavalerie à la poursuite de l'ennemi vers Štip.

La Ire armée attaque énergiquement la communication ennemie : Prilep—Drenovo—Gradsko.

Les troupes ennemies se retirant à la hâte, mirent le feu à leurs dépôts, mais, tout de même, quelques-uns en bon état encore, tombèrent dans les mains de la Ire armée.

Le 23 septembre le succès était le suivant :

La IIme armée s'empare de Gradsko sur la voie ferrée Skoplje—Salonique (le principal dépôt de l'armée ennemie) et de Krivolak pousse vers Štip.

La Ire armée s'empare du défilé au nord du village de Drenovo et coupe la communication ennemie Prilep—Gradsko, et avec son avant-garde pousse sur la communication Prilep—Veles.

Le 24 septembre: la IIme armée arrive sous Štip, et la Ire armée apparaît sur la crête de la montagne Babuna et pousse vers Veles.

Le 25 septembre: la division de cavalerie s'empare de Štip et avance vers Kočane; la IIme armée pousse vers Ovče Polje et la Ire armée avance vers Veles.

Le 26 septembre : la division de cavalerie occupe Kočane et poursuit l'ennemi vers Carevo Selo. La IIme armée reste à Ovče Polje, et avec un détachement de la division Timočka prend la montagne Gradec dans le but d'assurer le flanc droit, car les troupes alliées n'y étaient pas encore arrivées.

La Ire armée s'empare de Veles et avance vers Ovče Polje, pour être plus étroitement en contact avec la IIme armée.

Ce même jour arriva un commandant bulgare, envoyé de la part de Todorov, prier le commandant des armées alliées de suspendre les opérations pendant 48 heures. Mais le général Franchet d'Espérey renvoya le parlementaire avec la réponse que les opérations ne pouvaient être suspendues, et que les Bulgares, s'ils voulaient, pouvaient bien envoyer leurs délégués avec des propositions de paix.

Le 27 septembre : la division de cavalerie mène le combat près de Carevo Selo et avec une patrouille pousse sur la frontière serbo-bulgare; la IIme armée tient encore Ovče Polje, et la Ire armée, la ligne Veles—Sveti—Nikola.

Le 28, le 29 et le 30 septembre: les deux armées serbes avancent vers la frontière serbo-bulgare par la communication: Kumanovo—Kriva Palanka—Custendil.

Les Bulgares, craignant une invasion serbe dans leur territoire, car la conscience les tourmentait à cause des terribles atrocités commises en Serbie pendant les trois ans d'occupation, demandent la paix, et préfèrent même une honteuse capitulation à l'entrée de l'armée serbe en Bulgarie.

On voit bien que la Bulgarie taxait le moral de l'armée serbe d'après le moral de son armée, et la dignité de la Serbie, d'après la sienne, ce qu'on ne peut pas comparer. L'armée serbe s'est battue bravement du premier jusqu'au dernier jour de la guerre, et la Serbie a toujours préféré conserver la fidélité à ses Alliés, que de conclure une paix séparée, bien qu'elle fût dans des situations incroyablement difficiles. Le 29 septembre, à 23 heures, la Bulgarie signa la convention de l'armistice, d'après laquelle les hostilités furent suspendues le 30 septembre à midi.

L'avance de l'armée serbe vers Niš.

La Ire armée serbe reçut pour mission de poursuivre les troupes austro-allemandes qui se retiraient vers Niš, mais elle ne put se charger de suite de cette mission, car elle devait désarmer à Kumanovo les troupes bulgares qui avaient capitulé et qui arrivaient en masse de la direction Tetovo—Skoplje. On ne pouvait pas avoir confiance dans les Bulgares, bien qu'ils eussent signé les conventions de l'armistice.

Pour les mêmes raisons, la IIme armée serbe était retenue à la frontière serbo-bulgare, sur le front : Carevo Selo—Kriva Palanka jusqu'à l'arrivée des troupes alliées. C'est pour cela que le 1 et le 2 octobre furent des journées perdues.

Le 3 octobre la Ire armée serbe avec une brigade de cavalerie française de Gambetta avance vers Vranje et poursuit la 9me division autrichienne et les 5 bataillons allemands, qui, en se retirant, détruisent systématiquement la voie ferrée vers Niš.

Le 4 octobre la Ire armée serbe s'empare de Vranja, d'un grand butin de guerre et fait quelques centaines de prisonniers. La population prend les armes prises aux ennemis et prend part au combat. La Ire armée avec une brigade de cavalerie française continue la poursuite par la vallée de la Morava du sud, et la division de cavalerie serbe a pour mission de passer par la vallée de Vetrenica pour tourner le défilé de Grdelica vers Leskovac.

Le 5 octobre, la Ire armée occupe Vladičin Han.

Le 6 octobre, la Ire armée perce, en combattant, le défilé de Grdelica et s'empare de 10 mitrailleuses, d'un grand butin et fait quelques centaines de prisonniers. De Grdelica, la brigade de cavalerie française reçoit la mission de poursuivre l'ennemi par Svodj vers Pirot et de couper la voie ferrée Niš—Pirot—Sofia.

Le 7 octobre, la Ire armée, s'empare de Leskovac où pénètre aussi la division de cavalerie serbe arrivant de la vallée de Vetrenica; la IIme armée laissant le frontière bulgare aux Alliés, part avec 2 divisions vers Veles et avec une division vers Skoplje.

Le 8 octobre, la Ire armée occupe Brestovac et Zitni Potok et envoie un escadron vers Kuršumlija; la brigade de cavalerie française occupe Svodj.

Le 9 octobre, la Ire armée se prépare à attaquer les positions au sud de Niš, où étaient massées les forces ennemies suivantes : la 9me division autrichienne avec 3 régiments allemands qui s'étaient retirés devant la Ire armée serbe; la 217me division allemande, transportée de Sofia par chemin de fer, et la 219me division allemande venue du front russe à Niš.

Le 10 octobre, la Ire armée attaque la montagne Selićevica fortement possédée par l'ennemi. La brigade de cavalerie française pousse vers Babušnica, et un escadron de cavalerie serbe vers Kuršumlija. Après de durs combats près de Niš où l'ennemi entreprenait plusieurs contre-attaques, mais toutes sans succès, les troupes serbes s'emparent de Selićevica. La brigade de cavalerie française occupe Babušnica, et l'escadron de cavalerie serbe — Kuršumlija.

Le 11 octobre, la Ire armée par une manœuvre dans les flancs, force l'ennemi à quitter Niš, sur laquelle l'ennemi, sans force, mais rempli de colère, jetait des bombes des aéroplanes avant que les troupes serbes y fussent entrées.

Le 12 octobre, la Ire armée passe par Niš sur les hauteurs au nord de la ville, dans laquelle on prend un matériel de guerre considérable. La brigade de cavalerie française s'empare de Bela Palanka et un régiment de cavalerie, envoyé par la division de cavalerie serbe, occupe Prokuplje.

Un détachement des Alliés associés, composé de 2 régiments français et de deux régiments grecs avec un régiment de cavalerie français pousse à Kosovo où il attend l'arrivée de la IIme armée serbe qui doit le remplacer. La voie ferrée détruite, les routes défoncées, l'avancement rapide de la Ire armée rendaient le ravitaillement très difficile. Les munitions et les vivres étaient apportés dans des chariots traînés par des bœufs; de cette façon les troupes, pour la plus grande partie, trouvaient les vivres sur le terrain. La population patriotique serbe venait en aide à l'armée, non seulement les armes à la main, mais encore elle apportait à l'armée les vivres soigneusement cachés pendant trois ans d'occupation.

Le 13 et le 14 octobre, la Ire armée avance vers Aleksinac et se dispose pour attaquer les positions près de Ražanj, aux mains de l'ennemi.

Le 15 octobre, la Ire armée s'empare d'Aleksinac et se prépare pour attaquer. La brigade de cavalerie française délivre Pirot; la IIme armée serbe se rassemble près de Skoplje.

Du 16 au 21 octobre, la Ire armée attaque les positions près de Ražanj. L'ennemi après avoir reçu des renforts en artillerie, se défend opiniâtrement, plus pour sauver l'honneur, que forcé par quelque raison opérative. Pendant ce temps, la brigade de cavalerie française s'empare de Knjaževac et de Carevo Selo; et le régiment de cavalerie, serbe, de Trstenik et de Kruševac; la IIme armée arrive à Kosovo, remplace les troupes alliées et prend Mitrovica, Prizren—Djakovica, Peć.

Dans la nuit du 21—22 octobre l'ennemi cesse de défendre le défilé de Stalać, les positions près de Ražanj, et se retire en hâte par la vallée de la Grande Morava vers le Danube, détruisant systématiquement la voie ferrée.

Le 22 octobre, la Ire armée poursuit énergiquement l'ennemi par la vallée de Morava, délivrant plusieurs villes les unes après les autres, et le 1 novembre à 10^h^ 30^m^ entre dans sa capitale bien tourmentée — Beograd.

L'ennemi était définitivement rejeté de l'autre côté de la Sava et du Danube. A ce moment aussi la Turquie capitule et signe la convention de l'armistice.

La IIme armée pousse avec la division Timočka vers la frontière bosniaque près de Višegrad, laissant la division Sumadijska à Čačak, et la division Jugoslovenska à Kosovo.

Du premier régiment d'infanterie et d'une division d'artillerie de montagne de la division Jugoslovenska, on forma « Les Troupes Adriatiques » qui eurent pour mission de déboucher vers la Mer Adriatique près de Skadar et près de Bar. Après une bataille acharnée, Skadar est prise le 30 octobre, et Podgorica le 31 octobre.

Le 3 novembre le Royaume de Serbie était tout à fait libéré.

LA LIBÉRATION DES JOUGOSLAVES
de l'esclavage austro-hongrois.

Le 3 novembre la première compagnie serbe passa le Danube près de Veliko Gradište et attaqua près de Divči les compagnies allemandes qui se retiraient vers Bela Crkva. C'était le commencement du passage de la Ire armée par la Sreme et par la Banate. La population exaltée alla au-devant de l'armée serbe priant les commandants de venir dans leurs villages pour rétablir l'ordre, car la monarchie austro-hongroise commençait à tomber en pièces.

Les détachements de la IIme armée entrèrent ce jour-là à Višegrad.

Le 4 novembre, « La Diète Bosniaque » proclame l'Union avec la Serbie, priant que l'armée serbe vienne au plus vite à Sarajevo.

« Les Troupes Adriatiques » entrèrent à Cetinje, acclamées par la population enthousiaste. Ce jour-là les parlementaires Magyars vinrent demander l'armistice.

Le 5 novembre vers 16^h^ arrivèrent par bateau jusqu'à la base forteresse de Beograd les délégués Magyars: le comte Károlyi et Bakon pour conférer sur la conclusion de la paix.

Du 6—13 novembre, la Ire armée continua sa marche dans les directions : Vršac—Temišvar et Novi Sad—Subotica.

Le 13 novembre à 20 heures un bataillon de l'armée serbe entra à Subotica, et à 23^h^ 30^m^ la convention de l'armistice avec la Hongrie était signée.

Du 14—22 novembre les troupes de l'armée serbe étaient encore en marche dans le but de prendre les lignes démarcatives au nord: jusqu'au fleuve de Maroš et Novi Arad.

A l'ouest les troupes serbes poussèrent vers la Mer Adriatique et prirent tous les ports de Bakar à Skadar, excepté Zadar, pris par les troupes italiennes.

Le 1 décembre des délégués plénipotentiaires de toutes « Les Diètes » des Territoires Libérés arrivent à Beograd. Ils expriment au Gouvernement Royal serbe les vœux des peuples qui désirent s'unir au point de vue national et territorial avec le Royaume de Serbie sous la dynastie de Sa Majesté le Roi Petar I Karadjordjević.

Ce jour-là on déclara la Libération et l'Union nationale, et le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes fut créé.

Ce grand fait national s'est accompli sous le règne sage de Sa Majesté le Roi Petar I, que nous glorifions tous comme le Grand Libérateur, auquel succéda sur le trône du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, Sa Majesté le Roi Aleksandar I qui en qualité de commandant en chef de toute l'armée serbe, par sa sagesse, sa décision, son énergie et avec une persistance sans exemple, aidé par les grands Alliés, a fait que l'armée serbe ait vaincu définitivement de puissants ennemis et a rendu possible l'accomplissement de ce grand fait.

De cette courte description historique, jointe à cet Album de Guerre, on peut voir avec quelles difficultés l'armée serbe a réussi à libérer les Serbes, les Croates et les Slovènes, et les a unis en un puissant Royaume. Que cela soit l'impulsion pour la génération d'aujourd'hui et les suivantes, et que l'une lègue à l'autre la patrie commune, non seulement plus puissante au point de vue militaire, mais aussi au point de vue de la culture et dans tous les sens plus progressive.

THE WORLD WAR 1914—1918

I. AN ABRIDGED HISTORICAL EPITOME FROM THE TIME OF OUR ARRIVAL IN EUROPE TILL TO-DAY.

We Serbians, Croatians and Slovenians speak one and the same language from time immemorial, are on people, but, with three names.

We are an essential part of the great Slav Nation, which has a total population of 160 millions, and to which belong, besides the Russians (great, small, and white Russians), Czechs, Moravians, and Slovakians, upper and lower Lausitz Serbians (called Wenden), Poles, Cassubians and Bulgarians. Amalgamated together and now entirely disappeared are: Polab-Serbians (called Sorbens), Vilices, Veletis, Ljutices and Bodrices, who dwelt in the district between the river Elbe and the Oder in North Germany.

Of the entire number of Slavs 125 millions are orthodox, this includes also the Serbians; 30 millions Roman-Catholics (also including all the Croatians, Slovanians, and a small number of Serbians), 2 millions Protestants, and about 1 million Mohammedans (the Serbians-Musulmen from Bosnia, and a small number of Bulgarians).

We are of Indo-European origin; we first came to Europe in the Ist century after Christ, and as early as the IVth century, we began to colonize the districts between the Sea of Azov, and the Black Sea and the Carpathians on the banks of the Oder, the Elbe and the Dniester, as well as Gallicia and Panonien.

We colonized our present country at the end of the VIth century.

A very interesting fact is worthy of mention, that in the Munich manuscript (of the IXth century) is written that the Serbians were a great and numerous nation, and that according to a general statement, all Slavs called themselves Serbians.

Our people in accordance with their slav temperament, are goodnatured, peaceloving, industrious, intelligent, excessively ambitious, hospitable and just. It is worthy of mention that the Gothic historian, Jordanes, and the Byzantine Prokopios (both of the VIth century) wrote even then about our people, that they would take neither possessions, nor taxes, nor tributes from the conquered tribes, at the same time we are told that no harmony existed among the tribes themselves; they lived amid discord, and continuous quarrels, and fought separately.

It is not to be wondered at, that thanks to our reparistic qualities at that time, that the strong and disunited tribes came under foreign yoke.

The Slovanians, who were not even then successful in forming their own State, came under the yoke of the Avares, later of the Franks, after this of the Austro-Hungarians, the Turks and the French, and finally of the Austro-Hungarians again. They were allowed freedom in their native governments, which was granted to them according to their requirements, and their circumstances, and they remained under foreign rule till the end of the World War.

The Croatians—who under Trpimir in the IXth century formed a principality, and under Tomislav in the Xth century, a kingdom, after the death of Zwonimirs in the XIth century (because of the constant dis-union between the princes), came under the government of the Hungarian King Koloman, and since that time, until the end of the Great War, they shared the same fate as the Slovanians.

The Serbians, who had already in the Xth century formed their own principality, experienced their most splendid epoch from XIIth to XIVth century, under the Nemanjić, of whom the most powerful, Czar Dušan, crowned himself King of the Serbians, Grecians, Bulgarians and Albanians. They lost their kingdom, through the constant quarrels of their Princes, so that after the battle at Kosovopolje they fell under the yoke of the Turks for the space of five hundred years. During this period of slavery, the Serbians who were once heirs to Roman-byzantine culture, as well as the richest and most highly cultivated Nation on the Balkan, were now economically and intellectually entirely exploited. The Turks, wild and savage Asiatic hordes, robbed the Serbian nation of everything but their bare souls, destroyed everything of national value, murdered the most prominent men, mixed from time to time with the people—robbing parents of their healthiest and most blooming children, tearing them away by force, dragging them to Asia, where they were educated and brought up according to Turkish customs, and of whom the greatly dreaded Turkish Janizary army was formed.

In this reign of terror, which lasted 500 years, the "Gusle" (a kind of Balalajka) national Epics, and heroic deeds of the ever free Serbian Montenegro raised hopes of better times in the breasts of the Serbian people.

In the Spring of 1804, when the tortures of the dreadful Janizary and Dahys deeds of violence and butchery wrung the hearts of the Serbian people. The people's good genius Kara-Djerdje raised the Rebellion, which was only quelled in 1813 by much shedding of blood, and which began afresh in the Spring of 1815 under Miloš the Great. The 10.000 Turkish soldiers, who were to suppress the rebellion, and to keep the entire district at the point of the sword, were destroyed by the Jatagan Legion of the Montenegrin Hajduks, who came to the assistance of their brethren; and herewith restored the belief in the strength and success of the Serbian arms, and a rising, only to be likened to a hurricane, stirred the tortured population, embittered by the last atrocities.

During Miloš' government, the Turks retreated from the villages to the towns throughout Serbia. During Mihajlo's government, the Turks withdrew from all the towns, even from Beograd (in 1867); under Milan the districts Niški, Piretski, Leskovački and Vranjski were liberated (1878) and in the year 1882 the Kingdom of Serbia was proclaimed. Under the rule of King Petar the Great, the Liberator, and under the leadership of his son Aleksandar, the Serbians liberated ancient Serbia and Macedonia (1912), defeated the Bulgarians (1913) and in the Great World War (1914—1918) with the enthusiastic and brotherly aid of the Croatians and Slovanians, they completed the great werk of liberation and unity of our nations of three names, in the restoration of the Serbian, Croatian and Slovanian Kingdom in which 13 millions inhabitants dwell in a space of 250.000 km^2.

In his book "Länder und Völkerkunde Jugoslaviens", in which Dr. Alexander Szana occupies himself with our people, and our country—he says the following:

"A tenacious, iron will, an unyielding desire for freedom, deep love of their own tribe, and a strong belief in their own strength; honourable, democratic opinions, which did not permit of any absolutism on the part of the ruler, or of any class; were the virtues, which, in spite of all oppression, all intrigues and treason, created fresh powers on the Balkan and were a real power in economic and political matters, which was called upon to play a great part in the life of Europe."

God grant that our people, after having gone through such intense and bloody exertions, and temptations, and attained with few exceptions, the ethnographical ideal of their tribe, from now on, in a number of years of peace, have made good their losses, and on the basis of an economic, cultural and scientific range will attain their ideal, so that they can become really respected members of the European Community.

II. EUROPEAN POLITICS AND THE SLAV QUESTION.

The question of the European War hung like the sword of Damocles over Europe. The liberation of the central and southern Slavs from the German yoke was a problem, which became more and more difficult to solve as the culture and civilization of Europe progressed, and the intercourse between the European races became brisker.

Even in the central part of southern Slav, thanks to its peace loving character and its characteristic separatismus in the past, having lost its independence, and having fallen under German yoke, the question of liberation was postponed again und again. The tremendous phantom of Panslavism and Neoslavism had been propagated by a master hand, and the European races could look upon the disgrace of culture and civilization with an easy conscience, as well as upon the suppression of these races, and their increasing submersion every year in the sea of Germanism. It is only thanks to their strong native powers of resistance that the process of assimilation proceeded slowly, for after ccuntless centuries we see, that the Germans only succeeded in completely subjugating, and taking possession of some our smaller tribes, such as the Polaben, Serbians, and partly of the upper and lower Lausitz Serbians.

It may easily be understood that a necessity for a free, independent and civilizing development of the Slav races had arisen, at a time when even savage African tribes rise and fight for their independence.

Such a long period of slavery for the Slavs, in the heart of civilized and cultured Europe, could only have been possible, through the conflicting political contrasts and relations of the European Powers who feared, that if this question were explained, that the balance and the peace of Europe would be endangered, and therefore anything which might lead to a crisis, should be avoided shrinking from the notion of a war, which as was foreseen from the beginning, would be a powerful and bloody one; and which would create an entirely new geographical map of Europe.

History pursues its own way in the decision of all questions, and this was no exception. The Germans, who in the past by the conquest and subjugation of the Slav countries and people, have caused (and themselves contributed) the solution of this question, to their own detriment, for that which they had conquered, was torn from them forcibly, in the same manner.

After the victorious wars in the year 1864 against Denmark, in 1866 against Austria and in 1870—1871 against France, Germany gained its National Union simultaneously with its last victory, due to the unjust proceedings against conquered France, the annexation of Alsace-Lorraine, together with Metz and Strassburg. Contributions of 5 milliards of francs and the festive march of 30.000 German soldiers through Paris, as well as the Proclamation of the Unity of Germany, in Versailles (Castle near Paris), created unbearable relations with its western neighbours, who from that time forward were filled with fully justifiable thoughts of revenge.

Germany on its part had tried with all its might to gain military, economic, political and industrial strength. To this end and aim, well thought-out reforms and organizations in the State Administration, and in the Social legislation, were in a short space of time the excellent results. The Army, and more especially the Navy, which was only founded in 1897, attained the height of its strength and its technical preparations. Politically Germany played a leading part in the industrial balance, and even in the balance of racial increase. It conquered the World market with well thought out commercial tactics to the disadvantage of the other countries. All this required territorial extension, as well as the colonization of the surplus population, and the attainment of the supply of raw material necessary for industrial purposes. By means of well thought out colonist politics, and by the sending out of various private commercial missions as well as companies subsidized by the State, German colonists, who were constantly reinforced, and who began to settle in various Colonies such as Togo, Kamerun, German New-Guinea, German East Africa, German West Africa, and who remained there as a protection for their subjects for a certain number of years took all these districts entirely under their own government.

In the year 1897 Germany took possession of Kiau Tschau. In 1899 Prince Bülow publicly declared, that in the case of new territorial divisions, Germany was entitled to a share, and in the same year, it received the greater part of the Island of Samoa. In the year 1905, at the time of the crisis in Morocco, in Tangiers the Kaiser expressed his sympathy in favour of the Sultan, and at the Conference in Algesiras 1906 he supported his interests. In the year 1911 when the French occupied Fez, Germany demonstrated, with its men-of-war, in Agadir, and succeeded in getting the Morocco Congo treaty signed; after which it received indemnity for the occupation of Morocco by the French (a part of French Congo which was incorporated in Kamerun).

Germany attained, by its colonization politics, that, after scarcely 30 years (that is, until the commencement of the World War), it had at its disposal colonies, which covered an area of nearly 3 square million km. and which were inhabited by 15½ millions, all of which of course Germany lost when the great war terminated.

At the same time, Germany aided Austria in its expansion, looking upon the latter as a branch of its Eastern politics. Thanks to the relationship and connection with the Russian Court, and the powerful influence of its people, whom they cleverly understood to place upon the most exalted Russian State Administration posts, they understood to divert Russian interest from the oppressed Slavs. With the help of relationship and racial connection with the Roumanian, Bulgarian and Grecian and finally with the Albanian Rulers, Germany longed for the isolation of Serbia, so as to enable Austria to cause further economic and political destruction. For this reason it employed large sums of money as a propaganda against Serbia, so that when the right moment should arrive, to be in a position to attack and occupy this country (compromised and deserted by all), without entanglements of any kind. That it might secure for itself the outlet on Salonica and the Mediterranean, it aided Austria to sign the treaty with Turkey, to connect the Bosnian railways by means of a narrow gauge railway line Mitrovica—Skoplje with Salonica, and simultaneously it carried out a colonization plan in Bosnia, that, at an auspicious moment they should be enabled to put pressure on England. It opened, and kept up more and more intimate and closer relations with Turkey, re-organized their army (Mission v. d. Goltz 1909—L. v. Sanders 1913), received the concession for the railway line Bagdad, the gulf of Persia, and innumerable other, industrial, economic exploitations in Turkey in Asia. Germany succeeded in making Turkey pliant, and further (for the sum of 54 millions Kronen) agree to the annexation of Bosnia and Herzegovina on the part of Austria.

In this manner Germany, together with its "succursal" Austria, attained the summit of its power, at the same time threatening its powerful neighbours, and in spite of antagnostic feelings caused an alliance against itself.

France could never forget Alsace Lorraine, nor the dangers attending the Morocco question, and thus entered into a constantly increasing struggle for the conquest of the World market. Threatened by German military powers, it saw the progress, and increase of the railway lines to Luxemburg, and Belgium, and feeling the whole weight of its situation, hurriedly undertook military preparations. So as to increase the military contingent it introduced the 3 years military service, which greatly burdened its finances.

England saw in the great growth of the German Fleet, the increasing power of its Navy, in the completion of the Canal at Kiel, and the extension and fitting out of the ports, the offensive intention. The German colonization in East Africa is another source of constant danger to the carrying out of a direct railway line from the Cape, the most southerly extremity of Africa, to Cairo, the junction of all European, Asiatic and African, Inter-Continental communication. After the conquest of Egypt, the reinforcement of Turkey threatened the range of British interests in the Persian Gulf and the Red Sea. On the other hand, Germany followed a certain plan, and aided Turkey and carried out its economic conquests.

Russia saw in the conquest of the Balkans, and the fall of Serbia, her racial interests threatened and her hopes of taking Constantinople and the Dardanelles as a free entrance to the Mediterranean. By the act of reinforcement aid given to Turkey (which was a constant opponent of Russian politics in the East), Russia felt that an inimical proceeding was being levelled against it: as England had taken part with them in a division of the Persian sphere (1907) in which Russia was given the northern, England the southeastern part, and the southwestern part remained neutral, with British rights to the Gulf of Persia. In this way the Turko-German expansion threatened the sphere of Russian interests in Armenia and Tigris.

The consequence was, that the three great powers mentioned, ratified a bond of friendship for their vital interests, and one could count positively on the fact, that if war were waged with only one of the powers, the other allies would all be drawn into it too.

It seemed as if Germany would not realize the gravity of the situation, and hoped to be able to wage war victoriously against only a single power, and afterwards, be able to dictate terms to the other powers; it took no consideration for them, in its desire. As the military equipments and the strength of the army had reached their culminating point, and the expenses of the army had attained their limit, it did not fear war, hoping that fresh success would be secured, and that through the war it would attain still greater power. The reformation in Russia's equipment was only to be terminated in 1917; Germany, armed to the teeth, found that the moment had come for a settlement of some kind with Russia, before its full equipment, which would be the most favourable time, and had therefore not done anything to hinder the war, on the contrary, by aiding Austria had contrived its outbreak.

III. THE CAUSE OF THE CONFLICT BETWEEN SERBIA AND AUSTRIA.

In the middle ages Austria had been the most powerful European Staate. Its power spread, not only over the Germany of to-day, but for a time, over Alsace-Lorraine, Switzerland, upper Italy, the Netherlands (Belgium, Holland and Luxemburg), Spain, a part of Poland, Bohemia, Meravia, the Slowakei, Galicia, Hungary, Transylvania, Croatia, Carinthia, Carniola and Dalmatia.

In the year 1521 it resigned the direct administration in Spain; in 1648 it resigned Alsace-Lorraine to France; in the Revolutionary wars in 1797, Lombardy and the Netherlands were lost to it; in the year 1806 it renounced its Imperial rights to Germany; in the war with Napoleon it lost lower Austria, Tyrol, Venice and Dalmatia (which it recovered after Napoleon's defeat 1814). The revolutionary rising at Milan and Venice in 1848 (to attain more liberal reforms), was suppressed by Radetzky (battle of Kustozza) and the insurrection in Prague was quelled by Prince Windischgraetz. The rising of Koszuth (for the independence of Hungary), was suppressed in 1849 with the aid of the Jugoslavs and Russians. In the combats for the freedom and

unity of Italy in the year 1859 it was beaten at Magenta and Solferino, and lost Magenta, Toscana, Parma, Modena and the entire Lombardy. Allied with Prussia, Austria won Schleswig-Holstein from Denmark in 1863/4, but the division and its administration led to a war with Prussia in 1866, which terminated in a double and entire defeat at Sadowa, near Königgrätz in Bohemia, and at Langensalza in West-Germany. The result was the renunciation of the sovereignity in Southwest-Germany in favour of Prussia, and besides, the renunciation of its right to Venice in Italy's favour. In the year 1867 Austria formed a dualism with Hungary, and its Emperor became King of Hungary at the same time.

From this epoch on, banished from Germany and Italy, Austria's politics turned southward, and received general instructions from Germany. After having lost Venice and the west bank of the Adriatic Sea, and on having too weak a reserve on the Dalmatian coast for its naval politics, it had to occupy Bosnia and Herzegovina at all costs. As later on the Germans aspired more and more to the annexation of fresh colonies and world markets, they found it more and more necessary to keep England in check, by threatening the safety of its best communication with India (via the Red Sea), Cairo and the Mediterranean, and its rights to the Gulf of Persia and Mesopotamia, the necessity for an Austrian conquest of the Balkans, and the taking of Constantinople and Salonica became clearer; although this was not advantageous to Russian aspirations. The Russians were compelled for reasons before stated, to hinder the carrying out of the plan, the more so because the conquest of Constantinople, the Bosphorus as well as of the mouth of the Mediterranean was considered as the most vital question of Katharine the Great.

England estimated the danger from the Russian side, as well as from the Austro-German side, and upheld the stand-point of keeping Turkey on the Balkan, for a long time. Resolutely it opposed every conquest or spreading of influence, no matter from which State.

Being themselves aware that they could not allow the one or the other to conquer, Russia and Austria ratified a treaty in 1872 that they would mutually defend and uphold the status quo.

In the meantime the life of the Christians was made unbearable under Turkish administration, their lamentations tore at the hearts of their liberated brethren, and thus war between the Balkan states against Turkey became unavoidable. The riring in Herzegovina in 1875 was the forerunner of the war.

So that they should not be face to face with the fait accompli, which might be unpleasant and disadvantageous for one or the other of the great Powers, the Russian and Austrian rulers met immediately after the declaration of war, at Reichstadt (1846) and regulated their mutual relations in case of success or defeat for Serbia and Montenegro, in the first case, the latter could extend on the Drina line, and in Herzegovina, under the condition that Sandžak should separate them further from one another. In the second case, the pre-war situation must be reinstated. Austria was to receive as a recompense, Bosnia and Herzegovina, and Russia, Bessarabia (which was taken from it after the Crimean war at the Paris Conference in 1856) as well as other extensions in Turkey-in-Asia. Bulgaria, Roumelia and Albania should get Autonomy; Greece should receive Thessalia and Crete; Constantinople should remain a free State.

Foreseeing that Serbia and Montenegro would lose the war, and considering the necessity for their intervention, Russia called upon Austria to declare war against Turkey, so that Austria might occupy Bosnia and Herzegovina and Russia Bulgaria. As this proceeding was contrary to the Paris-Crimean agreement, according to which, Turkey guaranteed integrity, and the Black Sea Coast was to be neutralised—Austria had at the beginning of 1877 only signed a treaty of neutrality with Russia, with the right to occupy Bosnia and Herzegovina. This treaty was the reason why Austria-Hungary refused England's proposal to bring Russia to a stand-still in the course of the war operations against Turkey.

After the long and bloody siege of Plevna, at which the Roumanians assisted, as well as after the victory at Sipka and Rosalita, Russia compelled Turkey to make peace at Adrianople, and to accept the conditions dictated at the peace of San Stefano (3rd march 1878).

The distinct tendency of Russia could easily be observed, which was to form, with the distant boundaries of new Bulgaria, a Russian province on the Balkan, so as to secure its conquest of Constantinople and the channel. Seeing that in this way the German-Austrian chief line Berlin—Beograd—Sofia—Constantinople—Bagdad—Gulf of Persia was threatened, Austria, even if it had gained the right to occupy Bosnia and Herzegovina, was afraid of the Russian designs. It demanded a conference for the revision of the treaty of San Stefano, which was strengthened by our protest against the delivery of the purely undeniable Serbian territories, to Bulgaria, which were under the Turkish rule, as well as the district which we, ourselves, liberated in a bloody struggle, in the course of this war. At the Potsdam Conference which followed; the treaty of San Stefano was annulled, we received 4 new districts: the Niški, Wranjski, Leškovački and Pirotski, and the independence of State and Church. Bulgaria was extended as far as the Balkans, and became a vassal principality with chosen Princes. Roumelia was given a Turkish Governor and became autonom. Austria got Bosnia and Herzegovina, over which it was to reign 30 years, to promote order there, and should later restore it to the Turks. Austria was permitted to keep up a garrison in Sandžak, and to make the roads which it might require. Montenegro might stretch as far as the Aegian Sea, and get the Harbour of Bar.

From this moment Austria became a Balkan State, and employed its whole power to strengthen its influence, so that it could more easily carry out an advance through the Sandžak to Salonica, and through Serbia and Bulgaria to Constantinople.

In the year 1879 Austria succeeded in influencing Bulgaria to choose Alexander of Battenberg, and not a Russian Prince, to be its ruler. When he, led by Russian politics, organized a rebellion in Roumelia and marched with the army into Plovdiv, which the then governor, Gavril Pasha, ceded to him almost without any resistance, he proclaimed the union of Bulgaria with East Roumelia. So as not to quarrel openly with Russia, after Turkey refused to respond to the expropriation of their territories, Austria persuaded King Milan to attack Bulgaria, and to hinder the annexation which disturbed its present equilibrium: But he, hasty, and full of temperament, ordered the mobilisation, and not waiting for it to be entirely carried out, with the first reserve, i. e. with an Army of not quite 60.000 men, divided over two fronts (Sofiski, and Timočki), attacked the Bulgarians. Whilst the northern army moved forward successfully and took possession of Kula and Belogradčik, the southern army took the Dragoman and arrived before Slivnica.

If we consider that 18 years ago, Prince Michael had made a treaty with the Bulgarian chief and emigrant, about the liberation of Bulgaria and its joining Serbia, and that the primers and lesson books for the Bulgarian people were to be printed in the State printworks in Beograd, which in the development of our people caused a great patriotic propaganda to be made for the liberation of the brethren, Serbians and Bulgarians, from Turkey's yoke, it is therefore not to be wondered at, that in the lines of our army, when every soldier asked himself "why against the Bulgarian brethren?" and felt a spiritual depression that he was not helping, but only harming the liberation of the Cross against the half Moon, so that our soldier had neither the desire nor the elan to fight; the Bulgarians, seeing the Turkish inactivity, sent the greater part of their army, which the Russian Generals had organized to fight against Turkey and set them against the Serbians. They succeeded in checking our advance, because of the badly organized traffic service, which on account of various misunderstandings arising from our Head Quarters, caused by false reports, Bulgaria forced our army to retreat even as far as Pirot, where the latter understood that it was a question of their native country, and therefore made a strong and bloody resistance.

Austria saw King Milan in a difficult situation, and taking into account the shameful secret treaty, which he ratified with Austria in 1881, for the protection of his dynasty, and to the detriment of his people, herewith the latter had obligations towards him and they set an Ultimatum to interrupt the war. The Bulgarians led astray by the enemies, saw in the passive attitude of our people, not pity nor weakness. They profited by the mistakes of King Milan and proclaimed in the country itself and in other countries and in all the popular lesson books, that the undrilled, badly equipped Bulgarian recruits had beaten the old Serbian veterans and that the undrilled young officers had beaten tried and experienced Serbian Generals. This fictitious delusion, became their fatal "Fata Morgana", for at the first armed encounter with Serbia, at Bregalnica, in spite of their greater numbers, and much more favourable strategical encompassing situation, they were beaten, as in the times of Dušan at Velbužd.

The Slivnica echo about fictitious victories was very detrimental to us, as it had a bad effect on those of our people, who were among the Turks. Bulgaria territorially larger, and with a greater number of inhabitants and deceptively stronger, from a military point of view, aided by the Russians and the Exarch, better tolerated by the Turks, had their Bishops and schools (whilst our Serbian books were forbidden at that time and we had neither a Bishop nor schools) therefore it was to be hoped that they would have a speedier liberation and a better protection from Bulgaria granted them than from Serbia, which was being destroyed by dynastical and party quarrels. The Bulgarians felt, that in further relation to the strengthening of Serbia, the number of liberated Serbians (which was less at that time than that of the liberated Bulgarians) through the gradual increase of the liberated districts would grow greater, and that they would find themselves in a large minority. The Bulgarians developed all their strength so as to take possession of the greater part of Macedonia, before our National Union had been attained, more so because, for our population there, it was the same whether they were liberated by Serbians or Bulgarians — the chief thing was, that they should be freed, as quickly as possible, from the tyrannical rule of the Turks. With regard

to religion and language it was the same to the Serbians and to the Bulgarians: and through the long years of subjugation (although at heart quite a Dušan state) their national feelings were entirely blunted. But the Turks well pleased, watched the friction among the Serbians, Bulgarians and Greeks; for them it was all the better the more the "unbelievers" killed each other.

After Prince Battenberg was deposed by means of Russian influence: Austrian machinations set Ferdinand of Coburg, a German Prince, and at the same time an Austrian officer, upon the throne; this circumstance made our position in Macedonia worse, for Austria, who had great influence in Turkey aided the Bulgarians much more than before.

So that Bulgaria's work should be opposed, we were successful in Skoplje and in Prizren in getting two Bishops, and when we opened Serbian schools in Kosovski, Skopski and in the Salonica district, our influence could easily be felt, and the Bulgarians, seeing that they were losing ground daily, and that they could not compare with us in the sphere of national culture they altered their work to secret activities ("comitadžis") of „Dagger and Martine rifles".

Russia and Austria worked out a reform programme at Mürzsteg, to ameliorate the situation of the Christians, which the Turks first refused, and finally accepted at the end of 1903, and with the chief leader of Italy reformed the Macedonian police force, made up of officers of the great powers in Skoplje. At our frontier were Austrian officers, which fact did great harm to our National work and Komitadži action, in which, we and the Greeks replied to the action of the Bulgarians, for they allied themselves with the Turks, and confused our work and hindered all our movements. This was still more powerfully increased by the war of the customs between Serbia and Austria, which broke out in the year 1906.

Feeling that the Jugoslavian idea was gradually growing greater from day to day, Austria seized on the idea of suppressing Serbia "the free", and introducing the trialismus into its State. So that this could be more easily accomplished, Austria entered into negotiations with Turkey, that the latter should permit them to build a railway line through the Sandžak, and in this way connect the Bosnian railways with Salonica. Appraising the military importance of this action on Austria's part, Serbia immediately demanded as recompensation, the transit of Adriatic railway lines to connect them with Russia and the sea.

England and Russia demanded the execution of the reforms, a rising then took place in Albania against the Turkish government and a great Komitadži action raged at the same time.

All these proceedings were heaped upon the weak Turkish Administration who courted its downfall. To save themselves, and for fear of "the death blow", which England and Russia had prepared for them, by their reform programme in Reval on July 9th and 10th 1908, which was inconsiderate, and prepared for the division of Turkey, the "Young-Turkish Revolution" broke out, which took the character of western European democracy—giving equality to all. Sultan Abdul Hamid presented a constitution to the State. The question of the Sandžak railways and the police soldiers was forgotten, and the Komitadži organisations were dispersed as being superfluous. In the year 1909 the contra revolution was unsuccessful in overthrowing the government, but Abdul Hamid, because of his participation in the same, was deposed, and interned in Salonica, his brother Muhamed V was elected in his place.

Austria, dismayed at the Young-Turkish reorganization and its probable establishment, made up its mind to the annexation. With the understanding of Russia and Italy in Buchlau it carried out the annexation on October 5th 1908; on the same day Bulgaria threw off its vassalage and proclaimed itself a Kingdom. Turkey opposed, but for a sum of 54 million crowns it granted the annexation. Serbia greatly embittered, protested against it. Austria considered this to be the proper time to attack Serbia and to destroy it, but the great Powers did not permit it, and Austria had to be satisfied with the declaration forced from Serbia: „that its rights had not been affected by the annexation, and that it would cease its protestations and oppositions, and that it would alter its politics against Austria". Serbia had to fulfil all this under the pressure of the great Powers.

So that it could be publicly said, that Serbia was the country of riots, plots and murders, the propaganda had disbursed large sums and in this way to more easily attain the mandate for the occupation of Serbia, Austria instituted two cases of High-Treason, from March till December 1909 Fridjungs in Vienna, and one in May 1909 Nastić in a Zagreb lawsuit, both of which terminated in a great disgrace for Austria. The Albanian rebellion in the summer 1909 took on great dimensions; the armies sent, led by Džavid and Turgut Pasha could not bring it to a stand-still. On the contrary, it expanded more and more in 1910—1911, and only when in the end, the great Powers brought high pressure to bear on Montenegro, did its liquidation succeed.

At the time of the annexation crisis, Creta fell away from the Turks, and declared its incorporation with Greece; Turkey succeeded in restraining it. Germany so as to help and to put Turkey under greater obligations, sent v. d. Goltz in 1909 to reconnoitre the reorganization of the Turkish army. In 1911 Turkey waged unsuccessful war in Tripolis against Italy. All this, as well as the fact that the rule of Young Turkey, led Panislamic National Politics in the relentless mohammedanizing of the population, caused the Balkan States to resolve to form a Balkan Union among themselves, and undertake the division of European Turkey. Russia had already created this Union; Austria threatened Serbia, at the same time, an outlet to the sea was a question of the greatest economic importance. Bulgaria was threatened by Roumania who had a secret treaty with Austria. Danger threatened for Bulgaria and Greece (Creta) if Turkey got reinforcements; and all these States would in the future, be further and ever further removed from the possibility of liberating their subjugated brethren. In 1912 the treaty between us and Bulgaria was signed; in May, between Bulgaria and Greece; and we, Montenegro and Greece only signed an understanding for a mutual action. Montenegro declared war on October 8th 1912; Serbia placed an Ultimatum on the same day, and declared war on October 13th.

So that the real intentions of Serbia as well as its eventual success should be prevented, Austria, some days after the declaration of war, signed a treaty with Italy, in San Rasriore, for the realization of the autonomy of Albania, whereby Serbia's passage to the sea would be blocked.

Completely equipped and financially strong, Serbia entered the sacred war of liberation with indescribable enthusiasm. With irresistible force it beat the Turkish army in the great battle at Kumanovo, and Bitolj, and in less than a month, had liberated the whole of ancient Serbia and Macedonia. Until Nov. 16th it had taken Lješ and Drač, all north Albania, came, before Skutari, which, after a long and stubborn resistance, Esad Pasha yielded to Montenegro. At the end of the war, at the Ambassador's conference, at the urgent desire of Austria, Italy and Germany, Serbia and Montenegro were forced to evacuate Albania with the premise that Serbia should be permitted to have an economic outlet (San Giovanni), and Montenegro should receive financial aid. Simultaneously with the siege of Skadar, came the siege of Adrianople.

At the time of the negotiations mentioned, for the purpose of provoking and attacking Serbia, Austria spread abroad the invented report of the offence towards their Consul Prohaska in Mitrovica—as this proved to be useless, Austria persuaded Bulgaria not to cede anything at the controversy of the division of Macedonia, and not to accept the arbitration of the Russian Czar, but to attack us. The controversy between Bulgaria and us consisted in the fact, that the Bulgarians bound themselves, as their cooperation for the liberation of Macedonia (which alone was recorded in our treaty) to give us 100.000 soldiers, instead of which they said, immediately after the declaration of war, that they were unable to send this army, but gave us a weak division (Rilo division) which was to be appointed fictitiously to our IInd army, but in reality it only carried out politic occupation-orders of its upper Command, and occupied the territory, which we alone had liberated. At the same time Bulgaria liberated Trakien with the aid of its chief forces, and doubly enlarged the territory. Finding it impossible to take Adrianople with its own forces alone, it demanded our help, and we sent them 50.000 men, and the entire heavy artillery.

After this it may be clearly seen, that as Bulgaria did not fulfil the obligations which were notified in the treaty, nor make a single sacrifice towards the liberation of Macedonia, it had lost the right to all the advantages, which were mentioned in the treaty, and besides, by sending a consignment of our troops to Adrianople, we had carried out an operation not provided for in the treaty, and were therefore justified in receiving a certain compensation, the more so, as Bulgaria spread itself out greatly in Thrace, which was not in the treaty. It was only through our success in Macedonia, that the issue was decided, and this altered the relationship of our forces entirely. Even now, instead of accepting the arbitration of Russia unconditionally, as we did (and which was entered in the treaty in case of disunity), they attacked us treacherously on June 30th 1913. In a bloody combat at Bregalnica, which lasted exactly one month (although they were in the majority and in a favourable strategic enclosure), they were severely beaten, and so that their disappointment should be still greater, the Turks employed the moment of the Bulgarian defeat to repossess themselves of Adrianople, Kirk-Kilisse, and a large part of Thrace. The Greeks, who were similarly attacked, occupied a fair part of Macedonia, Roumania provoked, crossed the Danube, and not finding any resistance, interrupted its advance on Sofia. At the Bucharest Conference, which carried out the recapitulation of the Balkan war, in spite of Austria's interference, Bulgaria lost Dobrudža in favour of Roumania, and Macedonia was divided between the Serbians and the Grecians. Exactly as Austria worked against us at the Conference in Bucharest, so it did at the revision of the London Conference at the regulating of the frontiers of the new Albanian State. In the autumn of 1913 a rebellion broke out in Albania, and it attacked our territory—we beat it back, by occupying the strategic frontier points.

At this time the arrival of the German reformatory Mission with Liman von Sanders in Constantinople took place, which called for the intervention of the Entente Powers. On the 7th March 1914 the arrival of Prince Wied to take possession of the throne of Albania took place. In May he fled to his Italian ship before the national insurgents, and in September he left the country to which he never returned.

The Balkan wars had raised Serbia's high standing, and the subjugated brethren in Austria-Hungary hoped more and more for their liberation. Whilst in Serbia the Congress of the men of letters as well as the conferences of the cultured classes, and the national scientific class increased the Serbian-Croatian coalition of the national representatives from Croatia, Slavonia and Dalmatia gained more and more influence, and parallel to this, organizations were hurriedly formed. This could not be suppressed by any action either on the part of official Austria or on the part of official Serbia. Austria felt it had missed the favourable moment in which to attack us, for which it had sought, (the annexation crisis and our quarrel with Bulgaria). Austria was now seeking, and had to find ways and means, by which it could attack and destroy us; for Austria, it was the question "to be or not to be"; besides, the enormous expense, which had been disbursed for the partial mobilization at the time of the annexation, and of the Balkan war, had to be covered, and justified, and whilst preparing to attack us, chance served them as a pretext.

In the summer of 1914 Austria-Hungary held manœuvres in Bosnia with the supposition war against Serbia, as the manœuvre problem, and on territory opposite Serbia. So that the feelings of the purest Serbian people should be still more hurt, Franz Ferdinand came to Sarajevo exactly on "Vidovdan" on June 28th, he reviewed the Austro-Hungarian troops and this, exactly on the most sacred day of mourning which the Serbians have. A day upon which, 500 years ago Serbia lost its Kingdom at Kossovo, on this day, there, across the Drina, in the free Serbian Kingdom, Requiems are chanted, and mourning services and reviews of the free Serbian army held; on this day Franz Ferdinand in his scornful attitude as despot entered the heart of Serbia, Sarajevo, which began the whole misery of the national Slav situation.

That thousands of Serbian hearts bled with a hurt national sense of honour, and that someone would be found with whom the spark of revenge and scorn would be set ablaze, that their national feeling must find relief in killing the hated despot, could be easily imagined without any very deep reflection on the subject; for from the moment, that Franz Ferdinand's presence at the manœuvres in Sarajevo was known, everyone, even the last peasant of the Serbian kingdom, felt in what a terrible and unprotected situation their country, exhausted by all the wars, was in, filled with the racial fellow-feeling, and in a presentiment of the terrible danger and complications which threatened Serbia on the part of Austria, they said fearfully and anxiously "they will kill him as sure as God lives".

That the Royal government and the entire population of the Kingdom of Serbia was, at that time, against any warlike complications will be understood by everyone, for a people, who in 1912 and 1913 had experienced two severe wars, and a cholera epidemic, and had beaten back the rebellion in Albania, was materially, physically and financially exhausted, and had neither ammunition nor arms, and felt itself quite incapable of waging war, no matter against whom, and least of all with a great Power which was well cared for, rested and armed to the teeth and in every way prepared for all emergencies. Fate willed it otherwise, and when the bomb of a nationalist avenger "Čabrinović" did not lay the Crown-Prince low, a bullet from his friend Gavril Princip's revolver did the deed (it was the merest chance, that the Crown-Princess was hit by the same bullet, which killed Franz Ferdinand).

Even if the murderers were natives of Sarajevo itself, and the outrage was committed on Austro-Hungarian territory, and before the very eyes of the Austro-Hungarian police, and the murderers were Austro-Hungarian subjects, and even if through their own Austrian examination it was an established fact that neither the government nor the people of the Kingdom of Serbia were in any way connected with the affair, this event had to be used as a weapon against Serbia, Austria attacked and occupied it, for the Serbian population was to blame that "they were alive and breathed!"

At a Conference held in Vienna on July 2nd 1914 under the Presidentship of Graf Berchtold there were present: Graf Stürgkh, Graf Tisza, the ministers Billinsky and Krobatin, v. Hoetzendorf and Admiral Keil, and there the resolution was formed, to declare war against Serbia. And the great Powers were informed that it would not be a war of conquests nor annexation, but that certain frontier corrections or frontier reductions, for the benefit of other States were possible, and the occupation would only be temporary. So that war might be declared, Serbia must be given an ultimatum which it could not accept; at this Conference the wording of the Ultimatum was composed and was handed over to our Government in Beograd by the Austro-Hungarian Ambassador, Baron v. Giesl.

This Ultimatum is unique in its consideration and its mighty contempt, in as much as the demand made was, that our government should unhesitatingly accept and sign the wording presented to it without any alterations, that they, the Serbian officers and officials, the Serbian cultural and national organizations had a part in the crime at Sarajevo. Besides, all publications were forbidden, which could in any way unpleasantly affect Austria-Hungary, that all national organizations should be dissolved, that all books were to be destroyed and prohibited, which might in any way be disagreeable to Austria, and could be harmful to its interests; that Serbia should dismiss from the Army and State service, the officers and State officials, who might not be pleasing to Austria, whose names were to be given later on, and the culminating point of its claims was, that Austria should constantly keep its organs of State in Serbia for the possible repression of the revolutionary movement against its territorial integrity: —in other words, that Serbia should capitulate for all time, giving up its independence. The reply was to be given within 24 hours.

With a heavy heart and strong spiritual revolt the Serbian government carried out the capitulation forced upon it and declared that it was prepared to fulfil all points except the last, which would not coincide with the dignity of the State and with the independence of the Kingdom. So that Austria could be at ease on this point too, Serbia declared its willingness, to abide by the decision of the International Court at the Hague, or that of the great Powers, who were to have the question laid before them, and whose decision should be binding for both parties. The reply was given at the appointed time.

Austria having made up its mind to destroy Serbia, recalled its Ambassador, and declared war on 28th July 1914 by wireless telegraphy, alleging that our government had given an unsatisfactory reply, and that it was forced to guard its rights with the sword. The aviso of the mobilization had already been arranged on 21st July.

And in this terrible moment of despair the one question from mouth to mouth was; "What will Russia say to it?" and our noble Russian brother replied with his Imperial telegram on July 21st as follows:

"As long as any hope exists of hindering bloodshed, I shall employ my entire strength towards this aim. But if we are not successful, in spite of our honest desires, I assure Your Majesty, that Russia will never desert Serbia". When the Serbians heard, that they would not be alone, and they remembered, that it was not only a question of „to be or not to be", but also of the fate of their brethren subjugated under the yoke of Austria they seized their arms with a firm hand, with the sole resolve, "Death or Victory".

All efforts on the part of England and France to ameliorate the Austrian conditions were unsuccessful. Germany obstinately pleaded Austria's cause, leaving Austria a free hand with regard to the controversy with Serbia. The British Ambassador in Berlin proposed a Conference on July 26th with England, France, Germany and Italy in London, but Germany again refused to interfere in the controversy. And when Russia on July 29th ordered the mobilization of 4 frontier districts against Austria; Edward Grey declared, for the reassurance of public opinion, that, even in the case of the occupation of Beograd, one could still successfully intervene. He, at the same time invited Germany itself, to show the way to a peaceful liquidation of this controversy. The latter left the Great Powers without a reply until 31st July. Austria, having ordered a partial mobilization, immediately after their declaration of war to Serbia, in reply to the Russian partial mobilization, ordered its entire mobilization. Russia also replied on the same day with an entire mobilization, for there was no doubt left, that Germany and Austria had resolved to go to war.

Germany had made preparations for the mobilization (War danger State); as a reply to the Russian mobilization, Germany gave Russia an ultimatum on that day, in which was said, that it was to check the mobilization in 12 hours, otherwise war would be declared against them, and when Russia sent no reply to this bold ultimatum, Germany declared war against Russia on August 1st 1914. Simultaneously with the Ultimatum sent to Russia, Germany sent an Ultimatum to France, demanding a reply from her within 18 hours, as to whether, in case of a war between Germany and Russia, France would remain neutral. France as an ally of Russia, had ordered its mobilization immediately after the German mobilization. As Germany received an unfavourable reply, and as a pre-meditated excuse that the French troops had already attacked the German frontier at various places on August 2nd, Germany declared war against France in August 3rd. On the same day Germany took possession of Luxemburg, and demanded of Belgium ultimatively the permission for the occupation by its military, and the passing of its troops through their territories—so that Germany could penetrate into France from the north (as France's border front against neutral Belgium is only slightly fortified); it bound itself to repair and make good any damage done by the war, and at the end of the war to evacuate the occupied districts; on the other hand, it threatened to look upon Belgium as an enemy, and would take with the power of arms, that which it now asked for in good faith, if Belgium refused. Belgium did refuse, and Germany invaded the country on August 4th.

England which had already demanded a declaration from France and Germany on July 26th that they would both respect Belgium's neutrality, not having yet received a reply from Germany, bearing upon this, demanded that it should recall its Ultimatum, and when Germany declared its inability to do this, England, faithful to its traditions, and for the protection of Belgium, and so as to keep to the solemnly given, written obligations in the treaty, declared war on 4th August, and all on account of "a scrap of paper" as the German Imperial Chancellor Bethmann v. Hollweg said, who was furiously angry at the step England had taken.

In this manner, in the meantime, from 28th July till 4th August the following Nations had gone to war: Austro-Hungary and Germany, and on the other side: Serbia, Montenegro, Russia, France, England and Belgium. Soon after, on August 23rd Japan joined the Triple Alliance; Turkey declared war against Russia on November 1st 1914; Italy—Austria-Hungary 23rd May 1915; Bulgaria attacked Serbia 14th October 1915; Germany—Portugal 9th March 1916; Rumania—Austro-Hungary 27th August 1916; Germany—Rumania 28th August 1916; Italy—Germany 28th August 1916; America—Germany 6th April 1917; Cuba—Germany 7th April 1917; Cuam—Germany 23rd July 1917; Liberia—Germany 6th August 1917; China—Germany 14th August 1917; Brazil—Germany 26th October 1917; America—Austria 7th December 1917; Panama—Austria 11th December 1917; Cuba—Austria 12th December 1917; Nicaragua—Germany 7th May 1918; Costa Rica—the Central Powers 25th May 1918; Haiti—Germany 17th July 1918; Honduras—Germany 21st July 1918 and Roumania—Germany 12th Nov. 1918.

IV. THE WAR ON THE BALKAN.

A. THE OPERATIONS IN 1914.

The Serbian Army terminated the concentration on 10th August 1914 as follows:

The General Head-Quarters at Kragujevac.

Commander-in-Chief: H. R. H. Crown-Prince Aleksandar.

Chief of the Staff-Office: Field-Marshal Radomir Putnik.

Assistant to the Chief of the Staff-Office: General Živojin Mišić.

The Ist army, General Bojović, with the chief forces arranged in the following way: 3 infantry divisions on the territory Ralja—Palanka—Topola and with detachments of one infantry division near Požarevac, and one cavalry division reinforced by infantry, near Smederevo.

The IInd army, General Stepanović, with the chief forces consisting of 3 infantry divisions on the Arandjelovac—Lazarevac front, and of a detachment of one infantry division near Beograd.

The IIIrd army, General Jurišić, with the chief forces consisting of an infantry division near Valjevo, and of mixed detachments near Obrenovac, Šabac, Lešnica, and Loznica.

The Užice army, General Božanović, with the chief forces consisting of an infantry division near Užice, and with mixed detachments near Bajina, Bašta, Mokra Gora and Priboj.

The Austro-Hungarian army was due to terminate its concentration as follows on the 14th August:

The IInd army, General Ermolli, the 7th corps distributed along the Danube from Bazjaš to Pančevo and the 4th and the 9th corps along the Sava from Zemun to Mitrovica.

The Vth army, General Franck, with the 8th and the 13th corps and one mountain brigade at the base of the Drina from Beljina to Zvornik.

The VIth army, Feldzeugmeister Potiorek, with the 15th corps on the Vlasenica—Višegrad front and the 16th corps on the Goražda—Foča front simultaneously covering the Montenegrin frontier. The entire troops of the VIth army were of mountain formation.

The strategic reserve consisted of an infantry division remaining at Sarajevo.

The first operation plan of the Serbian army was as follows: The Ist army to defend the valley of the great Morava. The IIIrd army to protect the line of the Sava and of the Drina towards Valjevo; the IInd army, as manœuvre-troops, to act against the flanks of the chief Austrian forces, if the latter tried to advance against the Ist army from the direction of the Danube, or against the IIIrd army from the Sava. The Užička army was to keep the larger Austrian forces in check as much as possible on the upper Drina and defend the valley of the West Morava, in case they should be forced to retreat.

The first operation plan of the Austrian army was as follows: The IInd and the Vth armies advanced, encompassing towards Valjevo, then in the direction of Kragujevac; the VIth army advanced in the direction of Užice then towards Kragujevac.

But on August 4th Russia commenced war against Austria-Hungary, which caused the last decree, the general mobilization of its army, and changed its plan of operation against Serbia in the following way: The IInd army made a demonstration on the Danube and the Sava until the 18th August, then it had to be transferred to the Russian front. The Vth and the VIth armies formed "the Balkan Army" under the command of Potiorek, who remained at the same time Commandant of the VIth army. The "Balkan Army" had to undertake the chief offensive in the following way: the Vth army towards Valjevo and the VIth army in the direction of Užice, protected the front from Montenegro at the same time. This country went to war also against Austria-Hungary on 5th August.

1. The battle of Cer.

According to the plan quoted above, and in order that the demonstration of the IInd army be utilized up to the moment of its departure for the Russian front, "the Austrian Balkan Army" undertakes the offensive as follows: the Vth army not having as yet terminated the concentration, passed the Drina opposite Loznica and Lešnica on 12th August, on the same day the IInd army undertook the terrible bombardment of Beograd, of Obrenovac and of Šabac causing an infantry regiment to pass unto the other bank of the Sava near Šabac; the VIth army continues the concentration towards the Višegrad-Foča front, before which the first detachment of the Serbian army of Užice and the Montenegrins already appeared.

The chief Serbian forces, protected by the IIIrd army, undertook a manœuvre-march in a north-west direction as follows: the IInd army leaving a detachment at Beograd, led its three infantry divisions from the Arandjelovac—Lazarevac front, in the direction of Šabac; the Ist army leaving a detachment near Požarevac—Šmederevo (without the cavalry division) led its three infantry divisions to the Arandjelovac—Lazarevac front, sending the cavalry division towards Ub, in the constitution of the IInd army. The Užička army undertakes the offensive on the upper Drina opposite Višegrade.

When it was seen, that the action of the IInd Austrian army on the Danube and Sava was only a demonstration, and that the detachment which had occupied Šabac did not advance further, whilst the Vth Austrian army advanced from the Drina towards Valjevo, the Serbian General Head-Quarters undertook to form the chief forces for the battle as follows: the IInd army with the one infantry division detained the Austrian forces near Šabac; the cavalry division advanced towards Mačva with a view to reconnoitre the situation and to secure the flank of the chief forces with 2 infantry divisions, commenced the movement of Ub via Veliki Bošnjak towards Tekeriš, to attack the left flank of the Vth Austrian army. The Ist army, taking the direction towards Valjevo as strategic reserve; the detachments near Obrenovac, Beograd and Požarevac retain their positions so as to protect the north front.

In the night of 15th to 16th of August the Advance-Guard of one division of the IInd Serbian army attacked and took one division of the Vth Austrian army unawares in bivouac, near Tekeriš (à Cer) and the effect was such, that they appeared no more during that battle as an entire unit.

On the 16th, 17th, 18th and 19th of August the famous battle of Cer took place, first on the line Šabac—Tekeriš—Jarebice—Krupanj and then on the line Šabac—Tekeriš—Zavlaka. The strongest pressure of the Vth Austrian army was made in the direction of Krupanj, against the left flank of the IIIrd Serbian army, which showed proofs of a powerful resistance on the front, at first near Loznica, then near Jarebice, and lastly near Zavlaka, where it was forced to retreat, because its left flank was threatened until the moment of the arrival of a division of reinforcements detached from the Ist Serbian army coming from Valjevo via Pecka. This division succeeded in averting the danger which threatened the IIIrd army.

The distribution of the two fighting forces on August 19th in the decisive phase of the battle of Cer was as follows:

Near Šabac: 1½ infantry division of the IInd Austrian army, against 1 infantry division and 1 cavalry division of the IInd Serbian army.

Near Tekeriš (at Cer): 1½ division of the Vth Austrian army against 2 divisions of the IInd Serbian Army.

Near Zavlaka: 3 divisions of the Vth Austrian army against 2 incomplete divisions of the IIIrd and one fresh division of the Ist Serbian army.

During this bloody battle the Vth Austrian army suffered defeat caused by the flank attacks near Tekeriš and Zavlaka, and rapidly withdrew to the left bank of the Drina, although the 2 divisions of the Ist Serbian army had not yet taken part in the battle. The units of the IInd Austrian army did not undertake a more violent offensive with 2 divisions near Šabac until after the defeat of the Vth Austrian army. The Serbian troops, reinforced in time by a division of the Ist Serbian army near Šabac defeated the enemy in this position as well, and compelled them to withdraw on the left bank of the Sava. The VIth Austrian army succeeded in repulsing the Serbian Užička army from Višegrad, but it did not benefit by this success, seeing the defeat of the Vth army; it was compelled to go immediately to its aid to protect north Bosnia.

On the 24th of August not one single organized unit of the Austrian army existed on Serbian ground. In addition, a large number of prisoners who had

fallen into the hands of the victorious Serbian army, 50 guns of various calibres with 86 ammunition waggons, as well as a large quantity of other material of war were taken.

As a reward for bravery shown in this battle the Commandant of the IInd army, General Stepanović, received the rank of Field-Marshal.

During this first Austrian invasion in Serbia, the Austro-Hungarian army was guilty of terrible acts of cruelty and savagery towards the population wherevever they passed, more especially on the Mačva and on the Jadar.

2. The battle on the Drina.

After the famous battle of Cer, the IInd Austrian army was transferred from the Serbian to the Russian front leaving only one division on the Sava under the command of General Krauss; the Vth army re-constituted itself on the left bank of the Drina, on the Beljina—Batar front. The VIth army, leaving one sole mountain brigade on the upper Drina, was approached by the Vth army in the region of Zvornik—Srebrnica—Vlasenica to where the strategic reserve (one division) of Sarajevo was also led.

The Serbian Allies and above all the Russians, demanded that the Serbian army should continue the offensive so as to hinder the departure of the Austrian army to the Russian front.

Remaining faithful to its Allies, and although short of the necessary equipments of war and greatly exhausted during the Balkan wars in 1912 to 1913, the General Serbian Head-Quarters responded to the desire of its Allies, and undertook the following plan: The Ist army with 2 infantry divisions, and one cavalry division passed over the Sava in front of Kupinovo and advanced to Srem. This operation was assisted by an infantry division of the IInd army in a demonstrative action near Mitrovica. The Užička army crossed the upper Drina opposite Višegrad and advanced into Bosnia. During this time, the IInd army guarded the course of the lower Drina, whilst the IIIrd army defended the centre of the river, each with three of its infantry divisions. The detachments near Beograd and Pažarevac diminished great parts of the troops of the IIIrd reserve, keeping their positions.

The offensive commenced on September 6th, at the price of the defeat of 6 battalions and of 3 guns transferred from one division of the IInd Serbian army in the demonstrative manner on the left bank of the Sava, to the east of Mitrovica, the Ist Serbian army succeeded in crossing the Sava near Kupinovo and in commencing a very successful offensive in Srem.

But the Commandant of the Austrian "Balkan army" — Potiorek with the object of warding off the offensive of the Serbian army at Srem commenced a great offensive on the Drina on 8th of September with the Vth army against the IInd Serbian army and with the VIth army against the IIIrd Serbian army.

On this account the Great Serbian General Head-Quarters suspended the Ist army's offensive which had succeeded so well in Srem and transferred all the infantry divisions via Valjevo towards Kroupanj in aid of the badly threatened left wing of the IIIrd army; and sent the cavalry division as a reinforcement for the IInd army, though this army had already driven back the Vth Austrian army on the banks of the Drina.

The offensive of the Austrian "Balkan army" was retarded, not alone by the severe and bloody battles on the front of the IIIrd and of the reinforced IInd army, but also by the march of the Serbian Užička army in co-operation with the Montenegrins, towards Vlasenica and Sarajevo in the rear of the VIth Austrian army.

On remarking the threatening action for the right flank and the rear of the VIth army, and not having the effective force indispensable for beating back the Serbians on the main front, Potiorek urgently demanded reinforcements from Austrian Head-Quarters. Thanks to reinforcements arriving immediately from the interior of the Kingdom, not only could the protection of the flank of the VIth army be organized, but the Serbian Užička army was driven back again towards Višegrad. During this period, and after the retreat of the Ist Serbian army, the Austrians formed a "Combined corps" of troops from Srem, under the command of General Krauss, and transferred them to the other bank of the Sava north of Šabac with the object of attacking the right flank and the rear of the IInd Serbian army.

Then began terrible battles on a very long front: Šabac—Mitrovica—Lešnica—Loznica—Kroupanj—Lubovija—Bajina Bašta—Višegrad which transformed itself into a stationary battle of long duration.

The Serbian army was greatly exhausted during these battles in regard to men, for the recruits could not enter the ranks as yet. As for the equipment, it was generally speaking exhausted, more especially the artillery ammunition which was daily expected to arrive from France via Salonica.

Seeing that under these circumstances the Serbian army would suffer defeat, the General-Staff preserved a progressive retreat of the Ist, IInd and IIIrd armies for the defence of Valjevo, believing that, during that time fresh forces could be placed in the ranks and the eagerly awaited ammunition would arrive from France.

The general retreat towards Valjevo began on the 8th of November, but under terrible conditions, for the army was followed by the entire population, who feared a second Austrian invasion.

On November 14th all the three Serbian armies were united in defence of Valjevo, partly completed by the recruits, but the expected ammunition did not arrive, for this reason the Serbian Head-Quarters ordered the three armies to retreat to the right bank of the Kolubara, its tributary Ljig, and to climb Suvobor.

3. The battle of Kolubara.

The Serbian army made the following dispositions: The IInd army, Field-Marshal Stepanović, three infantry divisions and one cavalry division on the front Konatica—Lazarevac. The IIIrd army, General Jurišić, three infantry divisions on the Lazarevac—Gukoši front. The Ist army, General Mišić (who replaced General Bojović suffering from a reopened wound received in battle near Šabac), four divisions on the front Gukoši—Suvobor—Maljen.

Before arriving at the front, hard retreat fights were fought. A great number of the population drew back with the army which rendered the regular retreat of the troops much more difficult.

On the left wing of the IInd army i. e.: on the Konatica—Obrenovac front, was found the Obrenovac detachment; the troops of the "Defence of Beograd" on the Ostružnica—Beograd—Grocka front; the Braničevo detachment on the Smederevo—Golubac front and the Užička army near Užice.

The Austrian army cautiously pursuing the main body of the Serbian army, appeared on 24th of November in the following order: The Vth army, General Franck, the 8th and the 13th Combined corps on the Obrenovac—Lazarevac front; the VIth army, Feldzeugmeister Potiorek, the 15th and 16th corps on the Gukoši front—the declivity west of Suvobor—Maljen.

From the 24th of November the terrible battles all along the front commenced.

The greatest pressure was exercised by the Vth Austrian army against the Ist Serbian army. The situation was very critical, therefore the General Serbian Head-Quarters resolved to surrender Beograd, to reinforce the Ist army and to curtail the front. To this end the troops of the "Defence of Beograd" were withdrawn from the Kosmaj—Varovnica positions; the right wing of the IInd army with the Obrenovac detachment fell back towards the positions near Sibnica. The IIIrd army occupied the positions on the mountainous branch roads to the west of Rudnik; the Ist army at the proposal of the Commandant of the army, withdrew from Suvobor unto the positions to the west of G. Milanovac; the Užička army withdrawn on to the positions, was obliged to defile from Ovčar—Kablar.

On the 30th November the left wing of the Vth Austrian army meeting with no reistance took its way to the other side of the Kolubara. Hearing that on the 2nd December the Austrian troops from Zemun had entered abandoned Beograd, the Commandant of the Vth Austrian army, General Franck marched in haste to Beograd to prepare a ceremonial reception for his victorious troops in the Serbian Capital.

The occupation of Beograd which had been easily achieved, gave the Commandant of the Balkan army, Potiorek, the idea of changing the basis, and keeping on the Sava, on which the railway lines of the Monarchy bordered, for taking into account the distance of the basis on the Drina and the roads sunk during the autumn, the army was very badly supplied with necessities. By reason of all this the situation had become extremely critical.

At this crisis, he ordered the Vth army, the Combined corps and the 8th corps to push on to the positions to the south of Beograd, not only to ensure the maintenance of this important point, but also by a vigorous offensive in the direction of Arandjelovac they could attack the flank of the Serbian army "and they would be thus made to give way, like a curtain which is drawn aside". He further ordered that the 13th corps of that army should place itself north of Lazarevac; at the same time Potiorek gave the order to the Vth army to direct the 15th corps towards Lazarevac, and the 16th corps was to go towards G. Milanovac, after descending from Suvobor, which the Serbians had left in time.

The situation of the Serbian army had now improved, the ammunition from France had arrived, and was already distributed among the divisions, the troops were completed by the recruits, and the refugees sent far behind the troops. At the same time news came that the Austrian army was in a deplorable state; on this account the Great Serbian Head-Quarters resolved to commence a universal offensive on the entire front, and fixed the 3rd December for it.

This proved a decisive day for the Serbian army: death or victory!

All the three Serbian armies and the Užička army commenced an energetic attack, from the morning of the 3rd December, unexpected by the Austrian army, who were at this moment, celebrating the occupation of Beograd, and promptly moved their troops towards the north.

The energetic attack of the I[st] Serbian army, against the 16th Austrian corps developed successfully. In the fight on the 4th December, Suvobor was retaken. A bold opening had been made which had yielded splendid results: the 16th Austrian corps fled in a panic towards Valjevo, and the 15th neighbouring corps was forced to retreat unto the left bank of the Kolubara. The energetic pursuit of these two corps by the I[st] Serbian army towards Valjevo, forced them to flee beyond the Sava near Sabac; the 13th corps of the Vth Austrian army began to retreat northwards so as to come into closer contact with the 8th corps, and the combined corps who led the offensive of Beograd towards Sopot, against the unimportant forces of the Serbian troops.

On seeing the defeat of the VIth Austrian army the Great General Serbian Head-Quarters ordered a change of front for the IInd and IIIrd army towards the north, so that they could begin a vigorous offensive aided by the troops of the Beograd defence (who held the positions against the 8th corps and the combined corps of the Vth Austrian army). An energetic attack against the Vth Austrian army was begun on 11th of December; after severe combats they were thrown back unto the other side of the Sava and the Danube.

On Dec. 15th the victorious Serbian army liberated their Capital Beograd.

On account of the glory of this battle, the Commandant of the I[st] army, general Mišić received the rank of Field-Marshal.

Now the operations of 1914 were terminated, in which the Serbian army showed the greatness of its moral force. After having stoically endured a terrible crisis for five months, they succeeded in transforming it into a splendid success, which made the foundation of the Austro-Hungarian Monarchy tremble. This success made each Serbian hope for the freedom, not only of the Serbians, but also of the Croatians and the Slovanians, who for centuries past had been under the Austro-Hungarian yoke.

B. THE OPERATIONS IN 1915.

In order to aid Austria, its Allies who, after its defeat in Serbia had fallen greatly in a moral sense. Germany won Bulgaria for its cause so that the united Austro-German-Bulgarian forces invaded Serbia and came into contact with Turkey.

The concentration against Serbia began in the month of September 1915 by the German army, removed from the Russian front. Bulgaria decreed the mobilization of its entire army on the 22nd of September, motifying the fact by the need of altering "the State, from a simple neutrality, to a state of armed neutrality. Notwithstanding, after the treaty was concluded, and after the military convention, Bulgaria had to make the concentration of its armies on the eastern front of Serbia, and start the offensive the moment when the Austro-Hungarian army should cross the Sava and the Danube and would occupy Beograd.

The united Austro-Hungarian army was under the command of Marshal v. Mackensen, who, aided by the Bulgarians, was definitely to defeat the Serbian army and to re-establish, as quickly as possible, the contact between the Central Powers and Turkey, and reassure as to their aid them as well.

To this end the following concentration was effected:

The Austro-German Army:

The XIth Germany army, General v. Gallwitz, the 3rd, the 4th and the 10th German corps on the Danube from Bazjaš to Pančevo.

The IIIrd Austro-German army, General Kövess, the 8th, the 19th Austrian and the 22nd German corps on the Sava from Zemun to Boljevac, with detachments near Mitrovica on the Sava and near Beljina and Višegrad on the Drina.

These two armies were equipped with the most modern arms and above all with a large quantity of guns of every calibre up to 420 mm.

The Bulgarian Army:

The I[st] army, General Bojadžijev, consisting of 4 divisions on the Vidin—Belogradčik—Caribrod front.

The IInd army, general Todorov, consisting of 2 infantry divisions and of 1 cavalry division on the Custendil-Džumaja front.

To maintain the contact of these armies, the mixed detachments were placed near Trn, Klisura and Bosiljgrad.

The remainder of the Bulgarian army was in reserve to hold Roumania and Greece in check, and to re-inforce the I[st] and the IInd army on the Serbian front.

The Serbian Army:

After having experienced severe fighting in 1914, not to speak of the Balkan Wars 1912—1913, the Serbian army required a rest. But immediately after the retreat of the Austrian army from Serbia, a terrible epidemic (spotted fever) broke out at Valjevo, which spread with great rapidity not alone among the population, but in the ranks of the army besides. This epidemic did not alone cut down the population of Serbia but also thinned the ranks of the already somewhat weakened Serbian army. Of the small list of medical officers, more than a quarter of the doctors who had come to help the people and the army had perished. In the midst of such a situation as this, the General Staff Head-Quarters got news of Austria's preparations for revenge. From Bulgaria very alarming accounts were received, that it was preparing to attack Serbia as well. It being eager to avenge its defeat at Bregalnica.

In any case the Great Serbian General-Staff prepared the following plan: As soon as Bulgaria ordered the mobilization of its army against Serbia, a part of the Serbian army should be transported to the East front and in the moment when the Bulgarians undertook the concentration of its army against Serbia, it should enter into a vigourous offensive against Sofia, defeat the Bulgarian army in this direction, throw them back as far as possible to the east with the object of securing their important communications: Niš—Skoplje—Salonica.

At the moment of the mobilization of the Bulgarian army, the Serbian army was grouped as follows:

The I[st] army, Field-Marshal Mišić, consisted of 3½ divisions on the Obrenovac—Sabac—Lešnica—Višegrad front.

The troops of "the Beograd defence", General Živković, consisted of 20 battalions of all three reserves on the Ostružnica—Grocka front.

The IIIrd army, General Jurišić, consisted of 2½ divisions of the Smederevo—Golubac front.

The Kraina detachment, Colonel Dimitrijević, consisted of 13 battalions of all the three reserves on the front D. Milanovac—Tekija.

The Timok army, General Gojković, consisting of 2 divisions on the Negotin—Zaječar—Knjaževac front.

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, consisting of three infantry divisions and 1 cavalry division on the Pirot—Kalna front.

The Vlasina detachment, Colonel Plazina, consisting of 9 battalions of all the reserves on the Vlasina—Patarice front.

The troops of the new territory, General Popović and later General Bojović, consisting of 29 battalions on the front against Bulgaria placed from Kriva Palanka to Dojran, and 14 battalions against Albania.

1 division of 12 battalions near Sopot behind the "Troops of the Beograd defence" was at the disposal of the Great General Head-Quarters.

As soon as there was a certainty at the end of the month of September 1915 of Bulgaria commencing the concentration of its troops against Serbia, the Great Serbian Head-Quarters wished to realise its plan: To attack the Bulgarian army in the direction of Sofia, and so by this to secure for themselves the sole important means of communication with Serbia and her army Niš—Skoplje—Salonica. But Serbia's Allies did not agree to this plan, arguing that Bulgaria would be incensed by it. They assured the Serbian Great General Head-Quarters that Bulgaria would not dare to attack Serbia, at least if it were not provoked by Serbia.

Remaining faithful to its Allies, the Serbian Chief Head-Quarters ordered the Army Commandants on the east front to keep themselves strictly on the defensive on Serbian territory, and that each soldier would be condemned to death if he cressed the Bulgarian frontier, or if he fired on the Bulgarians, except in a case of legitimate defence, on Serbian ground.

On October 5th the Austro-German army began a strong offensive on the north front against Serbia. Desperate combats took place on the banks of the Sava and the Danube.

The Serbian infantry defeated the Austro-German infantry everywhere. But the Austrian artillery being much more numerous and of greater calibre than the Serbian, the fight was most unequal. But nowhere could the Austro-German forces find a sure footing on the right bank of the Sava and the Danube before October 10th. On this date the enemy stopped to fortify itself, and to transfer the heavy artillery from the left to the right bank of the rivers mentioned, and also to await the Bulgarian offensive.

During the time until October 14th Bulgaria did not stir. Thanks to this, the Serbian Head-Quarters removed an infantry division of the Timok army from the east front, as well as a cavalry division of the IInd army, and sent them as reinforcements for the IIIrd army to the north front.

On October 14th the Bulgarian army, in keeping with its very insidious character, in always making perfidious attacks, began an energetic offensive against Serbia without having first declared war against her.

Decisive days now commenced, not only for the Serbian army, but for the whole of Serbia as well. And the situation became critical, more especially at the moment when the Bulgarians had succeeded in interrupting the chief artery of Serbia, in the neighbourhood of Vranja, the line Niš—Skoplje—Solun.

From this moment the provisioning of the Serbian army and of the population of northern Serbia should have been done by own means, which were not very plentiful. An auxiliary provisioning basis was speedily organized at Kosovo, where the provisions, evacuated by certain depots of Northern Serbia were collected, and as great a quantity as possible.

The help of the Allies could not immediately be counted upon for just then, the troops were being transferred from the Dardanelles to Salonica. And the forces which were already at Salonica were very few, to begin an action in the south, against Bulgaria.

Greece, allied with Serbia, not only did not wish to aid Serbia, but moreover, King Konstantine hindered the landing of Anglo-French troops on Grecian territory at Salonica.

The general retreat of the Serbian army began with fighting on all the fronts, but under terrible circumstances, for not only was fighting going on, on three fronts, but the army, mixing with the population as well, had to withdraw to Kosovo, so to say "through a funnel".

The New Territory Troops after the loss of Skoplje and of Kumanovo retreated in the direction towards Kosovo to defend Kačanak, and Končul defiles. The Commandant of these troops, General Bojović, formed 2 inconsiderable divisions, successively reinforced by the retreating troops coming from North Serbia. With these forces they made a powerful resistance against the Bulgarians until November 20th, the day when the last troops from the north of Serbia were evacuated at Kosovo.

On 22nd November the Austro-German troops entered Priština, on this account the Serbian army commenced its concentration on the left bank of the Sitnica, it lasted until November 24th.

During this time the disposition of the Serbian army was as follows:

a) The troops within the radius of Kosovo.

The Timočka army consisting of 2 infantry divisions shut off the direction of Kačanik and Kruševac towards Prizren.

The troops of the new territories with 4 infantry divisions and 1 cavalry division shut off the directions of Stimlje and of Lipljan towards Prizren and Djakovica.

The IInd army with the 2 infantry divisions shut off the direction from Priština towards Diakovica and Peć.

The IIIrd army and the Beograd defence troops with 2 divisions shut off the direction from Vučitrn and from Mitrovica towards Peć.

The Ist army with 2 infantry divisions shut off the direction from Novi Pazar and Sjenica towards Andrijevica.

In this number were to be found the troops of the Ist, IInd and IIIrd reserves, as well as those of the last reserves.

b) The troops in the radius of Bitolj.

The detachment of Vardar with 3 infantry regiments shut off the direction Prilep—Bitolj.

The detachment of Tetovo with 1 infantry regiment shut off the directions Prilep—Kičevo and Tetovo—Gostivar.

The allied troops shut off the direction Djevdjelija—Salonica.

The Serbian army on its positions, was re-victualled only by its train of military waggons, which had succeeded in transferring itself to the line Prizren—Djakovica—Peć—Andrijevica. Under such circumstances it was absolutely impossible to continue fighting, and the Serbian General Head-Quarters decided to undertake an incredibly dangerous operation, but the only proper and beneficial one: They decided to withdraw their troops from the radius of Kosovo via Montenegro and Albania towards the Adriatic, through very poor country with almost impassable roads. They hoped that down there they would be aided by the Allies and that they could reorganize their army, and prepare for fresh operations.

With this aim they ordered a general retreat on November 25th:

a) the Ist, IInd and IIIrd armies withdrew in the direction Peć—Andrijevica—Podgorica—Skadar. This retreat was protected by the Ist army which was on the positions near Rožaj; the IInd army would profit by the way Peć—Rugovo—Andrijevica; the IIIrd army with the "troops of the Beograd defence" took the route Peć—Rožaj—Berane Andrijevica, where they as well as the Ist army withdrew.

b) The troops of the new territory withdrew via Prizren and Djakovica towards the Vezir bridge, and after via Oroši and Puki towards Lješ and Skadar. These troops had the priority to protect the Timok armys' retreat.

c) The Timok army with a cavalry division withdrew via Prizren—Ljum Kula—Piškopeja—Debar, having as their mission in connection with the troops of the radius Bitolj, to guarantee for the connection Bitolj—Salonica, the longest possible time and in case of their not being able to accomplish this mission, they were to retire towards Elbassane. But as from Ljum Kula and from Djacovica towards Skadar and from Peć towards Andrijevica there were only footpaths, orders were given that all the troops which retreated in this direction, should form again, at first in mountain formations, afterwards destroying all the waggons of the military train and of the artillery which could neither be transported or buried.

The enemy advanced from Kosovo, more especially in the direction towards Prizren and it was necessary at the same time to reform the army in mountain unity, and to hide or destroy the material which could not be transported via Albania and Montenegro.

Prizren, Ljum, Kula, Djakovica and Peć represented a "Crematorium" of the glorious Serbian arms, which could not be transported by the impassable roads of Albania and of Montenegro, and which would have been polluted if they had fallen into the enemies' hands.

The 28th of November began the desertion of the last inch of ground in the Serbian Kingdom drenched so deeply with blood—the Serbian army with a great quantity of the population crossed Albania.

It is quite impossible to paint in a few words the sufferings endured by the Serbian army during this laborious march through Albania and Montenegro (a poor and mountainous country) to the Adriatic Sea. They had not yet received the help from the Allies for which they had hoped. And how dreadfully had they suffered, in marching along the horrible swampy coast of Drač and of Valona.

During this march the Serbian army succumbed to hunger and to fatigue. The Serbian soldier gave his shirt to an Albanian to procure a hard crust of maize bread, for nothing could be bought with paper money and there was no other kind.

C. THE OPERATIONS IN 1916.

The grouping and reorganization of the Serbian army in Corfu.

Because of the accumulation of a great part of the Serbian army and of the refuges round about Skadar and Lješ, the situation was becoming very critical, as regards the commissariat, for the vessels laden with food, which should unload their cargo at the port of Medua were greatly endangered by submarines and hydroplanes from the Austrian harbour of war—Boka Kotorska.

Thanks to this the Serbian army, although greatly exhausted, was obliged to continue its march along the Adriatic coast, impassable and swampy, towards Drač where one part was shipped and sent to Corfu. The other part had to continue its march towards Valona from where it was also shipped to Corfu.

The march along the coast towards Drač and Valona was extremely difficult for the troops, from the stand-point of the commissariat as well as from the stand-point of mastering a swampy district and crossing rivers over which there was not one single bridge.

During the month of January the Serbian army which had been successful in surviving the journey through Albania was reunited at Corfu where they were relieved as much as possible by the Allies. But death which continually lay in wait for the exhausted soldiers, did not disappear so quickly. The island of Vido near Corfu, where the soldiers had to go into quarantine, is called "the Island of Death" because of the unheard of number of deaths which took place there for a long time after the arrival of the troops.

Receiving from the Allies, for the most part Frenchmen, all that they could, to re-victualise themselves, as well as clothing, boots, camp necessities requisite for them, the Serbian soldiers not alone felt themselves as it were, raised from the dead, but took heart and began to settle their camps, and even began to sing. And when it was known that the Salonica front, from where the Serbian army was to commence the offensive, was being organized aided by the armies of the Allies, the moral of the Serbian army and the hope that Serbia would be shortly liberated, suddenly revived them.

On February 19th 1916 the reorganization of the Serbian army began, which was terminated on 26th of April in the same year. The army was formed as follows:

Commander-in-Chief: H. R. H. the Crown-Prince Aleksandar.

The Chief of the Staff, General Bojović, who had at Skadar already taken the place of Field-Marshal Putnik who was ill.

The Ist army, Field-Marshal Mišić, consisting of the Moravska and Vardarska divisions.

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, consisting of the Šumadijska and Timočka divisions.

The IIIrd army, general Vasić, consisting of the Drina and Danube divisions.

Besides this a cavalry division was formed.

The entire force of the Serbian army was 147000 men.

After having received a report from Russia that the Serbian military attaché, Colonel Lontkijvić, had formed a volunteer detachment at Odessa, composed of Austro-Jugoslavians, made prisoners on the Russian front, the Serbian Great Head-Quarters sent Colonel Hadžić which a hundred officers and non-commissioned officers, there on the 16th March so that they should pass through Italy, France and England, to Russia and from the Ist Serbian volunteer division at Odessa.

The Salonica Front.

Some of the Allies' troops under the commandership of the French General Sarrail was already on the Salonica front and successively replaced those suspected Greek troops who were to be found at the moment on the Serbian-Greek frontier.

On the 12th of April 1916 the transfer of the Serbian army from Corfu to Salonica was begun. The Great General Serbian Head-Quarters arrived on May 16th and the entire troops at the end of the month of May were encamped at the East of Salonica where they were drilled. At the end of the same month a detachment of Serbian volunteers consisting of 1700 men, was sent to shut off the way Korča—Lerin, to try and hinder spying and smuggling on the part of the Greeks to benefit the enemy.

Between June 21st and August 1st 1916 all the three Serbian armies were on the front; and on August 15th a cavalry division with a mounted-brigade, and a foot-brigade besides.

On the Salonica front the Serbian army was disposed as follows: the Ist army, the right wing from Vardar by Bohemica, from Izvor to Fuštan; the IInd army, the centre, via Kožuh and Vetrenik to Dobro Polje and the IIIrd army with a cavalry division the left wing from Dobro Polje via Kaimakčalan to the Banjica—Lerin road.

The Allies' army continued the front of the Ist Serbian army in the Vardar valley and towards Dojran.

The Commander-in-Chief of the entire Allied-Serbian troops on the Salonica front was General Sarrail.

The Bulgarian-German army of 169000 men, held the principal points on the Serbo-Greek frontier, from Vardar via Dudice—Kožuh—Vetrenik—Dobro Polje—Kajmakčalan and afterwards between Kenali and Lerin till the Prespansko and Ochridsko Lakes.

Already on 23rd of July the Serbo-Allied troops planned a demonstration so as to become acquainted with the strength of the enemies' army, but this attack was postponed several times. It was expected that Roumania would range itself on the side of the Entente.

Notwithstanding this, the Bulgarian-German army, in the meantime, began the offensive against the IIIrd Serbian army on August 17th in the direction Kenali—Banjica. Although the IIIrd army had to retreat, the enemy had no definite success for after having suffered great losses, they halted on the line Kostur—Vlahoklisura—Novi Grad—Gorničevo—Malko Nidže—Ceganska Planina.

On August 27th Roumania went over to the Entente and declared war, but only against Austria-Hungary.

From the 28th of August until 11th September there was a lull on the Salonica front. During this time, the Serbo-Allied army prepared the offensive. To this end the Ist Serbian army was transferred to the Ostrvo—Valandovo front, thus forming the left wing; the IIIrd army formed the centre, and the IInd army the right flank of the Serbian front. The French reinforced the Ist and the IIIrd Serbian army as well as a cavalry division.

On September 12th the offensive began with the following plan: the IInd army attacked on the Kosjak Nidže front; the IIIrd army after having occupied the Malka Nidže ridge should operate against the enemies' flank near Gorničevo and Banjica. The Ist army was to attack the north of Gorničevo. To the west of the Ist Serbian army the Franco-Russian army was grouped, with the mission to attack the direction Lerin—Kenali—Bitolj.

From the 12th—16th September the Serbian troops defeated the enemy on the positions near the lakes Ostrovo and Petrsko, and from the 18th—30th September, having repulsed numerous counter-attacks on the part of the enemy in a very furious fight, appeared on the Kajmakčalan.

On October 3rd the Serbian troops occupied Starkov Grob, passed the Crna Reka and succeeded (being aided by French troops), in occupying the fortified positions in the arch of the Crna Reka, the key of the Bitolj defence, the height 1212 and 1378, and on the 19th of November the 1st regiment of the Serbian cavalry passed Crna Reka to the west of the village Novak and entered Bitolj where the allied troops were stationed.

During this offensive, prisoners had been taken on the Serbian front. 64 officers with 5474 other ranks, 50 field guns, 32 mountain guns, 10 mortars, 51 ammunition waggons, 76 limbers, 4 trench mortars, 42 machine guns, 1 Bulgarian and 1 German pioneer park, and a large quantity of ammunition and other material.

After December 6th everything was quiet on the Salonica front.

The Operations of the 1st Serbian Volunteer Division at Dobrudža.

Under the command of Colonel Hadčić who had already arrived in the month of May 1916 from Corfu to Odessa, the 1st volunteer Serbian division was formed at the end of the month of June in the same year, strong by 18000 men, of whom 90% were Serbians. The remainder were Croatians, Slovenians, and some Czecho-Slovakians.

At the moment when Roumania went to war against Austria-Hungary in the month of August 1916, a combined Serbo-Russian corps was formed under the command of the Russian General Zajončkovski; the 1st volunteer Serbian division belonged: to the formation of this corps.

The mission of the corps was to operate at Dobrudža against Bulgaria. At the beginning, the operations of this corps were very successful; but when the Roumanian army was defeated in the Carpathians by the Austro-German army, the Serbo-Russian corps, hard-pressed near Dobric by the strong German-Bulgarian forces, commenced to retreat from Dobrudža and were obliged to leave it definitely.

During this operation, the 1st Serbian volunteer division fought very well, although they sometimes found themselves in a very critical position, because of the sudden retreat of a Roumanian division which had operated on their right wing.

The Roumanian army after losing Bucuresti, retreated towards the Russian frontier, where they were aided by the Russian troops, and the 1st Serbian volunteer division who counted about 6000 dead and wounded, withdrew to the rear, north of Odessa, to rest. At the same time, with the completion of this division, the organization of the 2nd Serbian volunteer division in Russia took place, and the volunteer Serbian corps was formed as well.

D. THE OPERATIONS IN 1917.

Until May 8th 1917, both the fighting parties were on the defensive. Because of the great losses suffered by the Serbian army, and the want of resources to replace them, the 4th regiment on the divisions were abolished. The Serbian forces were formed by 2 armies as follows; the Ist army, Field-Marshal Mišić, composed of the divisions Moravska, Drinska, Dunavska and of the Cavalry division placed on the left wing of the Crna Reka to Sokol; the IInd army, Field-Marshal Stepanović, composed of the Sumadijska, Timočka and Vardarska division; at the right wing of the Sokol to Fuštan. Both armies carried heavy artillery munition, and everything requisite for an offensive.

The transport of the volunteer divisions from Russia for the reinforcement of the Serbian army on the Salonica front.

In the month of March 1917 the Russian revolution suddenly broke out. On the very long front of the Baltic and the Black Sea, Russian soldiers and those of the enemy fraternized. The Russian soldier left the front, not wishing to fight any more, and returned home. A great danger existed, that the Serbian volunteer divisions would mix themselves up in this revolution, and that they would disperse. The danger grew daily graver and graver, especially at the moment when several officers of the volunteer Croatians, having at their head the sub-lieutenant of the reserves, Milan Banić, demanded the organization of "comittees" in the voluntary units, resembling those formed in the Russian army.

To save the volunteer divisions from this dangerous contagion, and as there was no sense in leaving them any longer in Russia, the transport of the volunteer units organized for the Salonica front was begun on August 30th; they were very necessary to fill the thinned ranks of the Serbian army.

The transport of the volunteers from Russia to Salonica was made according to the following directions.

a) Via Archangelsk by ship to England, and then by train and by steamer via France, Italy and Greece.

b) Via Siberia to Daljni by train, and then by steamer to Suez, by train to Alexandria and by steamer to Salonica.

Of the first transport of volunteers arrived at Archangelsk, 16 companies were formed, with which the divissons of the Serbian army were reinforced in December 1917. From the other transports of volunteers and of the Vardarska division "the Jugoslovenska division" was formed on 14th of January 1918.

At the end of the month of December 1917 the French General Guillaumat replaced General Sarrail as Commandant of the allied armies, on the Salonica front.

E. THE OPERATIONS IN 1918.

A short time after having taken over the command of the allied armies on the Salonica front, General Guillaumat demanded from the Serbian General Head-Quarters the enlargement of the front of his army. General Bojović on the contrary proposed the greatest possible curtailment of the front.

On account of this disagreement the following changes took place: General Guillaumat was replaced by General Franchet d'Espérey and General Bojović by Field-Marshal Mišić, and the Ist army was to be under the command of General Bojović.

The breach of the Salonica Front.

Quiet reigned on the Salonica front from January 1st to September 13th 1918. During this period the front was reinforced in preparation of a decisive

offensive. To this end the Commandant of the allied troops, General Franchet d'Espérey convoked a Conference on the 3rd of July at which the Chief of the Staff-Office of the Great Serbian General Head-Quarters, Field-Marshal Mišić, was present. On the 6th of July preparations were already commenced for a decisive offensive on the entire front. These preparations lasted till the 13th of September. The fundamental idea of this plan for the offensive was the following: the front of the Serbian armies, which was in a mountainous country between the rivers Sušica and Lešnica, was to attack and break through the enemies' front on a breadth of 30 km. And profiting promptly by its success enlarge the gap thus made. By means of an energetic pursuit they would go as far as the Demir Kapija—Kavadar line.

The Distribution of the Troops on the Serbian Army Front:

The IInd army, Field-Marshal Stepanović, on the front: Sušica—Soko (17 km) in the first line: the Šumadijska division (right wing), the 17th division French colonials (the centre) and the 122nd French division (left wing). In the 2nd line: the Timočka division behind the 17th French division, and the Jugoslovenska division behind the 122nd French division. On the front of this army 351 guns in all were placed.

Opposite the front of this army, the entire 3rd and a part of the 2nd Bulgarian division was to be found.

The Ist army, General Bojović, on the Soko—Lešnica front (16,5 km) in the first line: the Drinska division (right wing), the Dunavska division (left wing). In the 2nd line: the Moravska division behind the centre of the front. In all 203 guns were placed on the front of this division.

Opposite this front was placed a part of the 2nd and the entire 4th Bulgarian division.

The cavalry division was placed at the disposal of the Great General Serbian Head-Quarters, behind the Moravska division, and 12 heavy guns at Floka.

The plan of attack: To break through the part of the front of the IInd army, between Kamen and Soko (9,5 km) and then to enlarge the front to right and left. The Jugoslovenska and Timočka divisions profited by this success and energetically pursued the enemy in the direction of Demir, Kapija and Kavadar. The Ist army had to assist the IIIrd army's attack and follow energetically in the direction of Crna Reka.

The third day after the attack was to be undertaken on the front of the Serbian army, an attack with the allied armies near Dojran was to begin, as well as on the ninth day near Bitolj in order that the opening on the Serbian front could extend on both sides.

The Accomplishment of the breaking through of the Salonica Front.

On September 14th from 8 o'clock the artillery preparations began along the entire front. The artillery caused great destruction on the sector of the IInd army and had moderately good effect on the sector of the Ist army.

On September 15th the IInd army carried out the attack with the following success: the Šumadijska division occupied Slonovo uvo, Vetrenik and Gola Rudina; the 17th French division occupied the trenches around "Kravica". The enemy reinforced by a regiment, carried out 3 counter-attacks but without success, thanks to the help of the Šumadijska division, which attacked and occupied Borova čuka; and thanks as well, to the attack of the Timočka division at Obla čuka which they occupied too. At the end of the day the 17th French division definitely occupied Kravica; the 122nd French division had conquered Dobro Polje and reached the base of Soko. The Ist army with the right column of the Drina division with the co-operation of the 122nd French division had attacked Soko, although unsuccessfully on this day. But when the left column of the Drina division arrived below the enemies' trenches on the Soko—Gradešnica front, then during the night of the 15th to 16th September the Drinska division with the 122nd French division occupied Soko.

Thanks to this, during the first 24 hours of the attack, the entire first line of the enemies' trenches which were situated opposite the Serbian front, was occupied except for a small part on the left wing of the Ist army. The 15th September: before evening the two divisions of the IInd army which were in the second line (the Jugoslovenska and Timočka divisions) appeared before the front of the first line.

The Serbo-allied aviators, although the weather was unfavourable, accomplished their mission very well.

On September 16th the result was as follows:

The IInd army with the Jugoslovenska division occupied Kozjak (height 1810), the most important point of the enemy's second line. The enemy made a counter-attack, and succeeded in retaking Kozjak, but shortly after, a strong attack on the part of the Jugoslovenska division followed, they attained a definite occupation of this important point. The other divisions of this army fortified the taken positions. The Ist army advanced on excessively difficult ground, encroaching one after the other on the lines of the fortified trenches, advancing 15 km. The Moravska division passed out of the second line of the Ist army on the Kozjak slope, and came in contact with the Jugoslovenska division of the IInd army. The cavalry division advanced during the night of the 16th to 17th September, and arrived near Labinice behind the centre of the Drinska and Dunavska divisions.

On the 17th September the result was as fellows:

The IInd army having conquered the enemy's desperate resistance pushed on with the Jugoslovenska division aided by the Moravska division of the Ist army on Kučkov Kamen, and continued to advance towards Djurov Kamen. The Timočka division took possession of Topolac and approached it from below Studena Voda; the 17th French division marched behind the Jugoslovenska division, and the Šumadijska division is behind the Timočka division; the 122nd French division remained in the sector of Dobro Polje, at the disposition of the Commandant of the Allied troops.

The Ist army pursuing the enemy with great energy, arrived on the line Kučkov Kamen—near the villages Melnici and Beliište. The cavalry division arrived at the village of Polčište.

On September 18th the result was as follows:

The IInd army with the Timočka division took possession of Blatac and pushed on towards Golubac; the Jugoslovanian division arrived at the line Mrežinče—Konopište; the 17th French division installed itself at Kozjak, and the Šumadijska division at Topolac.

The Ist army with its Advance Guard pushed on to Crna Reka near the village of Polosko, until the Razim Bej bridge; the Drinska division remained in reserve for the most part near the village Vigalište; the cavalry division pursued, with a brigade, before the left column of the Jugoslovenska division, and with a brigade before the Dunavska division in the direction of Beliište—Razim-Bej. On that day the entire cavalry division was placed at the disposal of the Commandant of the IInd army.

On the 19th of September the result was as follows:

The IInd army pushed on to the line Radnja—Bohul—Mokhište.

The Ist army occupied the Crna Reka Passes, starting from the point Razim Bej till Pološko. The Bulgarians had brought large reinforcements against this army but they could not succeed in improving their critical position.

The 20th and 21st September, both the Serbian armies began a vigourous pursuit.

Especially the IInd army towards Vardar which succeeded in cutting off the communication Djevdjelija, Skoplje and Prilep—Gradsko.

The Ist army advanced along the bank of the Crna Reka, and further to the west.

In this way such a deep gap was made in the centre of the hostile front, that the wings began to yield. The enemy, which was to be found collected in the district to the north of Bitolj speedily withdrew, so as to get into communication with Prilep Veles. In the same manner the enemy began to yield in the district of Dojran lake.

The 22nd of September the result was follows:

The IInd army occupied Krivolak and sent the cavalry division in pursuit of the enemy towards Štip.

The Ist army energetically attacked the hostile communication: Prilep—Drenovo—Gradsko.

The hostile troops hastily withdrew, setting their depots on fire, but nevertheless several of them still in good condition, fell into the hands of the Ist army.

The 23rd September the result was as follows:

The IInd army took possession of Gradsko on the railway track Skoplje—Salonica (the chief depot of the hostile army) and of Krivolak advancing towards Štip.

The Ist army took possession of the defile to the north of the village of Drenovo, and cut the hostile communication Prilep—Gradsko, and with its advance guard appeared on the communication Prilep—Veles.

The 24th September the IInd army arrived below Štip and there the Ist army appeared on the ridge of the Babuna mountain and pushed on towards Veles.

The 25th September the cavalry division took possession of Štip and advanced towards Kočane; the IInd army pushed on towards Ovče Polje and the Ist army advanced towards Veles.

The 26th of September the cavalry division occupied Kočane and pursued the enemy towards Carevo Selo. The IInd army remained at Ovče Polje and with a detachment of the Timočka division took the Gradec mountain with the aim of securing the right flank, as the allied troops had not arrived yet.

The Ist army occupied Veles and advanced towards Ovče Polje to be in closer contact with the IInd army.

On the same day, a Bulgarian Major sent by Tordov arrived to ask the Commandant of the allied armies to suspend hostilities for 48 hours. Our

General Franchet d'Espérey sent the Parlamentair back, with the reply that operations could not be suspended, but, that if the Bulgarians wished, they could sent delegates with peace proposals.

The 27th September the cavalry division led the fight near Carevo Selo and together with a patrol advanced to the Serbo-Bulgarian frontier. The IInd army still held Ovče Polje, and the Ist army the line Veles—Sveti Nikola.

The 28th, 29th and 30th of September: both Serbian armies advanced towards the Serbo-Bulgarian frontier on the communication Kumanovo—Kriva Palanka—Custendil.

The Bulgarians, fearing a Serbian invasion of their territory, for their conscience tormented them, on account of the terrible atrocities committed in Serbia during the 3 years occupation, demanded peace, and preferred a shameful capitulation to the entrance of the Serbian army into Bulgaria.

One could easily see that Bulgaria judged the morals of the Serbian army according to their own, and the Serbian dignity according to theirs, to which it cannot be compared. The Serbian army fought bravely from the first day of the war to the last, and Serbia always preferred to keep faith with allies rather than conclude a separate peace, even though it found itself in almost incredibly difficult situations.

On September 29th at 23 o'clock Bulgaria signed the Armistice Convention, after which the hostilities were suspended at noon on September 30th.

The Advancement of the Serbian Army towards Niš.

The Ist Serbian army received the mission to follow the Austro-German troops who withdrew towards Niš; but they were obliged to disarm the Bulgarian troops at Kumanovo who had capitulated, and who arrived in great crowds in the direction of Tetovo—Skoplje. The Bulgarians, although they had signed the Armistice Convention, were not to be trusted.

For the same reasons the IInd Serbian army was retained on the Serbo-Bulgarian frontier, on the front Carevo Selo—Kriva Palanka until the arrival of the allied troops. On this account the Ist and the IInd of October were lost days.

The 3rd October, the Ist Serbian army with a Brigade of French cavalry from Gambetta advanced towards Vranja and pursued the 9th Austrian division and the 5 German battalions, who on retreating, systematically destroyed the railway tracks towards Niš.

October 4th the Ist Serbian army left Vranja with great booty and made several hundred prisoners. The population seized the arms taken from the enemy and took part in the fight. The Ist army with a French cavalry Brigade continued the pursuit via the valley of south Morava, and the Serbian cavalry division had as their task to follow through the Vetrenica valley so as to avoid the defile from Grdelica towards Leskovac.

The 5th October the Ist army occupied Vladičin Han.

The 6th October the Ist army broke through the defile of Grdelica whilst fighting, and took possession of 10 mitrailleuses, great booty and several hundred prisoners. From Grdelica the French cavalry brigade received the mission to follow the enemy via Svodj towards Pirot and to cross the railway line Niš—Pirot—Sofia.

October 7th the Ist army took possession of Leskovac where the Serbian cavalry division arrived from the Vetrenica valley, the IInd army left the Bulgarian frontier to the Allies, departed with 2 divisions towards Veles and with one division towards Skoplje.

October 8th the Ist army occupied Brestovac and Zitni Potok and sent a squadron towards Kuršumlija; the French cavalry brigade occupied Svodj.

October 9th the Ist army prepared to attack the positions south of Niš, where the following hostile forces were collected: the 9th Austrian division with 3 German regiments who had retreated before the Ist Serbian army; the 217th German division which was transported from Sofia by rail and the 219th German division which came from the Russian front to Niš.

October 10th the Ist army attacked the Selačevica Mountain strongly occupied by the enemy. The French cavalry brigade advanced to Babušnica and a squadron of Serbian cavalry towards Kuršumlija. After hard fighting near Niš where the enemy undertook several counter attacks, all of which were unsuccessful, the Serbian troops took possession of Seličevica. The French cavalry brigade occupied Babušnica and a squadron of Serbian cavalry—Kuršumlija.

October 11th the Ist army by a manœuvre in the flank forced the powerless and furious enemy to leave Niš on which aeroplanes, threw bombs before the Serbian troops had entered.

October 12th the Ist army passed via Niš unto the heights to the north of the town in which a considerable amount of war material was taken. The French cavalry brigade left Bela Palanka and occupied Prokuplje.

A mixed allied detachment composed of 2 French and 2 Greek regiments with a regiment of French cavalry advanced to Kosovo where they awaited the arrival of the IInd Serbian army which was to replace them.

The destroyed railway line, the broken down ways, the rapid advance of the Ist army, made commissariat very difficult. Munition and provisions were carried in waggons drawn by oxen; in this way, for the most part the troops found their food in the district. The patriotic Serbian Population came to the aid of the army, not alone with weapons in their hands, but they brought food to the army as well, which had been very carefully hidden during the three years of the occupation.

October 13th and 14th the Ist army advanced towards Aleksinac and placed themselves in readiness to attack the positions near Ražanj, which were largely occupied by the enemy.

October 15th the Ist army occupied Aleksinac and prepared to attack. The French cavalry brigade liberated Pirot; the IInd Serbian army assembled near Skoplje.

October 16th—21st the Ist army attacked the positions near Ražanj. The enemy after receiving artillery reinforcements, defended themselves resolutely, more to save their honour at arms, than for any other operative reasons. During this time the French cavalry brigade left Knjaževac and Carevo Selo; and the Serbian cavalry regiment—Trstenik and Kruševac; the IInd army arrived at Kosovo, replaced the Allied troops and took Mitrovica, Prizren, Djakovica, Peć.

In the night of 21st to 22nd October the enemy ceased to defend the Stalać defile, i. e. the positions near Ražanj and hastily retreated through the valley of the great Morava towards the Danube, systematically destroying the railway tracks.

October 22nd the Ist army energetically pursued the enemy through the Morava valley, liberating several towns, one after the other, and on November 1st at 10,30 a. m. entered Beograd, their severly harassed Capital.

The enemy was definitely thrown back unto the other side of the Sava and the Danube. At this time Turkey capitulated as well, and signed the Armistice Convention.

The IInd army advanced with the Timočka division towards the Bosnian frontier near Višegrad, leaving the Šumadijska division at Čačak and the Jugoslovenska division at Kosovo.

"The Adriatic troops" were formed of one infantry regiment, and by one artillery mountain division of the Jugoslovenska division, these "Adriatic troops" had for their mission to break through towards the Adriatic Sea and near Skadar and near Bar. After a desperate battle, Skadar was taken October 30th and Pedgorica on October 31st.

On November 3rd the Kingdom of Serbia was entirely liberated.

THE LIBERATION OF THE JUGOSLAVS FROM AUSTRO-HUNGARIAN SLAVERY

November 3rd the 1st Serbian company crossed the Danube near Veliko Gradište and attacked the German companies near Divči, who retreated towards Bela Crkva. It was the beginning of the Ist army's passage by the Sreme and the Banat. The enthusiastic population walked before the Serbian army, entreating the Commandants to come to their villages and re-establish order there, for the Austro-Hungarian Monarchy had commenced to break down.

The detachments of the IInd army entered Višegrad on that day.

November 4th "the Bosnian Diet" proclaimed the Union with Serbia, entreating the Serbian army to come to Sarajevo as speedily as possible. "The Adriatic troops" entered Cetinje, enthusiastically welcomed by the population.

On that day Magyar Parlamentaires prayed for an Armistice.

November 5th at 16 o'clock the Magyar delegates arrived by boat as far as the Lower Fortress of Beograd. Counts Karolyi and Bakon came to confer about the conclusion of the Peace.

From November 6th to 13th the Ist army continued its march in the direction Vršac—Temišvar and Novi Sad—Subotica.

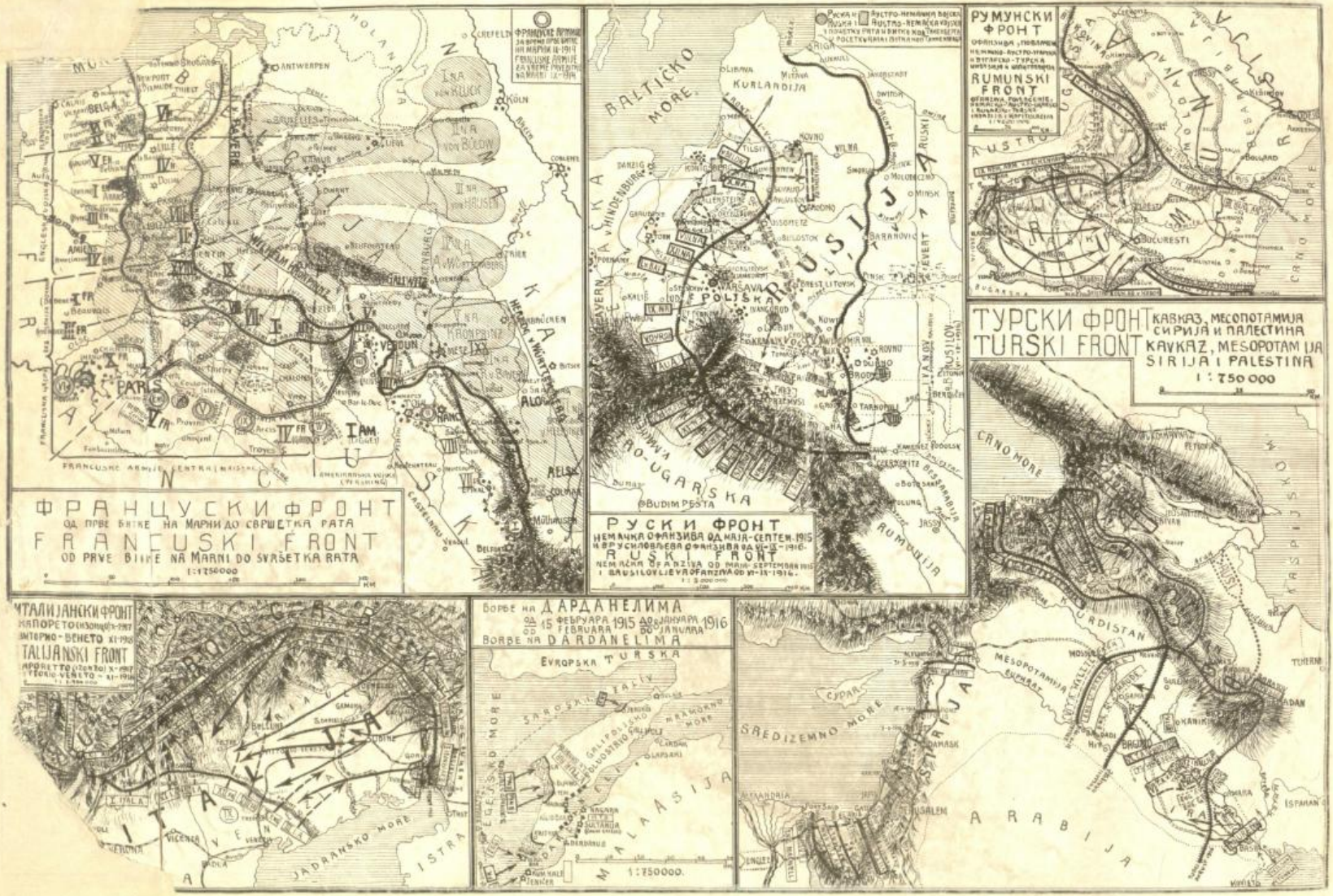
On November 13th at 20 o'clock, a battalion of the Serbian army entered Subotica and at 23,20 o'clock the convention of the Armistice with Hungary was signed.

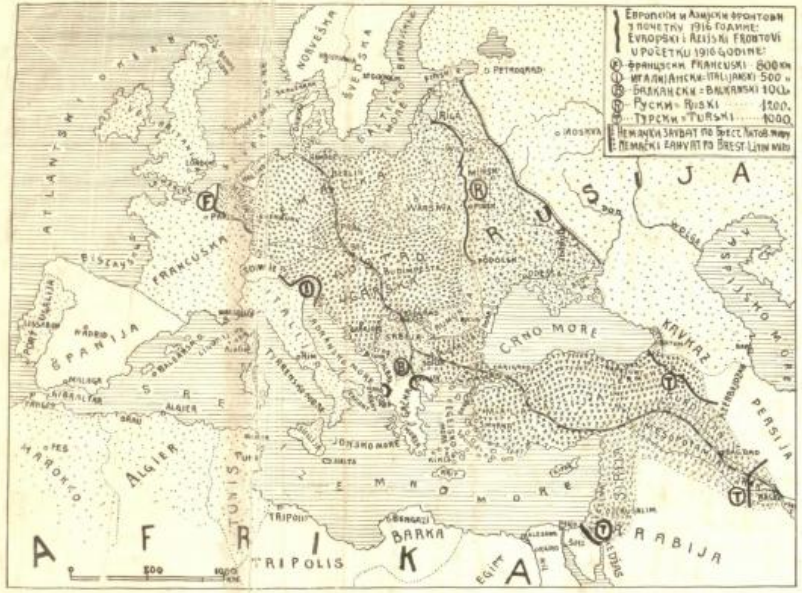
From 14th to 22nd November the troops of the Serbian army were still marching with the purpose of taking possession of the demarcative lines at the north, till the river Maroš and Novi Arad.

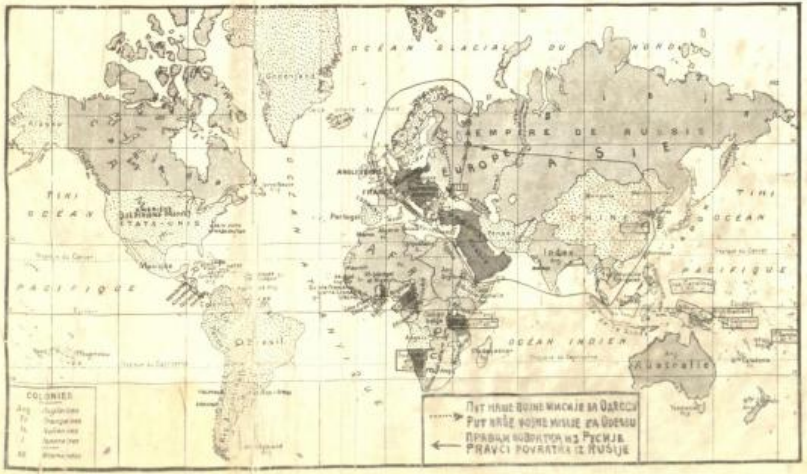
To the west the Serbian troops advanced towards the Adriatic Sea and took possession of all the ports of Bakar to Skadar except Zadar which was taken by Italy.

On December 1st the Plenipotentiary Delegates of all "the Diets" of the freed territories arrived at Beograd, and they explained to the Royal Serbian Government the wishes of the people, who desired to be united from a national and territorial stand-point with the Kingdom of Serbia, under the Dynasty of his Majesty King Petar I Karadjordjević. On that day, the liberation and the National Union was proclaimed and the Kingdom of Serbians, Croatians and Slovanians was created.

КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA
ROYAUME DES SERBES, CROATES ET SLOVENES
KINGDOM OF THE SERBIANS, CROATIANS AND SLOVENES
AUSTRIJA
MAĐARSKA
RUMUNIJA
ITALIJA
JADRANSKO MORE
CRNA GORA
ALBANIJA
GRČKA
BUGARSKA
BEOGRAD
ZAGREB
LJUBLJANA
SARAJEVO
SUBOTICA
SPLIT
DUBROVNIK
SKOPLJE
SOFIJA
TIRANA
SOLUN
SERES
STRUMICA
KIČEVO
DEBAR
STRUGA
PRILEP
BITOLJ
Битка на Церу
Bitka na Ceru
La Bataille de Cer
The Battle of Cer
Битка на Дрини
Bitka na Drini
La Bataille de la Drina
The Battle of Drina
Битка на Кајмакчалану
Bitka na Kajmakčalanu
La Bataille de Kajmakčalan
The Battle of Kajmakčalan
1:1875000
1:1250000

ФРАНЦУСКИ ФРОНТ
ОД ПРВЕ БИТКЕ НА МАРНИ ДО СВРШЕТКА РАТА
FRANCUSKI FRONT
OD PRVE BITKE NA MARNI DO SVRŠETKA RATA
1:1250000
РУСКИ ФРОНТ
НЕМАЧКА ОФАНЗИВА ОД МАЈА-СЕПТЕМ. 1915
И БРУСИЛОВЉЕВА ОФАНЗИВА ОД VI-IX-1916.
RUSKI FRONT
NEMAČKA OFANZIVA OD MAJA-SEPTEMBAR 1915
I BRUSILOVLJEVA OFANZIVA OD VI-IX-1916.
РУМУНСКИ ФРОНТ
RUMUNSKI FRONT
ТУРСКИ ФРОНТ КАВКАЗ, МЕСОПОТАМИЈА СИРИЈА И ПАЛЕСТИНА
TURSKI FRONT KAVKAZ, MESOPOTAMIJA SIRIJA I PALESTINA
1 : 750 000
ИТАЛИЈАНСКИ ФРОНТ
ITALIJANSKI FRONT
Borbe na DARDANELIMA
od 15 februara 1915 do 9 januara 1916
Borbe na DARDANELIMA
1:750000.
BALTIČKO MORE
CRNO MORE
SREDOZEMNO MORE
JADRANSKO MORE
ISTRA
ARABIJA
MALA AZIJA
RUMUNIJA
KURLANDIJA
BUDIM PEŠTA
BUCUREŠTI
VERDUN
PARIS

Европски и Азијски фронтови у почетку 1916 године:
Evropski i Azijski frontovi u početku 1916 godine:
Француски - Francuski - 800 km
Италијански - Italijanski - 500 »
Балкански - Balkanski - 100 »
Руски - Ruski - 1200 »
Турски - Turski - 1000 »
Немачки савезни фронт од Брест-Литовска
Nemački savezni front od Brest-Litovska
ATLANTSKI OKEAN
NORVEŠKA
ŠVEDSKA
FINSKA
BALTIČKO MORE
PETROGRAD
RIGA
MOSKVA
VARŠAVA
RUSIJA
BISKAJA
FRANCUSKA
PARIS
BERLIN
NEMAČKA
AUSTRO UGARSKA
SPANIJA
MADRID
ITALIJA
RUMUNIJA
CRNO MORE
KAVKAZ
PERSIJA
SREDOZEMNO MORE
MAROKO
ALŽIR
TUNIS
TRIPOLIS
BARKA
EGIPAT
ARABIJA
AFRIKA
0 500 1000 km

OCEAN GLACIAL DU NORD
EMPIRE DE RUSSIE
EUROPE
ASIE
AMERIQUE
ATLANTIQUE
PACIFIQUE
OCEAN INDIEN
Australie
COLONIES
Пут наше војне мисије за Одесу
Put naše vojne misije za Odesu
Правци повратка из Русије
Pravci povratka iz Rusije

Европа у почетку рата - у 1914 години
Evropa u početku rata u 1914 godini.
Централне силе
Centralne sile
Савезници
Savezници
Неутралне државе
Neutralne države
BELO LEDENO MORE
ISLAND
MURMANSK
ARHANGELSK
ATLANTSKI OKEAN
NORVEŠKA
ŠVEDSKA
PETROGRAD
RIGA
MOSKVA
VEL. BRITANIJA
RUSIJA
BISKAJA
FRANCUSKA
PARIS
BERLIN
NEMAČKA
VARŠAVA
AUSTRO UGARSKA
SPANIJA
MADRID
ITALIJA
RUMUNIJA
CRNO MORE
KAVKAZ
PERSIJA
SREDOZEMNO MORE
MAROKO
ALŽIR
TUNIS

Нова Европа после свршеног рата
1914-1918
Nova Evropa, posle svršenog rata
BELO LEDENO MORE
ISLAND
ATLANTSKI OKEAN
NORVEŠKA
ŠVEDSKA
FINSKA
ARHANGELSK
PETROGRAD
VEL. BRITANIJA
RUSIJA
BISKAJA
FRANCUSKA
PARIS
NEMAČKA
POLJSKA
AUSTRIJA
MAĐARSKA
UKRAINA
RUMUNIJA
SPANIJA
MADRID
CRNO MORE
KAVKAZ
PERSIJA
SREDOZEMNO MORE
MAROKO
ALŽIR
SMIRNA

